

**ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΟΥ
ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗ ΦΛΩΡΙΝΑ
(ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1944)**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΟΥ ΑΣΙΚΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ**

**ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ
«Επιστήμες της Αγωγής: Θεωρητικές, Ερευνητικές και Διδακτικές
Προσεγγίσεις στην Ιστορία και στην Τοπική Ιστορία»**

**ΦΛΩΡΙΝΑ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2018**

ΦΥΛΛΟ ΕΞΕΤΑΣΗΣ

1) Επόπτης: κ. Ηλιάδου-Τάχου Σοφία

Βαθμός:

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2) Δεύτερος Βαθμολογητής: κ. Ανδρέου Ανδρέας

Βαθμός:

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

3) Τρίτος Βαθμολογητής: κ. Κασβίκης Κωνσταντίνος

Βαθμός:

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός: -

Ο συγγραφέας Ασίκης Κωνσταντίνος βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ABSTRACT.....	9
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
1.1. Σκοπός και στόχοι της εργασίας.....	11
1.2. Περιγραφή και αξιολόγηση των πηγών.....	12
1.3. Μεθοδολογία της έρευνας.....	16
1.3.1. Ιστορική ερμηνευτική μέθοδος.....	16
1.3.2. Προφορική ιστορία-Συνεντεύξεις.....	18
1.3.3. Ανάλυση περιεχομένου.....	22
2. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	27
2.1. Η Κατοχή στην Ελλάδα (1941-1944).....	27
2.2. Η Κατοχή στη Φλώρινα (1941-1944).....	32
2.2.1. Η διοίκηση.....	35
2.2.2. Τα εθνοτικά ζητήματα.....	50
2.2.3. Η βουλγαρική εισβολή των αρχών του 1944 και η ευρύτερη δράση των Βούλγαρων στην περιοχή.....	57
2.2.4. Η ανταρτική δράση και τα αντίποινα των γερμανικών αρχών κατοχής.....	105
3. Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΦΛΩΡΙΝΑΣ (ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1944) ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΗΓΕΣ: ΜΠΟΝΗΣ-ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ-ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ-ΤΟΠΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ.....	131
4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΗΣ ΜΠΟΝΗ.....	174
4.1. Περιγραφή του δείγματος των συνεντεύξεων.....	174
4.2. Θεματικές κατηγορίες.....	177
4.2.1. Η άφιξη των Βούλγαρων.....	180
4.2.1.1. Ο χρόνος της άφιξης.....	181
4.2.1.2. Το διάστημα παραμονής.....	182
4.2.1.3. Ο αριθμός και η προέλευση των στρατευμάτων.....	184

4.2.1.4. Σκοπός και στόχοι της εισβολής.....	186
4.2.2. Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή.....	188
4.2.2.1. Τα χωριά-βάσεις.....	189
4.2.2.2. Επιδρομές-επισκέψεις σε χωριά.....	191
4.2.2.3. Ο αναγκαστικός χαρακτήρας της «φιλοξενίας».....	193
4.2.2.4. Περιπτώσεις εκούσιας φιλοξενίας.....	195
4.2.3. Η δράση των Βούλγαρων.....	196
4.2.3.1. Βιαιότητες.....	198
α) Δολοφονίες.....	198
β) Ξυλοδαρμοί.....	205
γ) Κλοπές-κατασχέσεις.....	216
δ) Συλλήψεις και άλλες βίαιες ενέργειες.....	220
4.2.3.2. Η ανθρώπινη πλευρά των Βούλγαρων.....	234
α) Καθημερινές συναναστροφές με κατοίκους.....	234
β) Αποτροπές εκτρόπων.....	235
γ) Πρόληψη εκδηλώσεων φιλοβουλγαρισμού.....	236
4.2.4. Η στάση των κατοίκων.....	237
4.2.4.1. Μίσση και «διαφορές» μεταξύ των κατοίκων.....	239
4.2.4.2. Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού.....	243
α) Εκδηλώσεις υποδοχής των Βούλγαρων.....	243
β) Αψίδες.....	245
γ) Δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας.....	246
δ) Η παρουσία των Βούλγαρων ως ευκαιρία εκδίκεσης ελληνοφρόνων γηγενών και προσφύγων.....	247
ε) Προδοσίες, συνεργασία και συμμετοχή σε βουλγαρικές βιαιότητες.....	250
στ) Συμμετοχή στην «Οχράνα».....	254
4.2.4.3. Το αίσθημα φόβου και η εγκατάλειψη των χωριών.....	254
4.2.4.4. Ενέργειες που στρέφονταν, άμεσα ή έμμεσα, κατά των Βούλγαρων.....	257
4.2.4.5. Περιπτώσεις διαλόγων με Βούλγαρους.....	264
4.2.4.6. Οι εντυπώσεις-απόψεις των κατοίκων για τους Βούλγαρους... 268	
α) Θετικές.....	268

β) <i>Αρνητικές</i>	269
4.2.5. Η στάση των ελληνικών αρχών.....	271
4.2.5.1. <i>Η αδυναμία ουσιαστικής αντίδρασης και η συνακόλουθη</i> <i>αδιαφορία</i>	272
4.2.5.2. <i>Οι πρόεδροι και οι λοιπές κοινοτικές αρχές</i>	273
4.2.5.3. <i>Η Χωροφυλακή</i>	279
4.2.5.4. <i>Ο νομάρχης Μπόνης</i>	282
4.2.6. Η στάση του ΕΛΑΣ.....	289
4.2.6.1. <i>Περιπτώσεις ανταρτικής δράσης</i>	290
4.2.6.2. <i>Η επιλογή της μη εμπλοκής</i>	293
4.2.6.3. <i>ΕΛΑΣ και φιλοβουλγαρισμός-αυτονομισμός</i>	295
4.2.7. Η στάση των Γερμανών.....	296
4.2.7.1. <i>Η σχέση των Γερμανών με τη βουλγαρική εισβολή και</i> <i>αποχώρηση</i>	297
4.2.7.2. <i>Η συμμαχία με τους Βούλγαρους και η συνακόλουθη</i> <i>αδιαφορία</i>	298
4.2.7.3. <i>Οι τοπικές γερμανικές αρχές στο πλευρό των Ελλήνων</i>	299
4.2.8. Η αποχώρηση των Βούλγαρων.....	302
4.2.8.1. <i>Τα αίτια της αποχώρησης</i>	302
4.2.8.2. <i>Η κατάληξη των συγκεκριμένων βουλγαρικών</i> <i>στρατευμάτων</i>	303
4.2.8.3. <i>Η απογοήτευση και η μετέπειτα φυγή ορισμένων</i> <i>βουλγαριζόντων</i>	304
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	306
ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	313
Πρωτογενείς πηγές.....	313
Συνεντεύξεις.....	318
Προφορικές μαρτυρίες.....	318
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	318
Διαδικτυακές πηγές.....	320
Ντοκιμαντέρ.....	321
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	322

Ερωτηματολόγιο συνεντεύξεων.....	322
Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων.....	323
Σημειώσεις τηλεφωνικών συνεντεύξεων.....	486
Φωτογραφικό υλικό.....	488
Χάρτης.....	490

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διπλωματική αυτή εργασία φιλοδοξεί να ανασυνθέσει, με όσο το δυνατόν περισσότερες λεπτομέρειες, τον καμβά της βουλγαρικής εισβολής και δράσης των αρχών του 1944 στον νομό Φλώρινας, μέσα από τη συγκριτική μελέτη τριών βασικών πηγών: α) των μαρτυριών ατόμων που έζησαν ή πληροφορήθηκαν τα συμβάντα, β) της Έκθεσης του τότε νομάρχη, Κωνσταντίνου Μπόνη, και γ) του σχετικού αποσπάσματος από το βιβλίο «Η δράσις της βουλγαρικής προπαγάνδας» του γενικού επιθεωρητή Νομαρχιών, Αθανασίου Χρυσοχόου.

Στο εισαγωγικό Κεφάλαιο, καθορίζονται ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της εργασίας, αξιολογούνται οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν και περιγράφεται η μεθοδολογία της έρευνας, την οποία συναποτέλεσαν η ιστορική ερμηνευτική μέθοδος, οι συνεντεύξεις και η ανάλυση περιεχομένου.

Στο δεύτερο Κεφάλαιο, σκιαγραφείται το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο της περιόδου, η Κατοχή σε πανελλήνιο και τοπικό επίπεδο. Εστιάζοντας στην περιοχή της Φλώρινας, αρχικά επιχειρείται η αποσαφήνιση των κατοχικών διοικητικών δομών. Έπειτα, γίνεται αναφορά στην εθνογραφική σύσταση του πληθυσμού και τα συνακόλουθα εθνοτικά ζητήματα. Στη συνέχεια, εξετάζεται το στρατηγικό υπόβαθρο πίσω από τη βουλγαρική εισβολή, καθώς και η ευρύτερη δράση των Βούλγαρων από τις πρώτες ημέρες της Κατοχής μέχρι την οριστική αποχώρησή τους από τη Μακεδονία. Τέλος, παρουσιάζονται οι περιπτώσεις ανταρτικής δράσης που επέσυραν την εφαρμογή αντιποίνων από τους Γερμανούς κατακτητές.

Το τρίτο Κεφάλαιο επικεντρώνεται στην κατά τόπους βουλγαρική δράση των αρχών του 1944, όπως αυτή αντικατοπτρίζεται στις αφηγήσεις των πληροφορητών, στην Έκθεση του Μπόνη και στο βιβλίο του Χρυσοχόου.

Στο τέταρτο Κεφάλαιο, πραγματοποιείται η ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων και της Έκθεσης του Μπόνη, αφού πρώτα περιγράφεται το δείγμα των πληροφορητών. Οι αναφορές των δύο πηγών ταξινομούνται σε οκτώ (8) συνολικά θεματικές κατηγορίες, οι οποίες αφορούν την άφιξη των Βούλγαρων, την προσωρινή εγκατάστασή τους στην περιοχή, τη δράση τους, τη στάση των κατοίκων, τη στάση των ελληνικών αρχών, τη στάση του ανταρτικού κινήματος, τη στάση των Γερμανών και την αποχώρηση των Βούλγαρων, καλύπτοντας, στο μέτρο του δυνατού, όλες τις πιθανές πτυχές της βουλγαρικής εισβολής στη Φλώρινα. Κάθε θεματική κατηγορία

αναλύεται σε επιμέρους κατηγορίες και υποκατηγορίες, ώστε να αναδεικνύεται μια ταυτόχρονα παραγωγική και επαγωγική σχέση που να τις συνδέει.

Στο πέμπτο, και τελευταίο, Κεφάλαιο, διατυπώνονται τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε ο ερευνητής, βάσει της ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου των συνεντεύξεων και της Έκθεσης του Μπόνη.

Λέξεις-Κλειδιά: Κατοχή, βουλγαρική εισβολή, Φλώρινα, 1944, πηγές.

ABSTRACT

This master's degree thesis aims to reconstruct, with as much detail as possible, the canvas of the Bulgarian invasion and action of the beginning of 1944 in the prefecture of Florina, through the comparative study of three main sources: a) the testimonies of people who lived or were informed about the events, b) the Report of the then prefect, Konstantinos Mponis, and c) the relevant extract from the book "The Action of Bulgarian Propaganda" by the General Inspector of Prefectures, Athanasios Chrysohoou.

The introductory Chapter defines the purpose and the individual objectives of the thesis, evaluates the documents used and describes the methodology of the research, which was compiled by the historical interpretation method, the interviews and the content analysis.

In the second Chapter, the wider historical context of the period, the Occupation at Panhellenic and local level is outlined. Focusing on the area of Florina, it is initially attempted to clarify the occupation administrative structures. Afterwards, reference is made to the ethnographic composition of the population and the resulting ethnic issues. It then examines the strategic background behind the Bulgarian invasion, as well as the wider action of the Bulgarians from the first days of Occupation to their definitive withdrawal from Macedonia. Lastly, there are cases of resistance action that incurred retaliation by the German conquerors.

The third Chapter focuses on the local Bulgarian action of the early 1944, as reflected in the informants' narratives, in Mponis' Report and in Chrysohoou's book.

In the fourth Chapter, the content analysis of the interviews and Mponis' Report is carried out, after describing the sample of the informants. The references of the two documents are classified into eight (8) thematic categories, which concern the arrival of the Bulgarians, their temporary settlement in the region, their action, the attitude of local population, the attitude of Greek authorities, the attitude of ELAS, the attitude of the Germans and the withdrawal of the Bulgarians, covering, as far as possible, all potential aspects of the Bulgarian invasion in Florina. Each thematic category is broken down into individual categories and subcategories, in order to show a simultaneous productive and inductive relationship that connects them.

In the fifth and final Chapter, the conclusions reached by the researcher are formulated, based on the quantitative and qualitative content analysis of the interviews and Mponis' Report.

Keywords: Occupation, Bulgarian invasion, Florina, 1944, documents-sources.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Σκοπός και στόχοι της εργασίας

Η παρούσα εργασία συγκροτεί το περιεχόμενό της βασιζόμενη κυρίως σε προσωπικές μαρτυρίες κατοίκων του νομού Φλώρινας, στην Έκθεση του νομάρχη Κωνσταντίνου Μπόνη, καθώς και στο σχετικό βιβλίο του Αθανασίου Χρυσόχου. Συμπληρωματικά προς τα παραπάνω, μελετήθηκε και ο τοπικός τύπος του έτους 1944. Οι συγκεκριμένες πηγές, και δη οι συνεντεύξεις, αφορούν πρωτίστως τη βουλγαρική εισβολή του Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 1944 στον νομό Φλώρινας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις βιαιότητες του βουλγαρικού στρατού, ενώ δεν λείπουν και οι αναφορές στα εθνικά ζητήματα και στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο της κατοχικής περιόδου.

Η εργασία «Μαρτυρίες και πηγές για την εισβολή του βουλγαρικού στρατού στη Φλώρινα (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1944)» συνιστά μια προσπάθεια συλλογής, καταγραφής, μελέτης, ανάδειξης και αξιοποίησης όλων των σχετικών με το θέμα στοιχείων, που εμπεριέχονταν στις προαναφερθείσες πηγές. Με άλλα λόγια, σκοπός της εργασίας αυτής είναι η πλήρης καταγραφή, επεξεργασία και συσχέτιση όλων αυτών των πληροφοριών, και η ερμηνεία-παρουσίαση ενός αμαλγάματος των δεδομένων που προέκυψαν, χωρίς να παραποιείται ή να αποσιωπάται τίποτα. Ειδικότερα, ως στόχοι της εν λόγω εργασίας τίθενται οι εξής:

- 1) Να δοθεί βήμα σε κατοίκους της ευρύτερης περιοχής της Φλώρινας να εκθέσουν τα προσωπικά τους βιώματα, να ξεδιπλώσουν πτυχές της προσωπικής τους μνήμης και να εκφράσουν τη γνώση και τη γνώμη τους για τα γεγονότα.
- 2) Να παρουσιαστούν τα όσα συνέβησαν κατά τη βουλγαρική εισβολή των αρχών του 1944, μέσα από την οπτική γωνία ατόμων που έζησαν ή πληροφορήθηκαν τα γεγονότα από το άμεσο ή ευρύτερό τους περιβάλλον.
- 3) Να εκτεθούν τα πεπραγμένα του βουλγαρικού στρατού και η στάση των κατοίκων, των τοπικών αρχών και των Γερμανών κατακτητών, όπως αυτά αποτυπώνονται στην Έκθεση του Μπόνη και στο βιβλίο του Χρυσόχου, στα κείμενα δηλαδή δύο φορέων εξουσίας της εποχής.
- 4) Να κατηγοριοποιηθεί θεματικά και να αναλυθεί το περιεχόμενο των συνεντεύξεων και της Έκθεσης του νομάρχη Μπόνη, ώστε να υπάρχει μια λογική ροή των γεγονότων και των πληροφοριών.

5) Να πραγματοποιηθεί σύγκριση του αρχειακού-βιβλιογραφικού υλικού με τις αφηγήσεις των πληροφορητών, να διαπιστωθεί η μεταξύ τους σύγκλιση ή απόκλιση, και να καλυφθούν ή να συμπληρωθούν έτσι πιθανά ουσιαστικά κομμάτια της ιστορίας.

1.2. Περιγραφή και αξιολόγηση των πηγών

Οι πηγές των δεδομένων σε μια ιστορική έρευνα μπορούν να χωριστούν σε δύο βασικές κατηγορίες: τις πρωτογενείς και τις δευτερογενείς.¹ Για τη συγκεκριμένη εργασία, μελετήθηκαν και αξιοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο πρωτογενείς πηγές. Τέτοιες θεωρούνται η Έκθεση του Μπόνη, το πεντάτομο έργο του Χρυσοχόου, μέρος του οποίου αποτελεί και το σχετικό με τη βουλγαρική προπαγάνδα βιβλίο, αλλά και οι προφορικές μαρτυρίες των συνεντευξέων.

Κατ' αρχάς, χρησιμοποιήθηκε το αρχείο του Μπόνη, το οποίο τιτλοφορείται «Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων», βρίσκεται διαθέσιμο σε έντυπη μορφή στο Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου στη Θεσσαλονίκη, ενώ ψηφιοποιήθηκε πρώτη φορά για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας. Όπως προκύπτει από την πρώτη σελίδα, η Νομαρχία Φλώρινας φέρεται να απέστειλε το εν λόγω έγγραφο στη Διεύθυνση Διοικήσεως του Υπουργείου Εσωτερικών στις 30 Δεκεμβρίου 1945. Ο αποστολέας τόνιζε πως οι εκθέσεις περιέγραφαν μικρό μόνο μέρος των όσων συνέβησαν στην περιοχή της Φλώρινας τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 1944. Επρόκειτο, ουσιαστικά, αφενός μεν για αρχεία της Νομαρχίας που είχαν διασωθεί, μιας και, όπως αναφέρεται, τα περισσότερα καταστράφηκαν είτε από τους Γερμανούς είτε από τους αντάρτες των ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, αφετέρου δε για

¹ Ως πρωτογενείς προσδιορίζονται οι πηγές που χαρακτηρίζονται από πρωτοτυπία όσον αφορά το μελετώμενο θέμα. Τέτοιες μπορεί να είναι: α) τα υλικά κατάλοιπα μιας δεδομένης περιόδου και β) τα στοιχεία, γραπτά ή προφορικά, που έχουν άμεση σχέση με τα ανασυγκροτούμενα γεγονότα. Οι δευτερογενείς πηγές είναι εκείνες που δεν έχουν άμεση σχέση με το μελετώμενο ζήτημα και συντίθενται από δεδομένα που δεν μπορούν να προσδιοριστούν ως αρχέγονα. Cohen Louis, Manion Lawrence & Morrison Keith (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 276.

επιλεγμένα και αντιπροσωπευτικά επίσημα έγγραφα από διάφορα πρόσωπα ή υπηρεσίες.²

Πιο συγκεκριμένα, η Έκθεση περιλαμβάνει εκθέσεις και αναφορές, τόσο του ίδιου του νομάρχη Μπόνη όσο και κοινοταρχών, διοικητών Χωροφυλακής, ιατρών, κακοποιηθέντων και αυτοπτών μαρτύρων των ωμοτήτων που διέπραξαν οι Βούλγαροι στις αρχές του 1944. Τα έγγραφα αυτά συχνά αλληλοσυμπληρώνονται, ενώ αφορούν συμβάντα που έλαβαν χώρα στην πόλη της Φλώρινας, καθώς και στα ακόλουθα χωριά και οικισμούς: Άγιος Αθανάσιος Έδεσσας, Άγιος Βαρθολομαίος, Αμμοχώρι, Αρμενοχώρι, Ατραπός, Βεύη, Εθνικό, Ιτιά, Καλύβια Παπαδιάς, Καλύβια Φαρμάκη, Κάτω Υδρούσα, Κέλλη, Μεσόκαμπος, Μεσοχώρι, Νεοχωράκι, Παλαιίστρα, Παπαγιάννης, Σιταριά, Σκοπός, Τριανταφυλλιά, Τριπόταμος και Φλάμπουρο.

Πέρα, βέβαια, από τις προαναφερθείσες εκθέσεις και αναφορές, το αρχείο φιλοξενεί και μια σειρά προγενέστερων παρόμοιων εκθέσεων, οι οποίες χρονολογούνται στο έτος 1942. Σε αυτές, γίνεται λόγος για παλαιότερες βιαιότητες των βουλγαρικών και γερμανικών στρατευμάτων κατοχής, για τη προπαγανδιστική δράση των Βούλγαρων, ειδικά δε του Αντωνίου Κάλτσεφ, αλλά και για τη στάση των βουλγαριζόντων κατοίκων της περιοχής.

Συνολικά, συμπεριλαμβανομένων όλων των εκθέσεων και αναφορών, η Έκθεση του Μπόνη για τις βουλγαρικές ωμότητες αριθμεί ογδόντα έξι (86) σελίδες.

Έπειτα, αξιοποιήθηκαν τα δεδομένα που προέκυψαν από τη διαδικασία των συνεντεύξεων. Σύμφωνα με τις αρχές της Προφορικής Ιστορίας, οι μνήμες όλων των ανθρώπων είναι ισάξιες με τις πληροφορίες που παρέχουν οι γραπτές πηγές, το αρχειακό υλικό, και, συνεπώς, οι προφορικές μαρτυρίες-βιώματα εκλαμβάνονται ως αξιόλογες πρωτογενείς πηγές.³

Οι δώδεκα (12) συνεντεύξεις που συγκεντρώθηκαν αποτελούν προφορικές αφηγήσεις δεκαεννέα (19) συνολικά συνεντευξιαζόμενων, καταγόμενων από την ευρύτερη περιοχή της Φλώρινας. Εκτενέστερη αναφορά στο ζήτημα των συνεντεύξεων γίνεται στην υποενότητα 1.3.2., που σχετίζεται με τη μεθοδολογία τους, καθώς επίσης και στο τέταρτο Κεφάλαιο, το οποίο είναι και αυτό εν μέρει

² ΙΜΧΑ, Νομαρχία Φλωρίνης Αριθμ. Πρωτ. εμπ. 681 Εν Φλωρίνη τη 30 Δεκεμβρίου 1945 Προς το Υπουργείο Εσωτερικών «Διεύθυνσιν Διοικήσεως», *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων*, σ. 1.

³ «Principles and Best Practices» (2009). Στο: Oral History Association, προσβάσιμο στο <http://www.oralhistory.org/about/principles-and-practices/> [ανακτήθηκε: 04/07/2018].

αφιερωμένο στις συνεντεύξεις. Εδώ, να σημειωθεί απλά ότι οι συνεντευξιαζόμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτηματολόγιο αποτελούμενο από είκοσι τρεις (23) συγκεκριμένες ερωτήσεις. Φυσικά, η ροή του λόγου και της σκέψης των συνεντευξιαζόμενων δεν μπορούσε να προσαρμοστεί πάντα στον αρχικό αυτό σκοπό, με αποτέλεσμα περιστασιακά να συζητούνται θέματα όχι και τόσο συναφή με την αρχική ερώτηση. Στις περιπτώσεις αυτές, τίθεντο επιπλέον διευκρινιστικές ερωτήσεις, για να επιτευχθεί κυρίως η ομαλή επάνοδος στο πλαίσιο των σχετικών με το θέμα ερωτήσεων. Καθίσταται σαφές, λοιπόν, πως οι συνεντεύξεις είχαν ημιδομημένη μορφή.⁴ Τέλος, όπως ήταν αναμενόμενο, άλλες συνεντεύξεις προσέφεραν περισσότερα και άλλες λιγότερα στοιχεία στην παρούσα έρευνα, γεγονός που σε καμία περίπτωση δεν αναιρεί την ιστορική αξία των μαρτυριών κάθε είδους για τη Φλώρινα.

Επιπροσθέτως, χρησιμοποιήθηκε το βιβλίο «Η δράσις της βουλγαρικής προπαγάνδας» του Αθανασίου Χρυσόχου, το οποίο αποτελεί μέρος του πεντάτομου έργου του με γενικό τίτλο «Η Κατοχή εν Μακεδονία». Τα έξοδα δημοσίευσης κάλυψε η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, κατόπιν εισήγησης του προέδρου της, Στίλπωνα Κυριακίδη. Το εν λόγω βιβλίο είναι το δεύτερο της σειράς, αποτελείται από δύο (2) τεύχη, τριακοσίων σαράντα δύο (342) και τετρακοσίων δέκα οκτώ (418) σελίδων αντίστοιχα, και τυπώθηκε το 1950 στη Θεσσαλονίκη. Το πρώτο τεύχος εστιάζει στη προπαγανδιστική δράση των Βούλγαρων κατά τα έτη 1941 και 1942, ενώ το δεύτερο σε αυτή των ετών 1943 και 1944. Και τα δύο τεύχη περιλαμβάνουν πληθώρα πληροφοριών για την περιοχή της Φλώρινας και τα δεινά που υπέφεραν οι κάτοικοί της.

Η σειρά βιβλίων «Η Κατοχή εν Μακεδονία» προέκυψε ως απόρροια των εκθέσεων που συνέτασσε ο συγγραφέας την περίοδο της Κατοχής, όντας γενικός επιθεωρητής των Νομαρχιών της Μακεδονίας. Σε όλα τα βιβλία της σειράς, ο Χρυσόχου παραθέτει αυτούσια τα γεγονότα, με χρονολογίες, ονόματα παθόντων και αυτοπτών μαρτύρων, έγγραφα και σύγχρονα δημοσιεύματα, καθιστώντας έτσι το

⁴ Ημιδομημένη είναι η συνέντευξη που έχει μεν προκαθορισμένες ερωτήσεις, αλλά η διάταξή τους μπορεί να τροποποιηθεί, ανάλογα με την αντίληψη του συνεντευκτή. Η διατύπωση των ερωτήσεων μπορεί να αλλάξει, και να δοθούν εξηγήσεις, ενώ ερωτήσεις που φαίνονται ακατάλληλες μπορούν να παραλειφθούν ή να περιληφθούν πρόσθετες ερωτήσεις. Robson Colin (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Β' έκδοση. Αθήνα: Gutenberg, σ. 321.

έργο του πρωτογενή πηγή μεγάλης αξίας. Ακολουθώντας τις εκθέσεις του, κατατάσσει το υλικό του σε εξάμηνα και έτη, ενώ, έχοντας σαφή γνώση των γεγονότων, το υποδιαιρεί σε κεφάλαια, ώστε να καλύψει από τις αιτίες μέχρι και την ποικιλία των μορφών της βουλγαρικής προπαγανδιστικής δράσης. Βέβαια, η διάρθρωση της ύλης σε εξάμηνα και έτη οδηγεί αναπόφευκτα σε επαναλήψεις, αλλά κάθε φορά προσφέρει και έναν μεγάλο όγκο νέου υλικού. Το ύφος του συγγραφέα είναι απλοϊκό, στρατιωτικό, σαφές και ευχάριστο στην ανάγνωση, γεμάτο από ένθερμη φιλοπατρία.⁵

Συμπληρωματικά προς όλα τα παραπάνω, κρίθηκε σκόπιμο να εξεταστεί μια ακόμη πρωτογενής πηγή, ο τοπικός τύπος. Έτσι, μελετήθηκαν τα φύλλα του «Εθνους» του 1944, της μόνης εφημερίδας που κυκλοφορούσε τότε στη Φλώρινα.

Το «Εθνος», βάσει του υποτίτλου που έφερε σε κάθε πρώτη σελίδα, αυτοπροσδιοριζόταν ως «Εβδομαδιαία Εφημερίς Ανεξάρτητος». Κυκλοφόρησε στη Φλώρινα τις περιόδους 1931-1936, 1938-1940, 1942-1944 και 1945-σήμερα. Ξεκίνησε την κυκλοφορία της στις 17 Ιανουαρίου 1931, αποτέλεσε συνέχεια της εφημερίδας «Ελεγχος», που εκδιδόταν από το 1921, και, ως εκ τούτου, θεωρείται η μακροβιότερη εφημερίδα της Φλώρινας. Ιδρυτής, και πρώτος διευθυντής της, υπήρξε ο Σταύρος Μ. Κωνσταντινίδης, ενώ αρχισυντάκτες οι Θαλής Ρητορίδης και Χρ. Σκύβαλος. Από τις 13 Αυγούστου 1932, προϊστάμενος τυπογραφείου ορίστηκε ο γιός του Σταύρου Κωνσταντινίδη, Στέφανος Κωνσταντινίδης, ο οποίος ανέλαβε τη διεύθυνση και την ιδιοκτησία της εφημερίδας το 1946, για να την κρατήσει έως το 1974, οπότε και πέρασε στα χέρια του γιού του, Χρήστου Κωνσταντινίδη. Διαχρονικά τυπωνόταν σε ιδιόκτητο τυπογραφείο, ήταν συνήθως τετρασέλιδη και κυκλοφορούσε κάθε Σάββατο. Από το 1936 έως και τις παραμονές του Ελληνοϊταλικού Πολέμου, με απόφαση του τότε νομάρχη, Ιωάννη Τσακτσίρα, κυκλοφορούσε με άλλες τρεις εφημερίδες της Φλώρινας, κάτω από τον κοινό τίτλο «Ηνωμένος Τύπος». Επί Κατοχής (1941-1944), κυκλοφορούσε νόμιμα, κάτω από την αυστηρή λογοκρισία των Γερμανών. Η γραμμή της ήταν πάντοτε εθνοκεντρική και συντηρητική, αν και αυτοχαρακτηριζόταν φιλελεύθερη.⁶

⁵ Κυριακίδης Στίλπον (1953). «Βιβλιοκρισία Αθ. Ι. Χρυσόχου, Η Κατοχή εν Μακεδονία». *Μακεδονικά*. Τόμος 2 (1941-1952). Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, σ. 774-775.

⁶ Ανδρέου Π. Ανδρέας & Βαμβακίδου Ιφιγένεια (2006). *Ο πληθυσμός των αγαλμάτων, η περίπτωση της Φλώρινας. Αναγνώσεις δημοσίων μνημείων και ασκήσεις Ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη, σ. 84-86.

Μολαταύτα, όπως διαπιστώθηκε, το «Έθνος» του 1944 κυκλοφορούσε σπανιότερα, κάτι που εξακριβώθηκε από τον αριθμό φύλλου, και πολλά φύλλα του έλειπαν, ενώ και σε αυτά που υπήρχαν δεν εντοπίστηκε κάποια σχετική με το θέμα αναφορά.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να τονιστεί πως το αρχειακό μας υλικό, η Έκθεση του Μπόνη, το βιβλίο του Χρυσόχου, ακόμη και ο τοπικός τύπος, εμπίπτει σε μια δυσμενή χρονολογικά περίοδο και πρεσβεύει συγκεκριμένες ιδεολογικές κατευθύνσεις, περιορίζοντας έτσι τα όρια της έρευνας. Ωστόσο, οι προφορικές μαρτυρίες των συνεντεύξεων, παρά την υποκειμενικότητα που ενέχουν, έρχονται να άρουν, στο μέτρο του δυνατού, αυτόν τον περιορισμό και να ανασυνθέσουν, διαψεύδοντας, επιβεβαιώνοντας ή συμπληρώνοντας τις γραπτές πηγές, τον πίνακα του παρελθόντος.

Κλείνοντας, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί ως πηγή και η αντίστοιχη με τη θεματολογία της Κατοχής προϋπάρχουσα βιβλιογραφία, η οποία και αξιοποιήθηκε για τη σκιαγράφηση του ιστορικού πλαισίου, προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα και τη Φλώρινα την εξεταζόμενη χρονικά περίοδο.

1.3. Μεθοδολογία της έρευνας

Μια από τις πρώτες δυσκολίες που καλείται να αντιμετωπίσει κάθε ερευνητής έγκειται στην επιλογή της μεθοδολογίας που θα ακολουθήσει. Η παρούσα εργασία, λοιπόν, εντάσσεται στην κατηγορία των ιστορικών ερευνών, θεωρείται ποιοτική, και τη μεθοδολογία που υιοθετήθηκε για την εκπόνησή της συναποτέλεσαν η ιστορική ερμηνευτική μέθοδος, οι συνεντεύξεις και η ανάλυση περιεχομένου.

1.3.1. Ιστορική ερμηνευτική μέθοδος

Η πρώτη μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι η ιστορική ερμηνευτική.

Σύμφωνα με τον Borg (1963), η ιστορική έρευνα έχει οριστεί ως ο συστηματικός και αντικειμενικός εντοπισμός, η εκτίμηση και σύνθεση μαρτυριών, ώστε να θεμελιωθούν γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με συμβάντα του παρελθόντος. Σκοπός της είναι η πιστή αναπαράσταση μιας περασμένης εποχής, μέσα από την κριτική ματιά του ερευνητή. Τα τεκμήρια βρίσκονται στις προσωπικές εμπειρίες των ανθρώπων, στα ντοκουμέντα και στα επίσημα αρχεία και έγγραφα.

Τόσο η αναζήτηση όσο και η απόκτηση αυτών των δεδομένων είναι πολλές φορές ένα έργο δύσκολο έως και ακατόρθωτο, γεγονός που καθιστά την ιστορική έρευνα ένα από τα πλέον επίπονα είδη έρευνας.⁷

Περνώντας στην ερμηνευτική μέθοδο, η λέξη «ερμηνευτική» παράγεται από το ρήμα «ερμηνεύω» και δηλώνει την ικανότητα να διευκρινίζεται το δύσκολο και ακατανόητο, ώστε να γίνει κατανοητό. Η συστηματοποίηση της ερμηνευτικής μεθόδου έγινε από τον Γερμανό φιλόσοφο και θεολόγο Schleiermacher.⁸

Πιο συγκεκριμένα, η ιστορική ερμηνευτική ασχολείται συνήθως με τη μελέτη ιστορικών τεκμηρίων, μνημείων, κειμένων και άλλων γραπτών ή προφορικών εκφράσεων του ανθρωπίνου πνεύματος.⁹ Στην περίπτωση μας, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αντικείμενο μελέτης αποτέλεσαν η Έκθεση του νομάρχη Μπόνη, το βιβλίο του Χρυσόχου για τη δράση της βουλγαρικής προπαγάνδας, ο τοπικός τύπος του 1944, αλλά και οι συνεντεύξεις.

Μια από τις πρωταρχικές διαφορές ανάμεσα στη μέθοδο αυτή και σε άλλες ερευνητικές μεθόδους είναι ότι η ιστορική ερμηνευτική ασχολείται με δεδομένα που υπάρχουν ήδη.¹⁰ Τα στάδια της συγκεκριμένης διεργασίας μπορούν να συνοψιστούν στα εξής δύο:

- 1) Συλλογή και εξακρίβωση του ιστορικού υλικού. Στο στάδιο αυτό, ο ερευνητής συγκεντρώνει τις πηγές του και τις κατατάσσει σε πρωτογενείς ή δευτερογενείς.
- 2) Αξιολόγηση του υλικού. Η φάση αυτή προϋποθέτει σφαιρική γνώση των πτυχών της ευρύτερης ιστορικής περιόδου στην οποία εντάσσεται το εκάστοτε υπό διερεύνηση θέμα. Η αξιολόγηση ιστορικών δεδομένων και πληροφοριών συχνά αναφέρεται ως ιστορική κριτική και πραγματοποιείται σε δύο στάδια: πρώτα εκτιμάται η αυθεντικότητα της πηγής, και έπειτα αξιολογείται η αξία των δεδομένων. Οι δύο αυτές διαδικασίες είναι γνωστές ως εξωτερική και εσωτερική κριτική αντίστοιχα. Τελικά, το ουσιώδες διακρίνεται από το επουσιώδες, επιλέγονται τα

⁷ Cohen, Manion & Morrison, ό.π., σ. 271.

⁸ Πυργιωτάκης Ιωάννης (1999). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 101.

⁹ «Μέθοδοι έρευνας της Παιδαγωγικής Επιστήμης», σ. 2, προσβάσιμο στο <https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/192-ΠΑΙΝ100/Proodos 2 ylh.pdf> [ανακτήθηκε: 04/07/2018].

¹⁰ Cohen, Manion & Morrison, ό.π., σ. 275.

στοιχεία, διασταυρώνονται οι πληροφορίες, και γίνεται η ανασύνθεσή τους σε ενιαίο όλο.¹¹

Βέβαια, η κατανόηση και η ερμηνεία των τεκμηρίων, όπως και η παρουσίασή τους, δεν είναι πάντοτε αντικειμενική και ουδέτερη, χωρίς αυτό να αποκλείει την επιστημονική εγκυρότητά τους. Η εγκυρότητα αυτή θα πρέπει να αποδίδεται πρωτίστως στις προσωπικές εξηγήσεις, και όχι τόσο στα δεδομένα ή τις μεθόδους, εφόσον αυτό που εν τέλει έχει σημασία είναι το νόημα που ο καθένας αποδίδει στα δεδομένα και τα συμπεράσματα που εξάγονται από αυτό.¹²

1.3.2. Προφορική ιστορία-Συνεντεύξεις

Πέρα από την ιστορική ερμηνευτική, για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το μεθοδολογικό εργαλείο των συνεντεύξεων.

Στη δεκαετία του 1990, το βρετανικό λεξικό «The New Shorter Oxford English Dictionary» επιχείρησε να διατυπώσει για πρώτη φορά τον ορισμό ενός νέου κλάδου που άνθιζε στον χώρο της ιστορικής επιστήμης, αυτού της Προφορικής Ιστορίας. Ο ορισμός έκανε λόγο για *«μαγνητοφωνημένες ιστορικές πληροφορίες, που βασίζονται στην προσωπική γνώση του ομιλητή/η χρήση ή η ερμηνεία αυτών των πληροφοριών ως επιστημονικό αντικείμενο»*.¹³ Ο ορισμός αυτός μαρτυρούσε τη γέννηση μιας νέας τεχνικής για τη συλλογή δεδομένων ιστορικού χαρακτήρα, τα οποία εν συνεχεία θα μπορούσαν να υποστούν μια κατάλληλη ιστορική επεξεργασία και να γίνουν η αφορμή για τη διάνοιξη ή τον εμπλουτισμό ποικίλων ιστορικών πεδίων. Η τεχνική αυτή, ως μια νέα αρχαιακή μέθοδος, δεν ήταν άλλη από τη διαδικασία της συνέντευξης.¹⁴ Βασικό εργαλείο εκπόνησής της ήταν το παραδοσιακό μαγνητόφωνο, που σταδιακά απέκτησε όλα τα χαρακτηριστικά ενός λειτουργικού ψηφιακού εργαλείου.

Ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονείται η σχέση της προφορικής ιστορίας με τις διαστάσεις της μνήμης του κάθε πληροφορητή. Εξάλλου, ένα από τα πιο ολισθηρά σημεία της προφορικής αφήγησης είναι η επεξεργασία εμπειριών, οι οποίες

¹¹ Cohen, Manion & Morrison, ό.π., σ. 276-278, «Μέθοδοι έρευνας της Παιδαγωγικής Επιστήμης», ό.π.

¹² Cohen, Manion & Morrison, ό.π., σ. 178.

¹³ Thompson Paul (2002). *Φωνές από το παρελθόν. Προφορική Ιστορία*. Αθήνα: Πλέθρον, σ. 14.

¹⁴ Cohen, Manion & Morrison, ό.π., σ. 449.

καταγράφονται πολλά χρόνια ή ολόκληρες δεκαετίες από τη στιγμή της πραγματικής διεξαγωγής τους ως συμβάντα ή στιγμιότυπα. Στην περίπτωση αυτή, το έργο του ιστορικού να ξεχωρίσει «αυτό που έγινε» από «αυτό που φάνηκε να έγινε», αλλά και από αυτό που ο πληροφορητής θυμάται να έγινε, από αυτό που θέλει να ξεχάσει ή που θα επιθυμούσε να είχε συμβεί, γίνεται επίπονο και δύσκολο. Η προφορική αφήγηση δεν αποτελεί το ίδιο το βίωμα, αλλά μια κατασκευή της μνήμης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι κάτι επίπλαστο ή ψεύτικο. Η προφορική μνήμη εμπεριέχει πάντα μια ερμηνεία, κάτι που ισχύει και για τα γραπτά τεκμήρια, με τη διαφορά να έγκειται στο ότι στην περίπτωση της προφορικής μνήμης η ερμηνεία μεταβάλλεται συνεχώς, τόσο υπό το πρίσμα μεταγενέστερων εμπειριών όσο και του παρόντος. Αυτή η διαδικασία ανασηματοδότησης είναι ένα κατ' εξοχήν κοινωνικό φαινόμενο, καθώς ακόμη και η πιο ιδιωτική ανάμνηση εντάσσεται πάντα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο.¹⁵

Υπό το πρίσμα αυτό, η χρησιμότητα των προφορικών μαρτυριών ποικίλλει ανάλογα με τον σκοπό που επιδιώκει ο ιστορικός. Αν τον ενδιαφέρει κυρίως η ανασύσταση συμβάντων, τότε η χρησιμότητα αυτή είναι προφανώς οριακή. Αντιθέτως, αν τον ενδιαφέρει ταυτόχρονα και η ανασύσταση της βιωμένης εμπειρίας και, μέσω αυτής, η ανίχνευση των συλλογικών αναπαραστάσεων, τότε του παρέχεται η ευκαιρία να επιστρέψει στο παρελθόν, υπό μια διαφορετική οπτική γωνία. Κατά την αξιοποίηση του προφορικού υλικού, όμως, ανακύπτει και πάλι το πρόβλημα της κατασκευής της μνήμης. Όπως επεσήμανε και ο Hobsbawm (1997), η προσοχή θα πρέπει να επικεντρωθεί ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου η λαϊκή μνήμη αντίκειται στην επικρατούσα αντίληψη.¹⁶

Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ παρόντος και παρελθόντος, μνήμης και ταυτότητας, δημοσίου και ιδιωτικού λόγου, αφηγητή και ερευνητή είναι πτυχές αυτής της «ρέουσας ιστορικής συνείδησης», που χαρακτηρίζει την προφορική ιστορία. Η «κατασκευή της μνήμης» εντάσσεται σε αυτή τη διαρκή διαδικασία ερμηνείας και επανερμηνείας του παρελθόντος, η οποία διέπει τη διάρθρωση της μνήμης και, επομένως, τη λογική των προφορικών αφηγήσεων. Η επίγνωση αυτού του φαινομένου και η ανάλυσή του επιτρέπουν στον ερευνητή να εμβαθύνει πολύ

¹⁵ Βαν Μπουσχότεν Ρίκη (2002). «Δεκαετία του '40: Διαστάσεις της μνήμης σε αφηγήσεις ζωής της περιόδου». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. Τόμος 107, σ. 136.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 137.

περισσότερο στις ατομικές και συλλογικές ταυτότητες, τόσο του παρελθόντος που μελετά όσο και του παρόντος.¹⁷

Οι λεπτομέρειες που πηγάζουν μέσα από μαρτυρίες προφορικής αφήγησης μπορούν κάλλιστα να αποτελέσουν πρωτογενή πηγή άντλησης ιστορικών στοιχείων στο πεδίο της ιστορικής έρευνας. Τα νέα στοιχεία που προκύπτουν έχουν τη δύναμη να εμπλουτίσουν τα ήδη υπάρχοντα ιστορικά δεδομένα, να τα αναδιαμορφώσουν, να τα μετασχηματίσουν, να αναπληρώσουν τα κενά τους. Εντούτοις, αυτό μπορεί να επιτευχθεί, αν ο πρώτος ρόλος δοθεί στους ίδιους τους ανθρώπους που παραθέτουν τις μαρτυρίες, ανεξαρτήτως πεδίου που εκπροσωπούσαν ή εκπροσωπούν και ανεξαρτήτως του αν χαρακτηρίζονται από την ίδια την Ιστορία ως νικητές ή ηττημένοι. Οι φωνές των ανθρώπων είναι το παρελθόν όλων εκείνων για τους οποίους η Ιστορία δεν έχει μιλήσει στην επίσημη μορφή της, είναι η «ιστορία εκ των κάτω». Για την Προφορική Ιστορία, τα άτομα και οι αναμνήσεις τους, τα βιώματά τους, είναι «υποκείμενα», και όχι «αντικείμενα» μελέτης, οι εμπειρίες τους είναι από μόνες η ίδια η Ιστορία. Συνεπώς, η προφορική ιστορία συμβάλλει στη δημιουργία μιας ιστορίας, όχι απλά πιο πλούσιας και πιο ζωντανής, αλλά κυρίως πιο αληθινής.¹⁸

Στην εν λόγω εργασία, η αξιοποίηση της προφορικής ιστορίας επετεύχθη με τη χρήση των συνεντεύξεων. Εξάλλου, οι συνεντεύξεις δίνουν τη δυνατότητα στα υποκείμενα, συνεντευκτές και συνεντευξιαζόμενους, να συζητήσουν τις ερμηνείες τους για τα γεγονότα και να εκφράσουν τις απόψεις τους για διάφορες καταστάσεις, μέσα από το προσωπικό τους πρίσμα.¹⁹

Οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν ήταν συνολικά δώδεκα (12), τέσσερις (4) εκ των οποίων ήταν προσωπικές, έξι (6) ομαδικές²⁰ και δύο (2) τηλεφωνικές. Ο συνολικός αριθμός των συνεντευξιαζόμενων ανήλθε στους δεκαεννέα (19).

¹⁷ Στο ίδιο.

¹⁸ Thompson, ό.π., σ. 31-35, 53 και 155.

¹⁹ Cohen, Manion & Morrison, ό.π.

²⁰ Ομαδική συνέντευξη είναι η διαδικασία συγκέντρωσης δεδομένων, μέσα από την επικοινωνία με μια ομάδα ανθρώπων, συνήθως από τέσσερις μέχρι έξι. Στην προκειμένη περίπτωση, και ελλείψει άλλου όρου, ομαδικές χαρακτηρίζονται οι συνεντεύξεις στις οποίες συμμετέχουν ταυτόχρονα περισσότερα του ενός πρόσωπα. Ο ερευνητής θέτει ερωτήσεις και παίρνει απαντήσεις από όλα τα άτομα της ομάδας. Creswell John (2016). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*. Επιμέλεια: Χαράλαμπος Τσορμπατζούδης. Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Ίων, σ. 218.

Η διαδικασία διεκπεραίωσης των συνεντεύξεων ξεκίνησε από τις αρχές του μηνός Φεβρουαρίου και ολοκληρώθηκε στα τέλη Μαΐου του έτους 2018. Η ανεύρεση των κατάλληλων προσώπων για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων αποτέλεσε μια επίπονη διαδικασία, από τη στιγμή που ο ερευνητής, έχοντας μεν καταγωγή και από τη Φλώρινα, αλλά όντας κάτοικος Αετού, δεν ήταν σε θέση να γνωρίζει σε ικανοποιητικό βαθμό ανθρώπους από την πόλη και τα περίχωρα. Παρόλα αυτά, με τη συμβολή γνωστών, φίλων και, πάνω από όλα, του ίδιου του ντόπιου πληθυσμού, ο αρχικός στόχος της συγκέντρωσης των συνεντεύξεων άργησε μεν, πήρε όμως, εν τέλει, σάρκα και οστά. Για την ανεύρεση πληροφορητών, χρησιμοποιήθηκε συχνά η μέθοδος της χιονοστιβάδας, βάσει της οποίας ο ερευνητής ζήτησε από συμμετέχοντες να του προτείνουν άλλα άτομα προς μελέτη,²¹ κάτι που λειτούργησε επιτυχώς.

Η πρώτη σκέψη για την προετοιμασία, και την εν συνεχεία διεξαγωγή των συνεντεύξεων, τις ήθελε να έχουν μια δομημένη μορφή, ένα καθορισμένο ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο αυτό περιελάμβανε είκοσι τρεις (23) ερωτήσεις, καταρτίστηκε βάσει των περιεχομένων της Έκθεσης του Μπόνη και προσαρμόστηκε στους ακόλουθους θεματικούς άξονες: βουλγαρική εισβολή, δράση και αποχώρηση, στάση των κατοίκων, στάση των τοπικών ελληνικών αρχών, στάση των Γερμανών. Ωστόσο, συχνά χρειαζόταν να ασκούνται περαιτέρω διευκρινιστικές ερωτήσεις, για την επεξήγηση περιστατικών, την αποσαφήνιση καταστάσεων και την αποκάλυψη νέων λεπτομερειών, γνωστές και ως διερευνητικές ερωτήσεις (probes).²² Οι ερωτήσεις αυτές, που δεν ήταν προσχεδιασμένες να τεθούν, παρεισέφεραν αυθόρμητα, όχι απαραίτητα για λόγους διευκρίνισης πληροφοριών, αλλά και για την ώθηση των πληροφορητών να σκεφτούν περισσότερα στοιχεία, να μεταβούν χωρίς καθυστέρηση από ένα ζήτημα σε ένα άλλο, καθώς και για να επανέλθει η συζήτηση στο αρχικό πλαίσιο των ερωτήσεων. Δεν ήταν λίγες μάλιστα οι φορές που οι ερωτήσεις παραμερίζονταν, και οι συνεντευξιζόμενοι μιλούσαν για βιώματά τους που σχετιζόνταν με την ευρύτερη περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου. Με άλλα λόγια, υπήρχε ευελιξία ως προς τη διατύπωση, τη σειρά και τον τρόπο προσέγγισης των ερωτήσεων, στόχος ήταν η διαμόρφωση ενός οικείου κλίματος, ενώ ο ερευνητής

²¹ Creswell, ό.π., σ. 209.

²² Robson, ό.π., σ. 328.

είχε ρόλο συντονιστικό. Με βάση όλα τα παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι ουσιαστικά διεξήχθησαν ημιδομημένες συνεντεύξεις.²³

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, πολλές φορές ήταν παρόντα και επιπρόσθετα άτομα, φίλοι ή συγγενείς των πληροφορητών. Ο ρόλος τους ήταν σχεδόν πάντα ενθαρρυντικός. Η παρουσία τους καταπράυνε το αίσθημα του άγχους και της ανασφάλειας, ενώ συχνά βοηθούσε και στην αποκάλυψη στοιχείων που ο ερευνητής δεν είχε σκεφτεί, ή που ορισμένοι κεντρικοί πληροφορητές, εκούσια ή ακούσια, δεν θα ανέφεραν.

Όλες οι συνεντεύξεις, πέραν των δύο (2) τηλεφωνικών, μαγνητοφωνήθηκαν με τη χρήση κινητού τηλεφώνου και απομαγνητοφωνήθηκαν πλήρως. Κατά την απομαγνητοφώνηση, καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια, ώστε ο προφορικός λόγος να αποδοθεί πιστά στο γραπτό κείμενο, και να διατηρηθεί η υφολογική ιδιαιτερότητα του εκάστοτε πληροφορητή. Η επιλογή και τοποθέτηση των σημείων στίξης έγινε με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια, προκειμένου να αποδοθεί η συναισθηματική κατάσταση του κάθε συνεντευξιζόμενου, οι παύσεις στον λόγο του, αλλά και η προσπάθεια ανάκλησης όλων των λεπτομερειών που ο/η ίδιος/α θεωρούσε σημαντικό να κατατεθούν. Τα δεδομένα των δύο (2) τηλεφωνικών συνεντεύξεων, λόγω άρνησης των πληροφορητών να μαγνητοφωνηθούν οι συνομιλίες, καταγράφηκαν υπό μορφή σημειώσεων.

Η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, οι διαπιστώσεις στις οποίες οδήγησε για τις μεταξύ τους ομοιότητες, διαφορές και επαναλήψεις, υπέδειξε σε ένα πρώτο στάδιο την κατηγοριοποίηση των δεδομένων σε θεματικούς άξονες, κατηγορίες και υποκατηγορίες, παρά τις συνεχείς αφαιρέσεις, προσθήκες και ενδιάμεσες αλλαγές που μεσολάβησαν από τον ερευνητή.

1.3.3. Ανάλυση περιεχομένου

Οι συνεντεύξεις και η Έκθεση του Μπόνι, οι δύο βασικότερες πηγές συγγραφής της παρούσας εργασίας, κρίθηκε χρήσιμο να επεξεργαστούν περαιτέρω, και για τον σκοπό αυτό επιλέχθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου.²⁴

²³ Εξαιρέση αποτέλεσαν οι δύο τηλεφωνικές συνεντεύξεις, οι οποίες, εξαιτίας της ίδιας τους της φύσης, αλλά και ζητημάτων οικονομίας, έλαβαν τον χαρακτήρα ελεύθερης συζήτησης γύρω από το θέμα.

Η ανάλυση περιεχομένου έχει οριστεί ως «ερευνητική μέθοδος με πολλαπλούς σκοπούς, που έχει αναπτυχθεί ειδικά για να διερευνήσει ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων, στη διερεύνηση των οποίων το περιεχόμενο της επικοινωνίας χρησιμεύει ως βάση για εξαγωγή συμπερασμάτων» και μπορεί να εμπεριέχει από καταμέτρηση λέξεων μέχρι και κατηγοριοποίηση. Οι προσεγγίσεις στην ανάλυση περιεχομένου επιδιώκουν να εντοπίσουν κατάλληλες κατηγορίες και μονάδες ανάλυσης, οι οποίες θα αντικατοπτρίζουν τη φύση της αναλυόμενης πηγής και τον σκοπό της έρευνας. Οι κατηγορίες καθορίζονται συνήθως μετά την αρχική θεώρηση της πηγής και καλύπτουν τις βασικές περιοχές του περιεχομένου.²⁵

Η μέθοδος που εφαρμόστηκε ήταν ένας συνδυασμός ποιοτικής, κατ' εξοχήν, και ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου. Η ποιοτική ανάλυση χρησιμοποιήθηκε στην περιγραφική αναπαράσταση του υπό έρευνα υλικού και στην παρουσίαση αντιπροσωπευτικών αναφορών. Η ποσοτική ανάλυση αφορούσε την κωδικοποίηση των δεδομένων και την παρουσίαση της συχνότητας εμφάνισής τους στο ερευνητικό υλικό.

Η μελέτη του πρωτογενούς υλικού, στην προκειμένη περίπτωση της Έκθεσης του Μπόνη και των δώδεκα (12) συνεντεύξεων, οδήγησε στη δημιουργία θεματικών κατηγοριών, με μονάδα το θέμα.²⁶ Οι βασικές θεματικές κατηγορίες διαιρέθηκαν σε κατηγορίες και υποκατηγορίες (παραγωγική εξήγηση), η κατανομή της συχνότητας των οποίων επιδιώχθηκε να συνεισφέρει στη διασάφηση της βασικής κατηγορίας (επαγωγική εξήγηση). Οι θεματικές κατηγορίες, τέλος, καταβλήθηκε προσπάθεια να είναι έγκυρες, δηλαδή να αφορούν αυτό που ισχυρίζονται ότι αφορούν, και παραγωγικές, δηλαδή να προσφέρονται για εξαγωγή βασικών συμπερασμάτων.²⁷

²⁴ Το απόσπασμα από το βιβλίο «Η δράσις της βουλγαρικής προπαγάνδας» του Χρυσόχου δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με την Έκθεση του Μπόνη, καθώς συντάχθηκε κυρίως βάσει εισηγήσεων του νομάρχη, οπότε επιλέχθηκε να μην επεξεργαστεί και με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου.

²⁵ Cohen, Manion & Morrison, ό.π., σ. 282.

²⁶ Krippendorf Klaus (1980). *Content Analysis: An introduction to Its Methodology*. Newbury Park: Sage Publications, σ. 60.

²⁷ Γκόλια Παρασκευή (2003). *Η εκπαίδευση των Ελλήνων μαθητών στην ΕΣΣΔ (1917-1938). Προπαγάνδα και ιδεολογική χειραγώγηση*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη, σ. 89.

Όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως προαναφέρθηκε, ως μονάδες δειγματοληψίας²⁸ ορίστηκαν η Έκθεση του Μπόνη και οι συνεντεύξεις, ενώ ως μονάδα καταγραφής επιλέχθηκε το θέμα.²⁹

Από το συνολικό υλικό, διακρίθηκαν και διατηρήθηκαν μόνο τα στοιχεία που, από άποψη περιεχομένου, ενέπιπταν σε κάποια από τις θεματικές κατηγορίες. Κάθε αναφορά άσχετη με το σύστημα κατηγοριών δεν συμπεριλήφθηκε. Σε μια στιχομυθία, περίοδο ή ημιπερίοδο, συχνά εμπεριέχονταν περισσότερα του ενός θέματα, για αυτό και υπήρχαν περιπτώσεις, όπου προτάσεις συμπεριελάμβαναν μία ή και περισσότερες αναφορές. Συνεπώς, ως κριτήρια κατηγοριοποίησης των αναφορών ορίστηκαν τα εξής:

- 1) Οι αναφορές κατατάσσονται στις θεματικές, κατηγορίες και υποκατηγορίες του συστήματος.
- 2) Οι αναφορές που δεν εμπεριέχουν κάποιο ενδεικτικό θεματικό κέντρο, ή είναι ασαφείς, ή επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες, δεν ταξινομούνται.
- 3) Μια στιχομυθία, περίοδος ή ημιπερίοδος είναι δυνατόν να περιέχει διαφορετικών κατηγοριών αναφορές, οι οποίες και ταξινομούνται αναλόγως.

Η διαδικασία πραγματοποιήθηκε από τον ίδιο τον ερευνητή, καθώς δεν επρόκειτο να γίνει στατιστική ανάλυση των αριθμητικών δεδομένων της έρευνας (επιμέρους διακυμάνσεις, συσχετίσεις κ.λπ.), παρά μόνο να εξαχθούν ορισμένες διαπιστώσεις σχετικά με το πλήθος των αναφορών, στα πλαίσια της απλής περιγραφικής στατιστικής.

Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε με το στατιστικό πακέτο του Excel. Πιο συγκεκριμένα, πρώτα έγινε η περιγραφική ανάλυση, εξακριβώθηκε δηλαδή η απόλυτη συχνότητα των αναφορών ανά θεματική και κατηγορία, και έπειτα καταμετρήθηκε η ποσοστιαία αντιπροσώπευση, δηλαδή η σχετική συχνότητα των θεματικών κατηγοριών, κατηγοριών και υποκατηγοριών.

Περνώντας στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, τόσο η Έκθεση του Μπόνη όσο και οι δώδεκα (12) συνολικά συνεντεύξεις, παρά τις όποιες αναφορές τους σε προγενέστερα ή μεταγενέστερα συμβάντα, σχετίζονται πρωτίστως με τη βουλγαρική εισβολή και δράση των αρχών του 1944 στον νομό Φλώρινας. Για τον λόγο αυτό, οι

²⁸ Οι μονάδες δειγματοληψίας (sampling units) είναι τυπικά οριζόμενες μονάδες, αφορούν το δείγμα, το οποίο σχηματίζεται από έναν πληθυσμό μονάδων δειγματοληψίας, και προσφέρονται για επαγωγική στατιστική. Krippendorff, ό.π., σ. 57-58.

²⁹ Στο ίδιο, σ. 60.

θεματικές αποφασίστηκε να έχουν ως άξονα αναφοράς το συγκεκριμένο γεγονός και να εντάσσονται στο συγκεκριμένο ιστορικό και χωροχρονικό πλαίσιο.

Οι θεματικές κατηγορίες στις οποίες στηρίχθηκε η ποσοτική και ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου, λοιπόν, κοινές για τις δύο συναφείς πηγές υλικού,³⁰ είναι οι ακόλουθες:

- Η άφιξη των Βούλγαρων: Ο χρόνος της άφιξης, Το διάστημα παραμονής, Ο αριθμός και η προέλευση των στρατευμάτων, Σκοπός και στόχοι της εισβολής.

- Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή: Τα χωριά-βάσεις, Επιδρομές-επισκέψεις σε χωριά, Ο αναγκαστικός χαρακτήρας της «φιλοξενίας», Περιπτώσεις εκούσιας φιλοξενίας.

- Η δράση των Βούλγαρων: Βιαιότητες (*Δολοφονίες, Ξυλοδαρμοί, Κλοπές-κατασχέσεις, Συλλήψεις και άλλες βίαιες ενέργειες*), Η ανθρώπινη πλευρά των Βούλγαρων (*Καθημερινές συναναστροφές με κατοίκους, Αποτροπές εκτρόπων, Πρόληψη εκδηλώσεων φιλοβουλγαρισμού*).

- Η στάση των κατοίκων: Μίσση και «διαφορές» μεταξύ των κατοίκων, Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού (*Εκδηλώσεις υποδοχής των Βούλγαρων, Αψίδες, Δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας, Η παρουσία των Βούλγαρων ως ευκαιρία εκδίκησης ελληνοφρόνων γηγενών και προσφύγων, Προδοσίες, συνεργασία και συμμετοχή σε βουλγαρικές βιαιότητες, Συμμετοχή στην «Οχράνα»*), Το αίσθημα φόβου και η εγκατάλειψη των χωριών, Ενέργειες που στρέφονταν, άμεσα ή έμμεσα, κατά των Βούλγαρων, Περιπτώσεις διαλόγων με Βούλγαρους, Οι εντυπώσεις-απόψεις των κατοίκων για τους Βούλγαρους (*Θετικές, Αρνητικές*).

- Η στάση των ελληνικών αρχών: Η αδυναμία ουσιαστικής αντίδρασης και η συνακόλουθη αδιαφορία, Οι πρόεδροι και οι λοιπές κοινοτικές αρχές, Η Χωροφυλακή, Ο νομάρχης Μπόνης.

- Η στάση του ΕΛΑΣ: Περιπτώσεις ανταρτικής δράσης, Η επιλογή της μη εμπλοκής, ΕΛΑΣ και φιλοβουλγαρισμός-αυτονομισμός.

³⁰ Μολονότι κοινές, οι θεματικές διαμορφώθηκαν κυρίως βάσει του περιεχομένου των συνεντεύξεων, μιας και αυτό κάλυπτε ευρύτερο φάσμα θεμάτων από την Έκθεση του Μπόνη, η οποία εστίαζε σχεδόν αποκλειστικά στις βουλγαρικές ωμότητες.

- Η στάση των Γερμανών: Η σχέση των Γερμανών με τη βουλγαρική εισβολή και αποχώρηση, Η συμμαχία με τους Βούλγαρους και η συνακόλουθη αδιαφορία, Οι τοπικές γερμανικές αρχές στο πλευρό των Ελλήνων.

- Η αποχώρηση των Βούλγαρων: Τα αίτια της αποχώρησης, Η κατάληξη των συγκεκριμένων βουλγαρικών στρατευμάτων, Η απογοήτευση και η μετέπειτα φυγή ορισμένων βουλγαριζόντων.

2. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1. Η Κατοχή στην Ελλάδα (1941-1944)

Ήδη από το καλοκαίρι του 1940, η Ιταλία με μια σειρά προκλητικών ενεργειών, αποκορύφωμα των οποίων υπήρξε ο τορπιλισμός του ελληνικού καταδρομικού «Ελλη» τον Δεκαπενταύγουστο του αυτού έτους στο λιμάνι της Τήνου, επεδίωκε πολεμική σύγκρουση με την Ελλάδα, ώστε ο «οιστρηλατημένος από τα όνειρα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας» Μουσολίνι να επιβεβαιώσει την επιρροή του στη Νότια Βαλκανική και να αντισταθμίσει, κατά κάποιον τρόπο, τη χιτλερική δραστηριότητα. Πράγματι, τα ξημερώματα της 28^{ης} Οκτωβρίου, ο Ιταλός πρεσβευτής Εμμανουέλε Γκράτσι επέδωσε στον πρωθυπουργό της Ελλάδας, Ιωάννη Μεταξά, τελεσίγραφο, σύμφωνα με το οποίο η Ιταλία απαιτούσε να καταλάβει βάσεις και άλλα σημεία του ελληνικού εδάφους, μέχρι το τέλος του πολέμου. Ο Μεταξάς απέρριψε το ιταλικό τελεσίγραφο με τη χαρακτηριστική φράση «Alors, c' est la guerre» (Λοιπόν, έχουμε πόλεμο), διαμορφώνοντας έτσι τον θρύλο του «Όχι».³¹

Η απρόκλητη ιταλική επίθεση συσπείρωσε τον αγανακτισμένο και απελπισμένο ελληνικό λαό, ο οποίος και ξεσηκώθηκε σύσσωμος εναντίον των επιδρομέων. Έτσι, οι ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις κατάφεραν, όχι απλά να αναχαιτίσουν την προέλαση των ιταλικών στρατευμάτων στο μέτωπο της Πίνδου, αλλά και να αντεπιτεθούν, να καταδιώξουν τους επιδρομείς πέρα από τα ελληνοαλβανικά σύνορα, να διαλύσουν ολόκληρες μεραρχίες και να συλλάβουν χιλιάδες αιχμαλώτους. Τότε, οι Γερμανοί, θέλοντας να σώσουν το γόητρο του συμμάχου τους Μουσολίνι και να διευθετήσουν την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στα Βαλκάνια, πέρασαν από τη Ρουμανία στη Βουλγαρία και εγκαταστάθηκαν στα αεροδρόμιά της. Η εισβολή τους στην Ελλάδα ήταν πια ζήτημα χρόνου. Ωστόσο, ο Ιταλός δικτάτορας, φοβούμενος τη γελοιοποίησή του από τη γερμανική συνδρομή, ξεκίνησε στις 9 Μαρτίου 1941 τη μεγάλη εαρινή επίθεση εναντίον των ελληνικών δυνάμεων του αλβανικού μετώπου, η οποία υπήρξε ξανά ανεπιτυχής και οδήγησε στην απόσυρση των ιταλικών στρατευμάτων στις βάσεις εξορμήσεώς τους στις 23 Μαρτίου. Βέβαια, την πολύ

³¹ Βακαλόπουλος Απόστολος Ε. (2005). *Νέα ελληνική ιστορία (1204-1985)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 414.

σπουδαία αυτή ελληνική επιτυχία έμελλε να επισκιάσει λίγο αργότερα η επίθεση της χιτλερικής Γερμανίας.³²

Το πρωί της 6^{ης} Απριλίου 1941, λοιπόν, ο Γερμανός πρέσβης Έρμπαχ επισκέφθηκε τον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κορυζή, που είχε αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας μετά τον θάνατο του Μεταξά, στις 29 Ιανουαρίου, και του επέδωσε τη διακοίνωση για την κήρυξη του πολέμου, ενώ συγχρόνως οι Γερμανοί επιτίθονταν εναντίον της Γιουγκοσλαβίας και, μέσω της Βουλγαρίας, εναντίον της Ελλάδας.³³

Καθώς τα γερμανικά στρατεύματα προέλαυναν, οι ελληνικές μονάδες της γραμμής Μεταξά απομονώθηκαν από τις δυτικές του αλβανικού μετώπου και στις 9 Απριλίου παραδόθηκαν μαζί με τη Θεσσαλονίκη. Στις 17 Απριλίου, ο θριαμβευτής ως τότε ελληνικός στρατός του αλβανικού μετώπου αναγκάστηκε να συμπτυχθεί. Η ελληνική άμυνα κατέρρευε. Ο πρωθυπουργός Κορυζής αυτοκτόνησε, και σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση, υπό τον Εμμανουήλ Τσουδερό. Στις 23 Απριλίου, ο βασιλιάς και τα μέλη της κυβερνήσεώς του αναχώρησαν για την Κρήτη. Στην Ήπειρο, ο κύριος όγκος των ελληνικών δυνάμεων, υπό τους στρατηγούς Τσολάκογλου, Μπάκο και Δεμέστιχα, αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει, ενώ παραιτήθηκε και ο αρχιστράτηγος Παπάγος. Στις 27 Απριλίου, οι Γερμανοί εισέβαλαν στην Αθήνα, και δύο (2) ημέρες αργότερα διόρισαν κυβέρνηση, με πρωθυπουργό τον στρατηγό Γεώργιο Τσολάκογλου.³⁴ Στις 20 Μαΐου 1941, καταλήφθηκε και η Κρήτη. Πλέον, ολόκληρη η ελληνική επικράτεια είχε υποκύψει στις δυνάμεις του Άξονα, ενώ ο Γεώργιος Β΄ και οι υπουργοί του κατέφυγαν στην Αίγυπτο, σχηματίζοντας εκεί την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση του Καΐρου.³⁵

Η κατεχόμενη Ελλάδα χωρίστηκε σε τρεις (3) ζώνες ελέγχου, τη γερμανική, τη βουλγαρική και την ιταλική. Οι γερμανικές δυνάμεις διατήρησαν στον έλεγχό τους τις σημαντικότερες στρατηγικά περιοχές, στις οποίες περιλαμβάνονταν η Αθήνα, η

³² Στο ίδιο, σ. 416-417.

³³ Στο ίδιο, σ. 417.

³⁴ Στις 2 Δεκεμβρίου 1942 τη διαδέχτηκε η κυβέρνηση Κωνσταντίνου Λογοθετόπουλου, ενώ στις 7 Απριλίου 1943 ορκίστηκε από τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό η κυβέρνηση Ράλλη. Ηλιάδου-Τάχου Σοφία (2017). *Τα χρώματα της βίας στη Δυτική Μακεδονία 1941-1944. Κατοχή - Αντίσταση - Εθνοτικές και Εμφύλιες Συγκρούσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 21.

³⁵ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 418-419, Τσουκαλάς Κωνσταντίνος (1974). *Η Ελληνική Τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*. Αθήνα: Ολκός, σ. 39-40.

Θεσσαλονίκη, η Κεντρική Μακεδονία, ορισμένα νησιά του Αιγαίου και η Κρήτη. Η Βουλγαρία κατέλαβε την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, με εξαίρεση το μεγαλύτερο μέρος του Έβρου, που παρέμεινε υπό γερμανικό έλεγχο. Η υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα, τα μη γερμανοκρατούμενα νησιά του Αιγαίου και τα Επτάνησα τέθηκαν υπό ιταλικό έλεγχο. Μετά την ανακωχή της Ιταλίας, τον Σεπτέμβριο του 1943, οι ιταλοκρατούμενες περιοχές πέρασαν στον έλεγχο της Γερμανίας.³⁶

Στις κατεχόμενες χώρες, οι Γερμανοί εφάρμοσαν δύο (2) τύπους διοίκησης: α) τον τύπο διοίκησης με γερμανικές αρχές και β) την τοπική διοίκηση με αρχές προερχόμενες από τον τοπικό πληθυσμό, που τελούσαν όμως υπό γερμανικό έλεγχο. Ο πρώτος τύπος εφαρμόστηκε με τρεις (3) διαφορετικούς τρόπους. Στην περίπτωση της Ελλάδας, ο τρόπος αυτός ήταν η διοίκηση από στρατιωτικούς διοικητές, οι οποίοι ασκούσαν την εξουσία τους μέσα από την εποπτεία άλλων μικρότερων τοπικών διοικητών, των φρουράρχων. Στην Ελλάδα, λοιπόν, εγκαθιδρύθηκε μια κυβέρνηση «μαριονέτα», που διατηρούσε μεν τις προϋπάρχουσες δομές της, αλλά ταυτόχρονα ελεγχόταν και από τον κατοχικό στρατό.³⁷

Οι διοικητικές λειτουργίες στη Βαλκανική χερσόνησο καθορίστηκαν με οδηγία του Φύρερ, της 9^{ης} Μαΐου 1941. Με βάση τη συγκεκριμένη οδηγία, ως διοικητής Ενόπλων Δυνάμεων Νοτιοανατολικής Ευρώπης, με έδρα τη Θεσσαλονίκη, τοποθετήθηκε ο αρχιστράτηγος Βίλχελμ φον Λιστ. Ο Λιστ υπαγόταν ιεραρχικά στον Χίτλερ και ασκούσε εκτελεστική εξουσία στις κατεχόμενες χώρες των Βαλκανίων. Από τον Αύγουστο του 1942, και έως το τέλος της Κατοχής, τη θέση αυτή κατείχε ο στρατηγός Αλεξάντερ Λερ.³⁸

Στο πεδίο του δικαίου, πριν ακόμη και από την έναρξη της αντίστασης, η γερμανική διοίκηση εφάρμοσε τον γερμανικό ποινικό νόμο, με αποτέλεσμα να προβλέπεται η θανατική καταδίκη όσων επιχειρούσαν σαμποτάζ εναντίον γερμανικών στόχων, οργάνωναν διαδηλώσεις, μοίραζαν προκηρύξεις και βοηθούσαν αιχμαλώτους.³⁹ Επρόκειτο για τη γνωστή πρακτική των αντιποίνων, που αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της κατοχικής πολιτικής και πάγια στρατιωτική τακτική των Γερμανών καθ' όλη τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με συνήθη αιτιολογία

³⁶ Λούβη Ευαγγελία & Ξιφαράς Χρ. Δημήτριος (2015). *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: ΙΤΥΕ Διόφαντος, Τσουκαλάς, ό.π., σ. 40.

³⁷ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 22-23.

³⁸ Στο ίδιο, σ. 24.

³⁹ Στο ίδιο, σ. 22.

την ανάγκη για αποκατάσταση της διασαλευθείσας τάξης και ηρεμίας στα κατεχόμενα εδάφη.⁴⁰

Αρμόδιος για τη διαχείριση των οικονομικών και πολιτιστικών υποθέσεων στην Ελλάδα ορίστηκε ο πληρεξούσιος του Ράιχ. Το γραφείο του είχε συσταθεί στην Αθήνα, και επικεφαλής του μέχρι τον Νοέμβριο του 1943, οπότε και αντικαταστάθηκε από τον φον Γκράβενιτς, ήταν ο Γκύντερ Άλτενμπουργκ.⁴¹

Η κατάσταση στην κατεχόμενη Ελλάδα έγινε πολύ σύντομα αφόρητη. Ο ελληνικός λαός αναγκάστηκε να πληρώνει υπέρογκα ποσά ως «έξοδα κατοχής»,⁴² ενώ οι κατακτητές κατέλαβαν όλες τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας, σταμάτησαν εντελώς το εξαγωγικό εμπόριο και εξέδωσαν νέο χαρτονόμισμα, με αποτέλεσμα την κατάρρευση του νομισματικού συστήματος, την εξάλειψη των τροφίμων και την εμφάνιση της μαύρης αγοράς. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα 1941-1942, έχασαν τη ζωή τους από την πείνα 300.000 άνθρωποι. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τις ωμότητες των δυνάμεων κατοχής, καθιστούσαν τη διαβίωση μέρα με την ημέρα δυσκολότερη. Ωστόσο, η άρνηση παραδοχής της υφιστάμενης κατάστασης από μέρους των Ελλήνων και η ανάγκη για επιβίωση σήμαναν την απαρχή της απόφασης για αντίσταση.⁴³

Με πρωτοβουλία του ΚΚΕ, και τη σύμπραξη διαφόρων μικρότερων κομμάτων, ιδρύθηκε τον Αύγουστο του 1941 το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), στο οποίο εντάχθηκαν όχι μόνο όσοι είχαν αριστερή ιδεολογία, αλλά και όσοι, ανεξαρτήτως πολιτικών φρονημάτων, επιθυμούσαν να πολεμήσουν τον κατακτητή. Στις αρχές του 1942, το ΕΑΜ ίδρυσε το στρατιωτικό του τμήμα, τον Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό (ΕΛΑΣ), με επικεφαλής τον Θανάση Κλάρα, γνωστό και ως Άρη Βελουχιώτη. Τον Φεβρουάριο του 1943, ιδρύθηκε εντός του ΕΑΜ και η Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ).⁴⁴

⁴⁰ Δορδανάς Στράτος (2002). *Αντίποινα των γερμανικών αρχών κατοχής στη Μακεδονία (1941-1944)*. ΕΚΤ, Αρχείο διδακτορικών διατριβών, σ. 1-2.

⁴¹ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 27.

⁴² Υπεύθυνος για τη χρηματοδότηση και την εξασφάλιση των εξόδων κατοχής διορίστηκε στις 16 Οκτωβρίου 1942 ο Χέρμαν Νόυμπαχερ. Στο ίδιο.

⁴³ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 420-421, Τσουκαλάς, ό.π.

⁴⁴ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 424-425, Στρέζου Έλενα (2014). *Η Εκπαίδευση και ο Πολιτισμός στη Φλώρινα την περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου μέσα από τον Τοπικό Τύπο [1940-1949]*. Μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, σ. 40, προσβάσιμη στο <https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/175/ΣΤΡΕΖΟΥ>

Τον Σεπτέμβριο του 1941, αξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού ίδρυσαν τον Εθνικό Δημοκρατικό Ελληνικό Σύνδεσμο (ΕΔΕΣ), υπό τον Ναπολέοντα Ζέρβα, ο οποίος έδρασε κυρίως στην περιοχή της Ηπείρου. Ο ΕΔΕΣ ξεκίνησε αρχικά ως έμπνευση του στρατηγού Πλαστήρα, με τη φιλοδοξία να αποτελέσει μια δημοκρατική οργάνωση με σοσιαλιστικό περιεχόμενο, που θα έπαιρνε θέση ανάμεσα στα αστικά κόμματα και στο κομμουνιστικό. Αργότερα, όμως, στους κόλπους του διαφοροποιήθηκαν δύο (2) κατευθύνσεις, η μία προς τα αριστερά και η άλλη προς τα δεξιά. Ουσιαστικά ο ΕΔΕΣ αποτελούσε τον αντίποδα του ΕΑΜ.⁴⁵

Τον Νοέμβριο του 1942, με εμπνευστή τον Γεώργιο Καρτάλη, ιδρύθηκε και η Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (ΕΚΚΑ), υπό τον συνταγματάρχη Ψαρρό, ο οποίος ανέβηκε στο βουνό την επόμενη χρονιά, με το 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων. Η ΕΚΚΑ υπήρξε ένας ουσιαστικός παράγοντας ισορροπίας μεταξύ ΕΑΜ και ΕΔΕΣ.⁴⁶

Οι ιδεολογικές διαιρέσεις και οι προσωπικές φιλοδοξίες εμπόδιζαν την αρμονική συνεργασία των ανταρτικών ομάδων και τη δημιουργία κοινού μετώπου εναντίον των κατακτητών. Παρόλα αυτά, κατόρθωσαν να σημειώσουν μεγάλες επιτυχίες με την παρεμπόδιση ανεφοδιασμού των στρατευμάτων κατοχής (π.χ. ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου, επιχειρήσεις στην περιοχή των Τεμπών) και με τις επιθέσεις τους εναντίον εχθρικών τμημάτων, καθλώνοντας στο ελληνικό έδαφος αρκετές γερμανικές και ιταλικές μεραρχίες. Μετά τον Μάιο του 1943, απελευθερώθηκαν οι δυτικές περιοχές της χώρας, από τον Κορινθιακό έως τα αλβανικά σύνορα, και πέρασαν σε ελληνικό έλεγχο οι ορεινοί όγκοι της Μακεδονίας.⁴⁷

Η συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις 3 Σεπτεμβρίου 1943 αποτέλεσε κρίσιμο σημείο στην ιστορία του πολέμου για την Ελλάδα. Πρώτα από όλα, σήμανε την κατάληψη του συνόλου των ελληνικών εδαφών από τα γερμανικά στρατεύματα. Επιπλέον, ο ΕΛΑΣ, ισχυροποιημένος από την παράδοση των ιταλικών τμημάτων και των πολεμικών τους εφοδίων, αντιλήφθηκε ότι πλησίαζε η ώρα της επιβολής του. Έτσι, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, ξεκίνησαν αλληπάλληλες συγκρούσεις μεταξύ των ανταρτικών ομάδων του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ, οι οποίες συνεχίστηκαν με εναλλασσόμενες φάσεις μέχρι τις 4 Φεβρουαρίου 1944. Ο ΕΛΑΣ προσπάθησε

ΕΛΕΝΑ_ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ_ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ_ΚΑΙ_ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ_ΤΗΝ_ΚΑΤΟΧΗ_ΚΑΙ_ΤΟΝ_ΕΜΦΥΛΙΟ_ΣΤΗ_ΦΛΩΡΙΝΑ.pdf?sequence=1&isAllowed=y [ανακτήθηκε: 10/11/2017].

⁴⁵ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 425.

⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 425-426.

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 426-427.

ανεπιτυχώς να προσεταιριστεί τα τμήματα της ΕΚΚΑ. Οι Γερμανοί, επωφελούμενοι των αντιθέσεων, εφάρμοσαν με επιδεξιότητα το «διαίρει και βασίλευε» και κατόρθωσαν να οξύνουν τον διχασμό. Από τον Ιανουάριο του 1944, η Ελλάδα μετατράπηκε σε ένα απέραντο πεδίο αλληλοσπαραγμού, ενώ στα μέσα Απριλίου ο ΕΛΑΣ στράφηκε εναντίον της ΕΚΚΑ, με αποτέλεσμα τον θάνατο εκατόν πενήντα (150) ανδρών της και του συνταγματάρχη Ψαρρού.⁴⁸

Στο τέλος της Κατοχής, φορείς της εξουσίας ήταν η γερμανόφιλη κυβέρνηση Ράλλη στην Αθήνα και η εξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου, πρωθυπουργός της οποίας, μετά τις διαδοχικές παραιτήσεις Τσουδερού και Σοφοκλή Βενιζέλου, ορκίστηκε στις 26 Απριλίου 1944 ο Γεώργιος Παπανδρέου, με το σύνθημα «*Μία πατρίς, μία κυβέρνηση, ένας στρατός*». Παράλληλα, τον Μάρτιο του 1944, είχε σχηματιστεί από το ΕΑΜ και ένας τρίτος φορέας πολιτικής εξουσίας, η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), για τη διοίκηση των ορεινών περιοχών. Το πρόγραμμα του Παπανδρέου, παρά τη διάχυτη καχυποψία, ιδίως του ΕΑΜ, έγινε εν τέλει δεκτό κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου του Λιβάνου (17-20 Μαΐου), στο οποίο έλαβαν μέρος εκπρόσωποι όλων των κομμάτων και των αντιστασιακών οργανώσεων.⁴⁹

Στις 24 Μαΐου 1944, ανέλαβε καθήκοντα η νέα κυβέρνηση. Στις 26 Σεπτεμβρίου του αυτού έτους, υπογράφηκε το Σύμφωνο της Καζέρτας, το οποίο έθετε τις ανταρτικές δυνάμεις υπό τις διαταγές του Άγγλου στρατηγού Σκόμπι, καθόριζε τις περιοχές δράσης και τα καθήκοντα των διοικητών τους, Σαράφη και Ζέρβα, και τους απαγόρευε την κατάληψη της αρχής. Στις αρχές Οκτωβρίου, τα γερμανικά στρατεύματα άρχισαν να υποχωρούν προς Βορρά, ενώ στις 18 του μηνός αποβιβάστηκαν στον Πειραιά με το «Αβέρωφ» ο πρόεδρος, τα μέλη της ελληνικής κυβέρνησης και ο στρατηγός Σκόμπι. Η Κατοχή είχε ουσιαστικά λήξει.⁵⁰

2.2. Η Κατοχή στη Φλώρινα (1941-1944)

Τα δεινά της ευρύτερης περιοχής της Φλώρινας ξεκίνησαν και αυτά με την κατάρρευση του αλβανικού μετώπου, τη σύμπτυξη των ελληνικών στρατευμάτων και την επικείμενη γερμανική εισβολή. Ήδη από το πρωί της 9^{ης} Απριλίου 1941, η πόλη

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 428-430.

⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 431 και 432-433.

⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 433-434.

είχε εγκαταλειφθεί από τις ελληνικές αρχές, διοικητικές, δικαστικές, αστυνομικές και στρατιωτικές, οι οποίες διατάχθηκαν να ακολουθήσουν προς τον Νότο τις συμπυκνωμένες στρατιωτικές δυνάμεις. Το πρωί της επομένης, 10^{ης} Απριλίου, η Φλώρινα παραδόθηκε στα εισβάλλοντα από το Μοναστήρι γερμανικά στρατεύματα. Μέχρι τις 16 του αυτού μηνός, ολόκληρη η Μακεδονία είχε περιέλθει στον έλεγχο των Γερμανών.⁵¹

Οι Γερμανοί, από την αρχή της εισβολής τους, κράτησαν στη Δυτική Μακεδονία τις πόλεις Φλώρινα και Κοζάνη, και αρνήθηκαν να τις εκχωρήσουν σε βουλγαρική ή ιταλική διοίκηση. Ειδικά την περιοχή της Φλώρινας, οι Γερμανοί επέλεξαν να την ενσωματώσουν στη γερμανική ζώνη κατοχής, γιατί ήθελαν να ελέγχουν τη σημαντική για τα γεωστρατηγικά τους συμφέροντα οδό Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου. Αν και η περιοχή βόρεια των ελληνικών συνόρων ήταν βουλγαροκρατούμενη, οι Γερμανοί θεωρούσαν ότι μια επέκταση της βουλγαρικής κατοχής εντός της ελληνικής επικράτειας θα τους δημιουργούσε περισσότερα προβλήματα.⁵²

Η γερμανική κατάκτηση, λοιπόν, έφερε σε ρόλο συνδικδικητή της περιοχής και τους συμμάχους του Άξονα Βούλγαρους, αναθερμαίνοντας τις βλέψεις τους για αυτή. Η ύπαρξη μιας σλαβόφωνης μειονότητας αποτέλεσε εργαλείο πολιτικής για τον βασιλιά της Βουλγαρίας, Μπόρις Γ', ο οποίος απαίτησε την προσάρτηση της Φλώρινας στη βουλγαρική ζώνη κατοχής. Παρότι οι Γερμανοί αρνήθηκαν να εκχωρήσουν τη διοίκηση, έδειχναν υπέρμετρη ανοχή στη βουλγαρική προπαγανδιστική, και όχι μόνο, δράση. Την προσπάθεια εκβουλγαρισμού της περιοχής εξυπηρετούσαν ο θεσμός των Βούλγαρων συνδέσμων και η ίδρυση της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσσαλονίκης.⁵³

Εντωμεταξύ, προς τα τέλη του 1942 και τις αρχές του 1943, έκαναν την εμφάνιση τους στη Δυτική Μακεδονία και τη Φλώρινα οι πρώτες ομάδες Ελλήνων ανταρτών. Επρόκειτο για ομάδες του ΕΛΑΣ, ο οποίος υπό την ηγεσία του ΕΑΜ, και ουσιαστικά του ΚΚΕ, στρεφόταν εναντίον των κατακτητών, Ιταλών και Γερμανών. Στο στόχαστρο των ανταρτικών ομάδων βρέθηκαν όμως και οι Βούλγαροι, προκειμένου να αποθαρρύνονταν οι σλαβόφωνοι και να μην παρασύρονταν από τη βουλγαρική προπαγάνδα. Κατόπιν, βέβαια, το ΚΚΕ υιοθέτησε μια πρακτική τόνωσης

⁵¹ Χρυσοχόου Αθανάσιος (1962). *Η Κατοχή εν Μακεδονία. Οι Γερμανοί εν Μακεδονία 1941-1944*. Βιβλίο 5^ο. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, σ. 16 και 18.

⁵² Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 32.

⁵³ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 28, 31 και 52, Χρυσοχόου, ό.π., σ. 45.

της επιρροής του στους σλαβόφωνους, ώστε αυτοί να τάσσονται με το μέρος των ανταρτών. Ο ΕΛΑΣ συχνά εφάρμοζε βίαιες πρακτικές για τη στρατολόγηση μελών, ενώ στοχοποιούσε ως «συνεργάτες» των Γερμανών και κοινοτάρχες, χωροφύλακες και δασκάλους, που δεν συμμορφώνονταν με τις εντολές των στελεχών του.⁵⁴ Στη Φλώρινα, όπως και σε άλλες περιοχές της γερμανοκρατούμενης Μακεδονίας, οι ενέργειες των ανταρτών, ανεξαρτήτως μεγέθους και σημασίας, αντιμετωπίστηκαν με την τακτική των αντιποίνων.

Εξαιτίας της αντιστασιακής δράσης, πολλοί απομνημονευματογράφοι συμφωνούν πως από την άνοιξη του 1944 ο νομός Φλώρινας, εκτός από τις πόλεις Φλώρινα και Αμύνταιο, θα έπρεπε να θεωρείται ελεύθερη περιοχή.⁵⁵

Στις 28 Ιουλίου 1944, πραγματοποιήθηκε ο βομβαρδισμός του σιδηροδρομικού σταθμού της πόλης από τα συμμαχικά αεροπλάνα. Το χτύπημα διενεργήθηκε από την 764 Μοίρα Βομβαρδιστικών της 461^{ης} Ομάδας Βομβαρδιστικών (B24) της Αεροπορίας Στρατού των Ηνωμένων Πολιτειών. Από την επίθεση σκοτώθηκαν τριακόσιοι (300) Γερμανοί, καταστράφηκαν εκατόν πενήντα δύο (152) οικίες, έχασαν τη ζωή τους σαράντα οκτώ (48) και τραυματίστηκαν ενενήντα τέσσερις (94) Φλωρινιώτες.⁵⁶

Μέχρι τον Οκτώβριο του 1944, η Φλώρινα αφαιμαζόταν οικονομικά από τον γερμανικό στρατό κατοχής. Η κατάληψη της πόλης από τον ΕΛΑΣ και η εκδίωξη των Γερμανών συντελέστηκε στις 31 Οκτωβρίου με 1^η Νοεμβρίου. Στη σύγκρουση που πραγματοποιήθηκε μεταξύ του 27^{ου} Συντάγματος του ΕΛΑΣ και των Γερμανών, σκοτώθηκαν πέντε (5) και τραυματίστηκαν επτά (7) Έλληνες, ενώ οι Γερμανοί είχαν δεκατέσσερις (14) νεκρούς, αρκετούς τραυματίες και δεκαοκτώ (18) συλληφθέντες αιχμαλώτους. Κατά την αποχώρησή τους, οι Γερμανοί ανατίναξαν τον Σιδηροδρομικό Σταθμό και τη σιδηροδρομική γέφυρα του Μεσονησίου. Η 2^η Νοεμβρίου 1944 σήμανε για τη Φλώρινα τη λήξη της Κατοχής και την έναρξη της κυριαρχίας των ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στην περιοχή.⁵⁷

⁵⁴ Κολιόπουλος Ιωάννης Σ. (2015). *Λεηλασία φρονιμάτων. Η Κατοχή και ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Δυτική Μακεδονία*. Επίτομη έκδοση. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 83 και 92.

⁵⁵ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 177.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 282-283.

⁵⁷ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 192, Στρέζου, ό.π., σ. 51-52.

2.2.1. Η διοίκηση

Αρχικά, πρόπον είναι να σημειωθεί ότι η Φλώρινα ενέπιπτε στη δικαιοδοσία του στρατιωτικού διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου, ο οποίος, με τη σειρά του, υπαγόταν στον διοικητή Ενόπλων Δυνάμεων Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ο Γερμανός διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου ασκούσε την εκτελεστική εξουσία, είχε αναλάβει την άσκηση εποπτείας στην ελληνική διοίκηση, και από αυτόν απέρρευε η δυνατότητα θέσπισης στρατιωτικών μέτρων. Μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1942, στη θέση αυτή υπηρετούσε ο αντιστράτηγος Κουρτ φον Κρένσκι.⁵⁸ Σύμφωνα με τον Χρυσόχοου, στα μέσα Ιουλίου 1943, οπότε και η ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας αποσπάστηκε από τη λοιπή Ελλάδα και τέθηκε καθαρά υπό γερμανική διοίκηση, το αξίωμα του γενικού διοικητή της γερμανικής πλέον Διοικητικής Περιφέρειας Μακεδονίας ανέλαβε ο μέχρι τότε πολιτικός και οικονομικός σύμβουλος του διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου, λοχαγός Μαξ Μέρτεν. Το καλοκαίρι του 1944, με την επαναφορά της ελεγχόμενης ελληνικής διοίκησης στη Μακεδονία να έχει συντελεστεί ήδη από τον Φεβρουάριο, ο Μέρτεν αντικαταστάθηκε από τον αντισυνταγματάρχη Μίλλερ Όστεν.⁵⁹

Στο αντίστοιχο επίπεδο, την ελληνική διοίκηση εκπροσωπούσε ο διορισθείς από τους Γερμανούς γενικός διοικητής Μακεδονίας. Το καθήκον αυτό αρχικά ανέλαβε ο στρατηγός Νικόλαος Ραγκαβής. Επίσης, δημιουργήθηκε θέση ανώτατου οικονομικού συμβούλου, στην οποία τοποθετήθηκε ο Βασίλειος Σιμωνίδης, αλλά και θέση γενικού επιθεωρητή Νομαρχιών, όπου διορίστηκε ο απόστρατος αντισυνταγματάρχης Γεώργιος Βασιλειάδης. Στα μέσα Ιουλίου του 1941, ο Βασιλειάδης αντικαταστάθηκε από τον Αθανάσιο Χρυσόχοου, ενώ τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους ο Ραγκαβής παραιτήθηκε, και στη θέση του γενικού διοικητή Μακεδονίας προήχθη ο Σιμωνίδης.⁶⁰ Στο πλαίσιο της Γενικής Διοίκησης, θεσμοθετήθηκε η συνέχιση της λειτουργίας των υπηρεσιών των ελληνικών οργάνων ασφαλείας.⁶¹

Η σύμπραξη των ελληνικών σωμάτων ασφαλείας με τις αρχές κατοχής, που πραγματοποιήθηκε μέσα στο θεσμικό καθεστώς του κατοχικού κράτους, είχε ως αποτέλεσμα να θεωρηθούν άμεσα υπεύθυνα για την αιματοχυσία που συντελούνταν, και η δράση τους να ταυτιστεί, κυρίως στη συνείδηση των αντιστασιακών, με εκείνη

⁵⁸ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 24 και 25.

⁵⁹ Χρυσόχοου, ό.π., σ. 258-259.

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 21, 44 και 46.

⁶¹ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 92.

των κατοπινών Ταγμάτων Ασφαλείας⁶². Αν και αναχρονιστική, η ταύτιση αυτή δεν ήταν παντελώς αδικαιολόγητη, καθώς στις πρώτες διώξεις κατά των ενόπλων ανταρτικών ομάδων πήρε μέρος και η ελληνική Χωροφυλακή, ενώ, για την ενίσχυση του κατασταλτικού της έργου, οργανώθηκαν στις 21 Οκτωβρίου 1941 σώματα πολιτοφυλάκων, αποτελούμενα από «νομιμόφρονες» κατοίκους, την εποπτεία των οποίων είχαν αξιωματικοί της Χωροφυλακής. Επιπροσθέτως, η δημιουργία του στρατοπέδου συγκέντρωσης «Παύλος Μελάς» στη Θεσσαλονίκη προέβλεπε τον διαχωρισμό των κρατουμένων σε συλληφθέντες από την ελληνική Χωροφυλακή και συλληφθέντες από τους Γερμανούς, ενώ την ευθύνη της φύλαξής τους έφερε η Ελληνική Αστυνομία. Γίνεται κατανοητό, λοιπόν, ότι η συστράτευση των κατοχικών ελληνικών αρχών ασφαλείας με τις γερμανικές θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη.⁶³

Σε τοπικό επίπεδο, υπήρχαν μονάδες στρατιωτικής διοίκησης, τα Φρουραρχεία (Κομαντατούρ), που υπάγονταν στον Γερμανό διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου. Μετά την κατάληψη της περιοχής, δημιουργήθηκαν από τη γερμανική στρατιωτική διοίκηση τα γερμανικά Φρουραρχεία της Έδεσσας και της Φλώρινας. Στη Φλώρινα είχε την έδρα του το γερμανικό Φρουραρχείο της Δυτικής Μακεδονίας.⁶⁴

Σύμφωνα με τον Χρυσόχοου, την 1^η Σεπτεμβρίου 1941, το Περιφερειακό Φρουραρχείο της Φλώρινας (Κράις Κομαντατούρ) μετετέθη στην Έδεσσα, και στη θέση του δημιουργήθηκε νέο, το οποίο υπαγόταν στο αντίστοιχο της Έδεσσας. Τον Αύγουστο του 1942, πραγματοποιήθηκε η αντίστροφη διαδικασία, με το Περιφερειακό Φρουραρχείο να μεταφέρεται εκ νέου στη Φλώρινα, και το αντίστοιχο της Έδεσσας να λειτουργεί ως παράρτημα του πρώτου.⁶⁵

Πρώτος φρούραρχος Φλώρινας τοποθετήθηκε ο Γκέρνερ, τον οποίο αντικατέστησε, άγνωστο πότε, ο έφεδρος λοχαγός Γκρίζε. Με τη μετακίνηση της έδρας του Φρουραρχείου στην Έδεσσα, η διοίκηση της Φλώρινας ανατέθηκε στον

⁶² Τα Τάγματα Ασφαλείας ιδρύθηκαν με νόμο που ψήφισε η κυβέρνηση Ράλλη στις 7 Απριλίου 1943. Η ίδρυση τους υπήρξε αποτέλεσμα ενεργειών της γερμανικής διοίκησης. Σε αυτά κατατάχθηκαν πολλές και διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες, αλλά κυρίως τυχοδιώκτες και καιροσκόποι, που, συμπράττοντας με τον κατακτητή, εξασφάλιζαν την επιβίωσή τους. Στην περιοχή Φλώρινας-Αμυνταίου, η προσπάθεια σύστασης τέτοιων ταγμάτων μεταξύ Μαρτίου και Ιουνίου 1944 ήταν ανεπιτυχής, γιατί οι Γερμανοί θεώρησαν ότι η ύπαρξή τους θα δυσχέραινε, παρά θα διευκόλυνε τη διοίκηση. Στο ίδιο, σ. 125 και 129-130.

⁶³ Στο ίδιο, σ. 93-94.

⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 24 και 32.

⁶⁵ Χρυσόχοου, ό.π., σ. 69 και 94.

ταγματάρχη του πυροβολικού Ασενμπρένερ. Υπασπιστής ήταν ο έφεδρος υπολοχαγός Χέλμουτ Γκρούντμαν. Τον Οκτώβριο του 1941, τη θέση του φρουράρχου κατέλαβε ο λοχαγός Κάιζερ, ενώ υπασπιστής παρέμεινε ο Γκρούντμαν. Μέσα στο 1942, τη διοίκηση του γερμανικού Φρουραρχείου Φλώρινας ανέλαβε πρώτα ο Έντλερ, και κατόπιν, από τον Μάρτιο έως τον Νοέμβριο, ο Κίρσνικ, με υπασπιστή του τον υπολοχαγό Γκαίρτνερ. Τον Δεκέμβριο του 1942, ο Κίρσνικ, λόγω μεταθέσεώς του στην Κρήτη, αντικαταστάθηκε από τον φρούραρχο Έδεσσας, Πονάντερ.⁶⁶ Στα τέλη Ιουλίου του 1943, στη Φλώρινα, στο επιταγμένο ξενοδοχείο «Βαλκάνια», λειτουργούσε γερμανικό Περιφερειακό Φρουραρχείο, με επικεφαλής τον Φραντς Κομπ, ενώ υπήρχε και μια μικρή δύναμη Στρατιωτικής Χωροφυλακής, υπό τον λοχία Φριντς Χάνσεν.⁶⁷ Ως τελευταίος φρούραρχος του Περιφερειακού Φρουραρχείου της Φλώρινας φέρεται ο λοχαγός Μπούντσελ, ο οποίος και ανέλαβε τα καθήκοντά του στα τέλη Ιουλίου του 1944.⁶⁸ Κατά τη διάρκεια της θητείας των δύο τελευταίων φρουράρχων, διερμηνέας υπηρετούσε ο ελληνομαθής Αυστριακός Χανς Όσβαλντ Πούσιχ^{69,70}.

Όσον αφορά την τοπική ελληνική διοίκηση, στη Φλώρινα λειτουργούσαν μόνο δημοτικές και κοινοτικές αρχές, καθώς οι αντίστοιχες πολιτικές και αστυνομικές την είχαν εγκαταλείψει ήδη πριν από τη γερμανική εισβολή. Ο μόνος που παρέμεινε στη θέση του ήταν ο τότε δήμαρχος της πόλης, ιατρός Νικόλαος Χάσος.⁷¹

Οι Γερμανοί αναγνώρισαν την ανάγκη κάλυψης των κενών της τοπικής ελληνικής διοίκησης στη Μακεδονία και ανέθεσαν στην ελληνική κυβέρνηση των Αθηνών και στον γενικό διοικητή Μακεδονίας την επανεγκατάσταση των αρχών.

⁶⁶ Μπόνης Κωνσταντίνος (1982). *Η Φλώρινα κατά την Κατοχήν: 1941-1944*. Θεσσαλονίκη, σ. 10-11, 18, 24, 30 και 46, Χρυσόχοου, ό.π., σ. 69, 94 και 230.

⁶⁷ Ο Κομπ μετατέθηκε στη Φλώρινα από την Έδεσσα, ενώ ο Χάνσεν διατελούσε διοικητής της Στρατιωτικής Χωροφυλακής της πόλης, ήδη από το 1941. Δορδανάς, ό.π., σ. 377.

⁶⁸ Δορδανάς Στράτος (2004). Τα αντίποινα των γερμανικών αρχών Κατοχής στο νομό Φλώρινας: Η εκτέλεση της 23^{ης} Αυγούστου 1944. *Πρακτικά Συνεδρίου Φλώρινα 1912-2002*. Φλώρινα, σ. 345 και 353.

⁶⁹ Κάποιοι πληροφορητές ανέφεραν ως φρούραρχο τον ίδιο τον Πούσιχ, αποκαλώντας τον «Χανς» ή «Όσβελντ». Ωστόσο, το γεγονός αυτό θα πρέπει μάλλον να αποδοθεί σε συγκεχυμένες αναμνήσεις.

⁷⁰ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 168 και 186.

⁷¹ Χρυσόχοου, ό.π., σ. 19 και 22.

Περιορισμό έθεσαν μόνο στον διορισμό των νομαρχών, τους οποίους έπρεπε πρώτα να εγκρίνουν οι κατοχικές αρχές.⁷²

Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση υπέβαλε στον Γερμανό πληρεξούσιο κατάλογο διοριστέων νομαρχών, σύμφωνα με τον οποίο για τη Φλώρινα προτεινόταν ο συνταγματάρχης Γρ. Χατζηγεωργίου.⁷³ Η βραδυπορία, όμως, των Γερμανών και η τεταμένη από την προπαγανδιστική δράση των Βούλγαρων κατάσταση έκαναν επιτακτική την επίσπευση της διαδικασίας. Έτσι, ο Ραγκαβής, αφού κατόρθωσε να αποσπάσει την έγκριση των Γερμανών, διόρισε στη θέση του νομάρχη Φλώρινας τον μέχρι τότε νομάρχη Σερρών, Κωνσταντίνο Μπόνη.⁷⁴ Ο Μπόνης έφτασε στη Φλώρινα στις 29 Μαΐου 1941. Τον υποδέχτηκαν ο διευθυντής της Νομαρχίας, Ζαρκάδας, με ελάχιστο αριθμό υπαλλήλων, ο πρόεδρος του δικαστηρίου, Βασιλείου, και ο διοικητής της Χωροφυλακής, Πετρούλιας, με δύναμη είκοσι (20) χωροφυλάκων.⁷⁵ Ο Μπόνης παρέμεινε στη θέση του νομάρχη μέχρι το τέλος της Κατοχής.⁷⁶

Μπόνης και Χάσος κατόρθωσαν, με συντονισμένες πιέσεις προς τον ανώτατο στρατιωτικό διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου και τον γενικό διοικητή Μακεδονίας αντίστοιχα, να επιτύχουν την έλευση Χωροφυλακής στη Φλώρινα. Πράγματι, τον Μάιο του 1941, διακόσιοι εξήντα (260) χωροφύλακες και αξιωματικοί αναχώρησαν για τη Φλώρινα. Ανάμεσά τους βρίσκονταν πρώην αξιωματικοί του ελληνικού στρατού που είχαν αλλάξει σώμα, καθώς και οπλίτες που μόλις είχαν καταταχθεί. Επικεφαλής της λεγόμενης «Εκατονταρχίας» ήταν οι Κομποχόλης και Πετραλιάς. Οι δυνάμεις της Χωροφυλακής στεγάζονταν στο κτίριο της Οικοκυρικής, και υποχρέωσή τους ήταν να υπηρετούν τις κατοχικές αρχές. Παρόλα αυτά, εξαιτίας τις ελλιπούς στήριξης και ενίσχυσης από το κράτος, δεν ήταν λίγοι οι χωροφύλακες που παραιτούνταν ή προσχωρούσαν στις ανταρτικές ομάδες.⁷⁷

Έχοντας σε γενικές γραμμές προσδιορίσει τις σχετικές με τη Φλώρινα δομές της κατοχικής διοίκησης και τα πρόσωπα που τις στελέχωσαν, ακολουθεί μια συνοπτική παρουσίαση των πεπραγμένων τους.

⁷² Στο ίδιο, σ. 43.

⁷³ Πριν την περίοδο της Κατοχής, νομάρχη Φλώρινας ήταν ο Χριστόπουλος. Στρέζου, ό.π., σ. 44.

⁷⁴ Χρυσόχου, ό.π., σ. 43-44.

⁷⁵ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 104.

⁷⁶ Δορδανάς, Τα αντίποινα..., ό.π., σ. 341.

⁷⁷ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 105-106, Μπόνης, ό.π., σ. 37 και 81.

Ξεκινώντας από τη γερμανική διοίκηση, στις 16 Απριλίου 1941, ο ταγματάρχης Γκέρνερ, φρούραρχος της Φλώρινας, εξέδωσε από κοινού με τον δήμαρχο Ν. Χάσο ανακοίνωση, σύμφωνα με την οποία απαγορευόταν η λεηλασία των στρατιωτικών αποθηκών, οι δε συλλαμβανόμενοι απειλούνταν με τυφεκισμό. Επιπλέον, απαγορευόταν η κυκλοφορία εντός της περιφέρειας Φλώρινας και η είσοδος των χωρικών στην πόλη, ενώ προβλεπόταν και το ωράριο λειτουργίας των καταστημάτων. Οι διαταγές αυτές επαναλήφθηκαν με το ίδιο πνεύμα στις 18 και 19 Απριλίου. Λίγες ημέρες αργότερα, διενεργήθηκαν έρευνες και επιβλήθηκαν ποινές φυλάκισης στους κλέφτες.⁷⁸

Η σχέση του γερμανικού Φρουραρχείου με την ελληνική διοίκηση άλλαξε με την άφιξη του Βούλγαρου συνδέσμου Μπλαντένωφ. Με εισήγηση του τελευταίου, ο φρούραρχος Γκρίτζε επεδίωξε την αντικατάσταση όλων των κοινοτικών αρχόντων με σλαβόφωνους. Πέτυχε, μάλιστα, την αντικατάσταση τριών δημοτικών συμβούλων με ισάριθμους βουλγαρίζοντες, τους Δ. Μπατσάνη, Στ. Ιωάννου και Δ. Τουμπίδη, ενώ ζήτησε από τους προϊσταμένους του, ευελπιστώντας πως σύντομα θα ακολουθούσε η βουλγαρική κατοχή της περιοχής, να αναλάβει τη συγκοινωνία Μοναστηρίου-Φλώρινας ο βουλγαρικός στρατός.⁷⁹ Σύμφωνα με τον Μπόνη, στις 25 Ιουνίου 1941, πραγματοποιήθηκε απόπειρα ελληνοβουλγαρικής προσέγγισης, στην οποία έλαβαν μέρος ο Γκρίτζε, ο γενικός διοικητής Μοναστηρίου, ο Μπόνης, ο Χάσος, ο διοικητής Χωροφυλακής Φλώρινας και ο Βούλγαρος σύνδεσμος Μπλαντένωφ. Η επιχειρούμενη σύγκλιση προσέκρουσε στην άρνηση του Μπόνη.⁸⁰

Την αμέσως επόμενη μέρα, επακολούθησε η περιοδεία του γενικού διοικητή Μοναστηρίου, του φρουράρχου Γκρίτζε και του συνδέσμου Μπλαντένωφ στους νομούς Φλώρινας και Καστοριάς. Επισκέφθηκαν τη Βεύη, το Αμύνταιο, τον Αετό, το Σκλήθρο, την Πρέσπα και την Αχρίδα.⁸¹

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1941, στάλθηκε στον δήμαρχο ένα άτομο που έφερε πιστοποίηση των γερμανικών αρχών ως υπεύθυνος για την περισυλλογή μετάλλων και υλικού πολέμου. Η περισυλλογή γινόταν για τις ανάγκες του στρατού και της βιομηχανικής παραγωγής, αλλά και για την αποφυγή χρησιμοποίησης του υλικού από

⁷⁸ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 33-34.

⁷⁹ Στρέζου, ό.π., σ. 46.

⁸⁰ Μπόνης, ό.π., σ. 36-37.

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 37-38.

τους αντάρτες. Η εστίαση της γερμανικής διοίκησης στη συλλογή πολεμικού υλικού συνεχίστηκε και στις αρχές Οκτωβρίου.⁸²

Μολαταύτα, η οικονομική πίεση που η γερμανική κατοχική διοίκηση ασκούσε στον Δήμο ήταν ασφυκτική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η υποχρεωτική συμβολή του Δήμου υπέρ της ραδιοφωνίας, που ανερχόταν στο ποσό των 6120 δραχμών, και είχε καθοριστεί με απόφαση νομάρχη.⁸³

Τον Δεκέμβριο του 1941, ο Γερμανός στρατηγός Εγκέπικε προέβη, δια του Δήμου Φλώρινας, σε απειλητική ανακοίνωση προς τον πληθυσμό, όχι άσχετη με τις πρώτες εκδηλώσεις αντίστασης στην ευρύτερη περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας.⁸⁴

Στη 1 Ιουνίου 1942, ο Γερμανός στρατιωτικός διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου, μαζί με δύο (2) Βούλγαρους αξιωματικούς, επισκέφθηκε τη Φλώρινα, όπου αναγνώρισε την καλή συνεργασία Μπόνη-φρουράρχου.⁸⁵

Στις 8 Νοεμβρίου 1942, οι γερμανικές αρχές συνέλαβαν τον γυμνασιάρχη Τιμολέοντα Λιάκο, τον διευθυντή οικοτροφείου Κωνσταντίνο Ιακώβου, τον γιατρό Χατζητάση, τον βιβλιοπώλη Βαγουρδή, τον Στέφανο Γρηγορίου, τον Μενέλαο Παυλίδη και τον γενικό επιθεωρητή εκπαίδευσης Σταματέλλο, με την αιτιολογία ότι διέδιδαν ψευδείς φήμες.⁸⁶

Στις 22 Δεκεμβρίου 1942, διενεργήθηκαν οι πρώτες συλλήψεις και εκτελέσεις από την πλευρά της γερμανικής διοίκησης στη Φλώρινα. Πιο συγκεκριμένα, συνελήφθησαν ο Πέτρος Βαφειάδης, ιδιοκτήτης του κινηματογράφου «Πάνθεον», ο Μανώλης Ρίσβης, μηχανικός της Ηλεκτρικής Εταιρείας, ο Τίμος Παπαδάτος, υπάλληλος της Εφορείας, όλοι τους μέλη του ΕΑΜ. Τη σύλληψη διέφυγε ο γεωπόνος Γιάννης Κωνσταντινίδης. Οι δύο πρώτοι εκτελέστηκαν, ενώ ο Παπαδάτος αφέθηκε ελεύθερος με ενέργειες του αδελφού του. Ακόμη, εκτελέστηκαν οι Χαρίσης και Κωτσόπουλος από την Άνω Βεύη. Τον ίδιο μήνα, συνελήφθη και ο Λάζαρος Βαφειάδης, διευθυντής του Προτύπου της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Φλώρινας, και

⁸² Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 36.

⁸³ Στο ίδιο.

⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 37.

⁸⁵ Χρυσοχόου Αθανάσιος (1950). *Η Κατοχή εν Μακεδονία. Η δράσις της βουλγαρικής προπαγάνδας*. Βιβλίο 2^ο. Τεύχος Α': 1941 και 1942. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, σ. 17, Μπόνης, ό.π., σ. 54.

⁸⁶ Μπόνης, ό.π., σ. 52-53.

μέλος της Εθνικής Αλληλεγγύης. Παρών στη σύλληψη ήταν ο Βούλγαρος αξιωματικός Νικολάι.⁸⁷

Τον Μάιο του 1943, κατόπιν εισηγήσεως του Γερμανού διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου, ο γενικός διοικητής Θεσσαλονίκης έκανε σύσκεψη με νομάρχες και φρουράρχους, όπου αποφασίστηκε η ενίσχυση της Χωροφυλακής και η εγκατάσταση ανδρών της Ειδικής Ασφαλείας στους επιμέρους νομούς. Η σύσταση των γραφείων Ειδικής Ασφαλείας στις Διευθύνσεις Χωροφυλακής των Νομαρχιών της Δυτικής Μακεδονίας επέτεινε τον γερμανικό έλεγχο στις περιοχές Φλώρινας και Καστοριάς.⁸⁸

Οι Γερμανοί φρούραρχοι Φλώρινας, προεξάρχοντας του Γκρίτζε, εξυπηρετούσαν ενίοτε και τα συμφέροντα της βουλγαρικής προπαγάνδας, όντας συνήθως επηρεασμένοι από τις μηχανορραφίες του εκάστοτε Βούλγαρου συνδέσμου, ειδικά δε του πανούργου Αντωνίου Κάλτσεφ.⁸⁹

Κλείνοντας, η σκοπιμότητα της παρουσίας των Γερμανών στη Φλώρινα αφορούσε αποκλειστικά τον έλεγχο των δρόμων ανεφοδιασμού του γερμανικού στρατού, τη διαχείριση των πρώτων υλών και των πηγών ενέργειας, και τη διασφάλιση της απρόσκοπτης διεξαγωγής των μεταφορών. Η γερμανική διοίκηση Φλώρινας, αν και φαινομενικά αρκέστηκε στη θεσμοθέτηση στόχων, την υλοποίηση των οποίων άφηγε στις ελληνικές αρχές, στην πράξη διατηρούσε πάντα το δικαίωμα της παρέμβασης σε περίπτωση συμπεριφορών που παρεμπόδιζαν, ή ήθελαν να παρεμποδίσουν, τη διεξαγωγή των γερμανικών επιχειρήσεων/κινήσεων. Ήταν, επίσης, εκείνη που υλοποιούσε τις αποφάσεις των στρατοδικείων, προβαίνοντας, στα πλαίσια των αντιποίνων, σε εκτελέσεις, οι οποίες προσλάμβαναν συχνά δημόσιο παραδειγματικό χαρακτήρα.⁹⁰

Στενά συνδεδεμένο με την περιοχή της Φλώρινας είναι και το όνομα του Αθανασίου Χρυσοχόου. Ως επιθεωρητής Νομαρχιών, ο Χρυσοχόου υπαγόταν στην ελληνική κυβέρνηση και στον γενικό διοικητή Μακεδονίας. Τον Νοέμβριο του 1943, μάλιστα, διορίστηκε από την κυβέρνηση Ράλλη στρατιωτικός διοικητής Θεσσαλονίκης, εκπληρώνοντας παράλληλα και τα χρέη του επιθεωρητή Νομαρχιών. Με τους Γερμανούς δεν είχε άμεση σχέση, ενώ θεωρούσε ότι στόχος του ήταν η οργάνωση της αντιβουλγαρικής δράσης στο γερμανοκρατούμενο κομμάτι της

⁸⁷ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 38.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 32.

⁸⁹ Μπόνης, ό.π., σ. 24 και 106.

⁹⁰ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 34 και 302.

Μακεδονίας. Βασικά χαρακτηριστικά του λόγου του Χρυσοχόου ήταν: α) η συνεργασία με τις γερμανικές αρχές, β) η χωρίς βία αντίσταση στις βουλγαρικές διεκδικήσεις, γ) η επίλυση των οικονομικών προβλημάτων των σλαβόφωνων, δ) η υπάκουη συμπεριφορά των κρατικών αρχών στις γερμανικές και ε) η εκπαίδευση των σλαβόφωνων.⁹¹

Στις 10 Ιουλίου 1941, ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη, με τη σύμφωνη γνώμη του Χρυσοχόου ή, κατά άλλους, σε αντίθεση με αυτή, η αντιστασιακή οργάνωση Υπερασπιστές Βορείου Ελλάδος (ΥΒΕ),⁹² η οποία στρεφόταν ενάντια στον βουλγαρικό επεκτατισμό, αλλά δεν διακήρυττε την άμεση ανάληψη δράσεων κατά των Γερμανών, ελιγμός που θεωρείτο αναγκαίος για τον περιορισμό των Βούλγαρων συμμάχων τους. Η ιδεολογική συγγένεια της οργάνωσης με τους στόχους που υιοθετούσε ως κυρίαρχους ο Χρυσοχόου είναι εμφανής, αν και ο ίδιος είχε αποκλείσει τη συμμετοχή του σε αυτή, πιθανόν λόγω του θεσμικού του ρόλου.⁹³

Τον ίδιο μήνα, συγκροτήθηκε εντός της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας Διοικητικό Συμβούλιο που στήριζε την αντίδραση των νομαρχών Φλώρινας και Πέλλας στις διεκδικήσεις των Γερμανών για συμμετοχή βουλγαροφρόνων σλαβόφωνων στην ελληνική διοίκηση. Επικεφαλής τέθηκε ο καθηγητής Ηλίας Κυριακόπουλος.⁹⁴

Ο Χρυσοχόου, στην προσπάθεια αποτροπής της βουλγαρικής και αυτονομιστικής προπαγάνδας, δημιούργησε στις αρχές του 1942 το Εθνικό Συμβούλιο, μια ημιεπίσημη επιτροπή γύρω από τον μητροπολίτη Γεννάδιο, με στόχο τη λήψη μέτρων κατά της βουλγαρικής αποσχιστικής πολιτικής και τον συντονισμό των ελληνικών αρχών. Στις 18 Ιουνίου του ίδιου έτους, ο Χρυσοχόου ενήργησε και για τη σύσταση της οργάνωσης «Φίλοι του χωριού», στόχος της οποίας ήταν η ηθική εξύψωση και η ελληνοπρεπής διαπαιδαγώγηση των κατοίκων των χωριών.⁹⁵ Έργο του Χρυσοχόου ήταν και η ίδρυση της Υπηρεσίας Λαϊκής Διαφωτίσεως σε όλες τις Νομαρχίες τον Αύγουστο του 1942. Στις έδρες των Νομαρχιών, θα υπήρχαν Γραφεία Πληροφοριών

⁹¹ Χρυσοχόου, *Οι Γερμανοί...*, ό.π., σ. 108-115.

⁹² Τον Μάιο του 1943, η ΥΒΕ μετονομάστηκε σε ΠΑΟ (Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωση), αλλαγή που υπαγορεύτηκε, κατά τον Χρυσοχόου, από την ανάγκη να μην αποκαλυφθεί η οργάνωση από τους Γερμανούς. Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 266, Χρυσοχόου, *Οι Γερμανοί...*, ό.π., σ. 239-241.

⁹³ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 257-258.

⁹⁴ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 58, Χρυσοχόου, *Οι Γερμανοί...*, ό.π., σ. 46.

⁹⁵ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 95.

και Διαφωτίσεως, στελεχωμένα με αξιωματικούς, κρατικούς υπαλλήλους κ.λπ.⁹⁶ Σκοπός τους θα ήταν η δημιουργία Επιτροπών Λαϊκής Διαφωτίσεως σε πόλεις και χωριά, αλλά και η συνεργασία με τους Γερμανούς σε ζητήματα πολιτισμού και τάξης, λόγω της αμοιβαιότητας συμφερόντων που δημιουργούσε προϋποθέσεις συνεργασίας.⁹⁷

Σε εγκύκλιο του προς τους νομάρχες, της 22^{ας} Δεκεμβρίου 1942, ο Χρυσόχου εξηγούσε ότι οι γερμανικές αρχές, σε αντίθεση με τον βουλγαρικό κίνδυνο και τον κομμουνισμό, δεν συνιστούσαν απειλή για την Ελλάδα. Εξάλλου, ο ίδιος δεν έκρυβε τη συνεργασία που είχε τον Δεκέμβριο του 1942 με την αντικατασκοπευτική ομάδα «Ζευς».⁹⁸

Κατ' ουσίαν, ο Χρυσόχου αποτελούσε έναν θεσμικό παράγοντα που ακροβατούσε ανάμεσα στη συνεργασία με τις κατοχικές αρχές και στην ανάπτυξη συνωμοτικών δράσεων για την παρακολούθηση και την αποτροπή των βουλγαρικών προθέσεων και ενεργειών. Ο συνωμοτικός, και μαζί αντιφατικός, αυτός ρόλος του, σε συνδυασμό με τον έκδηλο αντικομμουνισμό του, τον εξέθεταν στις εαμικές αντιστασιακές ομάδες, οι οποίες τον ταύτιζαν, και ενδεχομένως όχι άδικα, με το κατοχικό κράτος και τον δοσιλογισμό.⁹⁹

Περνώντας στον δήμαρχο Χάσο, αυτός ήταν ο μόνος εκπρόσωπος της ελληνικής διοίκησης που δεν είχε εγκαταλείψει τη Φλώρινα, κατά την εισβολή των στρατευμάτων κατοχής. Οι Γερμανοί δεν τον αντικατέστησαν, και αυτός κατόρθωσε να εξυπηρετεί τις ανάγκες τους και, ταυτόχρονα, να μεριμνά για την επίλυση των προβλημάτων των δεινοπαθούντων δημοτών του.¹⁰⁰ Σύμφωνα με τον Χρυσόχου, αφού εφοδίασε τα γερμανικά στρατεύματα με τρόφιμα από τις εγκαταλειφθείσες ελληνικές στρατιωτικές αποθήκες, απέκρυψε από τους Γερμανούς την ύπαρξη των κλειδιών τους, με αποτέλεσμα να περισσέψουν μεγάλα αποθέματα τροφίμων, τα οποία και έθρεψαν την ευρύτερη περιοχή της Φλώρινας το δύσκολο φθινόπωρο του 1941.¹⁰¹

⁹⁶ Χρυσόχου, *Οι Γερμανοί...*, ό.π., σ. 151.

⁹⁷ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 96.

⁹⁸ Στο ίδιο.

⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 94.

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 99-100.

¹⁰¹ Χρυσόχου, *Οι Γερμανοί...*, ό.π., σ. 22.

Λίγο πριν την εισβολή των Γερμανών στην πόλη, ο δήμαρχος Χάσος προέβη στην ίδρυση πολιτοφυλακής, με σκοπό να σταματήσει η λεηλασία των αποθηκών που εγκαταλείφθηκαν από τον ελληνικό στρατό, να επιστραφεί μέρος των αγαθών που κλάπηκαν, και να εμποδιστεί η κυριαρχία της αναρχίας στην εγκαταλελειμμένη από όλες τις εξουσίες Φλώρινα. Αυτή η κίνηση του Χάσου, μάλιστα, προηγείτο χρονικά της διαταγής του Ραγκαβή για οργάνωση πολιτοφυλακών από «νομιμόφρονες» πολίτες, αλλά αυτό δεν σημαίνει υποχρεωτικά ότι ήταν και άσχετη με τις αρχές του κατοχικού κράτους. Οπωσδήποτε, βέβαια, η σύσταση πολιτοφυλακής ήταν μια έκφραση δύναμης απέναντι στις γερμανικές αρχές.¹⁰²

Ωστόσο, ο Χάσος δεν έμεινε απλά στη συγκρότηση πολιτοφυλακής, αλλά σε έγγραφό του προς τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας αιτείτο και την αποστολή δυνάμεως Χωροφυλακής, ώστε να αντιμετωπιζόταν η προπαγανδιστική δράση των Βούλγαρων και οι εκδηλώσεις φιλοβουλγαρισμού στα χωριά.¹⁰³

Στις 9 Απριλίου 1941, ημέρα εισόδου των Γερμανών στη Φλώρινα, ο Χάσος προσκάλεσε σε έκτακτη σύσκεψη μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου, πολιτευτές και άτομα που αργότερα στελέχωσαν τη Βουλγαρική Επιτροπή της πόλης, προκειμένου να εξασφαλίσει τη στήριξή τους στο πρόσωπό του, εγχείρημα που δεν τελεσφόρησε, εξαιτίας και των εκβιασμών της βουλγαρικής πλευράς για Βούλγαρο δήμαρχο. Έτσι, και υπό την πίεση του φρουράρχου Γκέρνερ για συμμετοχή βουλγαριζόντων στη διοικούσα επιτροπή του Δήμου, ο δήμαρχος απευθύνθηκε δις στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, στις 29 Απριλίου και στις 11 Μαΐου, ζητώντας οδηγίες για τη σύνθεση της διοικούσας επιτροπής, αποστολή αστυνομίας, νομάρχη και διοικητικών υπηρεσιών, ενώ επισήμαινε πως οι Βούλγαροι συγκέντρωναν υπογραφές για είσοδο και εγκατάσταση βουλγαρικού στρατού στην περιοχή.¹⁰⁴

Ο Χάσος κατέβαλε κάθε προσπάθεια για άμβλυνση των προβλημάτων της πείνας και της οικονομικής εξαθλίωσης του τοπικού πληθυσμού. Τον Νοέμβριο του 1941, εγκρίθηκε η χορήγηση βοηθημάτων στους άπορους κατοίκους της πόλης. Επιπλέον, ανέθεσε στον νομομηχανικό του Δήμου την εκπόνηση εκθέσεως «περί ανάγκης εκτελέσεως δημοτικών έργων προς αντιμετώπισιν της ανεργίας». Στο πλαίσιο της κοινωνικής μέριμνας εντασσόταν και η ψήφιση του προϋπολογισμού του Δημοτικού

¹⁰² Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 100-102.

¹⁰³ Στο ίδιο, σ. 105.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 55-56.

Νοσοκομείου Φλώρινας. Τα κενά, όμως, στη δημοσία υγεία και την περίθαλψη φαίνεται πως ήταν τραγικά.¹⁰⁵

Το 1942 ήταν μια χρονιά στέρησης. Στις 19 Μαρτίου, ο Δήμος Φλώρινας κατέβαλε προσπάθειες για άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Αγοράστηκαν 41.500 οκάδες σίτου προς 53 δραχμές και τοποθετήθηκαν σε αποθήκες για τη διασφάλιση της λειτουργίας των λαϊκών συσσιτίων. Στις 24 Μαρτίου, εκδόθηκε η απόφαση του Δήμου για ενίσχυση της Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Στις 19 Αυγούστου 1942, υλοποιήθηκε η σύσταση της «επιτροπής ελέγχου των δαπανών υπέρ στρατού Κατοχής». Ο Δήμος υποχρεώθηκε να δαπανά τεράστια ποσά για τον ευπρεπισμό των κτιρίων που χρησιμοποιούσαν οι γερμανικές αρχές κατοχής. Την περίοδο αυτή, το σιτάρι πωλείτο 1200 δραχμές η οκά, το κριθάρι 1000, η σίκαλη, το καλαμπόκι, η βρώμη, τα φασόλια και η φακή 1500, τα μήλα, τα αχλάδια και τα ροδάκινα 2000, οι ντομάτες 400, τα κρεμμύδια και τα σκόρδα 600. Στην ίδια συνεδρίαση, αποφασίστηκε και η διανομή γάλακτος με δελτίο. Τέλος, μιας και επέκειτο ο χειμώνας του 1942-1943, αποφασίστηκε από τον Δήμο η υλοτόμηση του υπερκείμενου της πόλης της Φλώρινας δάσους. Η υλοτομία ανατέθηκε στον Δασικό Συνεταιρισμό Πισοδερίου, ενώ για τη διανομή των καυσόξυλων συστάθηκε από την Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών υπηρεσία διανομής.¹⁰⁶

Μετά τον θάνατο του Ν. Χάσου, στις 9 Απριλίου 1943, δήμαρχος ανέλαβε ο δικηγόρος Δημήτριος Κώττας.¹⁰⁷

Τέλος, υπήρχε και ο νομάρχης Μπόνης, ο οποίος ήταν ο διαρκέστερος, μακροβιότερος και ισχυρότερος εκπρόσωπος της ελληνικής πολιτικής διοίκησης στη Φλώρινα.¹⁰⁸

Ήδη πριν από την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Μπόνης είχε ζητήσει από τον δόκτορα Ντένγκλερ, αρμόδιο σύμβουλο του Γερμανού στρατιωτικού διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου, την αποστολή «ικανής δυνάμεως Χωροφυλακής» στη Φλώρινα. Όπως προαναφέρθηκε, σε συνδυασμό με τις αντίστοιχες πιέσεις του

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 102.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 103-104.

¹⁰⁷ Δορδανάς, Τα αντίποινα..., ό.π., σ. 341-342, Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 99, Μέρτζος Ι. Νικόλαος (2017). *Ο Νικόλαος Στ. Χάσος Δήμαρχος Φλωρίνης Οδότης στις κρίσιμες καμπές της Ιστορίας*, προσβάσιμο στο <http://florinapress.gr/koinwnia/o-nikolaos-st-xasos-s-dhmarxos-flwrinhs/> [ανακτήθηκε: 12/07/2018].

¹⁰⁸ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 296 και 304.

δημάρχου Χάσου προς τον γενικό διοικητή Μακεδονίας, ο Μπόνης πέτυχε την έλευση της «Εκατονταρχίας», πριν από τη δική του άφιξη στη Φλώρινα.¹⁰⁹

Λίγο μετά τον διορισμό του ως νομάρχης, τον Ιούλιο του 1941, ο Μπόνης κατόρθωσε, μετά από δική του παρέμβαση στον ανώτερο στρατιωτικό διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου, οι Γερμανοί φρούραρχοι να τηρούν αυστηρά τη διάκριση ανάμεσα στη δική τους στρατιωτική και την ελληνική πολιτική διοίκηση στη γερμανική ζώνη. Η ίδια απαγόρευση ίσχυε και για την ανάμειξη των Βούλγαρων συνδέσμων στην πολιτική.¹¹⁰

Επιπροσθέτως, στις 20 Ιουλίου 1941, το γερμανικό Φρουραρχείο Φλώρινας εξέδωσε διαταγή, σύμφωνα με την οποία τα κοινοτικά συμβούλια και οι διοικούσες επιτροπές επρόκειτο να ανασυγκροτηθούν μέχρι την 1^η Αυγούστου. Η διαταγή αυτή φαίνεται πως έλυσε τα χέρια, τόσο του Χάσου όσο και του Μπόνη. Ο μεν Χάσος κατέστη απόλυτος κυρίαρχος με την ελληνική παράταξη στον Δήμο, υποβαθμίζοντας τη βουλγαρική εκπροσώπηση στο επίπεδο της Βουλγαρικής Επιτροπής Φλώρινας, ο δε Μπόνης επέβαλε το προσωπικό του δίκτυο κοινοταρχών στα χωριά του νομού, επαναλαμβάνοντας, τρόπον τινά, τη στελέχωση της μεταξικής περιόδου.¹¹¹

Κύριο μέλημα του Μπόνη ήταν η διασφάλιση της τάξης, στόχος που συνέκλινε με τα αντίστοιχα γερμανικά πρότυπα της περιόδου. Στη 1 Αυγούστου 1941, ημέρα ανάληψης της διοίκησης της Φλώρινας από τον Ασενμπρένερ, σημειώθηκε κλοπή ελαστικών από γερμανικό αυτοκίνητο, και χάθηκαν 2500 κυνηγετικά φυσίγγια που ανήκαν στον Γερμανό στρατιωτικό διοικητή. Ο φρούραρχος κράτησε ως ομήρους τους Ιωάννη Γούναρη, Αλέξανδρο Σιάμκουρη και Νικόλαο Παπαδόπουλο, ενώ έθεσε ως όρο απόλυσής τους την ανεύρεση, εντός τριών ημερών, των δραστών και των κλοπιμαίων, ειδάλλως οι τρεις (3) θα παραπέμπονταν σε στρατοδικείο. Η υπόθεση, όλως περιέργως, εξιχνιάστηκε άμεσα από τη Χωροφυλακή, και ως δράστες κατονομάστηκαν οι Πέτρος Καλταμπάνος και Δημήτριος Σιώτης, «*υιοί φανατικών εκδεδηλωμένων Βούλγαρων*», σύμφωνα με τον Μπόνη.¹¹² Επίσης, ο νομάρχης συχνά λειτουργούσε ως διαμεσολαβητής ανάμεσα στους βουλγαρόφρονες και ελληνόφρονες εκ των σλαβόφωνων, όπως συνέβη στις 4 Αυγούστου στο Αμύνταιο.¹¹³ Στις 10

¹⁰⁹ Μπόνης, ό.π., σ. 37 και 81.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 13-14.

¹¹¹ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 58.

¹¹² Μπόνης, ό.π., σ. 17, Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 61.

¹¹³ Μπόνης, ό.π., σ. 22-24.

Αυγούστου 1941, ο Μπόνης δεν δίστασε να προτείνει στους Γερμανούς την υπόδειξη κρυμμένων όπλων στην ευρύτερη περιοχή της Φλώρινας. Η πρόταση αυτή απέβλεπε αφενός στο να κερδίσει την εμπιστοσύνη του Γερμανού φρουράρχου και αφετέρου στο να μειώσει τον κίνδυνο επικράτησης ταραχοποιών στοιχείων στην περιοχή. Η έρευνα που διεξήχθη από το 220^ο Σύνταγμα Πυροβολικού οδήγησε στον εντοπισμό πολεμικού υλικού στα χωριά Βεύη, Κέλλη, Κλειδί, Ξινό Νερό, Άγιος Παντελεήμονας και Σκλήθρο. Ακολούθησαν συλλήψεις. Στις 19 Αυγούστου, έγινε η δημόσια εκτέλεση τριών από τους συνολικά είκοσι τρεις (23) συλληφθέντες.¹¹⁴ Τη διαδικασία παρακολούθησε και ο Μπόνης.¹¹⁵

Εμφορούμενος από το πνεύμα της *«αντιδράσεως δι' ειρηνικών μεθόδων»*, ο νομάρχης επιδόθηκε στη σύσταση πολιτιστικών συλλόγων, για την κατάδειξη της πολιτισμικής ανωτερότητας του ελληνικού στοιχείου και τη σύγκλιση με τον δυτικό πολιτισμό. Έτσι, μαζί με τον Μόδη και τον Χάσο, συνέβαλε στην ίδρυση του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου «Αριστοτέλης». Την ίδια περίοδο, και συγκεκριμένα με το ΝΔ. 739/14-24 Νοεμβρίου 1941, υλοποιήθηκε και η ίδρυση της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Φλώρινας. Τον Ιούνιο του 1941, ολοκληρώθηκε η σύσταση *«επιτροπής παρακολούθησεως της βουλγαρικής προπαγάνδας»*,¹¹⁶ ενώ συγκροτήθηκε και επιτροπή από μέλη της νεολαίας και από τους έφεδρους πολεμιστές. Στα πλαίσια της ειρηνικής αντίδρασης εντασσόταν και η τόνωση του εθνικού φρονήματος των κατοίκων, μέσα από τη διοργάνωση εθνικών επετείων. Έτσι, στις 8 Νοεμβρίου 1941 και 1942, επέτειο ενσωμάτωσης της Φλώρινας στο ελληνικό κράτος, διοργανώθηκαν από την ελληνική διοίκηση λαμπροί εορτασμοί.¹¹⁷

Ακόμη, είναι γεγονός ότι ο Μπόνης στράφηκε από την αρχή ενάντια στους βουλγαρόφρονες, οι οποίοι, σύμφωνα με τον ίδιο, είχαν συντάξει έναν κατάλογο με υπογραφές, προκειμένου να διεκδικήσουν απέναντι στη γερμανική στρατιωτική

¹¹⁴ Επρόκειτο για τους Κυριάκο Κακασούλη, Νικόλα Κακασούλη ή Ντάφο και Φανή Κριστάμτση. Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 109.

¹¹⁵ Μπόνης, ό.π., σ. 18-20.

¹¹⁶ Στη Φλώρινα, την επιτροπή αποτελούσαν ο δήμαρχος Νικόλαος Χάσος, ο γιατρός Τραϊανός Μήρτσος, ο έμπορος ηλεκτρικών ειδών Γεώργιος Παπαγεωργίου, ο δικηγόρος Δημ. Κώττας και ο έμπορος Δημήτριος Τεμέλκος. Στο Αμύνταιο, η επιτροπή αποτελούνταν από τους Φίλιππο Ζιώγα, πρόεδρο της κοινότητας, Χρήστο Βερυκούκη, έμπορο, τον Νικολαΐδη και τον Λεωνίδα Ρακόπουλο. Στο ίδιο, σ. 37.

¹¹⁷ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 110, 113 και 120.

διοίκηση την εκπροσώπησή τους στον Δήμο της Φλώρινας. Ο κατάλογος αυτός περιήλθε στα χέρια του νομάρχη το πρώτο δεκαήμερο του Αυγούστου του 1941. Πρόκειται, ουσιαστικά, για χειρόγραφο κατάσταση εξακοσίων πενήντα (650) Φλωρινιωτών, την οποία ο Μπόνης ζήτησε να αντιγράψουν σε πολλά αντίτυπα και να διανείμουν στις δημόσιες υπηρεσίες. Αντίστοιχη κατάσταση βουλγαροφρόνων διασώζει και ο Χρυσόχοου στο βιβλίο του για τη βουλγαρική προπαγανδιστική δράση. Η συνάφεια μεταξύ των δύο καταστάσεων είναι μεγάλη.¹¹⁸

Στις 14 Αυγούστου 1941, ο Μπόνης, αντιμέτωπος με τη δολοφονία του Έλληνα χωροφύλακα Ευστάθιου Χρήστου, θα ενοχοποιήσει ενώπιον του Γερμανού φρουράρχου τους βουλγαρόφρονες της Φλώρινας, και θα συλληφθούν εβδομήντα εννέα (79) άτομα από τον κατάλογο των βουλγαροφρόνων. Στις 29-30 Αυγούστου, ο Μπόνης είχε στα χέρια του την εξουσιοδότηση του φρουράρχου να μεταχειριστεί τους εβδομήντα εννέα (79) συλληφθέντες κατά το δοκούν. Τελικά, απεδείχθη ότι τον φόνο τον είχε διαπράξει Γερμανός επιλοχίας, βρισκόμενος σε μέθη, συνοδεία ενός βουλγαρίζοντος. Ο υπεύθυνος παραπέμφθηκε σε στρατοδικείο.¹¹⁹

Περί τα τέλη του 1941, συγκροτήθηκε στη Φλώρινα το πολιτικό τμήμα της οργάνωσης ΥΒΕ, στο οποίο επικεφαλής ήταν ο νομάρχης Κ. Μπόνης, και μέλη της, μεταξύ άλλων, ο δήμαρχος Ν. Χάσος, ο πρώην υπουργός Γ. Σ. Μόδης, ο πολιτευτής Γ. Θ. Μόδης και ο γυμνασιάρχης Τιμολέων Λιάκος.¹²⁰

Τον Ιανουάριο του 1942, όταν φρούραρχος ήταν ο Κάιζερ, και υπασπιστής του ο Γκρούντμαν, συνελήφθησαν δύο (2) νεαροί από τη Σκοπιά, για κατοχή κυνηγετικών όπλων. Ο Μπόνης απαίτησε τότε την απελευθέρωση των συλληφθέντων, υποδεικνύοντας στον Γερμανό φρούραρχο ότι, εφόσον η δικογραφία δεν είχε πρωτοκολληθεί, δεν του έμενε παρά να την εξαφανίσει, πετώντας τη στην πυρά. Οι νεαροί συλληφθέντες όντως απελευθερώθηκαν.¹²¹

Ο Μπόνης ήταν εξαιρετικά ψηλά στην ιεραρχία του κατοχικού κράτους, όσο και αν ο ίδιος προσπαθούσε να αμβλύνει τις εντυπώσεις. Ή, τουλάχιστον, αυτό μαρτυρά το γεγονός ότι στη 1 Μαρτίου 1942, και για πέντε (5) εβδομάδες, ο νομάρχης Φλώρινας βρέθηκε στη Θεσσαλονίκη, όπου, όντας ο αρχαιότερος νομάρχης, εκτέλεσε

¹¹⁸ Μπόνης, ό.π., σ. 20-21, Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 168-170.

¹¹⁹ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 117.

¹²⁰ Στο ίδιο, σ. 261.

¹²¹ Μπόνης, ό.π., σ. 27-30.

χρέη γενικού διοικητή Μακεδονίας, μιας και ο τελευταίος είχε μεταβεί στην Αθήνα για υπηρεσιακούς λόγους.¹²²

Τον Ιούνιο του 1942, δημιουργήθηκε η Αυτόνομη Υπηρεσία Επισιτισμού Μακεδονίας, με σκοπό τον κεντρικό έλεγχο του εφοδιασμού του πληθυσμού και τη δίκαιη διανομή των τροφίμων. Οι υπηρεσίες επισιτισμού της Νομαρχίας Φλώρινας διένειμαν στα ελληνόφρονα χωριά και στους ελληνόφρονες πενόμενους κατοίκους τρόφιμα, παρακρατώντας το 20% για την πόλη. Επρόκειτο για υπηρεσίες συγκέντρωσης σταριού και γάλακτος, επικεφαλής των οποίων είχαν τεθεί αξιωματικοί που διόρισε ο Μπόνης. Εντούτοις, στην όλη διαδικασία παρενέβαιναν ανασταλτικοί παράγοντες, όπως η διαφθορά των στελεχών, η μαύρη αγορά ή το λαθρεμπόριο.¹²³

Στις 9 Ιουνίου 1942, ο κατοχικός πρωθυπουργός Γ. Τσολάκογλου επισκέφθηκε τη Φλώρινα. Σύμφωνα με τον Μπόνη, η υποδοχή του Τσολάκογλου, ο οποίος έφερε επιδεικτικά στρατιωτική στολή, ήταν ενθουσιώδης.¹²⁴

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί πως ο Μπόνης θεωρούσε προσωπικό του επίτευγμα, τόσο τη μετακίνηση του Φρουραρχείου και του Γκρίζε στην Έδεσσα όσο και τη μετάθεση του Κίρσνικ στην Κρήτη.¹²⁵

Συνοψίζοντας τα παραπάνω πεπραγμένα του Μπόνη, καθίσταται σαφές ότι ήταν ο ισχυρότερος φορέας της πολιτικής διοίκησης στη Φλώρινα. Είχε τους δικούς του κοινοτάρχες, δασκάλους, δημοσίους υπαλλήλους, συνεργάτες, χωροφύλακες και πληροφοριοδότες, μέσω των οποίων ασκούσε την εξουσία. Συνεργαζόταν, συνέπραττε και ήλεγχε τους Γερμανούς φρουράρχους, μερικές δε φορές προκαλούσε και τις μεταθέσεις τους. Κατέβαλε κάθε δυνατή προσπάθεια για την καταπολέμηση του βουλγαρισμού και αποστρεφόταν την πολλές φορές υποχρεωτική συνύπαρξη και συνεργασία με τον Κάλτσεφ. Συντασσόταν με τους ελληνόφρονες σλαβόφωνους και τους προστάτευε από τα γερμανικά αντίποινα, υποδείκνυε όμως άλλους, εστιάζοντας κυρίως σε όσους ήταν οργανωμένοι αντιστασιακοί. Οι ηθικές αναστολές του δεν τον απέτρεπαν από το να αντικαθιστά τα υποψήφια θύματα με άλλα, χάριν του νοούμενου «εθνικού συμφέροντος». Επιπροσθέτως, πληροφορούσε το Φρουραρχείο για κρυμμένα όπλα, λάμβανε μέρος στις έρευνες, έβαζε κατασκόπους σε συνέδρια,

¹²² Στο ίδιο, σ. 31-32.

¹²³ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π.

¹²⁴ Μπόνης, ό.π., σ. 49.

¹²⁵ Στο ίδιο, σ. 14 και 52-53.

συμμετείχε στη διακίνηση σίτου, κάλυπτε τις παρατυπίες των στελεχών της Υπηρεσίας Επισιτισμού και παρεβρισκόταν σε εκτελέσεις.¹²⁶

Βέβαια, εκείνο που δεν πρέπει επ' ουδενί να λησμονείται στην περίπτωση του Μπόνη, παρά την ισχυρή προσωπικότητα και τη δυναμική της πολιτικής του, είναι ότι η εξουσία του, ως δοτή, ασκείτο εν ονόματι των Γερμανών, και όχι επειδή του την είχε αναθέσει ο λαός, γεγονός που τον καθιστούσε εξίσου δοσίλογο με τον Χρυσόχοου.

2.2.2. Τα εθνοτικά ζητήματα

Η περιοχή της Φλώρινας, όπως και της ευρύτερης Δυτικής Μακεδονίας, διακρίνεται για την παρουσία σλαβόφωνων πληθυσμών. Επίσης, μετά το 1923, η περιοχή κατοικήθηκε και από μεγάλο αριθμό προσφύγων, οι οποίοι αποκαταστάθηκαν αγροτικά από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ). Επομένως, σλαβόφωνοι, στη συντριπτική πλειοψηφία, και πρόσφυγες αποτελούσαν τις δύο κυριότερες εθνοτικές ομάδες σύστασης του πληθυσμού της Φλώρινας.¹²⁷

Ο όρος «εθνοτική ομάδα» αναφέρεται στο *«ιδεατό μοντέλο ενός επαναλαμβανόμενου εμπειρικού σχήματος, βιολογικά αυτοδιαιονιζόμενου, που μοιράζεται πολιτιστικές αξίες, καθορίζει πεδία επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, και παρέχει την ιδιότητα του μέλους»*. Σύμφωνα με τον Barth, κάθε εθνοτική ομάδα βρίσκεται σε δυναμική πολιτισμική αλληλεπίδραση με άλλες. Μέσα από τη συγκεκριμένη αλληλεπίδραση, παράγονται σχήματα ταυτότητας και αντιπαράθεσης, με αποτέλεσμα τα άτομα να κινούνται ανάμεσα σε ομαδοποιήσεις και κατηγορίες. Με τον όρο «ταυτότητες» νοούνται οι κοινωνικές κατασκευές που τελούν υπό ένα καθεστώς διαρκούς μετασχηματισμού των συστατικών τους στοιχείων, αξιών, συμβόλων και στερεοτύπων. Τέλος, ο όρος «συγκυρία» αφορά στα σημαντικά γεγονότα που υποχρεώνουν σε κινητοποίηση μια εθνοτική ομάδα, επηρεάζουν τη ζωή των μελών της και δύνανται να οδηγήσουν σε ανακατασκευή της ταυτότητάς της.¹²⁸

Κατά την περίοδο της Κατοχής, η πλειοψηφία του πληθυσμού της ευρύτερης περιοχής της Φλώρινας απαρτιζόταν από σλαβόφωνους. Ως εκ τούτου, κρίνεται

¹²⁶ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 298 και 304-305.

¹²⁷ Ηλιάδου-Τάχου, *Τα χρώματα...*, ό.π., σ. 14, Κολιόπουλος, *Λεηλασία...*, ό.π., σ. 14.

¹²⁸ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 290.

σκόπιμο να σκιαγραφηθεί, σε γενικές γραμμές, το προφίλ των σλαβόφωνων της ελληνικής Μακεδονίας.

Οι σλαβόφωνοι, λοιπόν, αποτέλεσαν οργανικό τμήμα του σύγχρονου ελληνικού έθνους και αφομοιώθηκαν από αυτό στο κυρίαρχο ελληνόφωνο στοιχείο, όπως συνέβη και με άλλες αλλόφωνες κοινότητες του εθνικού κράτους. Η ομιλούμενη σλαβική διάλεκτος¹²⁹ τους διαφοροποιούσε πράγματι από τους υπόλοιπους Έλληνες, δεν σήμαινε όμως και χωριστή εθνική ταυτότητα. Εξάλλου, η πλειονότητα των σλαβόφωνων γνώριζε εξίσου καλά τόσο το ιδίωμα όσο και την ελληνική γλώσσα, γεγονός που δεν τους καθιστούσε λιγότερο ελληνόφωνες από τους Αρβανίτες ή τους Πόντιους, ούτε λιγότερο δίγλωσσους από τους Βλάχους. Κριτήριο για τη διάκρισή τους, βέβαια, συνιστούσε κυρίως το φρόνημα, και δευτερευόντως, ή και καθόλου, η γλώσσα, καθώς το πρώτο, ως προϊόν πειθαναγκασμού ή καιροσκοπισμού, μπορούσε να είναι ευμετάβλητο και εφήμερο. Όπως σημείωνε και ο Πάτρικ Έβανς, Βρετανός αξιωματικός σύνδεσμος στη Φλώρινα, «οι σλαβόφωνοι δεν έχουν σαφή πολιτικά όρια, γνωρίζουν όμως άριστα τι θέλουν σε πρακτικά ζητήματα», ισχυρισμός που δείχνει ότι μάλλον ήταν ευάλωτοι στην προπαγάνδα και επιρρεπής στον καιροσκοπισμό.¹³⁰

Έτσι, και εφόσον αναφερόμαστε σε περίοδο μεταξύ των ετών 1935 και 1949, οι σλαβόφωνοι διακρίνονταν σε βουλγαρόφρονες¹³¹, ελληνόφρονες ή «γκραικομάνους»¹³² και Σλαβομακεδόνες. Οι δύο πρώτοι διέφεραν ως προς το πολιτισμικό φορτίο, βουλγαρικό ή ελληνικό αντίστοιχα, που είχαν επιλέξει ως συστατικό της ταυτότητάς τους. Η περίπτωση των τρίτων ήταν λίγο πιο περίπλοκη. Οι Σλαβομακεδόνες είχαν επιλέξει μια διαφορετική από τις άλλες δύο εθνική ταυτότητα. Για το ΚΚΕ και το ΕΑΜ, αποτελούσαν μειονότητα εντός των κρατών της Βαλκανικής, αλλά για τους Γιουγκοσλάβους κομμουνιστές, οι Σλαβομακεδόνες της ελληνικής, γιουγκοσλαβικής και βουλγαρικής Μακεδονίας έπρεπε να ενωθούν και να δημιουργήσουν μια από τις Ομόσπονδες Δημοκρατίες του υπό κυοφορία

¹²⁹ Πρόκειται για μια προφορική διάλεκτο, δίχως αλφάβητο, γραμματική και γραφή, ένα ιδίωμα διανθισμένο με λέξεις ελληνικές και τούρκικες, με στενούς γλωσσικούς δεσμούς με τη σερβική, κυρίως όμως με τη βουλγαρική γλώσσα. Τζίνας Γιάννης (2009). «Μνήμες και Ψίθυροι» στον *Αετό Φλώρινας*. Κοζάνη: Αετόζι, σ. 45.

¹³⁰ Κολιόπουλος, ό.π., σ. 200 και 201.

¹³¹ Ταυτόσημοι είναι και οι όροι «βουλγαρίζοντες» και «βουλγαρόφιλοι».

¹³² Έτσι αποκαλούσαν τους ελληνόφρονες σλαβόφωνους οι ομόγλωσσοί τους βουλγαρόφρονες. Στο ίδιο, σ. 9.

γιουγκοσλαβικού κράτους.¹³³ Τον διαχωρισμό αυτό προσπάθησαν να επιτείνουν και να εκμεταλλευτούν γηγενείς και αλλοδαποί, Βούλγαροι αρχικά, και Γιουγκοσλάβοι στη συνέχεια, στο πλαίσιο των διεκδικήσεών τους στην ελληνική Μακεδονία.¹³⁴

Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Κατοχής, μερίδα των σλαβόφωνων, παρακινούμενη από Βούλγαρους ή Γιουγκοσλάβους, εκδήλωσε τάσεις απόσχισης της Δυτικής Μακεδονίας από το ελληνικό κράτος. Τις αποσχιστικές αυτές τάσεις, όπως και τις επιδιώξεις των χωρών που τις υποκίνησαν, ανέχθηκε η τότε ηγεσία του ΚΚΕ, για λόγους αφενός σχετικούς με τον διεθνή κομμουνισμό και αφετέρου με τις πολιτικές της επιδιώξεις. Εξάλλου, η αποδοχή εκ μέρους του ΚΚΕ της γραμμής της Κομιντέρν περί «ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας» (1924-1935) και η μετέπειτα (1935 και εξής) αναγνώριση των σλαβόφωνων ως μια από τις «εθνότητες» της ελληνικής Μακεδονίας, που θα έπρεπε να έχει «ίσα δικαιώματα» με τις υπόλοιπες, είχαν ήδη καταστήσει τους σλαβόφωνους υπόλογους απέναντι στους υπόλοιπους Έλληνες. Τότε ήταν που πολλοί σλαβόφωνοι κομμουνιστές, με έκδηλα τα φιλοβουλγαρικά τους αισθήματα, κατέφυγαν στη Βουλγαρία και βρήκαν άσυλο σε βουλγαρομακεδονικούς κύκλους, ως καταδιωκόμενοι «αδελφοί». Πρόκειται για την ιδιότυπη κατηγορία των «βουλγαροκομμουνιστών», μεταξύ των οποίων ήταν και πολλά μέλη και στελέχη της ΕΜΕΟ Ενωμένης, που έμελλε να παίξουν πρωταγωνιστικό ρόλο στα γεγονότα της Κατοχής στην περιοχή. Αλλά και κατά τη διάρκεια του πολέμου του 1940, σλαβόφωνοι αυτομολούσαν στους Ιταλούς, επηρεασμένοι είτε από την αυτονομιστικού χαρακτήρα προπαγάνδα της ΕΜΕΟ Ενωμένης είτε από την κολακεία των Ιταλών, οι οποίοι υπόσχονταν αυτονομία των «Μακεδόνων».¹³⁵

Η κατοχική συγκυρία, με την ισχυρή παρουσία του βουλγαρικού παράγοντα στην περιοχή και τη προπαγανδιστική δράση των Βούλγαρων συνδέσμων, επηρέασε τους σλαβόφωνους, τόσο της Φλώρινας όσο και της ευρύτερης Δυτικής Μακεδονίας, στο ζήτημα αλλαγής ή όχι της εθνικής τους ταυτότητας. Η βουλγαρική προπαγάνδα και οι προσπάθειες των αρχών κατοχής να διχάσουν τον πληθυσμό βρήκαν πρόσφορο έδαφος, λόγω και της δυσaráεσκειας των σλαβόφωνων, ή μάλλον μιας μερίδας αυτών, για τα εξής ζητήματα: α) την καχυποψία με την οποία τους αντιμετώπιζαν οι

¹³³ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 15-16.

¹³⁴ Κωφός Ευάγγελος (2004). Η Φλώρινα και η περιοχή της: διαχρονικό σύνορο. *Πρακτικά Συνεδρίου Φλώρινα 1912-2002*. Φλώρινα, σ. 259.

¹³⁵ Κολιόπουλος, ό.π., σ. 22-23 και 28.

ελληνικές αρχές, β) τις κατά καιρούς προσπάθειες εξάλειψης του ιδιώματος, γ) τις κτηματικές διαφορές τους με τους πρόσφυγες, δ) τα πολιτικά πάθη και τις πολιτικές δυσπλασίες που είχε δημιουργήσει η δικτατορία του Μεταξά, ε) την εύνοια που είχαν την εντύπωση ότι οι αρχές έδειχναν στους πρόσφυγες εις βάρος τους, στ) τη σκλήρυνση της στάσης των αρχών απέναντί τους, εξαιτίας της βουλγαρικής κυρίως, αλλά και γιουγκοσλαβικής, προπαγάνδας, και ζ) την επιδείνωση της οικονομικής τους κατάστασης. Έτσι, μεμονωμένα άτομα ή ομάδες σλαβόφωνων, έχοντας και την πεποίθηση ότι επέκειτο η εκχώρηση της ελληνικής Μακεδονίας στη Βουλγαρία, θεώρησαν τη στιγμή κατάλληλη για να αρνηθούν την ελληνική πατρίδα, εκδηλώθηκαν ανοιχτά υπέρ της Βουλγαρίας και συνεργάστηκαν πρώτα με τους Ιταλούς, και αργότερα με τους Γερμανούς. Επρόκειτο κυρίως για σλαβόφωνους στρατιώτες ή αιχμάλωτους πολέμου, εκτοπισθέντες εκτεφρασμένων φιλοβουλγαρικών αισθημάτων, συχνά δε και για φυλακισμένους κομμουνιστές, οι οποίοι, προκειμένου να αφεθούν ελεύθεροι από τους Ιταλούς ή τους Γερμανούς και να επιστρέψουν στα χωριά τους με μέσα που θα διέθετε η Βουλγαρική Πρεσβεία των Αθηνών, έσπευδαν να δηλώσουν βουλγαρική εθνικότητα. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι στη συντριπτική πλειοψηφία τους οι σλαβόφωνοι υπήρξαν νομιμόφρονες και κατατάγησαν στις μονάδες της περιοχής με την ίδια προθυμία που επέδειξαν και οι λοιποί Έλληνες, ενώ οι συνειδητά βουλγαρόφιλοι ήταν ελάχιστοι.¹³⁶

Τον Μάρτιο του 1943, οι ιταλικές αρχές της Καστοριάς σχημάτισαν το «Κομιτάτο», ένα σώμα ενόπλων σλαβόφωνων πολιτοφυλάκων, με έδρα την Καστοριά. Τον Ιανουάριο του 1944, οι Γερμανοί συγκρότησαν μια νέα πολιτοφυλακή σλαβόφωνων, διάδοχη του Κομιτάτου, που έμεινε γνωστή ως «Οχράνα». Οι εξοπλισμένοι από τους Βούλγαρους σλαβόφωνοι επικράτησε να λέγονται «κομιτατζήδες».¹³⁷

Εντωμεταξύ, στα τέλη του 1943 και στις αρχές του 1944, σλαβόφωνα στελέχη του ΚΚΕ πίεζαν για τη δημιουργία ξέχωρων σλαβόφωνων μονάδων εντός του ΕΛΑΣ. Οι πιέσεις αυτές συνέπεσαν με το ενδιαφέρον των ηγετών της γιουγκοσλαβικής κομμουνιστικής αντιστάσεως για την τύχη της ελληνικής Μακεδονίας και με τις επιδρομές Παρτιζάνων του Τίτο στην περιοχή, οι οποίοι καλούσαν τους σλαβόφωνους «αδελφούς» τους να ενταχθούν στις τάξεις τους. Αξίζει να σημειωθεί

¹³⁶ Στο ίδιο, σ. 30, 33-36, 39 και 41.

¹³⁷ Στο ίδιο, σ. 52 και 122.

ότι στον νομό Φλώρινας επιρροή στους σλαβόφωνους ασκούσαν κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, οι Παρτιζάνοι, μεσάζων και οδηγός των οποίων υπήρξε ο Ηλίας Δημάκης ή Γκότσης.¹³⁸

Το ΚΚΕ, αν και δεν αποδέχθηκε ποτέ επίσημα τη θέση του Τίτο στο Μακεδονικό, επέλεξε, και ίσως κατόρθωσε, να μη δυσαρεστήσει ούτε τους Έλληνες ούτε τους Γιουγκοσλάβους, τη βοήθεια των οποίων θεωρούσε πολύτιμη για την υλοποίηση των πολιτικών του στόχων. Έτσι, τον Νοέμβριο του 1943, το ΚΚΕ ίδρυσε εντός του ΕΛΑΣ το Σλαβομακεδονικό Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΣΝΟΦ),¹³⁹ με σκοπό τον προσεταιρισμό των σλαβόφωνων. Παράλληλα, με πρωτοβουλία της περιφερειακής επιτροπής του ΚΚΕ Φλώρινας, συγκροτήθηκε ως τμήμα του ΕΛΑΣ και η «Γκρούπα Λάζος Τερπόφσκι», μια ανταρτική ομάδα σλαβόφωνων κομμουνιστών και πρώην κομιτατζήδων, ανεξάρτητη του ΣΝΟΦ. Ο λόγος που προβλήθηκε για την ίδρυση του ΣΝΟΦ ήταν η ανάγκη να προσελκυστούν οι Έλληνες σλαβόφωνοι στο αντιστασιακό κίνημα και να εγκαταλείψουν τις σχέσεις τους με τις δυνάμεις του Άξονα και την ΕΜΕΟ του Ιβάν Μιχαήλωφ. Η οργάνωση, παρόλο που αρχικά περιοριζόταν στη διάδοση κομμουνιστικής προπαγάνδας, γρήγορα φάνέρωσε τους αυτονομιστικούς της σκοπούς. Ο ΕΛΑΣ αντιμετώπισε εξ αρχής με σκεπτικισμό το ΣΝΟΦ, του άφησε όμως ελευθερία κινήσεων, ώστε να εξασφαλίσει την ένταξη όσο το δυνατόν περισσότερων βουλγαρόφιλων σλαβόφωνων στους κόλπους του.¹⁴⁰

Οι σλαβόφωνοι είχαν πλέον να επιλέξουν ανάμεσα στο «Κομιτάτο»/«Οχράνα» και το ΣΝΟΦ, τους Παρτιζάνους δηλαδή του ΕΛΑΣ. Στην «Οχράνα» εντάσσονταν για λόγους καιροσκοπισμού, στο δε ΣΝΟΦ, παρότι αρχικά απέφευγαν την κατάταξή τους εκεί, άρχισαν να μεταπηδούν, όταν συνειδητοποίησαν ότι ήταν «Μακεδόνες». Το ΣΝΟΦ εξελισσόταν, κατ' ουσίαν, σε χώρο «αναβαπτίσεως» και «εξαγνισμού» των βουλγαρόφιλων σλαβόφωνων κομιτατζήδων, οι οποίοι μεταπηδούσαν πλέον, χωρίς κάποια ουσιώδη ιδεολογική διαφοροποίηση, στο γιουγκοσλαβικό αυτονομιστικό στρατόπεδο. Εξάλλου, η «Οχράνα»/«Κομιτάτο» και το ΣΝΟΦ, αν και θεωρητικά εκ διαμέτρου αντίθετες και εχθρικές μεταξύ τους οργανώσεις, είχαν αναμειχθεί ως την άνοιξη του 1944 και είχαν αναπτύξει τέτοιους διαύλους

¹³⁸ Στο ίδιο, σ. 105, 129 και 580-581.

¹³⁹ Στην περιοχή, υπήρξε διάκριση σε ΣΝΟΦ Καστοριάς και ΣΝΟΦ Φλώρινας. Το πρώτο ανέπτυξε αυτονομιστική δράση, ενώ το δεύτερο ακολούθησε στο Μακεδονικό την επίσημη πολιτική του ΚΚΕ. Τελικά, το ΣΝΟΦ Καστοριάς επισκίασε αυτό της Φλώρινας. Στο ίδιο, σ. 124-125.

¹⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 111, 116-117, 120-121, 146 και 148.

επικοινωνίας, ώστε ήταν πλέον δυσδιάκριτες, σαν να υπήρχε ανάμεσά τους κάποια μυστική συμφωνία συνεργασίας.¹⁴¹

Το ΣΝΟΦ, αντί τελικά να οδηγήσει τους σλαβόφωνους από την ουδετερότητα στην ελληνική αντίσταση, τους ωθούσε στον αυτονομιστικό μακεδονισμό. Τα ηγετικά στελέχη του, πηγαίνοντας συχνά κόντρα στον ΕΛΑΣ, κατέβαλαν προσπάθειες προσεταιρισμού και στρατολογούσαν κομιτατζήδες, με συνέπεια να θεωρηθούν όργανα του Κάλτσεφ, του Μιχαήλωφ και των Γερμανών, παρόλο που συνδέονταν περισσότερο με τους Παρτιζάνους. Έτσι, ο κομμουνιστικός αυτονομισμός ταυτίστηκε με την «Οχράνα» και τη Βουλγαρία, με την έννοια ότι η γραμμή του ΣΝΟΦ ευνοούσε τους μακροπρόθεσμους στόχους της Βουλγαρίας. Όλα τα παραπάνω οδήγησαν σε ανοιχτή ρήξη του ΣΝΟΦ με τον ΕΛΑΣ και συνετέλεσαν στη διάλυσή του από το ΚΚΕ τον Μάιο του 1944.¹⁴²

Σημαινόντες σλαβόφωνοι, βουλγαρόφρονες ως επί το πλείστον, της Φλώρινας υπήρξαν οι: Ηλίας Τουρούντζιας και Κυριάκος Πυλάης από το Ξινό Νερό, Μενέλαος Γ(κ)έλες, δικηγόρος και στενός συνεργάτης των Κάλτσεφ και Γκότση από τη Φλώρινα, Ανδρέας Τσίπας από τον Άγιο Παντελεήμονα και Ηλίας Δημάκης (Γκότσης ή Γκότσε) από τη Φλώρινα. Ο προσανατολισμός των προαναφερθέντων ήταν δυσδιάκριτος, καθώς αρχικά σχεδόν όλοι είχαν αναπτύξει σχέσεις με τους κομιτατζήδες, αλλά στη συνέχεια μεταπήδησαν στο στρατόπεδο των αυτονομιστών και στη συνεργασία, μέσω του ΣΝΟΦ, με τους Παρτιζάνους.¹⁴³

Το 1944, ο ΕΛΑΣ προχώρησε σε αφοπλισμούς κομιτατζήδων και στην ενσωμάτωσή τους στις μονάδες του. Εξαιτίας της αθρόας κατάταξης κομιτατζήδων, δημιουργήθηκε στο «Απόσπασμα Βίτσι» το Τάγμα II/28 ή «Σλαβομακεδονικό Τάγμα», διοικητής του οποίου ορίστηκε ο Κοσμάς Σπανός ή Αμύντας από το Λέχοβο, και πολιτικός επίτροπος ο Γκότσης. Σε αυτό γενικά κατατάσσονταν, εκτός από τους πρώην κομιτατζήδες, οι βουλγαρόφιλοι σλαβόφωνοι, και όσοι ήταν ανεπιθύμητοι σε άλλες μονάδες του ΕΛΑΣ. Σε λιγότερο από ένα μήνα, το εν λόγω τάγμα είχε πάψει ουσιαστικά να αποτελεί μονάδα του ΕΛΑΣ, αφού περισσότερο θύμιζε συνάθροιση των πάσης φύσεως βουλγαρόφιλων σλαβόφωνων καιροσκόπων, κομιτατζήδων, οχρανιτών και «βουλγαροκομμουνιστών», οι οποίοι αναζητούσαν σανίδα σωτηρίας

¹⁴¹ Στο ίδιο, σ. 122, 123-124 και 127.

¹⁴² Στο ίδιο, σ. 124 και 141-142.

¹⁴³ Στο ίδιο, σ. 148, 159, 161-162.

και επιθυμούσαν να «θάψουν» τις σχέσεις τους με τη Βουλγαρία. Τα ηνία του, στο μεταξύ, είχε αναλάβει ο Γκότσης. Τον Σεπτέμβριο του 1944, το «Σλαβομακεδονικό Τάγμα» υιοθέτησε *«ακραίες μακεδονικές θέσεις με βουλγαρικό καρύκευμα»* και ανέπτυξε στενή επικοινωνία με τους Παρτιζάνους. Ωστόσο, την οριστική ρήξη του Τάγματος με την ΙΧ Μεραρχία του ΕΛΑΣ¹⁴⁴ επέφερε η τάση του Γκότση για αποφυγή συγκρούσεων με τους Γερμανούς. Τον Οκτώβρη του 1944, ο Γκότσης εγκατέλειψε τον ΕΛΑΣ, κατέφυγε στους Παρτιζάνους και μετέφερε τη μονάδα του στο Μοναστήρι, μετονομάζοντάς τη σε «Μπριγάδα του Αιγαίου». Σε αυτήν έσπευσαν να καταταγούν βουλγαρόφιλοι σλαβόφωνοι σπουδαστές από τη Σόφια, και σλαβόφωνοι που στρατολογήσε ο Τουρούντζιας από το Ξινό Νερό και τα γύρω χωριά.¹⁴⁵

Τελικά, ο αυτονομισμός των σλαβόφωνων αποδείχθηκε ισχυρότερος, τόσο από τις κομμουνιστικές πεποιθήσεις τους όσο και από τις φιλοβουλγαρικές τους διαθέσεις, ενώ κύρια χαρακτηριστικά του ήταν ο καιροσκοπισμός και ο τυχοδιωκτισμός. Τα δύο αυτά στοιχεία αποτέλεσαν και την αιτία που η Γιουγκοσλαβική εκτόπισε τη βουλγαρική προπαγάνδα και που οι περισσότεροι βουλγαρόφρονες σλαβόφωνοι αυτονομιστές, διαβλέποντας την έκβαση του πολέμου και την τύχη του Άξονα, επέλεξαν να ταυτιστούν με τη Γιουγκοσλαβία, και όχι με τη Βουλγαρία.¹⁴⁶

Συνοψίζοντας, οι σλαβόφωνοι της Δυτικής Μακεδονίας, άρα και της Φλώρινας, επέλεξαν είτε να παραμείνουν πιστοί στο ελληνικό κράτος και την ελληνική διοίκηση, οπότε χαρακτηρίζονταν ελληνόφρονες, είτε να ταχθούν υπέρ του βουλγαρικού εθνικισμού και να δηλώσουν βουλγαρική ταυτότητα, οπότε αποκαλούνταν βουλγαρόφρονες. Στην πορεία, ωστόσο, οι βουλγαρόφρονες άρχισαν να έλκονται, κυρίως λόγω ΣΝΟΦ και Παρτιζάνων, από τον ΕΛΑΣ και μετασχημάτισαν την ταυτότητά τους, δημιουργώντας έτσι την ιδιότυπη κατηγορία των Σλαβομακεδόνων-αυτονομιστών.

Περνώντας στους πρόσφυγες, αυτοί διακρίνονταν σε ελληνόφωνους και τουρκόφωνους Καυκάσιους, Μικρασιάτες, Θρακιώτες και Πόντιους. Οι ελληνόφωνοι πρόσφυγες διχοτομήθηκαν ανάμεσα στη δεξιά εκδοχή της ελληνικής διοίκησης,

¹⁴⁴ Έδρα της ήταν το χωριό του Βοΐου Πεντάλοφος, και πολιτικός της επίτροπος ο Ρένος Μιχαλέας. Στο ίδιο, σ. 96 και 136.

¹⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 173, 175, 177-178 και 181.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 119 και 184.

υιοθετώντας συχνά αντιαστική στάση, και στην αριστερή εκδοχή του ΚΚΕ/ΕΑΜ, οπότε στρατεύτηκαν στις τάξεις του ΕΛΑΣ. Οι τουρκόφωνοι, από τη μεριά τους, επέλεξαν να ταχθούν με το μέρος των εθνικιστικών αντιστασιακών οργανώσεων, όπως ήταν ο Ελληνικός Εθνικός Στρατός (ΕΕΣ), και να εξοπλιστούν από τους Γερμανούς εναντίον των κομιτατζήδων και του ΚΚΕ/ΕΛΑΣ, των παλαιών και των νέων, κατά την κρίση τους, εχθρών του ελληνισμού.¹⁴⁷

Μπορεί σλαβόφωνοι και πρόσφυγες να αποτελούσαν το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού της Φλώρινας, θα ήταν όμως παράλειψη να μην αναφερθούν οι ελληνόφωνοι γηγενείς και οι βλαχόφωνοι Μοναστηριώτες, οι οποίοι υπήρξαν φίλα προσκείμενοι στην ελληνική διοίκηση και διακρίνονταν για τις συνήθως αντιαστικές τους τάσεις.¹⁴⁸

Γίνεται κατανοητό, λοιπόν, ότι οι εθνοτικές διαιρέσεις και οι πολιτισμικές διαφορές των πληθυσμών της ελληνικής Μακεδονίας, και φυσικά της Φλώρινας, συνιστούσαν μόνιμη εστία τριβών που αναβίωνε και, κάτω από τη δυναμική της συγκυρίας, ανασηματοδοτούσε τις παλιές διακρίσεις, ανανοηματοδοτούσε τα παρωχημένα στερεότυπα και παρήγαγε διάφορες μορφές βίας.¹⁴⁹

2.2.3. Η βουλγαρική εισβολή των αρχών του 1944 και η ευρύτερη δράση των Βούλγαρων στην περιοχή

Η συνεχιζόμενη προέλαση των σοβιετικών στρατευμάτων αύξανε ολοένα και περισσότερο την πιθανότητα αποχώρησης των Γερμανών από την Ελλάδα μέσα στο 1944. Επομένως, ο στρατιωτικός διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου καλείτο να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα και να εντατικοποιήσει τον πόλεμο εναντίον των ανταρτών, ώστε να παραμείνει ανοικτό το οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας, το οποίο και περιελάμβανε τις μόνες διόδους αποχώρησης από την Ελλάδα. Μέσα στους κεντρικούς οδικούς άξονες που έπρεπε να προστατευτούν από δολιοφθορές ήταν και αυτός Θεσσαλονίκης-Φλώρινας, όπως και το αντίστοιχο σιδηροδρομικό δίκτυο. Έτσι, το 1944 ονομάστηκε από την ανώτερη γερμανική

¹⁴⁷ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 236, 301 και 311, Κολιόπουλος, ό.π., σ. 67.

¹⁴⁸ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 300.

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 311.

στρατιωτική ηγεσία «*χροιά των μεγάλων εκκαθαριστικών επιχειρήσεων εναντίον των συμμοριών*».¹⁵⁰

Στο πλαίσιο αυτό, η διεξαγωγή μιας επιχείρησης κατά μήκος της ελληνοσερβικής μεθορίου, σε συνεργασία με την 5^η βουλγαρική Στρατιά, περιλαμβανόταν στα γερμανικά σχέδια, ήδη από τα τέλη του 1943. Στις αρχές του 1944, ξεκίνησαν οι προετοιμασίες για τη διεξαγωγή της μεγάλης κοινής γερμανοβουλγαρικής εκκαθαριστικής επιχείρησης στο Πάικο, την Τζένα και το Καϊμακτσαλάν.¹⁵¹

Ο προγραμματισμός για την επιχείρηση αυτή ξεκίνησε με τις απαραίτητες επαφές μεταξύ των στρατιωτικών ηγεσιών των δύο πλευρών. Στις 10 Ιανουαρίου, οι επιτελάρχες της Ομάδας Στρατού Ε και του στρατιωτικού διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου ταξίδεψαν στα Σκόπια και συναντήθηκαν με την ηγεσία της 5^{ης} βουλγαρικής Στρατιάς, για να διευθετήσουν τις τελευταίες λεπτομέρειες και να οριστικοποιήσουν τη διεξαγωγή της επιχείρησης. Μετά την οριστική συμφωνία μεταξύ της γερμανικής και της βουλγαρικής στρατιωτικής ηγεσίας, και την εξασφάλιση της συμφώνου γνώμης της Ανώτατης Διοίκησης των Ενόπλων Δυνάμεων (OKW), η Ομάδα Στρατού Ε ενημέρωσε με τηλεγράφημα τον στρατιωτικό διοικητή Ελλάδας για τη σχεδιαζόμενη επιχείρηση. Στο τηλεγράφημα αυτό, τονιζόταν ότι εχθρός ήταν αποκλειστικά οι αντάρτες και ότι, με το πέρας της επιχείρησης, τα βουλγαρικά στρατεύματα θα αποχωρούσαν από το ελληνικό έδαφος.¹⁵²

Ωστόσο, η είσοδος από την περιοχή των Σκοπίων (Γευγελή και Μοναστήρι) και η βραχύβια έστω παραμονή βουλγαρικού στρατού στους νομούς Φλώρινας και Κιλκίς αναμενόταν να προκαλέσει την αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης. Η ενημερωτική προς τον Ράλλη διαδικασία ανατέθηκε στον πληρεξούσιο του Χίτλερ, Νάουμπαχερ, ο οποίος, λειτουργώντας κατευναστικά, έπρεπε να εξηγήσει γιατί η είσοδος των βουλγαρικών στρατευμάτων στις εν λόγω περιοχές είχε καταστεί αναγκαία.¹⁵³

Βέβαια, ο κίνδυνος να στραφούν οι Βούλγαροι εναντίον των ελληνικών πληθυσμών κατά τη διάρκεια της επιχείρησης ήταν κάτι παραπάνω από ορατός. Προκειμένου οι Γερμανοί να αποτρέψουν το ενδεχόμενο αυτό, διέθεσαν άντρες της Στρατιωτικής Χωροφυλακής, οι οποίοι θα προσκολλούνταν και θα ήλεγχαν τις

¹⁵⁰ Δορδανός, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 476.

¹⁵¹ Στο ίδιο, σ. 484.

¹⁵² Στο ίδιο, σ. 485.

¹⁵³ Στο ίδιο, σ. 485-486.

βουλγαρικές μονάδες. Στην πράξη, όμως, κάτι τέτοιο αποδείχθηκε αδύνατο. Η πιθανότητα να πληγεί ο άμαχος πληθυσμός αποτελούσε στην πραγματικότητα το τίμημα των Γερμανών για τη συμμετοχή του βουλγαρικού στρατού στην επιχείρηση.¹⁵⁴

Μέχρι τις 16 Ιανουαρίου, τα γερμανικά και τα βουλγαρικά στρατεύματα είχαν συγκεντρωθεί στους χώρους διεξαγωγής της επιχείρησης, και είχε ολοκληρωθεί η συγκρότηση των Ομάδων Μάχης. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η επιχείρηση θα διεξαγόταν στην περιοχή των συνόρων, μεταξύ Αξιού ποταμού και Φλώρινας, και τα υπό εκκαθάριση εδάφη ανήκαν στους νομούς Κιλκίς, Πέλλας και Φλώρινας.¹⁵⁵

Συνολικά, σχηματίστηκαν τρεις (3) Ομάδες Μάχης, οι οποίες και κατανεμήθηκαν σε διαφορετικούς χώρους εντός της περιοχής των επιχειρήσεων. Την «εκκαθάριση» στην περιοχή της Φλώρινας ανέλαβε η Ομάδα Μάχης «C», την οποία συγκρότησαν τρία (3) τάγματα του 54^{ου} Συντάγματος Πεζικού της 15^{ης} βουλγαρικής Μεραρχίας από το Μοναστήρι.¹⁵⁶

Ως ημέρα έναρξης της κοινής αυτής γερμανοβουλγαρικής επιχείρησης ορίστηκε η 17^η Ιανουαρίου 1944. Η επιχείρηση ονομάστηκε «Wolf» (Λύκος) και υπολογιζόταν να διαρκέσει περίπου δεκατέσσερις (14) ημέρες.¹⁵⁷

Εστιάζοντας στην περιοχή της Φλώρινας, ο βουλγαρικός στρατός είχε κάνει την εμφάνισή του ήδη από τις 10 Ιανουαρίου.¹⁵⁸ Στις 15 του ίδιου μήνα, πραγματοποιήθηκε η εισβολή του βουλγαρικού στρατού από την Πρέσπα μέχρι το Καϊμακτσαλάν. Επρόκειτο για μια βουλγαρική μεραρχία που έκανε την παρουσία της αισθητή στη Φλώρινα, το Αμύνταιο, τη Σκοπιά, τον Άγιο Βαρθολομαίο, το Αμμοχώρι και το Αρμενοχώρι.¹⁵⁹ Ακολούθησε, τέλος, στις 16 Ιανουαρίου, στα πλαίσια της επιχείρησης «Wolf», η είσοδος στη Φλώρινα του βουλγαρικού 54^{ου} Συντάγματος Πεζικού¹⁶⁰ της 15^{ης} Μεραρχίας από το Μοναστήρι και του 79^{ου} Εφεδρικού Τάγματος

¹⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 486.

¹⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 487.

¹⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 488.

¹⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 485 και 489.

¹⁵⁸ Μπόνης, *Η Φλώρινα...*, ό.π., σ. 79.

¹⁵⁹ Ηλιάδου-Τάχου, *Τα χρώματα...*, ό.π., σ. 84.

¹⁶⁰ Διοικητής του ήταν, κατά τον νομάρχη Φλώρινας Ζαχαρία Ξηροτόρη, ο συνταγματάρχης Αλέξανδρος Τάνες. Μυλωνάς Γεώργιος (2018). *Η δράση των Αξίωματικών στη Δυτική Μακεδονία την περίοδο της Κατοχής, μέσα από τα αρχεία της Υπηρεσίας Στρατιωτικών Αρχείων (Υ.Σ.Α.)*. Μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, σ. 51, προσβάσιμη στο

της ενισχυμένης Ομάδας Μάχης Έμπερλαϊν, με επικεφαλής τον Ρίττερ φον Έμπερλαϊν, και σκοπό την αναζήτηση ανταρτών.¹⁶¹ Τα βουλγαρικά αυτά στρατεύματα έδρασαν στην περιοχή από τις 18 Ιανουαρίου έως τις 10 Φεβρουαρίου 1944.¹⁶²

Σύμφωνα με τον Χρυσοχόου, στις 16 Ιανουαρίου 1944, τμήμα βουλγαρικού στρατού περίπου τετρακοσίων (400) ανδρών εγκαταστάθηκε στη Φλώρινα. Τα βουλγαρικά στρατεύματα, τη συνολική δύναμη των οποίων αποτελούσαν ένα σύνταγμα πεζικού, μια επιλαρχία ιππικού και μια μοίρα πυροβολικού, χωρίστηκαν σε αποσπάσματα και κατανεμήθηκαν σε διάφορα σημεία της περιοχής. Μετά την άφιξή τους, το γερμανικό Φρουραρχείο της Φλώρινας ενημέρωσε τον διοικητή της Χωροφυλακής για τον σκοπό της παρουσίας τους και τον διέταξε να συστήσει στους κατοίκους, τόσο της πόλης όσο και της υπαίθρου, ψυχραιμία, αφού οι Βούλγαροι θα μπορούσαν να δράσουν, μόνο εφόσον συνοδεύονταν από τουλάχιστον έναν Γερμανό στρατιώτη. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν συνέβη ποτέ στην πράξη.¹⁶³

Κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στην περιοχή της Φλώρινας, δυνάμεις βουλγαρικού στρατού, με ή χωρίς τη συμβολή των Γερμανών, εισέβαλαν σε χωριά και προέβησαν σε έρευνες, συλλήψεις, κακοποιήσεις και δολοφονίες αμάχων,¹⁶⁴ γεγονότα τα οποία εκτίθενται αναλυτικότερα στα επόμενα Κεφάλαια.

Καθ' όλη τη διάρκεια της παρουσίας των βουλγαρικών στρατευμάτων στη Φλώρινα, ο νομάρχης Μπόνης παρενέβαινε συνεχώς στον φρούραρχο Κομπ για την απομάκρυνσή τους, την οποία και θεώρησε προσωπικό του επίτευγμα.¹⁶⁵ Βέβαια, πραγματικές αιτίες της απομάκρυνσης ήταν αφενός μεν η προσπάθεια των Γερμανών να αποσυνδέσουν την πολιτική τους από την αλυτρωτική πολιτική του βουλγαρικού κράτους, αφετέρου δε η χρησιμοποίηση του κομμουνισμού ως εργαλείου για την προώθηση των βουλγαρικών σχεδίων.¹⁶⁶ Έτσι, από τις 10 Φεβρουαρίου, με εντολή

<https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/.../939/Mylonas%20Georgios.pdf?> [ανακτήθηκε: 18/08/2018].

¹⁶¹ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 498.

¹⁶² ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 1.

¹⁶³ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Β': 1943 και 1944, σ. 282.

¹⁶⁴ Στο ίδιο.

¹⁶⁵ Μπόνης, ό.π., σ. 89.

¹⁶⁶ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 90-91.

της γερμανικής διοίκησης, ο βουλγαρικός στρατός άρχισε να αποχωρεί από την ευρύτερη περιοχή. Στις 11 Φεβρουαρίου, αναχώρησε και ο τελευταίος συρμός για το Μοναστήρι,¹⁶⁷ ενώ απέμεινε ένας μόνο λόχος στις Άνω Κλεινές. Μετά από είκοσι (20) μέρες, ο λόχος αυτός μεταστάθμευσε και εγκαταστάθηκε στην Ιτιά, όπου και παρέμεινε για δύο (2) περίπου μήνες, εγκαταλείποντας εν τέλει το ελληνικό έδαφος.¹⁶⁸

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η προαναφερθείσα είσοδος των βουλγαρικών στρατευμάτων στη Φλώρινα δεν βρήκε πολλούς υποστηρικτές, είτε γιατί διήρησε μόλις έναν μήνα είτε γιατί τη βία των Βούλγαρων εκμεταλλεύτηκε η Νομαρχία, με αποτέλεσμα να κερδίσει τις εντυπώσεις και την εύνοια των Γερμανών. Εξάλλου, οι βουλγαρόφρονες ταλαντεύονταν τότε ανάμεσα στη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία, ή σωστότερα τον γιουγκοσλαβικό αυτονομισμό, λόγω και της ιδεολογικής σύγχυσης που τους είχαν δημιουργήσει οι Παρτιζάνοι.¹⁶⁹

Βέβαια, τα όσα συνέβησαν στις αρχές του 1944 ήταν δείγμα μόνο της ευρύτερης δράσης που είχαν αναπτύξει οι Βούλγαροι στην περιοχή, κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Κύριο μέλημά τους ήταν η αλλοίωση της εθνολογικής σύνθεσης του πληθυσμού και ο προσεταιρισμός των σλαβόφωνων. Δύο (2) ήταν τα βασικά εργαλεία τους στην προσπάθεια εκπλήρωσης αυτού του σκοπού: η Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης και ο θεσμός των Βούλγαρων συνδέσμων.

Στις 10 Σεπτεμβρίου 1941, ο Τσαούσεφ υπέβαλε στη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης αίτημα ίδρυσης και λειτουργίας της Βουλγαρικής Λέσχης, η οποία υφίστατο παράτυπα, ήδη από τον Μάιο.¹⁷⁰ Στις 26 Οκτωβρίου, ο στρατιωτικός διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου, αντιστράτηγος Φον Κρένσκι, απέστειλε στον Βούλγαρο αξιωματικό σύνδεσμο Ιβάνωφ την επίσημη έγκριση λειτουργίας της Λέσχης, αναγνωρίζοντας και επικυρώνοντας έτσι τους στόχους της, που ήταν: α) «να εργάζεται και να συνεργάζεται δια την ηθικήν, εκπολιτιστικήν και εκπαιδευτικήν

¹⁶⁷ Κατά την αναχώρησή τους, τα βουλγαρικά στρατεύματα ακολούθησαν και αρκετοί βουλγαρίζοντες της περιοχής. Συγκεκριμένα, από το Αμμοχώρι μόνο αναχώρησαν σαράντα τέσσερις (44) βουλγαρόφρονες, φοβούμενοι τις συνέπειες των βουλγαρικών κακουργημάτων, που οι ίδιοι είχαν προκαλέσει. Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 338.

¹⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 296-297.

¹⁶⁹ Καλλιανιώτης Θανάσης (2004). *Η Αντίσταση στη Φλώρινα 1943-1944. Πρακτικά Συνεδρίου Φλώρινα 1912-2002*. Φλώρινα, σ. 324-325.

¹⁷⁰ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Α': 1941 και 1942, σ. 28.

ανάπτυξιν των μελών της», β) «να οργανώνει και να καθοδηγεί την αλληλοβοήθειαν μεταξύ των Βούλγαρων της περιοχής», γ) «να παρέχει υγιάν μόρφωσιν και να μεριμνά δια την σωματικήν ανάπτυξιν των μελών αυτής και των οικογενειών των» και δ) «να ενεργεί οτιδήποτε με σκοπόν την σωματικήν ανάπτυξιν, την μόρφωσιν και εν γένει την εκπολιτιστικήν δράσιν των Βούλγαρων και των οικογενειών των της περιοχής». Πραγματικός σκοπός της, βέβαια, ήταν η προπαγάνδα και η χορήγηση, άνευ γραφειοκρατικών διαδικασιών, ειδικών δελτίων σε όσους ήθελαν να πολιτογραφηθούν Βούλγαροι. Η Βουλγαρική Λέσχη, σύμφωνα με την απόφαση λειτουργίας της, απαγορευόταν να παρέχει οικονομικά πλεονεκτήματα στα μέλη της, υπαγόταν στον γενικό διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου, και οι εγγεγραμμένοι σε αυτή δεν είχαν ξεχωριστή θέση απέναντι στην ελληνική κρατική εξουσία.¹⁷¹

Τον Απρίλιο του 1941, συστάθηκε, στο πλαίσιο της γερμανικής διοίκησης, ο θεσμός των Βούλγαρων διερμηνέων-συνδέσμων, ώστε να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις διοικητικής προστασίας των βουλγαροφρόνων σλαβόφωνων. Οι Βούλγαροι σύνδεσμοι υπάγονταν στον αρχηγό της βουλγαρικής κατασκοπείας Μαρίνωφ, που έδρευε στο Μοναστήρι.¹⁷² Έργο τους ήταν: α) να προστατεύουν τον βουλγαρικό πληθυσμό στις ζώνες κατοχής Ιταλών και Γερμανών στην ελληνική Μακεδονία, β) να μεταφέρουν τις εντολές των κατακτητών στον τοπικό πληθυσμό και γ) να τους υποβάλλουν τα παράπονα των «Βούλγαρων» κατοίκων της περιοχής. Ταυτόχρονα, είχαν εντολές να μην προκαλούν τις ελληνικές αρχές και να αποφεύγουν την ανοιχτή προπαγάνδα υπέρ της Βουλγαρίας.¹⁷³ Στην πράξη, όμως, τα πράγματα ήταν διαφορετικά, καθώς οι Βούλγαροι σύνδεσμοι χρησιμοποιούσαν την ιδεολογική διαφώτιση και τη χειραγώγηση, προκειμένου να πείσουν τους σλαβόφωνους να εκδηλώσουν βουλγαρική ταυτότητα, και να τους εκθέσουν έτσι απέναντι στην ελληνική διοίκηση.¹⁷⁴

Στο Φρουραρχείο της Φλώρινας, λοιπόν, ως πρώτος διερμηνέας-σύνδεσμος παρά τω φρουράρχω διορίστηκε ο υπολοχαγός της αεροπορίας Μπλαντένωφ. Στις αρχές Αυγούστου του 1941, τον Μπλαντένωφ αναπλήρωσε προσωρινά ο αξιωματικός Μποζίνωφ. Όταν, από τον Αύγουστο, τα δυτικά του Αξιού γερμανικά Φρουραρχεία περιορίστηκαν σε ένα Περιφερειακό, στην Έδεσσα, ο Μπλαντένωφ τοποθετήθηκε σε

¹⁷¹ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 28-29, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 32-33.

¹⁷² Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 52.

¹⁷³ Κολιόπουλος, *Ληλασία...*, ό.π., σ. 59.

¹⁷⁴ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π.

αυτό. Στις 20 Αυγούστου, διερχόμενος-σύνδεσμος παρά τα γερμανικά Φρουραρχεία Φλώρινας, Καστοριάς και Έδεσσας, με έδρα αρχικά τη Φλώρινα, και από τον Σεπτέμβριο την Έδεσσα, διορίστηκε ο ανθυπολοχαγός Αντώνιος Κάλτσεφ¹⁷⁵. Τον Αύγουστο του 1942, με την επαναφορά της έδρας του γερμανικού Περιφερειακού Φρουραρχείου στη Φλώρινα, επέστρεψε ως σύνδεσμος και ο υπολοχαγός πλέον Κάλτσεφ. Στη θέση αυτή παρέμεινε, κατά τον Χρυσόχοου, μέχρι τις 31 Οκτωβρίου 1943, οπότε και μετατέθηκε στο γερμανικό Φρουραρχείο Καστοριάς.¹⁷⁶

Το όνομα του Κάλτσεφ ήταν στενά συνδεδεμένο με τη βουλγαρική προπαγανδιστική οργάνωση «Οχράνα» (Άμυνα), που δρούσε τόσο στην ελληνική όσο και στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, αλλά και με το παράρτημά της στη Φλώρινα, τη «Βουλγαρομακεδονική Επιτροπή», πρόεδρος της οποίας χρημάτισε ο δικηγόρος και γνωστός βουλγαρόφιλος της πόλης, Μενέλαος Γ(κ)έλες. Η «Οχράνα» προωθούσε την ιδέα μιας αυτόνομης Μακεδονίας, συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής, με ανομολόγητο όμως στόχο την τελική ενσωμάτωσή της στη Βουλγαρία. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για την υλοποίηση αυτού του στόχου ήταν: α) η δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας από τους σλαβόφωνους της περιοχής, β) η προώθηση ή ο προσεταιρισμός βουλγαροφρόνων στελεχών του ΚΚΕ και γ) η συνεργασία με βουλγαρόφιλα τοπικά στελέχη του ΕΛΑΣ, ιδίως όταν άρχισε να διαφαίνεται η υπερίσχυση των αντιπάλων του Άξονα.¹⁷⁷

Ο Κάλτσεφ, ως Βούλγαρος αξιωματικός σύνδεσμος στο γερμανικό Φρουραρχείο Φλώρινας, και με τη βοήθεια του Μενέλαου Γ(κ)έλε και του Νικολάεφ, φέρεται να συνέτασσε και να παρέδιδε στον εκάστοτε Γερμανό φρούραρχο καταλόγους με ονόματα Ελλήνων, προέδρων, γραμματέων, ιερέων και άλλων ατόμων, εκ των

¹⁷⁵ Ο Κάλτσεφ καταγόταν από το χωριό Σπήλαια της Καστοριάς, όπου και πήγε σχολείο μέχρι τη Γ' δημοτικού. Στη Βουλγαρία μετανάστευσε με τη Συνθήκη του Νεϊγύ το 1919. Το 1931, αφού ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές σπουδές του στη Σόφια, γράφτηκε στη Στρατιωτική Ακαδημία της Δρέσδης, στην οποία φοίτησε μέχρι το 1935, και στη συνέχεια στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας, όπου, μετά την απόκτηση του πτυχίου του, προσελήφθη ως βοηθός. Το 1940, επέστρεψε στη Βουλγαρία και διορίστηκε καθηγητής στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών, διδάσκοντας οικονομικά. Ύστερα από έξι (6) μήνες, εισήχθη και ο ίδιος στη σχολή και, κατόπιν ολιγόμηνης εκπαίδευσης, ονομάστηκε έφεδρος ανθυπολοχαγός. *Μακεδονία*, 18 Μαΐου 1948.

¹⁷⁶ Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Α': 1941 και 1942, σ. 37-38, 44, 87 και 111, Τεύχος Β': 1943 και 1944, σ. 213.

¹⁷⁷ Κολιόπουλος, ό.π., σ. 59-60.

οποίων αρκετοί εκτελούνταν από τους Γερμανούς σε αντίποινα για τις ανταρτικές επιθέσεις.¹⁷⁸

Η άφιξη των Βούλγαρων συνδέσμων τόνωσε την παρουσία των βουλγαριζόντων και τους ώθησε σε έντονη προβολή των διεκδικήσεών τους. Η επικείμενη τοποθέτηση Έλληνα νομάρχη στη Φλώρινα χαιρετίστηκε από τους βουλγαρόφρονες με τη δήλωση «*τι θέλει εδώ Έλληνας νομάρχης; Να φύγει*», ενώ σε πολλά χωριά καταβλήθηκαν προσπάθειες να ματαιωθεί η εγκατάσταση Χωροφυλακής.¹⁷⁹

Στις 28 Ιουνίου 1941, κατά την άφιξη δέκα (10) χωροφυλάκων και ενός υπαξιωματικού στον Πολυπόταμο, διακόσιοι πενήντα (250) περίπου κάτοικοι του χωριού, με επικεφαλής τους Σωτήριο Στόικο, Στέφανο Ποπάλη, Πέτρο Χριστοβίτση, Αθ. Κίζα, Φίλιππο Βέλιο και Γεώργιο Ρόμπη, συγκεντρώθηκαν και, υπό την απειλή πιστολιών, μαχαιριών και ροπάλων, απαγόρευσαν την εγκατάσταση σταθμού Χωροφυλακής στο χωριό.¹⁸⁰

Την ίδια περίοδο, επιχειρήθηκε η επανίδρυση της Υποδιοίκησης Χωροφυλακής Πρεσπών¹⁸¹ στον Άγιο Γερμανό. Η δύναμη της Χωροφυλακής, αποτελούμενη από έναν υπομοίραρχο και τριάντα (30) χωροφύλακες, εγκαταστάθηκε στο παλαιό οίκημα της υποδιοίκησης και υπέστειλε τη βουλγαρική σημαία που είχε αναρτηθεί έξω από αυτό. Η συγκεκριμένη κίνηση προκάλεσε την έντονη αντίδραση πεντακοσίων (500) περίπου κατοίκων, οι οποίοι, με επικεφαλής τους Γ. Σάπηκα, Ν. Καζάκο, Χρήστο Αρκούδα, Λάζαρο Καραφυλλίδη, Κ. Κουσμανόπουλο, Ν. Πάικο και Κ. Γάγαρη, απαίτησαν την ανύψωση της σημαίας. Οι χωροφύλακες κατόρθωσαν αρχικά να διαλύσουν το πλήθος, αλλά στη συνέχεια εκδιώχθηκαν από το χωριό, καταφεύγοντας στον γειτονικό Λαιμό, όπου και εγκαταστάθηκαν. Αλλά και εκεί, διακόσιοι (200) περίπου κάτοικοι, μερικοί εκ των οποίων οπλισμένοι, απαίτησαν την αποχώρησή τους. Ακολούθησε συμπλοκή, στη διάρκεια της οποίας οι χωροφύλακες τραυμάτισαν τέσσερις (4) βουλγαριζόντες, με τους τελευταίους να ανταποδίδουν τα πυρά, σκοτώνοντας τον υιό του ελληνόφρονα Δημητρίου Παπαδόπουλου. Ως δράστης αναγνωρίστηκε αργότερα ο Κ. Γάγαρης.¹⁸²

¹⁷⁸ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 384.

¹⁷⁹ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Α: 1941 και 1942, σ. 25.

¹⁸⁰ Στο ίδιο.

¹⁸¹ Η Πρέσπα, μέχρι την άνοιξη του 1942, ανήκε στον νομό Φλώρινας. Καλλιανιώτης, ό.π., σ. 312.

¹⁸² Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 25-26.

Παρόμοια περιστατικά σημειώθηκαν, μεταξύ άλλων, και στα χωριά Βεύη, Κέλλη και Ξινό Νερό. Παρόλα αυτά, και ενίοτε με τη συνδρομή των Γερμανών, συντελέστηκε τελικά η εγκατάσταση των αρχών Χωροφυλακής.¹⁸³

Ακόμη, οι βουλγαρόφρονες του Αμμοχωρίου έκλεισαν τα ελληνικά σχολεία του χωριού και απαγόρευσαν την είσοδο σε μαθητές και δασκάλους. Εντούτοις, τα σχολεία αυτά συνέχισαν τη λειτουργία τους στην ύπαιθρο. Στα χωριά Βεύη, Κέλλη, Κλειδί, Ξινό Νερό, Άγιο Παντελεήμονα, Αετό, Σκλήθρο, Άνω και Κάτω Υδρούσα, Νίκη, Παπαγιάννη και Μπούφι (Ακρίτα), οι βουλγαρίζοντες έκαψαν σχολικά αρχεία και απείλησαν τους δασκάλους.¹⁸⁴

Στο μεταξύ, πράκτορες της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσσαλονίκης, όπως οι Ηλίας και Σίμος Σιάτσκας από τον Άγιο Παντελεήμονα,¹⁸⁵ με δέλεαρ τρόφιμα και ζωοτροφές, και την υπόσχεση δωρεάν σπουδών στη Βουλγαρία, κατόρθωσαν να εγγράψουν ως Βούλγαρους μερικές χιλιάδες σλαβόφωνους της Δυτικής Μακεδονίας. Δηλώνοντας ενυπόγραφα βουλγαρική εθνικότητα, οι σλαβόφωνοι έπαιρναν βουλγαρική ταυτότητα, λίγα δημητριακά ή αλεύρι, καθώς και σπάνια για την εποχή είδη, όπως ζάχαρη και σαπούνι. Τέτοια μέσα μετήλθαν οι δυσσχεστούμενοι από τις ελληνικές αρχές σλαβόφωνοι, ιδίως όμως οι καιροσκόποι, που υπερτερούσαν μάλλον όλων των υπολοίπων.¹⁸⁶

Στις αρχές Ιουνίου του 1941, σημειώθηκε στη Βεύη ένα ακραίο περιστατικό. Ο βουλγαρόφρων Χρήστος Κουτουρμαζής, μαζί με τέσσερα (4) ακόμη άτομα, άρχισε να πυροβολεί αδιακρίτως εναντίον ελληνοφρόνων συγχωριανών του, ενώ δεν δίστασε να ανοίξει πυρ και εναντίον των εργατών του παρακείμενου μεταλλείου.¹⁸⁷

Στις 3 Ιουνίου, ο βουλγαρίζων Χαρίσης Κυρίσης από την Κέλλη δολοφόνησε στον Άγιο Βαρθολομαίο τον πολιτοφύλακα Α. Σάββα από την Καστοριά, γιατί ο τελευταίος αντέδρασε στην προσπάθεια του δράστη να αναγκάσει τον ιερέα του χωριού να λειτουργήσει στα βουλγαρικά.¹⁸⁸

Στις 4 Ιουνίου, έφτασαν στη Φλώρινα με λεωφορεία πενήντα-εξήντα (50-60) Βούλγαροι αξιωματικοί, με πολιτική όμως περιβολή, οι οποίοι προπαγάνδιζαν

¹⁸³ Στο ίδιο, σ. 26.

¹⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 26-27.

¹⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 35.

¹⁸⁶ Κολιόπουλος, ό.π., σ. 38.

¹⁸⁷ Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 52.

¹⁸⁸ Στο ίδιο.

φανερά, υποσχόμενοι ότι πολύ σύντομα η περιοχή θα περιερχόταν σε βουλγαρική κατοχή.¹⁸⁹

Το πρώτο δεκαήμερο του Ιουνίου, οι βουλγαρόφρονες του Ξινού Νερού προέβησαν σε μια σειρά ανθελληνικών ενεργειών. Αρχικά, αφού κατέλαβαν το ελληνικό σχολείο, τοποθέτησαν σε αυτό τους βουλγαρίζοντες δασκάλους Λάζαρο Κλιάνη και Δ. Γούλιο και άρχισαν να το λειτουργούν ως βουλγαρικό. Επιπροσθέτως, εγκατέστησαν στην εκκλησία βουλγαρόφρονα ιερέα, ύψωσαν παντού βουλγαρικές σημαίες, ανήρτησαν εικόνες του βασιλιά Μπόρις Γ΄ και αντικατέστησαν τα μέλη των νόμιμων συμβουλίων, του κοινοτικού και του εκκλησιαστικού, με αντίστοιχα βουλγαρόφιλα. Η τάξη τελικά αποκαταστάθηκε, χάρις στην έγκαιρη επέμβαση της Χωροφυλακής.¹⁹⁰

Στα Ασπρόγεια, ο Γρ. Γκιουλέκας ζητούσε επίμονα την αντικατάσταση δύο (2) κοινοτικών συμβούλων με αντίστοιχους βουλγαρίζοντες, την κατανομή των δύο (2) σχολείων, ώστε το ένα να λειτουργεί ως βουλγαρικό, και την ανά δεκαπέντε (15) ημέρες τέλεση της θείας λειτουργίας στα βουλγαρικά.¹⁹¹

Γύρω στα μέσα Ιουνίου, ο φερόμενος ως πρόεδρος της επιτροπής βουλγαροφρόνων νομού Φλώρινας, Στ. Μάγγος, μετέβη στη Σόφια, προκειμένου να ζητήσει βουλγαρικά βιβλία και διορισμό Βούλγαρων δασκάλων και ιερέων. Για τον ίδιο σκοπό, η επιτροπή βουλγαριζόντων Βευής, υπό τον Κ. Ρόμπη, επισκέφθηκε το Μοναστήρι.¹⁹²

Στις 19 Ιουνίου, βουλγαρική περίπολος, αποτελούμενη από επτά (7) οπλίτες με επικεφαλής έναν ανθυπασπιστή, εισήλθε στο ελληνικό έδαφος μεταξύ Αχλάδας και Μελίτης, συνέλαβε τους αγροφύλακες Ν. Τερετζή και Π. Κοσμίδη, και τους οδήγησε στη βουλγαροκρατούμενη περιοχή.¹⁹³

Ο Μπλαντένωφ, ως σύνδεσμος-διερμηνέας, δεν έχανε ευκαιρία να επισημαίνει στους Γερμανούς προϊσταμένους του ότι ο νομός Φλώρινας κατοικείται αποκλειστικά και μόνο από Βούλγαρους. Η επιτυχία που σημείωνε η προπαγανδιστική του δράση

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 37.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 69-70.

¹⁹¹ Στο ίδιο, σ. 70.

¹⁹² Στο ίδιο.

¹⁹³ Στο ίδιο, σ. 66.

είχε ως αποτέλεσμα να μετατεθεί τον Αύγουστο του 1941 στο Περιφερειακό Φρουραρχείο που συστάθηκε στην Έδεσσα.¹⁹⁴

Εντωμεταξύ, στις 30 Ιουνίου, με τη μεσολάβηση της Βουλγαρικής Πρεσβείας, και δηλώνοντας βουλγαρική εθνικότητα, αφέθηκαν ελεύθερα από τις φυλακές της Ακροναυπλίας είκοσι επτά (27) τοπικά στελέχη του ΚΚΕ, στην πλειονότητά τους σλαβόφωνοι «βουλγαροκομμουνιστές». Μεσάζων της αποφυλάκισης υπήρξε ο Νεδέλκος Παπανεδέλκος από το Κιλκίς, στέλεχος του ελληνικού τμήματος της ΕΜΕΟ Ενωμένης και της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσσαλονίκης.¹⁹⁵

Την 1^η Ιουλίου, οι Σ. Κυριαζής, Χ. Κισμάνης, Αθ. Κύρκου, Χρ. Δήνας και Ηλίας Στοϊνίτσας παρακίνησαν τους κατοίκους της Σκοπιάς, χωρίς όμως επιτυχία, να αιτηθούν τέλεση λειτουργίας στα βουλγαρικά και ίδρυση βουλγαρικού σχολείου.¹⁹⁶

Στις 9 Ιουλίου, δύο (2) Βούλγαροι αξιωματικοί μετέβησαν στη Βεύη, συγκέντρωσαν τους εκδηλωθέντες βουλγαρόφωνες κατοίκους και τους ανακοίνωσαν ότι, εντός μιας εβδομάδας, θα έφτανε ο βουλγαρικός στρατός, οπότε έπρεπε να ετοιμάσουν υποδοχή. Αφού παρέμειναν στη Βεύη για μία περίπου ώρα, οι δύο Βούλγαροι αξιωματικοί αναχώρησαν για το Μοναστήρι.¹⁹⁷

Την ίδια ημέρα, κατά την άφιξη Βουλγάρων στρατιωτών στη Μελίτη, οι Π. Σιμιτζής, Κ. Σαβράμης, Ν. Σιμιτζής, Κ. Παπαγεωργίου, ιερέας, και Ι. Βογιατζής περιδιάβαιναν τους δρόμους του χωριού, πυροβολώντας, τραγουδώντας βουλγαρικά τραγούδια και λέγοντας «*εδώ δεν υπάρχει Ελλάς, αλλά Βουλγαρία*».¹⁹⁸

Στις 14 Ιουλίου, οι βουλγαρίζοντες κάτοικοι του Αμμοχωριού, προκειμένου να μην τελεστεί η κηδεία αποθανούσης ελληνόφωνης, κλείδωσαν την εκκλησία και απαγόρευαν την καμπανοκρουσία.¹⁹⁹

Την ίδια ημέρα, δημιουργήθηκε στο Αμύνταιο επεισόδιο, καθώς οι βουλγαρόφωνες Κ. Ηλιάδης, Ι. Μιντούλης, Β. Μπέλτσης και Π. Μπάκιος επιτέθηκαν αναίτια εναντίον δύο (2) παρεπιδημούντων κατοίκων Κοζάνης. Αμέσως επενέβη η Χωροφυλακή, ενώ, κατά τη διάρκεια της μικροσυμπλοκής που ακολούθησε,

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 38.

¹⁹⁵ Κολιόπουλος, ό.π., σ. 36-37.

¹⁹⁶ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 70.

¹⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 39.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 70.

¹⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 52.

συνελήφθη ο Β. Μπέλτσης, ο οποίος και αφέθηκε ελεύθερος, με διαταγή του Φρουραρχείου.²⁰⁰

Το απόγευμα της 16^{ης} Ιουλίου, έφτασε στο χωριό Παπαγιάννης Βούλγαρος αξιωματικός, ο οποίος ενημέρωσε τους κατοίκους πως σε λίγες ημέρες θα εγκαθίσταντο στην περιοχή βουλγαρικές αρχές και τους προέτρεψε να μη διαθέτουν προς συγκέντρωση τα σιτηρά τους, να μην αναγνωρίζουν τις ελληνικές αρχές και να καταγγέλλουν τους ελληνόφρονες ως κομμουνιστές. Επίσης, δωροδότησε με 1000 δραχμές των ιερέα, ώστε να μεταβεί στο Μοναστήρι, και διαβεβαίωσε τους κατοίκους ότι πολύ σύντομα θα λειτουργούσε βουλγαρικό σχολείο.²⁰¹

Λίγες μόλις ημέρες αργότερα, στις 17 και στις 20 Ιουλίου, ο Μπλαντένωφ επισκέφθηκε τα χωριά Παπαγιάννης και Βεύη, και μίλησε στους κατοίκους για την επικείμενη προσάρτηση της περιοχής στη Βουλγαρία.²⁰² Την 31^η Ιουλίου, ο Μπλαντένωφ μετέβη συνοδεία Γερμανού στο Αμύνταιο, όπου διενήργησε δίωρη σύσκεψη με την επιτροπή των βουλγαριζόντων.²⁰³ Κατόπιν, πραγματοποίησε επισκέψεις σε διάφορα χωριά της επαρχίας Αμυνταίου και Βεύης, δίνοντας οδηγίες στις τοπικές επιτροπές των βουλγαροφρόνων.²⁰⁴

Στις 27 Ιουλίου, ο Βύρων Μέλλιος, ιδιοκτήτης ταβέρνας στη Φλώρινα, επέβαλε στην ορχήστρα να παίζει βουλγαρικά τραγούδια, ενώ το ίδιο απόγευμα, μαζί με τους Σπ. Μπέλτσο, Ηλ. Αριστείδου και Δ. Βαραδίνη, τραγουδούσε και αυτός βουλγαρικά τραγούδια. Επιπλέον, οι Δ. Τζιώλης, Αν. Τζιώλης, Αθ. Τζιώλης, Γ. Τζιώλης, Γ. Παπανικόλας, Ε. Παπανικόλας, Ι. Παπανικόλας, Χ. Καλτσούκης, Ν. Βισίνης και Ν. Κόπτσης, κάτοικοι Φλώρινας, προέβησαν σε ανθελληνικές ενέργειες.²⁰⁵

Την ίδια ημέρα, ο ιερέας του Αρμενοχωρίου, Χρήστος Μέσκοκς, λειτούργησε στα βουλγαρικά, μνημόνευσε την οικογένεια του βασιλιά Μπόρις και δήλωσε ότι «η Ελλάδα ψόφησε». Ο άλλος ιερέας του χωριού, ο παπά Στέφανος, κατόπιν απειλών των Πέτρου Δούμτση, Ηλ. Μπάτσκου, Α. Μπεκιάρη και Ε. Γαντσκούνη, μελών της

²⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 52-53.

²⁰¹ Στο ίδιο.

²⁰² Σύμφωνα με την εν λόγω φήμη, η «απελευθέρωση» της περιοχής από τον βουλγαρικό στρατό θα συντελείτο στις 6 ή 7 Αυγούστου. Στο ίδιο, σ. 49.

²⁰³ Μέλη της ήταν ο Γεώργιος Φωτιάδης, ο Β. Μπέλτσης, ο Αθ. Τράικος, ο Γ. Σουπέρης και ο Β. Μάντζος. Στο ίδιο, 39.

²⁰⁴ Στο ίδιο.

²⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 70.

βουλγαρικής επιτροπής Αρμενοχωρίου, τελούσε από τα μέσα Αυγούστου μέχρι τον Σεπτέμβριο, και κάθε δεύτερη Κυριακή, λειτουργίες στα βουλγαρικά.²⁰⁶

Κατά τη διάρκεια του Ιουλίου, οι βουλγαρίζοντες Ε. Ουάλκας και Στ. Ιωαννίδης από το Εθνικό δέχτηκαν επίσκεψη από δύο (2) Βούλγαρους στρατιώτες, οι οποίοι και διανυκτέρευαν στα σπίτια τους. Στην Περικοπή, οι Ηλ. Μουχαμάμης, Γρ. Παπαρέγκος, Ν. Σδεφτσάκης και Π. Κιουρίδης προσπαθούσαν να εγγράψουν ως Βούλγαρους κατοίκους του χωριού. Τέλος, στην Αγία Παρασκευή, οι Ναούμ Σιδέρης, Στ. Σιμόπουλος και Π. Τσεκουτάκης, κατά την επίσκεψη Βούλγαρων στρατιωτών, πίεζαν τους κατοίκους να δηλώσουν βουλγαρική ταυτότητα. Οι κάτοικοι τους απάντησαν ότι δεν ήταν Βούλγαροι ή Έλληνες, αλλά Μακεδόνες.²⁰⁷

Καθ' όλο τον Ιούλιο, οι φανατικοί βουλγαρόφιλοι της Κάτω Υδρούσας πυροβολούσαν άσκοπα στον αέρα, προκειμένου να εκφοβίσουν τους ελληνόφρονες συγχωριανούς τους.²⁰⁸

Κατά τον Ιούλιο, η βουλγαρική προπαγάνδα, μέσω των βουλγαροφρόνων κατοίκων Αμυνταίου Δ. Γκέσκα, Στ. Γκέσκα, Γ. Σουπέρη, Αθ. Τράικου, Π. Σαρμπίνου και Γ. Φωτιάδη, διένειμε τρόφιμα και άλλα είδη στους προσκομίζοντες δελτίο ταυτότητας της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσσαλονίκης, ενώ παρότρυνε σε εγγραφή και όσους ήθελαν να έχουν αντίστοιχα οφέλη.²⁰⁹

Στις αρχές Αυγούστου, ο σύνδεσμος Μποζίνωφ, προσωρινός αναπληρωτής του Μπλαντένωφ, διοργάνωσε σύσκεψη των κορυφαίων πρακτόρων της βουλγαρικής προπαγάνδας και τους συνέστησε να συγκροτήσουν επιτροπές στα χωριά, οι οποίες και θα απαιτούσαν από το γερμανικό Φρουραρχείο την ίδρυση βουλγαρικών σχολείων και την παραχώρηση εκκλησιών.²¹⁰

Στις 4 Αυγούστου, κατά τη διάρκεια της εβδομαδιαίας αγοράς του Αμυνταίου, ορισμένοι βουλγαρίζοντες στράφηκαν εναντίον χωροφυλάκων και προσπάθησαν ανεπιτυχώς να δημιουργήσουν επεισόδιο.²¹¹ Όπως έχει ήδη αναφερθεί, παρών στο περιστατικό ήταν και ο νομάρχης Μπόνης.²¹²

²⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 71.

²⁰⁷ Στο ίδιο.

²⁰⁸ Στο ίδιο.

²⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 45.

²¹⁰ Στο ίδιο, σ. 39.

²¹¹ Στο ίδιο, σ. 53.

²¹² Μπόνης, ό.π., σ. 22-24.

Κατά το δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου, ο γνωστός για τα φιλοβουλγαρικά του αισθήματα γραμματέας της κοινότητας Αγίας Παρασκευής, Στέφανος Ποπάλης, περιερχόταν το χωριό του και τον Πολυπλάτανο, πιέζοντας τους κατοίκους να δηλώσουν βουλγαρική ταυτότητα και απειλώντας όσους δεν το έπρατταν.²¹³

Στα μέσα Αυγούστου, οι Γ. Βόγλης και Ι. Γκίρτσης ή Γεωργιάδης από το Αμμοχώρι, κατόπιν συναντήσεώς τους με τον κομιτατζή Στ. Ιωβάνωφ στο Μοναστήρι, διέδιδαν τη φήμη ότι επέκειτο η «απελευθέρωση» της Μακεδονίας από τους κομιτατζήδες.²¹⁴

Η συμπεριφορά των Βούλγαρων συνδέσμων προκαλούσε συχνά τη δυσφορία των Γερμανών. Στις 28 Αυγούστου, η Διοίκηση Χωροφυλακής Φλώρινας, επωφελούμενη των συνθηκών, συνέλαβε τον υπολοχαγό Μπλαντένωφ για προπαγανδιστική δράση και τον οδήγησε στον Γερμανό φρούραρχο, ο οποίος τον επέπληξε αυστηρά και του απαγόρευσε την επανεμφάνιση στην περιοχή της Φλώρινας, γεγονός που δεν πτόησε, βέβαια, τον Βούλγαρο σύνδεσμο.²¹⁵

Στο μεταξύ, ο υπάλληλος του Γεωργικού Συνεταιρισμού Αμυνταίου Θωμάς Κατσώρας εξελέγη πρόεδρος της επιτροπής βουλγαροφρόνων Αγίου Παντελεήμονα και μετέτρεψε το γραφείο του σε κέντρο βουλγαρικής προπαγάνδας.²¹⁶

Στις 27 Σεπτεμβρίου, επισκέφθηκε τη Φλώρινα Βούλγαρος συνταγματάρχης, συνοδευόμενος από έναν Βούλγαρο ανθυπασπιστή και τρεις (3) Γερμανούς. Κατά την άφιξή τους στη Φλώρινα, ο συνταγματάρχης μετέβη στο Φρουραρχείο, ενώ ο ανθυπασπιστής προπαγάνδιζε σε κατοίκους την επικείμενη εκχώρηση της περιοχής στη Βουλγαρία. Ο Γερμανός φρούραρχος, μόλις πληροφορήθηκε τα λεγόμενα του Βούλγαρου ανθυπασπιστή, έστειλε στη Σόφια τηλεγράφημα, ζητώντας την τιμωρία του.²¹⁷

Στις 7 Οκτωβρίου, ο Σταθμός Χωροφυλακής Ξινού Νερού πολιορκήθηκε από κατοίκους που αντιδρούσαν στην ελληνική διοίκηση, με αποτέλεσμα τη σύλληψη τεσσάρων ατόμων, για κατοχή αστυνομικών ειδών κλινοστρωμνής. Μετά τη σύλληψη, οι κάτοικοι εξεγέρθηκαν, και ακολούθησε συμπλοκή, στη διάρκεια της

²¹³ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 71-72.

²¹⁴ Στο ίδιο, σ. 72.

²¹⁵ Στο ίδιο, σ. 40.

²¹⁶ Στο ίδιο, σ. 54.

²¹⁷ Στο ίδιο, σ. 41.

οποίας τραυματίστηκαν τρεις (3) και σκοτώθηκε ένας, ο «κομιτατζής» Κυρτσιτίσικας. Η τάξη αποκαταστάθηκε με την παρέμβαση των Γερμανών.²¹⁸

Περί τα μέσα Οκτωβρίου, ο πρόεδρος της κοινότητας Εθνικού, κατόπιν σύσκεψης με μέλος της βουλγαρικής επιτροπής Φλώρινας,²¹⁹ συναντήθηκε και συνομίλησε με Βούλγαρο συνταγματάρχη. Σχεδόν αστραπιαία, διαδόθηκε η φήμη ότι την 1^η Νοεμβρίου οι Βούλγαροι θα εισέβαλαν στη Φλώρινα. Ο διαδώσας τη φήμη, Ν. Τσόκας, συνελήφθη από τη Χωροφυλακή Μελίτης.²²⁰

Την ίδια περίοδο, η βουλγαρική προπαγάνδα άρχισε να χρησιμοποιεί στον νομό Φλώρινας το σύνθημα «*Η Μακεδονία δια τους Μακεδόνας*», με σκοπό να προσεταιριστεί όσο το δυνατόν περισσότερους σλαβόφωνους ρευστής συνειδήσεως.²²¹

Στη 1 Νοεμβρίου, Βούλγαρος αξιωματικός ανακοίνωσε στους κατοίκους Αετού και Σκλήθρου, οι οποίοι τον υποδέχτηκαν θερμά, ότι η βουλγαρική κατοχή της περιοχής ήταν σίγουρη. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η είδηση που μετέφεραν, με την απελευθέρωση και την επάνοδό τους στο Ξινό Νερό, οι συλληφθέντες για τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου.²²²

Στις 2 Νοεμβρίου, οι βουλγαρόφρονες του Αγίου Παντελεήμονα, εν αναμονή της άφιξης Βούλγαρων επισήμων, πανηγύριζαν και έβριζαν τους ελληνόφρονες συγχωριανούς τους και τους δασκάλους του χωριού.²²³

Στις 7 Δεκεμβρίου, βουλγαρίζοντες κάτοικοι του Πολυποτάμου εισέβαλαν στο σχολείο και κατέστρεψαν τα μαθητολόγια και τον μαυροπίνακα. Κατόπιν ανακρίσεων, ταυτοποιήθηκαν ως δράστες και συνελήφθησαν οι Π. Χ. Χριστοβίτσης, Π. Ι. Χριστοβίτσης, Σ. Γκέργκες, Δ. Χριστοβίτσης, Π. Αθανασίου, Α. Τάσος, Ε. Ματσικάρης, Γ. Ρόμπης και Β. Γαζολάινος.²²⁴

Στις 14 Δεκεμβρίου, ο Μπλαντένωφ, κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στο Ξινό Νερό, κάλεσε σε συγκέντρωση τους βουλγαρίζοντες του χωριού, αντιλαμβανόμενος ωστόσο ότι παρακολουθείται από την αστυνομία, συνέστησε υπακοή στις ελληνικές

²¹⁸ Στο ίδιο, σ. 54.

²¹⁹ Επρόκειτο για τον Δ. Μπατσάνη. Στο ίδιο, σ. 49.

²²⁰ Στο ίδιο, σ. 49-50.

²²¹ Στο ίδιο, σ. 59.

²²² Στο ίδιο, σ. 50.

²²³ Στο ίδιο, σ. 72.

²²⁴ Στο ίδιο, σ. 74.

αρχές. Λίγες ημέρες αργότερα, στις 20 Δεκεμβρίου, ο Μπλαντένωφ μετέβη και πάλι στο Ξινό Νερό, συνοδευόμενος αυτή τη φορά από έναν Βούλγαρο ταγματάρχη και έναν Γερμανό αξιωματικό. Εκεί, συγκέντρωσε και πάλι τους βουλγαρόφρονες και τους τόνισε ότι σύντομα οι Βούλγαροι θα ελευθέρωναν την περιοχή «από τον ζυγό των Ελλήνων». Επέπληξε, ακόμη, τον πρόεδρο της κοινότητας, Γ. Παπαπέτρου, γιατί δήθεν καταπίεζε, σε συνεργασία με τη Χωροφυλακή, τους κατοίκους, αλλά και γιατί, αν και γνώριζε βουλγαρικά, δεν τα μιλούσε. Ο πρόεδρος του απάντησε περιφρονητικά, ο δε σταθμάρχης του συνέστησε να φύγει, απειλώντας τον μάλιστα με σύλληψη.²²⁵

Στις 17 Δεκεμβρίου, στο Μπούφι (Ακρίτα), με αφορμή τη σύλληψη του βουλγαρίζοντος Θ. Αλαμπάκη, προκλήθηκε συμπλοκή μεταξύ βουλγαροφρόνων, υπό τον πρόεδρο Π. Γεωργόπουλο, και χωροφυλάκων. Οι υπαίτιοι της αναταραχής συνελήφθησαν την επομένη από δύναμη της Χωροφυλακής Φλώρινας.²²⁶

Στις 25 Δεκεμβρίου 1941, σημειώθηκε στη Βεύη συμπλοκή μεταξύ βουλγαρίζοντων και χωροφυλάκων, κατά τη διάρκεια της οποίας τραυματίστηκε ο βουλγαρόφρων Λ. Διάκος, και διέφυγαν οι Α. Πάντσης, Λ. Καλπάκης και Μ. Μάγγος.²²⁷

Η προπαγάνδα για επικείμενη κατάληψη ελληνικών εδαφών από τον βουλγαρικό στρατό επηρέασε μερίδα των ρευστής συνειδήσεως σλαβόφωνων της Φλώρινας, οι οποίοι έσπευσαν να δηλώσουν βουλγαρική ταυτότητα, στόλισαν με βουλγαρικές σημαίες τα σπίτια τους και έστησαν στα χωριά τους αψίδες, αναμένοντας την από μέρα σε μέρα έλευση των Βουλγάρων.²²⁸

Σύμφωνα, μάλιστα, με πληροφορίες του Χρυσοχόου, η Βουλγαρική Επιτροπή Φλώρινας, υπό τον δικηγόρο Μενέλαο Γ(κ)έλε, σχεδίαζε τη δολοφονία Γερμανών στρατιωτών, με σκοπό να ενοχοποιήσει τους ελληνόφρονες. Ωστόσο, οι δολοφονίες απετράπησαν, καθώς οι Γερμανοί πληροφορήθηκαν τους σκοπούς της Βουλγαρικής Επιτροπής και συνέλαβαν τον επικεφαλής της, Μ. Γ(κ)έλε, και τα μέλη της Δ. Μπατσάνη, Σπ. Αθανασίου, Π. Λαλένκα, Δ. Τουμπίδη, Β. Μέλλιο και Πέτρο Βόικο.²²⁹

²²⁵ Στο ίδιο, σ. 42 και 43.

²²⁶ Στο ίδιο, σ. 74.

²²⁷ Στο ίδιο, σ. 54.

²²⁸ Στο ίδιο, σ. 48.

²²⁹ Στο ίδιο, σ. 63.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η βουλγαρική δράση του έτους 1941 δεν βρήκε πρόσφορο έδαφος στα χωριά Πισσοδέρι, Κρατερό και Πρώτη, ενώ οι μαθητές των δημοτικών σχολείων της Φλώρινας προσπαθούσαν να εκφράσουν τα φιλελληνικά αισθήματα του πληθυσμού με κάθε τρόπο, πραγματοποιώντας επάρσεις σημαίας, ψάλλοντας τον Εθνικό Ύμνο και τραγουδώντας διάφορα πατριωτικά τραγούδια.²³⁰

Περνώντας στο 1942, ο Χρυσόχοου έκανε μια πλήρη καταγραφή των σπουδαιότερων εκπροσώπων της βουλγαρικής προπαγάνδας στον νομό Φλώρινας.²³¹ Στην προκειμένη περίπτωση, ωστόσο, η παράθεση ενός μακροσκελούς καταλόγου με ονόματα δεν θα εξυπηρετούσε καθόλου την οικονομία της εργασίας, οπότε προτιμήθηκε να γίνεται αναφορά σε αυτούς μόνο σε περιπτώσεις δράσης τους.

Την 1^η Ιανουαρίου 1942, εκδηλώθηκε στο Σκλήθρο συμπλοκή μεταξύ εννέα (9) βουλγαροφρόνων και ανδρών της Χωροφυλακής. Οι χωροφύλακες κατόρθωσαν να λύσουν τη συμπλοκή, ρίχνοντας στον αέρα δύο (2) προειδοποιητικές βολές. Μετά από λίγο, όμως, τρεις (3) από τους βουλγαρίζοντες επιτέθηκαν εκ νέου εναντίον των χωροφυλάκων, οι οποίοι και τους συνέλαβαν. Την επομένη, συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στον εισαγγελέα Φλώρινας και οι υπόλοιποι έξι (6).²³²

Το απόγευμα της 5^{ης} Ιανουαρίου, επισκέφθηκαν τον Άγιο Παντελεήμονα δύο (2) Ιταλοί οπλίτες και, κατόπιν υποδείξεως των βουλγαροφρόνων, ειδικά του προέδρου Γ. Καλαϊτζή και του αντιπροέδρου Θωμά Κατσώρα, τοποθέτησαν έξω από την είσοδο του Σταθμού Χωροφυλακής εικόνες των Χίτλερ, Μουσολίνι και Μπόρις. Ακολούθησε μεγάλη συγκέντρωση των βουλγαριζόντων του χωριού, οι οποίοι τραγουδούσαν βουλγαρικά τραγούδια και απειλούσαν τους χωροφύλακες. Τότε, ο σταθμάρχης Π. Ζαχαρόπουλος υπέδειξε στους Ιταλούς να κατεβάσουν την εικόνα του βασιλιά Μπόρις, όπως και έπραξαν. Στη συνέχεια, σημειώθηκε μικροσυμπλοκή, η οποία και έληξε με τη διάλυση του πλήθους από τη Χωροφυλακή.²³³

Στις 9 Ιανουαρίου, ημέρα εορτής των Χριστουγέννων κατά το παλαιό ημερολόγιο, οι οργανοπαίχτες Λάζαρος, Μιλτιάδης, Σπυρίδων και Θεόδωρος Μπάρμπας από τις Κάτω Κλεινές, μαζί με τους Θ. Αγγελόπουλο και Π. Σωτηριάδη, συγκεντρώθηκαν στο καφενείο του Κ. Μπούτλη στον Πολυπλάτανο και έψαλαν τον

²³⁰ Στο ίδιο, σ. 75 και 76-77.

²³¹ Στο ίδιο, σ. 168-170.

²³² Στο ίδιο, σ. 217.

²³³ Στο ίδιο.

ύμνο του κομιτατζή Τζόλε Βοϊβόδα, με αποτέλεσμα να προκληθεί αναταραχή. Όλοι οι παραπάνω συνελήφθησαν και παραπέμφθηκαν στον εισαγγελέα.²³⁴

Το απόγευμα της 17^{ης} Ιανουαρίου, οι χωροφύλακες Ε. Σπανοθύμιος και Α. Δεληγιάννης συνέλαβαν στο Μπούφι (Ακρίτα) τον καταζητούμενο για εξύβριση αρχής Θ. Κ. Αλαμπάκη. Κατά τη διέλευσή τους από την πλατεία, έφτασαν σε βοήθεια του συλληφθέντος πολλοί βουλγαρόφρονες από τα γύρω καφενεία και προσπάθησαν να τον ελευθερώσουν. Προκειμένου να διαλύσει το εξαγριωμένο πλήθος, ο χωροφύλακας Π. Ζωλόπας πυροβόλησε στον αέρα, επιδεινώνοντας την κατάσταση. Οι βουλγαρίζοντες, με μπροστάρη τον πρόεδρο της κοινότητας, Π. Γεωργόπουλο, κατόρθωσαν εν τέλει να ελευθερώσουν τον Αλαμπάκη. Την επομένη, όλοι οι υπαίτιοι, πλην του εξαφανισθέντος Αλαμπάκη, συνελήφθησαν.²³⁵

Το βράδυ της 31^{ης} Ιανουαρίου, διαδραματίστηκε στον Σκοπό επεισόδιο, κατά τη διάρκεια του οποίου τραυματίστηκαν οι χωροφύλακες Α. Παλούκος και Ν. Μαραγκός. Οι βουλγαρόφρονες δράστες, Πέτρος και Αλέξανδρος Κουλεμπάνης, αλλά και ο υπαίτιος συγγενής τους, Ρούσος Κουλεμπάνης, συνελήφθησαν αργότερα στη Μελίτη.²³⁶

Στις 2 Φεβρουαρίου, οι χωροφύλακες της γέφυρας Ξινού Νερού Κ. Πετρόπουλος και Ε. Σουγαράκης σταμάτησαν για έλεγχο τους βουλγαρίζοντες Ρούση Μπουκτζή, Α. Νίκου, Α. Κλιάνη, Β. Κλιάνη και Α. Βραγοτέρη από τον Άγιο Παντελεήμονα, οι οποίοι, λόγω του ότι μετέφεραν λαθρεμπορικά είδη από το Μοναστήρι, αρνήθηκαν να υπακούσουν και τράπηκαν σε φυγή. Κατά την καταδίωξή τους, επήλθε συμπλοκή, στη διάρκεια της οποίας τραυματίστηκε ο χωροφύλακας Πετρόπουλος, και συνελήφθη τραυματίας ο Μπουκτζής.²³⁷

Τον Φεβρουάριο, η Βελγίδα σύζυγος του Βούλγαρου πράκτορα Σάββα Ντίμωφ διέσπειρε τη φήμη ότι, μέσα στον μήνα, επέκειτο η εκχώρηση του ελέγχου της μακεδονικής υπαίθρου από τη Γερμανία στη Βουλγαρία. Στη Φλώρινα, ως ημερομηνία άφιξης του βουλγαρικού στρατού καθοριζόταν η 13^η, ή η 17^η, ή, το αργότερο, η 20^η Φεβρουαρίου. Σύμφωνα με την ίδια φήμη, για τους νομούς Φλώρινας και Πέλλας προοριζόταν η ΙΧ βουλγαρική Μεραρχία. Έτσι, το πρωί της 13^{ης} Φλεβάρη, κάτοικοι του Αρμενοχωρίου συγκεντρώθηκαν στις παρυφές του

²³⁴ Στο ίδιο, σ. 217-218.

²³⁵ Στο ίδιο, σ. 218.

²³⁶ Στο ίδιο, σ. 219.

²³⁷ Στο ίδιο.

χωριού, προκειμένου να προϋπαντήσουν τον αναμενόμενο βουλγαρικό στρατό. Επειδή, εντούτοις, η άφιξη αυτή δεν συνέβη, ο βουλγαρόφρων Μεθόδιος Διακόπουλος από τον Λαιμό Πρεσπών, επιστρέφοντας στις 25 Φεβρουαρίου από το Μοναστήρι, διέδωσε πως ο βουλγαρικός στρατός θα καταλάμβανε τελικά τη Φλώρινα στα τέλη του μήνα.²³⁸

Στις 14 Φεβρουαρίου, πέντε (5) στρατιώτες του βουλγαρικού φυλακίου Τσασιμιτέ πέρασαν στο ελληνικό έδαφος και, αφού συνέλαβαν τους βοσκούς Αθανάσιο Τσακαλίδη και Κωνσταντίνο Ταγογλίδη από τον Μεσόκαμπο, τους οδήγησαν στο φυλάκίό τους, τους έγδυσαν και τους ξυλοκόπησαν ανηλεώς. Ένας στρατιώτης, μάλιστα, απείλησε να τους φονεύσει, κάτι που εν τέλει δεν συνέβη, μάλλον λόγω παρέμβασης ανωτέρου του. Μετά το συμβάν, τα θύματα παρέμειναν κλινήρη για τρεις (3) ημέρες, ενώ οι κάτοικοι των οποίων τα χωράφια βρίσκονταν πλησίον των συνόρων τρομοκρατήθηκαν και έπαψαν πλέον να τα καλλιεργούν.²³⁹

Τον Μάρτιο, έλαβε χώρα μια σειρά σοβαρών επεισοδίων, με πρωταγωνιστές τον Βούλγαρο σύνδεσμο Μπλαντένωφ και τον Γερμανό διοικητή της Χωροφυλακής Συνόρων, Νόυμαν. Πιο συγκεκριμένα, στις 16 Μαρτίου, έγινε στο Νεοχωράκι απόπειρα δολοφονίας εναντίον του πρόσφυγα παντοπώλη Παναγιώτη Βουλγαρίδη ή Βουλγαράκη²⁴⁰. Την επομένη, ο ενωμοτάρχης Ι. Αργυρόπουλος, σταθμάρχης Μελίτης, μετέβη στο Νεοχωράκι και συνέλαβε τους Λάζαρο Δεραλή, Αθανάσιο Ζαΐκη, Ι. Λιόντη και Χρ. Μαζνίκη. Στο μεταξύ, ο Αργυρόπουλος παρέδωσε τη διεύθυνση του σταθμού στον συνάδελφό του Βλάση Καπέλλο, προκειμένου να συνεχίσει τις έρευνες. Στις 18 του μήνα, ο ενωμοτάρχης Καπέλλος συνέλαβε άλλους τέσσερις (4) υπόπτους, τους Μεθόδιο Χατζή, Ν. Λιάσο, Αθανάσιο Μπάλκο και Παύλο Μπόσκο. Οι οκτώ (8) συνολικά συλληφθέντες χαρακτηρίζονταν ως «*οι πλέον επικίνδυνοι και συνάμα αρχηγοί της βουλγαρικής προπαγάνδας εν Νεοχωρίω*». Ο

²³⁸ Στο ίδιο, σ. 185.

²³⁹ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Δ/τή της Διοικήσεως Ηλία Κομποχόλη, *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 53-54, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 317.

²⁴⁰ Ο Π. Βουλγαράκης είχε βρεθεί στο στόχαστρο των βουλγαροφρόνων από καιρό, καθώς κατασκόπευε, μέσω της συζύγου του, τις δολοπλοκίες τους. Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 331.

χωροφύλακας Αργυρόπουλος προέβη σε ξυλοδαρμό και φυλάκιση των εμπλεκομένων.²⁴¹

Ο Μπλαντένωφ, ως προστάτης των κατοίκων που ξυλοκοπήθηκαν από τον Αργυρόπουλο, ήρθε σε επαφή με τη γερμανική Υπηρεσία Συνόρων, που είχε έδρα τη Θεσσαλονίκη, και ζήτησε την αρωγή της στη διαλεύκανση της υπόθεσης. Την αποστολή αυτή ανέλαβε ο διοικητής της Χωροφυλακής Συνόρων, λοχαγός Νόμαν.

Ο Νόμαν με τον Μπλαντένωφ, λοιπόν, αναζήτησαν πρώτα τον Αργυρόπουλο στον Αστυνομικό Σταθμό Μελίτης, αγνοώντας προφανώς ότι απουσίαζε. Εκεί, οι δύο αξιωματικοί προέβησαν σε έλεγχο του τμήματος, με τον Μπλαντένωφ να ζητά από τον χωροφύλακα Θεόδωρο Πίκουλη να του πει ποιος αστυνόμος είχε χτυπήσει κάποιον «Βούλγαρο» στην Ιτιά. Κατόπιν, ο Μπλαντένωφ, με τη συγκατάθεση και του Νόμαν, άφησε ελεύθερους τους οκτώ (8) συλληφθέντες, καταφέροντας συγχρόνως ισχυρό χτύπημα στον χωροφύλακα Πίκουλη και βρίζοντας τα Θεία. Στο προαύλιο του Αστυνομικού Σταθμού, ο Μπλαντένωφ ξυλοκόπησε άγρια και τον χωροφύλακα Αντώνιο Μαδάκη. Ο Γερμανός λοχαγός ρώτησε τότε τον χωροφύλακα γιατί κρατούνταν οι οκτώ, για να πάρει την απάντηση, την οποία ο Μπλαντένωφ δεν μετέφρασε, ότι ήταν ύποπτοι για απόπειρα φόνου. Προκειμένου, μάλιστα, να εξυτελιστούν οι ελληνικές αρχές, Βούλγαρος φωτογράφος απαθανάτισε τον αιμόφυρτο χωροφύλακα Πίκουλη εν μέσω των αποφυλακισθέντων. Την ίδια ώρα, έφτασε στο τμήμα ο χωροφύλακας Σπυρίδων Κωλέττης, τον οποίο Νόμαν και Μπλαντένωφ, περνώντας για τον Αργυρόπουλο, ξυλοκόπησαν βάνουσα. Τελικά, οι δύο αξιωματικοί, αφού πήραν μαζί τους και τον χωροφύλακα Κωλέττη, συνέχισαν προς το Νεοχωράκι.²⁴²

Στο Νεοχωράκι, ο Νόμαν με τον Μπλαντένωφ κακοποίησαν τον ενωμοτάρχη Αργυρόπουλο, ενώ άφησαν ελεύθερο τον χωροφύλακα Κωλέττη. Στη συνέχεια, ο Μπλαντένωφ, αφού διέταξε τέσσερις (4) χωροφύλακες και τον ενωμοτάρχη Καπέλλο να αποθέσουν τον οπλισμό τους, πήρε ο ίδιος ένα εκ των όπλων και φωτογραφήθηκε μπροστά τους από τον Βούλγαρο δημοσιογράφο. Τότε, ο Γερμανός λοχαγός διέταξε τον χωροφύλακα Καπέλλο να παραλάβει τα όπλα και έστειλε τον υπαξιωματικό του, με έναν ακόμη χωροφύλακα, προς αναζήτηση του ανθυπασπιστή Πετρογιάννη. Στον

²⁴¹ ΙΜΧΑ, Απόρρητος αναφορά της Διευθύνσεως Χωρ/κης Φλωρίνης προς την Ανωτέραν Δ/σιν Χωρ/κης Δυτικής Μακεδονίας, Γραφείον Ειδικής Ασφαλείας, Έκθεσις..., ό.π., σ. 65-67, Χρυσοχόου, Η δράσις..., ό.π., σ. 99-100.

²⁴² ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 69-72, Χρυσοχόου, Η δράσις..., ό.π., σ. 102-104.

μεταξύ τους διάλογο, όπου ρόλο διερμηνέα ανέλαβε ο Μπλαντένωφ, ο Νόουμαν πληροφορήθηκε το συμβάν και ζήτησε, σε περίπτωση που συλλαμβάνονταν οι δράστες, τα όπλα τους να παραδίδονταν στο γερμανικό Φρουραρχείο Έδεσσας. Ο Μπλαντένωφ, εντωμεταξύ, κατηγορήσε τον ανθυπασιιστή Πετρογιάννη ως υπαίτιο για τις έριδες και τους ξυλοδαρμούς ορισμένων κατοίκων. Προσπάθησε, μάλιστα, να πείσει τον Γερμανό αξιωματικό να τον συλλάβει, αυτός όμως αρνήθηκε και αρκέστηκε μόνο στο να κρατήσει τα στοιχεία του. Έπειτα από όλα αυτά, ο ενωμοτάρχης Αργυρόπουλος μεταφέρθηκε στο συνοριακό χωριό Νίκη, ενώ Νόουμαν και Μπλαντένωφ αναχώρησαν για το Μοναστήρι.²⁴³

Το επόμενο πρωί, στις 18 Μαρτίου, ο Γερμανός λοχαγός με τον Μπλαντένωφ, επιστρέφοντας από το Μοναστήρι, παρέλαβαν τον Αργυρόπουλο από τη Νίκη και κατευθύνθηκαν προς το χωριό Ιτιά. Εκεί, επισκέφθηκαν το σπίτι του Χρήστου Μαντά ή Μαφτσή²⁴⁴, ο οποίος είχε δήθεν χτυπηθεί από αστυνόμο. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, παρόλο που ο Χρήστος Μαντάς είχε όντως συλληφθεί από τον ενωμοτάρχη Αργυρόπουλο για προπαγανδιστική δράση, τον είχαν ξυλοκοπήσει για αυθάδεια Βούλγαροι στρατιώτες. Στο σπίτι του Μαντά, λοιπόν, ο Μπλαντένωφ προέβη και πάλι σε ξυλοδαρμό του ενωμοτάρχη. Κατόπιν, ο Βούλγαρος σύνδεσμος ενημέρωσε τους χωρικούς πως ο Αργυρόπουλος θα δολοφονείτο, τους υποχρέωσε να αναφωνήσουν «ούρα» και τους ανακοίνωσε ότι σε λίγες ημέρες θα έφτανε βουλγαρική αστυνομία.²⁴⁵

Την ίδια ημέρα, ο Νόουμαν με τον Μπλαντένωφ μετέβησαν στο χωριό Σκλήθρο, ακολουθούμενοι από φορτηγό αυτοκίνητο, στο οποίο επέβαιναν δεκαπέντε (15) Βούλγαροι και ο ενωμοτάρχης Αργυρόπουλος. Οι κάτοικοι τους υποδέχτηκαν και τους προσέφεραν διάφορα τρόφιμα και πατάτες, τις οποίες υποχρεώθηκε να φορτώσει στο αυτοκίνητο, υπό τους χλευασμούς των συγκεντρωμένων, ο καταπονημένος ενωμοτάρχης. Επόμενη στάση της αυτοκινητοπομπής ήταν ο Άγιος Παντελεήμονας, όπου οι χωρικοί καλοδέχτηκαν τους κατακτητές και τους προσέφεραν μοσχάρια, όρνιθες και αυγά. Εκεί, ο Γερμανός λοχαγός επισκέφθηκε τον τοπικό Αστυνομικό

²⁴³ ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 67-69, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 100-102.

²⁴⁴ Ο Χρήστος Μαντάς ήταν «φανατικός και επικίνδυνος βουλγαρόφιλος», που είχε επιστρέψει από την εξορία, με την είσοδο των γερμανικών κατοχικών στρατευμάτων. Ο πατέρας του είχε καταδικαστεί σε θάνατο και είχε εκτελεστεί το 1925 στην Κοζάνη, επειδή υπέθαλπε κομιτατζήδικες συμμορίες. ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 73, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 104.

²⁴⁵ ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 72-74, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 104-105.

Σταθμό και, αφού παρέλαβε τον φάκελο των βουλγαριζόντων, συνέλαβε τον σταθμάρχη Παναγιώτη Ζαχαρόπουλο και τους χωροφύλακες Γεώργιο Κατσάκο και Θεοχάρη Καραμπόλα. Κατά τη διέλευση των οχημάτων από τη γέφυρα του Ξινού Νερού με προορισμό τη Βεύη, ο σκοπός, χωροφύλακας Κωνσταντίνος Σ. Πετρόπουλος, άνοιξε πυρ εναντίον τους, καθώς προηγουμένως είχαν αγνοήσει επιδεικτικά το σήμα του για στάθμευση. Αυτή η ενέργεια του Έλληνα χωροφύλακα είχε ως αποτέλεσμα τον ξυλοδαρμό και τη σύλληψή του. Στη Βεύη, τέλος, ο Νούμαν συνέστησε στον παριστάμενο ενωμοτάρχη να μην κακοποιούνται οι πολίτες. Μετά την αναχώρηση από τη Βεύη, η πορεία των δύο (2) αυτοκινήτων παρέμεινε άγνωστη.²⁴⁶

Οι συλληφθέντες Έλληνες χωροφύλακες παραπέμφθηκαν αμέσως σε γερμανικό στρατοδικείο, το οποίο αθώωσε τους πάντες, πλην του ενωμοτάρχη Αργυρόπουλου, που καταδικάστηκε από έτερο στρατοδικείο σε φυλάκιση.²⁴⁷

Λίγες ημέρες αργότερα, στις 23 Μαρτίου, ο λοχαγός Νούμαν μετέβη στη Φλώρινα και κατέσχεσε όλο το σχετικό με τη βουλγαρική προπαγάνδα αρχείο της Χωροφυλακής, όπως επίσης και τον φάκελο για τα λαβόντα χώρα, υπό του ιδίου και του Μπλαντένωφ, έκτροπα. Ανακοίνωσε, ακόμη, στον ταγματάρχη Σπυρίδωνα Τριανταφύλλου ότι στο εξής απαγορευόταν η έκδοση οποιασδήποτε σχετικής με τη βουλγαρική προπαγάνδα διαταγής, εάν δεν την ενέκρινε πρώτα το γερμανικό Φρουραρχείο Έδεσσας.²⁴⁸

Αυτή η σειρά γεγονότων, σε συνδυασμό με την ευρύτερη δράση του Μπλαντένωφ στην περιοχή, αποτέλεσε το κύκνειο άσμα του Βούλγαρου συνδέσμου και οδήγησε στην προφυλάκισή του στο Μοναστήρι.²⁴⁹

Την 25^η Μαρτίου, και ενώ τελείτο η δοξολογία της εθνικής επετείου, δύο (2) ομάδες βουλγαριζόντων από το Κλειδί, η πρώτη αποτελούμενη από τους Ε. Γιόσκο, Ι. Κωτσόπουλο και Γ. Στάιο, και η δεύτερη από τους Η. Νάστο και Σ. Στάιο, υπέστειλαν και κατέστρεψαν τις ελληνικές σημαίες του κοινοτικού καταστήματος και του δημοτικού σχολείου αντίστοιχα.²⁵⁰

²⁴⁶ Πληροφορίες ανέφεραν ότι η αυτοκινητοπομπή κατέληξε στη Θεσσαλονίκη. ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 74-76, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 105-106 και 108.

²⁴⁷ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 109.

²⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 108-109.

²⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 109.

²⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 219-220.

Στις 10 Απριλίου, στην τοποθεσία «Βρύση» Βατοχωρίου, σημειώθηκε συμπλοκή μεταξύ ελληνοφρόνων και βουλγαροφρόνων, με αφορμή το χαστούκι του βουλγαρίζοντος Β. Κόλια στον ελληνόφρονα Ν. Γελμίση. Η τάξη αποκαταστάθηκε με την επέμβαση της Χωροφυλακής. Ωστόσο, λίγο αργότερα, οι βουλγαρόφρονες επιτέθηκαν, απόπλισαν και κακοποίησαν μέχρι θανάτου τον σταθμάρχη, ενώ το συγκεντρωθέν πλήθος καταφέρονταν με χαρακτηρισμούς εναντίον της Χωροφυλακής και της Ελλάδας. Σε βοήθεια του ενωμοτάρχη έφτασαν τότε οι ελληνόφρονες γυναίκες του χωριού, οι οποίες, επιδεικνύοντας περισσή γενναιότητα, κατάφεραν να διαλύσουν το πλήθος και να του σώσουν τη ζωή.²⁵¹

Στις 5 και στις 6 Απριλίου, Πάσχα και Δευτέρα του Πάσχα αντίστοιχα, ένας Βούλγαρος λοχίας και τέσσερις (4) ένοπλοι στρατιώτες εισέβαλαν και παρέμειναν στον Σκοπό, όπου διασκέδασαν, πυροβολώντας συνεχώς με τα όπλα τους, λιθοβόλησαν τον εγκαταλελειμμένο Σταθμό Χωροφυλακής, απείλησαν τον δάσκαλο Μιλτιάδη Δυνούκο και διέταξαν τον δασοφύλακα Παύλο Βισβάρδη να μιλά βουλγαρικά. Ο λοχίας, μάλιστα, απευθυνόμενος στους κατοίκους, τους ενημέρωσε ότι σε λίγες ημέρες οι Βούλγαροι θα καταλάμβαναν όλη τη Μακεδονία. Κατόπιν, οι Βούλγαροι μετέβησαν στην Αχλάδα, συνεχίζοντας εκεί τη διασκέδασή τους. Μόλις αντιλήφθηκαν τον διερχόμενο σταθμάρχη, άρχισαν να πυροβολούν ως ένδειξη περιφρόνησης, ενώ κακομεταχειρίστηκαν και τον γραμματέα της κοινότητας, Ασημάκη Ρήγα.²⁵²

Στις 6 Απριλίου, επισκέφθηκε το Εθνικό ο Βούλγαρος λοχίας Τσένωφ, μαζί με τέσσερις (4) ένοπλους στρατιώτες. Εκεί, τους υποδέχτηκαν οι βουλγαρίζοντες Ν. Νικολαΐδης, Θ. Τσορμπαλής, Πέτρος Σφετκόπουλος, Δ. Ουσιάλκας, Δαμιανός Ουσιάλκας και Ε. Ουσιάλκας. Ένας από τους στρατιώτες, μάλιστα, φιλοξενήθηκε επί τρεις (3) ημέρες στο σπίτι του Δαμιανού Ουσιάλκα, προκαλώντας επεισόδιο.²⁵³

Στις 6 και στις 7 Απριλίου, οι ηγέτες των βουλγαρόφιλων Λαιμού, με αφορμή την τοπική πανήγυρη, προσπάθησαν να εξαναγκάσουν τον ιερέα του χωριού να λειτουργήσει στα βουλγαρικά, αλλά το εγχείρημά τους απετράπη από τους

²⁵¹ Στο ίδιο, σ. 220 και 331.

²⁵² ΙΜΧΑ, Αναφορά περί των λαμβανόντων χώραν εκτρόπων υπό Βουλγάρων στρατιωτών εις τα χωριά Σκοπός και Αχλάδα, *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 54-55, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 317-318.

²⁵³ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 318.

ελληνόφρονες, και ιδίως από τον Χρ. Μουντούση και τον υπενωμοτάρχη Εμμ. Κωνσταντουλάκη.²⁵⁴

Το απόγευμα της 14^{ης} Απριλίου, τρεις (3) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες εισέβαλαν παράνομα στην Αχλάδα και, πυροβολώντας επιδεικτικά στον αέρα, κατευθύνθηκαν προς την πλατεία του χωριού. Εκεί, ο ένας από αυτούς καταφέρθηκε πάλι εναντίον του γραμματέα Α. Ρήγα, τον οποίο, ενώπιον του συγκεντρωμένου πλήθους και του προέδρου, απείλησε, γιατί δεν μιλούσε βουλγαρικά. Μετά από λίγο, οι Βούλγαροι αναχώρησαν, πυροβολώντας εκ νέου στον αέρα. Βέβαια, την Αχλάδα ξαναεπισκέφθηκαν στις 6 Μαΐου άλλοι Βούλγαροι στρατιώτες, απαιτώντας αυτή τη φορά από τον δάσκαλο Α. Δημητρόπουλο να διδάσκει στο σχολείο βουλγαρικά.²⁵⁵

Στις 27 Απριλίου, δύο (2) στρατιώτες βουλγαρικού φυλακίου παραβίασαν τα σύνορα, καταδίωξαν έναν καταγόμενο από τη Νίκη βοσκό και οδήγησαν το κοπάδι του στο φυλάκίό τους. Μετά από παρέμβαση των Γερμανών, το κοπάδι επεστράφη στον νόμιμο ιδιοκτήτη του.²⁵⁶

Κατά τον Μάιο, η βουλγαρική προπαγάνδα ξεκίνησε τη μαζική διανομή τροφίμων στη Μακεδονία, πρακτική που είχε ακολουθήσει και πρωτύτερα, με σκοπό να εκμεταλλευτεί την πείνα και να προσεταιριστεί όσο το δυνατόν περισσότερους σλαβόφωνους. Στη Φλώρινα τα τρόφιμα στάλθηκαν από το Μοναστήρι και μοιράστηκαν μόνο σε όσους δήλωσαν βουλγαρόφρονες. Κατόπιν πιέσεων της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, ο Γερμανός διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου εξέδωσε διαταγή, σύμφωνα με την οποία τα τρόφιμα θα διανέμονταν σε όλους τους απόρους, ανεξαρτήτως φρονημάτων. Στη Φλώρινα, ο Μπόνης πέτυχε τη διάθεσή τους σε ολόκληρα χωριά, με παρακράτημα²⁵⁷ 20% για την πόλη.²⁵⁸

Το απόγευμα της 18^{ης} Μαΐου, Βούλγαρος στρατιώτης του έναντι της Νίκης φυλακίου παραβίασε τα σύνορα και κακοποίησε χωρίς λόγο τον Λ. Γυφτόπουλο. Την

²⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 220.

²⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 318.

²⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 317.

²⁵⁷ Το 1942, πέρα από το παλαιό σύστημα της δεκάτης, της υποχρεωτικής δηλαδή παράδοσης του 1/10 της παραγωγής στις κατοχικές αρχές, νομοθετήθηκε και το παρακράτημα, δηλαδή η πέραν του 10% υποχρεωτική παρακράτηση τμήματος της παραγωγής. Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 73-74.

²⁵⁸ Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 193.

επομένη, δύο (2) στρατιώτες του ιδίου βουλγαρικού φυλακίου εισήλθαν στο ελληνικό έδαφος και κακοποίησαν τον αγροφύλακα Ιωάννη Μπανίτσκα.²⁵⁹

Στις 20 Μαΐου, εισέβαλαν στην Αγία Παρασκευή δύο (2) οπλισμένοι με χειροβομβίδες στρατιώτες από το απέναντι βουλγαρικό φυλάκιο, συγκέντρωσαν τους κατοίκους του χωριού έξω από την εκκλησία και τους κράτησαν εκεί επί δύο (2) ώρες.²⁶⁰

Το απόγευμα της 21^{ης} Μαΐου, ένοπλος Βούλγαρος στρατιώτης του έναντι της Νίκης φυλακίου εισέβαλε στο ελληνικό έδαφος και προκάλεσε λεκτικά τους εκεί περιπολούντες Έλληνες χωροφύλακες.²⁶¹

Στις 22 Μαΐου, έλαβε χώρα η διέλευση του Ιάπωνα πρέσβη της Σόφιας από τη Φλώρινα. Τον σύμμαχο του βουλγαρικού κράτους συνόδευαν τέσσερα (4) πολυτελή αυτοκίνητα με Βούλγαρους επισήμους, καθώς και ο Γερμανός διοικητής του Συνοριακού Τομέα Έδεσσας. Οι Βούλγαροι επίσημοι ήταν ο διοικητής Σκοπίων, ο δήμαρχος Μοναστηρίου, ο γενικός γραμματέας της Δημαρχίας, ο διευθυντής της βουλγαρικής εφημερίδας «Ζόρα» με έναν φωτορεπόρτερ του, ο δασάρχης Μοναστηρίου, ο διευθυντής Ασφαλείας Μοναστηρίου και τρεις (3) δημαρχιακοί υπάλληλοι. Για την ασφάλεια της αυτοκινητοπομπής, προπορεύονταν και έπονταν αυτής δύο (2) τρίκυκλα, το πρώτο με τρεις (3) ένοπλους Βούλγαρους χωροφύλακες και ένα οπλοπολυβόλο, το δε δεύτερο με τρεις (3) ακόμη ένοπλους Βούλγαρους χωροφύλακες. Την πομπή υποδέχτηκε στην πλατεία Ομονοίας (νυν Γεωργίου Μόδη) ο Βούλγαρος σύνδεσμος Κάλτσεφ. Ο Ιάπωνας πρέσβης και οι Βούλγαροι επίσημοι, συνοδεία του Κάλτσεφ, γευμάτισαν στο επιταγμένο εστιατόριο «Μητρόπολις», όπου τους επισκέφθηκαν οι βουλγαρόφωνες Δημήτριος Τουμπίδης, Παντελής Λαζάγκας, Δημήτριος Μπατσ(ι)άνης και Χρήστος Ούλκος. Στην είδηση της άφιξής τους, μάλιστα, συγκεντρώθηκαν έξω από το εστιατόριο περίπου διακόσιοι (200) βουλγαρίζοντες, με τους οποίους οι Βούλγαροι συνομίλησαν και τους διένειμαν εφημερίδες, τσιγάρα και κονκάρδες με την εικόνα των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου. Μετά το γεύμα, ο Ιάπωνας πρέσβης, συνοδευόμενος από τον Γερμανό λοχαγό και τον Κάλτσεφ, αναχώρησε για τη Θεσσαλονίκη, αφού πρώτα φωτογραφήθηκε από τον ρεπόρτερ της εφημερίδας «Ζόρα» στο εστιατόριο και στην

²⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 318.

²⁶⁰ Στο ίδιο.

²⁶¹ Στο ίδιο, σ. 318-319.

πλατεία. Στη συνέχεια, οι Βούλγαροι επίσημοι, μαζί με δύο Γερμανούς στρατιώτες, περπάτησαν στην πόλη, και εν τέλει κατέληξαν στα σπίτια των Ιωάννη Σεραφεΐμ, Κωνσταντίνου Τσαρούχα και Λάζαρου Λογόρη. Κατά τη διάρκεια της βόλτας τους, υπόσχονταν στους βουλγαρόφρονες πως μια μέρα θα έρχονταν οριστικά στη Φλώρινα, και θα ζούσαν όλοι μαζί ευτυχισμένοι. Σύντομα, ωστόσο, ειδοποιήθηκαν από Γερμανό ανθυπολοχαγό της Κράις Κομαντατούρ ότι έπρεπε να εγκαταλείψουν τη Φλώρινα. Έτσι, υπό τους χαιρετισμούς και τις επευφημίες των συγκεντρωθέντων βουλγαριζόντων, αναχώρησαν για το Μοναστήρι. Στις συζητήσεις που είχαν οι βουλγαρόφρονες χωρικοί με τους Βούλγαρους, επισήμους και χωροφύλακες, τους παραπονέθηκαν ότι οι ελληνικές αρχές τους κακομεταχειρίζονταν, ενώ, μετά από σχετική ερώτηση, πληροφορήθηκαν ότι εντός τριάντα (30) ημερών επέκειτο η κατάληψη των νομών Φλώρινας και Πέλλας από τον βουλγαρικό στρατό. Τότε, οι φανατικοί βουλγαρίζοντες, όντας φανερά συγκινημένοι, ζήτησαν να αναφωνήσουν «ούρα», αλλά οι Βούλγαροι επίσημοι τους συνέστησαν να αποφύγουν τις ζητωκραυγές, λόγω και της παρουσίας των Γερμανών. Επιστρέφοντας στο Μοναστήρι, οι Βούλγαροι σταμάτησαν σε διάφορα χωριά, όπου έγιναν δεκτοί με ζητωκραυγές, ασπασμούς και ευχές για «καλή αντάμωση». Σε ερωτήσεις, μάλιστα, για το «*πότε θα γλύτωναν οριστικά την περιοχή από τα βάσανα των Ελλήνων*», απαντούσαν ότι θα έρχονταν μόνιμα σε τριάντα (30) ημέρες.²⁶²

Το πρωί της 23^{ης} Μαΐου, Βούλγαροι στρατιώτες άνοιξαν πυρ εναντίον του ελληνικού φυλακίου Νίκης.²⁶³

Στις 19 και στις 23 Μαΐου, Βούλγαροι στρατιώτες του έναντι του Κρατερού φυλακίου πυροβόλησαν κατά των παρισταμένων εκεί Ελλήνων χωροφυλάκων.²⁶⁴

Το βράδυ της 24^{ης} Μαΐου, δύο (2) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες επισκέφθηκαν τη Μελίτη, όπου τους υποδέχτηκαν ορισμένοι βουλγαρόφρονες, με τους οποίους διασκέδασαν μέχρι το πρωί της επομένης, οπότε και αναχώρησαν.²⁶⁵

Την 1^η Ιουνίου, ο Γερμανός διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου επισκέφθηκε τη Φλώρινα. Στη συνοδεία του βρίσκονταν και δύο (2) Βούλγαροι αξιωματικοί, οι οποίοι, κατά την αποχώρησή του, δεν τον ακολούθησαν, παραμένοντας μία ακόμη μέρα στην περιοχή. Κατά την επιστροφή τους, οι δύο (2) Βούλγαροι σταματούσαν σε

²⁶² ΙΜΧΑ, «Διέλευσις Ιάπωνος Πρεσβευτού Σόφιας», *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 77-80.

²⁶³ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 319.

²⁶⁴ Στο ίδιο.

²⁶⁵ Στο ίδιο.

διάφορα χωριά και μοίραζαν χιλιόδραχμα σε παιδιά. Στη Βεύη μόνο, μοίρασαν περισσότερα από διακόσια (200) χιλιόδραχμα.²⁶⁶

Στις 4 Ιουνίου, ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες, παραβιάζοντας για μια ακόμη φορά τα σύνορα, συνέλαβαν τους αγροφύλακες Ξ. Ίνδο και Μ. Μπάλα από το Μεσοχώρι, και τους οδήγησαν σε βουλγαρικό φυλάκιο, όπου τους ξυλοκόπησαν και τους απείλησαν πως θα έκαιγαν τα σπίτια τους. Οι ίδιοι στρατιώτες διεξήγαγαν έρευνα και στο σπίτι του Ν. Τσαλδάρη, απειλώντας την οικογένειά του.²⁶⁷

Κατά την αλλαγή της ημέρας από 15 σε 16 Ιουνίου, δύο (2) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες του έναντι της Αχλάδας φυλακίου εισέβαλαν στο χωριό και κακοποίησαν τους Έλληνες αγροφύλακες.²⁶⁸

Στις 20 Ιουνίου, η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας απέστειλε στον στρατιωτικό διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου έγγραφο, σύμφωνα με το οποίο η Νομαρχία Φλώρινας ζητούσε να μην γίνουν δεκτές οι διεκδικήσεις των βουλγαριζόντων για συμμετοχή τους στην ελληνική κοινοτική διοίκηση. Μολαταύτα, η απόφαση του Γερμανού διοικητή τασσόταν υπέρ της βουλγαρικής εκπροσώπησης. Έτσι, στις 9 Σεπτεμβρίου, ο Γερμανός φρούραρχος Φλώρινας, Κίρσνικ, συνοδευόμενος και από τον ηγέτη των βουλγαροφρόνων, Μ. Γ(κ)έλε, προέβη στην αντικατάσταση των μελών των κοινοτικών συμβουλίων Ιτιάς και Μελίτης από βουλγαρίζοντες.²⁶⁹

Στις 30 Ιουνίου, ο Ν. Μοτιφτσής ή Μακρόπουλος, φύλακας της σιδηροδρομικής γραμμής των ελληνοσερβικών συνόρων, βρέθηκε στο στόχαστρο ενόπλων Βούλγαρων στρατιωτών, από τους οποίους κατόρθωσε τελικά να ξεφύγει.²⁷⁰

Στις 28 Ιουνίου, τρεις (3) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες, μαζί με δώδεκα (12) κατοίκους του χωριού Σάβις, θέρισαν το χωράφι του Α. Ρούσσου, κατοίκου Παπαδιάς, και απείλησαν με τα όπλα τους τον αγροφύλακα Σ. Γαστάρη, όταν προσπάθησε να τους εμποδίσει. Την ίδια ημέρα, μετέβησαν στην Παπαδία άλλοι Βούλγαροι στρατιώτες, οι οποίοι άρχισαν να πυροβολούν χωρίς λόγο, προκαλώντας την ανησυχία των κατοίκων.²⁷¹

²⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 129.

²⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 319.

²⁶⁸ Στο ίδιο.

²⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 202.

²⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 319.

²⁷¹ Στο ίδιο, σ. 320.

Στις 5 Ιουλίου, Βούλγαροι στρατιώτες, αφού εισήλθαν στην περιοχή Κρατερού, συνέλαβαν και οδήγησαν σε βουλγαρικό έδαφος τους βοσκούς Ζήση Κανάρη και Α. Πασκάρη, όπως και ολόκληρο το κοπάδι τους, με την πρόφαση ότι τα ζώα προέρχονταν από τη Βουλγαρία και προορίζονταν για λαθρεμπόριο. Μετά από παρέμβαση του γερμανικού φυλακίου Νίκης, οι βοσκοί και τα κοπάδι τους επέστρεψαν στην Ελλάδα.²⁷²

Στις 7 Ιουλίου, δύο (2) Βούλγαροι στρατιωτικοί, ένας λοχίας και ένας οπλίτης, μετέβησαν για πολλοστή φορά στην Αχλάδα, όπου επισκέφθηκαν το λιγνιτωρυχείο της, και ακολούθως αναχώρησαν για το φυλάκιο τους.²⁷³

Στις 13 Ιουλίου, εξαμελής επιτροπή βουλγαροφρόνων από τη Φλώρινα, με επικεφαλής τον Δράκο από την Ιτιά, επισκέφθηκε τη Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης και αιτήθηκε την απαλλαγή των βουλγαριζόντων από την καταβολή της δεκάτης. Η Λέσχη τους διαβεβαίωσε και τους συνέστησε να παροτρύνουν τους βουλγαρόφρονες να μην παραδώσουν τα σιτηρά τους. Αυτή η άρνηση παράδοσης των σιτηρών είχε ως αποτέλεσμα τη σύλληψη από τη Χωροφυλακή Φλώρινας και τη μεταγωγή στο στρατόπεδο συγκέντρωσης «Παύλος Μελάς» των Π. Μπέλη, Θ. Καραχτζή, Η. Τσολάκη, Σ. Λαππά, Ν. Γιατζή, Ν. Λαζαρίδη, Μ. Μπέλη, Α. Π. Μάρκου, Π. Παναγιωτόπουλου, Ι. Δημητριάδη, Α. Σαμαρτζή, Λ. Βεράλη και Λ. Σαπρινίδη.²⁷⁴

Στις 17 Ιουλίου, έφτασε στη Φλώρινα ο Βούλγαρος διοικητής του Συνοριακού Τομέα και διένειμε στους βουλγαρόφρονες κατοίκους βουλγαρικές εφημερίδες. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας, αφίχθησαν από την Έδεσσα δώδεκα (12) αυτοκίνητα με περισσότερους από ογδόντα (80) Βούλγαρους αξιωματικούς και στρατιώτες, τους οποίους υποδέχθηκαν με επευφημίες αρκετοί κάτοικοι της Φλώρινας και των περιχώρων. Κατά τη διάρκεια της περιοδείας τους, οι Βούλγαροι επισκέφθηκαν πρώτα το υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας, όπου τους παρέθεσαν δεξίωση ο Γερμανός φρούραρχος και άλλοι αξιωματικοί. Κατόπιν, χωρίστηκαν σε ομάδες και διέσχισαν την οδό Μεγάλου Αλεξάνδρου, χαιρετώντας τους βουλγαρίζοντες, πολλοί εκ των οποίων τους παραπονέθηκαν ότι οι ελληνόφρονες τους έπαιρναν το σιτάρι, δεν τους έδιναν τρόφιμα και τους απαγόρευαν να επισκέπτονται το Μοναστήρι. Στη

²⁷² Στο ίδιο.

²⁷³ Στο ίδιο, σ. 320.

²⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 220-221.

συνέχεια, ορισμένοι Βούλγαροι αξιωματικοί, αφού παρέλαβαν και τον Κάλτσεφ, κατευθύνθηκαν στο εστιατόριο «RΦ», όπου τους υποδέχθηκαν αρκετοί βουλγαρόφρονες. Ενώ γευμάτιζαν, ένας Βούλγαρος λοχαγός παραπονέθηκε ότι η υποδοχή στη Φλώρινα, όπως και στα Γιαννιτσά, δεν ήταν η αναμενόμενη, σε αντίθεση με την Έδεσσα, γεγονός που αποδόθηκε στην παρουσία αρκετών Ελλήνων χωροφυλάκων. Παράλληλα, ομάδα άλλων αξιωματικών, συνοδευόμενη από βουλγαρίζοντες πολίτες, επισκέφθηκε την εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα και το Γυμνάσιο Αρρένων. Το απόγευμα, οι Βούλγαροι αξιωματικοί, πλην του Κάλτσεφ και του διοικητή του Συνοριακού Τομέα, υπό τις επευφημίες μικρής ομάδας κατοίκων από τα γύρω χωριά, αναχώρησαν για το Μοναστήρι. Κατά τη στάση τους στη Βεύη, τους περικύκλωσε πλήθος βουλγαροφρόνων, τους εξέθεσε τα παράπονά του και ζητούσε εναγωνίως την άφιξή τους. Οι αξιωματικοί μοίρασαν τότε στους συγκεντρωμένους ζαχαρωτά και τους συνέστησαν να μιλούν τη «μακεδονική γλώσσα», τη «γλώσσα του Φιλίππου και του Μεγάλου Αλεξάνδρου», όπως χαρακτηριστικά έλεγαν. Μεταξύ των Βούλγαρων αξιωματικών βρισκόταν και ο Κάλτσεφ, ο οποίος είχε παρουσιαστεί νωρίτερα στον διοικητή της Υποδιοίκησης Χωροφυλακής Βεύης και τον είχε παρακαλέσει να μη διαλύσει ή κακομεταχειριστεί το πλήθος, όπως και τελικά συνέβη.²⁷⁵

Στις 20 Ιουλίου, μετέβη στις Κάτω Κλεινές ο Βούλγαρος υπενωμοτάρχης Χρήστος Τάνωφ ή Τάνης, με καταγωγή από το χωριό, συνελήφθη από όργανα της Χωροφυλακής και απελάθη την επομένη.²⁷⁶

Στις 22 Ιουλίου, σημειώθηκε στη γέφυρα Ξινού Νερού ανταλλαγή πυροβολισμών μεταξύ χωροφυλάκων του φυλακίου και αγνώστων. Βάσει της εξέτασης των καλύκων, προέκυψε πως επρόκειτο για απόπειρα σαμποτάζ κατά της γέφυρας, εκ μέρους των βουλγαρίζοντων της περιοχής.²⁷⁷

Την 31^η Ιουλίου, δύο (2) Βούλγαροι στρατιώτες του φυλακίου Κούλας, παρόντος του Μ. Παληρούση, επιτέθηκαν εναντίον του Σάββα Γρηγοριάδη από τον Μεσοπόταμο και, υπό την απειλή όπλου, του αφαίρεσαν το ρολόι.²⁷⁸

²⁷⁵ ΙΜΧΑ, «Αφιξίς Βουλγάρων αξιωματικών», *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 80-83, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 89.

²⁷⁶ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 320.

²⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 239-240.

²⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 320.

Εντωμεταξύ, οι γερμανικές αρχές εξέδωσαν διαταγή για τη φύλαξη της σιδηροδρομικής γραμμής από πολιτοφύλακες. Ο Κωνσταντίνος Μιχάλτσος από τη Σιταρία, όχι μόνο αρνήθηκε να συμμετάσχει στην υπηρεσία, αλλά επιτέθηκε και προσπάθησε να αφοπλίσει τον χωροφύλακα που τον αναζητούσε. Ο χωροφύλακας τότε τον συνέλαβε, προκαλώντας την οργή των βουλγαροφρόνων, οι οποίοι επιτέθηκαν εναντίον των χωροφυλάκων και τους ανάγκασαν να απομακρυνθούν από το χωριό.²⁷⁹

Στις αρχές Αυγούστου, οι βουλγαρόφιλοι Τραϊανός, Ηλίας και Κωνσταντίνος Καρακόλης από το Μεσοχώρι, κατά την επίσκεψή τους στο Μοναστήρι, κατέθεσαν στεφάνι στον τάφο του κομιτατζή Α. Τουρούντζη από το Ξινό Νερό.²⁸⁰

Στο μεταξύ, ο Στέφανος Παπάλης από τον Πολυπλάτανο επισκεπτόταν συχνά το βουλγαρικό φυλάκιο Βελουσίνας, από όπου και έπαιρνε οδηγίες για την προπαγάνδα.²⁸¹

Προπαγανδιστική δράση ανέπτυξε και ο Δ. Καρατζούλης από τις Κάτω Κλεινές, ο οποίος είχε καταταγεί και στη βουλγαρική Χωροφυλακή Μοναστηρίου.²⁸²

Τον Αύγουστο, μετέβη στη Φλώρινα ο καταγόμενος από το Κρούσοβο, και διαμένων στο Μεσοχώρι, Ευάγγελος Τραϊανός, σύνδεσμος του Κομιτάτου στην περιφέρεια Κορεστίων. Κατά τη διήμερη παραμονή του στην πόλη, ήρθε σε επαφή με τους πράκτορες Π. Τσαούση, Χρ. Ούλκο, Λ. Αθανασίου, Ν. Κοκάρη, Ν. Ρεπάτση και Λ. Καρατζά, διαβιβάζοντάς τους τις οδηγίες του Κομιτάτου.²⁸³

Στις 28 Αυγούστου, εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου με το παλαιό ημερολόγιο, οι βουλγαρίζοντες του Πολυπλάτανου οργάνωσαν πανηγυρικές εκδηλώσεις, στις οποίες προσκάλεσαν και πολλούς βουλγαρόφρονες από τη βουλγαροκρατούμενη Σερβία. Εντούτοις, η είσοδος των προσκεκλημένων στο ελληνικό έδαφος απαγορεύτηκε από τις ελληνικές αρχές.²⁸⁴

Παράλληλα, το Νεοχωράκι αποτελούσε την έδρα των συσκέψεων που διεξήγαγαν οι βουλγαρόφρονες των χωριών Νεοχωρακίου, Μελίτης και Παπαγιάννη.

²⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 221.

²⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 171.

²⁸¹ Στο ίδιο.

²⁸² Στο ίδιο.

²⁸³ Στο ίδιο, σ. 171.

²⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 221.

Μετά από μια τέτοια σύσκεψη, ο νεαρός Σαπράνης από το Νεοχωράκι παρότρυνε τους κατοίκους να μην παραδώσουν το παρακράτημα του καλαμποκιού.²⁸⁵

Ο Κάλτσεφ, αμέσως μετά τη μεταφορά της έδρας του Φρουραρχείου από την Έδεσσα στη Φλώρινα, τον Αύγουστο του 1942, ανέπτυξε αξιοσημείωτη δράση στην περιοχή, την οποία βέβαια επισκεπτόταν συχνά και ως σύνδεσμος του γερμανικού Φρουραρχείου Έδεσσας. Στην προσπάθειά του, μάλιστα, να προσεταιριστεί τους Γερμανούς ανωτέρους του, είχε προτείνει και είχε πετύχει την απονομή βουλγαρικών παρασήμων στους αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και οπλίτες των γερμανικών Φρουραρχείων Έδεσσας και Φλώρινας.²⁸⁶

Ο δραστήριος αυτός πράκτορας της βουλγαρικής προπαγάνδας προκαλούσε συχνά συγκεντρώσεις βουλγαριζόντων και μοίραζε βουλγαρικές εφημερίδες στα χωριά που επισκεπτόταν. Στις 23 Απριλίου, περνώντας από το Μεσονήσι, άφησε βουλγαρικές εφημερίδες έξω από τα καφενεία των Α. Χοΐδη και Δ. Μοριχοβίτη. Το ίδιο είχε πράξει και στις 26 Μαρτίου. Στις 7 και στις 9 Μαΐου, διένειμε βουλγαρικές εφημερίδες στα χωριά Νίκη και Ιτιά. Την 1^η Ιουνίου, επισκέφθηκε την Ιτιά, μοιράζοντας ξανά βουλγαρικές εφημερίδες και συνιστώντας στους κατοίκους να ετοιμάσουν υποδοχή στον εντός ολίγων ημερών αφικνούμενο βουλγαρικό στρατό. Στις 6 Ιουνίου, συνοδευόμενος από τον βουλγαρόφρονα Σταύρο Μάγγο, μετέβη στη Βεύη, όπου συγκέντρωσε τα παιδιά των βουλγαριζόντων και τους μοίρασε ζαχαρωτά και βουλγαρικά βιβλία.²⁸⁷

Στις αρχές Ιουνίου, οι Γερμανοί κακοποίησαν τον βουλγαρίζοντα Λάμπρο Θεοδωρόπουλο από τη Μαρίνα, εξαιτίας της αντίδρασής του σε επίταξη ζώου. Ο Κάλτσεφ, ως προστάτης των βουλγαροφρόνων, προσπάθησε να ελευθερώσει παράνομα το επιταγμένο ζώο. Εν τέλει, το μόνο που κατάφερε ήταν να κακοποιηθεί εκ νέου ο Θεοδωρόπουλος.²⁸⁸

Ωστόσο, από τα τέλη Σεπτεμβρίου, λόγω και της συνεχούς διάψευσης των επαγγελιών της βουλγαρικής προπαγάνδας, οι βουλγαρόφρονες της περιοχής άρχισαν να αντιμετωπίζουν με επιφυλακτικότητα και ψυχρότητα τον Κάλτσεφ. Ενδεικτική ήταν η ψυχρή υποδοχή που του επιφύλαξαν ο πρόεδρος και το κοινοτικό συμβούλιο του Μπουφίου (Ακρίτα), κατά την επίσκεψή του εκεί, στις 30 Νοεμβρίου. Ανάλογη

²⁸⁵ Στο ίδιο.

²⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 115 και 223.

²⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 115-116.

²⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 116.

ψυχρότητα επιδείκνυαν και οι κάτοικοι άλλοτε φανατικά βουλγαριζόντων χωριών, όπως ήταν η Ιτιά, η Μελίτη και η Βεύη.²⁸⁹

Ταυτόχρονα, η Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης συνέχιζε τη διανομή δελτίων ταυτότητας στους σλαβόφωνους. Μέχρι τις 30 Μαρτίου, η Λέσχη αριθμούσε 11.245 εγγραφές, στις 20 Μαΐου ο αριθμός αυτός ανήλθε σε 12.285, στις 30 Αυγούστου σε 14.085 και, τέλος, την 3^η Νοεμβρίου σε 14.221. Ανάμεσα στις περιοχές που παρουσίαζαν τη μεγαλύτερη αναλογία μελών-πληθυσμού ήταν και η Φλώρινα.²⁹⁰

Με την έναρξη του νέου σχολικού έτους, στις αρχές Σεπτεμβρίου, η βουλγαρική προπαγάνδα έστρεψε το ενδιαφέρον της στην κατεύθυνση της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτό, αποφασίστηκε οι μαθητές από τη Φλώρινα να φοιτούν στα βουλγαρικά σχολεία του Μοναστηρίου,²⁹¹ ενώ εκδόθηκε διάταγμα, βάσει του οποίου το απολυτήριο του ελληνικού γυμνασίου παρείχε τη δυνατότητα εισαγωγής σε βουλγαρικά πανεπιστήμια. Εντούτοις, οι μαθητές που εγκατέλειψαν το Γυμνάσιο Φλώρινας, προκειμένου να συνεχίσουν τις σπουδές του στη Βουλγαρία, ήταν μόλις δεκαπέντε (15).²⁹²

Στις 9 Σεπτεμβρίου, η Κράις Κομαντατούρ Φλώρινας εξέδωσε διαταγή, με την οποία επέτρεπε την ελεύθερη εισαγωγή, πώληση, κυκλοφορία και ανάγνωση των πάσης φύσεως βουλγαρικών εντύπων.²⁹³

Στις 13 Σεπτεμβρίου, οι βουλγαρίζοντες Χρήστος και Σεραφείμ Λαζάνης από την Ιτιά επιτέθηκαν και κακοποίησαν βάνουσα τον ιερέα του χωριού.²⁹⁴

Στις 9 Οκτωβρίου, τέσσερις (4) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες εισήλθαν παράνομα στη θέση «Καριτσιότες» και, αφού συνέλαβαν τους αγρότες Ιωάννη και Στέφανο Τέρπκο από τον Σκοπό, τους κακοποίησαν βάνουσα.²⁹⁵

Στις 11 Οκτωβρίου, ένας Βούλγαρος υπενωμοτάρχης και δύο (2) στρατιώτες του έναντι της Νίκης φυλακίου εισέβαλαν παράνομα στο χωριό, όπου ανέπτυξαν

²⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 117.

²⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 147.

²⁹¹ Στο Β' τεύχος, ο Χρυσοχόου παρέθετε έναν μακροσκελή κατάλογο με διακόσια ενενήντα (290) περίπου ονόματα μαθητών από τον νομό Φλώρινας, που φοίτησαν στα βουλγαρικά σχολεία του Μοναστηρίου. Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Β': 1943 και 1944, σ. 82-84.

²⁹² Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Α: 1941 και 1942, σ. 254.

²⁹³ Στο ίδιο, σ. 255.

²⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 221.

²⁹⁵ ΙΜΧΑ, «Αυθαίρετοι ενέργειαι Βουλγάρων στρατιωτών», *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 52-53, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 320.

προπαγανδιστική δράση και συναντήθηκαν με βουλγαρόφρονες κατοίκους. Μετά από διαμαρτυρία των Ελλήνων χωροφυλάκων, ο Γερμανός αρχιφύλακας Νίκης τους απομάκρυνε από το ελληνικό έδαφος.²⁹⁶

Στις 18 Οκτωβρίου, επισκέφθηκε τον Πολυπόταμο ο μοναχός Κεσάρης και ζητούσε εργάτες για τη μονή Ζωγράφου στο Άγιον Όρος. Ορισμένοι κάτοικοι, όντας άνεργοι, δέχθηκαν την πρότασή του. Ο μοναχός αυτός, βέβαια, ήταν στην πραγματικότητα όργανο της βουλγαρικής προπαγάνδας. Έτσι, οδήγησε τους χωρικούς στη Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης, όπου τους υποχρέωσε να υπογράψουν εν αγνοία τους την αίτηση εγγραφής και τους χορήγησε βουλγαρικά δελτία ταυτότητας. Ωστόσο, οι ελληνόφρονες, όπως αποδείχθηκε, χωρικοί υπέγραψαν στις 28 του μήνα δήλωση διαμαρτυρίας και επέστρεψαν τις βουλγαρικές ταυτότητες.²⁹⁷

Στις 20 Οκτωβρίου, ένας στρατιώτης του έναντι του ελληνικού φυλακίου 55 βουλγαρικού, παραβιάζοντας τα σύνορα, απέσπασε βίαια τα τσιγάρα και τους αναπτήρες των αγροτών Α. Σερβίνη, Γ. Ψάλτη, Γ. Βαλιάνη και Β. Σιμαντούλου, ζητώντας τους ακόμη και χρήματα.²⁹⁸

Το απόγευμα της 21^{ης} Οκτωβρίου, δύο (2) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες, με επικεφαλής λοχία, επισκέφθηκαν το Κρατερό, όπου και συναντήθηκαν με ορισμένους βουλγαρίζοντες κατοίκους, για να τους απομακρύνει εν συνεχεία η ελληνική Χωροφυλακή.²⁹⁹

Στις 24 Οκτωβρίου, οι βουλγαρόφρονες Σ. Ζαμπάσης και Π. Κατσούμπας από τη Μελίτη, κατά τη μετάβασή τους στο χωριό Γκέρμαν της βουλγαροκρατούμενης Σερβίας, συνελήφθησαν κοντά στο βουλγαρικό φυλάκιο Κούλας από έναν Βούλγαρο λοχία και τέσσερις (4) στρατιώτες. Τότε, ο Κατσούμπας, επειδή αντιλήφθηκε ότι οι Βούλγαροι σκόπευαν να τους δολοφονήσουν, τράπηκε σε φυγή και κατόρθωσε, παρά

²⁹⁶ ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 52, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

²⁹⁷ Τη δήλωση υπέγραψαν οι: Ναούμ Καπουλίτσας, Πέτρος Αποστόλου, Παντελής Αποστόλου, Αθανάσιος Κύρου, Παντελής Ταπάλης, Αλέξανδρος Στόικος, Αθανάσιος Ρασπόνης, Μάρκος Συμεών, Δημήτριος Δήμου, Δημήτριος Κυριάκος, Χρήστος Κυριάκος, Δημήτριος Μπιβολής και Ιωάννης Τσουτσούλης. Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 199.

²⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 320-321.

²⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 321.

τα πυρά που δέχτηκε, να γλυτώσει, την ίδια ώρα που ο Ζαμπάσης έπεφτε νεκρός από τους πυροβολισμούς.³⁰⁰

Τα μεσάνυχτα της 26^{ης} Οκτωβρίου, τρεις (3) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες επισκέφθηκαν τις οικίες βουλγαριζόντων κατοίκων του Σκοπού, από όπου και αναχώρησαν δύο (2) ώρες αργότερα.³⁰¹

Την 1^η Νοεμβρίου, τελέστηκε στο Κλειδί μνημόσυνο υπέρ των εκεί πεσόντων Γερμανών στρατιωτών στον πόλεμο του 1941. Κατά τη διάρκεια της τελετής, κατέθεσαν στέφανα και εκφώνησαν λόγους, ως εκπρόσωποι των βουλγαροφρόνων της περιοχής, ο Χατζητύπας από το Αμύνταιο και ο πρόεδρος του Αγίου Παντελεήμονα, Καλαϊτζής, δηλώνοντας πιστοί σύμμαχοι του Άξονα και διεκδικώντας τη βουλγαρική καταγωγή του Μεγάλου Αλεξάνδρου.³⁰²

Στις 3 Νοεμβρίου, μετέβη στο Βαρικό κάποιος Ντίνες από τη Νίσσα της Σερβίας, ο οποίος κατέλυσε στην οικία του Κ. Βίδα και προπαγάνδιζε ότι ο Μέγας Αλέξανδρος και οι Μακεδόνες μιλούσαν βουλγαρικά.³⁰³

Στις 4 Νοεμβρίου, έφτασαν στη Φλώρινα ένας Βούλγαρος ταγματάρχης και τρία (3) άλλα άτομα, και περιηγήθηκαν στην πόλη. Κατά την περιήγησή τους, στην οποία συνοδεύονταν από τους Γ(κ)έλε και Κάλτσεφ, παρατήρησαν πολύ προσεκτικά το Γυμνάσιο και την εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα, με την αιτιολογία ότι σκοπός της άφιξής τους ήταν ο έλεγχος της κατάστασης διαφόρων σχολείων και εκκλησιών, που θα περιέρχονταν στους Βούλγαρους.³⁰⁴

Η βουλγαρική προπαγάνδα, μάλιστα, προσπάθησε να αποτρέψει τους κατοίκους των χωριών από το να συμμετάσχουν στον εορτασμό της 8^{ης} Νοεμβρίου, επετείου απελευθέρωσης της Φλώρινας, εγχείρημα το οποίο απέτυχε παταγωδώς. Σε αντιπερισπασμό, οι φανατικοί βουλγαρίζοντες έκαναν λόγο για δήθεν αποτυχία του εορτασμού.³⁰⁵

³⁰⁰ Στο ίδιο. Για το ίδιο ή κάποιο ανάλογο περιστατικό, ο Χρήστος Μπ. σημείωσε: «Οι δικοί μας, από το χωριό μας, πηγαίνουν στα σέρβικα τα χωριά και κάνουν μαύρη αγορά. Και απ' το φυλάκιο τους πιάσανε δύο άτομα οι Βούλγαροι, τους βγάλανε προς τα σύνορα τα δικά μας, τους πυροβόλησαν, τον έναν τον σκοτώσανε, ο άλλος τους έφυγε. [...] Ο ένας λεγότανε Γεωργόπουλος Ανδρέας, που γλύτωσε, και ο άλλος Ζαμπούλης Σταύρος, που σκοτώθηκε». Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

³⁰¹ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

³⁰² Στο ίδιο, σ. 172.

³⁰³ Στο ίδιο.

³⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 129.

³⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 172.

Περί τα τέλη Νοεμβρίου, η Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης ετοίμαζε εκδρομή περίπου τριακοσίων (300) φοιτητών και φοιτητριών, οι οποίοι θα επισκέπτονταν τους αρχαιολογικούς χώρους και τα αξιοθέατα της Φλώρινας και της Θεσσαλονίκης. Η έντονη αντίδραση των ελληνικών αρχών συνετέλεσε στη ματαίωση της εκδρομής και στην εγκατάλειψη κάθε ανάλογης προσπάθειας από μέρος της βουλγαρικής προπαγάνδας.³⁰⁶

Τη νύχτα της 18^{ης} Δεκεμβρίου, τέσσερις (4) στρατιώτες του βουλγαρικού φυλακίου Σόβιτς μετέβησαν στον Σκοπό, εξαιτίας όμως της παρουσίας Ελλήνων χωροφυλάκων, αναχώρησαν αμέσως.³⁰⁷

Στις 28 Δεκεμβρίου 1942, ο βουλγαρόφρων Β. Άτσκας από την Αναρράχη Εορδαίας, κατά τη μετάβασή του στο Μοναστήρι, συνελήφθη και ξυλοκοπήθηκε άγρια από Βούλγαρους στρατιώτες της προκαλύψεως Αγίας Παρασκευής.³⁰⁸

Κάποια στιγμή, βουλγαρίζοντες κάτοικοι της Βεύης κατήγγειλαν στο γερμανικό Φρουραρχείο Φλώρινας ότι ορισμένοι ελληνόφρονες συγχωριανοί τους έκρυβαν νάρκες. Μετά από σχετική έρευνα, συνελήφθησαν για κατοχή πολεμικών ειδών οι Π. Κωτσόπουλος, Κ. Βάσος, Δ. Μάγγος και Ε. Νόβης, εκ των οποίων ελληνόφρων ήταν μόνο ο Κωτσόπουλος, ενώ οι άλλοι τρεις (3) ήταν μέλη της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσσαλονίκης. Με παρέμβαση του Βούλγαρου στρατηγού Ζίλκωφ, ο μεν Κωτσόπουλος καταδικάστηκε σε θάνατο και εκτελέστηκε, οι δε βουλγαρόφρονες καταδικάστηκαν μόνο σε φυλάκιση.³⁰⁹

Η βουλγαρική προπαγάνδα προσπάθησε να εκπληρώσει τους στόχους της ακόμη και δια μέσου της εκκλησίας. Στην περιοχή της Φλώρινας, εκδήλωσαν φιλοβουλγαρικά αισθήματα και έδρασαν ως όργανά της οι ιερείς: Ιωαννίκιος Ανδρέου στο Αμμοχώρι, Χρήστος Μέσκος στο Αρμενοχώρι, Φίλιππος Γώγος στη Βεύη, Πέτρος Παπαδόπουλος, Κώστας Κάιδος και Αντώνιος Παπαδόπουλος στον Άγιο Γερμανό Πρεσπών, Δημήτριος Τσώτσος στην Ιτιά, Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου στους Λόφους, Ηλίας Παπαδόπουλος στο Μπούφι (Ακρίτα), Δημήτριος Μπιβόλτσης στο Νεοχωράκι, Δημήτριος Σκενδέρης στον Παπαγιάννη και Ευάγγελος Φιλίππου στην Κάτω Υδρούσα.³¹⁰

³⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 282.

³⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 321.

³⁰⁸ Στο ίδιο.

³⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 236.

³¹⁰ Στο ίδιο, σ. 271.

Ένας ιερέας που δεν αναφέρεται από τον Χρυσοχόου, αλλά ανέπτυξε αξιοσημείωτη φιλοβουλγαρική δράση, ήταν ο Στέφανος Ρόιδος, ή Ροΐδης, ή Ράδεφ, από τα Ασπρόγεια. Ο εν λόγω ιερέας, ήδη με την πτώση του αλβανικού μετώπου και την επακόλουθη εισβολή των Γερμανών, έστησε στην κεντρική οδό του χωριού του αψίδα με βουλγαρικές σημαίες, ώστε να υποδεχτεί τον βουλγαρικό στρατό, ενώ και η κόρη του είχε φιλοτεχνήσει δεκάδες βουλγαρικές κονκάρδες. Εξάλλου, στο σπίτι του, και υπό την προεδρία του, συνεδρίαζε συνήθως η βουλγαρική επιτροπή των συγχωριανών του. Δεν ήταν μάλιστα λίγες οι φορές που είχε λειτουργήσει στα βουλγαρικά στο Ξινό Νερό, με αποτέλεσμα να τεθεί σε αργία από τη Μητρόπολη Φλώρινας. Επιπλέον, επισκεπτόταν συχνά τη Σόφια της Βουλγαρίας, καθώς και τις βουλγαροκρατούμενες Μακεδονία και Θράκη, συνοδευόμενος ενίοτε και από τον υιό του. Ο Στέφανος Ρόιδος, τέλος, τύγγανε αδελφός του Δημητρίου Ροΐδου, ξενοδόχου, και σημαίνοντος μέλους της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσσαλονίκης.³¹¹

Οι επανειλημμένες διαψεύσεις των βουλγαρικών επαγγελιών ώθησαν ορισμένους βουλγαρίζοντες να μεταναστεύσουν στη Βουλγαρία, παρά τη σχετική απαγόρευση της βουλγαρικής κυβέρνησης. Από τον νομό Φλώρινας, μετανάστευσαν οι: Μ. Σούταρης, Παύλος Αγγελίδης, Κ. Βασιλειάδης, Γ. Ρακοβαλής και Σ. Κλάσιος από τη Φλώρινα, Γ. Ρώμπης και Μαρία Βέργου από τον Πολυπόταμο, Π. Κόρας, Δ. Κληντζάρης, Στρεγκίλας Συρίλλας, αδελφοί Τάσκα, Γ. Τότσης, Ε. Ι. Τράικος και Χρ. Δ. Τράικος από την Κέλλη και Θ. Σ. Βίτης από τον Σκοπό.³¹²

Εξαιτίας της γειτονίας, οι επισκέψεις επισήμων και ανεπισήμων Βούλγαρων στην περιοχή της Φλώρινας ήταν καθημερινές. Πολλοί από αυτούς, μάλιστα, δραστηριοποιούνταν στον τομέα του λαθρεμπορίου και της μαύρης αγοράς, συνεργαζόμενοι ενίοτε και με Έλληνες «συναδέλφους» τους.³¹³

Καθίσταται σαφές, λοιπόν, ότι η βουλγαρική δράση του έτους 1942 υπήρξε πολυσχιδής και στηρίχτηκε κυρίως σε μια πολιτική τρομοκρατίας, την οποία ανέλαβαν να εφαρμόσουν τόσο οι βουλγαρόφρονες της Φλώρινας όσο και οι στρατιώτες των μεθοριακών βουλγαρικών φυλακίων.

Το 1943 βρήκε τη βουλγαρική προπαγάνδα περιορισμένη στην υπεράσπιση των έως τότε κεκτημένων της. Στην ύφεση που παρουσίασε η βουλγαρική δράση στην

³¹¹ ΙΜΧΑ, «Περί του βουλγαρόφρονος ιερέως Ασπρογείων Ράδεφ ή Ροΐδου Στεφάνου», *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 83.

³¹² Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 306.

³¹³ Στο ίδιο, σ. 91.

περιοχή της Φλώρινας είχαν συντελέσει δύο αίτια: α) η στροφή του ενδιαφέροντος του Κάλτσεφ, του κύριου έως τότε υποκινητή της, στις περιοχές της Καστοριάς και των Πρεσπών, όπου οργάνωνε και διηύθυνε την κομιτατζήδικη δράση, και β) η αξιολογη δράση που ανέπτυξε το αντιστασιακό κίνημα, σε συνεργασία με Σέρβους πράκτορες. Για τον Χρυσοχόου, βέβαια, αυτή ακριβώς η ανταρτική δράση ήταν που αφύπνισε τα διάφορα όργανα της βουλγαρικής προπαγάνδας, τα οποία και προσπάθησαν να την εκμεταλλευτούν προς όφελός τους.³¹⁴

Μετά τις διακοπές των Χριστουγέννων, το Βουλγαρικό Σχολείο Θεσσαλονίκης κατόρθωσε να εγγράψει πολλούς νέους μαθητές από χωριά των Γιαννιτσών, της Έδεσσας και της Φλώρινας. Λίγες ημέρες αργότερα, ωστόσο, πολλοί από αυτούς αποχώρησαν, προκαλώντας τη δυσφορία του διευθυντή του Σχολείου, Χρήστωφ. Όσον αφορά τη Φλώρινα, αποχώρησαν οι τριάντα (30) από τους συνολικά πενήντα (50) νεοεγγραφθέντες μαθητές.³¹⁵

Στις 7 Ιανουαρίου 1943, ο Σταύρος Π. Μπάλιος από την Αχλάδα, φανατικός βουλγαρόφιλος, και αρχηγός μεταξύ των ομοϊδεατών συγχωριανών του, μετέβη στον ιερό ναό Αγίου Γεωργίου του χωριού, όπου και έψαλε στα βουλγαρικά το «Πάτερ Ημών», με σκοπό να δημιουργήσει ένταση ανάμεσα στους κατοίκους και τους παριστάμενους χωροφύλακες του οικείου φυλακίου. Εντούτοις, τόσο αυτή όσο και οι υπόλοιπες προκλήσεις του δεν στέφθηκαν από επιτυχία, καθώς οι άντρες της Χωροφυλακής, γνωρίζοντας ότι οι πράξεις του εντάσσονταν σε προσχεδιασμένη από τους βουλγαρίζοντες του χωριού συμπλοκή, διατήρησαν την ψυχραιμία τους.³¹⁶

Στις 7 Φεβρουαρίου, δύο (2) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες μετέβησαν στη Μελίτη, όπου συναντήθηκαν με τον βουλγαρόφρονα πρόεδρο Γιαβράμη³¹⁷ και επισκέφθηκαν τα σπίτια διαφόρων βουλγαρίζοντων, ώσπου κάποια στιγμή τους απομάκρυνε ο διοικητής της Υποδιοίκησης Χωροφυλακής Βεύης, υπομοίραρχος Κ. Μπαχταλιάς.³¹⁸

³¹⁴ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Β': 1943 και 1944, σ. 7 και 41.

³¹⁵ Στο ίδιο, σ. 77.

³¹⁶ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη αναφορά, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 84.

³¹⁷ Σύμφωνα με τους Χρήστο και Μαγδαληνή Μπ., ο Γιαβράμης δεν ήταν βουλγαρίζων, απλά «καλόπιανε» τους κατακτητές, Γερμανούς και Βούλγαρους, για να προστατεύσει το χωριό του. Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

³¹⁸ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 113.

Στις 14 Φεβρουαρίου, τρεις (3) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες, αφού πέρασαν πρώτα από τον Σκοπό, επισκέφθηκαν τη Μελίτη, όπου και παρέμειναν μέχρι και μετά τα μεσάνυχτα, επιστρέφοντας κατόπιν στο φυλάκίό τους. Εκεί, φιλοξενήθηκαν από τον Τράικο Σέκρη, ο αδελφός του οποίου ήταν υπήκοος Βουλγαρίας,³¹⁹ και, περιερχόμενοι σε κατάσταση μέθης, άρχισαν να πυροβολούν άσκοπα, βρίζοντας τους Έλληνες.³²⁰

Στις 28 Φεβρουαρίου, δύο (2) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες μετέβησαν στον Σκοπό, από όπου και τους απομάκρυναν όργανα της Χωροφυλακής, μετά από μεταξύ τους επεισόδιο.³²¹

Στις 3 Μαρτίου, Βούλγαρος λοχαγός, κατά τη διέλευσή του από τα χωριά Μεσονήσι και Αρμενοχώρι, επικοινωνήσε και έδωσε μυστικές οδηγίες στα εκεί όργανα της βουλγαρικής προπαγάνδας.³²²

Εντωμεταξύ, ο σύνδεσμος Κάλτσεφ, περιερχόμενος τα χωριά της Φλώρινας, παρότρυνε τους βουλγαρόφρονες κατοίκους να μην παραδίδουν το καθορισμένο παρακράτημα της πατατοπαραγωγής τους.³²³

Κατά το πρώτο εξάμηνο του 1943, αξιόλογο όργανο της βουλγαρικής προπαγάνδας αναδείχτηκε ο Κωνσταντίνος Τσίλκος, υπάλληλος του γραφείου νομομηχανικού Φλώρινας, ο οποίος ανέλαβε τη γραμματεία του βουλγαρικού Κομιτάτου Πρεσπών, αλλά δρούσε κυρίως στη Φλώρινα.³²⁴

Στο χωριό Παπαγιάννης, οι βουλγαρίζοντες Θεοδώρου και Γάζιος μετονομάστηκαν, εκβουλγαρίζοντας τα επίθετά τους, σε Τοδωρόφσκυ και Γάζιεφ αντίστοιχα. Κατόρθωσαν, μάλιστα, να εγγράψουν στη Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης σαράντα επτά (47) συγχωριανούς τους.³²⁵

Παράλληλα, οι βουλγαρόφρονες των χωριών Σκοπιά, Μαρίνα, Παπαγιάννη, Μεσοχώρι και Αρμενοχώρι αρνήθηκαν να καταβάλουν, μάλλον κατόπιν οδηγιών του Κάλτσεφ, τόσο το καθορισθέν παρακράτημα των γεωργικών τους προϊόντων όσο και

³¹⁹ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

³²⁰ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 113-114.

³²¹ Στο ίδιο, σ. 113.

³²² Στο ίδιο, σ. 12.

³²³ Στο ίδιο, σ. 18.

³²⁴ Στο ίδιο, σ. 41.

³²⁵ Στο ίδιο.

τους οφειλόμενους χρηματικούς φόρους, τα οποία εν τέλει καταβλήθηκαν με επέμβαση των γερμανικών αρχών.³²⁶

Κατά το 1943, ορισμένοι βουλγαρίζοντες ζήτησαν επίσημες άδειες μετάβασης στο βουλγαροκρατούμενο έδαφος από τις γερμανικές και τις βουλγαρικές αρχές. Με τη χρήση τέτοιων αδειών, αναχώρησαν για το Μοναστήρι, μεταξύ άλλων, οι: Αλέξανδρος Σιώκος και Σταύρος Τράικος, κάτοικοι Κέλλης, Ιωάννης Μαλλίνης, κάτοικος Βεύης, Βασίλειος Γκώγκος, κάτοικος Σιταριάς, και Ντ. Χατζητύπος, κάτοικος Αμυνταίου. Επίσης, δύο (2) φορές εξήλθε ο διαβόητος βουλγαρόφρων Καλαϊτζής, πρόεδρος του Αγίου Παντελεήμονα, ενώ συχνότατες εξόδους πραγματοποιούσαν οι τοπικοί αρχηγοί της βουλγαρικής προπαγάνδας, Γ(κ)έλες και Αθανασίου.³²⁷

Τον Μάρτιο του 1943, οι ιταλικές αρχές της Καστοριάς σχημάτισαν, όπως έχει ήδη αναφερθεί, το «Κομιτάτο». Σε αυτό εντάχθηκαν παλιοί και όψιμοι βουλγαρόφρονες, αλλά και αρκετοί κομμουνιστές, μέλη της ΕΜΕΟ Ενωμένης, οι οποίοι και έμειναν γνωστοί ως «κομιτατζήδες». Επρόκειτο κυρίως για δηλωμένους βουλγαρόφιλους ή σλαβόφρονους που είχαν εκδηλώσει φιλοβουλγαρικά αισθήματα το 1941, οι οποίοι εξοπλίστηκαν για λόγους καιροσκοπισμού. Οι κομιτατζήδες ήταν οργανωμένοι σε ομάδες με τοπικούς αρχηγούς, οι περισσότεροι εκ των οποίων κατάγονταν από την περιοχή της Καστοριάς, ενώ δεν έκρυβαν και τις φιλοβουλγαρικές τους διαθέσεις. Κυριότερα ορμητήριά τους στη Δυτική Μακεδονία υπήρξαν χωριά της Καστοριάς και των Πρεσπών. Οι κατοχικές αρχές τους προμήθευαν με ρουχισμό και οπλισμό, τους χορηγούσαν δε και μηνιαίο μισθό για τις υπηρεσίες τους. Σημαντικός συντελεστής διάδοσης της ιταλικής προπαγάνδας και εξοπλισμού των κομιτατζήδων ήταν ο γνωστός για τα φιλοβουλγαρικά του αισθήματα υπολοχαγός του ιταλικού στρατού Τζοβάννι Ραβάλι. Οι κομιτατζήδες συνόδευαν τα ιταλικά αποσπάσματα στις έρευνες που διενεργούσαν, και σχημάτισαν φρουρές σε σλαβόφωνα χωριά, ώστε να αποτρέπουν τον ανεφοδιασμό των Ελλήνων ανταρτών και να διευκολύνουν αυτόν των ιταλικών αρχών. Υπό την απειλή όπλων, μάλιστα, υποχρέωναν κατοίκους των ελληνόφωνων χωριών να καλλιεργούν τα κτήματά τους και εξανάγκαζαν εμπόρους να τους καταβάλουν εισφορές. Επιπροσθέτως, προέβαιναν συχνά σε κατασχέσεις τροφίμων και οικιακών σκευών,

³²⁶ Στο ίδιο, σ. 42.

³²⁷ Στο ίδιο.

όπως και σε επιτάξεις ζώων. Οι πρόσφυγες, μάλλον λόγω και της καταγωγής τους, υπέφεραν όσο καμία άλλη ομάδα του τοπικού πληθυσμού από τη δράση των κομιτατζήδων.³²⁸

Μολαταύτα, οι Ιταλοί δεν ήταν οι μόνοι που σχετίζονταν με την ίδρυση και ενίσχυση του «Κομιτάτου». Οι ελληνικές αρχές το θεωρούσαν «πνευματικό τέκνο» του Αντωνίου Κάλτσεφ, ο οποίος, ήδη από τις αρχές του 1943, επισκεπτόταν τακτικότερα την Καστοριά, όπου και πραγματοποιούσε συναντήσεις με τον Ραβάλι.³²⁹ Στη δίκη του, μάλιστα, αν και ο ίδιος αρνήθηκε τη σύνδεση «Οχράνας»-«Κομιτάτου», αποκαλύφθηκε η στενή σχέση του και με τις δύο οργανώσεις. Άλλωστε, κάτι τέτοιο διαφαινόταν, τόσο από το γεγονός ότι οι κομιτατζήδες, παρότι τελούσαν υπό τις διαταγές των Ιταλών, δήλωναν Βούλγαροι και αγωνίζονταν στο όνομα της Βουλγαρίας, για αυτό και στον εξοπλισμό τους συνέβαλαν το κατά δύναμιν και οι Βούλγαροι στρατιωτικοί σύνδεσμοι, προεξάρχοντας του Κάλτσεφ, όσο και από το ότι οι αρχηγοί τους υπήρξαν στενοί συνεργάτες του τελευταίου στην περιοχή.³³⁰

Περίοδος ακμής των κομιτατζήδων υπήρξε το καλοκαίρι του 1943, η περίοδος δηλαδή λίγο πριν από τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας και την κατάληψη της ιταλικής ζώνης από τους Γερμανούς. Οι κομιτατζήδες αποτελούσαν τότε υπολογίσιμο παράγοντα στην περιοχή, ο αριθμός τους όμως παρέμενε αδιευκρίνιστος. Το «Κομιτάτο» δεν τέθηκε αμέσως υπό τις διαταγές των Γερμανών, ενώ η χαλαρή σύνθεσή του επέτρεπε συχνά τις διαρροές μελών προς διάφορες κατευθύνσεις.³³¹

Η έντονη ανταρτική δράση του μηνός Μαρτίου έδωσε αφορμή να διαδοθούν φήμες περί καταλήψεως των περιοχών Φλώρινας, Πέλλας και Κοζάνης από τον βουλγαρικό στρατό. Σύμφωνα με αυτές τις φήμες, η μεν Χωροφυλακή θα αντικαθίστατο από αντίστοιχη βουλγαρική, ενώ οι υπόλοιπες ελληνικές αρχές θα παρέμεναν ως είχαν. Έτσι, η επιτροπή βουλγαριζόντων Αμυνταίου, συνοδευόμενη από τον διευθυντή του ξενοδοχείου «Φλώρινα», Δ. Ροΐδη, επισκέφθηκε τη Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης και αιτήθηκε την όσο το δυνατόν συντομότερη αντικατάσταση της ελληνικής από βουλγαρική Χωροφυλακή. Κατόπιν τούτου, επικράτησε στους κύκλους των βουλγαροφρόνων της Φλώρινας περίοδος

³²⁸ Κολιόπουλος, ό.π., σ. 52-54, 55, 56 και 62.

³²⁹ Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 63.

³³⁰ Κολιόπουλος, ό.π., σ. 59 και 61-62.

³³¹ Στο ίδιο, σ. 58 και 63-64.

ελπιδοφόρου αναμονής, κατά τη διάρκεια της οποίας πραγματοποιούνταν ετοιμασίες για την υποδοχή της βουλγαρικής Χωροφυλακής. Οι προσδοκίες, ωστόσο, διαψεύστηκαν από τον Δασκάλτσεφ, ο οποίος, εκ μέρους της Λέσχης, ανακοίνωσε πως δεν επρόκειτο να συμβεί τίποτα.³³²

Στις 9 Ιουνίου, τέσσερις (4) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες, συνοδευόμενοι από δεκαπέντε (15) ένοπλους Τουρκαλβανούς από το χωριό Κίτσεβο, συνέλαβαν έξω από το Κρατερό τον Δ. Κορώνη και τον οδήγησαν μαζί με το άλογό του στο φυλάκίό τους, όπου τον ξυλοκόπησαν ανηλεώς. Την ίδια ημέρα, στρατιώτες του ιδίου βουλγαρικού φυλακίου, που βρισκόταν απέναντι από το Κρατερό, κακοποίησαν τον Παντελή Γιαγκούλα.³³³

Εντός του πρώτου εξαμήνου του 1943, η βουλγαρική προπαγάνδα πραγματοποίησε διανομή τροφίμων στην περιοχή της Φλώρινας, τη διεύθυνση της οποίας ανέλαβε, όπως ήταν αναμενόμενο, ο Κάλτσεφ. Επιπλέον, με πρωτοβουλία του διευθυντή της Νομαρχίας Μοναστηρίου, στάλθηκαν ειδικά για την περιοχή της Φλώρινας τρία (3) αυτοκίνητα με καλαμπόκι, το οποίο και μοιράστηκε από τον Κάλτσεφ στους βουλγαρίζοντες των χωριών Κάτω Υδρούσα, Κλειδί και Ξινό Νερό.³³⁴

Εντωμεταξύ, στη Φλώρινα, όπως και σε άλλες περιοχές, είχε ιδρυθεί πρακτορείο βουλγαρικών εφημερίδων και εντύπων, ενώ οι μαθητές που φοιτούσαν στα βουλγαρικά σχολεία των Σκοπίων και του Μοναστηρίου, επιστρέφοντας για τις διακοπές τους, μοίραζαν στους συγχωριανούς τους διάφορα βουλγαρικά βιβλία και χάρτες. Κυκλοφορούσαν, ακόμη, φωτογραφίες και κονκάρδες με τα μέλη της βουλγαρικής βασιλικής οικογένειας, καθώς και μια σειρά γραμματοσήμων με τη φωτογραφία του Συμεών, διαδόχου του βουλγαρικού θρόνου.³³⁵

Στο μεταξύ, η ευρέως σχολιασθείσα συμμετοχή του ΦΣΦ «Αριστοτέλης» σε καλλιτεχνικές εκδηλώσεις στη Θεσσαλονίκη τόνωσε την ελληνική εμπιστοσύνη στην προσπάθεια καταπολέμησης της βουλγαρικής προπαγάνδας, καταφέροντάς της ταυτόχρονα ισχυρό πλήγμα.³³⁶

³³² Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 43-44.

³³³ Στο ίδιο, σ. 114.

³³⁴ Στο ίδιο, σ. 47.

³³⁵ Στο ίδιο, σ. 80.

³³⁶ Στο ίδιο, σ. 117.

Τον Ιούνιο του 1943, με τη δημιουργία της γερμανικής Διοικητικής Περιφέρειας Μακεδονίας και την ανάληψη της διοίκησης από τον Μαξ Μέρτεν, επήλθε ανάμεσα στον τελευταίο και τη βουλγαρική κυβέρνηση συμφωνία, η οποία προέβλεπε την αποστολή βουλγαρικού στρατού στην μεταξύ Αξιού και Στρυμόνος περιοχή, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η ανταρτική δράση. Πράγματι, μέσα στο πρώτο δεκαήμερο του Ιουλίου, έλαβε χώρα η είσοδος και η εγκατάσταση των βουλγαρικών στρατευμάτων στην Κεντρική Μακεδονία, γεγονός που διαμόρφωσε ένα κλίμα ανασφάλειας και φόβου για τους Έλληνες κατοίκους.³³⁷ Η κίνηση αυτή θα μπορούσε ενδεχομένως να θεωρηθεί προάγγελος της κοινής γερμανοβουλγαρικής επιχείρησης των αρχών του 1944.

Στις 12 Ιουλίου, υπεγράφη στο Πετρίτσι της Βουλγαρίας μεταξύ ΚΚΕ και ΚΚΒ (Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας) συμφωνία για την αυτονόμηση της Μακεδονίας. Το σύμφωνο υπέγραψαν εκ μέρους του ΚΚΕ ο Γιάννης Ιωαννίδης, και εκ μέρους του ΚΚΒ ο Ντουσάν Δασκάλωφ. Κατά τον Χρυσόχοου, η πράξη αυτή ήταν μια ακόμη απόδειξη της στενότητας σχέσης των Ελλήνων κομμουνιστών με τη βουλγαρική προπαγάνδα.³³⁸

Από τις 10 μέχρι τις 13 Αυγούστου, εισέβαλαν καθημερινά στο ελληνικό έδαφος στρατιώτες του βουλγαρικού φυλακίου Προφήτη Ηλία και λεηλατούσαν τα ελληνικά φυλάκια Κρατερού και Εθνικού. Κατά τη διάρκεια της λεηλασίας του φυλακίου Κρατερού, μάλιστα, πυροβόλησαν ανεπιτυχώς εναντίον πολίτη, επειδή τους παρατήρησε για την πράξη τους. Στις 15 Αυγούστου, μετέβη προς επιθεώρηση των φυλακίων ο διοικητής του Υποτομέα Αγίας Παρασκευής, ανθυπασπιστής Νικόλαος Κλαμενάκος, διαπιστώνοντας το μέγεθος των ζημιών. Επιστρέφοντας στην Αγία Παρασκευή, συνάντησε στον δρόμο μεταξύ των φυλακίων Κρατερού και Εθνικού δύο (2) Βούλγαρους στρατιώτες του φυλακίου Προφήτη Ηλία, οι οποίοι, αφού πρώτα απομακρύνθηκαν, πυροβόλησαν ανεπιτυχώς εναντίον του δέκα (10) φορές.³³⁹

Κατά τον Οκτώβριο, εμφανίστηκαν στα χωριά Πολυπλάτανο, Νίκη, Αγία Παρασκευή και Εθνικό Βούλγαροι πράκτορες, οι οποίοι προπαγάνδιζαν την ανάγκη συγκρότησης μακεδονικής νεολαίας, με σκοπό τη διενέργεια προπαρασκευαστικών εργασιών για την αυτονόμηση της Μακεδονίας. Εξάλλου, την ιδέα της αυτονομίας

³³⁷ Στο ίδιο, σ. 121 και 124.

³³⁸ Στο ίδιο, σ. 218-220.

³³⁹ Στο ίδιο, σ. 244-245.

είχαν αρχίσει ήδη να υιοθετούν, επηρεασμένοι και από τη δράση του Ηλία Δημάκη (Γκότσε) με το ΕΑΜ, και οι μέχρι πρότινος κορυφαίοι εκπρόσωποι της βουλγαρικής προπαγάνδας στη Φλώρινα, όπως ήταν ο Δ. Τουρούντζος από το Ξινό Νερό, οι Ευστάθιος Α. Μπόγλης και Λάζαρος Κωτσόπουλος από τη Βεύη κ.α.³⁴⁰ Η μεταστροφή των βουλγαροφρόνων σε Σλαβομακεδόνες ήταν προ των πυλών.

Στις 21 Νοεμβρίου, οι βουλγαρίζοντες της Βεύης, διασκεδάζοντας στο σπίτι του Βασίλειου Πόσκου από το Ξινό Νερό, έπιναν στην υγεία της Ρωσίας και του ΕΑΜ, και διατυμπάνιζαν ότι δεν ήταν Βούλγαροι, αλλά Μακεδόνες. Στις 28 Νοεμβρίου, μάλιστα, επισκέφθηκε τη Βεύη ο Κάλτσεφ, παρέχοντας στους εκεί βουλγαρόφρονες οδηγίες για τη νέα αυτονομιστική κατεύθυνση της προπαγάνδας και την ανάγκη κάλυψης υπό το ΕΑΜ.³⁴¹

Περί τα τέλη Νοεμβρίου, οι βουλγαρίζοντες της Φλώρινας διέδιδαν ότι βουλγαρικές μεραρχίες θα εγκαθίσταντο στη Φλώρινα και τη Βέροια. Εντούτοις, οι διαδόσεις αυτές δεν λάμβαναν πλέον δημόσιο χαρακτήρα, αλλά περιορίζονταν, ως εμπιστευτικές, μόνο στους κύκλους των βουλγαροφρόνων.³⁴²

Στις 10 Δεκεμβρίου, οι Αθανάσιος Πουσδέρκας και Αλέξανδρος Καραλής από το Μεσοχώρι, κατά τη μετάβασή τους στο χωριό Γκέρμια της βουλγαροκρατούμενης Σερβίας, και μεταξύ των δύο πρώτων βουλγαρικών φυλακίων, δέχτηκαν τα πυρά Βούλγαρων στρατιωτών, με αποτέλεσμα τον θάνατο του πρώτου, και τον τραυματισμό του δεύτερου.³⁴³

Στις 16 Δεκεμβρίου 1943, έφτασαν στη Θεσσαλονίκη οι Ηλίας Χρ. Δημητρώφ και Πετόρ Χ. Ντόνεφ, σημαίνοντα και δραστήρια όργανα της βουλγαρικής προπαγάνδας, με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών για την ανταρτική και την κομιτατζήδικη δράση στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Αφού ολοκλήρωσαν την αποστολή τους, και προκειμένου να επιστρέψουν στη Βουλγαρία μέσω Μοναστηρίου, εφοδιάστηκαν με ταυτότητες της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσσαλονίκης και παρουσιάστηκαν στις γερμανικές αρχές ως κάτοικοι του Αγίου Παντελεήμονα Φλώρινας.³⁴⁴

³⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 178.

³⁴¹ Στο ίδιο, σ. 179.

³⁴² Στο ίδιο, σ. 166.

³⁴³ Στο ίδιο, σ. 246. Ο Λάζαρος Π., αναφερόμενος μάλλον στο ίδιο περιστατικό, κατονόμασε ως θύμα κάποιον Θανάση Τουζέλη. Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

³⁴⁴ Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 182-183.

Φαίνεται, λοιπόν, πως η βουλγαρική δράση του 1943 στη Φλώρινα δεν είχε να επιδείξει κάτι αξιοσημείωτο, καθώς η μεν προσοχή των Βούλγαρων είχε στραφεί στην περιοχή της Καστοριάς και την εκεί οργάνωση του «Κομιτάτου», ενώ και οι βουλγαρίζοντες, ελκυόμενοι όλο και περισσότερο από τις επαγγελίες περί αυτονομίας της Μακεδονίας, είχαν ήδη αρχίσει να μετασχηματίζουν την ταυτότητά τους.

Τους πρώτους μήνες του 1944, υλοποιήθηκε η κοινή γερμανοβουλγαρική επιχείρηση κατά των ανταρτών, οι λεπτομέρειες της οποίας εκτέθηκαν στην αρχή της συγκεκριμένης ενότητας. Βέβαια, η ποικίλων μορφών δράση, τόσο των Βούλγαρων όσο και των βουλγαροφρόνων, συνεχίστηκε ακόμη και μετά το πέρας της επιχείρησης «Wolf».

Τον Ιανουάριο του 1944, οι Γερμανοί σχημάτισαν την «Οχράνα», μια νέα πολιτοφυλακή σλαβόφωνων, διάδοχη του «Κομιτάτου», και ομώνυμη της βουλγαρικής προπαγανδιστικής οργάνωσης, την οποία οι ίδιοι αποκαλούσαν «Τάγμα Εθελοντών». Η «Οχράνα» ταυτίστηκε με το «Κομιτάτο», και έτσι συνέχισε να παραμένει γνωστή στην περιοχή.³⁴⁵ Στη Φλώρινα, κέντρο των εξοπλισμένων αυτών σλαβόφωνων χρίστηκε το χωριό Σκλήθρο, λόγος όμως είχε δημιουργηθεί και στα Ασπρόγεια, όπου οπλαρχηγός ανέλαβε ο Βούλγαρος Τσιότσιο.³⁴⁶ Στη διάρκεια της δίκης του, ο Κάλτσεφ «χρέωσε» τη δημιουργία της γερμανικής «Οχράνας» στον Μιχαήλωφ, οι αξιωματικοί σύνδεσμοι και πράκτορες του οποίου είχαν αναλάβει πλέον τη βουλγαρική αυτονομιστική προπαγάνδα στην περιοχή, ενώ τόνισε πως ο τελευταίος δρούσε ανεξαρτήτως της επίσημης βουλγαρικής κυβέρνησης.³⁴⁷

Στις 9 Ιανουαρίου, ο Χρυσόχου συνέταξε έκθεση, στην οποία περιλαμβανόταν και κατάλογος με τον αριθμό των εκδηλωθέντων ως Βούλγαρων ανά επαρχία και νομό. Η έκθεσή του υποβλήθηκε στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, η οποία, με τη σειρά της, τη διαβίβασε στις κατοχικές αρχές και την κοινοποίησε στην ελληνική κυβέρνηση. Σύμφωνα με τον κατάλογο του Χρυσόχου, στη Δυτική Μακεδονία είχαν δηλώσει βουλγαρική ταυτότητα 8647 άτομα, εκ των οποίων τα 4225 ήταν από τη Φλώρινα, αριθμοί που δεν διέφεραν σημαντικά από τους αντίστοιχους της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσσαλονίκης.³⁴⁸

³⁴⁵ Κολιόπουλος, ό.π., σ. 122.

³⁴⁶ Καλλιανιώτης, ό.π., σ. 314.

³⁴⁷ Κολιόπουλος, ό.π., σ. 60, 123 και 569.

³⁴⁸ Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 249-250.

Κατά τον Μάρτιο, συνελήφθησαν από τους Γερμανούς οι Αλέξανδρος Δημητρόπουλος, δάσκαλος, και Θεόδωρος Δαμιανόπουλος από το Παρώρι. Τότε, ο Δημήτριος Στ. Κωνσταντίνου, πράκτορας της βουλγαρικής προπαγάνδας από τη Φλώρινα, προσφέρθηκε να τους ελευθερώσει, με αντάλλαγμα την εγγραφή τους στην Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης, κατορθώνοντας τελικά να πείσει τον Δαμιανόπουλο.³⁴⁹

Στις 16 Απριλίου, επισκέφθηκαν τη Θεσσαλονίκη και φιλοξενήθηκαν στη Βουλγαρική Λέσχη ένας Βούλγαρος λοχαγός και δέκα (10) υπαξιωματικοί, οι οποίοι προορίζονταν να αναλάβουν τον εξοπλισμό και την εκπαίδευση των βουλγαροφρόνων Φλώρινας, Έδεσσας και Πτολεμαΐδας, όπως και συνέβη.³⁵⁰

Στη Φλώρινα, βέβαια, οι πράκτορες της βουλγαρικής προπαγάνδας είχαν προετοιμάσει το έδαφος για τον εξοπλισμό των βουλγαριζόντων της περιοχής, ήδη από τις αρχές Απριλίου. Πιο συγκεκριμένα, σε γενική συνέλευση που πραγματοποιήθηκε στο Ξινό Νερό, στο σπίτι του Ιωάννη Ράικου, εκπρόσωποι των βουλγαροφρόνων Βαρικού, Σκλήθρου, Ασπρογείων, Περικοπής, Αετού, Πεδινού, Αγίου Παντελεήμονα, Αμυνταίου, Ξινού Νερού, Κλειδιού, Βεύης και Κέλλης, παρόντος του Μενέλαου Γ(κ)έλε, παρουσίασαν αναφορές, με τις οποίες ζητούσαν τον εξοπλισμό των χωριών τους.³⁵¹ Η συνέλευση ενέκρινε το περιεχόμενο των αναφορών και εξέδωσε απόφαση, η οποία και απεστάλη με τον Κάλτσεφ και τον Κωνσταντίνο Γκέσκα στη Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης. Κατόπιν τούτου, πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη, στο σπίτι του Δ. Ροΐδη, ευρεία σύσκεψη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της Λέσχης και των εκπροσώπων του Κομιτάτου, στη διάρκεια της οποίας συζητήθηκε η απόφαση του Ξινού Νερού και συμφωνήθηκε να εξοπλιστούν όλα τα χωριά. Παρόντες στη σύσκεψη ήταν οι: Κάλτσεφ, Δ. Ροΐδης,

³⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 302.

³⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 363.

³⁵¹ Τις αναφορές υπέγραφαν τρεις (3) σημαίνοντες βουλγαρόφρονες από κάθε χωριό: της Βεύης οι Παντελής Μαλλίνος, Χρ. Παπάλλης και Π. Χρυσάφης, του Ξινού Νερού οι Τουρούντζας, Ι. Ράικος και Ι. Σαμαράς, του Σκλήθρου οι Κ. Γκόγκης, Τσίλκας και Ι. Γκόγκης, των Ασπρογείων οι Τρύφων Γιουλέκας, Δ. Πουσερίδης, Κωνσταντίνος και Ναούμ Μπαρκόπουλος, του Βαρικού οι Α. Νάνος, Χρ. Τσάρας και Ν. Μπογδάνας, της Κέλλης οι Ι. Τράικος, Γρούιος και Στ. Ράσιος, και του Αμυνταίου οι Ι. Γκέσκας, Λάζαρος Ματκάρης και Ι. Χατζηϊωάννου. Στο ίδιο, σ. 364-365.

Μενέλαος Μάγγος, Κ. Γκέσκας, Λουκάς Δαμιανίδης από την Καστοριά και Γρούιος από την Κέλλη.³⁵²

Μέχρι τον Μάιο, στη Φλώρινα είχαν εξοπλιστεί από τους Γερμανούς, με 4000 όπλα, οι βουλγαρίζοντες των χωριών Ξινό Νερό, Βαρικό, Αετός, Περικοπή, Πεδίνο, Σκλήθρο και Ασπρόγεια, ενώ αναμενόταν και συνέχεια. Ωστόσο, σε συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη υπό την προεδρία του Σιάνωφ, προέδρου της Βουλγαρικής Λέσχης, και με τη συμμετοχή εκπροσώπων των μη εξοπλισμένων χωριών, αποφασίστηκε η μη συνέχιση του εξοπλισμού τους, προκειμένου να αποφευχθεί η ρήξη με το ΣΝΟΦ. Η απόφαση, αφού έγινε ομόφωνα δεκτή, κοινοποιήθηκε μέσω εκτάκτων απεσταλμένων σε όλα τα χωριά της Φλώρινας, τα οποία, με τη σειρά τους, την υποδέχτηκαν μετά χαράς.³⁵³

Στις αρχές Ιουνίου, ο Γερμανός φρούραρχος Αμυνταίου ρώτησε ορισμένους προέδρους τοπικών βουλγαρικών επιτροπών αν χρειαζόνταν και άλλα όπλα για τον εξοπλισμό των οπαδών τους. Τότε, ο πρόεδρος της επιτροπής Ξινού Νερού απάντησε πως ο εξοπλισμός των βουλγαροφρόνων ήταν ανούσιος, εφόσον εξακολουθούσαν να υφίστανται ελληνικές αρχές.³⁵⁴

Ο εξοπλισμός των βουλγαριζόντων δημιούργησε αφόρητη κατάσταση για τους ελληνόφρονες, στους οποίους απαγορευόταν αυστηρά η έξοδος από τα χωριά. Στο Σκλήθρο, οι ελληνόφρονες κάτοικοι συγκεντρώνονταν συχνά στο σχολείο, όπου και παρέμεναν έγκλειστοι για αρκετές ώρες, ενώ ένας από αυτούς ξυλοκοπήθηκε άγρια, επειδή τόλμησε να διαμαρτυρηθεί. Οι γραμματείς των κοινοτήτων Βαλτονέρων, Αγραπιδιών και Αετού, που διέμεναν μόνιμα στο Σκλήθρο, εμποδίζονταν να μεταβούν στα χωριά τους, ώστε να μην εξυπηρετείται η ελληνική διοίκηση. Οι ελληνόφρονες του Σκλήθρου, του Λιμνοχωρίου, των Αγραπιδιών και του Λεχόβου, μάλιστα, απειλούνταν με αντίποινα, σε περίπτωση απώλειας βουλγαρόφρονος από την ανταρτική δράση. Ενδεικτική της κατάστασης ήταν η αναφορά που υπέβαλε στις 7 Ιουνίου ο πρόεδρος της κοινότητας Ασπρογείων στη Νομαρχία Φλώρινας. Λίγες ημέρες αργότερα, οπότε και τα Ασπρόγεια ξέμειναν από τρόφιμα, οι βουλγαρίζοντες απαγόρεψαν στους ελληνόφρονες συγχωριανούς τους να μεταφέρουν τρόφιμα από

³⁵² Στο ίδιο, σ. 364-366.

³⁵³ Στο ίδιο, σ. 368.

³⁵⁴ Στο ίδιο.

γειτονικά χωριά, ενώ τους απειλούσαν πως, αν δεν εντάσσονταν στο «Κομιτάτο», θα εκδιώκονταν από το χωριό.³⁵⁵

Κατά τον Ιούνιο, απαγορεύτηκε σε εργάτες από την περιοχή της Φλώρινας να επιβιβαστούν στην αμαξοστοιχία που θα εκτελούσε το δρομολόγιο Θεσσαλονίκη-Φλώρινα, καθώς η γερμανική εταιρεία για την οποία εργάζονταν είχε απολέσει τις ταυτότητές τους. Την περίσταση εκμεταλλεύτηκε τότε Βούλγαρος αξιωματικός, ο οποίος, αφού πληροφορήθηκε το συμβάν, οδήγησε τους εργάτες στη Βουλγαρική Λέσχη, τους χορήγησε βουλγαρικά δελτία ταυτότητας και τους κατέβαλε το αντίτιμο του εισιτηρίου για την επιστροφή τους στη Φλώρινα.³⁵⁶

Κατά τα τέλη Ιουλίου και τις αρχές Αυγούστου, οι καθηγητές Ρωμάνσκυ και Βράσκυ από τη Σόφια περιόδευαν στις περιοχές Φλώρινας, Έδεσσας, Καστοριάς και Γιαννιτσών, προπαγανδίζοντας στους βουλγαρόφρονες την ανάγκη εξοπλισμού τους.³⁵⁷

Στις 16 Αυγούστου, ο καθηγητής του Γυμνασίου Αμυνταίου Ηλίας Φίντζος, μέλος της τοπικής επιτροπής του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, επιστρέφοντας από την Κλεισούρα, όπου διένειμε υποδήματα στους εκεί πυροπαθείς, ξυλοκοπήθηκε άγρια και παραλίγο να εκτελεστεί από τον αρχηγό (βοεβόδα) των εξοπλισμένων Ασπρογειτών.³⁵⁸

Στις 19 Αυγούστου, δύο (2) Βούλγαροι αξιωματικοί με είκοσι πέντε (25) περίπου στρατιώτες, εθελοντές από τον νομό Πέλλας, συνοδευόμενοι και από τρεις (3) Γερμανούς αξιωματικούς, μετέβησαν στο Ξινό Νερό, όπου ο ένας από τους αξιωματικούς, μιλώντας στους συγκεντρωθέντες κατοίκους, τόνισε την ανάγκη εξοπλισμού τους. Κατόπιν, τους εφοδίασε με 700 όπλα, ενώ συνολικά στο χωριό αποθηκεύτηκαν 4000 όπλα, οπλοπολυβόλα και όλμοι. Την ίδια ημέρα, διανεμηθήκαν, παρουσία Γερμανών, 300 όπλα στον Αετό, και 200 στο Σκλήθρο. Ο εξοπλισμός φέρεται να συνεχίστηκε, με τη διανομή όπλων σε βουλγαρίζοντες των χωριών Άγιος Παντελεήμονας, Πέτρες, Κλειδί και Βεύη.³⁵⁹

³⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 377-379.

³⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 389-390.

³⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 369-370.

³⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 379.

³⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 379-380.

Στις 21 Αυγούστου, εξοπλισμένοι κάτοικοι του Αετού απείλησαν με αφανισμό τους κατοίκους του γειτονικού προσφυγικού χωριού Αγραπιδιές.³⁶⁰

Στις 27 Αυγούστου, ο διοικητής της Υποδιοίκησης Χωροφυλακής Αμυνταίου, ανθυπομοίραρχος Κωνσταντίνος Μπαμπούρης, συνέταξε απόρρητη αναφορά, η οποία περιέγραφε πλήρως την κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή Αμυνταίου. Σύμφωνα με αυτή, είχαν εξοπλιστεί οι βουλγαρόφρονες, και μόνο αυτοί, των χωριών Σκλήθρο, Βαρικό, Αετός, Ξινό Νερό, Ασπρόγεια, Περικοπή και Πεδινό, ενώ ο εξοπλισμός αναμενόταν να επεκταθεί και στις Πέτρες, τον Άγιο Παντελεήμονα και τη Βεύη. Επίσης, ο Κάλτσεφ φερόταν να είχε εγκατασταθεί μόνιμα στο Ξινό Νερό, από όπου και διηύθυνε πλέον την κομιτατζήδικη δράση. Ως συνεργάτες του Βούλγαρου αξιωματικού κατονομάζονταν οι: Μενέλαος Μάγγος, Μενέλαος Γ(κ)έλες, Κωνσταντίνος Γκέσκας και Δ. Ροΐδης. Αρχηγοί (βοεβόδες) των εξοπλισμένων βουλγαριζόντων είχαν τοποθετηθεί αξιωματικοί από τη Βουλγαρία. Η κατάσταση για τους ελληνόφρονες κατοίκους και τους εκπροσώπους των ελληνικών αρχών χαρακτηριζόταν ανυπόφορη. Μεταξύ αυτών, ο ανθυπομοίραρχος Μπαμπούρης έκανε λόγο και για τη συνέλευση των βουλγαροφρόνων, που είχε πραγματοποιηθεί τον Απρίλιο στο σπίτι του Ι. Ράικου από το Ξινό Νερό.³⁶¹ Τέλος, ανέφερε πως οι βουλγαρίζοντες του Σκλήθρου είχαν εκδιώξει οικογενειακώς τους συγχωριανούς τους Θεοφάνη Λούκα, δασονόμο, και Θωμά Παπαγεωργίου, δάσκαλο, με αποτέλεσμα την προσωρινή στέγασή αυτών και των οικογενειών τους στον Αστυνομικό Σταθμό Αμυνταίου.³⁶²

Μολαταύτα, η στροφή της πολιτικής του επίσημου βουλγαρικού κράτους, όπως αυτή αποτυπώθηκε στις δηλώσεις του Βούλγαρου πρωθυπουργού, Μπαγκριάνωφ, στις 17 Αυγούστου, είχε ως πρώτο επακόλουθο την ανάκληση των βουλγαρικών στρατευμάτων από τη γερμανοκρατούμενη ελληνική Μακεδονία. Βέβαια, η πρώτη

³⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 380.

³⁶¹ Συμπληρωματικά σε ό,τι έχει ήδη αναφερθεί, από την αναφορά προέκυπτε πως στη σύσκεψη έλαβαν μέρος οι: Αθανάσιος Νάνος από το Βαρικό, Βασίλειος Γκόγκης από το Σκλήθρο, Τρύφων Παναγιωτίδης από τα Ασπρόγεια, Ευάγγελος Μαρίνης από την Περικοπή, Χρήστος Στέργιος από τον Αετό, Τρύφων Λυπίτσας από το Πεδινό, Ιωάννης Ράικος από το Ξινό Νερό, Κωνσταντίνος Γκέσκας από το Αμύνταιο, Γρούσιος από την Κέλλη, Παντελής Χρήστος από τη Βεύη και Μενέλαος Γ(κ)έλες από τη Φλώρινα, οι οποίοι και αποφάσισαν: α) να δημιουργήσουν βουλγαρικά σχολεία, β) να ενοχοποιήσουν στις κατοχικές αρχές τους ελληνόφρονες, γ) να διενεργήσουν δολοφονικές απόπειρες κατά ελληνοφρόνων και δ) να εξοπλίσουν όλα τα βουλγαρόφιλα χωριά. Στο ίδιο, σ. 381-382.

³⁶² Στο ίδιο, σ. 380-383.

αυτή εκδήλωση της επικείμενης αποχώρησης της Βουλγαρίας από τον Άξονα απαιτούσε λεπτούς χειρισμούς. Έτσι, ο βουλγαρικός στρατός εμφανιζόταν από τη μία αδιάφορος για την αλλαγή πλευσης της βουλγαρικής κυβέρνησης και συνεργαζόταν κανονικά με τους Γερμανούς, από την άλλη όμως είχε αναπτύξει διαύλους επικοινωνίας με τον ΕΛΑΣ, στον οποίο υποσχόταν έμπυση και υλική ενίσχυση, ώστε να εξασφαλίσει τη συνδρομή των ανταρτών στην ασφαλή αναχώρησή του.³⁶³

Η οριστική αποχώρηση των βουλγαρικών στρατευμάτων ξεκίνησε στις 26 Αυγούστου, και ολοκληρώθηκε το απόγευμα της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 1944. Τον βουλγαρικό στρατό ακολούθησαν στη Βουλγαρία και όλα τα κατασκευάσματα της βουλγαρικής προπαγάνδας, όπως η Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης, τα σχολεία, οι εκκλησίες, οι εταιρείες κ.λπ. Την Ελλάδα, τέλος, εγκατέλειψαν το ίδιο διάστημα και πολλοί κορυφαίοι βουλγαρόφωνες, φοβούμενοι τις κυρώσεις που πιθανόν να επέσυρε η ανθελληνική, ενδεχομένως και εγκληματική, δράση τους.³⁶⁴

Συνοψίζοντας, γίνεται κατανοητό πως η βουλγαρική εισβολή των αρχών του 1944 στον νομό Φλώρινας ήταν απλά το αποκορύφωμα της ευρύτερης δράσης που είχαν αναπτύξει οι Βούλγαροι στην περιοχή, ήδη από το 1941. Βέβαια, όπως αναφέρει και η Ηλιάδου-Τάχου, η βουλγαρική δράση δεν συνιστούσε προϊόν μιας εδραιωμένης εξουσίας, αλλά μάλλον αποτέλεσμα μιας ενταγμένης και προσκολλημένης στη γερμανική στρατιωτική διοίκηση συνδιαχείρισης.³⁶⁵ Οι επισκέψεις των Βούλγαρων στα χωριά, η δράση και ο μετέπειτα εξοπλισμός των βουλγαριζόντων, η στοχοποίηση των ελληνοφρόνων στις αρμόδιες γερμανικές αρχές, η καλλιέργεια προσδοκιών για την έλευση βουλγαρικής διοίκησης στην περιοχή, ο προσεταιρισμός, με δωροδοκίες, των Γερμανών αξιωματούχων, οι πιέσεις για συμμετοχή των βουλγαροφρόνων στην τοπική διοίκηση, αποτελούσαν όλα πτυχές μιας ελεγχόμενης και οριοθετημένης δράσης.

2.2.4. Η ανταρτική δράση και τα αντίποινα των γερμανικών αρχών κατοχής

Σε διαταγές των γερμανικών αρχών κατοχής, απαντώνται αρκετά συχνά όροι που στη στρατιωτική ορολογία σήμαιναν την προσφυγή σε αντίποινα εναντίον του άμαχου, ως επί το πλείστον, πληθυσμού. Τα μέτρα αντιποίνων ή μέτρα εξιλασμού,

³⁶³ Στο ίδιο, σ. 403.

³⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 405.

³⁶⁵ Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 303.

στα οποία οι Γερμανοί προσέφευγαν πολλές φορές στα κατεχόμενα εδάφη, περιελάμβαναν, εκτός των άλλων, εκτελέσεις ατόμων κάθε ηλικίας και φύλου, πυρπολήσεις ολόκληρων χωριών, μετεγκαταστάσεις κατοίκων σε γειτονικά χωριά και, σε ηπιότερες μορφές, την επιβολή συλλογικών χρηματικών ποινών. Τα αντίποινα έπονταν της ανταρτικής δράσης και ενεργειών από την πλευρά του πληθυσμού, ή λειτουργούσαν ως προληπτικά εκφοβιστικά μέτρα, για την αποτροπή πράξεων που στρέφονταν κατά των δυνάμεων κατοχής. Επρόκειτο, δηλαδή, για τα μέτρα που λάμβαναν τα γερμανικά στρατεύματα στην προσπάθειά τους να εξαναγκάσουν τους αντάρτες και τον πληθυσμό να απόσχουν από ενέργειες εναντίον τους.³⁶⁶

Στην κατεχόμενη Μακεδονία, η τακτική του εκφοβισμού και της τρομοκράτησης του πληθυσμού, και η υιοθέτηση της αρχής της συνυπευθυνότητας, με την εφαρμογή των συλλογικών αντιποίνων, τέθηκαν ως βάσεις από το καλοκαίρι του 1941, όταν συνελήφθησαν στη Φλώρινα, μεταξύ άλλων περιοχών, πέντε (5) άτομα για διανομή προκηρύξεων και για κομμουνιστική δράση. Οι διαταγές του στρατιωτικού διοικητή Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Βίλχελμ Λιστ, για την «*αποτελεσματική αντιμετώπιση των σαμποτάζ*», της 8^{ης} και της 19^{ης} Ιουλίου, καθόριζαν το πλαίσιο εντός του οποίου θα κινούνταν στο εξής τα γερμανικά αντίμετρα.³⁶⁷

Ίσως η πρώτη αντιστασιακή πράξη του 1941 στην περιοχή ήταν η θυσία των αδελφών Ηλία και Βασίλη Τζουτζουμάνη από το Αμύνταιο, οι οποίοι, όντες υπάλληλοι σιδηροδρόμων, έλυσαν τα φρένα αμαξοστοιχίας και συνεθλίβησαν στον Άγρα, μαζί με τα εφόδια και τους Γερμανούς που επέβαιναν σε αυτή.³⁶⁸

Στις αρχές Αυγούστου του 1941, σημειώθηκαν στην περιοχή της Φλώρινας μεμονωμένα περιστατικά, όπως ήταν η κλοπή ελαστικών του γερμανικού στρατού, η κοπή των τηλεφωνικών καλωδίων της γραμμής Αμυνταίου-Ξινού Νερού και η ρίψη πυροβολισμών στην ύπαιθρο, κατά τις νυχτερινές ώρες. Ο νομάρχης Μπόνης συνέστησε στις γερμανικές αρχές να αναζητήσουν τους υπαιτίους, ειδικά για τους πυροβολισμούς, ανάμεσα στον σλαβόφωνο πληθυσμό των χωριών εκείνων, όπου είχε βρει πρόσφορο έδαφος η βουλγαρική προπαγάνδα.³⁶⁹

³⁶⁶ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 1.

³⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 58.

³⁶⁸ Δήμος Αμυνταίου (Παραγωγός) & Σκούρας Χρήστος (Σκηνοθέτης) (2016). *Κρίνα στο χιόνι* [Ντοκιμαντέρ]. Ελλάδα: Δήμος Αμυνταίου.

³⁶⁹ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 43.

Στις 10 Αυγούστου, στρατιώτες του 220^{ου} Συντάγματος Πυροβολικού, με επικεφαλής τον φρούραρχο της Φλώρινας, Ασενμπρένερ, και με τη συμμετοχή δύναμης της ελληνικής Χωροφυλακής, διεξήγαγαν έρευνα σε χωριά της Φλώρινας, η οποία κατέληξε στην ανακάλυψη κρυμμένου οπλισμού. Πιο συγκεκριμένα, ερευνήθηκαν τα χωριά Βεύη, Κλειδί, Κέλλη, Ξινό Νερό, Άγιος Παντελεήμονας και Σκλήθρο, ενώ αργότερα η έρευνα επεκτάθηκε και στην ευρύτερη περιοχή της Φλώρινας. Στη Βεύη βρέθηκαν μεγάλες ποσότητες όπλων, και συνελήφθησαν ως όμηροι είκοσι τρία (23) άτομα. Συνελήφθησαν, ακόμη, οι Κωνσταντίνος Λιάκος από τη Βεύη και Μιχάλης Κασιώνας από το Κλειδί, για κατοχή όπλων, και ο Σταύρος Σταγκούλης από την Κέλλη, επειδή στην κατοχή του βρέθηκε κοντάκιο από όπλο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Επιπροσθέτως, στα τρία (3) χωριά επιβλήθηκε συλλογικό πρόστιμο 60.000, 130.000 και 400.000 δραχμών αντίστοιχα. Όλοι οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν στη Φλώρινα. Σύμφωνα με πληροφορίες, μαζί τους βρισκόταν και ένας κάτοικος από την Κέλλη, ο οποίος είχε συλληφθεί για κατοχή όπλων και εκρηκτικών, αφέθηκε όμως ελεύθερος, γιατί δήλωσε Βούλγαρος. Στις 13 Αυγούστου, γερμανικό έκτακτο στρατοδικείο καταδίκασε τους τρεις (3) προαναφερθέντες σε θάνατο. Η απόφαση επικυρώθηκε από τον στρατιωτικό διοικητή Νοτιοανατολικής Ευρώπης στις 16 του μηνός, και η εκτέλεση πραγματοποιήθηκε τις πρώτες πρωινές ώρες της 19^{ης} Αυγούστου, παρουσία σαράντα (40) συνολικά ομήρων από Βεύη και Φλώρινα, του Γερμανού φρουράρχου και των εκπροσώπων της ελληνικής διοίκησης. Μετά το πέρας της εκτέλεσης, διαβιβάστηκε στους κατοίκους διαταγή της τοπικής στρατιωτικής διοίκησης, σύμφωνα με την οποία:

- 1) Πας μη υπακούων εις τας διαταγάς του Γερμανικού Στρατού θα τουφεκίζεται όπως ετουφεκίσθησαν οι εις θάνατον καταδικασθέντες υπό του Στρατηγείου.*
- 2) Εάν τραυματισθή ή φονευθή Γερμανός αξιωματικός, υπαξιωματικός ή στρατιώτης, αμέσως αντί ενός θα τουφεκισθώσι 50 Μακεδόνες άνευ δικαστικής διαδικασίας.*
- 3) Οστις γνωρίζει όπλα και δεν ειδοποιεί τας Αρχάς θα παραπέμπεται εις το Στρατοδικείον και θα καταδικάζεται παρ' αυτού. Όταν ολόκληρα χωρία δεν υπακούουν εις τας διαταγάς αυτάς πρέπει να έχωσιν υπ' όψιν ότι θα πυρποληθώσι τα χωρία και θα τουφεκισθώσι όλοι οι άνδρες.*

4) *En περιπτώσει ενεργού (εμπράκτου) αντιστάσεως θα αποτεφρωθή το χωρίον και θα τουφεκισθώσι οι κάτοικοι.*³⁷⁰

Η παραπάνω διαταγή της γερμανικής διοίκησης Φλώρινας ήταν σύμφωνη με ανάλογες διαταγές που είχαν εκδώσει και άλλοι στρατιωτικοί διοικητές στη γερμανοκρατούμενη Κεντρική και Δυτική Μακεδονία. Τον Σεπτέμβριο του 1941, η διαταγή του στρατάρχη Βίλχελμ Κάιτελ, σύμφωνα με την οποία στα κατεχόμενα εδάφη θα έπρεπε να εκτελούνται εκατό (100) άτομα για τον θάνατο ενός Γερμανού στρατιώτη, και πενήντα (50) για κάθε τραυματία, νομιμοποιούσε ουσιαστικά τις αποφάσεις που είχαν ληφθεί μέχρι τότε, και εισήγαγε πλέον την αρχή της συλλογικής ευθύνης των πολιτών, μετά από κάθε ενέργεια εναντίον της Βέρμαχτ.³⁷¹

Σε αντίθεση με άλλες περιοχές της Μακεδονίας και της λοιπής Ελλάδας, η Φλώρινα δεν είχε αποτελέσει στον ίδιο βαθμό στόχο των γερμανικών επιχειρήσεων. Αυτό οφειλόταν πρωτίστως στο γεγονός ότι οι μικρές ομάδες των ανταρτών του ΕΛΑΣ, οι οποίες είχαν σχηματιστεί στην περιοχή μέσα στο 1943, ανέπτυξαν περιορισμένη δράση, που συνίστατο κυρίως σε μικρής κλίμακας δολιοφθορές, και ιδιαίτερα σε νυχτερινές επιδρομές σε χωριά, για τον ανεφοδιασμό τους με τρόφιμα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης. Επιπλέον, η όποια δράση των ανταρτικών ομάδων δεν στρεφόταν άμεσα κατά των Γερμανών. Βέβαια, οι ενέργειες των ανταρτών στη Φλώρινα, όπως και σε άλλες γερμανοκρατούμενες περιοχές, αντιμετωπίστηκαν, ανεξαρτήτως μεγέθους και σημασίας, με την πάγια τακτική των αντιποίνων.³⁷²

Μια από τις πρώτες επιθέσεις που εκδηλώθηκαν στη Φλώρινα ήταν η δολοφονική απόπειρα της 21^{ης} Απριλίου 1943 εναντίον του δασκάλου Αναστασίου Παπαθανασίου, κατοίκου Φλώρινας, ο οποίος φέρεται να ανήκε σε οργάνωση του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος³⁷³. Το απόγευμα της 22^{ης} Απριλίου, το τοπικό Φρουραρχείο, μετά από διαταγή των προϊσταμένων υπηρεσιών του στρατιωτικού

³⁷⁰ Δορδανός, Τα αντίποινα..., ό.π., σ. 342.

³⁷¹ Στο ίδιο, σ. 343.

³⁷² Στο ίδιο.

³⁷³ Επρόκειτο για το «Εθνικόν και Σοσιαλιστικόν Κόμμα της Ελλάδος», την οργάνωση που σχημάτισε μετά τη γερμανική εισβολή ο Γεώργιος Πούλος, ως διάδοχη του σωματείου «Εθνική Ένωση Ελλάς» (ΕΕΕ). Δορδανός, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 183.

διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου, προχώρησε στη σύλληψη και εκτέλεση των Πέτρου Πούπλη και Ευστράτιου Κοντογιώργου, κατοίκων Φλώρινας.³⁷⁴

Τον Μάιο του 1943, στελέχη της περιφερειακής επιτροπής του ΚΚΕ Φλώρινας, με επικεφαλής τον γραμματέα Αλέκο Σιέμπη, οργάνωσαν επιχείρηση για την απελευθέρωση του Χαράλαμπου Χαραλαμπίδη, κατοίκου Άνω Κλεινών, και γραμματέα της Εθνικής Αλληλεγγύης, που είχε συλληφθεί λίγο νωρίτερα και επρόκειτο να μεταφερθεί σιδηροδρομικώς στη Θεσσαλονίκη, συνοδεία Γερμανών στρατιωτών. Όταν η αμαξοστοιχία έφτασε στον σταθμό της Βεύης, οι ομάδες που είχαν αναλάβει την επιχείρηση επενέβησαν, και μια από αυτές ελευθέρωσε τον Χαραλαμπίδη, σκοτώνοντας τον Γερμανό υποφρούραρχο Φλώρινας, Εμίλ Μίλλερ, τον δεκανέα υπασπιστή του και τον Έλληνα διερμηνέα.³⁷⁵ Αμέσως μετά το συμβάν, ειδοποιήθηκε ο νομάρχης Μπόνης, ο οποίος, μαζί με τον μητροπολίτη Βασίλειο, επισκέφθηκε τον Γερμανό φρούραρχο και τον έπεισε να μην εισηγηθεί στους ανωτέρους του στη Θεσσαλονίκη αντίποινα. Έτσι, το Αμύνταιο και η Βεύη δεν θρήνησαν εν τέλει θύματα.³⁷⁶

³⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 377.

³⁷⁵ Στην επιχείρηση έλαβαν μέρος τρεις (3) ομάδες, επικεφαλής των οποίων υπήρξε ο Πέτρος Κορίνας. Οι Σάκης Μουτσόμπαπας-Πέκος και Γιάννης Θεοδώρου, που στελέχωναν την πρώτη ομάδα, υποχρέωσαν, υπό την απειλή περιστρόφου, τον μηχανοδηγό να αποσυνδέσει την ατμομηχανή και να την οδηγήσει στην παρακείμενη υδατοδεξαμενή. Με αυτόν τον τρόπο, η αμαξοστοιχία έμεινε στη Βεύη παραπάνω από τον προγραμματισμένο χρόνο. Τότε, η δεύτερη ομάδα, αποτελούμενη από έξι μαθητές με αρχηγό τον Δημήτρη Βακαλόπουλο, επιτέθηκε εναντίον των Γερμανών σκοπών, τους απόπλισε και κατέλαβε τον σταθμό. Συγχρόνως, η ομάδα των Κορίνα, Χαράλαμπου Περπερίδη, Γιάννη Χανή και Νίκου Τσακίρη εισέβαλε στο βαγόνι όπου βρισκόταν ο Χαράλαμπίδης μαζί με τον υποφρούραρχο Μίλλερ, τον υπασπιστή και τον διερμηνέα. Το πώς εξελίχθηκαν τα γεγονότα εκεί δεν είναι πολύ ξεκάθαρο. Το βέβαιο είναι ότι το πιστόλι του εκτελεστή Κορίνα έπαθε εμπλοκή, τραυματίστηκε θανάσιμα ο Μίλλερ, μάλλον από τον Περπερίδη, ενώ σκοτώθηκαν τόσο ο υπασπιστής του υποφρουράρχου όσο και ο Έλληνας διερμηνέας. Ο κρατούμενος Χαράλαμπίδης πήδηξε από το βαγόνι, τον παρέλαβαν αντάρτες και τον οδήγησαν πρώτα στον Άγιο Βαρθολομαίο, και από εκεί στο Βίτσι. Συνολικά, στην επιχείρηση συμμετείχαν οι: Πέτρος Κορίνας ως αρχηγός, Δημήτρης Βακαλόπουλος, Μιχάλης Θεοδωρίδης, Σάκης Μουτσόμπαπας-Πέκος, Στέφανος Χατζημηνάς, Γιάννης Θεοδώρου, Φίλιππος Φιλίππου, όλοι τους από το Αμύνταιο, Θεόδωρος Αντωνιάδης από τη Λακκιά, Χαράλαμπος Περπερίδης από τους Αγίους Αναργύρους, Μάρκος Ευαγγέλου από τη Φλώρινα, Μιχάλης Σερπίνης από την Αγία Παρασκευή, Γιάννης Χανής και Νίκος Τσακίρης. Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π.

³⁷⁶ Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π., Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 378.

Εντωμεταξύ, στις 14 Ιουνίου, μια ομάδα ανδρών του Πούλου, έχοντας ως επικεφαλής τον Γερμανό φρούραρχο Πτολεμαΐδας, λοχία Φρίντριχ ή Φριντς Μπρόνλιχ, μετέβη στο Αμύνταιο, όπου πυρπόλησε μια κατοικία και κακοποίησε κατοίκους του χωριού.³⁷⁷

Στις 30 Ιουνίου 1943, μια ομάδα πενήντα (50) περίπου ανταρτών εισήλθε τις βραδινές ώρες στην Κλαδοράχη, έκαψε τα αρχεία της κοινότητας, πήρε τρόφιμα και απομακρύνθηκε μετά από παραμονή δύο (2) σχεδόν ωρών. Λίγες ημέρες αργότερα, και συγκεκριμένα στις 15 Ιουλίου, αντάρτες του ΕΛΑΣ επιχείρησαν ανεπιτυχώς να ανατινάξουν τμήμα της σιδηροδρομικής γραμμής μεταξύ των χωριών Ξινό Νερό και Κλειδί.³⁷⁸

Το τελευταίο δεκαήμερο του Ιουλίου, οι Γερμανοί και οι άνδρες του Πούλου στράφηκαν κατά του Λεχόβου. Νωρίτερα, και συγκεκριμένα τον Ιούνιο του 1943, είχε συλληφθεί ο ιερέας του χωριού, Νικόλαος Τέλκας, με την κατηγορία της απόκρυψης όπλων εντός της εκκλησίας. Στις 2 Ιουλίου, ο εν λόγω ιερέας εκτελέστηκε στο στρατόπεδο «Παύλος Μελάς», μαζί με σαράντα εννέα (49) ακόμη αντιστασιακούς. Τόσο για το συγκεκριμένο χωριό όσο και για τη γειτονική Κλεισούρα υπήρχαν εδώ και καιρό επιβαρυντικές αναφορές από τα μηχανοκίνητα τμήματα της 1^{ης} Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών, όταν στις αρχές Ιουλίου είχαν προσεγγίσει τις παραπάνω περιοχές και τις είχαν επισημάνει ως «*ιδιαιτέρα μολυσμένες, εξαιτίας της παρουσίας των συμμοριών*». Στις 23 Ιουλίου, το 2^ο Σύνταγμα «Βρανδεμβούργου» και το Εθελοντικό Τάγμα του Πούλου³⁷⁹ λεηλάτησαν και κατέστρεψαν ολοσχερώς το Λέχοβο, πυρπολώντας τριακόσιες πενήντα με τετρακόσιες (350-400) κατοικίες του χωριού και εκτελώντας ένα άτομο. Όλοι οι άρρενες κάτοικοι συνελήφθησαν, ενώ οι γυναίκες και τα παιδιά απομακρύνθηκαν από το χωριό και εγκαταστάθηκαν σε άλλες περιοχές. Ανάμεσα στους συλληφθέντες ήταν και μερικοί αξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού, τους οποίους οι άνδρες του Πούλου

³⁷⁷ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 300.

³⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 378.

³⁷⁹ Δεν είναι σαφές αν στην καταστροφή του Λεχόβου συμμετείχε το σύνολο του Τάγματος του Πούλου. Σύμφωνα με μια πληροφορία, στην επιχείρηση συμμετείχε μόνο ένα τμήμα του Τάγματος, με επικεφαλής τον Ιωάννη Βελισσαρίδη. Το μόνο σίγουρο είναι ότι στην πυρπόληση του χωριού έλαβε μέρος ο Απόστολος Καρταλάκης, κάτοικος Φιλώτα, ο οποίος ήταν επιλοχίας στο Τάγμα, και φέρεται ως ένα από τα πρωτοπαλίκαρα του Πούλου, με συμμετοχή στις περισσότερες επιχειρήσεις και δολοφονίες. Στο ίδιο, σ. 315.

έκλεισαν στη φυλακή. Συνολικά, από τους χίλιους διακόσιους (1200) περίπου πυροπαθείς, διακόσιοι (200) κατέφυγαν στην Κοζάνη, και τριάντα (30) στη Θεσσαλονίκη.³⁸⁰

Από τους συλληφθέντες, κρατήθηκαν οι νεότεροι, περίπου πενήντα (50) άνδρες, οι οποίοι οδηγήθηκαν την ίδια ημέρα στην Κλεισούρα, και εν συνεχεία στην Πτολεμαΐδα για εκτέλεση. Εκεί, παρέμειναν στη φυλακή για περίπου δέκα (10) ημέρες, χρονικό διάστημα κατά το οποίο μια επιτροπή, αποτελούμενη από τους επίσης κρατούμενους Ηλία Τζουμάκη, πρόεδρο του Λεχόβου, και Ηρακλή Γούναρη, ήρθε σε επαφή στο δάσος της περιοχής με την ομάδα του συγχωριανού τους αντάρτη Αμύντα και του μετέφερε τη γερμανική πρόταση για παράδοση των όπλων ως αντάλλαγμα για την απελευθέρωση των κρατουμένων. Ο Αμύντας δέχθηκε και παρέδωσε πενήντα δύο (52) όπλα, τα περισσότερα παλιά, ένα για τη ζωή κάθε κρατουμένου, τα οποία η επιτροπή φόρτωσε σε ζώα και μετέφερε στην Πτολεμαΐδα. Από τη μεριά τους, οι Γερμανοί ελευθέρωσαν τις επόμενες ημέρες τους συλληφθέντες κατοίκους του Λεχόβου, εκ των οποίων τρεις (3) είχαν ήδη εκτελεστεί, ενώ μερικοί είχαν υποκύψει στα τραύματά τους από τον ξυλοδαρμό.³⁸¹

Συνοψίζοντας, η πυρπόληση του Λεχόβου είχε ως συνέπεια να καταστραφούν όλα τα σπίτια του χωριού, πέραν της εκκλησίας και του σχολείου, και οι περίπου τετρακόσιες (400) οικογένειές του να μείνουν άστεγες και χωρίς καμία δυνατότητα σίτισης και ένδυσης. Οι εκατόν είκοσι (120) από αυτές, μάλιστα, εγκατέλειψαν οριστικά το χωριό και εγκαταστάθηκαν στον Σταυρό Βέροιας. Αιτία για την καταστροφή του Λεχόβου στάθηκε η κατηγορία των κατοίκων του ως κομμουνιστών και βοηθών των ανταρτών, παρόλο που δεν διενεργήθηκε καμία ανάκριση.³⁸²

Στην πυρπόληση του Λεχόβου, αναφέρθηκε στην απολογία του και ο Βούλγαρος αξιωματικός σύνδεσμος του γερμανικού Φρουραρχείου Φλώρινας, Αντώνιος Κάλτσεφ, αρνούμενος κάθε ανάμειξη στο συμβάν και επιρρίπτοντας ευθύνες στο 2^ο Σύνταγμα «Βρανδεμβούργου» και στο Τάγμα του Πούλου. Εντούτοις, κρίθηκε τελικά ένοχος για ηθική αυτουργία στην πυρπόληση χωριών, συμπεριλαμβανομένου και του Λεχόβου, αδίκημα για το οποίο του επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης είκοσι (20) ετών.

³⁸⁰ Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π., Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 315-316.

³⁸¹ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 316.

³⁸² Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π., Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 317.

Βέβαια, την ανάμειξη του Κάλτσεφ πρόδιδε και η φημολογούμενη χρηματοδότηση της συγκεκριμένης επιχείρησης από τη Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης.³⁸³

Μετά το Λέχοβο, Γερμανοί στρατιώτες, με επικεφαλής τον φρούραρχο Αμυνταίου, συνοδευόμενοι και από άνδρες του Πούλου, μετέβησαν στο Νυμφαίο. Τον Ιούλιο του 1943, οι επιχειρήσεις των Γερμανών στην περιοχή είχαν συνοδευτεί από τον βομβαρδισμό του χωριού από το γερμανικό πυροβολικό που βρισκόταν στο Λέχοβο, με αποτέλεσμα να υποστούν ζημιές αρκετές κατοικίες, και να τραυματιστούν τρεις (3) γυναίκες. Στις 6 Αυγούστου, συνελήφθησαν βάσει λίστας ονομάτων ο ιερέας του χωριού και άλλα εννέα (9) άτομα, με την κατηγορία της απόκρυψης οπλισμού και της υπόθαλψης ανταρτών, πρώην χωροφυλάκων, οι οποίοι και θεωρούνταν υπεύθυνοι για τον προηγηθέντα φόνο ενός γερμανόφιλου κατοίκου. Οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν έξω από το χωριό, στην τοποθεσία «Κουρί», όπου στήθηκε ένα υπαίθριο δικαστήριο, το οποίο τους δίκασε και τους καταδίκασε με συνοπτικές διαδικασίες σε θάνατο.³⁸⁴ Σύμφωνα με πληροφορίες, ο ιερέας είχε πράγματι στην κατοχή του όπλα, ενώ τόσο αυτός όσο και κάποιοι από τους εκτελεσθέντες φέρονται να είχαν όντως φιλοξενήσει αντάρτες στα σπίτια τους.³⁸⁵

Στις 8 Αυγούστου 1943, μια μικρή νεοσύστατη ομάδα του ΕΛΑΣ έστησε επί της οδού Φλώρινας-Αγίας Παρασκευής, προς την κατεύθυνση του Μοναστηρίου, μεταξύ των χωριών Πρώτη και Κλαδοράχη, την πρώτη ενέδρα που στόχευε εναντίον Γερμανών στρατιωτών, ή, ενδεχομένως, και κατά του Γεωργίου Πούλου, ο οποίος την ίδια ημέρα είχε επισκεφθεί τη Φλώρινα, όπου μίλησε σε συγκέντρωση, και ακολούθως αναχώρησε με το αυτοκίνητό του από την πόλη. Την ομάδα είχαν συγκροτήσει νέοι από τις Άνω Κλεινές, όπως ο Αθανάσιος Βαϊτσάκης, ο Παντελής Παπαδόπουλος, ο Γεώργιος Δαδραλάκης, ενώ αρχηγός ήταν ο Γεώργιος Σιμάκης, γνωστός με το παρωνύμιο Κατής. Σημαντικό ρόλο στην οργάνωση της παραπάνω ομάδας διαδραμάτισαν οι ήδη αναφερθέντες Πέτρος Κορίνας από το Αμύνταιο και

³⁸³ Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π., Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 318.

³⁸⁴ Οι συνολικά δέκα (10) εκτελεσθέντες ήταν ο ιερέας Παπακώστας Κούστας και οι Βασίλειος Τσίρλης, Αναστάσιος Σαρδάρης, Αναστάσιος Λούστας, Στέργιος Μπασιάς, Νικόλαος Γιάγκος, Γεώργιος Γιάκος, Στέργιος Μπάλος, Ιωάννης Μπασιάς και Πέτρος Μουλάς. Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π.

³⁸⁵ Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π., Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 318-319.

Γιάννης Χανής, δάσκαλος στις Άνω Κλεινές, δύο στελέχη του ΕΑΜ, που ανέπτυξαν έντονη οργανωτική δράση στον χώρο ευθύνης του Συγκροτήματος Βαρνούτσος.³⁸⁶

Ως στόχος της νεοσύστατης αυτής ομάδας των ανταρτών επελέγη ένα γερμανικό αυτοκίνητο του Λόχου Σφαγής Ζώων, που έδρευε στην πόλη της Φλώρινας. Επρόκειτο, μάλιστα, για την πρώτη ενέργεια που καταγραφόταν στο ενεργητικό της ομάδας, μιας και αυτή είχε σχηματιστεί λίγο πριν από την επίθεση κατά των Γερμανών στρατιωτών. Το νεαρό της ηλικίας των μελών της ομάδας, ο ενθουσιασμός τους και η ανάγκη να προχωρήσουν σε μια παράτολμη και σημαντική ενέργεια, όπως ήταν ένα χτύπημα εναντίον Γερμανών, εξηγούν την επιλογή του συγκεκριμένου στόχου, ο οποίος εκ των προτέρων θα είχε μηδαμινά κέρδη, ενώ αντιθέτως υπήρχε ο κίνδυνος των γερμανικών αντιποίνων σε βάρος των παρακείμενων χωριών και του άμαχου πληθυσμού τους, όπως και τελικά συνέβη.³⁸⁷

Την ημέρα της ενέδρας, στο αυτοκίνητο επέβαιναν τρεις (3) Γερμανοί στρατιώτες, ο ένας εξ αυτών σφαγέας, οι οποίοι συνοδεύονταν από τον εφοριακό υπάλληλο Μίμη Παπαδόπουλο. Τη στιγμή που το φορτηγό αυτοκίνητο πλησίασε στο σημείο της ενέδρας, οι αντάρτες πυροβόλησαν εναντίον του, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ένας από τους Γερμανούς, και να τραυματιστούν ελαφρά οι άλλοι δύο, οι οποίοι και συνελήφθησαν, μαζί με τον Παπαδόπουλο, ως αιχμάλωτοι. Στη συνέχεια, οι αιχμάλωτοι οδηγήθηκαν μέσω Κλαδοράχης στο χωριό Ακρίτας, όπου και παρέμειναν κρατούμενοι. Ο νεκρός μεταφέρθηκε από γερμανική δύναμη στη Φλώρινα, και δύο (2) ημέρες αργότερα ετάφη στο ορθόδοξο νεκροταφείο.³⁸⁸

Λίγο πριν το συμβάν, ο πρόεδρος της Κλαδοράχης, Παναγιώτης Παππάς, προς εκτέλεση προηγούμενης διαταγής του γερμανικού Φρουραρχείου, επιχείρησε να μεταβεί στη Φλώρινα, συνοδεύοντας ομάδα δέκα (10) εργατών που θα μεταφερόταν εν συνεχεία στη Χαλκιδική, για εργασία στα εκεί μεταλλεία. Στην έξοδο του χωριού, οι αντάρτες τους ανάγκασαν να επιστρέψουν πίσω. Μετά την εκδήλωση της επίθεσης, ο Παππάς βγήκε από το χωριό, βρέθηκε μπροστά στο ακινητοποιημένο αυτοκίνητο και εντόπισε εν ζωή ακόμα τον Γερμανό στρατιώτη. Φτάνοντας στη Φλώρινα, ενημέρωσε για το συμβάν αρχικά το γερμανικό Φρουραρχείο, και αργότερα τον Μπόνη, ο οποίος, με τη σειρά του, συναντήθηκε με τον Γερμανό φρούραρχο Κομπ. Ο

³⁸⁶ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 379.

³⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 380.

³⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 381.

Παππός δεν περιορίστηκε απλώς στην ενημέρωση των Γερμανών και του Μπόνη, αλλά, προκειμένου να σώσει την Κλαδοράχη από τα επαπειλούμενα γερμανικά αντίποινα, έστειλε την επομένη στο γερμανικό Φρουραρχείο ένα καλάθι με αυγά, ως δώρο του χωριού. Κατόπιν διαταγής του Κομπ, Γερμανοί στρατιώτες μετέβησαν στην Κλαδοράχη, τις Άνω Κλεινές, το Αρμενοχώρι και το Αμμοχώρι, με σκοπό να προβούν σε συλλήψεις βάσει λίστας ονομάτων, στην οποία περιλαμβάνονταν οι πρόεδροι των χωριών, οι δάσκαλοι και άλλοι επιφανείς πολίτες. Στην Κλαδοράχη, αφίχθη γερμανικό απόσπασμα με επικεφαλής τον λοχία Χάνσεν και τον διερμηνέα Χανς Όσβαλντ Πούσιχ, Αυστριακό υπαξιωματικό με ελληνίδα μητέρα, γεννημένο στην Κωνσταντινούπολη. Αφού συγκέντρωσαν τους κατοίκους στην πλατεία του χωριού, ανέγνωσαν τα ονόματα όσων επρόκειτο να συλληφθούν, στους οποίους περιλαμβάνονταν ο Παναγιώτης Παππός, πρόεδρος του χωριού, οι δάσκαλοι Κοραής Σκόκλης, Γεώργιος Πάρζης και Αλέξανδρος Μαζάρης, και ο αγροφύλακας Δημήτριος Σιώμος. Τελικά, οι Γερμανοί αποχώρησαν χωρίς να προβούν σε συλλήψεις ή άλλες κυρώσεις εναντίον του χωριού, αφού διαπίστωσαν ότι τα αναγραφόμενα στη λίστα πρόσωπα δεν είχαν καμία ανάμειξη στο συμβάν. Στη συνέχεια, το ίδιο απόσπασμα μετέβη στις Άνω Κλεινές, όπου συγκέντρωσε ξανά τους κατοίκους, ανέγνωσε τα ονόματα των παρευρισκομένων και, λίγο προτού αναχωρήσει, πυρπόλησε τα σπίτια όσων είχαν βγει αντάρτες στο βουνό.³⁸⁹

Αντίθετα, ένα δεύτερο γερμανικό απόσπασμα, που κινήθηκε προς το Αρμενοχώρι και το Αμμοχώρι, διενήργησε συλλήψεις. Πιο συγκεκριμένα, στο Αρμενοχώρι συνελήφθησαν ο πρόεδρος της κοινότητας, Τρύφων Δελκούσης, ο γραμματέας Χρήστος Τογγαρίδης και οι Αναστάσιος Σαββίδης, Λάζαρος Σαμαρτζής και Χρήστος Άλκιμος. Στο Αμμοχώρι, συνελήφθησαν ο πρόεδρος Χρήστος Δαλάκης, ο γραμματέας Γεώργιος Αρχιτεκτονίδης, ο δάσκαλος Συμεών Τυκφέςης και οι Γεώργιος Παπαδόπουλος και Γεώργιος Παπαδημητρίου. Οι παραπάνω συλληφθέντες, πλην του προέδρου του Αρμενοχωρίου, ο οποίος εν τέλει αφέθηκε ελεύθερος, και στη θέση του συνελήφθη ο ξάδελφός του, Βύρων Δελκούσης, μεταφέρθηκαν και φυλακίστηκαν στη Φλώρινα.³⁹⁰

³⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 381-382.

³⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 383.

Για όσους κρατήθηκαν στις φυλακές της Φλώρινας³⁹¹, ο Μπόνης διαμαρτυρήθηκε στον Κομπ και πέτυχε την απελευθέρωσή τους, υποστηρίζοντας πως, αν και αθώοι, είχαν υποδειχθεί σκόπιμα από τη βουλγαρική πλευρά. Ταυτόχρονα με τις συλλήψεις στα χωριά, οι αρχές προχώρησαν και στη σύλληψη περίπου τριάντα πέντε (35) ατόμων μέσα στην πόλη της Φλώρινας. Ανάμεσά τους ήταν και ο έφορος καπνού Μπαζός, ο βοηθός του και ο ταγματάρχης Μιχαλοδημητράκης. Μετά τις παρεμβάσεις των Μπόνη και Όσβαλντ Πούσιχ, οι περισσότεροι κρατούμενοι απελευθερώθηκαν, με τους παραμένοντες στη φυλακή να είναι μόνο εκείνοι για τους οποίους οι Γερμανοί είχαν επιβαρυντικές πληροφορίες.³⁹²

Για τις προαναφερθείσες συλλήψεις, αλλά και για την εκτέλεση που ακολούθησε την ενέδρα στην Κλαδοράχη, ευθύνες επιρρίφθηκαν στον βουλγαρικό παράγοντα, και ειδικά στον Κάλτσεφ. Βέβαια, αν και η βουλγαρική εμπλοκή δεν μπορεί να εξακριβωθεί και να υποστηριχθεί με απόλυτη βεβαιότητα, ερωτηματικά εγείρουν οι συλλήψεις των προέδρων, των γραμματέων και άλλων ατόμων, καθώς και η επιλογή των χωριών, μιας και εκτός από την Κλαδοράχη και τις Κάτω Κλεινές, το Αρμενοχώρι και το Αμμοχώρι απέχουν από το σημείο της ενέδρας, ενώ βρίσκονται κιάλας προς την κατεύθυνση του Φλαμπούρου και του Αμυνταίου, και όχι επί της δημοσίας οδού που οδηγεί στο Μοναστήρι. Επίσης, ανάμεσα στα άτομα που επελέγησαν και εκτελέστηκαν αντί των απελευθερωθέντων, συγκαταλέγονταν προσωπικότητες όπως ο Θεόδωρος Θωμαΐδης, μουσικός διευθυντής του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου «Αριστοτέλης», και ο εφημέριος της Σκοπιάς, Δημήτριος Σταμπούλης, οι οποίοι είχαν αναπτύξει αξιόλογη δράση μέσα από τον χώρο εργασίας τους. Η επιλογή και η μετέπειτα εκτέλεση των αναφερόμενων ατόμων δημιουργεί πολλές αμφιβολίες για το κατά πόσο ήταν τυχαία, ειδικά όταν δεν επρόκειτο για άτομα που κρατούνταν στη φυλακή ή βαρύνονταν με κάποιο αδίκημα, αλλά που ενδεχομένως συνελήφθησαν από τους Γερμανούς, καθ' υπόδειξη παραγόντων της βουλγαρικής πλευράς.³⁹³

Τα δεκαπέντε (15) συνολικά άτομα απαγχονίστηκαν στις 9 Αυγούστου 1943 πλησίον της Κλαδοράχης, στον τόπο όπου είχε εκδηλωθεί η επίθεση κατά του

³⁹¹ Εκτός από το κυρίως κτίριο των φυλακών, το οποίο σώζεται και σήμερα, οι γερμανικές αρχές χρησιμοποιούσαν ως κρατητήρια το υπόγειο του διοικητηρίου, νυν δικαστικού μεγάρου, και ένα ακόμη κτίριο που υπήρχε στην πόλη, γνωστό ως «Ρετζί». Δορδανάς, Τα αντίποινα..., ό.π., σ. 343.

³⁹² Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π.

³⁹³ Στο ίδιο, σ. 384-385.

γερμανικού φορτηγού. Το γεγονός ότι επελέγη ο απαγχονισμός ως τρόπος εκτέλεσης οφειλόταν σε τρεις παράγοντες: α) στη διαταγή του Λερ, της 14^{ης} Ιουλίου 1943, «για την άμυνα και τα αντίποινα έναντι του εχθρικού πληθυσμού», σύμφωνα με την οποία κάθε επίθεση εναντίον της Βέρμαχτ θα έπρεπε στο εξής να απαντάται είτε με τυφεκισμό είτε «ακόμα καλύτερα, με τον δημόσιο απαγχονισμό έγκριτων προσωπικοτήτων των χωριών», β) στην έλλειψη επαρκών γερμανικών δυνάμεων, που δεν επέτρεπε μια μεγαλύτερη επιχείρηση, όπως θα ήταν η πυρπόληση γειτονικών χωριών, και γ) στον επιδιωκόμενο εκφοβισμό και τρομοκράτηση του πληθυσμού, για τη μελλοντική αποφυγή παρόμοιων επιθέσεων.³⁹⁴

Ανάμεσα στους εκτελεσθέντες, όπως έχει ήδη αναφερθεί, βρίσκονταν ο Θεόδωρος Θωμαΐδης και ο ιερέας Δημήτριος Σταμπούλης. Επιπροσθέτως, εννέα (9) άτομα, κάτοικοι Φλώρινας, Κάτω Κλεινών και Μελίτης, παρελήφθησαν από τις φυλακές, όπου κρατούνταν ως κομμουνιστές, ή είχαν συλληφθεί τη νύχτα της 8^{ης} προς την 9^η Αυγούστου 1943. Συγκεκριμένα, από την πόλη της Φλώρινας εκτελέστηκαν ο ηλεκτροτεχνίτης Αλέξανδρος Καραμανλής, υπάλληλος της Ηλεκτρικής Εταιρείας, ο έφεδρος ανθυπολοχαγός Αθανάσιος Κουγιουμτζής από την Πετρούσα Δράμας, μέλος της επιτροπής του ΕΑΜ Αμυνταίου, ο ξυλουργός Ιωάννης Τσόργος, ο Χαράλαμπος Τορώνης, στέλεχος της ΕΠΟΝ, ο Μεθόδιος Μπερέας από τον Άγιο Παντελεήμονα, μέλος της περιφερειακής επιτροπής του ΚΚΕ Φλώρινας, που είχε συλληφθεί στις Άνω Κλεινές, και ο Νικόλαος Τσακίρης, στέλεχος της ΕΠΟΝ, ο οποίος συμμετείχε και στην επιχείρηση απελευθέρωσης του Χαράλαμπου Χαλαμπίδη στον Σιδηροδρομικό Σταθμό Βεύης.³⁹⁵

Από τις Κάτω Κλεινές, οι Γερμανοί συνέλαβαν τους Απόστολο Ρωμανίδη και Τριαντάφυλλο Τηλκερίδη, μετά από πληροφορίες ότι οι υιοί τους ήταν αντάρτες. Έπειτα από τη σύλληψη τους και την πυρπόληση των σπιτιών τους, μεταφέρθηκαν και κρατήθηκαν στις φυλακές της Φλώρινας, μέχρι τη στιγμή της εκτέλεσής τους. Με τον ίδιο τρόπο, συνελήφθησαν στη Μελίτη ο Ναούμ Κωστίδης και η κόρη του, και μεταφέρθηκαν στις φυλακές. Πέρα από την κατοικία του Κωστίδη, ο υιός του οποίου είχε βγει στο βουνό, οι Γερμανοί πυρπόλησαν για τον ίδιο λόγο άλλες τέσσερις (4) κατοικίες του χωριού, κατάσχοντας και όλο το σιτάρι που υπήρχε στις αποθήκες.³⁹⁶

³⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 385-386.

³⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 386.

³⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 386-387.

Οι υπόλοιποι τέσσερις (4) εκτελεσθέντες ήταν κρατούμενοι των φυλακών Ιωαννίνων. Επρόκειτο για τον έμπορο Νισήμ Μπατή, τον Ααρών Λεβή, τον Βασίλειο Βακαλόπουλο και τον δάσκαλο Γρηγόριο Τσίτο. Το γερμανικό απόσπασμα που μετέφερε εκείνες τις ημέρες κρατούμενους από τα Ιωάννινα στη Θεσσαλονίκη, συμπεριλαμβανομένων των τεσσάρων αυτών ατόμων, διανυκτέρευσε στη Φλώρινα. Την επομένη της ενέδρας, οι τέσσερις από τα Ιωάννινα ήταν ανάμεσα στους δεκαπέντε (15) που απαγχονίστηκαν στην Κλαδοράχη.³⁹⁷

Κατόπιν διαταγής του Κομπ, τα σώματα των δεκαπέντε (15) ατόμων παρέμειναν κρεμασμένα επί τρεις (3) ημέρες, όση ήταν και η διορία που είχε δοθεί για την απελευθέρωση των δύο (2) Γερμανών στρατιωτών. Για την ταφή των νεκρών, οι Γερμανοί επιστράτευσαν κατοίκους από το γειτονικό χωριό Πρώτη, οι οποίοι και τους έθαψαν σε ομαδικό τάφο στο μέρος της εκτέλεσης. Μετά τον ελαφρύ τραυματισμό και την αιχμαλωσία των στρατιωτών, οι αντάρτες μετέφεραν στον τόπο κράτησής τους έναν γιατρό από τις Άνω Κλεινές, ονόματι Αθανασιάδη, που επέδωσε τα τραύματά τους. Στη συνέχεια, ο γιατρός ενημέρωσε για το συμβάν τον Μπόνη, χάρις στις ενέργειες του οποίου, και κυρίως κάτω από την απειλή νέων αντιποίνων, οι αντάρτες απελευθέρωσαν τους Γερμανούς, κοντά στο χωριό Τροπαιούχος.³⁹⁸

Πέντε (5) ημέρες μετά την εκτέλεση των δεκαπέντε, δημοσιεύτηκε στον τοπικό τύπο η γνωστοποίηση για το συμβάν, η οποία είχε συνταχθεί στις 10 Αυγούστου 1943, και την υπέγραφε ο Κομπ, ως διοικητής του γερμανικού Περιφερειακού Φρουραρχείου Φλώρινας. Τη γερμανική γνωστοποίηση συνόδευε σχόλιο της εφημερίδας, με τίτλο «*Η προχθεσινή δολοφονία/Είς Γερμανός στρατιώτης έπεσε θύμα του καθήκοντος*».³⁹⁹

Μέσα στο 1944, οι αντάρτες του ΕΛΑΣ πύκνωσαν τις εμφανίσεις τους στην περιοχή, αυξάνοντας ταυτόχρονα και τις επιθέσεις τους εναντίον του γερμανικού στρατού, πολλές φορές ακόμη και με ασήμαντα στρατιωτικά οφέλη. Οι μαζικές εκτελέσεις αμάχων, είτε στα πλαίσια εκκαθαριστικών επιχειρήσεων είτε ως αντίποινα για προηγούμενες ανταρτικές επιθέσεις, αποτέλεσαν τον κανόνα όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι γερμανικές αρχές προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τον διεξαγόμενο ανταρτοπόλεμο στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 387.

³⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 388.

³⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 389.

⁴⁰⁰ Δορδανάς, Τα αντίποινα..., ό.π., σ. 344.

Στις 5 Φεβρουαρίου 1944, τάγμα του ΕΛΑΣ που βρισκόταν στο Φλάμπουρο για τη στρατολόγηση μελών δέχτηκε επίθεση από βουλγαρικές δυνάμεις, οι οποίες στις 17 Ιανουαρίου, στα πλαίσια της κοινής γερμανοβουλγαρικής επιχείρησης «Wolf», είχαν εισβάλει από το Μοναστήρι στον νομό Φλώρινας. Οι Βούλγαροι κατόρθωσαν να τρέψουν σε φυγή τους αντάρτες, οι επικεφαλής των οποίων, Χρήστος Φιλίππου και Χρήστος Αποστολίδης, κατέφυγαν στο Νυμφαίο και εγκαταστάθηκαν στο αρχοντικό του Κωνσταντίνου Μίσσιου. Οι Γερμανοί πληροφορήθηκαν την άφιξη των ανταρτών και τους αιφνιδίασαν μέσα στη νύχτα. Στη συμπλοκή που σημειώθηκε μεταξύ των ελασιτών και του γερμανικού αποσπάσματος, ένας αντάρτης σκοτώθηκε, και ένας συνελήφθη, ενώ έχασαν τη ζωή τους και τρεις (3) Γερμανοί στρατιώτες. Την επομένη, οι Γερμανοί συγκέντρωσαν στο καφενείο του Βράγκου όλους τους άρρενες κατοίκους του χωριού, για τις απαραίτητες ανακρίσεις. Τελικά, το Νυμφαίο γλύτωσε για μια ακόμη φορά τα αντίποινα, χάρις στην παρέμβαση της Γερμανίδας συζύγου του Θεόδωρου Σωσσίδη, Μαργαρίτας.⁴⁰¹

Στις 27 Μαρτίου, τρία (3) στελέχη της οργάνωσης του ΚΚΕ Φλώρινας, ο Δημήτρης Τσιμέρκας από την Κρυσταλλοπηγή, ο Κώστας Τζίκας από το Αμύνταιο και ο Χρήστος Κοβάτσης από τη Σιταριά, μετέβησαν από τον Αετό στο γειτονικό Πεδινό, για να εκτελέσουν ένα άτομο από το Βαρικό, το οποίο θεωρείτο συνεργάτης των Γερμανών. Μετά την αποτυχία της επιχείρησης, επέστρεψαν στον Αετό ακολουθώντας τον δημόσιο δρόμο, εκτός από τον Κοβάτση, που επέλεξε ένα μονοπάτι. Ο διασωθείς από την ενέδρα ακολούθησε πορεία διαφυγής προς το Αμύνταιο. Κοντά στο χωριό Ροδώνας, συνάντησε δύο (2) φορτηγά του γερμανικού στρατού, τα οποία μετέβαιναν στον Αετό για να φορτώσουν ξύλα από παρακείμενη αποθήκη, και ενημέρωσε τους στρατιώτες για το συμβάν. Τα φορτηγά συνέχισαν την πορεία τους προς τον Αετό, συναντώντας λίγο έξω από το χωριό τους δύο (2) αντάρτες. Ο πρώτος εξ αυτών, ο Τσιμέρκας, κατάφερε να διαφύγει, σε αντίθεση με τον Τζίκα, που τραυματίστηκε σοβαρά από τα πυρά των Γερμανών. Όταν ένας στρατιώτης τον πλησίασε, αυτός απασφάλισε τη χειροβομβίδα του, προκαλώντας τον θάνατο και των δύο. Μετά το περιστατικό, η διερμηνέας των Γερμανών, Βικτωρία Μπούκτση,⁴⁰² συγγενής του Τζίκα, έκρυψε τα έγγραφα του νεκρού, ώστε να μην

⁴⁰¹ Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π., Χρυσόχοου, *Οι Γερμανοί...*, ό.π., σ. 368.

⁴⁰² Η Β. Μπούκτση εργαζόταν από τον Νοέμβριο του 1943 ως διερμηνέας στο γερμανικό Φρουραρχείο του Αμυνταίου. Το 1946, κατέθεσε ότι για την εκτέλεση στον Αετό δεν ευθυνόταν ο Γερμανός φρούραρχος Χάιντς Τσάμπελ, αλλά ο επικεφαλής των μονάδων SS που έδρευαν εκεί. Έτσι,

αναγνωριστεί η ταυτότητά του, και τα επερχόμενα αντίποινα πλήξουν και το Αμύνταιο.⁴⁰³

Ήδη από τη βαθιά νύχτα, γερμανικό τμήμα από το Αμύνταιο, πιθανόν των SS, περικύκλωσε τον Αετό, έχοντας διαταγή να εκτελέσει συγκεκριμένο αριθμό ατόμων, σε αντίποινα για τον φόνο του στρατιώτη. Το πρωί της 28^{ης} Μαρτίου, οι Γερμανοί ερεύνησαν, λεηλατώντας παράλληλα, τα σπίτια και συγκέντρωσαν όλους τους άρρενες άνω των δεκαέξι (16) ετών στην πλατεία του χωριού. Ζήτησαν τότε από τον πρόεδρο της κοινότητας, Χρήστο Γεωργιάδη, να τους παραδώσει δεκαέξι (16) άτομα για εκτέλεση, αυτός όμως φέρεται να απάντησε αρνητικά.⁴⁰⁴ Έτσι, και παρά την ηρωική αντιπρόταση του Βασίλειου Γκιουλέκα να εκτελεστεί μόνο αυτός ως ηθικός αυτουργός, οι στρατιώτες επέλεξαν μόνοι τους δεκαέξι (16) άνδρες, οι οποίοι κρίθηκαν ύποπτοι για συνεργασία και παροχή υλικής κυρίως βοήθειας στους αντάρτες.⁴⁰⁵ Μεταξύ 11^{ης} και 12^{ης} πρωινής, οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν μισό περίπου χιλιόμετρο έξω από το χωριό, προς την κατεύθυνση του Αμυνταίου. Εκεί, πάνω σχεδόν στον δημόσιο δρόμο Αετού-Πεδινού, τουφεκίστηκαν τμηματικά όλοι οι κρατούμενοι, εκτός από δύο,⁴⁰⁶ που, αν και τραυματισμένοι, κατάφεραν να διαφύγουν προς το χωριό Βαλτόνερα. Επιπλέον, ένα τρίτο άτομο,⁴⁰⁷ το οποίο είχε συλληφθεί και θα εκτελείτο, μεταφέρθηκε από τους Γερμανούς στο Αμύνταιο, και τις επόμενες ημέρες απελευθερώθηκε.⁴⁰⁸

κατηγορήθηκαν για την εκτέλεση και κλήθηκαν σε ανάκριση ο Κουρτ Ρίκερτ, διοικητής του 1^{ου} Τάγματος του 7^{ου} Συντάγματος SS, με έδρα το Αμύνταιο, και ο Κουρτ Σβάρτινγκ, διοικητής του 4^{ου} Λόχου του 1^{ου} Τάγματος του Ρίκερτ. Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 540-541.

⁴⁰³ Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π., Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 539.

⁴⁰⁴ Ο Γεωργιάδης φέρεται να είπε χαρακτηριστικά: «δεν έχω να δώσω κανέναν, παρά μόνο τον εαυτό μου, και αφήστε τους άλλους να πάνε στα σπίτια τους». Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν μπορεί να υποστηριχθεί με απόλυτη βεβαιότητα, μιας και πληροφορίες αναφέρουν ότι ο εν λόγω απάντησε απευθείας στα γερμανικά, όντας γνώστης της συγκεκριμένης γλώσσας, ενώ ερωτηματικά προκύπτουν και από το γεγονός ότι δεν συμπεριλήφθηκε στους εκτελεσθέντες. Προφορική μαρτυρία Δημητρίου Οικ.

⁴⁰⁵ Σύμφωνα με πληροφορίες, το γερμανικό απόσπασμα συνόδευε και ο Κάλτσεφ. Αυτός, λοιπόν, φέρεται να υπέδειξε προς εκτέλεση τους εννέα (9) άνδρες από τον Αετό, μάλλον με σκοπό την αποδόμηση της κοινωνικής συνοχής του χωριού. Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π.

⁴⁰⁶ Επρόκειτο για τους Ιωάννη Δόνιε και Σταύρο Δαρβάρη. Στο ίδιο.

⁴⁰⁷ Αυτός ήταν ο Τρύφων Λυπίτσας, ο οποίος σε έκθεση της Υποδιοίκησης Χωροφυλακής Αμυνταίου εμφανιζόταν ως ενταγμένος στο Κομιτάτο. Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 540.

⁴⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 539-540.

Οι δεκατρείς (13), τελικά, εκτελεσθέντες, όπως αναγράφονται και στο σχετικό μνημείο, ήταν οι: Βασίλειος Γκιουλέκας, Δημήτριος Ζαχόπουλος, Ευάγγελος Κωνσταντίνου, Παναγιώτης Νικολάου, Κωνσταντίνος Πέτρου, Αναστάσιος Ρόμπης, Δημήτριος Ρόμπης, Μιχαήλ Ρόμπης, Δημήτριος Στεργίου, όλοι τους από τον Αετό, Δημήτριος Νικολαΐδης από το Πεδινό, Χρήστος Κοβάτσης από τη Σιταριά, Θεόδωρος Τσίρλης και Νικόλαος Τσίρλης από το Νυμφαίο. Οι νεκροί ενταφιάστηκαν δύο (2) ημέρες αργότερα, μετά από σχετική άδεια του φρουράρχου Αμυνταίου. Την ίδια ημέρα, οι Γερμανοί σκότωσαν τρία (3) ακόμη άτομα, τους Δημήτριο Πετσόπουλο και Γεώργιο Πούλιο από το Σκλήθρο, και τον Μιχαήλ Πείο από το Πεδινό.⁴⁰⁹

Στο μεταξύ, στις 25 Μαρτίου 1944, είχε διοργανωθεί στη Δροσοπηγή (Μπελκαμένη) η Α΄ Περιφερειακή Συνδιάσκεψη του ΕΑΜ Φλώρινας, με τη συμμετοχή τμημάτων του 28^{ου} Συντάγματος του ΕΛΑΣ. Η συνδιάσκεψη διήρκησε δύο (2) ημέρες, φιλοξενήθηκε στο σχολείο του χωριού και διεξήχθη μέσα σε κλίμα «επαναστατικού ενθουσιασμού», χωρίς κανένα μέτρο προστασίας. Μετά τη λήξη της, την 1^η Απριλίου κατέφθασαν στη Δροσοπηγή άλλοι αντιπρόσωποι, προκειμένου να συμμετάσχουν σε συνδιάσκεψη του ΣΝΟΦ. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι Γερμανοί δεν δυσκολεύτηκαν να συλλέξουν πληροφορίες για τα όσα συνέβαιναν στο χωριό.⁴¹⁰

Στις 2 Απριλίου, δύο (2) γερμανικά αποσπάσματα από τη Φλώρινα, το ένα με κατεύθυνση τον Τροπαιούχο και την Τριανταφυλλιά, και το άλλο από την Άνω Υδρούσα, κινήθηκαν εναντίον της Δροσοπηγής. Λίγο πριν το απόσπασμα από την Υδρούσα εισέλθει στο χωριό, συνέλαβε τον δεκαοκτάχρονο κάτοικο Θωμά Σταθόπουλο και τον υπέβαλε σε ανάκριση για την παρουσία των ανταρτών. Στη συνέχεια, μια ομάδα επτά (7) Γερμανών ανιχνευτών έπεσε λίγο έξω από το χωριό, στη θέση «ρέμα Χούνε», σε ενέδρα τμήματος του ΕΛΑΣ, με αρχηγό τον Αμύντα. Κατά τη διάρκεια της συμπλοκής, σκοτώθηκε ο αντάρτης Γρηγόρης Πουμπάλας από το Λέχοβο, ξάδελφος του Αμύντα, τραυματίστηκαν δύο (2) Γερμανοί, τρεις (3) συνελήφθησαν, και άλλοι δύο (2) κατάφεραν να διαφύγουν. Οι αντάρτες εκτέλεσαν τους τραυματίες, ενώ το ίδιο συνέβη λίγο αργότερα και με τους αιχμαλώτους. Την ίδια ημέρα, το γερμανικό απόσπασμα επέστρεψε στην Υδρούσα, όπου και εκτέλεσε σε αντίποινα τον Σταθόπουλο. Οι άρρενες κάτοικοι εγκατέλειψαν τη Δροσοπηγή και κατέφυγαν στη γειτονική Ελατιά και τα γύρω βουνά, έχοντας πληροφορηθεί την

⁴⁰⁹ Δήμος Αμυνταίου & Σκούρας, ό.π., Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 540.

⁴¹⁰ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 599-601.

προηγηθείσα εκτέλεση στον Αετό. Τα δε τμήματα του ΕΛΑΣ, κατά την αποχώρησή τους από την περιοχή, συνεπλάκησαν στα υψώματα μεταξύ Τριανταφυλλιάς και Βαψωρίου με το κινούμενο από τον Τροπαιούχο γερμανικό απόσπασμα.⁴¹¹

Στις 3 Απριλίου, οι Γερμανοί εισέβαλαν στη Δροσοπηγή και αναζήτησαν τους αγνοούμενους στρατιώτες, ερευνώντας το νεκροταφείο του χωριού και ανακρίνοντας τα εναπομείναντα γυναικόπαιδα, χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα. Κατόπιν, επιδόθηκαν στην πυρπόληση του χωριού και εκτέλεσαν την εβδομηντάχρονη Σοφία Κυριαζή και τον πενηντάχρονο Μηνά Γκίνο. Η Δροσοπηγή υπέστη σημαντικές καταστροφές, εκτός από έναν μικρό, συγκριτικά με τα προϋπάρχοντα, αριθμό σπιτιών, όπου στεγάστηκαν προσωρινά οι οικογένειες. Αργότερα, και μετά τη διαταγή του Φρουραρχείου Φλώρινας για εκκένωση του χωριού, οι κάτοικοι κατανεμήθηκαν σε γειτονικές κοινότητες.⁴¹²

Η Δροσοπηγή, λοιπόν, πυρπολήθηκε και εκκενώθηκε από τους κατοίκους της, σε αντίποινα για τον φόνο πέντε (5) Γερμανών στρατιωτών, ο οποίος ποτέ δεν εξακριβώθηκε. Ωστόσο, σε αντιδιαστολή με ανάλογα περιστατικά που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τα SS, οι μονάδες της Βέρμαχτ δεν προχώρησαν σε εκτελέσεις αμάχων στη Δροσοπηγή.⁴¹³

Στις 5 Απριλίου 1944, τα γερμανικά στρατεύματα στράφηκαν κατά της Κλεισούρας⁴¹⁴, που πλήρωσε βαρύ φόρο αίματος, ως αντίποινα για την επίθεση ανταρτών του ΕΛΑΣ σε γερμανική φάλαγγα στην τοποθεσία «Νταούλι»⁴¹⁵.

Η διάβαση της Κλεισούρας, το «Νταούλι», πέρασε πολλές φορές από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ στην κατοχή των Γερμανών, και το αντίστροφο, καθώς ο έλεγχός της εξασφάλιζε τον ανεφοδιασμό των δυνάμεων της κάθε πλευράς. Πέρα

⁴¹¹ Στο ίδιο, σ. 601-602.

⁴¹² Στο ίδιο, σ. 602.

⁴¹³ Στο ίδιο.

⁴¹⁴ Η Κλεισούρα, αν και σήμερα ανήκει στον νομό Καστοριάς, την άνοιξη του 1942, στα πλαίσια διοικητικών αλλαγών, είχε περάσει, μαζί με το Βαρικό και το Λέχοβο, στον νομό Φλώρινας (γερμανική ζώνη), ενώ ως αντάλλαγμα είχαν δοθεί στην Καστοριά (ιταλική ζώνη) η Πρέσπα και τα χωριά των δυτικών πρηνών του Βιτσιού (Πισοδέρι, Κρυσταλλοπηγή, Τρίβουνο κ.ά.). Τον Φλεβάρη του 1944, οι δοθείσες στην Καστοριά κοινότητες επέστρεψαν στη δικαιοδοσία της Νομαρχίας Φλώρινας. Καλλιανιώτης, Η Αντίσταση..., ό.π., σ. 312-313.

⁴¹⁵ Έτσι ονομάζεται η διάβαση που σχηματίζεται ανάμεσα στο Βίτσι και το Μουρίκι και επιτρέπει την οδική σύνδεση της Έδεσσας με την Καστοριά και της Κοζάνης με την Καστοριά μέσω Πτολεμαΐδας. Δορδανός, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 543.

όμως από τη γερμανική απειλή και τις συχνές επισκέψεις των ελασιτών, η Κλεισούρα είχε να αντιμετωπίσει και τους εξοπλισμένους, πρώτα από τους Ιταλούς, και μετέπειτα από τους Γερμανούς, σλαβόφωνους των γειτονικών χωριών, τους λεγόμενους κομιτατζήδες.⁴¹⁶

Τον Ιούλιο του 1943, και συγκεκριμένα ανήμερα της πυρπόλησης του Λεχόβου, τμήματα του 2^{ου} Συντάγματος «Βρανδεμβούργου», μαζί με τμήμα εθελοντών του Πούλου, μετέβησαν για τον ίδιο λόγο στην Κλεισούρα, συγκεντρώνοντας τους άρρενες στην πλατεία. Η παραμονή των περισσοτέρων κατοίκων εντός του χωριού, πέραν του ότι δεν επαλήθευε τις πληροφορίες που είχαν οι γερμανικές αρχές περί ένταξής τους στον ΕΛΑΣ, λειτούργησε αποτρεπτικά και για την εφαρμογή των σχεδίων πυρπόλησής του και εκτέλεσης των ανδρών. Ακόμη, σωτήρια φαίνεται πως ήταν η παρέμβαση του Ανδρέα Παναγιωτόπουλου, οπλαρχηγού του Μακεδονικού Αγώνα από την Κλεισούρα, ο οποίος, αφού παρείχε διαβεβαιώσεις για τη νομιμοφροσύνη των κατοίκων, δήλωσε ότι προσχωρεί στο Εθελοντικό Τάγμα του Πούλου και υποσχέθηκε να το ενισχύει με άντρες από το χωριό. Μετά την εξέλιξη αυτή, και λίγο πριν την αποχώρησή τους, οι Γερμανοί πυρπόλησαν δύο (2) κατοικίες μελών του ΕΛΑΣ και ζήτησαν από τον πρόεδρο της κοινότητας να συντάξει ονομαστικό κατάλογο των κατοίκων.⁴¹⁷

Τον Δεκέμβριο του 1943, γερμανική επιχείρηση οδήγησε στην εκδίωξη των ανταρτών και στην ανακατάληψη της Κλεισούρας, για τον έλεγχο της οποίας εγκαταστάθηκε στο «Νταούλι» φυλάκιο δύναμης είκοσι (20) ανδρών του Πούλου, υπό τις διαταγές του Παναγιωτόπουλου. Τον Φεβρουάριο του 1944, ολιγομελής ομάδα ανταρτών του ΕΛΑΣ, με αρχηγό τον Κοσμά Σπανό (Αμύντα), προσέβαλε το φυλάκιο και το δημοτικό σχολείο του χωριού, αναζητώντας τον Παναγιωτόπουλο, που μάλλον είχε πληροφορηθεί ότι επέκειτο επίθεση των ανταρτών, και είχε ήδη καταφύγει στην Πτολεμαΐδα. Οι αντάρτες συνέλαβαν και εκτέλεσαν τους τρεις (3) μοναδικούς άντρες του Παναγιωτόπουλου που είχαν μείνει πίσω, σκότωσαν λανθασμένα έναν ακόμη πολίτη και επεδίωξαν να συλλάβουν τον πρόεδρο της Κλεισούρας, ο οποίος όμως είχε ήδη διαφύγει στο Αμύνταιο. Μετά από την εν λόγω επίθεση του ΕΛΑΣ, στο χωριό εγκαταστάθηκε δύναμη δεκαπέντε (15) Γερμανών, την οποία λίγο αργότερα ενίσχυσε ομάδα κομιτατζήδων, κατόπιν σχετικής πρότασης του

⁴¹⁶ Στο ίδιο.

⁴¹⁷ Στο ίδιο, σ. 547.

Κάλτσεφ στον Γερμανό φρούραρχο Καστοριάς, Χίλντενμπραντ, που είχε επισκεφθεί την Κλεισούρα, για τη διενέργεια ανακρίσεων.⁴¹⁸

Τη νύχτα της 4^{ης} προς 5^η Απριλίου 1944, μια διμοιρία σαράντα (40) περίπου ανδρών του ΕΛΑΣ Σινιάτσικου, με επικεφαλής τον Αλέξη Ρόσιο, φιλόλογο από τη Σιάτιστα, γνωστό με το ψευδώνυμο Υψηλάντης, έφτασε από τη Βλάστη στην Κλεισούρα. Αποστολή τους ήταν να στήσουν ενέδρα σε γερμανική φάλαγγα, η οποία το πρωί της 5^{ης} Απριλίου θα διερχόταν από τα στενά της Κλεισούρας. Για τον ίδιο σκοπό, επιστρατεύτηκαν και άντρες του εφεδρικού ΕΛΑΣ από τον Πελεκάνο, το Δρυόβουνο, το Σισάνι και το Μελιδόνι. Οι λόγοι που προβλήθηκαν για τη διεξαγωγή της επιχείρησης ήταν δύο. Ο πρώτος σχετιζόταν με τη διαταγή του διοικητή της 9^{ης} Μεραρχίας, Ιερώνυμου Τρωιάνου, προς τον Ρόσιο, σύμφωνα με την οποία η ενέδρα αποφασίστηκε με σκοπό τη λαφυραγώγηση μιας γεννήτριας αυτοκινήτου, απαραίτητης για τη λειτουργία ασυρμάτου. Ο δεύτερος ανέφερε πως η ενέδρα είχε ως στόχο την απελευθέρωση Εβραίων κρατουμένων, τους οποίους γερμανική φάλαγγα θα μετέφερε από την Καστοριά στη Θεσσαλονίκη.⁴¹⁹

Οι αντάρτες περικύκλωσαν την Κλεισούρα και απαγόρευσαν στους κατοίκους την έξοδο από το χωριό και τη βοσκή των κοπαδιών τους. Μάταια οι κάτοικοι προσπάθησαν τότε να μεταπείσουν τον Ρόσιο να μεταφέρει τον τόπο της ενέδρας από το «Νταούλι» στη θέση «Κότορι-Μύλοι», λίγο έξω από τη Βασιλειάδα. Μεταπολεμικά, μάλιστα, υποστήριξαν ότι η ενέδρα αποτελούσε μέσο πίεσης, ώστε οι άρρενες της Κλεισούρας να εξαναγκάζονταν στην ένταξή τους στον ΕΛΑΣ. Εν τέλει, το χτύπημα αποδείχθηκε τυφλό, καθώς στην ενέδρα έπεσε ένα γερμανικό επιβατικό αυτοκίνητο, στο οποίο επέβαινε ο λοχαγός Γκέρχαρντ Κλίνγκενχεφερ, συνοδευόμενο από τρεις (3) μοτοσυκλέτες της διμοιρίας μοτοσυκλετιστών-αγγελιοφόρων.⁴²⁰

Έπειτα από τριώρη μάχη, κατά τη διάρκεια της οποίας έφτασαν σε βοήθεια των Γερμανών ένοπλοι από τη Βασιλειάδα, οι αντάρτες αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν, ενώ ο Κλίνγκενχεφερ και ο υπασπιστής του, αν και τραυματίες, επιβιβάστηκαν σε αυτοκίνητο και κατευθύνθηκαν στην Πτολεμαΐδα, όπου και ενημέρωσαν τον συνταγματάρχη των SS Καρλ Σύμερς για το συμβάν. Όσον αφορά τις γερμανικές απώλειες, δεν υπάρχει γενική αποδοχή, μιας και ο αριθμός των νεκρών ποικίλλει από

⁴¹⁸ Στο ίδιο, σ. 547-548.

⁴¹⁹ Στο ίδιο, σ. 551.

⁴²⁰ Στο ίδιο, σ. 552.

τρία (3) έως επτά με οκτώ (7-8) άτομα, στα οποία προστίθενται και επτά (7) τραυματίες. Ωστόσο, ευρέως αποδεκτό θεωρείται το γεγονός ότι τα πτώματα κακοποιήθηκαν βάνουσα από τους αντάρτες,⁴²¹ κάτι που στάθηκε αιτία και, ταυτόχρονα, αφορμή για την αγριότητα των Γερμανών έναντι της Κλεισούρας.⁴²²

Μετά τη γνωστοποίηση του θανάτου των στρατιωτών, ο Σύμερς διέταξε την άμεση καταστροφή της Κλεισούρας και την εκτέλεση όλων των κατοίκων της, ανεξαρτήτως ηλικίας και φύλου. Πράγματι, οι Γερμανοί έσπευσαν στην περιοχή, λίγες μόνο ώρες μετά την ενέδρα. Ήταν η ευκαιρία τους να καταστρέψουν αφενός ένα χωριό που είχε από καιρό ενοχοποιηθεί ως προπύργιο ανταρτών και αφετέρου να εξασφαλίσουν, στο μέτρο του δυνατού, την ασφαλή διάβαση των στρατευμάτων τους στον οδικό άξονα Καστοριάς-Αμυνταίου. Οι άρρενες κάτοικοι της Κλεισούρας, φοβούμενοι ότι τα αντίποινα θα στρέφονταν αποκλειστικά εναντίον τους, κατέφυγαν άλλοι στη μονή της Παναγίας, και άλλοι στο Βαρικό. Οι γυναίκες και τα παιδιά παρέμειναν στο χωριό, είτε με δική τους απόφαση είτε με την προτροπή των ανδρών, καθώς θεωρήθηκε ότι θα εξαιρούνταν από τα αντίποινα.⁴²³

Γύρω στις 5 μ.μ., έφτασαν έξω από την Κλεισούρα οι αρμόδιες για την εκτέλεση της διαταγής του Σύμερς μονάδες του 7^{ου} Συντάγματος από την Κοζάνη και την Καστοριά. Μεταξύ αυτών ήταν και η 3^η διμοιρία του 6^{ου} Λόχου του 2^{ου} Τάγματος από την Κοζάνη, με διμοιρίτη τον ανθυπασπιστή Κρέτσμαρ, με την οποία συμμετείχε στην επιχείρηση και ο επιλοχίας του 6^{ου} Λόχου Χέρμπερτ Έντμουντ. Επρόκειτο, ουσιαστικά, για τις μονάδες που είχαν υποστεί τις απώλειες από τους άντρες του Ρόσιου. Λίγο πριν οι γερμανικές αυτές μονάδες και ένας απροσδιόριστος αριθμός κοιμητοζήδων επιδοθούν στη σφαγή των γυναικοπαίδων, το χωριό περικυκλώθηκε, και στήθηκαν πολυβόλα σε επίκαιρα σημεία, ώστε να καθίσταται αδύνατη η διαφυγή. Προηγουμένως, ένα απόσπασμα ανιχνευτών είχε προβεί σε μια πρόχειρη έρευνα για όπλα. Αφού οι ανιχνευτές βεβαιώθηκαν πως δεν υπήρχαν αντάρτες και, επομένως, οι επερχόμενες δυνάμεις δεν θα συναντούσαν αντίσταση, αποχώρησαν. Η επιχείρηση διήρκησε μέχρι την 7^η βραδινή της 5^{ης} Απριλίου. Μέσα σε δύο (2) σχεδόν ώρες, εκατόν πενήντα (150) σπίτια της Κλεισούρας, καταστήματα, μια κλινική και το σχολείο είχαν πυρποληθεί, ενώ είχαν φονευθεί περίπου διακόσια δεκαπέντε (215)

⁴²¹ Στα απομνημονεύματά τους, οι αγωνιστές του ΕΛΑΣ αποκρούουν τις κατηγορίες και θεωρούν δράστες της κακοποίησης των πτωμάτων τους κοιμητοζήδες των γειτονικών χωριών. Στο ίδιο, σ. 561.

⁴²² Στο ίδιο, σ. 554-556.

⁴²³ Στο ίδιο, σ. 564-565.

άτομα, εκατόν πενήντα οκτώ (158) γυναίκες και πενήντα επτά (57) άνδρες, από έξι (6) μηνών έως ενενήντα (90) ετών. Όταν οι άρρενες του χωριού επέστρεψαν το ίδιο βράδυ, συγκέντρωσαν και έθαψαν σε ομαδικούς τάφους, στο νεκροταφείο του Αγίου Δημητρίου, στον περίβολο της εκκλησίας του Προδρόμου και στις αυλές των σπιτιών, τα πτώματα που κείτονταν στους δρόμους και στην κεντρική πλατεία.⁴²⁴

Αμέσως μετά την καταστροφή της Κλεισούρας, η κινούμενη προς το Αμύνταιο μονάδα των SS εντόπισε κοντά στο χωριό Ασπρόγεια τρία (3) άτομα που προσπαθούσαν να κρυφτούν στους θάμνους. Ο ένας από αυτούς εκτελέστηκε στην προσπάθειά του να διαφύγει. Οι άλλοι δύο, ο Δημήτριος Θ. Νικολαΐδης ή Τσούτσης και ο Λάμπρος Α. Κόλικας, κάτοικοι Πεδινού και Ασπρογείων αντίστοιχα, συνελήφθησαν και μεταφέρθηκαν στο Αμύνταιο. Την επομένη, στις 6 Απριλίου, κατά την κίνηση της φάλαγγας προς τη Φλώρινα, οι δύο (2) συλληφθέντες εκτελέστηκαν στο 9^ο χιλιόμετρο της οδού Αμυνταίου-Φλώρινας, και τα πτώματά τους παρέμειναν εκεί έως την 8^η Απριλίου, οπότε και ανευρέθηκαν.⁴²⁵

Όπως και σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις, πρόξενος και ηθικός αυτουργός της καταστροφής της Κλεισούρας θεωρήθηκε ο Κάλτσεφ, ο οποίος φέρεται να ήταν παρών εκεί την ημέρα που διαδραματίστηκαν τα γεγονότα. Βέβαια, κατά τη δίκη του ενώπιον του Διαρκούς Στρατοδικείου Θεσσαλονίκης το 1948, ο ίδιος απέκρουσε τις κατηγορίες, υποστηρίζοντας ότι στις 5 Απριλίου 1944 βρισκόταν άρρωστος στην Έδεσσα.⁴²⁶

Η Νομαρχία Φλώρινας ενημερώθηκε για την καταστροφή της Κλεισούρας με καθυστέρηση δύο ημερών, στις 7 Απριλίου, από τον Πέτρο Σταρνάκα, πολλά μέλη της οικογένειας του οποίου συγκαταλέγονταν μεταξύ των θυμάτων. Κατόπιν, ο νομάρχης Μπόνης εξασφάλισε από το γερμανικό Φρουραρχείο άδεια μετάβασης κλιμακίου ιατρών και νοσηλευτών στην Κλεισούρα. Το ίδιο απόγευμα, ο Μπόνης ενημέρωσε τη νοσοκόμα, και προϊσταμένη του παραρτήματος του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού (ΕΕΣ), Ελένη Κάλφογλου, η οποία το πρωί της 8^{ης} Απριλίου αναχώρησε από τη Φλώρινα για την Κλεισούρα με δύο (2) αυτοκίνητα πλήρη ιατροφαρμακευτικού υλικού, κλιμάκιο αποτελούμενο από τους γιατρούς Αναστάσιο Ναούμ και Ι. Ματσούκα, τον φαρμακοποιό Γ. Αργυρόπουλο, τον υπάλληλο Πρόνοιας

⁴²⁴ Στο ίδιο, σ. 566, 567-569 και 573-574.

⁴²⁵ Χρυσοχόου, *Οι Γερμανοί...*, ό.π., σ. 381.

⁴²⁶ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 562.

της Νομαρχίας Α. Ιωαννίδη και την επίσης νοσοκόμα Μαρία Παπαδοπούλου. Το κλιμάκιο υπολόγισε τα κατεστραμμένα σπίτια σε εκατόν πενήντα (150), και τους εκτελεσθέντες σε διακόσιους σαράντα (240), ενώ τις φροντίδες των γιατρών δέχτηκαν περίπου τριανταπέντε με σαράντα (35-40) τραυματίες. Όλοι οι νοσηλευόμενοι από την Κλεισούρα φιλοξενήθηκαν στο ξενοδοχείο «Πανελλήνιον» της Φλώρινας, καθώς το Δημοτικό Νοσοκομείο της πόλης είχε επιταχθεί από τους Γερμανούς, και έτυχαν της φροντίδας της τοπικής επιτροπής του ΕΕΣ και της κοινωνίας της Φλώρινας.⁴²⁷

Για την περίθαλψη των πληγέντων, ο νομάρχης Φλώρινας ζήτησε από τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας τακτική επισιτιστική ενίσχυση από τις προμήθειες του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΣ). Επιπροσθέτως, αναφέρεται ότι, για την κάλυψη των άμεσων αναγκών, οι Άγγλοι έστειλαν χρηματική βοήθεια 165 λιρών. Όσοι από τους κατοίκους γλύτωσαν τα γερμανικά αντίποινα, άνδρες στην πλειοψηφία, μετά την καταστροφή της Κλεισούρας κατέφυγαν στο γειτονικό Βαρικό, το Αμύνταιο, την Πτολεμαΐδα, την Καστοριά και τη Θεσσαλονίκη. Ένας μικρός αριθμός έστησε πρόχειρες καλύβες στα «Λιβάδια Ιάζια». Στις 12 Απριλίου, κατά τη διάρκεια της επιχείρησης στο Άσκιο, γερμανικά αποσπάσματα περικύκλωσαν την παραπάνω τοποθεσία με τα παραπήγματα και υπέβαλαν τους διαμένοντες σε έλεγχο ταυτοτήτων. Πολλοί από αυτούς τράπηκαν τότε σε φυγή, με συνέπεια δύο (2) να εκτελεστούν, ο Δημήτριος Τράντας και ο Αχιλλέας Ρούβας. Οι υπόλοιποι φέρεται να γλύτωσαν την εκτέλεση, όταν μερικές γυναίκες άρχισαν να τραγουδούν τον ρουμανικό Εθνικό Ύμνο.⁴²⁸

Η εκτέλεση των γυναικοπαίδων στην Κλεισούρα από τους στρατιώτες του Σύμερς προκάλεσε την άμεση αντίδραση του Νόυμπαχερ, πολιτικού εντεταλμένου του Ράιχ στην Ελλάδα, ο οποίος έβλεπε τις προσπάθειές του στο πολιτικό επίπεδο για συσπείρωση δυνάμεων κατά του κομμουνισμού να κινδυνεύουν από μαζικές δολοφονίες, όπως η συγκεκριμένη. Έτσι, στις 16 Μαΐου 1944, εξέφρασε την έντονη διαμαρτυρία του προς τον ανώτερο στρατιωτικό διοικητή Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Βάικς, για το «λουτρό αίματος στην Κλεισούρα», όπως χαρακτήρισε το περιστατικό, παραπέμποντας στις αλλαγές που είχαν συναποφασιστεί στις 22 Δεκεμβρίου 1943 σχετικά με την πολιτική των αντιποίνων, οι οποίες απαγόρευαν ρητά την εφαρμογή

⁴²⁷ Στο ίδιο, σ. 575-576.

⁴²⁸ Στο ίδιο, σ. 577.

τους στον άμαχο πληθυσμό και εξαιρούσαν από αυτά τις γυναίκες και τα παιδιά. Μολαταύτα, τόσο η καταστροφή της Κλεισούρας όσο και οι κατοπινές ενέργειες των SS απέδειξαν ότι οι συγκεκριμένες διαταγές ίσχυαν σε θεωρητικό μόνο επίπεδο.⁴²⁹

Στη 1 Ιουνίου 1944, ένας Γερμανός υπαξιωματικός έχασε τη ζωή του από έκρηξη νάρκης που είχαν τοποθετήσει αντάρτες στο 16^ο χιλιόμετρο της οδού Φλώρινας-Κορυτσάς. Σε αντίποινα, οι γερμανικές αρχές Φλώρινας επέλεξαν από τις φυλακές της πόλης τους κρατούμενους Γεώργιο Νίτσα, Κοσμά Σεχίδη, Νικόλαο Μουρατίδη και Κωνσταντίνο Φ. Ζιώγα, τους οποίους και απαγχόνισαν το πρωί της 3^{ης} Ιουνίου στο σημείο της δολοφονίας, μαζί με τον υποδηματοποιό Ευάγγελο Παπακωνσταντίνου. Όλοι οι παραπάνω ήταν κάτοικοι Φλώρινας, ενώ είχαν συλληφθεί ως τροφοδότες των ανταρτών.⁴³⁰

Στις 22 Αυγούστου, τμήμα του ΕΛΑΣ έστησε μεταξύ Βεύης και Κλειδιού ενέδρα σε διερχόμενα αυτοκίνητα, στα οποία επέβαιναν Γερμανοί και Ιταλοί στρατιώτες. Από την επίθεση σκοτώθηκαν επτά (7) Γερμανοί και ένας Ιταλός. Η ενέδρα αυτή ήταν μια από τις πλέον πολύνεκρες για τα γερμανικά στρατεύματα που χρησιμοποιούσαν αυτό το τμήμα του οδικού δικτύου για τις μετακινήσεις τους.⁴³¹

Η αντίδραση των γερμανικών στρατιωτικών αρχών Φλώρινας υπήρξε άμεση. Την επομένη της ενέδρας, Τετάρτη 23 Αυγούστου, ο φρούραρχος Μπούντσελ, που είχε αναλάβει τα καθήκοντά του λίγες ημέρες νωρίτερα, διέταξε σε αντίποινα την εκτέλεση συνολικά είκοσι (20) ατόμων. Πράγματι, αμέσως επελέγησαν είκοσι (20) κρατούμενοι από τις φυλακές, οι οποίοι και μεταφέρθηκαν με ένα στρατιωτικό αυτοκίνητο στη νότια πλευρά της πόλης, όπου στις 15:30 μ.μ. εκτελέστηκαν σε έναν αγρό κάτω από την οδό Αγίου Γεωργίου, και στο ύψος του ομώνυμου ναού. Το έργο του εκτελεστικού αποσπάσματος ολοκλήρωσε ένας Γερμανός αξιωματικός, δίνοντας τη χαρακτηριστική βολή. Ανήμερα της εκτέλεσης, ο διοικητής του Τμήματος Ασφαλείας Φλώρινας, μοίραρχος Νικόλαος Μπακογιάννης, απέστειλε στις ελληνικές υπηρεσίες της Θεσσαλονίκης αναφορά για το συμβάν, με τίτλο «*Συλλήψεις και εκτελέσεις ατόμων υπό των Αρχών Κατοχής*».⁴³²

Από τους συνολικά είκοσι (20) εκτελεσθέντες, οι τρεις (3) διέμεναν στην πόλη της Φλώρινας και είχαν συλληφθεί την ίδια ημέρα, ενώ οι υπόλοιποι δεκαεπτά (17)

⁴²⁹ Στο ίδιο, σ. 577-578 και 598.

⁴³⁰ Χρυσόχου, *Οι Γερμανοί...*, ό.π., σ. 389.

⁴³¹ Δορδανάς, *Τα αντίποινα...*, ό.π., σ. 344-345.

⁴³² Στο ίδιο, σ. 345-346.

κατάγονταν από χωριά της Φλώρινας και της Καστοριάς, και κρατούνταν ήδη στις φυλακές της πόλης. Ειδικότερα, τα ξημερώματα της 3^{ης} Αυγούστου 1944, τμήμα γερμανικού στρατού, με επικεφαλής τον Αυστριακό δεκανέα Χανς Όσβαλντ Πούσιχ, ο οποίος, όπως έχει προαναφερθεί, υπηρετούσε ως διερμηνέας στο Φρουραρχείο της Φλώρινας, περικύκλωσε την Κάτω Καλλινίκη και συγκέντρωσε στην πλατεία μόνο τους πρόσφυγες κατοίκους του χωριού. Από αυτούς, συνέλαβε βάσει λίστας ονομάτων δεκαοκτώ (18) άνδρες, για τους οποίους υπήρχαν πληροφορίες ότι έκρυβαν όπλα, υποστήριζαν ποικιλοτρόπως και τροφοδοτούσαν με τρόφιμα τους αντάρτες, και τους μετέφερε πεζή στη Φλώρινα. Υπεύθυνος για τις συλλήψεις αυτές ήταν ένας συγχωριανός των συλληφθέντων, που είχε δώσει στους Γερμανούς τα ονόματα όσων συνεργάζονταν με τους αντάρτες.⁴³³ Η απουσία ενός καταζητούμενου, μάλιστα, οδήγησε στη σύλληψη του ανήλικου αδελφού του.⁴³⁴ Από τους δεκαοκτώ (18) άνδρες, οι δύο (2) κρατήθηκαν στο κυρίως κτίριο των φυλακών, ενώ οι υπόλοιποι στο «Ρετζί». Τις επόμενες ημέρες, οι κρατούμενοι χρησιμοποιήθηκαν σε καταναγκαστικά έργα. Στις 23 Αυγούστου, έξι (6) από αυτούς επελέγησαν και εκτελέστηκαν ως αντίποινα για την προηγηθείσα ανταρτική δράση.⁴³⁵

Στις 21 Αυγούστου, γερμανικό τμήμα, με επικεφαλής και πάλι τον Πούσιχ, περικύκλωσε τις Άνω Κλεινές και συνέλαβε δύο (2) άτομα για τα οποία υπήρχαν πληροφορίες ότι τροφοδοτούσαν με τρόφιμα τους αντάρτες. Ένα τρίτο άτομο, ο Στέφανος Γιαλαμάς, φέρεται να διέφυγε τη σύλληψη, λόγω ασυμφωνίας μεταξύ του ονόματος που αναγραφόταν στην ταυτότητά του, και αυτού που υπήρχε στη γερμανική κατάσταση. Οι Γερμανοί, λίγο πριν την αποχώρησή τους από το χωριό με τους δύο (2) συλληφθέντες, τους Χαράλαμπο Κηπουρόπουλο και Πέτρο Γρούιο, πυρπόλησαν τον μύλο του τελευταίου, από τον οποίο οι αντάρτες πιθανόν προμηθεύονταν αλεύρι. Με ανάλογες επιχειρήσεις, και με οδηγό σχετικές

⁴³³ Καθ' υπόδειξη του ιδίου, συνελήφθη και ο Γεώργιος Γρηγοριάδης, ο οποίος εν συνεχεία οδηγήθηκε στην πλατεία του χωριού και ξυλοκοπήθηκε άγρια από τους Γερμανούς στρατιώτες, ενώπιον των υπολοίπων συγκεντρωμένων. Στο ίδιο, σ. 347.

⁴³⁴ Επρόκειτο για τον δεκαεξάχρονο τότε Κωνσταντίνο Τσαρσιταλίδη, ο οποίος μεταφέρθηκε με τους υπόλοιπους συλληφθέντες στη Φλώρινα, όπου και κρατήθηκε μέχρι τις 23 Αυγούστου, ημέρα εκτέλεσης των είκοσι (20) ατόμων. Στο ίδιο.

⁴³⁵ Στο ίδιο.

ονομαστικές καταστάσεις, συνελήφθησαν μάλλον μέσα στον Αύγουστο και οι υπόλοιποι εκτελεσθέντες.⁴³⁶

Οι είκοσι (20) εκτελεσθέντες της 23^{ης} Αυγούστου ήταν ο δικηγόρος Αργύριος Εξάρχου, ο Βασίλειος Καρανίκας, ο Ιωάννης Πλατής, και οι τρεις από τη Φλώρινα, ο Γεώργιος Σαουλίδης, ο Γεώργιος Γρηγοριάδης, ο Θεόδωρος Ευθυμιάδης, ο Αναστάσιος Ξενίδης, ο Γεώργιος Σελεμίδης, ο Γεώργιος Παλαιόπουλος, όλοι τους από την Κάτω Καλλινίκη, ο Βασίλειος Στοΐνης, ο Δανιήλ Μίσκας, ο Παύλος Τσολάκης, και οι τρεις από τον Πολυπλάτανο, ο Γεώργιος Καλαϊτζίδης από τις Κάτω Κλεινές, ο Χαράλαμπος Κηπουρόπουλος και ο Πέτρος Γρούϊος από τις Άνω Κλεινές, ο Αναστάσιος Δούμας, ο Στέργιος Αδαμίδης, ο Τρύφων Καρανικόπουλος, ο Ζήσης Βάρρας και ο Στέφανος Παπαδόπουλος, όλοι τους από την περιοχή της Καστοριάς.⁴³⁷

Όσον αφορά τον Αργύριο Εξάρχου, στις 21 Ιουνίου 1944, με απόφαση του Υπουργείου Εσωτερικών, είχε διοριστεί μέλος της διοικούσας επιτροπής του Δήμου και, ταυτόχρονα, είχε επιφορτιστεί με τα καθήκοντα του δημάρχου, έπειτα και από τον θάνατο του Δημητρίου Κώττα. Το δεύτερο σκέλος της απόφασης δεν έτυχε της απαραίτητης έγκρισης των γερμανικών στρατιωτικών αρχών, για «λόγους ιδιάζοντες». Μετά τον θάνατό του, η διοικούσα επιτροπή του Δήμου Φλώρινας, σε έκτακτη συνεδρίασή της στις 14 Οκτωβρίου 1944, ανακήρυξε τον Αργύριο Εξάρχου επίτιμο δήμαρχο Φλώρινας.⁴³⁸

Για την εκτέλεση της 23^{ης} Αυγούστου, από τις μεγαλύτερες σε αριθμό εκτελεσθέντων στην περιοχή της Φλώρινας κατά τη διάρκεια της Κατοχής, δεν υπήρξε καμία αναφορά στις γερμανικές στρατιωτικές εκθέσεις της εποχής, όπως συνέβαινε σε ανάλογες περιπτώσεις. Επίσης, όπως και σε άλλες περιπτώσεις, ευθύνες για τη σύλληψη και την εκτέλεση των είκοσι (20) ατόμων επιρρίφθηκαν στον Κάλτσεφ και στους άλλους κορυφαίους πράκτορες της βουλγαρικής προπαγάνδας στη Φλώρινα.⁴³⁹ Άλλωστε, η ανάμειξη των Βούλγαρων ίσως να προδίδεται αφενός

⁴³⁶ Στο ίδιο, σ. 348.

⁴³⁷ Στο ίδιο, σ. 348-349.

⁴³⁸ Στο ίδιο, σ. 350.

⁴³⁹ Στη δίκη του Κάλτσεφ ενώπιον του Διαρκούς Στρατοδικείου Θεσσαλονίκης τον Μάιο του 1948, ο αδελφός του Αργύριου Εξάρχου, επίσης δικηγόρος Μηνάς Εξάρχου, κατέθεσε ότι για τη ματαίωση του διορισμού του αδελφού του ως δημάρχου, τη σύλληψη και την εκτέλεσή του ευθυνόταν ο κατηγορούμενος, ο οποίος είχε βαλθεί να τον εξοντώσει, λόγω της πατριωτικής του δράσης. Στο ίδιο, σ. 351-352.

από το γεγονός ότι ο φρούραρχος Μπούντσελ είχε αναλάβει τα καθήκοντά του μόλις στα τέλη Ιουλίου, οπότε η υπόδειξη προσώπων από τη βουλγαρική πλευρά μπορούσε να γίνει ευκολότερα αποδεκτή, και αφετέρου από την απόφαση να εκτελεστούν ως αντίποινα στην ανταρτική ενέδρα κρατούμενοι από τις φυλακές, και όχι να πυρποληθεί το γειτονικό με το συμβάν χωριό, η οποία υποκρύπτει την επιρροή που μπορούσαν να ασκήσουν οι Βούλγαροι αξιωματικοί στις τοπικές γερμανικές αρχές, προκειμένου να προστατεύσουν από τον κίνδυνο των αντιποίνων δεκτικά στην προπαγάνδα τους σλαβόφωνα χωριά.⁴⁴⁰

Συνολικά, το διάστημα 1941-1944, οι γερμανικές αρχές εκτέλεσαν σε όλο τον νομό Φλώρινας περίπου εξήντα (60) άτομα, στα οποία θα πρέπει να προστεθούν και οι διακόσιοι τριάντα (230) και πλέον άμαχοι, στην πλειοψηφία τους γυναίκες και παιδιά, της Κλεισούρας. Ευθύνες για τις εκτελέσεις αυτές επιρρίφθηκαν, όπως πολλάκις προαναφέρθηκε, στον βουλγαρικό παράγοντα, και ειδικά στον Βούλγαρο αξιωματικό σύνδεσμο Αντώνιο Κάλτσεφ, με αποτέλεσμα το 1948 να καταδικαστεί ως ηθικός αυτουργός εγκλημάτων πολέμου σε θάνατο. Ωστόσο, αυτές, όπως και άλλες περιπτώσεις εκτελέσεων Ελλήνων στην Κατοχή, δεν αποτέλεσαν αντικείμενο δικαστικής διερεύνησης από τις αρχές της Δυτικής Γερμανίας, ενώ, ακόμη και όταν αυτό συνέβη, οδήγησε στην απαλλαγή των κατηγορουμένων.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 353.

⁴⁴¹ Στο ίδιο, σ. 354.

3. Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΦΛΩΡΙΝΑΣ (ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1944) ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ: ΜΠΟΝΗΣ-ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ- ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ-ΤΟΠΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

Η είσοδος του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή της Φλώρινας, όπως έχει ήδη αναφερθεί, πραγματοποιήθηκε στις 16 Ιανουαρίου 1944.⁴⁴² Την αμέσως επόμενη ημέρα, 17 Ιανουαρίου, οι Βούλγαροι εκτέλεσαν στην Παλαίστρα, όπου βρισκόταν η έδρα της βουλγαρικής μεραρχίας, τον Αντώνη Χαρίση, γραμματέα της κομματικής οργάνωσης, και τον Μιχάλη Χαρίση, σύνδεσμο της περιφερειακής επιτροπής των ΚΚΕ και ΕΛΑΣ στην περιοχή Καϊμακτσαλάν. Την ίδια ημέρα, εκτελέστηκαν από τους Βούλγαρους στο χωριό Ντόλνο Ντούπενι της γιουγκοσλαβικής Πρέσπας και επτά (7) μαθητές του Γυμνασίου Φλώρινας, μέλη του ΦΣΦ «Αριστοτέλης», οι οποίοι πήγαιναν για κατάταξη στον ΕΛΑΣ ή, κατά άλλη εκδοχή, στον ΕΔΕΣ και συνελήφθησαν στον Λαιμό. Επρόκειτο για τους Συμεών Χατζηπροδρόμου, Κωνσταντίνο Γαζίνο, Λάσκαρη Στεφανίδη, Γεώργιο Λουκίδη, Δημήτριο Τάνο, Πέτρο Μάρκου και Γεώργιο Σεχίδη.⁴⁴³

Ο Μπόνης, σύμφωνα με τα γραφόμενά του, πληροφορήθηκε για τη βουλγαρική εισβολή στις 19 Ιανουαρίου, καθώς μια ημέρα νωρίτερα είχε μεταβεί στη Θεσσαλονίκη για υπηρεσιακούς λόγους. Στις 20 Ιανουαρίου, ενημερώθηκε πως οι Βούλγαροι προέβησαν σε έκτροπα στην ύπαιθρο και, όντας ο ίδιος ασθενής, έστειλε αμέσως στη Φλώρινα τον οδηγό του, με εντολή να του μεταβιβάσει μέχρι τις 22 του μήνα εκθέσεις των διευθυντών της Νομαρχίας και της Χωροφυλακής, ώστε να αποκτήσει σαφή εικόνα των τεκταινόμενων, και κατόπιν να διαμαρτυρηθεί στον στρατιωτικό διοικητή της Θεσσαλονίκης. Στις 22 Ιανουαρίου, ο Μπόνης έλαβε προφορικές πληροφορίες για τα μέχρι την 21^η του μήνα συμβάντα, βάσει των οποίων και υπέβαλε δύο (2) ημέρες αργότερα σχετική έκθεση στον προϊστάμενο του II Τμήματος της Στρατιωτικής Διοίκησης, Δρο Μπέντερ. Στον ίδιο εξέφρασε και τον

⁴⁴² ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 1, Χρυσόχου, Η δράσις..., ό.π., Τεύχος Β': 1943 και 1944, σ. 282.

⁴⁴³ Ηλιάδου-Τάχου, Τα χρώματα..., ό.π., σ. 84-85, Καλλιανιώτης, Η Αντίσταση..., ό.π., σ. 320. Καμία από τις πρωτογενείς πηγές δεν έκανε λόγο για τις δύο αυτές εκτελέσεις.

φόβο ότι οι βουλγαρίζοντες της περιοχής πιθανόν να υποκινούσαν τα βουλγαρικά στρατεύματα σε περαιτέρω έκτροπα εναντίον των γηγενών και των προσφύγων. Ο Μπέντερ τον διαβεβαίωσε πως θα λαμβάνονταν άμεσα μέτρα από τον ανώτατο στρατιωτικό διοικητή.⁴⁴⁴

Επιστρέφοντας στις 25 Ιανουαρίου στη Φλώρινα, ο νομάρχης κάλεσε τους αρμόδιους διευθυντές των υπηρεσιών και τον διοικητή της Χωροφυλακής, και πληροφορήθηκε τα όσα είχαν συμβεί. Στην πόλη επικρατούσε κλίμα τρόμου, καθώς εκεί είχαν καταφύγει αρκετοί πρόεδροι κοινοτήτων, είτε επειδή είχαν ήδη κακοποιηθεί είτε επειδή απειλούνταν με σύλληψη και κακοποίηση. Στηριζόμενος στις έγγραφες καταθέσεις των προέδρων, ο Μπόνης συνέταξε σχετική αναφορά, την οποία και υπέβαλε αυθημερόν στον Γερμανό φρούραρχο, μαζί με τις ιατροδικαστικές εκθέσεις όλων όσων μέχρι την ημέρα εκείνη είχαν καταγγείλει τον ξυλοδαρμό τους. Στις 26 του μήνα, ο νομάρχης παρουσίασε ενώπιον του διευθυντή της Αστυνομίας, Φίσερ, κακοποιηθέντες από το χωριό Τριπόταμος, με την παραμορφωμένη εικόνα τους να προκαλεί τη φρίκη του ανθυπολοχαγού και των συνεργατών του, οι οποίοι και προέβησαν αμέσως σε λεπτομερή ανάκριση των παθόντων. Την επομένη, 27 Ιανουαρίου, μεταφέρθηκε στις τοπικές γερμανικές αρχές σε «αξιοθρήνητο» κατάσταση ο ιερέας του Αμμοχωρίου, Παναγιώτης Χατζόπουλος, που λίγες ημέρες νωρίτερα είχε κακοποιηθεί βάνουσα από Βούλγαρους στρατιώτες, εξαιτίας του ότι έψαλλε στα ελληνικά, αλλά και γιατί κατήγγειλε στον μητροπολίτη Βασίλειο⁴⁴⁵ τα όσα είχαν διαδραματιστεί στη θεία λειτουργία της Κυριακής, 23^{ης} του μήνα. Κατόπιν τούτων, ο φρούραρχος διέταξε την άμεση διερεύνηση των καταγγελλθέντων και προσπάθησε να λάβει κάθε δυνατό μέτρο, προκειμένου να μην επαναλαμβάνονταν παρόμοια έκτροπα σε βάρος αθώων πολιτών. Εντούτοις, παρά τις φιλότιμες, κατά τον Μπόνη, προσπάθειες των Γερμανών, οι αδικαιολόγητες συλλήψεις και κακοποιήσεις σε βάρος αποκλειστικά ελληνοφρόνων συνεχίστηκαν.⁴⁴⁶

Σύμφωνα με τον νομάρχη, θύματα των Βούλγαρων υπήρξαν κυρίως εκπαιδευτικοί, ιερείς, γραμματείς κοινοτήτων και, γενικά, επιφανείς ελληνόφρονες των χωριών της περιοχής,⁴⁴⁷ κάτι που επιβεβαίωσαν και ορισμένοι πληροφορητές.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ IMXA, ό.π., σ. 1-2.

⁴⁴⁵ Ο Βασίλειος είχε εγκαταλείψει τη Φλώρινα λίγο πριν τη γερμανική εισβολή και επέστρεψε σε αυτήν τον Ιούνιο του 1942. Μπόνης, *Η Φλώρινα...*, ό.π., σ. 54.

⁴⁴⁶ IMXA, ό.π., σ. 2-4.

⁴⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 4.

Κάποιος αξιωματικός, μάλιστα, διατεινόταν πως οι Έλληνες της Μακεδονίας έπρεπε να υποστούν τα αντίποινα για όσα ο Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος είχε διαπράξει εναντίον της Βουλγαρίας την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι απροκάλυπτες βουλγαρικές βιαιότητες, ωστόσο, έγιναν σύντομα αντιληπτές από τις γερμανικές αρχές της Φλώρινας, οι οποίες πλέον λάμβαναν αμέσως κατασταλτικά μέτρα, χωρίς καν να χρειάζονται τις εισηγήσεις της ελληνικής πλευράς. Ο Μπόνης εξέφραζε την πεποίθηση ότι η αφόρητη αυτή κατάσταση, η «*λαιίλαπα*», όπως τη χαρακτήριζε, θα ήταν προσωρινή.⁴⁴⁹

Στη συνέχεια της πρώτης αυτής προσωπικής του έκθεσης, ο νομάρχης παρέθετε τα ονόματα των κακοποιηθέντων ανά κοινότητα κατοίκων, περιγράφοντας παράλληλα εν συντομία και τα βουλγαρικά έκτροπα.⁴⁵⁰ Στην προκειμένη περίπτωση, βέβαια, όλα αυτά θα αναπτυχθούν εκτενώς παρακάτω.

Κλείνοντας την έκθεσή του, ο Μπόνης σημείωνε πως το γερμανικό Φρουραρχείο είχε ήδη ενημερωθεί για τις θηριωδίες των Βούλγαρων, τις οποίες και εξέταζε, λαμβάνοντας ταυτόχρονα τα ανάλογα της δικαιοδοσίας του μέτρα, με σκοπό να υποβάλλει κατόπιν τα πορίσματά του στη Στρατιωτική Διοίκηση Θεσσαλονίκης για τα περαιτέρω.⁴⁵¹

Περνώντας στον Χρυσοχόου, οι απόψεις του συνέκλιναν αδιαμφισβήτητα με τα γραφόμενα του Μπόνη. Σύμφωνα με τον γενικό επιθεωρητή Νομαρχιών, λοιπόν, οι Βούλγαροι είχαν εισέλθει στη γερμανοκρατούμενη Φλώρινα με μοναδικό σκοπό την εκδίκηση και εξόντωση των ελληνοφρόνων, παραμερίζοντας τον πρωταρχικό τους στόχο, που ήταν η εκδίωξη των ανταρτών. Αν, μάλιστα, δεν παρενέβαιναν οι Γερμανοί, οι οποίοι, κατά τον Χρυσοχόου, έσωσαν πολλούς Έλληνες από τις εγκληματικές πράξεις του βουλγαρικού στρατού, η κατάσταση θα ήταν πολύ χειρότερη.⁴⁵² Αυτή η σύγκλιση απόψεων μεταξύ των δύο εκπροσώπων της ελληνικής διοίκησης δύναται να αιτιολογηθεί από το κοινό, έκδηλα αντιβουλγαρικό και συγκρατημένα γερμανόφιλο, ιδεολογικό τους υπόβαθρο.

Από τη μεριά τους, οι περισσότεροι πληροφορητές, αν όχι όλοι, συμφωνούσαν με τους Μπόνη και Χρυσοχόου στο ότι σκοπός της βουλγαρικής εισβολής στη Φλώρινα

⁴⁴⁸ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

⁴⁴⁹ IMXA, ό.π.

⁴⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 4-10.

⁴⁵¹ Στο ίδιο, σ. 10.

⁴⁵² Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 297.

φαινόταν πράγματι να είναι η άσκηση διαφόρων μορφών βίας σε βάρος των ελληνοφρόνων.⁴⁵³ Μολαταύτα, όσον αφορά το ενδιαφέρον και τα μέτρα που η ελληνική και η γερμανική διοίκηση υποτίθεται πως έλαβαν έναντι της βουλγαρικής δράσης, οι απόψεις των πληροφορητών δίσταντο. Μερικοί έκαναν λόγο για παντελή αδιαφορία, τόσο των ελληνικών όσο και των γερμανικών αρχών.⁴⁵⁴ Άλλοι ανέφεραν ότι ο μεν νομάρχης πληροφορήθηκε τα συμβάντα, ήταν όμως ανήμπορος να αντιδράσει, ενώ οι Γερμανοί αδιαφόρησαν πλήρως, εξαιτίας και της συμμαχίας τους με τη Βουλγαρία.⁴⁵⁵ Ορισμένοι, πάλι, ισχυρίστηκαν ότι οι Γερμανοί ήταν αυτοί που έλαβαν γνώση των βουλγαρικών εκτροπών, χωρίς να είναι σε θέση να πουν το ίδιο και για τον Μπόνη.⁴⁵⁶ Τέλος, υπήρχαν και εκείνοι, σύμφωνα με τους οποίους οι γερμανικές αρχές υπερασπίστηκαν τωόντι τους Έλληνες, θέτοντας τέρμα στις βουλγαρικές ανομίες.⁴⁵⁷

Ανεξάρτητα, βέβαια, από τις όποιες διαφορές τους, η εικόνα που μας δίνουν οι πηγές, η Έκθεση του Μπόνη, το βιβλίο του Χρυσοχόου και οι συνεντεύξεις, είναι η εξής.⁴⁵⁸

1) Άγιος Αθανάσιος Έδεσσας.⁴⁵⁹ Στις 18 Ιανουαρίου, έφτασαν στο χωριό γερμανικά και βουλγαρικά στρατεύματα, συνολικού αριθμού χιλίων (1000) και πλέον αντρών. Την επομένη, συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στη Φλώρινα όλοι όσοι καταζητούνταν από τις γερμανικές αρχές, καθώς και οι άρρενες ηλικίας δεκαοκτώ έως τριάντα (18-30) ετών. Στις 20 Ιανουαρίου, ο επικεφαλής Βούλγαρος αξιωματικός συνέλαβε αναίτια, και χωρίς γερμανική διαταγή, τον δάσκαλο Λουκά Δ. Πρωτοπαππά και τον δασονόμο Μ. Κανελλόπουλο. Παρά την αξίωση των Βούλγαρων να μεταφέρουν

⁴⁵³ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018, Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018, Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018, Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018, Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018, Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁴⁵⁴ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

⁴⁵⁵ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018, Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁴⁵⁶ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018, Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018, Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁴⁵⁷ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018, Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁴⁵⁸ Τα γεγονότα παρατίθενται ανά κοινότητα, και βάσει της αλφαβητικής τους σειράς.

⁴⁵⁹ Οι λόγοι για τους οποίους υπεβλήθη αναφορά στη Νομαρχία Φλώρινας, ενώ το χωριό ανήκε στη δικαιοδοσία της Νομαρχίας Πέλλας, δεν κατέστη δυνατό να διευκρινιστούν, αν και μάλλον σχετίζονταν με το γεγονός ότι τα συμβάντα που περιγράφονταν έλαβαν χώρα στη Φλώρινα.

μόνοι τους δύο (2) συλληφθέντες από τον Άγιο Αθανάσιο στη Φλώρινα, οι Γερμανοί διέταξαν τη μεταγωγή τους μαζί με τους συλληφθέντες από το χωριό Ζέρβη, συνοδεία Γερμανού στρατιώτη. Κατά τη στάση τους στη Βεύη, ο Γερμανός στρατιώτης φιλοξενήθηκε στο χωριό, ενώ οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν στο σχολείο. Εκεί, οι Πρωτοπαππός και Κανελλόπουλος, αφού διαχωρίστηκαν από τους εκ Ζέρβης κρατούμενους, κακοποιήθηκαν από Βούλγαρους στρατιώτες, υπό την απειλή πολυβόλου. Στις 22 Ιανουαρίου, λίγο μετά την άφιξη των συλληφθέντων στη Φλώρινα, Βούλγαρος ανθυπολοχαγός έβγαλε τον Πρωτοπαππά από τον θάλαμό του στον εξώστη, όπου έτερος στρατιώτης στερέωσε ένα πολυβόλο στον θώρακά του, και τον ξυλοκόπησε βάνουσα, με την αιτιολογία ότι ήταν Έλληνας και δίδασκε ελληνικά στη Μακεδονία. Την επομένη, ο ίδιος αξιωματικός μαστίγωσε τον δάσκαλο ενώπιον όλων των κρατουμένων. Κάθε φορά που ο ίδιος Βούλγαρος ανθυπολοχαγός έκανε έφοδο στον θάλαμο, κακοποιούσε και υποχρέωνε σε αγγαρείες τον Πρωτοπαππά και τον ιερέα Παπαγιάννη Τζίκο, ενώ συχνά διέταζε τους υπαξιωματικούς του να ξυπνούν και να χτυπούν μέσα στη νύχτα τους δύο συγκεκριμένους άντρες, υπενθυμίζοντάς τους πως δεν έπρεπε να χρησιμοποιούν τα ελληνικά στη Μακεδονία.⁴⁶⁰

2) Άγιος Βαρθολομαίος. Το πρωί της 23^{ης} Ιανουαρίου, αφίχθη στο χωριό τμήμα βουλγαρικού στρατού από τη Σιταριά, το οποίο υποδέχθηκαν στην πλατεία οι υπάλληλοι της κοινότητας και η δασκάλα. Σχεδόν αμέσως, ο Βούλγαρος διοικητής ανακοίνωσε ότι θα διεξήγαγε έρευνες και διέταξε να συγκεντρωθούν στην αυλή του σχολείου όλοι οι άνδρες ηλικίας δεκαέξι έως εξήντα (16-60) ετών, προκειμένου να θεωρηθούν τα δελτία ταυτότητάς τους και να παραδοθούν τυχόν στρατιωτικά είδη που είχαν στην κατοχή τους. Συμβουλευόμενος τότε την ονομαστική κατάσταση που έφερε μαζί του, συνέλαβε και έθεσε υπό κράτηση εννέα (9) άτομα: τον Ευστάθιο Κωνσταντινίδη, πρόεδρο της κοινότητας, τον Μιλτιάδη Κωνσταντινίδη, τον Παντελή Δημόπουλο, τον Παντελή Σεβρανίδη, τον Ελευθέριο Σεβρανίδη, τον δάσκαλο Βασίλειο Σαχινίδη, τον Γεώργιο Κουσίδη, τον Ιερεμία Κοκκινίδη και τον Αβραάμ Κοκκινίδη. Εν συνεχεία, απευθυνόμενος στον δάσκαλο Λεωνίδα Σαχινίδη, έφεδρο ανθυπολοχαγό, δήλωσε ότι ο Άγιος Βαρθολομαίος ήταν το πρώτο ελληνικό χωριό που συναντούσε από την Έδεσσα, προσθέτοντας: *«τι γυρεύετε εδώ; Τίνος είναι ο*

⁴⁶⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά Λουκά Δ. Πρωτοπαππά Δημ/λου Αγ. Αθανασίου Εδέσσης προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 47-48.

τόπος; *Επί τριάκοντα έτη βασανίζετε τον πληθυσμόν μας και απαγορεύετε τη γλώσσα μας*». Κατόπιν, τον μετέφερε μαζί με τους υπόλοιπους εννέα (9) κρατουμένους, στους οποίους ακολούθως προστέθηκαν ο ιερέας του χωριού, ο αντιπρόεδρος της κοινότητας, Θεοδόσιος Κατικαρίδης, και ο σύμβουλος Δημήτριος Μιμιλίδης. Μετά από τρεις (3) ώρες, ο Λεωνίδας Σαχινίδης επέστρεψε συνοδεία βουλγαρικής περιπόλου στο σπίτι του, ώστε να είναι παρών στην έρευνα που θα διεξαγόταν. Στη διάρκεια της έρευνας, οι Βούλγαροι κατέσχεσαν τη στολή του έφεδρου αξιωματικού και κακοποίησαν ανηλεώς τον δάσκαλο, μπροστά στα μάτια των έντρομων συγγενών του, απειλώντας τον μάλιστα τετράκις με εν ψυχρώ εκτέλεση. Κατά τις έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στα υπόλοιπα σπίτια του χωριού, κακοποιήθηκαν ακόμη ο αγροφύλακας Ιερεμίας Κοκκινίδης, η σύζυγος και οι κόρες του οποίου απειλήθηκαν με εκτέλεση, ο Δημήτριος Μιμιλίδης, ο ιερέας της κοινότητας και ο Ελευθέριος Σεβρανίδης, ενώ συλήθηκαν και διάφορα είδη. Στο σπίτι του Κωνσταντίνου Συμεωνίδη, η έρευνα αποκάλυψε ελληνική σημαία, την οποία οι στρατιώτες, αφού παρουσίασαν στον διοικητή τους, έσκισαν και έκαψαν σε θερμάστρα. Λίγο πριν την αποχώρησή τους, ο διοικητής ενημέρωσε τους κρατουμένους πως το χωριό δεν διέτρεχε κίνδυνο, εκτός και εάν γνωστοποιούνταν τα συμβάντα, οπότε και θα πυρπολείτο ολοσχερώς. Μετά το πέρας των εξάωρων ερευνών, η κοινότητα προσέφερε στα βουλγαρικά στρατεύματα κέρασμα, το οποίο δεν δέχτηκαν, και αναχώρησαν για τη Σιταριά.⁴⁶¹

Την πλειονότητα των παραπάνω επαληθεύει και η μαρτυρία της Ζωής Σ., συζύγου του δασκάλου Λεωνίδα Σαχινίδη. Σύμφωνα με την κυρία Ζωή, λοιπόν, οι Βούλγαροι έφτασαν στον Άγιο Βαρθολομαίο από τη Σιταριά, χωρίστηκαν σε ομάδες και διερεύνησαν όλα τα σπίτια του χωριού, αναζητώντας πολεμικά είδη. Κατά τη διάρκεια της βραχύβιας παραμονής τους στο χωριό, προέβησαν στον βίαιο ξυλοδαρμό του συζύγου της, του Ιερεμία Κοκκινίδη και του Δημητρίου Μιμιλίδη, με τον τελευταίο να μεταφέρεται για ιατρική περίθαλψη στην Αθήνα, και να μένει τελικά παράλυτος. Πιο συγκεκριμένα, και εστιάζοντας κυρίως στην περίπτωση του συζύγου της, ανέφερε:

⁴⁶¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Αν/δρου Θεοδ. Κατικαρίδη & Αναφορά Λ. Σαχινίδη, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 37-40, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 286-287.

Εφτά άτομα ήρθαν στο σπίτι μας. Αυτοί είχανε καταθέσεις, κατηγορούσανε τον άντρα μου, δεν ξέρω, για... πολιτικά, τι ήτανε, δεν ξέρω! Αλλά κατά λάθος ο άντρας μου έφαγε το ζύλο! Αυτές οι καταθέσεις ήταν για τον κουνιάδο μου, γιατί αυτός έκανε, δάσκαλος ήταν και εκείνος, στη Σιταριά. [...] Ε πέρασαν από σπίτι σε σπίτι, ή μάλλον στην εκκλησία το είπανε. Έτυχε, δεν είχαμε παπά, αλλά εκείνη την Κυριακή να έχουμε στην εκκλησία. Το είπανε «όλοι οι άντρες από δεκαπέντε-δεκαέξι χρονών θα μαζευτούνε στην πλατεία του χωριού, στο σχολείο». Και μαζεύτηκαν εκεί. Ο σκοπός τους ήτανε... Κάθε στρατιώτης Βούλγαρος έπαιρνε από ένα-δύο άτομα, και πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι για έρευνα. Ψάχνανε όπλα... και τα πολεμικά διάφορα. [...] Στην αυλή μας ήρθαν εφτά άτομα. [...] Και ανοίγω την πόρτα να ιδώ τι χτυπήματα είναι αυτά. Τα όπλα όλοι επάνω μου οι φαντάροι, και εγώ τα 'χασα! Μπήκα μέσα, έκλαιγα! [...] Μόνο άκουζα «νέμα! Νέμαμ, νέμαμ!», δηλαδή «δεν έχουμε!». Όπλο του ζητούσαν! [...] Τα 'χασα! Λέω «αυτοί θα μας σκοτώσουν!»! Έκλαιγα! [...] Και βρίσκουνε μέσα στο... σε αυτή την αποθήκη τώρα, χειμώνας ήταν, Δεκέμβριος μήνας. Εκεί, βρήκαν στρατιωτικά ρούχα, που ήτανε αξιωματικός, έφεδρος αξιωματικός ήτανε ο άνδρας μου. Και... βρήκαν αυτά τα ρούχα κρεμασμένα, παλιά! [...] Τα φέρνει ένας στρατιώτης από αυτούς τους Βουλγάρους και τα... Εκεί... Άπαπα! Άχυρο έκαναν τη ψυχή μου! Μπορεί να πόνεσα και να έκλαιγα, αλλά ήθελα και να ιδώ τι θα γίνει με τον άντρα μου! Και τον λένε τον άντρα μου «έκανες τον διερμηνέα και έλεγες να φέρουν τα στρατιωτικά». Δια... Τέτοια διαταγή είχανε. [...] Να φέρουν ό,τι στρατιωτικά είδη έχει ο καθένας! [...] Αυτό το είδα, από 'κει που τα 'φερε ο αυτός, και τον λένε τον άντρα μου «εσύ έκανες το διερμηνέα και έλεγες να φέρουνε τα είδη, και σύ ο ίδιος δεν έφερες!». [...] Και τα πέταζαν τα ρούχα εκεί. Και τον λένε τώρα τον άντρα μου, αφού τον ζυλοκόπησαν μες στο σπίτι, από την αποθήκη τώρα που βγήκαν, απ' την κουζίνα. Ε... Τον χτύπησαν, γύρισαν το όπλο από την άλλη μεριά, πώς λέγεται, και τον χτύπησαν, και έπεσε ο άντρας μου! Φωνάζ... Έκλαψα εγώ! [...] Έκλαιγε και ο Τέλης. [...] Και τον λένε, τον χτυπήσανε με το όπλο από την άλλη μεριά και τον ερίζανε κάτω. Και τον λένε «άνοιξε το στόμα σου». Και βάζουν το όπλο μέσα στο στόμα του, και η σκανδάλη έτοιμη να τον πυροβολήσουνε! [...] Του λέει «σκυλί!» τον λένε. «Σκυλί! Βλέπεις, και δεν

φοβάσαι. Ε γύρνα απ' την ανάποδη!». Και γυρίζει μπρούμυτα. Και του βάζουν το όπλο εδώ! Και η σκανδάλη έτοιμη! Αυτά τα έβλεπα κιόλα. Αλλά δεν τον πυροβόλησαν! Τον χτύπησαν αλύπητα! Σηκώθηκε. Τον πήρανε ύστερα από 'κει. Κλάματα, θάματα, μαζεύτηκαν η γειτονιά, οι συγγενείς μας, τον πήρανε και τον πήγαν πάλι στο σχολείο. Και δεν περιμέναμε να τον... να τον φέρουν ζωντανό, ύστερα απ' αυτά που είδα εγώ τουλάχιστον. Ε... Ό,τι βρήκανε καλό, φαγώσιμο μες στο σπίτι, το πήρανε. Επειδή ήμουν λεχώνα και είχα φονταν εκεί... για να κερνάω, τα πήρανε! [...] Άλλους, πιο νέους, τους χτύπησαν οι Βούλγαροι και τους σακάτεψαν! Έναν, μάλιστα, Μιμιλίδη, τον Δημή... [...] Ε ήταν Κατοχή, τι να κάνει ο άνθρωπος, έμεινε παράλυτος! [...] Ότι χτύπησαν τον Ιερεμία, αυτόν τον Μήτο, τον παππού και άλλους, αυτά τα ξέρω...⁴⁶²

3) Αμμοχώρι. Στις 21 Ιανουαρίου, μετέβη στο χωριό μια βουλγαρική πυροβολαρχία, η οποία και στρατοπέδευσε έξω από τον περίβολο της εκκλησίας και του σχολείου. Οι Βούλγαροι στρατιώτες σχημάτισαν αμέσως ομάδες και, υπό το πρόσχημα της ανεύρεσης στρατιωτικών ειδών, διενήργησαν έρευνες στα σπίτια των ελληνοφρόνων κατοίκων, προσφύγων και γηγενών, διαρπάζοντας ότι πολύτιμα είδη βρήκαν στο διάβα τους. Την ίδια ημέρα, διέταξαν τον ιερέα Παναγιώτη Χατζόπουλο να προετοιμαστεί για την τέλεση της Κυριακάτικης θείας λειτουργίας στα βουλγαρικά, παρά τη δήλωση του ιδίου ότι δεν γνώριζε τη γλώσσα, ενώ απείλησαν τον δάσκαλο Σ. Τυκφέση, λέγοντας: «ώστε μόνον ελληνικά διδάσκετε εδώ και όχι βουλγαρικά; Εσύ, αφού είσαι Μακεδών, πώς δεν γνωρίζεις και βουλγαρικά; Θα τα διδάξεις από τώρα και στο εξής». Την επομένη, εισέβαλαν στο σχολείο και, αφού διερεύνησαν τη Δραμινή οικογένεια που διέμενε εκεί, κατέστρεψαν το αρχείο και όλα τα βιβλία.⁴⁶³

Στις 23 Ιανουαρίου, οι Βούλγαροι έκαναν πράξη τα λεγόμενά τους, και υποχρέωσαν τον ιερέα Χατζόπουλο να λειτουργήσει στα βουλγαρικά, επειδή όμως ως πρόσφυγας δεν γνώριζε τη γλώσσα, κάλεσαν σε βοήθειά του τον ογδοντάχρονο συνταξιούχο ιερέα Παπαϊωαννίκιο, ο οποίος, λόγω προβλημάτων όρασης, έψαλλε μια στα ελληνικά, και μια στα βουλγαρικά, αναγκαζόμενος εν τέλει να διακόψει την «κωμική» αυτή θεία λειτουργία. Το συμβάν αναφέρθηκε από τον Παπαπαναγιώτη

⁴⁶² Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁴⁶³ ΙΜΧΑ, Αναφορά Σ. Τυκφέση, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 41-43, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 285.

στον μητροπολίτη, που με τη σειρά του διαμαρτυρήθηκε στον Γερμανό φρούραρχο, για διακωμώδηση της θείας λειτουργίας.⁴⁶⁴

Την επομένη, 24 Ιανουαρίου, βουλγαρικά αποσπάσματα προέβησαν σε συλλήψεις και κακοποιήσεις διαφόρων ελληνοφρόνων, απειλώντας ότι θα τους σκότωναν όλους και τονίζοντας πως οι Έλληνες έπρεπε να αφανιστούν, και να μη μείνει σπόρος ελληνικός. Πιο συγκεκριμένα, ένας Βούλγαρος υπαξιωματικός, αφού ερεύνησε τρεις (3) φορές το σπίτι του Γεωργίου Μαυρόπουλου για καραμπίνα που δήθεν κατείχε, αποσπώντας ταυτόχρονα είδη ρουχισμού και κλινοστρωμνής, τον οδήγησε μαζί με τον ηλικιωμένο πατέρα του σε ένα κρατητήριο, όπου και τον ξυλοκόπησε, γιατί είχε δήθεν εκφραστεί κατά των Βούλγαρων στο παρελθόν.⁴⁶⁵ Επιπλέον, τρεις (3) Βούλγαροι στρατιώτες, συνοδευόμενοι από τον πρόεδρο του χωριού, διεξήγαγαν έρευνα στο σπίτι του αγροφύλακα Χρήστου Ποζατζίδη, και κατόπιν τον παρέδωσαν διαδοχικά σε δύο (2) αξιωματικούς για ανάκριση. Μετά από έρευνα που επαναδιεξήχθη στο σπίτι του, και επειδή δεν βρέθηκαν τα κρυμμένα όπλα που δήθεν κατείχε, ο Ποζατζίδης παραδόθηκε προς εκτέλεση σε ομάδα στρατιωτών, οι οποίοι τελικά περιορίστηκαν μόνο στη βάνουση κακοποίησή του. Τον ανήμπορο αγροφύλακα προσφέρθηκε να μεταφέρει στο σπίτι του ένας ευγενικός Βούλγαρος λοχίας.⁴⁶⁶ Την ίδια ημέρα, συνελήφθη και ο πρόσφυγας Χαράλαμπος Ιωαννίδης, ο οποίος, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους συλληφθέντες, που απελευθερώθηκαν, μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Φλώρινας.⁴⁶⁷

Τη νύχτα της 26^{ης} προς την 27^η Ιανουαρίου, τέσσερις (4) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες μετέβησαν στο σπίτι του ιερέα Παναγιώτη Χατζόπουλου, τον συνέλαβαν και τον οδήγησαν στο έξωθι του χωριού νεκροταφείο, όπου του αφαίρεσαν 650.000 δραχμές και τον βασάνιζαν επί μία ώρα. Στη συνέχεια, τον έσυραν «ως σφαζόμενο ζώο» αρχικά προς τη γέφυρα του ποταμού, και έπειτα, εξαιτίας της παράλυσής του

⁴⁶⁴ IMXA, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44 & Αναφορά Σ. Τυκφέση, Έκθεσις..., ό.π., σ. 5 και 42, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 285-286.

⁴⁶⁵ IMXA, Αναφορά Γεωργίου Μαυρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 41, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 286.

⁴⁶⁶ IMXA, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 43-44, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

⁴⁶⁷ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

από τα χτυπήματα,⁴⁶⁸ στο σπίτι του, απαγορεύοντάς του να ειδοποιήσει τους γείτονες να τον περιθάλψουν και απειλώντας τον πως, εάν ανέφερε τα παθήματά του, θα τον σκότωναν. Αίτια της κακοποίησης του ιερέα είχαν σταθεί τα γεγονότα της 23^{ης} του μήνα, και η μετέπειτα γνωστοποίησή τους.⁴⁶⁹

Οι ξυλοδαρμοί κατοίκων του Αμμοχωρίου επιβεβαιώνονται και από τη μαρτυρία των Κώστα και Θεοδώρας Ν. Σύμφωνα με αυτή, στο χωριό έφτασε λόχος βουλγαρικού στρατού, τον οποίο υποδέχτηκαν πανηγυρικά οι βουλγαρίζοντες. Οι Βούλγαροι παρέμειναν στο Αμμοχώρι για περίπου δέκα με δεκαπέντε (10-15) ημέρες, με τους στρατιώτες να καταλύουν υποχρεωτικά σε διάφορα σπίτια. Το τάγμα συνόδευαν «φανατισμένοι εθελοντές από τη Δρόμα», με επικεφαλής κάποιον Χρήστο. Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο χωριό, οι Βούλγαροι αναζητούσαν επίμονα αντάρτες, ανέπτυξαν προπαγανδιστική δράση και επιδόθηκαν σε συλλήψεις και ξυλοδαμούς κατοίκων. Ως κρατητήρια και χώρους βασανιστηρίων χρησιμοποιούσαν το σχολείο και το καφενείο κάποιου «Σούτκαρ». Θύματα της βουλγαρικής βίας υπήρξαν ο ιερέας Παναγιώτης Χατζόπουλος, ο αγροφύλακας Χρήστος Ποζατζίδης, ο μετέπειτα αντάρτης Γιάννης Νικολαΐδης και κάποιος Γιώργος. Όσον αφορά την κακοποίηση του ιερέα, η εκδοχή των δύο συνεντευξιαζόμενων συμφωνούσε με τις άλλες πηγές ως προς την αιτία, παρουσίαζε όμως και μικρές διαφοροποιήσεις. Συγκεκριμένα, ανέφερε ότι Βούλγαροι στρατιώτες, υπό την εποπτεία δύο (2) αξιωματικών, του ενός ονόματι Ράτκο, σχημάτισαν κύκλο και ξυλοκόπησαν ανηλεώς τον Παπαπαναγιώτη μπροστά στην εκκλησία, την ίδια ώρα που άλλοι στρατιώτες κατέστρεφαν τα ευαγγέλια. Σε βοήθεια του άτυχου ιερέα έφτασε τότε ο πατέρας της κυρίας Θεοδώρας, ο οποίος, αναλαμβάνοντας ρόλο κατευναστικό, κατόρθωσε να τον γλυτώσει, και ακολούθως να τον περιθάλψει.⁴⁷⁰

Στο Αμμοχώρι, βέβαια, κατά τον κύριο Κώστα και την κυρία Θεοδώρα, έλαβε χώρα και ένα συμβάν, που δεν περιγράφεται σε καμία άλλη πηγή. Επρόκειτο για τη φρικτή δολοφονία ενός Ηπειρώτη αντάρτη, ονόματι Τάκη. Όταν οι Βούλγαροι εισέβαλαν στην Κολχική, λοιπόν, ο αντάρτης αυτός, καθηγητής στο επάγγελμα,

⁴⁶⁸ Σύμφωνα με τις γνωματεύσεις του ιατρού Ι. Ματσούκα, οι κακώσεις στον λαιμό, την πλάτη, τον θώρακα και τα πόδια του ιερέα είχαν προκληθεί «δι' αμβλέως οργάνου». ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Παπαπαναγιώτη Χατζόπουλον, *Εκθεσεις...*, ό.π., σ. 61 και 62.

⁴⁶⁹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις ιερέως Παπαπαναγιώτη Χατζόπουλου, *Εκθεσεις...*, ό.π., σ. 44-45.

⁴⁷⁰ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

φοβούμενος ότι η πεθερά του θα τον παρέδιδε, τράπηκε σε φυγή με το άλογό του. Οι Βούλγαροι τον καταδίωξαν, αλλά στη διασταύρωση της Σιταριάς τους πρόλαβε και τον συνέλαβε γερμανική φάλαγγα, που επέστρεφε από τη Βεύη. Μετά από μικρή διένεξη, οι Γερμανοί παρέδωσαν τον Τάκη στους συμμάχους τους, οι οποίοι τον μετέφεραν στο καφενείο του «Σούτκαρ» στο Αμμοχώρι, όπου και τον ανέκριναν, χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα. Τότε, αφού πρώτα τον έκαψαν με πυρωμένα σίδερα, τον έδεσαν ζωντανό στο ίδιο του το άλογο και τον έσυραν με αυτό γύρω από το χωριό, θάβοντάς τον εν τέλει σε έναν βούρκο.⁴⁷¹

Πρόσθετες πληροφορίες για τα βουλγαρικά έκτροπα στο Αμμοχώρι παρέχει και η μαρτυρία της Μυροφόρας Γ. Σύμφωνα με αυτή, οι Βούλγαροι προέβησαν στον βίαιο ξυλοδαρμό ενός ακόμη ατόμου, του Συμεών Γεωργιάδη. Αιτία στάθηκε το γεγονός ότι ο παθών, την προηγούμενη της κακοποίησής του, είχε καταρρίψει μια βουλγαρική αψίδα. Επιπροσθέτως, σημειωνόταν πως οι Βούλγαροι συνήθιζαν να επιδίδονται σε κλοπές, ενώ είχαν αποπειραθεί, ουκ ολίγες φορές, να ασελήσουν και σε βάρος νεαρών κοριτσιών από το χωριό. Σε μια τέτοια περίπτωση, μάλιστα, και προκειμένου να πετύχουν τον στόχο τους, δεν δίστασαν να πυρπολήσουν την αχυρώνα εντός της οποίας είχαν βρει καταφύγιο οι δύο (2) νεαρές κοπέλες.⁴⁷²

Στο Αμμοχώρι, τέλος, συντελέστηκε και η αποτρόπαια δολοφονία επτά (7) Φλαμπουριωτών, η οποία όμως εξετάζεται παρακάτω, στο σχετικό με το Φλάμπουρο απόσπασμα.

4) Αρμενοχώρι. Στις 4 Φεβρουαρίου, επισκέφθηκαν το χωριό πέντε-έξι (5-6) Βούλγαροι στρατιώτες, οι οποίοι έδεσαν, ξυλοκόπησαν άγρια και παράτησαν σε μια αχυρώνα τον πρόσφυγα Γρηγόριο Κετενίδη, που τύγχανε κιόλας ασθενής. Έπειτα, αφαίρεσαν το δελτίο ταυτότητας του προέδρου, Τρύφωνα Δελκούση, ώστε να τον εξαναγκάσουν να παραμένει στην κοινότητα.⁴⁷³

Στις 10 Φεβρουαρίου, κατά την αναχώρηση μέρους των βουλγαρικών στρατευμάτων από τον Σιδηροδρομικό Σταθμό Αρμενοχωρίου για το Μοναστήρι, Βούλγαροι υπαξιωματικοί και στρατιώτες, υποκινούμενοι από κάποιον

⁴⁷¹ Στο ίδιο.

⁴⁷² Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

⁴⁷³ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44 & Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητας Αρμενοχωρίου Τρ. Δελκούση προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 4 και 50, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 292.

βουλγαρόφρονα εξ Αμμοχωρίου, επιτέθηκαν και κακοποίησαν βάνουσα τον Μιλτιάδη Τσάρα, χωροφύλακα του εκεί φυλακίου. Σε βοήθειά του έσπευσε αμέσως ο συνάδελφός του Δημήτριος Ηλ. Παπαδημητρίου, με αποτέλεσμα να κακοποιηθεί και αυτός. Οι Βούλγαροι, μάλιστα, αντιλαμβανόμενοι την παρουσία και άλλου χωροφύλακα, του ενωμοτάρχη Εμμανουήλ Λαγουβάρδου, επιτέθηκαν και εναντίον του, αφήνοντάς τον αιμόφυρτο και ημιθανή. Εντωμεταξύ, ο χωροφύλακας Τσάρας είχε κατορθώσει να διαφύγει και να ζητήσει βοήθεια από τον Γερμανό αξιωματικό του Σταθμού. Οι Βούλγαροι, ωστόσο, δεν πτοήθηκαν και συνέλαβαν τον χωροφύλακα, τον οποίο, αφού λήστεψαν, ξυλοκόπησαν άγρια και έσυραν μέχρι το βαγόνι τους. Το γερμανικό Φρουραρχείο, πληροφορούμενο τα συμβάντα, απαγόρευσε προσωρινά την αναχώρηση της αμαξοστοιχίας και απέστειλε περίπολο, πετυχαίνοντας έτσι την απελευθέρωση του χωροφύλακα Τσάρα. Δέκα (10) ημέρες αργότερα, ο ενωμοτάρχης Λαγουβάρδος υπέκυψε τελικά στα τραύματά του.⁴⁷⁴

5) Ατραπός. Στις 31 Ιανουαρίου, διερχόμενο τμήμα βουλγαρικού στρατού, αφού πρώτα διενήργησε έρευνες αποκλειστικά σε σπίτια ελληνοφρόνων, συνέλαβε βάσει ονομαστικής κατάστασης τους ελληνόφρονες Σωτήριο Βέλλιο, Γεώργιο Αντωνίου, Πασχάλη Γιαννούλη και Παναγιώτη Αποστόλου, στους οποίους αργότερα προστέθηκαν για συγκάλυψη και οι βουλγαρίζοντες Ιωάννης Στεφάνου, Δημήτριος Πέτρου και Κωνσταντίνος Λιάλιος. Μετά από τρεις (3) ημέρες, την 1^η Φεβρουαρίου, όλοι τους αφέθηκαν ελεύθεροι, με τους Γερμανούς συνοδούς να έχουν απαγορεύσει την κακοποίησή τους.⁴⁷⁵

6) Βεύη (Άνω και Κάτω). Στις 18 Ιανουαρίου, μετέβη στην Άνω Βεύη βουλγαρικό τμήμα, το οποίο, με συνοπτικές διαδικασίες, συνέλαβε και μετέφερε ως ομήρους στη Φλώρινα τους ελληνόφρονες Αναστάσιο Κωτσόπουλο, πρώην πρόεδρο, Ηλία Δ. Κωτσόπουλο, Κωνσταντίνο Αθ. Κωτσόπουλο, Κωνσταντίνο Κυρ. Κωτσόπουλο, Χρήστο Μητσούλη, δάσκαλο, Στογιάννη Κωτσόπουλο, Στυλιανό Κωτσόπουλο, Κυριάκο Κωτσόπουλο, Κυριάκο Ζυγομάνη, Χαρίση Κωτσόπουλο, Χαρίση Ι. Κωτσόπουλο, Δημήτριο Ρόμπη, Σταμάτη Μιχελή, Νικόλαο Κωτσόπουλο, Μπόγη Κωτσόπουλο, Απόστολο Κωτσόπουλο, Απόστολο Στ. Κωτσόπουλο και Αντώνιο

⁴⁷⁴ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 293.

⁴⁷⁵ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 4-5, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 291.

Λιούλιο. Λίγο αργότερα, όλοι οι συλληφθέντες αφέθηκαν ελεύθεροι από τους Γερμανούς, δίχως να έχουν κακοποιηθεί.⁴⁷⁶

Στον Σιδηροδρομικό Σταθμό Βεύης (Κάτω Βεύη), οι Βούλγαροι, μετά από άκαρπες έρευνες για ανεύρεση όπλων, συνέλαβαν, καθ' υπόδειξη των βουλγαροφρόνων Σιταριάς, επτά (7) ελληνόφρονες, τους οποίους και απελευθέρωσαν εντός εικοσιτετραώρου.⁴⁷⁷

Μερικά πρόσθετα στοιχεία για την παρουσία των Βούλγαρων στον Σιδηροδρομικό Σταθμό Βεύης δίνει η μαρτυρία της Μάρθας Μ., σύμφωνα με την οποία τα βουλγαρικά στρατεύματα, αριθμού τετρακοσίων-πεντακοσίων (400-500) περίπου ανδρών, στρατοπέδευσαν έξω από το χωριό, όπου και διανυκτέρευσαν, αναχωρώντας το πρωί της επομένης, συνοδεία Χωροφυλακής, προς άγνωστη κατεύθυνση. Κατά τη διάρκεια της σύντομης παραμονής τους, επισκέφθηκαν το χωριό μόνο για να ζητήσουν φαγητό.⁴⁷⁸

7) Εθνικό. Στις 28 Ιανουαρίου, εισέβαλε στο χωριό βουλγαρικό απόσπασμα εκατόν εξήντα (160) ανδρών, το οποίο και κατέλυσε στο σχολείο. Κατά την αναχώρησή του, στις 31 Ιανουαρίου, τρεις (3) Βούλγαροι αξιωματικοί έκαψαν όλα τα αρχεία του σχολείου, τη βιβλιοθήκη και τις εικόνες των ηρώων του 1821, ενώ απέσπασαν δύο (2) μουσαμάδες, δύο (2) κουρτίνες, τους χάρτες και μερικά βιβλία.⁴⁷⁹

8) Ιτιά. Οι Βούλγαροι εισήλθαν στο χωριό στις 17 Ιανουαρίου, και ζήτησαν αμέσως πληροφορίες για την παρουσία ελληνοφρόνων κατοίκων. Τότε, οι Β. Δράκος και Μ. Μαντάς οδήγησαν τριάντα (30) στρατιώτες και έναν ανθυπολοχαγό στο σπίτι της οικογένειας Πετρόπουλου. Στη διάρκεια της έρευνας που διεξήγαγαν εκεί, οι στρατιώτες ανακάλυψαν ελληνικές σημαίες, τις οποίες, με διαταγή του αξιωματικού, επέστρεψαν στη θέση τους. Οι Βούλγαροι αναζητούσαν επίμονα τον αρχηγό της οικογένειας, Ηλία Πετρόπουλο, για τον οποίο είχαν πληροφορίες ότι ήταν «φανατικός Έλληνας» και προξενούσε δεινά στους «Βούλγαρους Μακεδόνες». Δεν γνώριζαν, βέβαια, ότι ο καταζητούμενος είχε καταφύγει στη Φλώρινα και επρόκειτο να αναχωρήσει για Θεσσαλονίκη. Τρεις (3) ημέρες αργότερα, στις 20 του μήνα,

⁴⁷⁶ ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 6, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 290.

⁴⁷⁷ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

⁴⁷⁸ Συνέντευξη Μάρθας Μ., 18.2.2018.

⁴⁷⁹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44 & Αναφορά του Προέδρου της Κοιν/τος Εθνικού Ν. Νικολαΐδη προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 6 και 49-50, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 292.

αφίχθησαν εκ νέου στην Ιτιά περίπου εξήντα (60) Βούλγαροι, επαναδιερεύνησαν το σπίτι της οικογένειας Πετρόπουλου και απείλησαν πως, εάν ο Ηλίας Πετρόπουλος δεν εμφανιζόταν μέχρι το βράδυ, θα τους έκαιγαν όλους ζωντανούς. Πράγματι, το ίδιο βράδυ, δεκαπέντε (15) στρατιώτες και ένας αξιωματικός προέβησαν πάλι σε έρευνα του σπιτιού, κακοποιώντας την τυχαία παρισταμένη αδελφή του Η. Πετρόπουλου από τη Μελίτη, γιατί τάχα ήταν αυτή που τον είχε φυγαδεύσει, όταν τον αναζητούσαν εκεί, στις 15 Ιανουαρίου. Κατόπιν, ο αξιωματικός ανέκρινε τον μικρότερο υιό του Η. Πετρόπουλου, Γρηγόριο, τον οποίο και απείλησε πως, εάν δεν παρέδιδαν τον καταζητούμενο, το σπίτι τους θα πυρπολείτο, θα φονεύονταν όλοι, και οι αδελφές του θα ατιμάζονταν. Επίσης, επειδή ο Γρ. Πετρόπουλος σε σχετική ερώτηση του Βούλγαρου αξιωματικού απάντησε ότι ήταν Έλληνας, και τελειόφοιτος του Ελληνικού Γυμνασίου, αφού χαστουκίστηκε, σύρθηκε έξω από το σπίτι, όπου τέσσερις (4) στρατιώτες τον λόγγιζαν, την ίδια ώρα που ο αξιωματικός τον ξυλοκοπούσε. Μέσα στη μέρα, συνελήφθη, επιστρέφοντας από τη Φλώρινα, και ο μεγαλύτερος υιός της οικογένειας Πετρόπουλου, ο οποίος οδηγήθηκε στο σχολείο και ξυλοκοπήθηκε βάνουσα από τον Βούλγαρο αξιωματικό, με την αιτιολογία ότι ήταν δήθεν αυτός που αναζητούσαν. Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο χωριό, οι Βούλγαροι επισκέπτονταν και τρομοκρατούσαν καθημερινά την οικογένεια Πετρόπουλου, ενώ απέσπασαν και τη μοναδική θερμάστρα του σπιτιού, αδιαφορώντας για τον άρρωστο παππού, τη σύζυγο και τα δυο (2) άρρωστα από γρίπη μωρά.⁴⁸⁰

Ακόμη, στις 21 Ιανουαρίου, ξυλοκοπήθηκε άγρια ο Μιχαήλ Τσώτσος^{481, 482}, γεγονός που επαληθεύεται και από τη μαρτυρία του εγγονού του, Ηλία Τζ. Κατά τον ίδιο και τον Λάζαρο Μ., λοιπόν, οι Βούλγαροι φιλοξενήθηκαν υποχρεωτικά σε όλα τα σπίτια του χωριού, διόρισαν πρόεδρο κάποιον Μαντά, διενήργησαν έρευνες για κρυμμένα όπλα και προέβησαν στον ξυλοδαρμό των ελληνοφρόνων Μιχαήλ Τσώτσου και Ναούμ Τζώτζη.⁴⁸³

⁴⁸⁰ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 11-13.

⁴⁸¹ Τα τραύματα που έφερε σε θώρακα, πλάτη και πόδια ο παθών είχαν προκληθεί από αμβλύ όργανο. ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Μιχαήλ Τσώτσον, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 59-60 και 64.

⁴⁸² ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 6.

⁴⁸³ Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

Σύμφωνα με ανώνυμη μαρτυρία, τέλος, η Ιτιά αποτελούσε προσωρινή βάση του βουλγαρικού στρατού, από όπου και επέδραμε στα γειτονικά χωριά.⁴⁸⁴

9) Καλύβια Παπαδιάς. Στις 19 Ιανουαρίου, έφτασε στον συνοικισμό βουλγαρικό απόσπασμα, συνοδευόμενο από Γερμανούς στρατιώτες, και διέταξε τους κατοίκους να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, αφήνοντας πίσω όλα τους τα υπάρχοντα. Πράγματι, όλοι οι κάτοικοι μεταφέρθηκαν οικογενειακώς στη Φλώρινα, με τους άρρενες από δεκαπέντε (15) ετών και άνω να κρατούνται σε στρατόπεδο. Μετά την εκκένωση, ο συνοικισμός Παπαδιάς λεηλατήθηκε και πυρπολήθηκε ολοσχερώς, ώστε να καταστή αδύνατη η περαιτέρω χρησιμοποίησή του ως καταφυγίου ανταρτών. Έτσι, οι κάτοικοι του συνοικισμού περιήλθαν σε κατάσταση ένδειας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η Στεργιαννή Γ. Δώγα απώλεσε, πέρα από την ακίνητη περιουσία της, 25.000.000 δραχμές, διάφορα χρυσαφικά αξίας, τα είδη προικός της νύφης και της κόρης της, ζώα, τρόφιμα, οικιακά σκεύη και ρούχα, τα οποία είτε συλήθηκαν από τους Βούλγαρους είτε πυρπολήθηκαν, με αποτέλεσμα η επιβίωση της να εξαρτάται πλέον από την κρατική πρόνοια.⁴⁸⁵

Η πυρπόληση του συνοικισμού Παπαδιάς επιβεβαιώνεται και από τον Χρήστο Μπ., σύμφωνα με τον οποίο οι Βούλγαροι έκαψαν ολοσχερώς το «ρουμάνικο» αυτό χωριό, εκτός από την εκκλησία, γιατί χρησίμευε ως καταφύγιο ανταρτών του ΕΛΑΣ.⁴⁸⁶

10) Καλύβια Φαρμάκη. Στις 19 Ιανουαρίου, εισέβαλαν στο χωριό, συνοδεία Γερμανών στρατιωτών και προσώπων του Φρουραρχείου, τριακόσιοι με τετρακόσιοι (300-400) Βούλγαροι στρατιώτες και αξιωματικοί. Σχεδόν αμέσως, οι κάτοικοι διατάχθηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, παραλαμβάνοντας όσα από τα υπάρχοντά τους μπορούσαν, και να ακολουθήσουν τον στρατό. Παράλληλα, Γερμανοί και Βούλγαροι άρχισαν να πυρπολούν πρώτα τα πλήρη ζωοτροφών ποιμνιοστάσια, και έπειτα τις θερινές και χειμερινές κατοικίες του συνοικισμού. Οι συνολικά πενήντα (50) κάτοικοι οδηγήθηκαν στον συνοικισμό Παπαδιάς, όπου και διανυκτέρευαν μέσα στο χιόνι, όντας νηστικοί, άστεγοι και φρουρούμενοι. Την επομένη, όλοι μαζί μεταφέρθηκαν στη Φλώρινα και διανυκτέρευαν στα δημοτικά

⁴⁸⁴ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

⁴⁸⁵ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44 & Αναφορά Στεργιαννής Γεωργίου Δώγα προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 7 και 46, Χρυσόχου, Η δράσις..., ό.π., σ. 289.

⁴⁸⁶ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

της σχολεία. Στις 24 του μήνα, αφέθηκαν ελεύθεροι όλοι, εκτός από έντεκα (11),⁴⁸⁷ που κρατήθηκαν από τους Βούλγαρους ως αντάρτες και εστάλησαν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Θεσσαλονίκης, από όπου και απελευθερώθηκαν αργότερα από τους Γερμανούς. Οι υπόλοιποι κάτοικοι, βάσει διαταγής του γερμανικού Φρουραρχείου, εγκαταστάθηκαν στα δημοτικά σχολεία των χωριών Νίκη, Πολυπλάτανος και Κάτω Καλλινίκη. Στα ίδια χωριά, μεταφέρθηκε και ένα μέρος των κοπαδιών, ενώ τα υπόλοιπα ζώα οδηγήθηκαν από Βούλγαρους στρατιώτες και βουλγαρίζοντες πολίτες στο Μοναστήρι. Κατά την εκκένωση του συνοικισμού, η Μαρία Φαρμάκη, μητέρα του Χρήστου Φαρμάκη, ούσα ασθενής, δεν μετακινήθηκε και είτε κάηκε ζωντανή είτε δολοφονήθηκε από Βούλγαρους στρατιώτες. Η πυρπόληση του συνοικισμού, τέλος, αποδόθηκε στην υπόνοια ότι χρησίμευε ως καταφύγιο των ανταρτών.⁴⁸⁸

Όπως επεσήμανε ο Χρήστος Μπ., τα Καλύβια Φαρμάκη χρησιμοποιούνταν πράγματι ως καταφύγιο από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ, οι οποίοι, πληροφορούμενοι την άφιξη των βουλγαρικών στρατευμάτων, έσπευσαν να τα εγκαταλείψουν. Επιπλέον, η μαρτυρία του ίδιου επαληθεύει την πυρπόληση του συνοικισμού και τον θάνατο της Μαρίας Φαρμάκη.⁴⁸⁹

11) Κάτω Υδρούσα. Τα μεσάνυχτα της 6^{ης} προς την 7^η Φεβρουαρίου, διερχόμενο βουλγαρικό απόσπασμα αναζήτησε τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο της κοινότητας, Πέτρο Νίτσο και Λάζαρο Δ. Στεφανίδη αντίστοιχα, τους οποίους οι βουλγαρόφρονες του χωριού είχαν καταγγείλει ως συνεργάτες των ανταρτών. Έτσι, οι Βούλγαροι επισκέφθηκαν και ερεύνησαν τα σπίτια τους, κακοποιώντας τη σύζυγο και τον υιό του Λάζαρου Στεφανίδη, και απειλώντας με πολυβόλο τον υιό του Πέτρου Νίτσου. Ζήτησαν, μάλιστα, και φωτογραφίες των δύο (2) αυτών ανδρών, οι οποίοι είχαν ήδη καταφύγει στη Φλώρινα. Στη συνέχεια, επιδόθηκαν σε άσκοπους πυροβολισμούς

⁴⁸⁷ Επρόκειτο για τους Χρήστο Δ. Φαρμάκη, πρόεδρο της κοινότητας Σκοπού, Γεώργιο Δ. Φαρμάκη, αδελφό του πρώτου, Γρηγόριο Ι. Φαρμάκη και Ιωάννη Φαρμάκη, πατέρα και υιό, Χρήστο Ι. Φαρμάκη και Ιωάννη Φαρμάκη, επίσης πατέρα και υιό, Δημήτριο Ι. Γ. Φαρμάκη και Ιωάννη Φαρμάκη, αδελφια, Δημήτριο Γ. Φαρμάκη, Στέργιο Σ. Φαρμάκη και Κωνσταντίνο Δ. Φαρμάκη. ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γ. Φαρμάκη, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 32.

⁴⁸⁸ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44 & Κατάθεση Γ. Φαρμάκη, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 6-7 και 30-33, Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 288-289.

⁴⁸⁹ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

προς εκφοβισμό των κατοίκων, ενώ αφαίρεσαν και όλη τη χορτονομή από την αχυρώνα του αντιπροέδρου.⁴⁹⁰

Ο Πέτρος Νίτσος ή Κίτσος, βέβαια, συνελήφθη από Βούλγαρους στη Φλώρινα, με τον Μπόνη να επιλαμβάνεται του θέματος και να ενημερώνει το γερμανικό Φρουραρχείο.⁴⁹¹

Συμπληρωματικά, ο Ευάγγελος Ν. ανέφερε πως οι βουλγαρίζοντες της Κάτω Υδρούσας, με αφορμή την παρουσία των Βούλγαρων, συγκάλεσαν συνεδρίαση, προκειμένου να αποφασίσουν την τύχη των «γκραικομάνων» συγχωριανών τους. Παρότι η πλειοψηφία τάχθηκε υπέρ της εξόντωσης των ελληνοφρόνων, χάρις στην παρέμβαση ενός ηλικιωμένου, που υπενθύμισε στους ομοφρόνους του τους στενούς φιλικούς και συγγενικούς μεταξύ τους δεσμούς, πρυτάνευσε τελικά η λογική, και αποφεύχθηκαν τα περαιτέρω έκτροπα.⁴⁹²

12) Κέλλη. Στις 17 Ιανουαρίου, εισήλθαν στο χωριό διαδοχικά γερμανικό απόσπασμα και τμήμα βουλγαρικού στρατού, τα οποία διέταξαν αμέσως τη συγκέντρωση όλων των αρρένων από δεκαέξι (16) ετών και άνω στον περίβολο της εκκλησίας. Εκεί, πραγματοποιήθηκε έλεγχος των δελτίων ταυτότητάς τους, ενώ Βούλγαρος υπαξιωματικός τους ενημέρωσε πως *«ήλθομεν ίνα σας απελευθερώσωμεν από τους ανταρτοκομμουνιστάς»* και τους ζήτησε να παραδώσουν τυχόν όπλα που είχαν στην κατοχή τους. Έπειτα, αφού οι παριστάμενοι υποχρεώθηκαν να αναφωνήσουν τρεις φορές «ούρα» υπέρ της Βουλγαρίας, το τμήμα κατέλυσε σε διάφορα σπίτια του χωριού. Την επομένη, αφίχθησαν και άλλα βουλγαρικά τμήματα πεζικού, ιππικού και πυροβολικού. Ο πρόεδρος της κοινότητας, Ιωάννης Ρώμας, διετάχθη να μεριμνήσει για την τακτοποίηση τριακοσίων είκοσι (320) ανδρών και διακοσίων τριάντα (230) ζώων, δεχόμενος συγχρόνως απειλές για το ελληνικό του φρόνημα. Μετά την τακτοποίηση των βουλγαρικών στρατευμάτων, ο πρόεδρος και ο γραμματέας Γεώργιος Γκέλλας συνελήφθησαν και τέθηκαν υπό κράτηση, την ίδια ώρα που εγκαταστάθηκαν φρουρές έξω από τα σπίτια των ελληνοφρόνων. Ο Ιωάννης Ρώμας, μάλιστα, χτυπήθηκε επανειλημμένα από Βούλγαρο αξιωματικό με το μεταλλικό κέλυφος χειροβομβίδας. Οι δύο (2) κρατούμενοι απελευθερώθηκαν προσωρινά με

⁴⁹⁰ ΙΜΧΑ, Έκθεσις περί του Λαζάρου Δημητρίου Στεφανίδου εκ Κ. Υδρούσης Αντιπροέδρου της Κοινότητος, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 49, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 293-294.

⁴⁹¹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 10.

⁴⁹² Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

παρέμβαση του επικεφαλής Γερμανού υπαξιωματικού, συνελήφθησαν εκ νέου, μαζί με δέκα (10) ακόμη ελληνόφρονες συγχωριανούς τους, απελευθερώθηκαν πάλι, και κατέφυγαν τελικά στη Φλώρινα.⁴⁹³

Στις 19 Ιανουαρίου, οι Βούλγαροι κάλεσαν τον ιερέα να μάθει βουλγαρικά, ώστε το πρωί της επομένης, εορτής του αγίου Ιωάννη του Προδρόμου με το παλαιό ημερολόγιο, να λειτουργήσει στη συγκεκριμένη γλώσσα. Ο ιερέας, παρά τη δήλωσή του ότι ως πρόσφυγας δεν γνώριζε βουλγαρικά, εξαναγκάστηκε να τελέσει τη θεία λειτουργία, επαναλαμβάνοντας μηχανικά τις φράσεις που του υπαγόρευε Βούλγαρος υποβολέας. Στη λειτουργία αυτή, υποχρεώθηκε να παραστεί το σύνολο του χωριού. Μετά το πέρας της, Βούλγαρος λοχαγός εκφώνησε λόγο, στον οποίο είπε: *«Αδέλφια, ερχόμεθα δια τρίτην φοράν να σας απελευθερώσωμεν. Την πρώτην φοράν το 1912, οπότε μετά την εκδίωξιν των Τούρκων οι Έλληνες και Σέρβοι, παρά τη συμφωνίαν μας, μας ηδίκησαν και δεν κατορθώσαμεν να σας ελευθερώσωμεν. Τη δευτέραν φοράν το 1916, οπότε εχύθη πολύ βουλγαρικόν αίμα και πολλά πολύτιμα τέκνα της Βουλγαρίας ετάφησαν εις τα βουνά σας. Και όμως και τότε Έλληνες και Σέρβοι ημπόδισαν να επεκταθώμεν εις τα εδάφη ταύτα. Ήδη τρίτην φοράν θα σας απελευθερώσωμεν, διότι η Μακεδονία ανήκει πλέον εις την Βουλγαρίαν. Δεν θα μείνωμεν όμως από τούδε πλησίον σας, διότι η αποστολή μας είναι άλλη»*.⁴⁹⁴

13) Κολχική. Στις 6 Φεβρουαρίου, περίπου δεκαπέντε (15) Βούλγαροι στρατιώτες μετέβησαν στο χωριό και, πυροβολώντας στον αέρα για εκφοβισμό, εκβίασαν τους κατοίκους να τους παραδώσουν διακόσια (200) αυγά, πέντε (5) πρόβατα, ένα γουρούνι και δύο (2) δίτροχα χόρτα. Κατά την αποχώρησή τους, μάλιστα, απείλησαν τους κατοίκους πως, εάν ανέφεραν οτιδήποτε στους Γερμανούς, θα επέστρεφαν, θα πυρπολούσαν το χωριό και θα τους σκότωναν όλους.⁴⁹⁵

14) Μελίτη. Στο χωριό μετέβη βουλγαρικό απόσπασμα, ένας αξιωματικός του οποίου, αφού συγκέντρωσε όλους τους κατοίκους και πληροφορήθηκε ότι στη Μελίτη ομιλείτο μόνο η ελληνική, με απειλές και συστάσεις απαγόρευσε στο εξής τη συνέχιση της χρήσης της.⁴⁹⁶

Το απόγευμα της 6^{ης} Φεβρουαρίου, διερχόμενο τμήμα βουλγαρικού στρατού κατέσχεσε από τον αγροφύλακα Νικόλαο Καρυπίδη την άμαξα του, τα δύο (2) άλογα

⁴⁹³ IMXA, ό.π., σ. 6, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 282-283.

⁴⁹⁴ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 283.

⁴⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 293.

⁴⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 283.

της και το φορτίο που μετέφερε, μια ραπτομηχανή και 150 οκάδες σιτάρι, με την αιτιολογία ότι τα είδη αυτά προορίζονταν για τους αντάρτες. Τα κλοπιμαία εστάλησαν ως λάφυρα στο χωριό Ζηβόινα της βουλγαροκρατούμενης Σερβίας.⁴⁹⁷

Πρόσθετα στοιχεία για τη Μελίτη παρέχει η μαρτυρία των Χρήστου και Μαγδαληνής Μπ., σύμφωνα με την οποία η άφιξη των Βούλγαρων είχε προκαλέσει κινητικότητα στους κύκλους των βουλγαροφρόνων του χωριού, που σχεδίαζαν ήδη πώς θα μοιράσουν μεταξύ τους τις περιουσίες των προσφύγων συγχωριανών τους.⁴⁹⁸

Επιπροσθέτως, ο κύριος Χρήστος μας πληροφόρησε πως τα βουλγαρικά στρατεύματα, υποκινούμενα συχνά από βουλγαρίζοντες, διενεργούσαν στη Μελίτη έρευνες για κρυμμένα όπλα. Κατά τη διάρκεια μιας από αυτές, λοιπόν, έστησαν έξω από την αυλόπορτα της οικογένειας Μπαρδάκα ένα πολυβόλο και απείλησαν με εκτέλεση όλα τα μέλη της. Ανεξαρτήτως του αν έκαναν πράξη ή όχι τα λεγόμενά τους, αποτρεπτικά λειτούργησε οπωσδήποτε η παρουσία του ενωμοτάρχη Καπέλλα, που τύγχανε επισκέπτης της οικογένειας. Τελικά, μετά και από αυστηρή επίπληξη περαστικού Βούλγαρου λοχαγού, οι στρατιώτες επέτρεψαν στην οικογένεια να εισέλθει στο σπίτι της και απομακρύνθηκαν.⁴⁹⁹

15) Μεσοκάμπος. Μετά από άκαρπες έρευνες προς ανεύρεση όπλων και ανταρτών, οι Βούλγαροι συνέλαβαν τον δασοφύλακα Σάββα Σταμπουλίδη, τον οποίο και άφησαν ελεύθερο δύο (2) ημέρες αργότερα, χωρίς να κακοποιήσουν.⁵⁰⁰

Μια διαφορετική εικόνα παρουσιάζεται από ανώνυμη μαρτυρία, που ανέφερε πως οι βουλγαρίζοντες του Μεσοκάμπου, μεταποιώντας ελληνική σημαία σε ανδρικό εσώρουχο, επεφύλαξαν θερμή υποδοχή στους Βούλγαρους, οι οποίοι προέβησαν και στον άγριο ξυλοδαρμό του ιερέα Ευδόκιμου Ναλμπαντίδη.⁵⁰¹

16) Μεσοχώρι. Στις 21 Ιανουαρίου, εμφανίστηκε στο χωριό βουλγαρικό τάγμα, οι στρατιώτες του οποίου κατέλυσαν αμέσως σε διάφορα σπίτια. Δύο (2) ημέρες αργότερα, στις 23 του μήνα, ο υπαξιωματικός Γεώργιος Γιαντσώφ, συνοδεία του Ηλία Π. Ίνδου, και φέροντας αυτόματο όπλο, συνέλαβε τον ελληνόφρονα Νικόλαο Τσαλδάρη και τον οδήγησε στον Βούλγαρο ταγματάρχη, ο οποίος όμως τύγχανε απών. Στο μεταξύ, οι κάτοικοι του χωριού γιόρταζαν με όργανα στην κεντρική

⁴⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 284.

⁴⁹⁸ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁴⁹⁹ Στο ίδιο.

⁵⁰⁰ ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 7, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 291.

⁵⁰¹ Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 16.5.2018.

πλατεία την υποδοχή των Βούλγαρων. Μέσα στη μέρα, ο Τσαλδάρης παραπονέθηκε στον ταγματάρχη, ο οποίος επέπληξε και απείλησε με τυφεκισμό τον Γιαντσώφ για τη συμπεριφορά του. Την επομένη, ωστόσο, κάλεσε ο ίδιος τον Τσαλδάρη και, αφού τον κατηγορήσε ότι ως πρώην πρόεδρος δεν βοηθούσε και εξόριζε τους βουλγαρόφρονες, του συνέστησε να μεταβάλει το φρόνημά του, ειδάλλως σε επόμενη συνάντησή τους θα τον σκότωνε ιδιοχείρως. Ο Τσαλδάρης κατέστησε σαφές ότι δεν ήταν δυνατόν να αλλάξει φρόνημα, ενώ μέμφθηκε και τον καιροσκοπισμό των συγχωριανών του. Ο Βούλγαρος ταγματάρχης τον άφησε τελικά ελεύθερο, επαναλαμβάνοντας πρώτα την απειλή του. Από εκείνη τη στιγμή μέχρι τις 28 Ιανουαρίου, οι Βούλγαροι δεν ενόχλησαν ξανά τον Τσαλδάρη, ο οποίος το πρωί της επομένης κατέφυγε στη Φλώρινα και ανέφερε τα πάντα στο Φρουραρχείο.⁵⁰²

Στις 29 Ιανουαρίου, βουλγαρική περίπολος, αποτελούμενη από τέσσερις (4) στρατιώτες και τον υπαξιωματικό Γιαντσώφ, αναζήτησε τον Νικόλαο Τσαλδάρη και τον υιό του, μη κατορθώνοντας να εντοπίσει κάποιον από τους δύο. Κατόπιν τούτου, συνέλαβε τον Ιωάννη Τσαλδάρη, αδελφό του Νικόλαου, και τον Ιωάννη Φωτιάδη, τους οποίους οδήγησε στο καφενείο του Κωνσταντίνου Ίνδου, όπου ο υπαξιωματικός ξυλοκόπησε τον πρώτο, και σιδηροκόπησε τον δεύτερο. Μετά τον ξυλοδαρμό, ο Ι. Τσαλδάρης αφέθηκε ελεύθερος, σε αντίθεση με τον Ι. Φωτιάδη, που συνέχισε να κακοποιείται βάνουσα,⁵⁰³ ώσπου εν τέλει αναγκάστηκε να ομολογήσει ότι ήταν Βούλγαρος.⁵⁰⁴ Επιπλέον, την ίδια ημέρα, έφιππο βουλγαρικό απόσπασμα συνάντησε στο χωριό Μαρίνα τους αδελφούς Ιωάννη και Μιχαήλ Θωμαΐδη από το Μεσοχώρι, και τους έθεσε υπό κράτηση στο σπίτι του Φίλιππου Μάρκου. Εκεί, αφού ξυλοκόπησε μόνο τον πρώτο,⁵⁰⁵ καθώς ο δεύτερος τύγγανε χωλός, τους απελευθέρωσε.⁵⁰⁶

⁵⁰² ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 18-20, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

⁵⁰³ Σύμφωνα με την ιατρική γνωμάτευση, ο Ι. Φωτιάδης έφερε κακώσεις, προκληθείσες «δι' αμβλέως οργάνου», στην πλάτη, τα χέρια και τα πόδια. Η κατάστασή του, μάλιστα, ήταν τόσο άσχημη, που η ανάρρωσή του υπολογιζόταν να διαρκέσει περισσότερες από είκοσι (20) ημέρες. ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ι. Φωτιάδη, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 58-59.

⁵⁰⁴ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 21, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

⁵⁰⁵ Ο παθών είχε τραυματιστεί από αμβλύ όργανο στην πλάτη, τα χέρια και τα πόδια. ΙΜΧΑ, Έκθεσις Ιατροδικαστική ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ιωάννη Θωμαΐδη, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 58.

⁵⁰⁶ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, *Έκθεσις...*, ό.π., Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

Στις 30 Ιανουαρίου, τρεις (3) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες αναζήτησαν για άλλη μια φορά τον Ν. Τσαλδάρη και τον υιό του, απειλώντας τους οικείους τους πως, εάν δεν τους έβρισκαν, θα τουφέκιζαν αυτούς. Στη συνέχεια, αφού διερεύνησαν τα σπίτια των συγγενών του Τσαλδάρη στον Μεσόκαμπο, επέστρεψαν στο Μεσοχώρι και άρχισαν να πυροβολούν την περιφραξη του σπιτιού του, προς εκφοβισμό της οικογένειας. Τελικά, μετά και από νέες ατελέσφορες έρευνες, οι Βούλγαροι αναχώρησαν το πρωί της επομένης, και έκτοτε δεν ενόχλησαν ξανά την εν λόγω οικογένεια.⁵⁰⁷

Κατά τον Τσαλδάρη, όλα τα προαναφερθέντα συμβάντα συνηγορούσαν στο ότι οι ενέργειες του βουλγαρικού στρατού στρέφονταν αποκλειστικά εναντίον των ελληνοφρόνων του Μεσοχωρίου, όπως ήταν αποδεδειγμένα ο ίδιος, ο υιός του, Τραϊανός, και ο αδελφός του, Ιωάννης, ο πρόσφυγας Ιωάννης Φωτιάδης και οι αδελφοί Θωμαΐδη.⁵⁰⁸

Οι ξυλοδαρμοί των συγκεκριμένων ατόμων επαληθεύονται και από τα στοιχεία που παρέθεσαν οι Νικόλαος και Ολυμπία Μπ. Κατά τον κύριο Νικόλα:

...και ήρθαν οι Βούλγαροι [...] πήρανε δύο άτομα, δύο άτομα πήρανε απ' το... απ' το χωριό, τα πήγανε στου Πούλκου εκεί, στο Σπίτι Παιδιού πιο εδώ είναι ένα σπιτάκι, ήταν καφενείο! Τους βάλανε μέσα στο καφενείο και τους δείρανε! Είχαν πάρει τότε τον Νικό το Τσαλδάρη⁵⁰⁹ και τον Φωτιάδη το Γιάννη! [...] Αυτούς τους δύο τους ανθρώπους τους πήρανε απόγεμα, θυμάμαι πολύ καλά. Εμείς, μικρά παιδιά, παίζαμε και ακούγαμε τις φωνές, που τους δέρνανε. Και φάγανε πολύ ζύλο εκεί! Εκείνος ο Γιάννης ο... Φωτιάδης, που σου λέω, τον είχαν σαπίσει στο ζύλο! Επί μήνες ολόκληρους, τον είχαν με, ας πούμε... Που λέει ο λόγος, όπως το λέει, πραγματικά με κρεμμυδάκια τον κάνανε!⁵¹⁰

Η κυρία Ολυμπία, κόρη του ξυλοκοπηθέντος Ιωάννη Θωμαΐδη, προσέθεσε:

⁵⁰⁷ IMXA, ό.π., σ. 21-22.

⁵⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 22.

⁵⁰⁹ Μάλλον εννοούσε τον Ιωάννη Τσαλδάρη.

⁵¹⁰ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

Εγώ αυτό θυμάμαι... ότι ο πατέρας μου και ο αδελφός του ο γραμματέας, Μιχάλης Θωμαΐδης και Ιωάννης Θωμαΐδης, ήρθαν εδώ στη Φλώρινα, με το κάρο τότε. Είχαμε άλογα. Με το κάρο. Και ήρθανε δύο άτομα στο χωριό, και λέει «πού είναι ο Ιωάννης και ο Μιχάλης;». Ε τους είπαν οι γυναίκες «στη Φλώρινα είναι». Και ο αδελφός του ο μικρότερος, έξι αδέρφια ήταν ο πατέρας μου, ο μικρότερος παίρνει ένα άλογο και πάει να τους προειδοποιήσει! Δεν τους πρόλαβε, και εκεί στη Μαρίνα τους πιάσανε, και τους κάνανε μαύροι στο ζύλο! [...] Τον φέρανε τον πατέρα μου... να, τέτοιο! Μαύρο... στο ζύλο, που λένε. Και την άλλη μέρα, μας φέρανε εδώ! Ήρθαμε, νοικιάσαμε ένα δωμάτιο πίσω από την αγορά εκεί, θυμάμαι, και εκεί μέναμε. [...] Πηγαίναμε και σ' αυτόν τον Γιάννη! Τον έβλεπα μετό έκαμνε αίμα, αίμα έκαμνε ο Φωτιάδης!».⁵¹¹

Βέβαια, όπως τόνισαν χαρακτηριστικά οι δύο πληροφορητές, ο Ιωάννης Θωμαΐδης είχε στην κατοχή του πολεμικό υλικό, ενώ δεν ήταν λίγες και οι φορές που Βούλγαροι προσπάθησαν να τον προστατεύσουν, ενημερώνοντάς τον για την ύπαρξη «καταδοτών». Όσον αφορά το γιατί δεν ξυλοκοπήθηκε ο Μιχάλης Θωμαΐδης, η ανιψιά του σημείωσε: «Επειδής ήταν σακάτης. Ένα πόδι είχε. [...] Με ζύλινο! Ξύλινο το είχε το πόδι, γι' αυτό».⁵¹²

Εντούτοις, η μαρτυρία του Λάζαρου Π. περιγράφει μια εντελώς διαφορετική εικόνα της κατάστασης. Σύμφωνα με αυτή, οι Βούλγαροι έτυχαν θερμής, σχεδόν πανηγυρικής, υποδοχής από τους κατοίκους του χωριού, φιλοξενήθηκαν πρόθυμα στα σπίτια όλων και συναναστρέφονταν μαζί τους καθημερινά, χωρίς να δημιουργούν το παραμικρό πρόβλημα. Το Μεσοχώρι, άλλωστε, είχε ήδη τη φήμη του «βουλγαρικού χωριού». Το μόνο τους ελάττωμα, κατά τον κύριο Λάζαρο, ήταν η έφεσή τους στις κλοπές. Για την περίπτωση του Τσαλδάρη, βέβαια, ο πληροφορητής επεσήμανε:

Εδώ, εδώ, εδώ, εδώ, στο χωριό μας, ήταν ένας που ήτανε πολλά χρόνια πρόεδρος. Είχε στείλει κόσμο τώρα με Μεταζά, με ζέρω εγώ, με κάτι άλλους εκεί, εξορία για κάτι, για τίποτα, για τίποτα μιλάμε. Ένας απ' το χωριό μας τον είχε βάλει στο μάτι. Σου λέει «άμα μου πέσεις στα χέρια, θα

⁵¹¹ Στο ίδιο.

⁵¹² Στο ίδιο.

σε κανονίσω!». Μπατσάνης λεγότανε. Και παίρνει δύο Βούλγαρους και του λέει «θα πάμε σ' ένα σπίτι». Αυτός πήγε, πήγαινε να πάρει το Τσαλδάρη, αυτόν που τον μισούσανε, εδώ ήτανε, στο σπίτι. Όταν πήγανε αυτοί μέσα, πήγε και αυτός στο σπίτι, αυτουνού το σπίτι. [...] Εκεί, στο σπίτι εκείνο όμως που ήτανε, ήταν το υγειονομικό! Και βγαίνει ένας λοχίας, «πού θα... Πού πας, Μπαϊκούλε;» του λέει. «Πού πας, παππού Νικόλα;» του λέει. Του λέει «με φωνάζει ο ταγματάρχης σας» λέει. «Σπίτι γύρνα!» λέει. «Εγώ ξέρω ποιοι είναι στο ταγματάρχη» [...] «Αυτοί είναι γιούφτοι!» λέει. «Μην τους ακούς αυτούς! Θα σε πά...». Αν δεν έβγαίνε, θα τον σκοτώνανε!».⁵¹³

Όσο για την προέλευση των βουλγαρικών στρατευμάτων, παρατήρησε: «Αυτοί ήταν, όλοι οι Βούλγαροι που σου λέω εγώ εδώ, ήτανε απ' το Πιρίν. [...] Το Πιρίν είναι όλοι οι αυτοί οι Μακεδόνες, όπως μιλάμε εμείς. Και είναι 1.000.000 κόσμος. [...] Μετα βουλγάρικα δεν ταιριάζουνε!».⁵¹⁴

Αποτιμώντας, τέλος, τη συνολική παρουσία των Βούλγαρων στο Μεσοχώρι, ο κύριος Λάζαρος υπογράμμισε:

Όποιος σου είπε ότι τον δείρανε οι Βούλγαροι εδώ, ότι του κάναν, ότι του πειράζαν τη γυναίκα, ή του πειράζαν το παιδί, ή ότι του κάναν, θα σου πει ψέματα! Ψέματα θα σου πει! Εδώ, δεν χτυπήσανε άτομο! Άλλη λέει ότι «εμένα με έδειραν». Όχι! Είναι προπαγάνδα τώρα! «Εμένα» άλλος λέει «στη Μαρίνα οι Βούλγαροι με σταματήσανε, με δείρανε». Ενώ δεν ήτανε η αλήθεια αυτή... που την έλεγε αυτός. [...] Αυτοί ήτανε οι Βούλγαροι! Δεν χτύπησαν! Δεν χτύπησαν! Άτομο δεν χτύπησαν!».⁵¹⁵

17) Νέος Καύκασος. Στις 21 Ιανουαρίου, βουλγαρικό απόσπασμα εισέβαλε στο χωριό και συνέλαβε τρεις (3) νεαρούς, τον έναν εκ των οποίων εκτέλεσε με συνοπτικές διαδικασίες, τους δε άλλους δύο (2) μετέφερε και φυλάκισε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Φλώρινας.⁵¹⁶

⁵¹³ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁵¹⁴ Στο ίδιο.

⁵¹⁵ Στο ίδιο.

⁵¹⁶ Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 290.

18) Νεοχωράκι. Στις 17 Ιανουαρίου, μετέβη στο χωριό, συνοδεία Γερμανών, τμήμα βουλγαρικού στρατού, το οποίο συνέλαβε ορισμένους ελληνόφρονες πρόσφυγες κατοίκους, που αποπειράθηκαν να διαφύγουν, και τους απέστειλε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Φλώρινας.⁵¹⁷ Συγχρόνως, συνελήφθη και ξυλοκοπήθηκε ανηλεώς ο πρώην πρόεδρος της κοινότητας, Ιωάννης Κοκκινίδης, με την αιτιολογία ότι διετέλεσε πρόεδρος, και ήταν ελληνόφρων.⁵¹⁸

Στις 27 Ιανουαρίου, οι Ι. Παπαγεωργίου και Χρήστος Σαπρανίδης από το Νεοχωράκι δέχθηκαν πυρά και συνελήφθησαν κοντά στον Άγιο Βαρθολομαίο από βουλγαρικά στρατεύματα, τα οποία και τους οδήγησαν στην πλατεία του χωριού, όπου χαστούκισαν και αφαίρεσαν 700.000 δραχμές από τον πρώτο. Εκεί, παρουσιάστηκαν αρχικά ενώπιον του αποσπασματάρχη, που τους πέρασε για αντάρτες, και εν συνεχεία οδηγήθηκαν διαμέσου Περάσματος στον Τροπαιούχο, απειλούμενοι πως, εάν δεν ομολογούσαν ότι ήταν Βούλγαροι, θα τουφεκίζονταν. Στον Τροπαιούχο, ανακρίθηκαν από τον εκεί Βούλγαρο αξιωματικό, ο οποίος, υπό την απειλή τυφεκισμού, τους ξυλοκόπησε βάνουσα, επιμένοντας πως δεν ήταν Έλληνες, αλλά κομμουνιστές αντάρτες. Κατόπιν, ο Παπαγεωργίου παραδόθηκε στη φρουρά, και μαζί με τον Σαπρανίδη ξυλοκοπήθηκαν με γροθιές, ρόπαλα και κοντάκια όπλων από δεκαπέντε (15) Βούλγαρους στρατιώτες. Μετά τον ξυλοδαρμό,⁵¹⁹ κλείστηκαν σε ένα δωμάτιο, όπου και παρέμειναν φρουρούμενοι, απομονωμένοι, νηστικοί και διψασμένοι, χωρίς να τους επιτρέπεται να κάνουν τις σωματικές τους ανάγκες. Το πρωί της επομένης, 28^{ης} Ιανουαρίου, αφού ανακρίθηκαν για τρίτη φορά, παραδόθηκαν στον υπαξιωματικό της φρουράς, που τους εξευτέλισε και τους ξυλοκόπησε εκ νέου. Τελικά, μεταφέρθηκαν στη Σκοπιά, και από εκεί στη Γκεστάπο Φλώρινας, η οποία τους ανέκρινε και τους απελευθέρωσε.⁵²⁰

⁵¹⁷ Στο ίδιο, σ. 289-290.

⁵¹⁸ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 7, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 290.

⁵¹⁹ Ο Χρ. Σαπρανίδης έφερε κακώσεις και μώλωπες σε όλο του το σώμα, ενώ αιμορραγούσε και από το στόμα. Ο Ι. Θ. Παπαγεωργίου είχε τραυματιστεί στο πρόσωπο, την πλάτη, τα χέρια και τα πόδια. Οι κακώσεις των παθόντων είχαν προκληθεί «δι' αμβλέως οργάνου». ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τους Χρ. Σαπρανίδη και Ι. Θεοδώρου Παπαγεωργίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 62-64.

⁵²⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ι. Παπαγεωργίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 33-35, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 287.

Επίσης, στις 5 Φεβρουαρίου, οι Βούλγαροι, ως αντεκδίκηση στην προηγηθείσα σύλληψη δύο (2) βουλγαριζόντων γηγενών, των Λάζαρου Δαραλή και Χατζή, από τους αντάρτες, συνέλαβαν τον υιό του Ιωάννη Κοκκινίδη και τον Ορφανίδη, και απείλησαν ότι θα τους τουφέκιζαν, εάν, εντός εικοσιτετραώρου, οι αντάρτες δεν απελευθέρωναν τους απαχθέντες. Εν τέλει, το απόγευμα της επομένης, και με αντάλλαγμα δύο (2) όρνιθες, οι Βούλγαροι δέχθηκαν να αφήσουν ελεύθερους τους Κοκκινίδη και Ορφανίδη.⁵²¹

Τη νύχτα της 6^{ης} Φεβρουαρίου, τέλος, τα βουλγαρικά στρατιωτικά αποσπάσματα λεηλάτησαν τα σπίτια των προσφύγων του Νεοχωρακίου, διαρπάζοντας ό,τι θεώρησαν πολύτιμο, από χρυσαφικά και τρόφιμα μέχρι είδη ρουχισμού και ζώα. Θύματά τους υπήρξαν οι: Λίζα Σαπρανίδου, Τσιλιγκιρίδου, Αβραάμ Γεωργ., Αθηνά Μιχαηλίδου, Ιωάννης Μιχαηλίδης, Ιωάννης Κοκκινίδης, Παύλος Γεωργιάδης, Γεώργιος Γεωργιάδης, Λουκάς Γεωργιάδης, Ηρακλής Γεωργιάδης, Χαράλαμπος Μιχαηλίδης, Κωνσταντίνος Κατικαρίδης, Χρήστος Ιορδανίδης, Αλέξανδρος Σαπρανίδης, Θεόδωρος Γεωργιάδης, Χρήστος Σαπρανίδης, Αβραάμ Σαπρανίδης, Παύλος Τσιγαρίδης, Χαρ. Σαπρανίδης, Κυριακή Χαρανίδου, Αλέξ. Ιορδανίδης, Αβραάμ Ιορδανίδης, Τασούλα Κοκκινίδου, Ι. Σαχινίδης, Σάββας Ιορδανίδης και Ιωάννης Παπαγεωργίου. Σημειώθηκαν, ακόμη, απόπειρες βιασμού της κόρης της Λίτσας Σαπρανίδου, και της συζύγου του Χρήστου Σαπρανίδη. Το γερμανικό Φρουραρχείο ενημερώθηκε πάραυτα για τα συμβάντα.⁵²²

19) Παλαίστρα. Το μεσημέρι της 21^{ης} Ιανουαρίου, αφίχθη στο χωριό δύναμη βουλγαρικού στρατού υπό λοχαγό, ο οποίος διέταξε συγκέντρωση όλων των κατοίκων και ζήτησε να πληροφορηθεί αν υπήρχαν ελληνόφρονες. Καθ' υπόδειξη του βουλγαρόφρονα Μιχ. Χάρη, οι Βούλγαροι συνέλαβαν τότε τον Μιχαήλ Ηλιόπουλο, πρόεδρο της κοινότητας, τον Νικόλαο Βασιλείου, γραμματέα, τον Παύλο Τρύφων, υιό αγροφύλακα, και «φανατικό Έλληνα», τον Βλαδίμηρο Μπανιτσιώτη και τον Μιχαήλ Τζουτζούρη, και τους οδήγησαν στη Φλώρινα. Εκεί, οι τέσσερις (4) από

⁵²¹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 7, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 290.

⁵²² ΙΜΧΑ, «Λαβόντα χώραν γεγονότα εν τη περιφερεία Φλωρίνης υπό του Βουλγαρικού Στρατού», Έκθεσις..., ό.π., σ. 55-57, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

τους πέντε (5) αφέθηκαν ελεύθεροι, με τον Μ. Τζουτζούρη να μεταφέρεται στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Θεσσαλονίκης.⁵²³

20) Παπαγιάννης. Το πρωί της 22^{ας} Ιανουαρίου, έφτασαν στο χωριό περίπου εκατόν τριάντα (130) Βούλγαροι στρατιώτες, με επικεφαλής αξιωματικούς. Αρχικά, κατευθύνθηκαν στο σπίτι του απόντος προέδρου της κοινότητας, Θεόδωρου Τσαφκόπουλου, το λεηλάτησαν και κατέστρεψαν τα κοινοτικά αρχεία που φυλάσσονταν εκεί, ενώ ξυλοκόπησαν χωρίς λόγο τη σύζυγο, τα παιδιά και τον πατέρα του. Το ίδιο απόγευμα, όταν ο πρόεδρος επέστρεψε από τη Φλώρινα, οι Βούλγαροι τον διέταξαν να τους εξασφαλίσει κατάλυμα σε διάφορα σπίτια του χωριού. Ένας αξιωματικός, μάλιστα, τον επέπληξε γιατί έγραφε ελληνικά, αλλά το θέμα έληξε αμέσως, καθώς προείχε η τακτοποίηση των στρατιωτών. Αφού ο πρόεδρος τους παρείχε ό,τι του ζήτησαν, οι μεν στρατιώτες κατέλυσαν στα σπίτια των οικογενειών Παντελή Μπέλη και Νικολάου Λαζαρίδη, οι δε αξιωματικοί φιλοξενήθηκαν από τον Νικόλαο Δ. Δηνάκη. Το μεσημέρι της επομένης, και ενώ οι Βούλγαροι διασκέδαζαν στην πλατεία του χωριού, ο πρόεδρος μετέβη στο σπίτι του γραμματέα Δ. Γουμπέρη, όπου έπαιζαν χαρτιά ο αντιπρόεδρος Γεώργιος Μουστάκας και οι πρόσφυγες Β. Φουντουκίδης και Ευάγγελος Γουμπέρης. Ξαφνικά, τους επισκέφθηκε ο βουλγαρόφιλος συγχωριανός τους Κωνσταντίνος Δ. Δείκος, τον οποίο ακολούθησαν δύο (2) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες. Μετά από λίγο, εμφανίστηκαν και δύο (2) αξιωματικοί, ο ένας εκ των οποίων κατηγορήσε τον πρόεδρο ότι «βασάνιζε» τους συγχωριανούς του και ότι δεν περιποιήθηκε τα βουλγαρικά στρατεύματα. Παράλληλα, και υπό την απειλή περιστρόφου, του ζητήθηκε να παραδώσει λίστα με τα ονόματα των παρευρισκομένων στο βουλγαρικό γλέντι και ένα πιστόλι που δήθεν κατείχε. Ο πρόεδρος αρνήθηκε την κατοχή όπλου, με αποτέλεσμα να ξυλοκοπηθεί βάνουσα από τον Βούλγαρο αξιωματικό, που επέμενε και απειλούσε να τον σκοτώσει. Οι απειλές, βέβαια, συνεχίστηκαν και μετά τον ξυλοδαρμό, αυτή τη φορά με πρόφαση την εξορία ορισμένων κατοίκων του χωριού στην Κρήτη επί Μεταξά. Δράστης όλων των ανωτέρω βιαιοπραγιών υπήρξε ο διοικητής του βουλγαρικού λόχου Παπαγιάννη και πέριξ. Παρά τη βία και εκδικητική συμπεριφορά των Βούλγαρων, υποκινούμενη μάλλον από τους

⁵²³ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 7-8, Χρυσόχου, Η δράσις..., ό.π., σ. 289.

βουλγαρίζοντες του χωριού, ο πρόεδρος δεν έπαψε στιγμή να ικανοποιεί τα αιτήματά τους.⁵²⁴

Στις 24 Ιανουαρίου, οι Βούλγαροι κακοποίησαν τον Ευάγγελο Μουστάκα, αδελφό του αντιπροέδρου, τη σύζυγό του και τον Πέτρο Η. Μίνου, ενώ προέβησαν και σε λεηλασίες διαφόρων σπιτιών. Κατόπιν τούτων, ο πρόεδρος Θεόδωρος Τσάφκας, ο αντιπρόεδρος Γεώργιος Μουστάκας και ο γραμματέας Δ. Γουμπέρης κατέφυγαν στη Φλώρινα και ζήτησαν την προστασία των γερμανικών αρχών. Την επομένη, βουλγαρικό απόσπασμα, αγνοώντας προφανώς τη φυγή τους, τους αναζήτησε στον Παπαγιάννη. Στις 26 του μήνα, όμως, βουλγαρική περίπολος τους συνέλαβε σε εστιατόριο της Φλώρινας, τους κακοποίησε και τους μετέφερε ως ομήρους στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Θεσσαλονίκης.⁵²⁵ Κατά τον Μπόνη, οι συλληφθέντες απελευθερώθηκαν με προσωπική του παρέμβαση στο Φρουραρχείο και τη Γερμανική Αστυνομία, και επέστρεψαν με τρένο στη Φλώρινα.⁵²⁶

Όπως προέκυψε από ανώνυμη μαρτυρία, ο βουλγαρικός λόχος που έκανε την εμφάνισή του στον Παπαγιάννη έδρευε στην Ιτιά, και από εκεί επέδραμε σε όλα τα γειτονικά χωριά. Κάποτε, μάλιστα, πραγματοποίησε πανηγυρική είσοδο στο χωριό, με τους «ελάχιστους» βουλγαρόφρονες να τον υποδέχονται θερμά, ζητωκραυγάζοντας υπέρ του βασιλιά Μπόρις και του Χίτλερ. Κατά τις επισκέψεις τους στον Παπαγιάννη, οι Βούλγαροι εκβίαζαν τους κατοίκους να μεταβάλουν το φρόνημά τους, επιδίδονταν σε ζωοκλοπές, ενίοτε δε και σε ξυλοδαρμούς, ενώ κάποια στιγμή κατόρθωσαν να πείσουν τις γερμανικές αρχές να συλλάβουν ορισμένους ελληνόφρονες του χωριού ως αντιστασιακούς. Η βίαιη συμπεριφορά, σε συνδυασμό με την πώληση ειδών οικιακής χειροτεχνίας, είχε ως συνέπεια οι κάτοικοι να τους ειρωνεύονται ως «Γυφτοβούλγαρους».⁵²⁷

⁵²⁴ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 15-18, Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 285.

⁵²⁵ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44 & Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 8 και 18, Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 285 και 294.

⁵²⁶ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 9.

⁵²⁷ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

21) Πέρασμα. Οι Βούλγαροι ξυλοκόπησαν άγρια μαθητές του Γυμνασίου Φλώρινας από το Φλάμπουρο, επειδή απέφυγαν να διέλθουν κάτω από την αψίδα που είχαν στήσει οι βουλγαρόφρονες του χωριού.⁵²⁸

22) Σιταριά. Στις 21 Ιανουαρίου, περίπου είκοσι (20) ένοπλοι Βούλγαροι στρατιώτες συνέλαβαν τον Γεώργιο Πανταζή και τον οδήγησαν στο γραφείο της κοινότητας, όπου ο υπολοχαγός Γεωργίεφ είχε συγκεντρώσει είκοσι (20) ακόμη κατοίκους. Εκεί, αφού ο αξιωματικός διαπίστωσε το ελληνικό του φρόνημα, οι στρατιώτες άρχισαν να τον ξυλοκοπούν, χρησιμοποιώντας τα κοντάκια των όπλων τους, ξιφολόγχες και φτυάρια.⁵²⁹ Το ίδιο βράδυ, οι Βούλγαροι συνέλαβαν και οδήγησαν στο γραφείο του Γεωργίεφ και τη σύζυγο του Πανταζή, δασκάλα Χριστίνα Παρασκευά, την οποία ο υπολοχαγός, επειδή απάντησε ότι ήταν Ελληνίδα, αρκέστηκε να περιγελάσει και να σύρει βίαια από τη μύτη, παρότι τύγγανε λεχώνα και εμπύρετη. Την επομένη, ο Πανταζής αφέθηκε ελεύθερος, ενώ το βουλγαρικό απόσπασμα αναχώρησε.⁵³⁰

Στις 24 Ιανουαρίου, μετέβη στο χωριό έτερο τμήμα βουλγαρικού στρατού, το οποίο συνέλαβε έξι (6) κατοίκους, μεταξύ αυτών και τον Κωνσταντίνο Παπασωτηρίου Γώγο, γραμματέα της κοινότητας, τους μετέφερε στην Ιτιά, τους έθεσε υπό κράτηση και τους κακοποίησε βάνανυσα. Τότε, ο Βούλγαρος αξιωματικός που κακοποιούσε τον γραμματέα του είπε: *«Εσύ είσαι που συνεργάζεσαι με την ελληνικήν αστυνομίαν, εσύ πήρες τα χωράφια από τους Βουλγάρους και τα έδωσες στους Έλληνας, εσύ ετυράνησες ποικιλοτρόπως τους Βουλγάρους από το 1925 έως το 1941 και τους έκοψες τη γλώσσα, για να μιλούν ελληνικά»*.⁵³¹ Συνολικά, στη Σιταριά ξυλοκοπήθηκαν δεκαεννέα (19) άτομα, εκ των οποίων μόνο δύο (2) υπέβαλαν παράπονα. Επρόκειτο για τους Λάζαρο Ιωάννου (Στογιάντση), Κυριάκο Ιωάννου, Δημήτριο Ιωάννου, Παντελή Ιωάννου, Φίλιππο Γ(κ)λούφτση, Τρύφων Γ(κ)λούφτση, Λάζαρο Γ(κ)λούφτση, Δημήτριο Γ(κ)λούφτση,⁵³² Σταύρο Ν. Γ(κ)λούφτση, Δημήτριο Γ(κ)λούφτση, Παν. Γ(κ)λούφτση, Θεόδωρο Βασβέκη, Ιωακείμ Ρόμπη, Ευάγγελο

⁵²⁸ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁵²⁹ Ο Γ. Πανταζής έφερε τραύματα από αμβλύ όργανο στο κεφάλι. ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Γεώργιον Ν. Πανταζήν, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 15.

⁵³⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά Γ. Πανταζή προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 14, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 287.

⁵³¹ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 287-288.

⁵³² Ο παθών είχε δεχτεί χτύπημα στα γεννητικά του όργανα. ΙΜΧΑ, Ιατρική Γνωμάτευσις ιατρού Γ. Σπυρόπουλου για τον Δ. Γλούφτση, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 59.

Δημόπουλο,⁵³³ Πέτρο Δημόπουλο, Σταύρο Σουμπάση, Γ. Πανταζή, Αθανάσιο Τουρούντζα και Χρήστο Πέτρου.⁵³⁴

Μολαταύτα, η εικόνα που μας δίνει ανώνυμη μαρτυρία είναι κάπως διαφορετική. Σύμφωνα με αυτή, οι Βούλγαροι επισκέφθηκαν τη Σιταριά, εκφώνησαν λόγο στην πλατεία του χωριού και αναχώρησαν το πρωί της επομένης, δίχως να δημιουργήσουν το παραμικρό πρόβλημα. Κατά τη διάρκεια της βραχύβιας παραμονής τους, βέβαια, ο πρόεδρος Γρηγόριος Μιχάλτσης πρόλαβε να τους ενημερώσει πως στο μοναστήρι του Αρχαγγέλου Μιχαήλ είχαν βρει καταφύγιο αντάρτες και προέτρεψε τον αδελφό του, Κωνσταντίνο Μιχάλτση, να τους οδηγήσει εκεί, οι Βούλγαροι όμως επέστρεψαν, ώστε να μην έχουν απώλειες. Εντωμεταξύ, οι αντάρτες πληροφορήθηκαν την προδοσία και εκτέλεσαν ως αντεκδίκηση τον Κωνσταντίνο Μιχάλτση, τον Ευάγγελο Δομαζέτη και τον νεαρό Γεώργιο Νιτσόπουλο. Αποτιμώντας την παρουσία των Βούλγαρων στη Σιταριά, η πληροφορήτρια ανέφερε χαρακτηριστικά: «*Σε αντίθεση με τους αντάρτες, οι Βούλγαροι δεν κάμαν κανένα απολύτως κακό στο χωριό*».⁵³⁵

23) Σκοπιά. Στις 25 Ιανουαρίου, αφίχθη στο χωριό βουλγαρικό απόσπασμα, το οποίο, μετά από άκαρπες έρευνες στα σπίτια των ελληνοφρόνων κατοίκων, ύψωσε βουλγαρική σημαία στο κεντρικότερο σημείο της Σκοπιάς. Στις 28 του μήνα, ο Βούλγαρος λοχαγός απείλησε τον πρόεδρο της κοινότητας, γιατί τάχα καταπίεζε τους βουλγαρίζοντες, ενώ δύο (2) ημέρες αργότερα εκδίωξε, απειλώντας με σύλληψη, τον χωροφύλακα από τη Φλώρινα που εκτελούσε εκεί την υπηρεσία του.⁵³⁶

24) Σκοπός. Οι Βούλγαροι συνέλαβαν και τουφέκισαν επί τόπου, ως ενεχόμενους στο ανταρτικό κίνημα, τον κάτοχο πολεμικού όπλου Μιχαήλ Πισκάτση, τους γνωρίζοντες την ύπαρξη του όπλου Χαρ. Γκολέφη και Σταύρο Λιάμη, και τον καταδόσαντα αυτή, Παναγιώτη Στάμκου, υποδηματοποιό εκ Νυμφαίου.⁵³⁷

Για την ίδια εκτέλεση, ο Χρήστος Μπ. σημείωσε:

⁵³³ Ο Ε. Δημόπουλος είχε υποστεί εγκεφαλική διάσειση από χτύπημα «*δι' αμβλέως οργάνου*». ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική έκθεση ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ευάγγελον Δημόπουλον, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 57.

⁵³⁴ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 8-9.

⁵³⁵ Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 13.3.2018.

⁵³⁶ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 290.

⁵³⁷ ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 9, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 292.

Και μετά, που γυρίσαν από 'κει προς τα κάτω, προδοθήκανε στον Σκοπό πέντε άτομα, πιάσανε και σκοτώσαν, τους σκοτώσανε εδώ, στη Μελίτη, εδώ πέρα! Ένας απ' αυτούς, που θυμάμαι καλά, λεγόταν Πισκάτσης στο επίθετό του. Τους άλλους δεν τους θυμάμαι!'.⁵³⁸

25) Τριανταφυλλιά. Στις 31 Ιανουαρίου, διερχόμενα βουλγαρικά στρατεύματα συνέλαβαν βάσει ονομαστικής κατάστασης τους ελληνόφρονες Μιχαήλ Δημητρίου, γραμματέα της κοινότητας, Νικόλαο Δ. Ιωάννου, Ιωάννη Δ. Ιωάννου, Δημήτριο Λ. Πέτρου, Ιωάννη Ναούμ και Βασίλειο Παπατριανταφύλλου, και τον βουλγαρόφρονα Ιωάννη Γ. Ματίνη. Οι επτά (7) συνολικά συλληφθέντες αφέθηκαν ελεύθεροι μετά από τρεις (3) ημέρες, στις 2 Φεβρουαρίου, με επέμβαση των Γερμανών συνοδών. Πριν την απελευθέρωσή τους, και εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους, ο Βούλγαρος αξιωματικός προσπάθησε να τους πείσει ότι δεν ήταν Έλληνες, αλλά Βούλγαροι, και έπρεπε, επιστρέφοντας στο χωριό τους, να πρωτοστατήσουν στον αγώνα υπέρ της Βουλγαρίας. Ωστόσο, το γεγονός ότι όλοι κατάγονταν από ακραιφνείς ελληνόφρονες οικογένειες δεν άφηνε περιθώρια επιτυχίας στα λεγόμενα του αξιωματικού, ο οποίος ήλπιζε τουλάχιστον να βλάψει την ελληνικότητα της περιοχής, εφόσον η παρουσία Γερμανών στρατιωτών δεν του επέτρεπε την κακοποίηση των συλληφθέντων.⁵³⁹

26) Τριπόταμος. Στις 22 Ιανουαρίου, δύναμη τριάντα (30) Βούλγαρων στρατιωτών διεξήγαγε δις έρευνες στα σπίτια των ελληνοφρόνων, και δη των προσφύγων, του χωριού, με το πρόσχημα της ανεύρεσης όπλων. Δύο (2) ημέρες αργότερα, στις 24 του μήνα, βουλγαρική δύναμη δεκαπέντε (15) ανδρών διερεύνησε εκ νέου ορισμένα σπίτια, βάσει κατάστασης που έφερε μαζί του ο επικεφαλής αξιωματικός, χωρίς να ανακαλύψει κάτι μεμπτό. Κατόπιν τούτου, ο Βούλγαρος αξιωματικός δήλωσε πως το χωριό ήταν εντάξει, και οι ελληνόφρονες καθησυχάστηκαν. Λίγο αργότερα, όμως, και μετά το γεύμα που παρέθεσαν στο απόσπασμα οι βουλγαρίζοντες Αθανάσιος Ντουγιάννης και Πέτρος Κύρκου, οι Βούλγαροι συνέλαβαν τους Κωνσταντίνο Γ. Παπασωτηρίου, γραμματέα της κοινότητας Σιταριάς, Αρσένιο Παπασωτηρίου, Δημήτριο Β. Ζουμπούλη, Θεόδωρο Σ. Αθανασιάδη, Σταύρο Απ. Νόβα⁵⁴⁰ και

⁵³⁸ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁵³⁹ IMXA, ό.π., σ. 10, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 291-292.

⁵⁴⁰ Σύμφωνα με τις ιατρικές γνωματεύσεις, ο αγροφύλακας Στ. Νόβας έφερε κακώσεις από αμβλύ όργανο στο κεφάλι, την κοιλιακή χώρα, την πλάτη και τα πόδια. IMXA, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον αγροφύλακα Σταύρον Νόβαν, *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 60 και 61.

Τριαντάφυλλο Β. Ιωαννίδη, τους οποίους και οδήγησαν στην Ιτιά, όπου έδρευε το τάγμα. Εκεί, όλοι οι συλληφθέντες κακοποιήθηκαν άγρια, με την αιτιολογία ότι, ως πρόσφυγες, είχαν καταλάβει τα χωράφια των γηγενών και τους είχαν εξορίσει το 1940.⁵⁴¹ Κατά τον Μπόνη, μάλιστα, η κακοποίηση τους ήταν τόσο βάνανυση, ώστε η εικόνα τους προκάλεσε τον αποτροπιασμό των ανθρώπων του γερμανικού Φρουραρχείου, όταν παρουσιάστηκαν εκεί, στις 26 Ιανουαρίου.⁵⁴² Ο Δ. Ζουμπούλης, τέλος, κακοποιήθηκε μέχρι αναισθησίας, ενώ του αφαιρέθηκαν και 200.000 δραχμές.⁵⁴³

Στις 25 Ιανουαρίου, Βούλγαροι στρατιώτες, μαζί με δύο (2) υπαξιωματικούς, φιλοξενήθηκαν στο σπίτι του βουλγαρόφρονα Αθανασίου Αντωνιάδη. Το πρωί της επομένης, επισκέφθηκαν τον πρόσφυγα Αθανάσιο Αθανασιάδη και τον ενημέρωσαν πως το βράδυ θα διανυκτέρευαν στο σπίτι του, αξιώνοντας μάλιστα να τους παραδώσει και τις τέσσερις (4) κόρες του για την «ψυχαγωγία» τους, διαφορετικά θα τον σκότωναν. Ο Αθανασιάδης κατήγγειλε αμέσως το περιστατικό στον αρχιφύλακα του γερμανικού φυλακίου της σιδηροδρομικής γέφυρας. Μετά από λίγο, τρεις (3) Γερμανοί στρατιώτες μετέβησαν στο σπίτι του Αντωνιάδη, όπου διέμεναν οι Βούλγαροι, τον βρήκαν μεθυσμένο, τον επέπληξαν, χαρακτηρίζοντάς τον προδότη, και τον απείλησαν πως, εάν ανακάλυπταν οτιδήποτε επιλήψιμο εντός του σπιτιού, θα τον εκτελούσαν. Τελικά, οι Γερμανοί έφυγαν δίχως να ερευνήσουν το σπίτι, ενώ και οι Βούλγαροι αναχώρησαν για την Ιτιά. Βέβαια, παρόλο που αποσοβήθηκαν τα περαιτέρω έκτροπα, η πλειονότητα των ανδρών του Τριποτάμου είχε καταφύγει στη Φλώρινα, με αποτέλεσμα οι οικογένειές τους να ζουν φοβισμένες.⁵⁴⁴

27) Τροπαιούχος. Στις 25 Ιανουαρίου, έφτασε στο χωριό τμήμα βουλγαρικού στρατού τριακοσίων (300) ανδρών, το οποίο στρατοπέδευσε εκεί επί μία εβδομάδα, χρησιμοποιώντας ως καταλύματα διάφορα σπίτια, το γραφείο της κοινότητας και το

⁵⁴¹ IMXA, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44 & Αναφορά Δημητρίου Βασιλ. Ζουμπούλη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 8 και 36-37, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 284.

⁵⁴² IMXA, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 3 και 8.

⁵⁴³ IMXA, Αναφορά Δημητρίου Βασιλ. Ζουμπούλη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 37.

⁵⁴⁴ IMXA, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44 & Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Τριποτάμου Δ. Παπαευαγγέλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 8 και 35-36, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., 284-285.

σχολείο. Τα μεσάνυχτα της 1^{ης} προς τη 2^η Φεβρουαρίου, αντάρτες περικύκλωσαν το σχολείο και κάλεσαν τους εκεί διαμένοντες Βούλγαρους να τους ακολουθήσουν στα βουνά, με τους τελευταίους να αρνούνται. Οι αντάρτες έρριψαν τότε χειροβομβίδες εντός του σχολείου και, μετά από σύντομη ανταλλαγή πυροβολισμών με τους Βούλγαρους, αποχώρησαν. Το πρωί της επομένης, οι Βούλγαροι συνέλαβαν και κράτησαν ως ομήρους πέντε (5) ελληνόφρονες κατοίκους. Μετά από γερμανική παρέμβαση, και επειδή αποδείχθηκε ότι οι κάτοικοι του Τροπαιούχου δεν εμπλέκονταν στην προαναφερθείσα ανταρτική πράξη, οι Βούλγαροι πείστηκαν να απελευθερώσουν τους συλληφθέντες, ενώ το ίδιο απόγευμα αποχώρησαν όλοι από το χωριό. Στο μεταξύ, όμως, αποκαλύφθηκε ότι είχαν παραβιάσει όλα τα ράφια και είχαν κάψει όλα τα βιβλία και τα αρχεία της κοινότητας και του σχολείου. Στις 6 Φεβρουαρίου, μάλιστα, μετέβη στον Τροπαιούχο έτερο βουλγαρικό τμήμα, το οποίο, υπό το πρόσχημα ερευνών, επιδόθηκε σε συστηματική διαρπαγή τιμαλφών, οικιακών και ιδιωτικών ειδών, απογυμνώνοντας εντελώς τους κατοίκους.⁵⁴⁵

28) Φλάμπουρο. Στις 2 Φεβρουαρίου, το Φλάμπουρο καταλήφθηκε από ομάδα εκατόν είκοσι (120) ενόπλων ανταρτών, οι οποίοι πίεζαν τους κατοίκους να τους ακολουθήσουν, απαγορεύοντάς τους δια θανάτου την έξοδο από το χωριό. Κατά την άφιξή τους, οι αντάρτες μετέφεραν μαζί τους τον δάσκαλο Δημήτριο Παλαιολόγου από την Κάτω Υδρούσα, τον δάσκαλο Στυλιανό Λαβασίδη και τον γεωργό Αβραάμ Γυμνόπουλο από την Κολχική, ενώ στο Φλάμπουρο συνέλαβαν τους δασκάλους Γαβριήλ Σκανδάλη και Ανδρέα Μούκα, και τον ταχυδρόμο Ανδρέα Μητρούση. Το πρωί της επομένης, 3^{ης} Φεβρουαρίου, οι αντάρτες συγκέντρωσαν τους άρρενες δεκαοκτώ έως τριάντα πέντε (18-35) ετών και τους προέτρεψαν να τους ακολουθήσουν, ειδάλλως απείλησαν ότι θα τους απήγαγαν δια της βίας. Στις 5 Φεβρουαρίου, ο Μητρούσης, κατόπιν ανάκρισης, αφέθηκε ελεύθερος και έσπευσε να ενημερώσει το γερμανικό Φρουραρχείο για τα συμβάντα. Στον δρόμο για τη Φλώρινα, συνάντησε βουλγαρικό απόσπασμα και ρωτήθηκε για την ύπαρξη ανταρτών στο χωριό, απαντώντας αρνητικά. Εντωμεταξύ, οι αντάρτες είχαν συγκεντρώσει όλους τους κατοίκους στην πλατεία του χωριού και προσπαθούσαν να τους πείσουν να τους ακολουθήσουν. Εκείνη τη στιγμή, ακούστηκαν πυροβολισμοί από τους σκοπούς των ανταρτών, οι οποίοι και παρότρυναν τους πάντες να

⁵⁴⁵ Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 292. Οι Βούλγαροι, εκτός των άλλων, προέβησαν και σε μαζικές ζωοκλοπές. Προφορική μαρτυρία Χριστίνας Μ.

εγκαταλείψουν το χωριό, γιατί πλησίαζαν οι Βούλγαροι. Οι μεν αντάρτες κατευθύνθηκαν τότε σε προκαθορισμένες θέσεις, οι δε έντρομοι κάτοικοι είτε κρύφτηκαν στα σπίτια τους είτε διασκορπίστηκαν προς τα δάση της Υδρούσας και του Αετού. Τέσσερις (4) εξ αυτών, όμως, έμειναν πίσω και δέχτηκαν καταγισμό πυρών από τους Βούλγαρους, παρότι ύψωσαν αμέσως τα χέρια τους ως ένδειξη παράδοσης. Επρόκειτο για τους Γαβριήλ Πρόικο, Δημήτριο Μπαλ(ι)άση, Χρήστο Γκάτση και Φιλώτα Τάχου, τα πτώματα των οποίων βρέθηκαν απογυμνωμένα, χωρίς ενδύματα και υποδήματα. Το πτώμα του Γαβριήλ Πρόικου εντοπίστηκε με τα χέρια ακόμη υψωμένα και φέρον λογχισμούς στο κεφάλι και την κοιλιακή χώρα, ενώ του είχαν αφαιρεθεί και τα χρυσά δόντια. Αλλά και τα πτώματα των υπολοίπων έφεραν λογχισμούς στο πρόσωπο και την κοιλιά. Τους αντάρτες ακολούθησαν στο βουνό οι δάσκαλοι Σκανδάλης, Μούκας και Παλαιολόγου, οι οποίοι, επωφελούμενη μετέπειτα σύγκρουσης μεταξύ Γερμανών και ανταρτών στο Νυμφαίο, παρουσιάστηκαν στο γερμανικό απόσπασμα, αφέθηκαν ελεύθεροι και επέστρεψαν στη Φλώρινα. Οι Στ. Λαβασίδης και Α. Γυμνόπουλος εγκαταλείφθηκαν, με τους Βούλγαρους να τους συλλαμβάνουν δις, και τελικά να τους απελευθερώνουν.⁵⁴⁶

Στις 6 Φεβρουαρίου, οι Βούλγαροι επέστρεψαν στο Φλάμπουρο και συνέλαβαν τον βοσκό Σωτήριο Κακαράντζα και τον Χρήστο Μητρούση, τους οποίους οδήγησαν στο Αμμοχώρι. Λίγο αργότερα, συνέλαβαν και τον Ξενοφώντα Μητρούση, που έψαχνε τον αδελφό του. Συνελήφθησαν, ακόμη, οι Ιωάννης Στυλιάδης, Μιχαήλ Στυλιάδης, Πέτρος Πέτσος, Γεώργιος Στυλιάδης και Νικόλαος Πέρκας, που αναζητούσαν τα πτώματα των φονευθέντων της προηγούμενης. Οι τελευταίοι πέντε (5) κρατήθηκαν από την Κράις Κομαντατούρ Φλώρινας. Την ίδια ημέρα, πέρασαν από το χωριό πολλά βουλγαρικά αποσπάσματα, στα οποία οι κάτοικοι παρείχαν καταλύματα, τροφή και νομή για τα ζώα. Το τελευταίο έφιππο απόσπασμα Βούλγαρων, με επικεφαλής ανώτερο αξιωματικό,⁵⁴⁷ απαίτησε και έλαβε από τον αντιπρόεδρο της κοινότητας, Κωνσταντίνο Νάση, νομή, σφάγια και ένα μουλάρι. Κατόπιν, με την πρόφαση ερευνών, οι στρατιώτες επιδόθηκαν σε λεηλασία των σπιτιών, διαρπάζοντας ό,τι μπορούσαν να μεταφέρουν και καταστρέφοντας τα υπόλοιπα. Μεταξύ των σπιτιών που λεηλατήθηκαν ήταν και αυτό του ανθυπολοχαγού

⁵⁴⁶ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεση του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωριού Φλαμπούρου, *Έκθεση...*, ό.π., σ. 22-24, Χρυσόχου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 295.

⁵⁴⁷ Συνταγματάρχη, κατά τον Ευάγγελο Ν.. Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

της Χωροφυλακής Πασαμέρα. Αναχωρώντας από το Φλάμπουρο, το βουλγαρικό αυτό απόσπασμα παρέλαβε τον αντιπρόεδρο Κ. Νάση, τον δασοφύλακα Νικόλαο Ελοβάρη και τους αγροφύλακες Λάζαρο Γκάλλιο και Γεώργιο Τζέκα.⁵⁴⁸

Η ανάλυση των γεγονότων έγινε προφορικά στον Μπόνη από επιτροπή του χωριού, αποτελούμενη από τον ιερέα Παπανικόλαο Στυλιάδη, τον κοινοτικό σύμβουλο Στέργιο Μυλωνά και τον κάτοικο Ανδρέα Ζιώγα. Μολονότι ο Μπόνης ενημέρωσε άμεσα τις Κράις Κομαντατούρ και QFP (Αστυνομία Στρατού) για τα πεπραγμένα των Βούλγαρων, οι επτά (7) συλληφθέντες από το Φλάμπουρο εκτελέστηκαν «κατά φρικόδη τρόπον» στο Αμμοχώρι. Οι Βούλγαροι, μάλιστα, απέκρυψαν την εκτέλεση ακόμη και από τις γερμανικές αρχές, καθώς οι μόνες πληροφορίες που είχε μέχρι τις 9 Φεβρουαρίου ο Φίσερ, ανθυπολοχαγός της Φελ. Τσενταρμαρί, ήταν πως εκτελέστηκαν πέντε, γιατί επιχείρησαν να διαφύγουν, ενώ δεν γνώριζε τίποτα για την τύχη των άλλων δύο, οι οποίοι εξακριβώθηκε πως εκτελέστηκαν στο σχολείο του Αμμοχωρίου το πρωί της επομένης.⁵⁴⁹ Κατά τον Μπόνη, ο «εξαφανισμός τόσων εντίμων οικογενειάρχων» ήταν καθαρά προϊόν του φυλετικού μίσους ορισμένων γηγενών βουλγαριζόντων από τα γειτονικά χωριά Άνω και Κάτω Υδρούσα, Λεπτοκαρυά και Αμμοχώρι, διότι το Φλάμπουρο, «η ελληνική ταύτη φωλιά», «ίστατο ως κάρφος εις τα όμματα του βουλγαρισμού» για περισσότερα από σαράντα (40) χρόνια.⁵⁵⁰

Πράγματι, στις 10 Φεβρουαρίου, μετά και την αναχώρηση των Βούλγαρων από το Αμμοχώρι, επιβεβαιώθηκε η πληροφορία ότι οι εκ Φλαμπούρου συλληφθέντες είχαν εκτελεστεί και ταφεί κοντά στο χωριό. Έτσι, στις 13 Φεβρουαρίου, με την έγκριση του γερμανικού Φρουραρχείου Φλώρινας, πραγματοποιήθηκε η εκταφή των πτωμάτων από επιτροπή που συνέστησε ο νομάρχης Μπόνης, αποτελούμενη από τον ίδιο, τον Ιωάννη Σωτηρίου, διοικητή της Χωροφυλακής Φλώρινας, τον Χρήστο Στυλιάδη, πρόεδρο του Φλαμπούρου, τον Άλεξ Καλχίκι, ανθυπασπιστή Χωροφυλακής Εκστρατείας, και τον Όσβαλντ Πούσιχ, ειδικό διερμηνέα του

⁵⁴⁸ IMXA, ό.π., σ. 24-26, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 295-296.

⁵⁴⁹ IMXA, ό.π., σ. 26, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 296.

⁵⁵⁰ IMXA, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44 & Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωριού Φλαμπούρου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 11 και 27.

Φρουραρχείου. Η επιτροπή ξέθαψε επτά (7) πτώματα κατοίκων του Φλαμπούρου,⁵⁵¹ που εκτελέστηκαν από τα βουλγαρικά στρατεύματα στο Αμμοχώρι από τις 7 έως τις 10 Φεβρουαρίου.⁵⁵²

Για τα συμβάντα του Φλαμπούρου, όμως, έκαναν λόγο και αρκετοί από τους πληροφορητές. Πιο συγκεκριμένα, η Ζωή Σ. ανέφερε:

*Βάλανε... ε αυτό... άντρες από το Φλάμπουρο σε μία φυλακή, σ' ένα σπίτι μέσα φυλακή νηστικούς, και κάθε μέρα τους χτυπούσανε! [...] Το πιο φριχτό και κακό ήτανε... μα... πήγανε από το Φλάμπουρο δώδεκα άτομα, τους είχανε στ' Αμμοχώρι, τους βασάνισαν νηστικούς και αυτό, και όλους τους σφάζαν, τους σκοτώσαν!.*⁵⁵³

Ο Χρήστος Μπ., από τη μεριά του, παρατήρησε:

*Μετά, οι Βούλγαροι πήγανε πρώτα από Αμμοχώρι, Φλάμπουρο, μέχρι Νυμφαίο. Στο Φλάμπουρο, έφυγαν οι χωρικοί στα... στα βουνά. Φοβήθηκαν, γιατί από το Νυμφαίο τους είχαν προδώ... από το Αμμοχώρι τους είχαν προδώσει οι ντόπιοι. Και ό,τι βρήκανε στο βουνό Φλαμπουριώτες, τους σκοτώσανε όλους!.*⁵⁵⁴

⁵⁵¹ Σύμφωνα με το πρωτόκολλο εκταφής, πρώτα βρέθηκαν τα πτώματα των Χρήστου Μητρούση και Σωτηρίου Κακαράντζα, φέροντα τραύματα από πυροβόλο όπλο στο κεφάλι. Έπειτα, εντοπίστηκαν τα παραμορφωμένα πτώματα του αντιπροέδρου Κωνσταντίνου Νάση και των αγροφυλάκων Λάζαρου Γκάλιου και Γεωργίου Τζέκα. Τέλος, βρέθηκαν σε κούρτι ρυακιού τα πτώματα του Ξενοφόντα Μητρούση και του δασοφύλακα Νικόλαου Ελοβάρη, φέροντα θανάσιμα τραύματα από μυτερά και αμβλέα όργανα στο κεφάλι. Όλα τα πτώματα ήταν θαμμένα σε αβαθείς πρόχειρους τάφους λίγο έξω από το Αμμοχώρι. Χέρια δεμένα πισθάγκωνα, σπασμένες σιαγόνες, εξορύξεις οφθαλμών, θρυμματισμένα κρανία και χυμένα μυαλά, αποδείκνυαν όλα τον φρικιαστικό τρόπο δολοφονίας των θυμάτων. Μετά την εκταφή, τα πτώματα παραδόθηκαν σε παρισταμένους συγγενείς και μεταφέρθηκαν στο Φλάμπουρο, προκειμένου να ταφούν κανονικά. IMXA, Πρωτόκολλον Εκταφής των παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων κατακρεουργηθέντων επτά κατοίκων Φλαμπούρου εν τη περιοχή του Αμμοχωρίου, *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 28-30, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

⁵⁵² IMXA, ό.π., σ. 28, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π.

⁵⁵³ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁵⁵⁴ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

Τέλος, οι Κώστας και Θεοδώρα Ν. προσέθεσαν:

- Φέραν και τους εκτέλεσαν εδώ, δίχως να φταίν οι ανθρώποι! [...] Πήγαν στο Φλάμπουρο, δήθεν του...

- Τους σκότωσαν άνθρωπο!

- ...παρουσίασαν το ΕΛΑΣ τότες. Δήθεν... Ξέρεις εσύ τώρα! Και σύλλαβαν από 'κει έναν αγροφύλακα! Τον πήραν, ήρθε και ο αδερφός του, και αυτός κοντά του, και αυτός...

- Και άλλα τέσσερα... Δέκα άτομα σκότωσαν, τι λέει;!.⁵⁵⁵

Όσο για τη στάση του ΕΛΑΣ, ο κύριος Κώστας τόνισε: «Μπορούσαν τους [...] Φλαμπουριώτες να τους γλυτώσουν! Ένα βράδυ εκεί, μια μάχη, έξω! Αλλά θα τραβάν οι άλλοι, οι υπόλοιποι!».⁵⁵⁶

Βέβαια, την εικόνα συμπληρώνει ιδανικά, επαληθεύοντας εν πολλοίς τις αφηγήσεις των Μπόνη και Χρυσοχόου, η μαρτυρία των Ευάγγελου Ν., Ιωάννη Κ. και Κωνσταντίνου Τσ., κατοίκων Φλαμπούρου, που έζησαν τα γεγονότα. Ας αφήσουμε, λοιπόν, την περιγραφή των τριών πληροφορητών να μιλήσει από μόνη της:

- Εδώ, το φθινόπωρ... τον... το Φεβρουάριο, μου διαφεύγει η ημερομηνία του Φεβρουάριου, επειδή έκαμνε πάρα πολύ κρύο, ήρθαν οι αντάρται εδώ πέρα να ζ... να... να γλυτώσουν από τη παγωνιά! Λοιπόν! Και είχανε φράξει το χωριό, και δεν κυκλοφορούσε κανένας. Αλλά εδώ έτυχε, σ' αυτή την... σ' αυτό το χωριό, να είναι και ένας ψαράς! Πουλούσε ψάρια εκείνη την ημέρα. Από τη... Από τη Λεπτοκαρυά! Λοιπόν! Α... Ζήτησε άδεια να φύγει, να πάει στο... στη Λεπτοκαρυά. Ύστερα από τρεις μέρες, του δώσανε άδεια να πάει στη Λεπτοκαρυά, αλλά αυτός πήγε και ειδοποίησε τους Βουλγάρους ότι οι αντάρται είναι στο... στο Φλάμπουρο!

- Γιώργο τον έλεγαν! Γιώργο!

[...]

- Εμείς το... Με το παρατσούκλι του, ήτανε «Πεσκάρ»! [...] Με την καταγγελία αυτουνού, πήρανε τα άλογα οι Βούλγαροι και ήρθανε από ένα

⁵⁵⁵ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁵⁵⁶ Στο ίδιο.

μέρος εδώ πέρα, που λέγεται «Καζάνια»! [...] Οι αντάρται, όμως, είχανε σκοπιές! Και αυτοί ήρθ... πήγαν... ήρθαν από 'κει, αυτοί φύγαν από 'δω, και προλάβανε να φύγουν... να φύγουν όλοι! Αλλά ο κόσμος πανικοβλήθηκε! Δεν ήξερε από ποια μεριά να πάνε!

- Είχαμε συγκεντρωθεί όλοι στη πλατέα μας. Μας μαζέψαν οι συναγωνισταί, οι αντάρτες, μας μιλούσανε! Και ο σκοπός χτύπησε από πάνω, απ' το «Περγουραμίτσι» που λέμε, με το όπλο, και φύγαν ύστερα όλοι στα Καζάνια, που λες!

- Γι' αυτό σου λέω! Είχανε σκοπιά! Όπου και αν πηγαίναν, οι αντάρται είχανε σκοπιά. Τη μυριστήκανε αυτοί ότι έρχονται και φύγαν από 'κείνη τη μεριά, και πή... καταλήζανε στο Νυμφαίο!

- Αετό, Νυμφαίο!

- Στο Νυμφαίο! Λοιπόν! Αφού φύγαν αυτοί, οι φουκαράδες οι πολίται, όμως, φύγαν από 'δω, και πέσανε μπροστά στο ιππικό των... Βουλγάρων! Τους κυνηγήσανε, τους βρήκανε σε μια χαράδρα εκεί τους τρεις και τους σκοτώσανε! Ο τέταρτος έφυγε από την άλλη πλευρά, ένας πρόλαβε, και, μέσα στο δάσος αυτός μπόρεσε να φύγει, αλλά αυτός με το άλογο τον πρόλαβε όταν βγήκε από το δάσος, τότες τον σκότωσε τον Γκάτση! Ο ένας, ο Γκάτσης ο Χρήστος! Ο άλλος ήταν ο Γαβριήλης, Γαβριήλ Μπρόικος! Ο άλλος ήτανε ο Φιλώτας Ταχού! Και ποιοι... ήταν;

[...]

- Ο Μπαλιάσης Δημήτρης! Μήτσο! Μήτο!

[...]

- Αλλά ήτανε και άλλο ένα άτομο εκεί πέρα, ο Νικόλαος ο... ο Μπρόικος! Αυτός είδε το ξάδελφό του με τα πρόβατα από την άλλη μεριά του βουνού, από την άλλη μεριά της χαράδρας που ήταν σκοτωμένοι αυτοί, και του λέει «εσύ φαίνεσαι για τσομπάνος» του λέει. «Δώσε μου την κάπα». [...] Θαρραλέος ο αυτός, του την έδωσε με καλή πίστη, γιατί αγαπιόντανε! Λοιπόν! Και όταν πήγανε εκεί πέρα, πήρανε τον, τον αφήσανε τον Νικόλαο ως τσομπάνο και πήρανε αυτό το... τον [...] Σωτήρη Κακαράντζα! Το πήρανε ως όμηρο μαζί τους, γιατί δεν ξέρανε πώς αυτό, αλλά ξέρανε ότι κυνηγήσανε... Ήτανε και αυτός στο κυνήγι, που τους κυνηγήσαν με τ' άλογα! Είχανε κρυφτεί μέσα στη χαράδρα αυτοί και... [...] Λοιπόν! Τελικά, ο... ως όμηρος ο... ο... Κακαράντζας κατέληξε στο Αμμοχώρι. Και εκεί

που... όλοι ήταν εδώ στη πλατεία, οι αντάρται είχανε στείλει δύο... δύο σύν... α... σύνδεσμους για κάποιο μέρος, γιατί συνεννοούνταν με τους συνδέσμους αυτοί. [...] Λοιπόν! Και αυτοί τους πρόλαβε μια γριά εκεί στο... Τσατσάνη... η γριά! Τους λέει «παιδιά, πού πάτε;» λέει. «Είναι οι Βούλγαροι μέσα στο χωριό και κάμνουνε συλλήψεις!» του λέει. Λοιπόν! Αυτοί θαρραλέοι, ανεβήκανε πάνω στο ύψωμα, από 'δω από το... από το ύψωμα, και αρχίσαν να βάζουνε! Οι Βούλγαροι πανικοβλήθηκαν! Δεν ξέρανε τι κάμνανε! [...] Φοβηθήκανε πάρα πολύ, γιατί δεν ήτανε στρατός εκπαιδευμένος, όπως ήταν οι Γερμανοί! Λοιπόν! Σο, στην περίπτωση αυτή, ο Ηλίας, που ήταν όμηρος, μια γριούλα του λέει «σήκω φύγε!» λέει. Η Καλλιόπη του Σήφη! «Βρε φύγε!» του λέει, και τα μιλούσε αυτά τα αρβανίτικα. «Έλα ρε, τι θα μου κάνουν εμένα; Εγώ ήμουνα τσομπάνος». [...] Και τελικά, κατέληξε με τους ο... τους υπόλοιπους όμηρους που είχανε πάρει. Είχανε πάρει κάπου...

- Έντεκα άτομα σκότωσαν! Έντεκα φέραν σκοτωμένους από εκεί, απ' το Αμμοχώρι!

[...]

- Πρώτα, ήτανε ο Κακαράντζας, τον πήρανε. Ύστερα, ήτανε ο... ο Κωστίκας Νάσης, που ήταν πρόεδρος! Τον πήρανε και τον πρόεδρο μαζί τους! Λοιπόν! Ύστερα, ήτανε...

- Ξενοφών Μητρούσης!

- ...ο Χρήστος ο Μητρούσης! Και ο αδελφός του, επειδή είχε φύγει χωρίς... παλτό, πήγε και αυτός να του πάει το παλτό, και αυτό το συ... και αυτό τον πήρε η μπόρα, και τον σκοτώσανε. Λοιπόν! Ύστερα, ήτανε ο Γκάλ... ο Γκάλιος Λάζαρος! [...] Ήτανε ο Ελοβάρης [...] Νικόλαος! Λοιπόν! Ύστερα, ήτανε [...] ο Τζέκας, ναι! Αυτός ήταν και θείος μου! Μ' αυτόν συγγενείς ήμασταν! [...] Και να σου πω, οι Βούλγαροι δεν λάβανε μέρος στην εκτέλεση! Οι ντόπιοι, οι οποίοι αυτούς που συλλάβανε είχανε μίση μεταξύ τους. [...] Αυτός εδώ ο μάρτυρας... διηγείτο το τι πάθανε οι έντεκα Φλαμπουριώται το διάστημα... Γιατί τους σκοτώνανε σιγά-σιγά! Δεν τους σκοτώνανε αμέσως, να τους εκτελέσουνε. Τους καίγανε με καρφιά, με σίδερα! Με σίδερα στο στομάχι! Όταν τα βρήκανε τα πτώματα, ήτανε κακουργιό... ε...

- Τσαλακωμένα!

[...]

- Ο Κακαράντζας, με συγχωρείς, το βούτηξε έναν και... κοντά να τον αποτελειώσει! Μέσα εκεί! Ο Κακαράντζας! Βούλγαρο!

- Το τόσο ωραίο που είπε ο αυτός ο... ο φίλος μου... Λέει «ούτε ο Ιησούς Χριστός δεν υπέφερε τόσο, όσο υποφέρανε οι... οι Φλαμπουριώται στο... στο Αμμοχώρι» λέει.⁵⁵⁷

Όσον αφορά την αιτία της εκτέλεσης και την επιλογή των προσώπων, οι πληροφορητές, υπογραμμίζοντας πως επρόκειτο για «προδοσία» από τα γειτονικά χωριά, ανέφεραν:

- Και τα προσωπικά στην Ελλάδα είναι πολύ δυνατά! Revenge το λένε οι Εγγλέζοι! Revenge is... Και αυτό κάνανε αυτοί που ήρθε η εξουσία τους! Και αντίποινα! Τα αντίποινα είναι άσχημο πράμα! Αυτοί οι άνθρωποι, για κάποιο λόγο, ήτανε... δύο ήτανε... Αγροφύλακες! [...] Και φυσικά, έφταναν σε επαφή με πολλούς ανθρώπους. Και εξαιτίας αυτό... Να σου πω την περίπτωση με τον πρόεδρο! Τον πρόεδρο, που τον πήρανε και το σκοτώσανε, τον κρεουρήσανε! Αυτός ήτανε... α... ήτανε μεγάλος εργολάβος. Έκαμνε και δρόμους. [...] Και σκοτώσανε αυτόν τον άνθρωπο, γιατί, για το μισό... για λίγα μέτρα που πήρε για το δρόμο, όχι για τον εαυτό του! Και ξ... Και ήξερα και το όνομά του αυτόν που έβαλε να τον πιάσουν. Ο Χρήστος! Ε! Αλλά αυτός σήμερα βρίσκεται στη Βουλγαρία.

[...]

- Τώρα, αυτή τη στιγμή, με τη... με Αμμοχώρι, με όλα τα χωριά, έχουμε τις καλύτερες φιλίες! Είχε μπει μια διχόνοια τότες, κατάλαβες;!

[...]

- Προπαντός ο συνταγματάρχης ήτανε... Μιλούσε και ρουμανικά. Με τον πρόεδρο... [...] Αλλά, τελικά, «λυπάμαι... Κώστα» του λέει «αλλά πρέπει να σε πάρουμε και σένα». Και του λέει «για ποιο λόγο;» του λέει. «Είσαι στο χαρτί!». Ενώ ήτανε φίλοι, και αρκετήν ώρα μεταξύ μιλούσανε....⁵⁵⁸

⁵⁵⁷ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁵⁵⁸ Στο ίδιο.

Συνεχίζοντας την αφήγησή τους, οι πληροφορητές συμπλήρωσαν:

- Άμα δεν έβγαινε με το πολυβόλο αυτός εκεί πέρα, θα τους καθαρίζαν εκατό άτομα εδώ πέρα οι Βούλγαροι! Και με το που χτύπησε το πολυβόλο, φωνάζουν αυτοί «ούρα!», πετάν τα πιάτα απ' το στόμα που τρώγανε, παίρνουν τα... τα κάρα με χόρτα, που είχαν πάρει απ' το κόσμο χόρτα για να φύγουν για το Αμμοχώρι, και έγιναν άφαντοι! Εδώ στη πλατέα ήταν έτοιμοι να σκοτώσουν!

[...]

- Οι Βούλγαροι ξαναήρθανε. Ξαναήρθανε διαδοχικά δυο-τρεις μέρες, δυο-τρεις μέρες. Και ό,τι χόρτο είχε το Φλάμπουρο, το μάσανε για τ' άλογά τους. [...] Και, θυμάμαι, τους φέρανε με το μουλάρι του Στέργιου του Παλιάτσου! [...] Και του λέω «father... Γιατί δεν άφησες τις γυναίκες να κλάψουνε τους πεθαμένους μέσα στην εκκλησία, αλλά τις άφησες έξω να παγώσουνε από το κρύο;».

- Έξω, ναι! Στο προαύλιο!

[...]

- Σας είπα από την αρχή! Οι Βούλγαροι δεν τους σκοτώσανε. Οι ντόπιοι τους σκοτώσαν! Όπως ο Καϊάφας...

- Μα... Έτσι, όλοι μαζί!

- ...«νίπτω τας χείρας», άφησε τους Εβραίους να πάρουνε το... την κατάρα του!⁵⁵⁹

Τέλος, σχετικά με την εμπλοκή των Γερμανών και του Μπόνη, ο κύριος Ευάγγελος επεσήμανε:

Ο φρούραρχος πήρε μια μεγάλη αυτό... με το στρατό. «Εσείς δεν θα πειράξετε» τους έλεγε μόνο. Και δεν πειράζανε! [...] Αλλά ο Κίτσος του Στύλο⁵⁶⁰ προσπάθησε να πά... να τους πάρει όλους, γιατί δεν φταίγανε! [...] Αυτούς που πήρανε ήτανε αντίποινα με το χαρτί που είχε ο συνταγματάρχης. Αν, αν επέμενε, αν επέμενε λιγάκι ο... ο νομάρχης, θα τους έσωζε όλους.

⁵⁵⁹ Στο ίδιο.

⁵⁶⁰ Επρόκειτο για τον πρόεδρο της κοινότητας, Χρήστο Στυλιάδη.

Γιατί ο φρούραρχος πήρε το μέρος του νομάρχη! Λέει «αυτοί οι άνθρωποι είναι από αντίποινα εκεί πέρα, ώστε ο βουλγάρικος στρατός δεν έχει δικαίωμα να σκοτώσει!» [...] Ο φρούραρχος αμέσως έδωσε διαταγή γι' αυτό, «δεν θα τους πειράζετε» λέει «αν δεν περάσουνε στρατοδικείο». Εκεί, οι πολίται τους σκοτώσανε! Αλλά! Από τα ένδεκα θα ήταν δώδεκα, αλλά πήρανε τον... Ήτανε μαθητής αυτός τότε, και τον βγάλανε αυτό. [...] Ο Πέρκας ο... ο Νίκος!».⁵⁶¹

Κλείνοντας, οι φόνοι των έντεκα (11) συνολικά Φλαμπουριωτών, ανεξάρτητα από τη σχέση τους με τη «φιλοξενία», ηθελημένη ή όχι, των ανταρτών στο χωριό, δικαίωσαν τους φόβους του Μπόνη για επικείμενη βουλγαρική σφαγή «*τη υποκινήσει ορισμένων τοπικών βουλγαριζόντων*».

29) Φλώρινα. Βούλγαροι στρατιώτες χτύπησαν δημόσια, σε κεντρική οδό της πόλης, τρία (3) παιδιά, γιατί μιλούσαν ελληνικά μπροστά τους. Η Βικτωρία Μάνη, κάτοικος Φλώρινας, αντιλαμβανόμενη Βούλγαρο στρατιώτη να χτυπά τους δεκάχρονους Τακούλη Μπεδίστη και Βασίλειο Μέλλιο, και να λέει «*σας βρε Παλιοέλληνες θα σας καθαρίσωμεν, διότι, ενώ μας βλέπετε ότι είμεθα εδώ, δεν ομιλείτε τη βουλγαρικήν*», τον παρατήρησε, με συνέπεια να δεχτεί την απειλή του, ότι θα σκότωνε όλες τις ελληνικές οικογένειες της γειτονιάς. Ο στρατιώτης, μάλιστα, γέμισε το όπλο του και κατεδίωξε τη γυναίκα μέχρι το σπίτι της (Παπακωνσταντίνου Σταμπουλή 12), προσπαθώντας να παραβιάσει με το κοντάκιο του όπλου του την κλειστή εξώπορτα. Σε βοήθεια της συζύγου του έσπευσε τότε ο Α. Μάνης, ανάπηρος πολέμου και υπάλληλος στο Γραφείο Επισιτισμού, ο οποίος επέδειξε στον Βούλγαρο τη συντεταγμένη στα γερμανικά ταυτότητά του, αλλά αυτός του ζήτησε βουλγαρική. Παράλληλα, ο γείτονας της οικογένειας Χρήστος Αλεξανδρόπουλος, στην προσπάθειά του να καθησυχάσει τις τρομοκρατημένες σύζυγο και κόρη Μάνη, χαστουκίστηκε από έτερο Βούλγαρο στρατιώτη, επειδή τόλμησε να μιλήσει ελληνικά ενώπιον Βούλγαρων. Λίγο αργότερα, άλλοι Βούλγαροι στρατιώτες συνέλαβαν τον νεαρό Σωτήριο Μπάτσ(ι)κο και, αφού τον οδήγησαν στο Γυμνάσιο Θηλέων, όπου διέμεναν, τον ξυλοκόπησαν.⁵⁶²

⁵⁶¹ Στο ίδιο.

⁵⁶² ΙΜΧΑ, Αναφορά Νομάρχη Κ. Μπόνη προς την Κράϊσκομαντατούρ, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 51, Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 294.

Στο μεταξύ, οι Βούλγαροι προέβαιναν και σε συλλήψεις χωρίς την άδεια του γερμανικού Φρουραρχείου, συλλαμβάνοντας αρκετούς αθώους χωρικούς, που είχαν επιλέξει από φόβο να μένουν στη Φλώρινα. Όπως αναφέρθηκε ήδη, ανάμεσά τους ήταν ο πρόεδρος, ο αντιπρόεδρος και ο γραμματέας της κοινότητας Παπαγιάννη, αλλά και ο πρόεδρος της κοινότητας Κάτω Υδρούσας.⁵⁶³

Κατά τα λοιπά, ο Μπόνης χαρακτήριζε τη συμπεριφορά των Βούλγαρων εντός της πόλης «πειθαρχημένη».⁵⁶⁴

Από τις 10 Φεβρουαρίου, με εντολή των γερμανικών αρχών, τα μετακληθέντα στην περιοχή της Φλώρινας τμήματα βουλγαρικού στρατού από το Μοναστήρι, έχοντας ολοκληρώσει την αποστολή τους, που έγκειτο μάλλον στη διάπραξη των παραπάνω βιαιοτήτων, παρά στην καταστολή του ανταρτικού αγώνα, άρχισαν να αποχωρούν από το γερμανοκρατούμενο ελληνικό έδαφος. Στις 11 Φεβρουαρίου 1944, αναχώρησαν για το Μοναστήρι και οι τελευταίοι Βούλγαροι, αφήνοντας πίσω έναν μόνο λόχο στις Άνω Κλεινές, ο οποίος, αφού μεταστάθμευσε στην Ιτιά, εγκατέλειψε την περιοχή δύο (2) μήνες αργότερα. Κατά την απομάκρυνσή τους από τη Φλώρινα, τα βουλγαρικά στρατεύματα ακολούθησαν και αρκετοί βουλγαρόφρονες.⁵⁶⁵

Για την αποχώρηση και κατάληξη του βουλγαρικού στρατού, ενδεικτική είναι η μαρτυρία του Ευάγγελου Ν., σύμφωνα με την οποία:

...αυτή η διλοχία έφυγε από το Αμμοχώρι... α... με τη συνεργασία του... του νομάρχη, τότε Μπόνης, και αναγκάσανε τους Βουλγάρους να φύγουνε, και πήγανε να σταθμεύσουνε έξω από τα... από το Μοναστήρι. [...] Και... τα τρία τέταρτα πήγανε με του Τίτο το μέρος! Σκοτώσανε όλους τους αξιωματικούς. [...] Τους διώξαν από 'δω, και καταλήξανε στο Μοναστήρι, και 'κει στο Μοναστήρι ήταν το τέλος τους!'⁵⁶⁶

Όσον αφορά την αποχώρηση των βουλγαριζόντων, και εστιάζοντας κυρίως σε αυτούς του Αμμοχωρίου, οι Κώστας και Θεοδώρα Ν. τόνισαν χαρακτηριστικά:

⁵⁶³ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 9-10, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 294-295.

⁵⁶⁴ ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 10.

⁵⁶⁵ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 296-297.

⁵⁶⁶ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

- Φορτωμένοι στο τρένο για να φύγουν!

[...]

- Φύγαν εκείνοι μαζί με τους Βουλγάρους! Φύγανε!

- Ε πήγαν μαζί τους! Στο τρένο, και στη Μπίτολα!

- Όλοι εκεί ψόφησαν! [...] Για τους Βούλγαροι που ήταν, αλλά το κόμμα του Βουλγάροι φύγανε μαζί! Που χορεύανε με τους Βουλγάρους!.⁵⁶⁷

Πραγματοποιώντας μια σύντομη σύνοψη, το πρώτο που θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς είναι ότι όλες οι πηγές έτειναν να ταυτίζουν την παρουσία των Βούλγαρων στην περιοχή της Φλώρινας με την άσκηση διαφόρων μορφών βίας σε βάρος αθώων, κυρίως ελληνοφρόνων, πολιτών. Τα περιεχόμενα της Έκθεσης Μπόνη και του σχετικού αποσπάσματος από το βιβλίο «Η δράσις της βουλγαρικής προπαγάνδας» του Χρυσόχου, μάλιστα, δύνανται να χαρακτηριστούν τουλάχιστον συναφή, αν όχι ταυτόσημα, γεγονός που πιθανόν φανερώνει, πέρα από την αδιαμφισβήτητη ιδεολογική συγγένεια των γραφόντων, και τη μεταξύ τους επικοινωνία. Οι προφορικές μαρτυρίες των συνεντεύξεων, τέλος, επιβεβαιώνοντας, διαψεύδοντας ή προσθέτοντας απλώς στοιχεία στις περιγραφές των δύο εκπροσώπων της ελληνικής κατοχικής διοίκησης, συμπλήρωσαν τον καμβά της βουλγαρικής δράσης των αρχών του 1944.

Κλείνοντας, θα ήταν παράλειψη να μη σχολιαστεί η εμφανέστατη απουσία αναφορών στην τελευταία πηγή που εξετάστηκε, τον τοπικό τύπο του 1944. Κατόπιν προσεκτικής και ενδελεχούς μελέτης των διαθέσιμων φύλλων της εφημερίδας «Έθνος», ωστόσο, δεν εντοπίστηκε κανένα σχετικό με το θέμα δημοσίευμα ή, έστω, κάποια μνεία. Αλλά και γενικότερα απουσίαζαν από την εφημερίδα οι αναφορές σε συναφή με το τοπικό κατοχικό πλαίσιο συμβάντα, με εξαίρεση τον βομβαρδισμό της Φλώρινας από τους Συμμάχους τον Ιούλιο του 1944.⁵⁶⁸ Δεν πρέπει, βέβαια, σε καμία περίπτωση να λησμονείται το γεγονός ότι την εποχή εκείνη το «Έθνος» κυκλοφορούσε σπανιότερα, και κάτω από την αυστηρή λογοκρισία των Γερμανών, ενώ, όπως διαπιστώθηκε, έλειπαν αρκετά φύλλα του, ανάμεσά τους και το ενδεχομένως κομβικό για το θέμα πρωτοσέλιδο της 5^{ης} Φεβρουαρίου.

⁵⁶⁷ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁵⁶⁸ *Έθνος* (Φλώρινας), 5.8.1944.

4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΗΣ ΜΠΟΝΗ

4.1. Περιγραφή του δείγματος των συνεντεύξεων

Για τη διεκπεραίωση της εν λόγω εργασίας, και πιο συγκεκριμένα για την ολοκλήρωση της ερευνητικής της φάσης, όπως αναφέρθηκε και στο 1^ο Κεφάλαιο, συγκεντρώθηκαν δώδεκα (12) συνολικά συνεντεύξεις. Από αυτές, οι τέσσερις (4) ήταν προσωπικές (1, 2, 5, 6)⁵⁶⁹, οι έξι (6) ομαδικές (3, 4, 7, 8, 9, 10) και οι δύο (2) τηλεφωνικές.

Οι συνεντεύξεις αποτελούν προφορικές αφηγήσεις δεκαεννέα (19) συνεντευζιαζόμενων, καταγόμενων από τον νομό Φλώρινας. Η επιλογή των πληροφορητών και των τοποθεσιών έγινε εκ προθέσεως και με προσοχή, όπως άλλωστε συμβαίνει σε όλες τις ποιοτικές έρευνες (σκόπιμη δειγματοληψία). Κριτήριο για την επιλογή τους ήταν το αν είχαν τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν «πλούτο πληροφοριών» σε σχέση και με τις άλλες δύο πηγές υλικού, την Έκθεση του Μπόνη, πρωτίστως, και το βιβλίο του Χρυσοχόου. Με άλλα λόγια, εφαρμόστηκε ένας συνδυασμός καιροσκοπικής δειγματοληψίας και δειγματοληψίας επιβεβαίωσης ή διάψευσης, καθώς υπήρχε πρόθεση τόσο να αξιοποιηθεί η οποιαδήποτε χρήσιμη νέα πληροφορία όσο και να επανελεγχθούν, να επιβεβαιωθούν, να διαψευσθούν ή να συμπληρωθούν, τα ήδη υπάρχοντα δεδομένα των δύο γραπτών πηγών.⁵⁷⁰

Το δείγμα, λοιπόν, δεν ήταν αντιπροσωπευτικά τυχαίο, αλλά δείγμα αποτελούμενο από ανθρώπους οι οποίοι είχαν μια ορισμένη σχέση, άμεση ή έμμεση, με το ιστορικό και χωροχρονικό πλαίσιο της έρευνας. Πρωταρχική επιδίωξη ήταν η ανεύρεση πληροφορητών με βιώματα και εμπειρίες από τη βουλγαρική εισβολή, κάτι που δυσχέρανε ακόμη περισσότερο την ήδη επίπονη διαδικασία της συγκέντρωσης των συνεντεύξεων, πλην όμως επετεύχθη σε ικανοποιητικό βαθμό. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει πως αποκλείστηκαν οι νεότεροι πληροφορητές, οι οποίοι μπορεί να μην έζησαν τα γεγονότα, αλλά οι γνώσεις και οι πληροφορίες τους ήταν εξίσου σημαντικές για το κομμάτι της έρευνας. Όλοι οι πληροφορητές κατάγονταν από χωριά της Φλώρινας, διαμένοντας είτε στην πόλη είτε στα ίδια τους τα χωριά, με

⁵⁶⁹ Η συνεντεύξεις έχουν αριθμηθεί με βάση τη σειρά διεξαγωγής τους.

⁵⁷⁰ Creswell, *Η Έρευνα...*, ό.π., σ. 206 και 208-209.

εξαίρεση δύο, που ήταν κάτοικοι Θεσσαλονίκης. Πέντε (5) από τους πληροφορητές, μάλιστα, είχαν συγγενικούς δεσμούς με θύματα των βουλγαρικών ωμοτήτων. Δύο (2) τύγχαναν σύζυγοι κακοποιηθέντων, δύο (2) κόρες, ενώ ένας δήλωσε συγγενής, χωρίς να προσδιορίσει τον βαθμό, ενός από τους εκ Φλαμπούρου δολοφονηθέντες.⁵⁷¹ Εν κατακλείδι, εκτός από τρεις (3) πληροφορητές που θέλησαν για προσωπικούς λόγους να παραμείνουν ανώνυμοι,⁵⁷² οι υπόλοιποι δεκαέξι (16) δεν εξέφρασαν κάποια αντίρρηση σχετικά με την επωνυμία⁵⁷³ και τη μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων.

Κατόπιν επεξεργασίας του δείγματος των ατόμων που έλαβαν μέρος στην έρευνα, ο ερευνητής το διαχώρισε:

1) Ως προς το φύλο. Ο αριθμός των γυναικών ανέρχεται στις οκτώ (8) πληροφορήτριες, ενώ των ανδρών στους έντεκα (11).

2) Ως προς τη χρονολογία γέννησης και, συνακόλουθα, τη βίωση ή πληροφόρηση των γεγονότων. Οι πληροφορητές χωρίστηκαν: α) σε εκείνους που είχαν γεννηθεί τουλάχιστον κάποια χρόνια πριν από τη βουλγαρική εισβολή, και β) σε εκείνους που γεννήθηκαν μετέπειτα. Οι πληροφορητές της πρώτης κατηγορίας μπορεί να είχαν ή να μην είχαν βιωμένες αναμνήσεις, ανάλογα και με την ηλικία στην οποία βρίσκονταν το 1944. Στην κατηγορία αυτή, εντάσσονται συνολικά δεκαέξι (16) πληροφορητές, εκ των οποίων δεκατρείς (13) έφεραν προσωπικές αναμνήσεις, ενώ τρεις (3) συγκρότησαν τη μνήμη τους από μεταγενέστερες αφηγήσεις του οικογενειακού ή ευρύτερου περιβάλλοντός τους. Στη δεύτερη κατηγορία, τοποθετούνται τρεις (3) πληροφορητές, οι οποίοι και πληροφορήθηκαν στην πορεία της ζωής τους τα συμβάντα από τον άμεσο ή ευρύτερο κοινωνικό τους περίγυρο.

3) Ως προς το μορφωτικό επίπεδο. Από τους δεκαεννέα (19) πληροφορητές, τρεις (3) αρνήθηκαν, όπως προαναφέρθηκε, να αποκαλύψουν τα προσωπικά τους στοιχεία, δεκατρείς (13), λόγω και των δυσμενών παρελθοντικών συνθηκών, δεν ολοκλήρωσαν

⁵⁷¹ Για την ακρίβεια, τον αποκάλεσε «θείο». Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁵⁷² Οι δύο (2) συμμετέχοντες στις τηλεφωνικές συνεντεύξεις αρνήθηκαν και τη μαγνητοφώνηση των συνομιλιών.

⁵⁷³ Για λόγους καθαρά δεοντολογικούς, και όπως έχει γίνει ήδη αντιληπτό, κάθε φορά που ο γράφων αναφέρεται στους πληροφορητές ή παραθέτει αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις τους, δεν σημειώνει τα επώνυμα τους. Αντίθετα, καταγράφει το μικρό τους όνομα και το αρχικό του επιθέτου τους, ενίοτε δε και μόνο το βαπτιστικό τους, συνοδευόμενο από τις λέξεις «κύριος» ή «κυρία», ανάλογα με το φύλο του κάθε πληροφορητή.

καν τη φοίτησή τους στο δημοτικό σχολείο, ένας ήταν τελειόφοιτος γυμνασίου, ένας αυτοπροσδιορίστηκε ως απόφοιτος Νυχτερινής Σχολής, ενώ υπήρχε και μια πτυχιούχος Πολυτεχνικής Σχολής.

4) Ως προς την καταγωγή και, συνακόλουθα, τον τόπο εστίασης της εκάστοτε συνέντευξης.⁵⁷⁴

- Άγιος Βαρθολομαίος: ένας πληροφορητής (συνέντευξη 5)
- Αμμοχώρι: τέσσερις (4) πληροφορητές (συνεντεύξεις 8 και 9)
- Βεύη: ένας πληροφορητής (συνέντευξη 2)
- Ιτιά: δύο (2) πληροφορητές (συνέντευξη 4)
- Μελίτη: δύο (2) πληροφορητές (συνέντευξη 7)
- Μεσόκαμπος: ένας πληροφορητής (τηλεφωνική συνέντευξη 2)
- Μεσοχώρι: τρεις (3) πληροφορητές (συνεντεύξεις 1 και 3)
- Παπαγιάννης: ένας πληροφορητής (συνέντευξη 6)
- Σιταριά: ένας πληροφορητής (τηλεφωνική συνέντευξη 1)
- Φλάμπουρο: τρεις (3) πληροφορητές (συνέντευξη 10)

Οι μεταβλητές φύλο, ηλικία και μόρφωση συνεκτιμήθηκαν στην εξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας.

Στις συνεντεύξεις με αριθμό 1, 2, 3, 5, 7 και 9, πέρα από τους κεντρικούς πληροφορητές, ήταν παρόντα και άλλα άτομα, συνήθως οι συγγενείς τους μέσω των οποίων επετεύχθη η προσέγγιση με τον ερευνητή. Στη συνέντευξη με αριθμό 5, μάλιστα, τα προβλήματα ακοής της συνεντευξιαζόμενης καθιστούσαν αναγκαία την παρουσία του εγγονού της, ώστε οι ερωτήσεις να επαναλαμβάνονται στον σωστό τόνο. Γενικότερα, η παρουσία συγγενικών προσώπων υπαγορευόταν από την ανάγκη εξοικείωσης των πληροφορητών με την ξένη φυσιογνωμία του ερευνητή, καθώς και με την ίδια τη διαδικασία της συνέντευξης. Συχνά, βέβαια, τα άτομα αυτά παρεισέφεραν αυθόρμητα στη συζήτηση, συμπληρώνοντας λεπτομέρειες ή εξυπηρετώντας τον ερευνητή με διευκρινιστικές ερωτήσεις και αλλεπάλληλες εξηγήσεις προς τους συνεντευξιαζόμενους συγγενείς τους.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να τονιστεί πως τα εμπόδια στην όλη διαδικασία της συγκέντρωσης των συνεντεύξεων δεν ήταν λίγα. Η πρώτη δυσκολία έγκειτο στην ανεύρεση πληροφορητών που να έχουν βιώσει τη βουλγαρική εισβολή,

⁵⁷⁴ Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως ήταν λογικό, οι συνεντεύξεις ξέφευγαν από τον τόπο καταγωγής των πληροφορητών.

να έχουν αναμνήσεις από αυτή και, ταυτόχρονα, να είναι πρόθυμοι να τις μοιραστούν. Έπειτα, ανέκλυτε το ζήτημα της προσέγγισης και της χωροχρονικής οριοθέτησης των συναντήσεων, το οποίο, με τη σειρά του, παρουσίαζε τις δικές του δυσκολίες. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, έκαναν την εμφάνισή τους τα προβλήματα μνήμης-λήθης ή αποσιώπησης και παραποίησης των γεγονότων.⁵⁷⁵ Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι τρεις (3) συνεντεύξεις ματαιώθηκαν για αδιευκρίνιστους λόγους,⁵⁷⁶ ενώ και η προσπάθεια ανεύρεσης πληροφορητών από το χωριό Νεοχωράκι δεν στέφθηκε από επιτυχία.

Παρόλα αυτά, η βοήθεια όλων όσων δέχθηκαν να συμμετάσχουν στο συγκεκριμένο εγχείρημα ήταν καθοριστική. Οι μεν πληροφορητές παραχώρησαν πρόθυμα τις προσωπικές τους αναμνήσεις, εμπειρίες και γνώσεις, επιφυλάσσοντας σχεδόν πάντα φιλική και θερμή υποδοχή στον ερευνητή, οι δε γνωστοί και φίλοι διευκόλυναν την προσπάθεια ανεύρεσης και προσέγγισης των κατάλληλων προσώπων.

4.2. Θεματικές κατηγορίες

Αρχικά, παρατίθεται ο πίνακας της κατανομής των αναφορών ανά θεματική κατηγορία και πηγή, όπως προέκυψε από την ανάλυση περιεχομένου.

⁵⁷⁵ Μετά το πέρας της συνέντευξης με αριθμό 4, οι συνεντευξιαζόμενοι διευκρίνισαν πως είχαν αποσιωπήσει σκόπιμα πληροφορίες.

⁵⁷⁶ Οι συνεντεύξεις αυτές θα αφορούσαν τα χωριά Βεύη, Σιταριά και Φλάμπουρο. Ύστερα από επανειλημμένες αναζητήσεις και προσεγγίσεις, βρέθηκαν τελικά άλλοι πληροφορητές, και τα ενδεχόμενα κενά αναπληρώθηκαν.

Πίνακας 1: Κατανομή των αναφορών των δύο πηγών ανά θεματική κατηγορία

Πηγή	Θεματικές κατηγορίες								Σύνολο
	Η άφιξη των Βούλγαρων	Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή	Η δράση των Βούλγαρων	Η στάση των κατοίκων	Η στάση των ελληνικών αρχών	Η στάση του ΕΛΑΣ	Η στάση των Γερμανών	Η αποχώρηση των Βούλγαρων	
Συνεντεύξεις	59 (11,4%)	41 (7,9%)	125 (24,2%)	161 (31,1%)	59 (11,4%)	15 (3%)	32 (6,2%)	25 (4,8%)	517 (100%)
Έκθεση Μπόνη	6 (1,4%)	35 (8,3%)	215 (51%)	74 (17,5%)	74 (17,5%)	4 (1%)	14 (3,3%)	0 (0%)	422 (100%)

Διαβάζοντας προσεκτικά τον πίνακα (Πίνακας 1), οριζοντίως και καθέτως, παρατηρούμε ότι:

1) Οι συνεντεύξεις συγκεντρώνουν 517 αναφορές στο σύνολο των θεματικών κατηγοριών, έναντι 422 της Έκθεσης του Μπόνη. Η θεματική που συγκεντρώνει τις περισσότερες αναφορές στις συνεντεύξεις είναι «Η στάση των κατοίκων», με 161 και ποσοστό 31,1% επί του συνόλου, ενώ στην Έκθεση του Μπόνη «Η δράση των Βούλγαρων», με 215 και το συντριπτικό 51%. Οι 215 αυτές αναφορές είναι και οι περισσότερες που συναντώνται σε μια μόνο θεματική κατηγορία. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η Έκθεση του Μπόνη αφορούσε αποκλειστικά και μόνο τη βουλγαρική δράση, και συγκεκριμένα τις βουλγαρικές ωμότητες.

2) Στις συνεντεύξεις, η θεματική που έρχεται δεύτερη στη συχνότητα αναφορών είναι «Η δράση των Βούλγαρων», με 125 αναφορές και ποσοστό 24,2% επί του συνόλου. Με άλλα λόγια, οι θεματικές «Η στάση των κατοίκων» και «Η δράση των Βούλγαρων» συγκεντρώνουν μαζί το 55,3% των συνολικών αναφορών των συνεντεύξεων. Αρκετά πίσω από τις δύο πρώτες, βρίσκονται με ισόποσο αριθμό αναφορών και ποσοστό, 59 και 11,4% έκαστη, οι θεματικές «Η άφιξη των Βούλγαρων» και «Η στάση των ελληνικών αρχών». Την πέμπτη θέση καταλαμβάνει η θεματική «Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή», με 41 αναφορές και ποσοστό 7,9% επί του συνόλου, ενώ ακολουθεί «Η στάση των

Γερμανών», με 32 και 6,2%. Στην έβδομη θέση βρίσκεται η θεματική «Η αποχώρηση των Βούλγαρων», με 25 αναφορές και ποσοστό 4,8% επί του συνόλου. Τέλος, τις λιγότερες αναφορές συγκεντρώνει η θεματική «Η στάση του ΕΛΑΣ», με 15 και ποσοστό 3% επί του συνόλου.

3) Στην Έκθεση του Μπόνη, οι θεματικές που έπονται της κυρίαρχης «Η δράση των Βούλγαρων» είναι «Η στάση των κατοίκων» και «Η στάση των ελληνικών αρχών», με 74 αναφορές και ποσοστό 17,5% επί του συνόλου έκαστη. Την τέταρτη θέση καταλαμβάνει η θεματική «Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή», με 35 αναφορές και ποσοστό 8,3% επί του συνόλου. Πέμπτη έρχεται η θεματική «Η στάση των Γερμανών», με 14 αναφορές και ποσοστό 3,3% επί του συνόλου. Την έκτη θέση κατέχει η θεματική «Η άφιξη των Βούλγαρων», με 6 αναφορές και ποσοστό 1,4% επί του συνόλου, ενώ τελευταία βρίσκεται και εδώ «Η στάση του ΕΛΑΣ», αναμενόμενο αν ληφθεί υπόψη ο ιδεολογικός προσανατολισμός του Μπόνη, με 4 αναφορές και το ισχνό 1%. Αξιοσημείωτη είναι η απουσία αναφορών στη θεματική «Η αποχώρηση των Βούλγαρων», κάτι που δικαιολογείται από το γεγονός ότι η Έκθεση του Μπόνη επικεντρωνόταν στις «εν αρχή και κατά τας πρώτας ημέρας της εισόδου των Βούλγαρων» βιαιότητες.⁵⁷⁷

4) Συγκριτικά, οι συνεντεύξεις αριθμούν περισσότερες αναφορές από την Έκθεση του Μπόνη σε έξι (6) από τις οκτώ (8) θεματικές κατηγορίες, με το αντίστροφο να συμβαίνει μόλις στις υπόλοιπες δύο. Ειδικότερα, οι συνεντεύξεις υπερτερούν αναφορών στις θεματικές «Η άφιξη των Βούλγαρων» (59 έναντι 6), «Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή» (41 έναντι 35),⁵⁷⁸ «Η στάση των κατοίκων» (161 έναντι 74), «Η στάση του ΕΛΑΣ» (15 έναντι 4), «Η στάση των Γερμανών» (32 έναντι 14) και «Η αποχώρηση των Βούλγαρων» (25 έναντι καμίας), ενώ η Έκθεση του Μπόνη στις θεματικές «Η δράση των Βούλγαρων» (215 έναντι 125) και «Η στάση των ελληνικών αρχών» (74 έναντι 59). Αυτή η αριθμητική υπεροχή των συνεντεύξεων ίσως οφείλεται στο ερωτηματολόγιο και στην ημιδομημένη μορφή τους, που παρείχαν στους πληροφορητές τη δυνατότητα

⁵⁷⁷ ΙΜΧΑ, Νομαρχία Φλωρίνης Αριθμ. Πρωτ. εμπ. 681 Εν Φλωρίνη τη 30 Δεκεμβρίου 1945 Προς το Υπουργείον Εσωτερικών «Διεύθυνσιν Διοικήσεως», *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 1.

⁵⁷⁸ Οι αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη στη συγκεκριμένη θεματική μπορεί να είναι λιγότερες αριθμητικά, εξαιτίας όμως του μικρότερου αριθμού των συνολικών αναφορών της πηγής, αντιπροσωπεύουν μεγαλύτερο ποσοστό από τις αντίστοιχες των συνεντεύξεων (8,3% έναντι 7,9%).

ελεύθερης έκφρασης, με αποτέλεσμα να καλυφθεί ευρύτερη θεματολογία από τη σχετικά περιορισμένη αντίστοιχη της Έκθεσης τους Μπόνη.

Παρακάτω, επιχειρείται η ποσοτική και ποιοτική ανάλυση καθεμιάς από τις θεματικές κατηγορίες και των επιμέρους κατηγοριών τους. Μετά την ποσοτική ανάλυση, πραγματοποιείται και η ποιοτική ανάλυση των κατηγοριών, βάσει αντιπροσωπευτικών αναφορών από τις δύο πηγές.

4.2.1. Η άφιξη των Βούλγαρων

Στη θεματική κατηγορία «Η άφιξη των Βούλγαρων», εντοπίζονται 59 αναφορές στις συνεντεύξεις, και μόνο 6 στην Έκθεση του Μπόνη. Οι αναφορές ταξινομούνται σε τέσσερις κατηγορίες, με τον τίτλο έκαστης να είναι ενδεικτικός της θεματολογίας της: i) «Ο χρόνος της άφιξης», ii) «Το διάστημα παραμονής», iii) «Ο αριθμός και η προέλευση των στρατευμάτων» και iv) «Σκοπός και στόχοι της εισβολής».

Πίνακας 2: Κατανομή της θεματικής κατηγορίας «Η άφιξη των Βούλγαρων» ανά πηγή

Πηγή	Η άφιξη των Βούλγαρων				Σύνολο
	Ο χρόνος της άφιξης	Το διάστημα παραμονής	Ο αριθμός και η προέλευση των στρατευμάτων	Σκοπός και στόχοι της εισβολής	
Συνεντεύξεις	9 (15,2%)	8 (13,6%)	19 (32,2%)	23 (39%)	59 (100%)
Έκθεση Μπόνη	1 (16,7%)	2 (33,3%)	2 (33,3%)	1 (16,7%)	6 (100%)

Τη μεγαλύτερη συγκέντρωση αναφορών στις συνεντεύξεις παρουσιάζουν οι κατηγορίες «Σκοπός και στόχοι της εισβολής» και «Ο αριθμός και η προέλευση των στρατευμάτων», με 23 (39%) και 19 (32,2%) αναφορές αντίστοιχα, καταλαμβάνοντας μαζί το συντριπτικό 71,2% των συνολικών αναφορών. Έπονται, με αρκετά λιγότερες αναφορές, 9 (15,3%) και 8 (13,6%) αντίστοιχα, οι κατηγορίες «Ο χρόνος της άφιξης» και «Το διάστημα παραμονής».

Όσον αφορά την Έκθεση του Μπόνη, από 2 (33,3%) αναφορές εμπεριέχουν οι κατηγορίες «Το διάστημα παραμονής» και «Ο αριθμός και η προέλευση των

στρατευμάτων, ενώ από μία (16,7%) οι κατηγορίες «Ο χρόνος της άφιξης» και «Σκοπός και στόχοι της εισβολής». Παρατηρείται, δηλαδή, μια αναλογία στην κατανομή και την ποσοστιαία αντιπροσώπευση των αναφορών.

4.2.1.1. Ο χρόνος της άφιξης

Η κατηγορία «Ο χρόνος της άφιξης» εμφανίζεται με 9 (15,3%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και με μία (16,7%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Σύμφωνα με το τηλεγράφημα της Ομάδας Στρατού Ε προς τον στρατιωτικό διοικητή Ελλάδας, ως ημέρα έναρξης της κοινής γερμανοβουλγαρικής επιχείρησης «Wolf» οριζόταν η 17^η Ιανουαρίου 1944.⁵⁷⁹ Η είσοδος του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή της Φλώρινας πραγματοποιήθηκε στις 16 Ιανουαρίου, αν και είχαν προηγηθεί τμηματικές εισβολές στις 10 και στις 15 του ίδιου μήνα.⁵⁸⁰

Επειδή οι αναφορές των δύο πηγών, εκτός από λίγες, είναι και σύντομες, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν όλες.

Οι πληροφορητές προσδιόρισαν ευρύτερα το χρονικό πλαίσιο της βουλγαρικής εισβολής, μη δυνάμενοι, όπως ήταν απόλυτα λογικό εβδομήντα τέσσερα (74) χρόνια μετά, να ανακαλέσουν ακριβείς ημερομηνίες:

*Ήταν και Χριστούγεννα!*⁵⁸¹

*Ήταν ο χειμώνας...*⁵⁸²

*Το '43 μάλλον ήταν!*⁵⁸³

*Ήταν Δεκέμβριος μήνας...*⁵⁸⁴

*...χειμώνας ήταν, Δεκέμβριος μήνας*⁵⁸⁵

*Μετά, το '43, οι Γερμανοί φέραν... πολύ στρατό βουλγαρικό!*⁵⁸⁶

- Ήρθανε οι Βούλγαροι στο χωριό;

⁵⁷⁹ Δορδανάς, *Αντίποινα...*, ό.π., σ. 485.

⁵⁸⁰ Ηλιάδου-Τάχου, *Τα χρώματα...*, ό.π., σ. 83-84, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Β': 1943 και 1944, σ. 282.

⁵⁸¹ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁵⁸² Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

⁵⁸³ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁵⁸⁴ Στο ίδιο.

⁵⁸⁵ Στο ίδιο.

⁵⁸⁶ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

[...]

- Το '44!⁵⁸⁷

*Οι Βούλγαροι [...] το Φεβρουάριο, μου διαφεύγει η ημερομηνία του Φεβρουάριου...*⁵⁸⁸

*Ήτανε Φεβρουάριος!*⁵⁸⁹.

Παρότι οι αναφορές των πληροφορητών συγκλίνουν ως προς την εποχή (χειμώνας), διαφοροποιούνται ως προς το έτος, με αρκετές να τοποθετούν, άμεσα ή έμμεσα, την άφιξη των Βούλγαρων στο 1943. Η σύγχυση αυτή πιθανόν οφείλεται σε φθορά της μνήμης, αν και ενδέχεται οι συγκεκριμένες αναφορές να σχετίζονται με προγενέστερες παραβιάσεις των συνόρων από στρατιώτες των μεθοριακών βουλγαρικών φυλακίων.

Από την άλλη, στη μοναδική σχετική αναφορά της Έκθεσης του Μπόνη, σημειωνόταν: «...επληροφορήθην εν Θεσ/νίκη περί της κατά την 16-1-44 εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εις Φλώριαν, Βεύην και Κέλλην».⁵⁹⁰

4.2.1.2. Το διάστημα παραμονής

Η κατηγορία «Το διάστημα παραμονής» συγκεντρώνει 8 (13,6%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 2 (33,3%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Η επιχείρηση «Wolf» υπολογιζόταν να διαρκέσει περίπου δεκατέσσερις (14) ημέρες.⁵⁹¹ Μολαταύτα, τα βουλγαρικά στρατεύματα άρχισαν να αποχωρούν από την περιοχή της Φλώρινας στις 10 Φεβρουαρίου, είκοσι πέντε (25) δηλαδή ημέρες μετά την έλευσή τους, ενώ ο λόχος που άφησαν πίσω εγκατέλειψε το ελληνικό έδαφος περίπου δύο (2) μήνες αργότερα.⁵⁹²

Οι αναφορές των πληροφορητών επικεντρώνονταν κυρίως στον προσωρινό χαρακτήρα της παραμονής των Βούλγαρων:

⁵⁸⁷ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁵⁸⁸ Στο ίδιο.

⁵⁸⁹ Στο ίδιο.

⁵⁹⁰ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π. Στις αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη, χρησιμοποιούνται, με τα όποια λάθη, η ορθογραφία, η σύνταξη και η στίξη του πρωτοτύπου.

⁵⁹¹ Δορδανάς, Αντίποινα..., ό.π.

⁵⁹² Χρυσόχοου, Η δράσις..., ό.π., σ. 297.

*Ήρθανε μια δόση! Δεν ήρθαν πολύ!*⁵⁹³

*Λίγο καιρό! [...] Δεν θυμάμαι, αλλά λίγο καιρό πρέπει να ήρθανε. Δεν θυμάμαι καν... κανονικά, αλλά... δεν νομίζω να είχανε καθίσει πολύ καιρό*⁵⁹⁴

*Δεν μείνανε και οι Βουλγάροι εδώ πέρα πολύ καιρό!*⁵⁹⁵.

Ενίοτε δε, προσδιοριζόταν, μάλλον κατά προσέγγιση, και το χρονικό διάστημα:

*Κάνανε δυο μέρες, αυτό, δώδεκα μέρες, σηκωθήκανε φύγανε. Αυτή ήταν όλη η διαδρομή των Βουλγάρων*⁵⁹⁶

- Ήρθαν, κάτσαν λίγες μέρες!

- Δέκα μέρες! Τόσο! Δεκαπέντε-δέκα μέρες!

- Όχι, τόσο, τόσο! Κάτσαν λίγες μέρες...⁵⁹⁷.

Εξάλλου, και οι ίδιοι οι Βούλγαροι είχαν καταστήσει σαφές πως σύντομα θα αναχωρούσαν:

*«Εμείς για τρεις-τέσσερις μέρες και φεύγουμε» λέει*⁵⁹⁸

*«Ακούστε... Προσέξτε [...] Εμείς θα... Σε λίγο καιρό φεύγουμε». Και όπως φύγαν!*⁵⁹⁹.

Στον τίτλο της προσωπικής έκθεσης του Μπόνη, διαβάζουμε ότι η βουλγαρική δράση διήρκεσε από «18.1.44 μέχρι 10.2.44»,⁶⁰⁰ ενώ σε άλλο σημείο της ο νομάρχης, όντας προφανώς ενημερωμένος από το γερμανικό Φρουραρχείο και τη Γενική

⁵⁹³ Συνέντευξη Μάρθας Μ., 18.2.2018.

⁵⁹⁴ Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

⁵⁹⁵ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁵⁹⁶ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁵⁹⁷ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁵⁹⁸ Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

⁵⁹⁹ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁶⁰⁰ ΙΜΧΑ, ό.π.

Διοίκηση Μακεδονίας για τις λεπτομέρειες της εισβολής, τόνιζε πως «περί προσωρινότητας πρόκειται».⁶⁰¹

4.2.1.3. Ο αριθμός και η προέλευση των στρατευμάτων

Η κατηγορία «Ο αριθμός και η προέλευση των στρατευμάτων» περιλαμβάνει 19 (32,2%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 2 (33,3%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Στις 16 Ιανουαρίου 1944, εισήλθε στη Φλώρινα το βουλγαρικό 54^ο Σύνταγμα Πεζικού της 15^{ης} Μεραρχίας από το Μοναστήρι.⁶⁰² Η δύναμη των βουλγαρικών τμημάτων υπολογιζόταν στους τετρακόσιους (400) περίπου άνδρες.⁶⁰³

Μερικοί πληροφορητές αναφέρονταν στον αριθμό των στρατευμάτων με όρους στρατιωτικής οργάνωσης:

*Αυτοί ήτανε τάγμα ολόκληρο ε!*⁶⁰⁴

*...τους τέσσερις λόχους που είχε το τάγμα...*⁶⁰⁵

*Ε ένας λόχος ήτανε! Ένας λόχος είπαμε ότι ήτανε! [...] Μπορεί να 'ταν περισσότεροι, μπορεί να 'ταν και λιγότεροι, ποιος τους μέτρησε;!'*⁶⁰⁶

*Μια μεραρχία στρατός...*⁶⁰⁷

*Ε μια μονάδα ήτανε! [...] Ένας λόχος!*⁶⁰⁸

*Ήτανε μία διλοχία Βουλγάρων...*⁶⁰⁹.

Άλλοι, πάλι, χρησιμοποιούσαν αόριστους ή αριθμητικούς ποσοτικούς προσδιορισμούς:

⁶⁰¹ IMXA, ό.π., σ. 4.

⁶⁰² Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σ. 84.

⁶⁰³ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 282. Σύμφωνα με τον νομάρχη Ξηροτύρη, στη Φλώρινα εισέβαλαν τρία (3) τάγματα, εκ των οποίων τα δύο (2) παρέμειναν στην περιοχή. Μυλωνάς, *Η δράση...*, ό.π.

⁶⁰⁴ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁶⁰⁵ Στο ίδιο.

⁶⁰⁶ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

⁶⁰⁷ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁶⁰⁸ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁶⁰⁹ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

*Ήτανε πάρα πολλοί! Αφού τα λιβάδια ήταν γεμάτα. [...] Θα ήταν τετρακόσια-πεντακόσια, ξέρω 'γω;!⁶¹⁰
...αλλά, βέβαια, ήταν πάρα πολλά άτομα⁶¹¹
Το ποτάμι ήταν γεμάτο [...] στρατό!⁶¹².*

Σε μια περίπτωση, μάλιστα, ο στρατιωτικός όρος διευκρινίστηκε και αριθμητικά: «Είναι μια διλοχία. Δηλαδή με... Α... Η διλοχία είχε λίγο παραπάνω από τετρακόσια άτομα». ⁶¹³

Σύμφωνα με τη σχετική αναφορά της Έκθεσης του Μπόνη, ο αριθμός των Βούλγαρων υπολογιζόταν σε «ένα τάγμα περίπου». ⁶¹⁴

Στο σημείο αυτό, και προκειμένου να καταστούν σαφέστερες οι παραπάνω αναφορές, κρίνεται σκόπιμο να επεξηγηθούν οι προαναφερθέντες στρατιωτικοί όροι. Ξεκινώντας από τα κατώτερα στοιχεία στρατιωτικής οργάνωσης, ο λόχος αριθμεί περίπου εκατό (100) άνδρες και διοικείται από κατώτερο αξιωματικό. Η κύρια μονάδα οργάνωσης είναι το τάγμα, ⁶¹⁵ η οποία περιλαμβάνει τριακόσιους (300) περίπου άνδρες και διοικείται από ανώτερο αξιωματικό. Η μεραρχία, τέλος, αριθμεί περίπου δέκα χιλιάδες (10.000) άνδρες και διοικείται, κατά κανόνα, από υποστράτηγο. ⁶¹⁶

Επομένως, η πλειονότητα των αναφορών, πέραν αυτής που κάνει λόγο για μεραρχία, η οποία και ελέγχεται ως υπερβολική, συγκλίνει, άμεσα ή έμμεσα, προς τον υπολογισμό του Χρυσόχου.

Όσον αφορά την προέλευση των Βούλγαρων στρατιωτών, οι πληροφορητές επεσήμαναν:

*Αυτοί ήταν, όλοι οι Βούλγαροι που σου λέω εγώ εδώ, ήτανε απ' το Πιρίν.
[...] Το Πιρίν είναι όλοι οι αυτοί οι Μακεδόνες, όπως μιλάμε εμείς. Και*

⁶¹⁰ Συνέντευξη Μάρθας Μ., 18.2.2018.

⁶¹¹ Στο ίδιο.

⁶¹² Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁶¹³ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁶¹⁴ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 18.

⁶¹⁵ Μοίρα για το πυροβολικό, και επιλαρχία για το ιπκικό-τεθωρακισμένα. «Στρατιωτική οργάνωση», προσβάσιμο στο https://el.wikipedia.org/wiki/Στρατιωτική_οργάνωση [ανακτήθηκε: 11/08/2018].

⁶¹⁶ Στο ίδιο.

*είναι 1.000.000 κόσμος. Κοντά στο Μπέλετς, πίσω από το Μπέλετς είναι. Σύνορα είναι στη λίμνη Δοϊράνη, αν έχεις ακούσει. [...] Ε σύνορα είναι η λίμνη Δοϊράνη, η Γιουγκοσλαβ... η Μακεδονία, που τη λεν, και εμείς. Το Πιρίν 1.000.000 έχει εντόπιους. Δηλαδή όπως μιλάμε... όπως μιλάμε εμείς, και αυτοί μιλάν το ίδιο! Με του... Με τα βουλγάρικα δεν ταιριάζουνε!*⁶¹⁷

- Μπήκαν με τη βία αυτοί μες στην Ελλάδα εδώ, από τη Σερβία εδώ.

[...]

*- Ουτ Μακεδόνη, ουτ τάμο! (Από τη Μακεδονία, από εκεί!)*⁶¹⁸.

Η πρώτη αναφορά δεν κατέστη δυνατόν να διασταυρωθεί, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι κρίνεται εντελώς αβάσιμη.

Ο Μπόνης, από τη μεριά του, στον τίτλο της προσωπικής του έκθεσης έγραφε για είσοδο «*Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου*».⁶¹⁹

4.2.1.4. Σκοπός και στόχοι της εισβολής

Η κατηγορία «Σκοπός και στόχοι της εισβολής» συγκεντρώνει 23 (39%) αναφορές στις συνεντεύξεις, τις περισσότερες από κάθε άλλη κατηγορία, και μία (16,7%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Η επιχείρηση «Wolf» θεωρητικά αποσκοπούσε στην εκκαθάριση των περιοχών Έδεσσας και Φλώρινας από τις «κομμουνιστικές συμμορίες», που πύκνωναν ολοένα και περισσότερο τις εμφανίσεις τους κατά μήκος των ελληνοβουλγαρικών συνόρων.⁶²⁰

Ενδεικτικές του σκοπού αυτού είναι οι εξής αναφορές των πληροφορητών:

⁶¹⁷ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018. Η αναφορά πιθανόν σχετίζεται με τη «Μακεδονία του Πιρίν», όπως επικράτησε να αποκαλείται από τους Βούλγαρους το τμήμα της γεωγραφικής Μακεδονίας που κατέλαβαν στη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913) και τους κατακυρώθηκε με τις Συνθήκες του Βουκουρεστίου (1913) και του Νεϊγύ (1919). Η ονομασία προήλθε από την οροσειρά του Πιρίν. «Μακεδονία του Πιρίν», προσβάσιμο στο https://el.wikipedia.org/wiki/Μακεδονία_του_Πιρίν [ανακτήθηκε: 11/08/2018].

⁶¹⁸ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδόρας Ν., 18.5.2018. Με τον όρο «Μακεδονία», εννοείται εδώ η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ).

⁶¹⁹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 1.

⁶²⁰ Δορδανός, Αντίποινα..., ό.π.

Και... ρώτησα έναν εγώ Βούλγαρο, του λέω «γιατί γυρίζετε; Σο παλάτε;» του λέω. Μου λέει «σουμγκάρι», δηλαδή σουμγκάρι θα πει αντάρται⁶²¹

- Οι Βουλγάροι [...] πώς κάναν...

- «Σούμκαρ, σούμκαρ, σούμκαρ, σούμκαρ»... Σούμκαρ λεγόταν [...] αντάρτη!⁶²²

Οι Βούλγαροι [...] Ήρθαν εδώ πέρα, τους φέρανε, να ιδούνε αν μπορέσουν να κρατήσουνε τάξη!⁶²³.

Αλλά και η μοναδική αναφορά της Έκθεσης του Μπόνη, εμμέσως πλην σαφώς, εμπίπτει στο ίδιο πλαίσιο: «*Εις ερώτησιν των Βουλγάρων αν υπάρχουν άτακτοι εις το χωρίον...*».⁶²⁴

Από άλλες αναφορές των πληροφορητών, ωστόσο, προκύπτει πως η εκδίωξη των ανταρτών δεν ήταν ούτε ο πρωταρχικός ούτε ο μοναδικός σκοπός της βουλγαρικής εισβολής. Αντίθετα, οι Βούλγαροι επικεντρώθηκαν κυρίως στην προπαγάνδα, κάτι που παραδέχονταν και οι ίδιοι, αλλά και στην άσκηση διαφόρων μορφών βίας σε βάρος αθώων κατοίκων:

Ο σκοπός τους ήτανε... Κάθε στρατιώτης Βούλγαρος έπαιρνε από ένα-δύο άτομα, και πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι για έρευνα. Ψάχνανε όπλα... και τα πολεμικά διάφορα⁶²⁵

Βρήκανε σαν ευκαιρία να συνεχίσουν... το προαιώνιο όνειρό τους! Να πείσουν τους κατοίκους, επειδή μιλούσαν το σλαβοφανές αυτό ιδίωμα, τα ντόπια ή τα ντόπικα που λένε, να τους πείσουν ότι είναι Βούλγαροι! Αυτό ήταν το όνειρό τους! Και να κατακτήσουν τη Μακεδονία! Αυτή ήταν η... η δουλειά των Βουλγάρων! Με λίγα λόγια, ήρθαν για κακό, όχι επειδή ήταν μόνο ως κατοχή, για κακό, και όχι για καλό!⁶²⁶

⁶²¹ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁶²² Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁶²³ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁶²⁴ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 23.

⁶²⁵ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁶²⁶ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

*...για πολιτικούς λόγους μπήκαν αυτοί. Προπαγάνδες!*⁶²⁷

*«Εμείς είμαστε για προπαγάνδα» λέει*⁶²⁸

- Ήρθαν, για να καθαρίζουν κόσμο! Προπαγάνδα!

*- Αυτό! Τζάμπα να δέρνουν το κόσμο!*⁶²⁹

*Αυτοί μπήκαν [...] για ζημία!*⁶³⁰.

Τελικά, γίνεται κατανοητό πως τα μετακληθέντα στη Φλώρινα τμήματα βουλγαρικού στρατού από το Μοναστήρι παραμέρισαν τη βασική αποστολή τους, η οποία άλλωστε αντέβαινε στα συμφέροντα της Βουλγαρίας, μιας και οι βουλγαρίζοντες είχαν ήδη αρχίσει να προσχωρούν στο ανταρτικό κίνημα, και στράφηκαν εναντίον του ευάλωτου τοπικού πληθυσμού.

4.2.2. Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή

Η θεματική κατηγορία «Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή» συναντάται σε 41 συνολικά αναφορές των συνεντεύξεων, και σε 35 της Έκθεσης του Μπόνη. Οι αναφορές που καταγράφηκαν περιλαμβάνονται σε τέσσερις κατηγορίες: i) «Τα χωριά-βάσεις», ii) «Επιδρομές-επισκέψεις σε χωριά», iii) «Ο αναγκαστικός χαρακτήρας της “φιλοξενίας”» και iv) «Περιπτώσεις εκούσιας φιλοξενίας».

⁶²⁷ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁶²⁸ Στο ίδιο.

⁶²⁹ Στο ίδιο.

⁶³⁰ Στο ίδιο.

Πίνακας 3: Κατανομή της θεματικής κατηγορίας «Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή» ανά πηγή

Πηγή	Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή				Σύνολο
	Τα χωριά-βάσεις	Επιδρομές-επισκέψεις σε χωριά	Ο αναγκαστικός χαρακτήρας της «φιλοξενίας»	Περιπτώσεις εκούσιας φιλοξενίας	
Συνεντεύξεις	5 (12,2%)	22 (53,6%)	10 (24,4%)	4 (9,8%)	41 (100%)
Έκθεση Μπόνη	5 (14,3%)	25 (71,4%)	3 (8,6%)	2 (5,7%)	35 (100%)

Στις συνεντεύξεις, η κατηγορία «Επιδρομές-επισκέψεις σε χωριά» συγκεντρώνει παραπάνω από τις μισές αναφορές της θεματικής (22/53,6%). Την ακολουθία συμπληρώνουν κατά σειρά οι κατηγορίες «Ο αναγκαστικός χαρακτήρας της “φιλοξενίας”», με 10 (24,4%) αναφορές, «Τα χωριά-βάσεις», με 5 (12,2%), και «Περιπτώσεις εκούσιας φιλοξενίας», με 4 (9,8%).

Στην Έκθεση του Μπόνη, το συντριπτικό 71,4% των αναφορών (25) εμπεριέχεται στην κατηγορία «Επιδρομές-επισκέψεις σε χωριά». Με μεγάλη διαφορά, ακολουθούν οι κατηγορίες «Τα χωριά-βάσεις» (5/14,3%), «Ο αναγκαστικός χαρακτήρας της “φιλοξενίας”» (3/8,6%) και «Περιπτώσεις εκούσιας φιλοξενίας» (2/5,7%).

Όπως προκύπτει από την ποσοτική αυτή ανάλυση, οι αναφορές τόσο των συνεντεύξεων όσο και της Έκθεσης του Μπόνη παρουσιάζουν μια ανισομερή κατανομή, καθώς η πλειονότητα αυτών, 53,6% και 71,4% αντίστοιχα, σχετίζεται με την κατηγορία «Επιδρομές-επισκέψεις σε χωριά», με τις υπόλοιπες κατηγορίες να απέχουν παρασάγγας.

4.2.2.1. Τα χωριά-βάσεις

Η κατηγορία «Τα χωριά-βάσεις» εμφανίζεται με ισόποσο αριθμό αναφορών (5) στις δύο πηγές και αφορά τα χωριά της Φλώρινας, όπου τα βουλγαρικά στρατεύματα

επέλεξαν να εγκατασταθούν για το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της βραχύβιας παραμονής τους.⁶³¹

Σύμφωνα με τις αναφορές των πληροφορητών, τα χωριά αυτά ήταν η Σιταριά, η Ιτιά και το Αμμοχώρι:

*Απ' τη Σιταριά μάλλον! Απ' τη Σιταριά! Εκεί τους φιλοξενούσανε, και ερχότανε αυτό*⁶³²

...λόχος βουλγάρικου στρατού, που εγκαταστάθηκε, νομίζω, στην Ιτιά [...]

*Εγκαταστάθηκαν εκεί...*⁶³³

*Έδρευαν στην Ιτιά! Στο χωριό Ιτιά!*⁶³⁴

*Ήτανε μία διλοχία Βουλγάρων στο Αμμοχώρι*⁶³⁵

*Σταθμεύανε στο Αμμοχώρι!*⁶³⁶.

Την ίδια εικόνα μας δίνουν και οι αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη, με την Ιτιά να αντικαθίσταται έμμεσα σε μια εξ αυτών από τον Παπαγιάννη:

*...Διοικητής του Λόχου της δυνάμεως της περιοχής Παπαγιάννης και πέριξ...*⁶³⁷

*...Βουλγαρικά στρατεύματα εκ Σιταριάς*⁶³⁸

*Από της 21ης του τρέχοντος μηνός έχουσι εγκατασταθήεις την Κοινότητα μας (σ.σ. Αμμοχωρίου) δυνάμεις Βουλγαρικού Στρατού...*⁶³⁹

*Την 21ην τρεχ. μηνός περί ώραν 11ην κατέφθασαν (σ.σ. στο Αμμοχώρι) μίαν πυροβολαρχία Βουλγαρικού στρατού ήτις εστρατοπέδευσεν έξωθι του περιβόλου της εκκλησίας και του σχολείου*⁶⁴⁰

⁶³¹ Κατά τον νομάρχη Ξηροτόρη, επρόκειτο για τα χωριά Αμμοχώρι, Αρμενοχώρι, Ιτιά, Άνω και Κάτω Κλεινές, Μυλωνάς, ό.π.

⁶³² Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁶³³ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

⁶³⁴ Στο ίδιο.

⁶³⁵ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁶³⁶ Στο ίδιο.

⁶³⁷ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 18.

⁶³⁸ ΙΜΧΑ, Αναφορά Αν/δρου Θεοδ. Κατκαρίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 37.

⁶³⁹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Γεωργίου Μαυρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 40.

Παραμένοντες εις το χωρίον μας (σ.σ. Αμμοχώρι)...⁶⁴¹.

Την επιλογή των συγκεκριμένων χωριών ως προσωρινών βάσεων μπορεί ενδεχομένως να αιτιολογήσει η αυξημένη παρουσία βουλγαροφρόνων κατοίκων συγκριτικά με άλλα χωριά της περιοχής.

4.2.2.2. Επιδρομές-επισκέψεις σε χωριά

Η κατηγορία «Επιδρομές-επισκέψεις σε χωριά» είναι με διαφορά η πολυπληθέστερη σε αναφορές, συγκεντρώνοντας 22 (53,6%) στις συνεντεύξεις, και 25 (71,4%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Στην προκειμένη περίπτωση, οι αναφορές των δύο πηγών αποτυπώνουν και ποσοτικά την πάγια τακτική των επιδρομών σε χωριά, που αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι της βουλγαρικής δράσης στην περιοχή.

Οι πληροφορητές ανέφεραν σχετικά:

...αυτοί ήτανε σε πέντε χωριά, μετά σ' εμάς ήρθανε⁶⁴²

Πήγανε στις Κλεινάς και στην Ιτέα, εδώ κοντά στο άλλο το χωριό⁶⁴³

Τα χωριά είχαν γίνει ανοχύρωτα! Όποτε θέλανε οι Βούλγαροι, καβαλούσαν τα άλογα και στο Μεσοχώρι! Καβαλούσαν τα άλογα και... στα χωριά! Κλεινάς, Ξεκλεινάς, πηγαίνουν να πούμε! Ό,τι θέλαν, ας πούμε, κάναν αυτή τη δουλειά!⁶⁴⁴

Απ' αλλού ερχόταν, απ' άλλα χωριά!⁶⁴⁵

...θα το έλεγα ότι επέδραμαν και στον Παπαγιάννη⁶⁴⁶

Μετά, οι Βούλγαροι πήγανε πρώτα από Αμμοχώρι, Φλάμπουρο, μέχρι Νυμφαίο⁶⁴⁷

Και μετά, που γυρίσαν από 'κει προς τα κάτω... στον Σκοπό...⁶⁴⁸

⁶⁴⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά Σ. Τυκφέση, Έκθεσις..., ό.π., σ. 41.

⁶⁴¹ Στο ίδιο, σ. 43.

⁶⁴² Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁶⁴³ Στο ίδιο.

⁶⁴⁴ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

⁶⁴⁵ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁶⁴⁶ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

⁶⁴⁷ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

*Κάτσαν εδώ, ύστερα πήγαν στ' Α... στα Αλωνα! Γυρνούσαν [...] στα χωριά!*⁶⁴⁹

*Οι Βούλγαροι ξαναήρθαν. Ξαναήρθαν διαδοχικά δυο-τρεις μέρες, δυο-τρεις μέρες*⁶⁵⁰

*Ερχόντουσαν και φεύγανε!*⁶⁵¹.

Σε επιμέρους καταθέσεις και αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη, σημειωνόταν:

*Εισβάλλοντες οι Βούλγαροι εντός του χωρίου μας (σ.σ. Ιτιά) την 17 Ιανουαρίου ημέραν Τρίτην...*⁶⁵²

*Την 20ην Ιανουαρίου ημέραν Παρασκευήν αφίχθησαν εκ νέου πάλιν Βούλγαροι...*⁶⁵³

*...ήμασταν την 15ην Ιανουαρίου στην Μελίτη...*⁶⁵⁴

*Το πρωί της 22.1.1944 ημέραν Σάββατον έφθασαν στο χωριό (σ.σ. Παπαγιάννης) αρκετοί Βούλγαροι στρατιώτες... με επικεφαλής αξιωματικούς*⁶⁵⁵

*Την 21ην Ιανουαρίου 1944 ημέραν Παρασκευήν και ώραν 12-1 μεσημβρινήν ενεφανίσθη εις το χωριόν μου (σ.σ. Μεσοχώρι) τμήμα Βουλγαρικού στρατού...*⁶⁵⁶

*Διήλθον αελλεπάλληλα αποσπάσματα (σ.σ. από το Φλάμπουρο)...*⁶⁵⁷

*Την πρωίαν της 25ης τρεχ. μηνός περί ώραν 5ην π.μ. παρουσιάσθησαν και πάλιν (σ.σ. στον Τριπόταμο) Βούλγαροι στρατιώται μετά δύο υπαξιωματικών...*⁶⁵⁸

⁶⁴⁸ Στο ίδιο.

⁶⁴⁹ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁶⁵⁰ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁶⁵¹ Στο ίδιο.

⁶⁵² ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 11.

⁶⁵³ Στο ίδιο.

⁶⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 12.

⁶⁵⁵ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 15.

⁶⁵⁶ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 18.

⁶⁵⁷ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 25.

*Την 23ην τρεχ. περί ώραν 10ην αφίχθησαν (σ.σ. στον Άγιο Βαρθολομαίο)
Βουλγαρικά στρατεύματα...⁶⁵⁹*

*...την 19ην τρεχ. μηνός ημέραν Τρίτην αφίχθη εις τον συνοικισμόν μας (σ.σ.
Καλύβια Παπαδιάς) Βουλγαρικός στρατός...⁶⁶⁰*

*Σήμερον 7.2.44 και ώραν 12ην νυκτερινήν αφίκοντο εις Κ. Υδρούσα
Βούλγαροι αξιωματικοί και στρατιώται⁶⁶¹*

*...την παρελθούσαν Παρασκευήν 28.1.44 ήλθεν εις την Κοινότητα μας (σ.σ.
Εθνικού) Βουλγαρικός Στρατός... όστις παρέμεινεν εις το σχολείον της
Κοινότητοςκατά την εκ του χωρίου αναχώρησιν των την 31.1.44...⁶⁶²*

*...σήμερον 7ην πρωϊνήν ήλθον εις το χωρίον μας (σ.σ. Αρμενοχώρι) 5-6
Βούλγαροι στρατιώται...⁶⁶³.*

Καθίσταται σαφές, λοιπόν, πως οι Βούλγαροι περιέρχονταν συχνά τη φλωρινιώτικη ύπαιθρο, διευρύνοντας με τον τρόπο αυτό την ακτίνα δράσης τους. Οι επιδρομές τους ήταν συνήθως οργανωμένες, και υπό την ηγεσία αξιωματικών, ενώ δεν απουσίαζαν και οι «επισκέψεις» μεμονωμένων στρατιωτών. Σε περιπτώσεις, μάλιστα, που τα βουλγαρικά αποσπάσματα δεν ολοκλήρωναν αυθημερόν το έργο τους, διανυκτέρευαν για λίγες ημέρες ή επέστρεφαν εκ νέου στα χωριά αυτά, επανακάμπτοντας κατόπιν στις προσωρινές βάσεις τους.

4.2.2.3. Ο αναγκαστικός χαρακτήρας της «φιλοξενίας»

Η κατηγορία «Ο αναγκαστικός χαρακτήρας της “φιλοξενίας”» περιλαμβάνει 10 (24,4%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 3 (8,6%) στην Έκθεση του Μπόνη.

⁶⁵⁸ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Τριποτάμου Δ. Παπαευαγγέλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 35.

⁶⁵⁹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Λ. Σαχινίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 39.

⁶⁶⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά Στεργιαννής Γεωργίου Δώρα προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 46.

⁶⁶¹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις περί του Λαζάρου Δημητρίου Στεφανίδου εκ Κ. Υδρούσης Αντιπροέδρου της Κοινότητος, Έκθεσις..., ό.π., σ. 49.

⁶⁶² ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοιν/τος Εθνικού Ν. Νικολαΐδη προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π.

⁶⁶³ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Αρμενοχωρίου Τρ. Δελκούση προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 50.

Πρώτο μέλημα των Βούλγαρων ήταν η τακτοποίηση τους στο εκάστοτε χωριό, είτε επρόκειτο να εγκατασταθούν σε αυτό είτε απλά να διανυκτερεύσουν. Τη «φιλοξενία» τους υποχρεώνονταν να αναλάβουν οι κάτοικοι, τα σπίτια των οποίων χρησίμευαν ως καταλύματα για τους στρατιώτες.

Οι ακόλουθες αναφορές των πληροφορητών είναι ενδεικτικές:

...και σε όλα τα σπίτια κοιμόντουσαν. Εγώ κοιμόμουν εκεί, ο Βούλγαρος εδώ⁶⁶⁴

- Υπήρξαν κάποιοι που τους φιλοξένησαν;

- Θέλον... Θέλοντας και μη! Όλοι! Όλο το χωριό! Όλο το χωριό! Τους άνοιξε τις πόρτες, κοιμηθήκανε μαζί...⁶⁶⁵

Σε κάθε σπίτι υπήρχε και κάποιος Βούλγαρος! Ή δύο, ή τρεις, ή αυτό!⁶⁶⁶

- Με το που ήρθε, «θα μείνει αυτός στο σπίτι!».

[...]

- Άρα, σας υποχρέωσαν να μείν... να φιλοξενήσετε;!

- Βεβαίως! [...] Δεν είχανε... Μα δεν είχαν που... κατάλυμα για να... κοιμηθούν αυτοί!

[...]

- Στα σπίτια κατ... δηλαδή έμεναν! Είχαν ξεχωριστά δωμάτια στα σπίτια!⁶⁶⁷

- Όλοι, και Βουλγάροι και Γερμανοί, όλοι εκεί! [...] Σε αυτούς!

- ...μας παίρναν τα τρία δωμάτια! Μας άφηναν ένα δωματάκι για την οικογένεια⁶⁶⁸.

Σε μια από τις τρεις αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη, οι Βούλγαροι φέρονται να ανέθεσαν τη διευθέτηση της τακτοποίησής τους στον πρόεδρο του χωριού:

Το εσπέρας εξήτησαν παρά του Προέδρου (σ.σ. Θεόδωρου Τσαφκόπουλου) να εξασφαλίση καταλύματα δια τους στρατιώτας εις διαφόρους οικίας του χωριού⁶⁶⁹

⁶⁶⁴ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁶⁶⁵ Στο ίδιο.

⁶⁶⁶ Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

⁶⁶⁷ Στο ίδιο.

⁶⁶⁸ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

*...είχον προσκληθεί όλοι οι κάτοικοι δια να παραλάβουν τους στρατιώτας...*⁶⁷⁰

Η πρώτη του εργασία ήτο να διανείμουν τους στρατιώτας ανά τας οικίας.

*Εις την οικίαν μου τοποθετήθησαν 4 στρατιώται και 4 ίππους*⁶⁷¹.

Στα σπίτια των κατοίκων, φαίνεται πως υπήρχε χώρος ακόμη και για τα άλογα του βουλγαρικού ιππικού.

4.2.2.4. Περιπτώσεις εκούσιας φιλοξενίας

Η κατηγορία «Περιπτώσεις εκούσιας φιλοξενίας» αριθμεί τις λιγότερες αναφορές από κάθε άλλη, τόσο στις συνεντεύξεις (4/9,8%) όσο και στην Έκθεση του Μπόνη (2/5,7%). Η αμελητέα αυτή συγκέντρωση αναφορών ίσως καταδεικνύει και τη σπανιότητα εκδήλωσης του εν λόγω φαινομένου, που συνιστούσε όμως αναμφίβολα έκφραση φιλοβουλγαρισμού.

Η ηθελημένη φιλοξενία αποδιδόταν από τους πληροφορητές στους βουλγαρίζοντες:

*Εκεί τους φιλοξενούσανε (σ.σ. στη Σιταριά)...*⁶⁷²

*Οι Βούλγαροι πηγαίναν σε οικογένειες*⁶⁷³

- *Υπήρξαν άτομα που τους φιλοξένησαν στα σπίτια τους;*

- *Βεβαίως!*

- *Γιατί τους φιλοξένησαν;*

- *Ε πιστεύαν ότι θα 'ρθει η Βουλγαρία εδώ πέρα!*

- *Την περιμένανε! Μέρα νύχτα περιμέναν να 'ρθει η Βουλγαρία!*⁶⁷⁴

- *Υπήρξαν κάποιοι συγχωριανοί σας που τους φιλοξένησαν τους Βουλγάρους;*

- *Είχε!*

⁶⁶⁹ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 15.

⁶⁷⁰ Στο ίδιο.

⁶⁷¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 18.

⁶⁷² Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁶⁷³ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁶⁷⁴ Στο ίδιο.

- Γιατί τους φιλοξένησαν αυτοί;
- Γιατί;! Ζώα! Κατάλειψαν τώρα! Σβήσαν όλοι αυτοί!⁶⁷⁵.

Στις αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη, μάλιστα, οι φιλοξενήσαντες Βούλγαρους κατονομάζονταν:

...οι δε Βούλγαροι κατέλυσαν εις γνωστάς οικογένειάς του χωρίου (σ.σ. Παπαγιάννη) εις την οικίαν του Παντελή Μπέλη και Νικολ. Λαζαρίδη, οι δε αξιωματικοί παρέμειναν εις τον Νικ. Δημητρίου Δηνάκη⁶⁷⁶
...Βούλγαροι στρατιώται μετά δύο υπαξιωματικών... μετέβησαν εις την οικίαν του γηγενούς ομοχωρίου μας Αντωνιάδου Αθανασίου όπου και παρέμειναν επ'αρκετήν ώραν.

[...]

Μετά πήγαν και πάλιν εις την οικίαν του Αντωνιάδου Αθανασίου⁶⁷⁷.

4.2.3. Η δράση των Βούλγαρων

Στη θεματική κατηγορία «Η δράση των Βούλγαρων», καταγράφονται 125 αναφορές των συνεντεύξεων, και 215, οι περισσότερες συνολικά, της Έκθεσης του Μπόνη. Οι αναφορές ταξινομούνται σε δύο κατηγορίες: i) «Βιαιότητες» και ii) «Η ανθρώπινη πλευρά των Βούλγαρων». Η κατηγορία «Βιαιότητες» περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες: α) «Δολοφονίες», β) «Ξυλοδαρμοί», γ) «Κλοπές-κατασχέσεις» και δ) «Συλλήψεις και άλλες βίαιες ενέργειες». Η κατηγορία «Η ανθρώπινη πλευρά των Βούλγαρων» εμπεριέχει τρεις υποκατηγορίες: α) «Καθημερινές συναναστροφές με κατοίκους», β) «Αποτροπές εκτρόπων» και γ) «Πρόληψη εκδηλώσεων φιλοβουλγαρισμού».

⁶⁷⁵ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁶⁷⁶ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 16.

⁶⁷⁷ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητας Τριποτάμου Δ. Παπαευαγγέλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 35.

Πίνακας 4: Κατανομή της θεματικής κατηγορίας «Η δράση των Βούλγαρων» ανά πηγή

Πηγή		Συνεντεύξεις		Έκθεση Μπόνη		
Η δράση των Βούλγαρων	Βιαιότητες	Δολοφονίες	16 (12,8%)	107 (85,6%)	12 (5,6%)	212 (98,6%)
		Ξυλοδαρμοί	38 (30,4%)		65 (30,2%)	
		Κλοπές-κατασχέσεις	11 (8,8%)		27 (12,6%)	
		Συλλήψεις και άλλες βίαιες ενέργειες	42 (33,6%)		108 (50,2%)	
	Η ανθρώπινη πλευρά των Βούλγαρων	Καθημερινές συναναστροφές με κατοίκους	7 (5,6%)	18 (14,4%)	0 (0%)	3 (1,4%)
		Αποτροπές εκτρόπων	7 (5,6%)		3 (1,4%)	
		Πρόληψη εκδηλώσεων φιλοβουλγαρισμού	4 (3,2%)		0 (0%)	
Σύνολο		125 (100%)		215 (100%)		

Στις συνεντεύξεις, το συντριπτικό 85,6% (107) των αναφορών συγκεντρώνει η κατηγορία «Βιαιότητες», και ειδικότερα οι υποκατηγορίες «Συλλήψεις και άλλες βίαιες ενέργειες», με 42 (33,6%) αναφορές, «Ξυλοδαρμοί», με 38 (30,4%), «Δολοφονίες», με 16 (12,8%), και «Κλοπές-κατασχέσεις», με 11 (8,8%). Οι υπόλοιπες 18 (14,4%) αναφορές κατανέμονται στις υποκατηγορίες «Καθημερινές συναναστροφές με κατοίκους» (7/5,6%), «Αποτροπές εκτρόπων» (7/5,6%) και «Πρόληψη εκδηλώσεων φιλοβουλγαρισμού» (4/3,2%) της κατηγορίας «Η ανθρώπινη πλευρά των Βούλγαρων».

Οι 212 (98,6%) από τις συνολικά 215 αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη εντοπίζονται στην κατηγορία «Βιαιότητες», γεγονός απόλυτα λογικό από τη στιγμή που βασικός θεματικός της άξονας ήταν ακριβώς οι βουλγαρικές ωμότητες. Τις περισσότερες αναφορές και εδώ, όπως και στις συνεντεύξεις, αριθμεί η υποκατηγορία «Συλλήψεις και άλλες βίαιες ενέργειες», με 108 (50,2%). Για την ακρίβεια, η συγκεκριμένη υποκατηγορία συγκεντρώνει στην Έκθεση του Μπόνη

οριακά πάνω από τις μισές αναφορές της θεματικής «Η δράση των Βούλγαρων». Ακολουθεί η υποκατηγορία «Ξυλοδαρμοί», με 65 (30,2%) αναφορές, πολύ λιγότερες της προαναφερθείσας, ενώ έπονται κατά σειρά οι υποκατηγορίες «Κλοπές-κατασχέσεις» και «Δολοφονίες», με 27 (12,6%) και 12 (5,6%) αναφορές αντίστοιχα. Το ισχνότατο υπολοιπόμενο 1,4% συμπληρώνουν οι 3 αναφορές της κατηγορίας «Η ανθρωπινή πλευρά των Βούλγαρων», και ειδικότερα της υποκατηγορίας «Αποτροπές εκτρόπων», εφόσον οι υποκατηγορίες «Καθημερινές συναναστροφές με κατοίκους» και «Πρόληψη εκδηλώσεων φιλοβουλγαρισμού» δεν απαντώνται στην Έκθεση του Μπόνη.

Όπως διαφαίνεται στην ποσοτική αυτή ανάλυση, η άσκηση διαφόρων μορφών βίας από μέρος των Βούλγαρων αποτυπώνεται ποσοτικά και στις αναφορές των δύο πηγών, η συντριπτικότερη πλειοψηφία των οποίων περιλαμβάνεται στην κατηγορία «Βιαιότητες». Έτσι, επαληθεύεται, τρόπον τινά, και ο ισχυρισμός του Χρυσοχόου, ότι οι Βούλγαροι κατέβαλαν κάθε προσπάθεια «*ίνα εκδικηθώσι και εξοντώσωσι τους Έλληνας της Μακεδονίας*».⁶⁷⁸

4.2.3.1. Βιαιότητες

Οι 107 (85,6%) αναφορές των συνεντεύξεων και οι 212 (98,6%) της Έκθεσης του Μπόνη τοποθετούνται σε τέσσερις υποκατηγορίες, με τον τίτλο καθεμιάς να παραπέμπει στην αντίστοιχη μορφή βίας.

α) Δολοφονίες

Η υποκατηγορία «Δολοφονίες» εμφανίζεται με 16 (12,8%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και με 12 (5,6%) στην Έκθεση του Μπόνη, αμφότερες εκ των οποίων επικεντρώνονταν πρωτίστως στους αποτρόπαιους φόνους των έντεκα (11) συνολικά Φλαμπουριωτών.

Το εν λόγω συμβάν είχε χαραχτεί ανεξίτηλα στη μνήμη των περισσότερων πληροφορητών:

⁶⁷⁸ Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., σ. 297.

*Το πιο φριχτό και κακό ήτανε... μα... πήρανε από το Φλάμπουρο δώδεκα άτομα, τους είχανε στ' Αμμοχώρι, τους βασάνισαν νηστικούς και αυτό, και όλους τους σφάζαν, τους σκοτώσαν!*⁶⁷⁹

*Και ό,τι βρήκανε στο βουνό Φλαμπουριώτες, τους σκοτώσανε όλους!*⁶⁸⁰

*Μόνο απ' το Φλάμπουρο σκότωσαν κάνα δεκαπέντε άτομα. [...] Τζάμπα! Για τζάμπα!*⁶⁸¹.

Την εικόνα συμπληρώνουν ιδανικά οι περιγραφές των εκ Φλαμπούρου πληροφορητών:

Αφού φύγαν αυτοί, οι φουκαράδες οι πολίται, όμως, φύγαν από 'δω, και πέσανε μπροστά στο ιππικό των... Βουλγάρων! [...] Τους κυνηγήσανε, τους βρήκανε σε μια χαράδρα εκεί τους τρεις και τους σκοτώσανε! [...] Ο τέταρτος έφυγε από την άλλη πλευρά, ένας πρόλαβε, και, μέσα στο δάσος αυτός μπόρεσε να φύγει, αλλά αυτός με το άλογο τον πρόλαβε όταν βγήκε από το δάσος, τότες τον σκότωσε τον Γκάτση! [...] Ο ένας, ο Γκάτσης ο Χρήστος! Ο άλλος ήταν ο Γαβριήλης, Γαβριήλ Μπρόικος! Ο άλλος ήτανε ο Φιλώτας Ταχού! [...] Και ο άλλος ήτανε [...] ο Μπαλιάσης στο λεγόμενο...⁶⁸²

- Αλλά ήτανε και άλλο ένα άτομο εκεί πέρα, ο Νικόλαος ο... ο Μπρόικος! Αυτός είδε το ζάδελφό του με τα πρόβατα [...] και του λέει «εσύ φαίνεσαι για τσομπάνος» του λέει. «Δώσε μου την κάπα».

- Α, και τη πάτησε!

[...]

- Θαρραλέος ο αυτός, του την έδωσε με καλή πίστη, γιατί αγαπιόντανε! Λοιπόν! Και όταν πήγανε εκεί πέρα, πήρανε τον, τον αφήσανε τον Νικόλαο ως τσομπάνο και πήρανε αυτό το... τον...

- Κανονικό τσομπάνο!

[...]

⁶⁷⁹ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁶⁸⁰ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁶⁸¹ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁶⁸² Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

- ...Σωτήρη Κακαράντζα! [...] Τελικά, ο... ως όμηρος ο... ο... Κακαράντζας κατέληξε στο Αμμοχώρι. [...] Και τελικά, κατέληξε με τους ο... τους υπόλοιπους όμηρους που είχαν πάρει. Είχαν πάρει κάπου...

- Έντεκα άτομα σκότωσαν! [...] Έντεκα φέραν σκοτωμένους από εκεί, απ' το Αμμοχώρι!

[...]

- Όχι ρε, πιο λίγοι ήσαν! Έντεκα ήσαν;

[...]

- Πρώτα, ήτανε ο Κακαράντζας, τον πήρανε. Ύστερα, ήτανε ο... ο Κωστίκας Νάσης, που ήταν πρόεδρος! Τον πήρανε και τον πρόεδρο μαζί τους! [...] Ύστερα, ήτανε...

- Ξενοφών Μητρούσης!

- ...ο Χρήστος ο Μητρούσης! Και ο αδελφός του, επειδή είχε φύγει χωρίς... παλτό, πήγε και αυτός να του πάει το παλτό, και αυτό το συ... και αυτό τον πήρε η μπόρα, και τον σκοτώσανε. Λοιπόν! Ύστερα, ήτανε ο Γκάλ... ο Γκάλιος Λάζαρος! Ξεχνάτε! [...] Ήτανε ο Ελοβάρης...

- Νικόλαος!

[...]

- Λοιπόν! Ύστερα, ήτανε [...] ο Τζέκας, ναι! Αυτός ήταν και θεός μου!

[...]

- Αυτούς πού τους σκότωσαν;

- Στο Αμμοχώρι!⁶⁸³

- Αυτός εδώ ο μάρτυρας... διηγείτο το τι πάθανε οι έντεκα Φλαμπουριώται το διάστημα... Γιατί τους σκοτώνανε σιγά-σιγά! Δεν τους σκοτώνανε αμέσως, να τους εκτελέσουνε. Τους καίγανε με καρφιά, με σίδερα!

- Με σίδερα, με σίδερα!

- Με σίδερα στο στομάχι! Όταν τα βρήκανε τα πτώματα, ήτανε κακουργιό...

ε...

- Τσαλακωμένα!

[...]

⁶⁸³ Στο ίδιο.

- Το τόσο ωραίο που [...] είπε ο αυτός ο... ο φίλος μου... Λέει «ούτε ο Ιησούς Χριστός δεν υπέφερε τόσο, όσο υποφέρανε οι... οι Φλαμπουριώται στο... στο Αμμοχώρι» λέει⁶⁸⁴.

Η πυρπόληση της Μαρίας Φαρμάκη στον συνοικισμό Καλύβια Φαρμάκη και η εκτέλεση τεσσάρων ατόμων στον Σκοπό μνημονεύθηκαν από έναν μόνο πληροφορητή:

*Κάψανε και τη... μια γριά, του Χρήστου του Φαρμάκη τη μάνα, ενενήντα τόσο χρονών!*⁶⁸⁵

*...προδοθήκανε στον Σκοπό πέντε άτομα, πιάσανε και σκοτώσαν, τους σκοτώσανε εδώ, στη Μελίτη, εδώ πέρα! Ένας απ' αυτούς, που θυμάμαι καλά, λεγόταν Πισκάτσης στο επίθετό του. Τους άλλους δεν τους θυμάμαι!*⁶⁸⁶.

Επιπροσθέτως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της δολοφονίας ενός Ηπειρώτη αντάρτη, την οποία και επεσήμαναν στην κοινή τους συνέντευξη δύο πληροφορητές:

- Να το βάλουν στο τραπέζι, να το καίνε ένα παιδί, χωρίς τίποτα το καημένο!

- Τον... Τάκη! [...] Αυτός ήταν Ηπειρώτης! Αγαπούσε μια κοπέλα [...] στην Κολχική. Αντάρτης ήταν. [...] Καθηγητής ήτανε. Μορφωμένο παιδί! [...] Έκαμνε οργανώσεις. Το παιδί αυτό, μπήκαν οι Βουλγάροι μέσα στην Κολχική [...] για άχυρα, για χόρτα για τα ζώα. Η πεθερά του δεν τον αρ... αλλά αγαπούσε την κόρη του. «Φύγε, θα μας κάμεις το σπίτι! Φύγε απ' το...». Τα χρειάστηκε, σου λέει «θα με παραδώσει τώρα αυτή!». [...] Την αμολάει! Φεύγει απ' το σπίτι. Αι, άιντε! Αλλά τα έχασε όμως! [...] Έπεσε στον κάμπο. Και να τον κυνηγάν με τ' αλόγατα! Και χιό... χιόνι είχε! Να τον κυνηγάν με τ' αλόγατα, εδώ πέρασε, στα σύνορα τα δικά μας. Και το

⁶⁸⁴ Στο ίδιο.

⁶⁸⁵ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁶⁸⁶ Στο ίδιο.

πιάσαν οι Γερμανοί στη διασταύρωση Σιταριά! [...] Κάναν μάχη! [...] Με το ζόρι το πήρανε. Ω ρε παιδί μου, τι έπαθε! [...] Μόλις τον είδαν ότι στο Σούτκαρ μέσα, στο καφενείο [...] Ξύλο, ξύλο, βασανιστήρια, και να το δέσουν ζωντανό με σύρματα, και να το σέρνει το άλογο...

- Και να το καίνε, με σίδερο να το καίνε! Λέλε!

- Στο κάμπο να το τραβάν, στα χωράφια, και του... [...] Και το σφάζαν βρε... σαν τραγί! Το βάλαν σ' ένα βούρκο μέσα! Χώστον μέσα! [...] Το πνίζαν βρε [...] με τα σύρματα! Το δέσαν απ' το... το άλογο...

- Α ρε το κάψανε με σίδερα και με...

- Παλληκάρι αλλά γερό! Καβάλα αυτός απάνω, και να το τραβάει το άλογο! Να το σέρνει! Πάπαπαπα!.⁶⁸⁷

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η φρικιαστική αυτή δολοφονία δεν διασώζεται σε καμία άλλη πηγή.

Για την εκτέλεση στον Σκοπό, η προσωπική έκθεση του Μπόνη ανέφερε:

Συνελήφθησαν και ετυφεκίσθησαν επί τόπου ως ενεχόμενοι εις ανταρτικές κινήσεις ο Μιχαήλ Πισκάτσος ως κατέχων πολεμικόν όπλον, Χαρ. Γκολέφης, Σταύρος Λιάμης, ως γνωρίζοντες /ότι υπήρχε το όπλον 4/ Παναγιώτης Στάμκου (υποδηματοποιός εκ Νυμφαίου) ο καταδώσας την ύπαρξιν του όπλου.⁶⁸⁸

Ο θάνατος της Μαρίας Φαρμάκη περιγραφόταν ως εξής:

Κατά την αναχώρησιν ημών εκ του Συνοικισμού δεν ηδυνήθημεν να μετακομίσωμεν μεθ'ημών την πάσχουσαν Μαρίαν Φαρμάκη μητέρα του Προέδρου της Κοινότητος Χρ. Φαρμάκη, ετών 60. Κατά μη εξακριβωθείσας πληροφορίας φέρουσιν ταύτην φονευθείσαν ή καείσαν.⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁶⁸⁸ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 9.

⁶⁸⁹ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γ. Φαρμάκη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 32-33.

Οι υπόλοιπες αναφορές εστίαζαν στα τραγικά γεγονότα του Φλαμπούρου και προέρχονταν από την ειδική σχετική έκθεση του νομάρχη:

...το Βουλγαρικών απόσπασμα ευρέθη έναντι αόπλων 4 κατοίκων... ούτοι άμα ως αντελήφθησαν τον στρατόν ύψωσαν τας χείρας των, πλην εδέχθησαν τα πυρά των στρατιωτών. Οι φονευθέντες είναι οι 1/ Γαβριήλ Πρόϊκος 2/ Δημήτριος Μπαλάσης 3/ Χρήστος Κάτσης και 4/ Φιλώτας Τάχου. [...] Ο Γαβριήλ Πρόϊκος ευρέθη ανάσκελα με ανυψωμένας τας χείρας και καταλογισμένος εις την κοιλίαν και εις την κεφαλήν... Ο Χρήστος Γκάτσης έφερεν λογχισμούς εις την κοιλίαν και εις το πρόσωπον. Ο Φιλώτας Τάχου έφερεν λογχισμούς κάτωθι της κάτω σιαγόνας προς τον λαιμόν. Επίσης και ο Δημήτριος Μπαλάσης έφερεν λογχισμούς εις τον πρόσωπον⁶⁹⁰

Ως εξηκριβώθη ήδη οι εκ Φλαμπούρου παρά των Βουλγάρων συλληφθέντες κάτοικοι εξετελέσθησαν και ετάφησαν παρά το χωρίον Αμμοχώρι⁶⁹¹.

Σύμφωνα με το πρωτόκολλο εκταφής, οι δολοφονίες πραγματοποιήθηκαν «από 7-2-44 μέχρι 10-2-44 έξωθι του χωρίου Αμμοχωρίου Ν. Φλωρίνης».⁶⁹² Η εκταφή αποκάλυψε τις λεπτομέρειες της «φρικαλεότητας»:

1/ Ειστάφον ευρισκόμενον περί 100 μέτρα δυτικώς του νεκροταφείου της Κ/τος Αμμοχωρίου... απεκαλύφθησαν τα πτώματα των Χρήστου Μητρούση και Σωτηρίου Κακαράντζα. Ούτοι έφερον τραύματα πυροβόλου όπλου εις το πρόσωπον και εις άλλα μέρη της κεφαλής... υπήρχον άφθονα νωπά σχεδόν αίματα, εξ ού καταφαίνεται ότι η εκτέλεσις εγένετο επί τόπου...

2/ Εις απόστασιν 200 μέτρων δυτικώτερον... παρουσιάσθησαν τα πτώματα των Κων/νου Νάσση, Αντιπροέδρου Κοινότητος Φλαμπούρου, Λάζαρου Γκάλλιου και Γεωργίου Τζέκα αγροφυλάκων. Εις το Κάτω μέρος του λάκκου έκειντο τα πτώματα των αγροφυλάκων... επ'αυτών δε ήτο

⁶⁹⁰ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 24.

⁶⁹¹ Στο ίδιο, σ. 28.

⁶⁹² ΙΜΧΑ, Πρωτόκολλον Εκταφής των παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων κατακρεουργηθέντων επτά κατοίκων Φλαμπούρου εν τη περιοχή του Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π.

τοπθετημένον το πτώμα του Κων/νου Νάσση τελείως γυμνόν (μόνον τα περιπόδια του έφερεν)... εις τρόπον ώστε εκ πτώτης όψεως δεν διεκρίνετο το τραύμα του.

Μετά την μετακίνησιν όμως της κεφαλής απεκολλήθη το οπίσθιον μέρος του κρανίου... ο μυελός του εξεχύθη... Η κεφαλή του Λάζαρου Γκάλλιου ήτο παραμορφωμένη διακρινομένων καταφανώς των θραυσμάτων των οστέων του προσώπου.

Ομοίως η κεφαλή του Γεωργίου Τζέκα εκ των πολλών κτυπημάτων ήτο παραμορφωμένη. Εκ τούτων όλων συμπράινεται ότι ο φόνος έλαβε χώραν επί τόπου δια κτυπημάτων των υποκοπάνων των όπλων και άλλων αμβλέων οργάνων κατά της κεφαλής των θυμάτων.

3/ Εις απόστασιν 300 περίπου μέτρων, δυτικώτερον ανεύρομεν... τα πτώματα των Ξενοφώντος Μητρούση και Νικολάου Ελοβάρη, δασοφύλακος.

Του Ξεν. Μητρούση αι χείρες ήσαν εκ των καρπών σφικτώς οπίσω δεδεμέναι, επί του λαιμού του ήτο δεδεμένον το σακκίδιον του... Ούτος έφερε βαθύ τραύμα δι'οξέως οργάνου, πιθανώς ζιφολόγχης, εις τον δεξιόν οφθαλμόν... όστις φαίνεται ότι κατεστράφη δια στροφήστου φονικού οργάνου. Του Νικ. Ελοβάρη δασοφύλακος εκ των σφοδρών κτυπημάτων άτινα καταφέρθησαν παρ'οξέως και αμβλέως οργάνου εν ταυτώ είχαν αποσπασθή το 1/3 περίπου των οπίων και δεξιά οστέων της κεφαλής του εις τρόπον ώστε ο μυελός είχεν εκχυθή.

Το τεμάχιον του οστού της κεφαλής του είχεν ανευρεθή παρά δύο παιδίων κατά την ημέραν της εκτελέσεως ,άτινα και ανεκάλυψαν τα... πτώματα.

Κατόπιν της ανευρέσεως... παρεδόθησαν ταύτα εις παρισταμένους οικείους των και μετεφέρθησαν εις Φλάμπουρον προς ταφήν των κατά κανόνας και έθιμα της Θρησκείας .-.⁶⁹³

Οι δολοφονίες που διέπραξαν τα βουλγαρικά στρατεύματα στην περιοχή της Φλώρινας προκαλούν ακόμη και σήμερα φρίκη και αποτροπιασμό. Εντούτοις, η πρακτική αυτή εφαρμόστηκε σπάνια και δεν έλαβε μαζικές διαστάσεις, κάτι που

⁶⁹³ Στο ίδιο, σ. 28-30.

δύναται να αιτιολογηθεί είτε από τη σύντομη παραμονή των Βούλγαρων, είτε από την ανασταλτική παρουσία των Γερμανών, είτε και από τα δύο.

β) Ξυλοδαρμοί

Η υποκατηγορία «Ξυλοδαρμοί» συναντάται σε 38 (30,4%) αναφορές των συνεντεύξεων, και σε 65 (30,2%) της Έκθεσης του Μπόνη, όντας, σε κάθε περίπτωση, η δεύτερη πολυπληθέστερη.

Οι αναφορές των πληροφορητών σχετίζονταν, κατά κύριο λόγο, με ξυλοδαρμούς συγγενών και συγχωριανών τους:

Ήρθανε, πήρανε δύο άτομα, δύο άτομα πήρανε απ' το... απ' το χωριό, τα πήγανε στον Πούλκου εκεί, στο Σπίτι Παιδιού πιο εδώ είναι ένα σπιτάκι, ήταν καφενείο! Τους βάλανε μέσα στο καφενείο και τους δείρανε! Είχαν πάρει τότε τον Νικό (σ.σ. Ιωάννη) το Τσαλδάρη και τον Φωτιάδη το Γιάννη! Φωτιάδης Γιάννης, αυτός δεν ήταν απ' το Μεσοχώρι. Ήτανε [...] σιδεράς! Είχε σιδηρουργείο στο Μεσοχώρι. Ήταν φερμένος τώρα, από Φλώρινα ήταν τώρα, από πού ήταν δεν θυμάμαι, αλλά είχε... είχε φιλικές σχέσεις με όλο το Μεσοχώρι και... και αυτός κατηγορήθηκε ότι... ότι είναι υπερεθνικόφρων, που λέει ο λόγος, και ότι δεν, δεν, δεν αυτό, ας πούμε... δεν ασπάζεται τον βουλγαρισμό και τα λοιπά. Έτσι τους είχαν πει στους αυτούς. Και τον Τσαλδάρη, ο οποίος Τσαλδάρης... ή ήτανε πρόεδρος, ή ήταν, ας πούμε, ένα σημαίνων πρόσωπο του Μεσοχωρίου. Αυτούς τους δύο τους ανθρώπους τους πήρανε απόγεμα, θυμάμαι πολύ καλά. Εμείς, μικρά παιδιά, παίζαμε και ακούγαμε τις φωνές, που τους δέρνανε. Και φάγαμε πολύ ζύλο εκεί! Εκείνος ο Γιάννης ο... Φωτιάδης, που σου λέω, τον είχαν σαπίσει στο ζύλο! Επί μήνες ολόκληρους, τον είχανε με, ας πούμε... Που λέει ο λόγος, όπως το λέει, πραγματικά με κρεμμυδάκια τον κάνανε!⁶⁹⁴

Εγώ αυτό θυμάμαι... ότι ο πατέρας μου και ο αδελφός του ο γραμματέας, Μιχάλης Θωμαΐδης και Ιωάννης Θωμαΐδης [...] εκεί στη Μαρίνα τους πιάσανε, και τους κάνανε μαύροι στο ζύλο! [...] Τον φέρανε τον πατέρα μου... να, τέτοιο! Μαύρο... στο ζύλο, που λένε⁶⁹⁵

⁶⁹⁴ Συνέντευξη Νικολάου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

⁶⁹⁵ Στο ίδιο.

- Το δικό μου το πίεςαν. [...] Πίεςαν! Πήραν το παππού μου και το δείρανε!

- Το όνομα του παππού σας;

- Ναούμ... Τζώτζης. Και το παππού μου το Μιχάλη (σ.σ. Τσώτσο)!

- Άρα, δείρανε τον παππ... τους παππούδες σας!

- Ναι!⁶⁹⁶

...αφού τον ξυλοκόπησαν μες στο σπίτι... Ε... Τον χτύπησαν, γύρισαν το όπλο από την άλλη μεριά, πώς λέγεται [...] και τον χτύπησαν, και έπεσε ο άντρας μου (σ.σ. Λεωνίδα Σαχινίδη)! [...] Εγώ, παιδάκι ήταν εκείνο μικρό, το έκανα πίσω να μη βλέπει πως χτυπάνε τον πατέρα του. Εγώ έβλεπα όμως! Και τον λένε, τον χτυπήσανε με το όπλο από την άλλη μεριά και τον ερίζανε κάτω. [...] Τον χτύπησαν αλύπητα!⁶⁹⁷

Αυτόν τον Μήτο, τον Μήτο τον Μιμιλίδη, τον σακατέψανε [...] Έμεινε ο άνθρωπος στο καρότσι, παράλυτος! Ο Μήτος ο Μιμιλίδης!⁶⁹⁸

Ότι χτύπησαν τον Ιερεμία (σ.σ. Κοκκινίδη), αυτόν τον Μήτο, τον παππού και άλλους, αυτά τα ξέρω...⁶⁹⁹

Για θύματα νομίζω δεν υπήρξαν, αλλά ξυλοδαρμοί υπήρξαν!⁷⁰⁰

Ε βέβαια υπήρξαν... ξυλοδαρμοί! [...] Εγώ... Αυτό το ξέρω, γιατί για την περίπτωση του πατέρα μου θέλω να σας πω! [...] Εκείνη την εποχή, ήτανε δεκαεννιά χρονών, λε... λεγόταν Γεωργιάδης Συμεών, και επειδή δεν τον άρε... Είχαν κάνει μία αψίδα ε... στο χωριό. Και επειδή, σαν νεαρό παιδί, λίγο πιο... ζεστό το αίμα του, δεν τον άρεσε αυτό εδώ [...] Εκεί που έκανε τον μισοκοιμισμένο στο κάρο ο πατέρας μου, μόλις περάσαν κάτω απ' την αψίδα, πήρε το... την τσάπα και έδωσε μια, μπαμ, και κατέβασε κάτω την αψίδα! Ε την επόμενη μέρα, οι Βούλγαροι κάναν έρευνες! Δεν ήταν χαζοί και 'κείνοι! Και, βέβαια, κάποιος πρέπει να ξέρασε ποιος ήτανε... [...] Ε και τον ρήμαζαν στο ξύλο, τον τουμπάνιασαν δηλαδή! Στο σχολείο έγινε

⁶⁹⁶ Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

⁶⁹⁷ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁶⁹⁸ Στο ίδιο.

⁶⁹⁹ Στο ίδιο.

⁷⁰⁰ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

αυτό το περιστατικό. [...] Βέβαια, έφαγε πολύ ζύλο, αλλά τους μπήκε και στο ρουθούνι!⁷⁰¹

Οι Βούλγαροι ξυλοκόπησαν βάνουσα τον ιερέα του χωριού (σ.σ. Μεσοκάμπου), Ευδόκιμο Ναλμπαντίδη⁷⁰²

- Μερικοί τους δείρανε! Τον παπά Χάτζο...

[...]

- Τον παπά τον βασάνισαν!

[...]

- Ε δυο ήτανε μεγάλοι, δεν ξέρω πώς τους λέτε εσείς! Γκολέμι! [...] Αξιωματικοί! [...] Αυτός ο... Ράτκο, Ράτκο ο ένας, ο άλλος, δεν ξέρω πώς τον λέγανε τώρα, Μήτσο;

[...]

- Πώς τον λέγαν τον παπά;

- Παναγιώτη! [...] Χατζόπουλος, α! Χατζόπουλος! [...] Ε σηκώθηκαν, πάνε τώρα στον παπά. Τον βλέπουν τον παπά εδώ κάτι άτομα, πέθαναν τώρα, να τον δέρνουν, τον κάναν κομμάτια!

- Τον τραβάν απ' τα γένια! Άσε! [...] Κακό πράμα!

- Και που λες... Άλλοι τον χτυπούσαν, όχι αυτοί που πήγαν οι αξιωματικοί! Τους... Τον γλύτωσαν τον παπά! Τον πήραμε τον παπά, πήγε ο πατέρας μου, έσφαξε μια προβατίνα, τον έβαλε... Σου λέω δεν είχε γιατρούς! Πού να βρεις; Τον βάλαν σε δέρμα. Μαύρο τον κάναν τον παπά από ζύλο!

- Πολύ ζύλο!

- Γιατί τον δείραν όμως τον παπά;

- Γιατί;! Γιατί [...] δεν έφαλε βουλγάρικα! Πού θα ξέρει βουλγάρικα;! Πες μου τώρα!⁷⁰³

- Δύο-τρία άτομα πολύ ζύλο φάγαν!

[...]

- Μπορείτε να μας πείτε τα ονόματά τους;

[...]

- Ο παπάς και ο Γιώργος...

⁷⁰¹ Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

⁷⁰² Ανώδυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 16.5.2018.

⁷⁰³ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

- Ο αγροφύλακας ο Χρήστος

[...]

- Χρήστο Μποζατζίδης! [...] Και 'κείνος έφαγε ζύλο! Και ένας άλλος...

[...]

- Α! Γιώργος (σ.σ. Μαυρόπουλος)...⁷⁰⁴

- Και 'κείνος ζύλο έφαγε!

[...]

- Νικολαΐδης Γιάννης ήτανε! [...] Το βάζουν στο καφενείο, το κλείνουν. Δεν τον πείραζαν!

[...]

- Μα ρε να του δώσαν λίγο ζύλο! [...] Έφαγε και ζύλο! Έφαγε!⁷⁰⁵

Και πηγαίναμε στο... στη Φλώρινα από το Πέρασμα. Και τα παιδιά αυτά δεν περάσανε από την αψίδα. [...] Τους αρχίσανε με τις κραυγές, φάγανε το ζύλο που δεν είχανε φάει ποτέ! Μαυρίσανε τα κωλομέρια τους! [...] Τα παιδιά ήταν απ' το Φλάμπουρο, πηγαίνανε στο σχολείο και [...] περπατούσανε στο Φλάμπουρο για να... να πάνε στο γυμνάσιο, στο σχολείο [...] στη πρώτη τάξη γυμνασίου. Και αυτό συνέβη στο... στο Πέρασμα!⁷⁰⁶.

Οι επιμέρους καταθέσεις-αναφορές των παθόντων και των αυτοπτών μαρτύρων, που επισυνάπτονταν στην Έκθεση του Μπόνη, προσθέτουν μεν αρκετά στοιχεία, αλλά δεν παρουσιάζουν σημαντικές ποιοτικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις αναφορές των πληροφορητών:

...ο ιερέυς Παναγιώτης Χατζόπουλος της Κοινότητας Αμμοχωρίου... είχεν κακοποιηθή την νύκτα της 25 προς την 27 Ιανουαρίου, δια μόνον τον λόγον ότι είναι Έλλην Ιερέυς και διότι ανέφερεν εις τον Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Φλωρίνης περί της κωμικής καταστάσεως ήν εδημιούργησαν τα Βουλγαρικά Στρατεύματα κατά ην δήθεν λειτουργίαν της Κυριακής 23.1.44. Η κατάσασις του Ιερέως ήτο αξιοθρήνητος, τα ράσα του καταλασπωμένα εκ του βορβόρου εις όν τον έσυραν μετά τον ζυλοδαρμόν

⁷⁰⁴ Στο ίδιο.

⁷⁰⁵ Στο ίδιο.

⁷⁰⁶ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

τα μέλη του σώματός του εκ των μωλωπισμών ήτο αδύνατον να κινηθώσιν, το σώμα του μελανόν, μετεφέρθη επί κάρρου εξηπλωμένος μη δυνάμενος να κινηθή⁷⁰⁷

...ο ιερέυς Παπαγιάννης Τζίκας εδάρη, πλην κατόπιν παραστάσεων του προς Γερμανόν υπαξ/κόν δεν εσυνεχίσθη η κακοποίησίς του⁷⁰⁸

Εδάρη ο Μιχαήλ Τσώτσος...⁷⁰⁹

...ο Πρόεδρος (σ.σ. Κέλλης) Ι. Ρώμας εδάρη παρ'αξιωματικού. Πολλά εκ των κατά της κεφαλής του κτυπημάτων κατεφέρθησαν δια σιδηρού μέρους χειροβομβίδος⁷¹⁰

Συνελήφθη ο πρώην Πρόεδρος Κοκκινίδης Ιωάννης όστις εδάρη ανειλεώτατα⁷¹¹

Εκακοποιήθησαν 1/ Πρόεδρος Θεοδ. Τσάφκας, 2/Ευάγ.Μουτσάκηςαδελφός του Αντ/δρου ,3/ η σύζυγος του Ευαγγέλου Μουτσάκη δια γρόνθων εις την κεφαλήν και 4/ Πέτρος Ηλία Μίνου⁷¹²

Εδλάρησαν 24.1.44 με φανατισμόν υπέστησαν κακώσεις αφαντάστους... 1/ Στ. Νόβας αγροφύλαξ, 2/ Παπασωτηρίου Κων/νος Γώγος Γραμματεύς της Κοινότητος Σιταριάς.3/ Παπασωτηρίου Αρσένιος υιός του ανωτέρω.4/ Δημ. Ζουμπούλης ,5/ Γεώργ. Αθανασιάδης,6/ Ι. Τριαντάφυλλος⁷¹³

Εις την Κοινότητα ταύτην (σ.σ. Σιταριάς) εξυλοκοπήθησαν αγρίως 19 άτομα πλην μόνο δύο παρουσιάσθησαν προσωπικώς προς υποβολήν παραπόνων... ούτοι είναι: 1/ Λάζαρος Ιωάννου (Στογιάννισης) 2/ Κυριάκος Ιωάννου,3/ Δημήτριος Ιωάννου, 4/ Παντελής Ιωάννου,5/ Φίλιππος Γκλούφτσης ,6/ Τρύφων Γκλούφτσης, 7/ Λάζαρος Γκλούφτσης, 6/ Δημήτριος Γκλούφτσης Αγροφύλαξ, όστις λόγω της δεινής καταστάσεώς του εισήχθη εις το Νοσοκομείον 9/ Σταύρος Νικ. Γκλούφτσης, 10/ Δημ. Γκλούφτσης, 11/ παν. Γκλούφτσης, 12/ Θεόδ. Βασβέκης, 13/ Ιωακείμ

⁷⁰⁷ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 3.

⁷⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 5.

⁷⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 6.

⁷¹⁰ Στο ίδιο.

⁷¹¹ Στο ίδιο, σ. 7.

⁷¹² Στο ίδιο, σ. 8.

⁷¹³ Στο ίδιο.

Ρόμπης, 14/ Ευάγγελος Δημόπουλος, 15/ Πέτρος Δημόπουλος 16/ Σταύρος Σουμπάσης 17/ Γεώργ. Πανταζή, 19/ Αθαν. Τουρόντζας και 19/ Χρήστος Πέτρος των δύο διέτρυσαν τα ώτα με μάχαιραν ή ξιφολόγχην⁷¹⁴

...με άγριες φωνές και χαστουκίζοντάς με έβγαλε έξω όπου 4 στρατιώται εστήριζον τας λόγχας των επάνω μου και ο αξ/κός με χαστούκια και με το βούρδουλο με χτυπούσε⁷¹⁵

...συνελήφθη και ωδηγήθη εις το σχολείον όπου ήτο ο αξ/κός. Αυτός ζητήσας απ'αυτού ταυτόητοε και μόλις διάβασε του είπε “ω εσένα ψάχναμε” και δια του κοντακίου του εκτύπησε τον αδελφόν μου και τον εγροθοκόπησε πολύ μάλιστα επί μίαν εβδομάδα ήτο άρρωστος⁷¹⁶

Εκεί... με ηρώτησαν τι είμαι εις απάντησιν δε ότι είμαι Έλλην εκ Παλαιάς Ελλάδος, άρχισαν να με δέρνουν δια των υποκοπάνων των όπλων των ξιφολογχών και των πτύων⁷¹⁷

...αξυλοκόπησαν την σύζυγόν του Προέδρου (σ.σ. Θεόδωρου Τσαφκόπουλου), τα τέκνα του και τον πατέρα του άνευ λόγου τινός⁷¹⁸

...πήραν τον αδελφόν μου Ιωάννην Τσαλδάρην, και τον Ιωάννης Φωτιάδην οδηγήσαντες αυτούς εις το καφενείον του Κων/νου Ίνδου.

Αφού εξυλοκόπησαν τον αδελφόν μου και εσιδηροκόπησαν τον Ιωάννην Φωτιάδην άφισαν ελεύθερον τον αδελφόν μου και εκράτησαν τον Ιωάννην Φωτιάδην τον οποίον υπέβαλον εις ακράτητα μαρτύρια σιδηροδαρμού μέχρις ότου δια βίας του απέσπασαν την ομολογίαν οτι είναι Βούλγαρος⁷¹⁹

Την ίδιαν ημέραν επιστρέφοντας... συνήντησαν εις το χωρίον Μαρίνα τους αδελφούς κατοίκους Μεσοχωρίου Μιχαήλ Θωμαΐδην και Ιωάννην Θωμαΐδην... τους οποίους εκράτησαν εν Μαρίνα εις την οικίαν του Φιλίππου Μάρκου και αφού εξυλοκόπησαν τον Ιωάνν. Θωμαΐδην του

⁷¹⁴ Στο ίδιο, σ. 8-9.

⁷¹⁵ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 13.

⁷¹⁶ Στο ίδιο.

⁷¹⁷ ΙΜΧΑ, Αναφορά Γ. Πανταζή προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 14.

⁷¹⁸ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 15.

⁷¹⁹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, *Εκθεσις...*, ό.π., σ. 21.

ετέρου μη δυνάμενου να υποφέρει το ξυλοκόπημα λόγω του ότι τυγχάνει σακάτης τους αφήσαν ελευθέρους⁷²⁰

...και συνεχούς ξυλοκοπήματος δι' ενός ροπάλου χονδρού εις οποιονδήποτε μέρος του σώματός μου... Ούτος δε αγριεμένως και καταβάζοντας αλλεπάλληλα το ρόπαλον επί του σώματος μου...⁷²¹

Μετά παρέλευσιν μίας ώρας μας έδεσαν τας χείρας και περί τους δέκα πέντε (15) άνδρας άρχισαν το ξυλοκόπημα δια γρόνθων. δια ροπάλων, υποκοπάνων...⁷²²

Επί πλέον έλαβον χώραν κακοποιήσεις ανηκούστου μορφής ε εις βάρος μας.

Από ώραν δην εσπερινήν μέχρι 1ην μ. μεσονυκτίου εκακοποιούμεθα. Κατά την κακοποίησιν έναν έκαστον μας έβγαλον από το οίκημα και μας έδερων δι' υποκοπάνων όπλων ζίφων λίθων...⁷²³

Κατά την γενομένην έρευναν εις την οικίαν των κρατουμένων εκακοποίησαν ανηλεώς τους 1/ Λεωνίδα Σαχινίδην Δ/ντήν Δημ. Σχολείου 2/ Ιερεμίαν Κοκκινίδην Αγροφύλακα Κοιν/τος... 3/ Μιμιλίδην Δημήτριον 4/ τον Ιερέα Κοιν/τητος και 5/ Ελευθέριον Σεβρανίδην⁷²⁴

...πλην δύο προσφύγων 1/ ο αγροφύλαξ Χρήστος Ποζατζίδης και ο πολίτης Γεώργιος Μαυρόπουλος, οίτινες αφού εκακοποιήθησαν αγρίως αφέθησαν ελεύθεροι⁷²⁵

Εκεί με έρριζαν παρουσία ενός αξιωματικού κατά γης και ήρχισαν να με κτυπούν δια των υποδημάτων των εις το πρόσωπον και εις τα διάφορα μέρη του σώματος μου, με έγδυσαν και ήρχισαν να με γρονθοκοπούν εις την κοιλίαν

[...]

λόγω των κακώσεων τας οποίας υπέστην ήτο αδύνατον να μεταβώ μόνος μου εις την οικίαν μου⁷²⁶

⁷²⁰ Στο ίδιο.

⁷²¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ι. Παπαγεωργίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 34.

⁷²² Στο ίδιο.

⁷²³ ΙΜΧΑ, Αναφορά Δημητρίου Βασιλ. Ζουμπούλη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 36-37.

⁷²⁴ ΙΜΧΑ, Αναφορά Αν/δρου Θεοδ. Κατικαρίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 38.

⁷²⁵ ΙΜΧΑ, Αναφορά Σ. Τυκφέση, Έκθεσις..., ό.π., σ. 42-43.

⁷²⁶ ΙΜΧΑ, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 44.

Σήμερα 26^{ην} προς 27^{ην} τρέχοντος μηνός... τέσσαρες οπλοφόροι Βούλγαροι εισήλθον εις την οικίαν μου και άνευ ουδεμίας συζητήσεως με παρέλαβον και αφού με ωδήγησαν έξωθεν του χωρίου και έξωθεν του Νεκροταφείου... εις κρατών με εκ των γενίων δια βλασφημιών και κακώσεων μοί εξητούσαν όπλον και πιστόλιον... Και συνεχώς κακοποιούντες με δια των υποκοπάνων και των ποδών με έσυραν εις τριφυλλιώνα τινά...

Αφού από 1 ώραν με εβασάνισαν να μη λειτουργήσω Ελληνιστί παρά μ'νον Βουλγαριστί με έσυραν ως σωαζόμενον ζών μεχρι την γέφυραν του ποταμού και επειδή δεν ηδυνάμην να προχωρήσω πλέον εκ των κτυπημάτων με έσυρον δια της βίας έως την πόρταν της οικίας μου...⁷²⁷

Εκεί εις Βούλγαρος σι ατιώτης εστερέωσεν αυτόμαυον όπλον εις το στήθος μου ούτος δε ο αξιωματικός με εκακοποίησεν κτυπών με δια των γρόνθων του και Γκλόπ εις τους οφθαλμούς, την μύτην, στήθος ωμοπλάτην και εις όλα τα μέλη του σώματός μου μεχρις αιματώσεως προξενήσας εις εμέ πολλά τραύματα επί πλέον δε δια των ποδών του και εις τους όρχεις προσπαθών να με καταστήση ανίκανον προξενήσας εις εμέ και κήλην. Αιτία όλων τούτων ήτο το διατί τυγχάνω Έλλην Διδάσκαλος εκ Παλαιάς Ελλάδος και διδάσκων εις την Μακεδονίαν Ελληνικά γράμματα⁷²⁸

Εκεί μετέβησαν εις την οικίαν μου και εκακοποίησαν τον υιόν μου ως και τη σύζυγόν μου . Το τέκνον μου μάλιστα φέρει και τραύμα επί της γλώσσης⁷²⁹

...5-6 Βούλγαροι στρατιώται και συνέλαβον τον εκ τοπυ χωρίου μας Γρηγόριον Κετενίδην, πρόσφυγα και τον έδειραν σκληρά και απάνθρωπα μεχρις αναισθησίας .Σημειωτέον ότι ο ειρημένος... είναι και ασθενής παραμένων κατά την ώραν της συλλήψεως κληήρης. Τον ανωτέρω αφού τον έδειραν τον έδεσαν και τον άφησαν ούτω εις μίαν αχυρώνά⁷³⁰

⁷²⁷ ΙΜΧΑ, Έκθεσις ιερέως Παπαπαναγιώτη Χατζόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 44-45.

⁷²⁸ ΙΜΧΑ, Αναφορά Λουκά Δ. Πρωτοπαππά Δημ/λου Αγ. Αθανασίου Εδέσσης προς τον Νομάρχην Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 48.

⁷²⁹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις περί του Λαζάρου Δημητρίου Στεφανίδου εκ Κ. Υδρούσης Αντιπροέδρου της Κοινότητος, Έκθεσις..., ό.π., σ. 49.

⁷³⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Αρμενοχωρίου Τρ. Δελκούση προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 50.

...αντελήφθη στρατιώτην Βούλγαρον δέροντα δύο παιδιά 10-11 ετών τον Τακούλη Μπεδίστην και Βασίλειον Μέλιου...⁷³¹

Κατά την σκηνήν ταύτην ο Αλεξανδρόπουλος Χρήστος... δια την τόλμην του αυτήν, δηλαδή του να τολμήση ενώπιον Βουλγάρων στρατιωτών να ομιλή την Ελληνικήν ερραπίσθη από άλλον στρατιώτην⁷³²

Άλλοι Βούλγαροι στρατιώται συνέλαβον μετά τέταρτον ώρας τον παίδα Σωτήριον Μπάτσκον τον οποίον ωδήγησαν εις το κατάλυμα των, Γυμνάσιον Θηλέων, ένθα και εξυλοκόπησαν⁷³³.

Λεπτομέρειες παρέχουν τα πορίσματα των ιατρικών εξετάσεων ορισμένων ξυλοκοπηθέντων.⁷³⁴

Ο υπογεγραμμένος Ιατρός Ματσούκας Ι. ...εξετάσας σήμερα... τον εκ της Κοινότητος Σιταριάς του Ν. Φλωρίνης καταγόμενον Ευάγγελον Δημόπουλον ετών 22 εύρον αυτόν φέροντα θλάσιν των μαλακών μορίων του ινέου μετά διασείσεως του εγκεφάλου.

Η βλάβη αύτη επενέχθη τη επεβάσει αμβλέως οργάνου επί της κεφαλής⁷³⁵

Ο υπογεγραμμένος Ιατρός Ματσούκας Ιωάννης... εξετάσας σήμερα... το εκ της Κοινότητος Μεσοχωρίου του Ν.Φλωρίνης καταγόμενον Ι.Φωτιάδην ετών 55 εύρον αυτόν φέροντα τας κακώσεις τας κάτωθι κακώσεις.

1/ κατ'αμφοτέρας τας ωμοπλατικάς χώρας θλάσις των μαλακών μορίων μετ'εντόνων μελανών εκχυμώσεων.

Κατ'αμφοτέρας τας γλουτιαίας και τας ιερολαγονίας χώρας και καθ'όλην την οπισθίαν κινητήν έσω επιφάνειαν αμφοτέρων των μηρών

⁷³¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Νομάρχη Κ. Μπόνη προς την Κράϊσκομαντατούρ, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 51.

⁷³² Στο ίδιο.

⁷³³ Στο ίδιο.

⁷³⁴ Για λόγους οικονομίας, παρατίθενται μερικές μόνο από τις συνολικά έντεκα (11) πανομοιότυπες ιατρικές γνωματεύσεις των Γεωργίου Πανταζή, Ευάγγελου Δημόπουλου, Ιωάννη Θωμαΐδη, Ι. Φωτιάδη, Δημ. Γλούφτση, Μιχαήλ Τσώτσου, Σταύρου Νόβα, Παπαπαναγιώτη Χατζόπουλου, Χρ. Σαπρανίδη και Ι. Θ. Παπαγεωργίου.

⁷³⁵ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ευάγγελον Δημόπουλον, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 57.

θλάσις των μαλακών μορίων εντονωτάτη μετά αιματωμάτων υποδορίων εντόνου μελαίνης χροιάς.

3/ Κατά την έσω και εμπορσθίαν επιφάνειαν αμφοτέρων των βραχιόνων θλάσις των μαλακών μορίων μετ' εκχυμώσεων χροιάς μελαίνης .

Άπασαι αι ανωτέρω κακώσεις επηνέχθησαν δι' αμβλέως οργάνου ο ειρημένος δε θέλει νοσήσει και καταστή ανίκανος προς πάσαν εργασίαν πλέον των είκοσι (20) ημερών⁷³⁶

Ο υπογεγραμμένος Ιατρός Ματσούκας Ι. ...εξετάσας σήμερον... τον εκ της Κοινότητος Τριποτάμου -Φλωρίνης καταγόμενον Αγροφύλακα Σταύρον Νόβαν ετών 33 εύρον αυτόν φέροντα τας κάτωθι κακώσεις.

1/ Επί της ζυγοματικής χώρας εκχυμώσεις και εκδοράς των μαλακών μορίων.

2/ κατά το δεξιόν ήμισυ του τριχωτού της κεφαλής θλάσιν των μαλακών μορίων.

3/ κατά την δεξιάν ωμοπλάτην και την αριστεράν μασχαλιαίαν χώραν θλάσιν των μαλακών μορίων.

4/ κατά την κοιλίαν θλάσιν των μαλακών μορίων.

5/ κατά τον αριστερόν μηρόν και την αριστερήν κνήμην λύσιν της συνεχείας των μαλακών μορίων.

Άπασαι αι ανωτέρω κακώσεις επηνέχθησαν δι' αμβλέως οργάνου⁷³⁷

Ο υπογεγραμμένος Ιατρός Ματσούκας Ι. ...εξετάσας σήμερον... τον εκ της Κοιν/τητος Αμμοχωρίου-Φλωρίνης, καταγόμενον ιερέα Παπαναγιώτην Χατζόπουλος ετών 42 εύρον αυτόν φέροντα τας κάτωθι κακώσεις.

1/ Επί του θώρακος κατά την επιφανείαν και αριστεράν υποκλείδιον μαζικήν χώραν θλάσιν των μαλακών μορίων μετά εκχυμώσεων χροιάς μελαίνης.

2/ Ομοίως θλάσιν των μαλακών μορίων κατά την οπισθίαναριστεράν επιφάνειαν του θώρακος μετά εκχυμώσεων χροιάς ερυθράς, επεκτεινομένην και προς σύστοιχον οσφυϊκήν χώραν.

⁷³⁶ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ι. Φωτιάδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 58-59.

⁷³⁷ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον αγροφύλακα Σταύρον Νόβαν, Έκθεσις..., ό.π., σ. 60 και 61.

3/ Ομοίως θλάσιν των μαλακών μορίων του αριστερού γλουτού και κατά την έξω επιφάνειαν, του αριστερού μετά εκχυμώσεων.

4/ Ομοίως θλάσιν των μαλακών μορίων κατά την αριστεράν τραχηλικήν χώραν.

Άπασαι αι ανωτέρω κακώσεις επηνέχθησαν δι' αμβλέως οργάνου.

Εν Φλωρίνη τη 27.1.1944⁷³⁸

Ο υπογεγραμμένος Ιατρός Ματσούκας Ι. ...εξετάσας σήμερον... εκ της Κοινότητος Νεοχωρακίου καταγόμενον Χρ. Σαπρανίδην ετών 39, εύρον αυτόν φέροντα τας κάτωθι κακώσεις.

1/ Καθ'όλην την έκτασιν της οπισθίας επιφανείας του κορμού, από του αυχένος συμπεριλαμβανομένου μέχρι και αμφοτέρων των γλουτών θλάσις των μαλακών μορίων του σώματος μετά εκχυμώσεως χροιάς μελανούς και οιδήματος.

2/ θλάσις των μαλακών μορίων του δεξιού ώμου ομοίως και αμφοτέρων των βραχιόνων μετ'εκχυμώσεων μελανών.

3/ Οιδήματα αμφοτέρων των άκρων χειρών κατά την ραχιαίαν επιφάνειαν και τους δακτύλους οφειλόμενα εις περίσφυξιν των χειρών κατά τους καρπούς.

4/ Θλάσις των μαλακών μορίων των μηρών ιδία του αριστερού και της αριστεράς κνήμης μετά οιδήματος της γαστροκνημίας και μαλακών εκχυμώσεων.

5/Θλάσις μαλακών μορίων της άνω σιαγώνος του κάτω χείλους του στόματος και των ούλων μεθ'αιμοραγιών.

Άπασαι αι ανωτέρω κακώσεις απανήχθησαν δι' αμβλέως οργάνου⁷³⁹.

Από την ποιοτική και ποσοτική ανάλυση της υποκατηγορίας, συνάγεται πως οι ξυλοδαρμοί αποτέλεσαν προσφιλή πρακτική των Βούλγαρων στην προσπάθεια βίαιου «εκβουλγαρισμού» της περιοχής. Στο στόχαστρό τους βρέθηκαν οι πάσης φύσεως ελληνόφρονες, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας και ιδιότητας. Το μένος των στρατιωτών ήταν δε τόσο, ώστε πολλές φορές ξυλοκοπούσαν μέχρι αναισθησίας τα θύματά τους,

⁷³⁸ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Παπαπαναγιώτην Χατζόπουλον, Έκθεσις..., ό.π., σ. 62.

⁷³⁹ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Χρ. Σαπρανίδην, Έκθεσις..., ό.π., σ. 62-63.

προκαλώντας τους ενίοτε και ανεπανόρθωτες σωματικές βλάβες. Ως εργαλεία ξυλοδαρμού χρησιμοποιούνταν από γροθιές και κλωτσιές μέχρι σιδηρολοστοί και φτυάρια.

γ) Κλοπές-κατασχέσεις

Στην υποκατηγορία «Κλοπές-κατασχέσεις», εντοπίζονται 11 (8,8%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 27 (12,6%) στην Έκθεση του Μπόνη, οι οποίες έχουν να κάνουν με μικροκλοπές, ζωοκλοπές, κατασχέσεις και λεηλασίες.

Οι πληροφορητές υπογράμμιζαν:

*Όμως, όπου βρήκαν κανένα μελίτσι εκεί έξω απ' το χωριό, το κλέβανε*⁷⁴⁰

*Εδώ, έκανε κάποιος κάποιο παράπονο στους Βουλγάρους ότι «μας κλέψανε» λέει «οι Βούλγαροι». Άλλος έλεγε «μου κλέψαν τις κάλτσες»· άλλος «μου έκλεψαν τα παπούτσια»*⁷⁴¹

*Όπου βρήκανε, κλέβανε! [...] Μέχρι, μέχρι κουδουνάκια που βάζαν στα πρόβατα, δεν τα ξέρεις εσύ, βάζανε κουδουνάκια, μέχρι και τέτοια είχανε κλέψει!*⁷⁴²

*Ε... Ό,τι βρήκανε καλό, φαγώσιμο μες στο σπίτι, το πήρανε. Επειδή ήμουνα λεχώνα και είχα φοντάν εκεί... για να κερνάω, τα πήρανε!*⁷⁴³

*Ε πλιάτσικο υπήρξε! Πλιάτσικο... Όχι ότι κατέστρεψαν και έκαψαν σπίτια, δεν μπορώ... Δεν συνέβη αυτό! Αλλά... ζωντανά, ναι! [...] Κλοπές! Κατά... Μπορεί αυτοί να... ένιωθαν σαν κατάσχεση, να την... να τη λέγανε!*⁷⁴⁴

*Πήρανε μόνο τα άλογα λίγο από το αυτό...*⁷⁴⁵

*Ένας Βούλγαρος μου πήρε, μας πήρε την αγελάδα. Και μείναμε χωρίς γάλα, χωρίς βούτυρο! [...] Και την πήρε από 'δω, και την έδωσε σε μια φιλενάδα από... το Αμμοχώρι!*⁷⁴⁶

*Και ό,τι χόρτο είχε το Φλάμπουρο, το μάσανε για τ' άλογά τους*⁷⁴⁷.

⁷⁴⁰ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁷⁴¹ Στο ίδιο.

⁷⁴² Στο ίδιο.

⁷⁴³ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁷⁴⁴ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

⁷⁴⁵ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁷⁴⁶ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

Οι αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη ήταν πιο εμπειριστατωμένες:

*Τρεις αξιωματικοί... συμπαραλαβόντες δύο μουσαμάδες τραπεζών και δύο παραπετάσματα 28.1.44*⁷⁴⁸

*Άπασαι αι οικοσκευαί και ενδύματα ρουχισμού και κλινοστρωμανί κατεληλατήθησαν...*⁷⁴⁹

*...μας πήραν την μόνην θερμάστραν η οποία ήτο εις το δωμάτιον χωρίς να σεβασθούν τον γέρο παπού μας την μαμά μας η οποία ήτο άρρωστη και τα δύο μωρά επίσης τα οποία ήταν άρρωστα εκ γρίπης*⁷⁵⁰

Ευθύς μετά ταύτα οι άνδρες του αποσπάσματος εξεχύθησαν εις τας οδούς και επεδόθησαν εις λεηλασίαν των οικιών υπό την πρόφασιν ερεύνην.

*Πολύτιμα αντικείμενα παντός είδους ενδυμασίας γυναικών εκ των προικών των κοριτσιών εληλατήθησαν*⁷⁵¹

*Από το χέρι παιδιού τινός αφήρεσαν το ωρολόγιον χειρός*⁷⁵²

*...το πλείστον των αγελάδων ημών διεκομίσθη εις Μοναστήριον Βουλγαρίας υπό Βουλγάρων στρατιωτών και Βουλγαριζόντων πολιτών*⁷⁵³

*...αντίσκηνα ιδιόκτητα καπνοπαραγωγικά τα οποία και έλαβον μαζί τους*⁷⁵⁴

*Μοι αφήρεσαν μίαν περισκελίδαν ένα υποκάμισον και ένα αδιάβροχον άτινα αποτελούσαν μέρος της στολής μου ως έφεδρος αξιωματικός*⁷⁵⁵

*...μοι αφήρεσεν δύο ζεύγη βαμβακερών καλτσών εκ της προικός της αδελφής μου...*⁷⁵⁶

*...μου αφήρεσαν τον αναπτήρα μου...*⁷⁵⁷

⁷⁴⁷ Στο ίδιο.

⁷⁴⁸ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 6.

⁷⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 7.

⁷⁵⁰ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 13.

⁷⁵¹ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 25.

⁷⁵² Στο ίδιο.

⁷⁵³ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γ. Φαρμάκη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 32.

⁷⁵⁴ ΙΜΧΑ, Αναφορά Αν/δρου Θεοδ. Κατικαρίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 38.

⁷⁵⁵ ΙΜΧΑ, Αναφορά Λ. Σαχινίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 40.

⁷⁵⁶ ΙΜΧΑ, Αναφορά Γεωργίου Μαυρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 41.

⁷⁵⁷ ΙΜΧΑ, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 43.

Όταν επέστρεψα εις την οικίαν μου δεν εύρον τίποτε παρά τους τέσσαρες τοίζους .Μοι αφήρεσαν δε τα κάτωθι είδη.

Είκοσι βελέντζες, είκοσι κουβέρτες μάλλινες, είκοσι φουστάνια δύο προίκες της κόρης μου και της νύμφης μου ένα βώδι, έναν χοίρον εννέα οσμάκια σιτάρι πέντε οσμάκια φασόλια, τρία οσμάκια κριθάρι, ένα γραμμόφωνο, ένα μαντολίνο, καζάνια, χύτρες χάλκινα και όλα τα οικιακά σκεύη κοστούμια του υιού μου τρία και πολλά άλλα.

[...]

Επίσης... μοι αφήρεσαν και είκοσι πέντε εκατομμύρια (25.000.000) δρα. ως και ένα σταυρόν ζουσουν μίαν καρφίτσαν ένα δακτυλίδιον και το χρυσούν ωρολόγιον μου⁷⁵⁸

Οι επί κεφαλής αξιωματικοί... κατά την εκ του χωρίου αναχώρησιν των... συναπεκόμισαν εκ των σχολικών επίπλων τα εξής.

1/ δύο μουσαμάδες τπων τραπεζών του γραφείου δύο παραπετάσματα το αρχείον, τους γεωγραφικούς χάρτας και τινά βιβλία της βιβλιο της βιβλιοθήκης άτινα δεν δύναμαι να κατονομάσω⁷⁵⁹.

Ενδεικτική είναι η αναφορά 3/28/2γ της Ειδικής Ασφάλειας Φλώρινας:

...Βουλγαρικά στρατιωτικά αποσπάσματα... προέβησαν εις τας κάτωθι ενεργείας αφαιρέσαντα διάφορα αντικείμενα εκ των οικιών των κατωτέρω μνημονευομένωνπροσφύγων του χωρίου Νεοχωρακίου.

1/ Σαπρανίδοτ Αίζας 1 δοχείον λίπος ,13 όρνιθας, 2 οκάδας σάπωνος...

2/ Τσιλιγκιρίδου Αμυνταίου, 1 μουσαμάν δύο σενδόνας 3 οκ. σάπωνος 16 όρνιθας 1 χοίρον και ήμισυ δοχείον λίπους.

3/ Γεώργ. Αβραάμ , 2 κουβέρτας ,6 όρνιθας 2 εξαρτήματα ίππων (χάμουρα) 1 μουσμά και έν ύφασμα μεταξωτό 7 πήχεων.

4/ Μιχαηλίδου Αθηνά 2 σενδόνας και 11 όρνιθας.

6/ Μιχαηλίδου Ιωάννου 2 σενδόνια ,1 μουσαμά 8 πήχεις μεταξωτό ύφασμα και 2 οκ. σάπωνος.

⁷⁵⁸ ΙΜΧΑ, Αναφορά Στεργιανής Γεωργίου Δώρα προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 46.

⁷⁵⁹ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοιν/τος Εθνικού Ν. Νικολαΐδη προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 49-50.

- 6/ Κοκκινίδου Ιωάννου (δυσανάγνωστο) 5 όρνιθας.
- 7/ Γεωργιάδου Παύλου 1 χοίρον, 2 σενδόνας και 10 όρνιθας.
- 8/ Γεωργιάδου Γεωργίου, 1 βέρανμ 7 χρυσά του λαιμού, 6 ζεύγη κάλτσες μεταξωτές και 5 όρνιθας.
- 9/ Γεωργιάδου Λουκά, 2 τραπεζομάνδηλα, 1 μουσαμά 2 κουβέρτες 1 σέλλαν αλόγου 15 πήχεις υφάσματος και 3οκάδας σάπωνος.
- 10/ Γεωργιάδου Ηρακλέους, 1 μουσαμά 7 πήχεις μεταξωτού υφάσματος και 5 ζεύγη κάλτσες.
- 11/ Μιχαηλίδου Χαραλάμπους , 1 αγελάδα, 1 δοχείον λίπους 5 οκάδες σάπωνος ,3 υποκάμισα, 4 ζεύγη κάλτσες, 3 πήχεις υφάσματος, 1 κασκόλ, 20 χιλιόδραγμα παλαιά 2 παντελόνια και 2 κουβέρτες
- 12/ Κατικαρίδου Κων/νιυ 3 μουσαμάδες βραχιόλι ασημένιοον 1 πλάνην ήμισυ δοχείον λίπους ήμισυ δοχείον κρέας 22 κυρία πυρειών 4 κουβαρίστρες 2 οκ. σάπωνος 5 όρνιθας 5 πήχεις υφάσματος μεταξωτού και 3 ζεύγη κάλτσες.
- 13/ Ιορδανίδου Χρήστου 2 μουσαμάδες 1 κουβέρταν 1 φόρεμα μεταξωτόν, 2 ζεύγη κάλτσες και μίαν οκά σάπωνο.ς
- 14/ Σαπρανίδου Αλεξάνδρου , 1 αγελάδα ,14 όρνιθας 1 αντίσκηνον 1 ζεύγος υποδήματα 3 οκάδες σάπωνος.
- 15/ Γεωργιάδου Θεοδώρου 2 πρόβατα 1 δοχείον κράς 5 ζεύγη κάλτσες
- 16/ Σαπρανίδου Χρήστου 2 σινδόνας ,ήμισυ δοχείον λίπους 10 οκ. κρέατος, 10 όρνιθας...
- 17/ Σαπρανίδου Αβραάμ. 1 σενδόνα 6 όρνιθας 1 σακκάκι ανδρικό 6 πήχεις κάμποτ 6 πήχεις αλατζά και 5 πήχ. Μεταξωτού υφάσματος.
- 18/ Τσιγαρίδου Παύλου , 1 μουσαμά 8 όρνιθας ,2 οκ. σάπωνος ήμισυ δοχείον λίπους και 5 πήχεις υφάσματος μεταξωτού.
- 19/ Σαπρανίδου Χαρ. 3 σενδόνας, 1 φόρεμα 1 σακκάκι 5 όρνιθας ,1 ζεύγος σκουλαρίκια και 3 ζεύγη κάλτσες.
- 20/ Χαροανίδου Κυριακής 2 σενδίνας 6 πήχεις υφάσματος 2 ζεύγη εσωρούχον.
- 21/ Ιορδανίδου Αλεξ. 50 οκ. μήλα 1 μουσαμά και διάφορα εργαλεία.
- 22/ Μεντεσίδου Γεωργ. 1 μουσαμά 1 κουβέρτα, 2 φορέματα,μεταξωτά, 10 οκ. κρέας και 10 οκ. φασόλια.
- 23/ Ιορδανίδου Αβραάμ ήμισυ δοχείο λίπος 3 όρνιθες και 3 κουβέρτες.

24/ Κοκκινίδου Τασούλα 10 όρνιθας 3 ζεύγη κάλτσες 6 πήχεις κάμποτ 2 οκ. σάπωνος 4 κουβαρίστρας και 1 σενδόνη.

25/ Σαχινίδου Ι. 1 Ωρολόγιον, ασημένιον, 8 οκ. κρέας, 2 όρνιθας

26/ Ιορδανίδου Σάββα 1 μουσαμά 1 δοχείον λίπος 6 όρνιθας και διάφορα εσώρουχα.

27/ Παπαγεωργίου Ιωάννου διάφορα πολύτιμα οικιακά σκεύη.⁷⁶⁰

Επίσης, οι Βούλγαροι αφαιρούσαν συχνά και χρηματικά ποσά από τα θύματά τους:

*...και μοι αφήρεσαν 700.000 δραχμ. ...*⁷⁶¹

*Δεν παραλείπω να αναφέρω ότι μοι αφήρεσαν και 200.000 δραχμ.*⁷⁶²

*...και εκείθεν ερευνήσαντες με μοι αφήρεσαν 650.000 δρχ. ας είχαν εις το πορτοφόλιον μου*⁷⁶³.

Σε μια περίπτωση, τέλος, δεν δίστασαν να σκυλεύσουν ακόμη και τα πτώματα των θυμάτων τους: «Τα πτώματα ευρέθησαν απογυμνωμένα αφαιρεθέντων των ενδυμάτων και υποδημάτων. Ο Γαβριήλ Πρόϊκος [...] του είχαν επιπροσθέτως αφαιρεθή και οϊ χρυσοί οδόντες».⁷⁶⁴

Οι κλοπές κάθε είδους, λοιπόν, φαίνεται πως συνιστούσαν αρκετά σύνηθες φαινόμενο, κατά τη διάρκεια της εφήμερης παρουσίας του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή.

δ) Συλλήψεις και άλλες βίαιες ενέργειες

Η υποκατηγορία «Συλλήψεις και άλλες βίαιες ενέργειες» παρουσιάζει τις περισσότερες ποσοτικά αναφορές, τόσο στις συνεντεύξεις (42/33,6%) όσο και στην Έκθεση του Μπόνη (108/50,2%).

⁷⁶⁰ ΙΜΧΑ, «Λαβόντα χώραν γεγονότα εν τη περιφερεία Φλωρίνης υπό του Βουλγαρικού Στρατού», Έκθεσις..., ό.π., σ. 55-57.

⁷⁶¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ι. Παπαγεωργίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 33.

⁷⁶² ΙΜΧΑ, Αναφορά Δημητρίου Βασιλ. Ζουμπούλη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 37.

⁷⁶³ ΙΜΧΑ, Έκθεσις ιερέως Παπαπαναγιώτη Χατζόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 45.

⁷⁶⁴ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 24.

Στη συγκεκριμένη υποκατηγορία εντάσσονται:

- Οι συλλήψεις, που μπορεί να προηγούνταν κακοποιήσεων ή να δινεργούνταν ανεξάρτητα:

➤ Συνεντεύξεις:

*Μετά, άρχισε να... Σύλληψη να κάνουνε! Ονόματα!*⁷⁶⁵

*Σωτήρη Κακαράντζα! Το πήρανε ως όμηρο μαζί τους [...] ως όμηρος ο... ο... Κακαράντζας κατέληξε στο Αμμοχώρι. [...] Σο, στην περίπτωση αυτή, ο Ηλίας, που ήταν όμηρος, μια γριούλα του λέει «σήκω φύγε!» λέει. Η Καλλιόπη του Σήφη! [...] «Έλα ρε, τι θα μου κάνουν εμένα; Εγώ ήμουνα τσομπάνος». [...] Και τελικά, κατέληξε με τους ο... τους υπόλοιπους όμηρους που είχανε πάρει*⁷⁶⁶

*«Είναι οι Βούλγαροι μέσα στο χωριό και κάμνουνε συλλήψεις!»*⁷⁶⁷.

➤ Έκθεση Μπόνη:

*Παρ'όλα ταύτα όμως πάλιν εις την ύπαιθρον ελάμβανον χώραν... απλαί αδικαιολόγηται συλλήψεις μόνον εις βάρος Ελλήνων...*⁷⁶⁸

*...συνελήφθησαν και εκρατήθησαν επί τριήμερον ως όμηροι οι Σωτήριος Βέλλιος, Χρήστος Ρήμπας, Αντιπρόεδρος Κοινότητας Αθανάσιος Φ. Ηλία, Γεώργιος Αντωνίου, Πασχάλης Γιαννούλης Αηροφύλαξ, Παναγιώτης Αποστόλου Αντωνίου Άπαντες Έλληνες άπαντες Έλληνες, προς συγκέλιψιν της ενεργείας των ταύτης συμπεριέλαβον και τους κάτωθι Βουλγαρίζοντας Ιωάννην Στεφάνου, Δημήτριον Πέτρου και τον καταδότην Κων/νον Λιάλιον. Πάντες αφέθησαν ελεύθεροι χωρίς να κακοποιηθώσιν*⁷⁶⁹

Συνελήφθησαν και μετήχθησαν εις Φλώριναν ως όμηροι οι κάτωθι / Έλληνες οίτινες εφάθησαν ελεύθεροι άνευ κακοποιήσεων. Αναστάσιος Κωτσόπουλος, πρώην Πρόεδρος, Κωτσόπουλος Δημ. Κωτσόπουλος Ηλίας,

⁷⁶⁵ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁷⁶⁶ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁷⁶⁷ Στο ίδιο.

⁷⁶⁸ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 3.

⁷⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 4-5.

Κων/νος, Αθαν.Κωτσόπουλος, Κων/νος Κυριάκου Κωτσόπουλος, Μητσούλης Χρήστος Δημ/λος, Στογιάννης Κωτσόπουλος Στυλιανός Κωτσόπουλος, Κωριάκος Κωτσόπουλος, Κυριάκος Ζηγομάνης, Χαρίσης Κωτσόπουλος, Χαρίσης Ιωάννου Κωτσόπουλος Ρόμπης Δημ. Μιχελής Σταμάτης, Νικόλαος Κωτσόπουλος, Μπόγλης Κωτσόπουλος, Αποστ. Κωτσόπουλος Απόστολος Στ. Κωτσόπουλος Αντώνιος Λιούλιος⁷⁷⁰

Οι άρρενες άνω των 16-60 ετών συνελήφθησαν ως όμηροι άτομα 10 μεταξύ αυτών και ο Χρήστος Φαρμάκης, Πρόεδρος της Κοινότητας Σκοπού⁷⁷¹

Συνελήφθη και άνευ κακοποιήσεως αφέθη ελεύθερος ο αγροφύλαξ Σάββας Σταμπουλίδης⁷⁷²

...οι Βούλγαροι... συνέλαβον τον υιόν του Ιωανν. Κοκκινίδου και τον Ορφανίδην... Την εσπέραν της 6.2.44 επί προσαγωγή δύο ορνίθων προς τους Βουλγάρους αφάθησαν ελεύθεροι ο Κοκκινίδης και Ορφανίδης⁷⁷³

...συνελήφθησαν οι κάτωθι κάτωθι Έλληνες :

1/ Πρόεδρος Ηλιόπουλος Μιχαήλ .2/ Γραμματεύς Κοινότητας Νικόλαος Βασιλείου. 3/ Παύλος Τρύφων, υιός Αγροφύλακος, όν επιμόνωσ εξήτουν να συλλάβωσι ως τον πλέον φανατικόν Έλληνα.4/ Βλαδίμηρον Μπανιτσιώτην. 5/ Τζουτζούρην Μιχαήλ πλην του τελευταίου διακομισθέντος εις Θεσ/νίκην οι λοιποί αφέθησαν ελεύθεροι άνευ κακοποιήσεως τινός⁷⁷⁴

...συνελήφθησαντην31.1.44 οι 1/ Μιχαήλ Δημητρίου Γραμματεύς Κοιν/τος, 2/ Νικόλαος Δημ. Ιωάννης, 3/ Ιωάννης Δημ. Ιωάννου, 4/ Δημήτριος Λαζάρου Πέτρου, 5/ Ιωάννης Ναούμ 6/ Βασίλειος Παπατριανταφύλλου, άπαντες Έλληνες και 7/ ο Βουλγαρίζων Ιωάννης Γεωργ. Ματίνης. Τούτους εκράτησαν ως ομήρους επί τριήμερον χωρίς να τους κακοποιήσουν⁷⁷⁵

...αφού με παρέλαβον με μετέφερον εις το Γραφείον της Κοινότητας ένθα συνεγκέντρωσαν και περί τους είκοσι (20) ετέρους κατοίκους⁷⁷⁶

⁷⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 6.

⁷⁷¹ Στο ίδιο, σ. 7.

⁷⁷² Στο ίδιο.

⁷⁷³ Στο ίδιο.

⁷⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 8.

⁷⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 10.

⁷⁷⁶ ΙΜΧΑ, Αναφορά Γ. Πανταζή προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 14.

...αυτός τον οποίον συνοδεύω είναι γκρεκομένος και θα τον παρουσιάσω
προ του Διοικητού⁷⁷⁷

...απόσπασμα Βουλγαρικού στρατού... συνέλαβεν τον βοσκόντα τα πρόβατα
του χωριού Σωτήριον Κακαράτζαν,ομοίως συνέλαβον τον... Χρήστον
Μητρούσην.

Τούτους απήγαγον μετ'αυτών προς Αμμοχώριον...⁷⁷⁸

Κατά την α οχώρησίν του το απόσπασμα παρέλαβε προς άγνωστον
διεύθυνσιν τον Κων.Μάσσην αντιπρόεδρον Κοινότητος Νικ. Ελοβάρην, δ
σοφύλακα, Λάζαρον Γκάλλιον και Γεώργιον Τζέκαν αγροφύλακας⁷⁷⁹

Παραδόξως... προσήλθον εν τη οικία μου, με συνέλαβον λέγοντας μου ή το
πιστόλι θα φέρης ή θάρθης μαζί μας. Μετά ταύτα με συνέλαβον και
μετ'άλλων συγχωριανών μου μας ωδήγησαν εις Ιτιάν ένθα μας ενέκλεισαν
εις έν οίκημα⁷⁸⁰

Μετέπειτα από μίαν ονομαστικήν κατάστασιν εξεχώρισαν εννά άτομα του
χωριού ήτοι 1/ Ευστάθιον Κων/νίδην Πρόεδρον Κοινότητος 2/ Μιλτιάδην
Κων/νίην 3/ Οαντελήν Δημόπουλον 4/ Παντελήν Σεβρανίδην 5/ Ελευθέριον
Σεβρανίδην 6/ Βασίλειον Σαχινίδην Δημ/λον και 7/ Γεώργιον Κουσίδην 6/
Ιερεμίαν Κοκκινίδην και 9/ Αβραάμ Κοκκινίδην τους οποίους έθεσαν υπό
κράτησιν. Επίσης έθεσαν υπό κράτησιν τον Ιερέα του χωριού, τον Δ/ντήν
του Δημ. Σχολείου Σχινίδην Λεωνίδα, τον Αντ/δρον της Κοινότητος
Κατικαρίδην Θεοδόσιον ως και τον Σύμβουλον Μινηλίδην Δημήτριον⁷⁸¹

Την τετάρτην ημέραν... ήρχισαν αι συλλήψεις. Εκ των συλληφθέντων εις
ωδηγήθη εις Φλώριναν ονομαζόμενος Ιωάννης Α. Χαράλαμπος και οι
υπόλοιποι αφέθησαν ελεύθεροι...⁷⁸²

Την 20^{ην} Ιανουαρίου άνευ λόγου και αιτίας και άνευ Γερμανικής διαταγής
συνελήφθημεν υπό των επί κεφαλής Βουλγαρικών στρατευμάτων αζ/κών

⁷⁷⁷ IMXA, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 19.

⁷⁷⁸ IMXA, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωριού Φλαμπούρου,
Έκθεσις..., ό.π., σ. 24-25.

⁷⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 26.

⁷⁸⁰ IMXA, Αναφορά Δημητρίου Βασιλ. Ζουμπούλη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 36.

⁷⁸¹ IMXA, Αναφορά Αν/δρου Θεοδ. Κατικαρίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 38.

⁷⁸² IMXA, Αναφορά Σ. Τυκφέση, Έκθεσις..., ό.π., σ. 42.

και ωδηγήθημεν εις Φλώριναν ο Δασικός του χωρίου κ.Μ.Κανελλόπουλος και εγώ⁷⁸³.

- Οι πυρπολήσεις των συνοικισμών Καλύβια Φαρμάκη και Καλύβια Παπαδιάς:

➤ Συνεντεύξεις:

*Στο Καϊμάκτσαλαν, κάψανε τα καλύβια του Φαρμάκη!*⁷⁸⁴

*Κάψανε και τα ρουμάνικα, το ρουμάνικο σχ... χωριό, το σχολείο το ελληνικό... Μόνο την εκκλησία την αφήσανε! Δεν την κάψαν την εκκλησία, που στέκει ακόμα η εκκλησία. Το σχολείο στέκει το ελληνικό. Είναι μονάχα τα ντουβάρια. [...] Στην Παπαδιά! Περιοχή Παπαδιάς!*⁷⁸⁵.

➤ Έκθεση Μπόνη:

*Επί τη υπονοία ότι ταύτα εχρησίμευον ως καταφύγιον των ατάκτων κατεστράφησαν δια πυρός τόσον παρά την κορυφήν του όρους οικήματα (θερινή διαμονή Κοιν/τος Σκοπού Καϊμακτσαλάν) όσον και παρά την χαράδραν κατοικίαι των Σαρακατσαναίων οικογενειών Φαρμάκη*⁷⁸⁶

*Καλύβια Παπαδιάς. Κατεκάησαν ίνα μη χρησιμοποιώνται ως καταφύγια των ατάκτων*⁷⁸⁷

*Αντιλήφθημεν ενταύθα ότι είχαν καή τα περισσότερα σπίτια και έκαιον και τα υπόλοιπα οι Γερμανοί και Βούλγαροι...*⁷⁸⁸.

⁷⁸³ ΙΜΧΑ, Αναφορά Λουκά Δ. Πρωτοπαππά Δημ/λου Αγ. Αθανασίου Εδέσσης προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 47.

⁷⁸⁴ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁷⁸⁵ Στο ίδιο.

⁷⁸⁶ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 6-7.

⁷⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 7.

⁷⁸⁸ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γ. Φαρμάκη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 32.

- Οι συγκεντρώσεις και επιθεωρήσεις των κατοίκων:

➤ Συνεντεύξεις:

Ε πέρασαν από σπίτι σε σπίτι, ή μάλλον στην εκκλησία το είπανε. Έτυχε, δεν είχαμε παπά, αλλά εκείνη την Κυριακή να έχουμε στην εκκλησία. Το είπανε «όλοι οι άντρες από δεκαπέντε-δεκαέξι χρονών θα μαζευτούνε στην πλατεία του χωριού, στο σχολείο». Και μαζεύτηκαν εκεί⁷⁸⁹

Και το μάζεψαν όλο το χωριό. [...] Μας μάζεψαν μικροί-μεγάλοι! [...] Όλο το χωριό το μάζεψαν, μικροί-μεγάλοι! Έξω!⁷⁹⁰

Έρχεται ένας, του λέει... Ε... Ονό... Ονό... Ονόματα. «Δημητριάδης Χρήστος;». Βγαίνει ένας γέρος! [...] Του τραβάει, ζέρεις, το πιστόλι!⁷⁹¹.

➤ Έκθεση Μπόνη

Εδιέταζαν αμέσως όπως συγκεντρωθώσιν εις το προαύλιον του σχολείου άπαντες οι άρρενες κάτοικοι της Κοινότητος από 16 μέχρι 60 προς θεώρησιν των δελτίων ταυτότητος. Η συγκέντρωσις εγένετο αμέσως και αυτοί διέταζαν όπως προβούν οι κάτοικοι εις την παράδοσιν των τυχόν υπαρχόντων στρατιωτικών ειδών,ήτοι οπλισμού, ιματισμού και πάν άλλο στρατιωτικόν είδος.⁷⁹²

- Οι έρευνες:

➤ Συνεντεύξεις:

Απλώς εγώ άκουσα ότι από τους δικούς μας, τον παππού μου, στο σπίτι μας γύρευαν όπλα! Δήθεν έχουμε όπλα! [...] Και δεν βρήκαν τίποτα!⁷⁹³

Κάθε στρατιώτης Βούλγαρος έπαιρνε από ένα-δύο άτομα, και πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι για έρευνα. Ψάχνανε όπλα... και τα πολεμικά διάφορα⁷⁹⁴

⁷⁸⁹ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁷⁹⁰ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁷⁹¹ Στο ίδιο.

⁷⁹² ΙΜΧΑ, Αναφορά Αν/δρου Θεοδ. Κατικαρίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 37.

⁷⁹³ Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

⁷⁹⁴ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

...κάναν έλεγχο στα σπίτια όλων, και δεν βρήκαν τίποτα...⁷⁹⁵.

➤ Έκθεση Μπόνη

*Εισελθόντες εντός της οικίας μας εξέβαλον όλους έξω εις την αυλήν και ήρχισαν να ερευνούν*⁷⁹⁶

*Η έρευνα εσυνεχίσθη εις όλο το χωριό (σ.σ. Παπαγιάννης) καθ'όλην την ημέραν*⁷⁹⁷

*Έκαμαν έρευναν στο σπίτι μου μη ευρώντες ουδέν ως και σε μερικά σπίτια συγγενικά...*⁷⁹⁸

*Την 22αν τρέχοντος μηνός Ιανουαρίου εγένετο εις την οικία μου έρευνα παρά αποσπάσματος Βουλγαρικού στρατού αποτελούμενον από 30 άνδρας δια την κατοχήν όπλων. Εκ της γενομένης όμως ερεύνης ουδέν προέκυψεν και απήλθεν...*⁷⁹⁹

*Αμέσως προέβησαν εις τον ξεχωρισμόν των κατοίκων ε'σπέντε κατά συνοικίας ομάδας και προέβησαν εις λεπτομέρη έρευναν απάντων των οικιών*⁸⁰⁰

*Την 23^{ην} του αυτού μηνός και περί ώραν 11ην νυκτερινήν επαρουσιάσθη εις την οικίαν μου εις Βούλγαρος υπαξιωματικός μετά 5 στρατιωτών και μοι εξήτησε να του παραδώσω μίαν καραμπίνα εις την διαμαρτυρία μου ότι εγώ τοιούτου είδουςστερούμαι ούτος προέβη εις έρευναν εντός της οικία μου όπερ και ουδέν αν κάλυψεν*⁸⁰¹

*Ο Στρατός... διεμοιράσθη εις ομάδαςκαι προέβη εις ερέυνας ανά του προσφυγικού συνοικισμού και Ελληνικών γηγενών οικογενειών*⁸⁰².

⁷⁹⁵ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁷⁹⁶ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 11.

⁷⁹⁷ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 15.

⁷⁹⁸ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 22.

⁷⁹⁹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Δημητρίου Βασιλ. Ζουμπούλη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 36.

⁸⁰⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά Αν/δρου Θεοδ. Κατικαρίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 38.

⁸⁰¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Γεωργίου Μαυρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 40-41.

⁸⁰² ΙΜΧΑ, Αναφορά Σ. Τυκφέση, Έκθεσις..., ό.π., σ. 42.

- Οι κατα-πιέσεις, οι απειλές και οι συστάσεις:

➤ Συνεντεύξεις:

Και σου είπα τι του είπε (σ.σ. ο Βούλγαρος ταγματάρχης στον δάσκαλο του Μεσοχωρίου)! «Να τους μαθαίνεις» λέει «βουλγαρικά»⁸⁰³

Και τον λένε «άνοιξε το στόμα σου» (σ.σ. στον Λεωνίδα Σαχινίδη). Και βάζουν το όπλο μέσα στο στόμα του, και η σκανδάλη έτοιμη να τον πυροβολήσουνε! [...] Του λέει «σκυλί!» τον λένε. «Σκυλί! Βλέπεις, και δεν φοβάσαι. Ε γύρνα απ' την ανάποδη!». Και γυρίζει μπρούμυτα. Και του βάζουν το όπλο εδώ! Και η σκανδάλη έτοιμη! Αυτά τα έβλεπα κιόλα. Αλλά δεν τον πυροβόλησαν!⁸⁰⁴

Ύστερα, σιγά-σιγά, μου είπαν ότι έκλεισαν από 'δω και από 'κει το... το ελεύθερο μέρος να... υποχρεωτικά να περνάνε απ' την ασπίδα!⁸⁰⁵

Πίεσαν παντοιοτρόπως όλες τις οικογένειες τις μη φιλικές τους! [...] Να τους, να τους, να τους πείσουν να δηλώσουν ότι και αυτοί είναι, ξέρω 'γω, Βούλγαροι, βουλγαρίζοντες, βουλγαρόφρονοι!⁸⁰⁶

Ο στρατός ο βουλγαρικός ήρθε μας περικύκλωσε το σπίτι, γύρω-γύρω το σπίτι, και μας έβαλαν ένα πολυβόλο εδώ στις πόρτες! Όπως είναι οι δύο πόρτες, η μία και η άλλη, του θείου μου και... εκεί στη μέση, μας βάζαν την οικογένεια εκεί πέρα! Και λένε στη γιαγιά μου και τη μάνα μου «κι τε πρετρέσιμε!» Αυτοί είπαν ότι θα μας σκοτώσουνε! Αλλά μες στο σπίτι ήτανε ο παππούς μου και ο πατέρας μου μ' έναν νωματάρχη! Καπέλλα τον λέγανε [...] τον είδανε στραβά! [...] Και μετά, μου έδωσε η μα... η γιαγιά μου εμένα ένα δίφραγκο να πάω να πάρω καραμέλες για να γλυτώσω! Δεν μ' άφησαν οι Βούλγαροι!⁸⁰⁷

- Αυτοί, όταν βλέπανε να πε... να μην περνάς εσύ από κάτω (σ.σ. από τις ασπίδες), δεν λέγαν τίποτα;

- Βάλαν αγκάθια! [...] Υποχρεωτικά να περάσεις!⁸⁰⁸

⁸⁰³ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁸⁰⁴ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁸⁰⁵ Στο ίδιο.

⁸⁰⁶ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

⁸⁰⁷ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁸⁰⁸ Στο ίδιο.

Υστερα, μια άλλη περίπτωση, φύγανε από το... ε... την άλλη... την άλλη βδομάδα που ήρθαν εδώ να περάσουνε το... το Σαββατοκύριακο, Δευτέρα πρωί πήγανε απ' το Αμμοχώρι. Και 'κει την πάθανε! [...] Και τους υποχρεώσανε να προσκυνήσουνε τον... τον Μπόρι⁸⁰⁹.

➤ Έκθεση Μπόνη:

Επιέσθη ο Ιερέυς Παπαπαναγιώτης Χατζόπουλος να λειτουργήσῃ Βουλγαριστί, πλην ούτος αγνοεί την Βουλγαρικήν ως πρόσφυξ. Μετεκλήθη 80τούτης συνταξιούχος γηγενής Ιερέυς Παπαϊωαννίκειος, όστις μη έχων την όρασιν καλήν δεν ήθελεν να λάβῃ μέρος εις την λειτουργίαν, πλην επιέσθη και... διέκοψς την λειτουργίαν ειπών ότι δεν είναι λειτουργία αυτή αλλά κωμωδία⁸¹⁰

Εδώ (σ.σ. Κέλλη) επιέσθη ο Ιερέυς όπως λειτουργήσῃ Βουλγαριστί επί τη αρνήσει του διότι δεν εγνώρισε την Βουλγαρικήν λειτουργία διετάχθη εις την Βουλγαρικήν δι' υποβολέως Βουλγάρου Στρατιώτου⁸¹¹

...διότι έχουσιν απειληθή ότι παραπονούμενοι τυχόν θα υφίσταντο χειρότερα...⁸¹²

Μετά μίαν περίπου ώραν... δύο Βούλγαροι στρατιώται μεταβάντες εις την οικίαν μου παρέλαβον την σύζυγόν μου Χριστίαν Παρασκευά διδασκάλισσαν και την μετέφερον εις το Κοινοτικόν Γραφείον. Μόλις εισήλθον εις το Γραφείον ο επικεφαλής υπολ/χός την ηρώτησεν τι είναι εις απάντησινδε ότι είναι Ελληνίς Διδ/σα εξεμάνη και την ήρπασε από την μύτη προσθέτων με θυμόν “Ελληνίς Ελληνίς”.

Μετά ταύτα την αφήκεν ελευθέραν να επανέλθῃ εις την οικίαν μας χωρίς να την συνωδεύσῃ ουδέ εις στρατιώτης, παρά το προκεχωρημένον της ώρας.

Δεν παραλείπω δε να αναφέρω ότι η σύζυγός μου καίτοι εμπύρετος και λεχώ 10 ημερών υπεβλήθη εις την αυτήν ταλαιπωρίαν...⁸¹³

⁸⁰⁹ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁸¹⁰ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 5.

⁸¹¹ Στο ίδιο, σ. 6.

⁸¹² Στο ίδιο, σ. 8.

...από δώ και μπρος θα εργάζεσαι δι'εμάς όπως όλο το χωριό διότι αν μάθης ότι δεν εργάζεσαι δι'εμάς όταν θα ξαναγυρίσω θα σε θερίσω εγώ ο ίδιος με την καρσνίτσα⁸¹⁴

...τρεις ένοπλοι στρατιώται Βούλγαροι ζητώντας εμέ και τον υιόν μου διατάζαντες να εύρουν εμάς, εν εναντία περιπτώσει θα τυφεκίσουν τους οικείους⁸¹⁵

...και ο σκοπός εντός του δωματίου μας εφύλαγε απομονωμένους νυστικούς μεν και διψασμένους από της ημέρας της συλλήψεώς μας και... χωρίς να μας αφήσουν να κάνουμε τας σωματικές μας ανάγκας⁸¹⁶

Την 11^{ην} ώραν π.μ. μετέβησαν εις την οικίαν του πρόσφυγος Αθανασιάδου Αθανασίου και του είπαν ότι σήμερα θα μείνωμεν εδώ στο χωριό σας και μάλιστα στο σπίτι σου και θα κοιμηθούμε, επί προσθέτως δε του είπαν ότι θα μας δώσης και τα κορίτσια σου να κοιμηθούν μαζί μας και μη ομιλής περισσότερα διότι θα σε σκοτώσουμε⁸¹⁷

Προ της αναχωρήσεως των εις τους κρατουμένους είπεν ο αξιωματικός τους... μην κάνετε παράπονα πουθενά για όσα σας κάναμε διότι άλλως θα σας κάψωμε όλο το χωριό⁸¹⁸

“Εσύ αφού είσαι Μακεδών πώς δεν γνωρίζεις την Βουλγαρικήν; θα διδάξης από τώρα και εις το εξής.”⁸¹⁹

“ Θα σας σκοτώσουμε όλους για να σας δείξωμεν τι θα πη Βούλγαρος ”⁸²⁰

...μου συνέστησεν να μη γογγίζω και να μη ειπώ εις ουδένα περί των παθημάτων μου⁸²¹

Μετά ταύτα μετέβησαν εις την οικίαν του Προέδρου της Κοινότητος Νίτσου Πέτρου και συνέλαβον τον υιόν του και τον έθεσαν υπό την απειλήν πυροβόλου μεθ'ό τον άφησαν ελεύθερον⁸²²

⁸¹³ IMXA, Αναφορά Γ. Πανταζή προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 14.

⁸¹⁴ IMXA, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 20.

⁸¹⁵ Στο ίδιο, σ. 21.

⁸¹⁶ IMXA, Αναφορά Ι. Παπαγεωργίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 34.

⁸¹⁷ IMXA, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Τριποτάμου Δ. Παπαευαγγέλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 35.

⁸¹⁸ IMXA, Αναφορά Ανδρου Θεοδ. Κατικαρίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 39.

⁸¹⁹ IMXA, Αναφορά Σ. Τυκφέση, Έκθεσις..., ό.π., σ. 42.

⁸²⁰ IMXA, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 44.

⁸²¹ IMXA, Έκθεσις ιερέως Παπαπαναγιώτη Χατζόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 45.

...και την ήκουσε λέγοντα “Σας βρε παληόελληνες θα σας καθαρίσωμεν διότι ενώ μας βλέπετε ότι είμεθα εδώ δεν ομιλείτε την Βουλγαρικήν⁸²³.”

- Οι ματαιωθείσες ή ανακληθείσες εκτελέσεις:

➤ Συνεντεύξεις:

*Και τους πιάσαν στην Αχλάδα (σ.σ. δύο αγροφύλακες) και τους πήραν τα όπλα! Και θα τους σκοτώνανε! Αλλά, δεν ξέρω πώς ήρθε, και τους αφήσανε! Δεν τους σκοτώσανε!*⁸²⁴

*Αμα δεν έβγαινε με το πολυβόλο αυτός εκεί πέρα [...] θα τους καθαρίζαν εκατό άτομα εδώ πέρα οι Βούλγαροι! [...] Εδώ στη πλατέα ήταν έτοιμοι να σκοτώσουν!*⁸²⁵.

➤ Έκθεση Μπόνη: «Την 7^η εσπερινήν με έφερον 500 μέτρα έξωθι του χωρίου δια να με εκτελέσουν, πράγμα το οποίον αντελήφθη εκ της συζητήσεώς των, καθ'όσον γνωρίζω την γλώσσαν των».⁸²⁶

- Οι απόπειρες ασέλγειας:

➤ Συνεντεύξεις:

*Ακουσα ότι προσπαθούσανε να... να φιλήσουνε διάφορα κορίτσια, να τα πίεςουνε σ' αυτή την κατεύθυνση. [...] Θέλανε δηλαδή να... να κάνουνε διάφορες ασελγείες απέναντι στα κορίτσια*⁸²⁷

*Αυτά τα δύο κορίτσια που [...] κρυφτήκαν στην αχυρώνα, τα 'βαλαν έξω φωτιά, για να βγούνε να [...] ασελγήσουν, ακριβώς!*⁸²⁸.

⁸²² ΙΜΧΑ, Έκθεσις περί του Λαζάρου Δημητρίου Στεφανίδου εκ Κ. Υδρούσης Αντιπροέδρου της Κοινότητος, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 49.

⁸²³ ΙΜΧΑ, Αναφορά Νομάρχη Κ. Μπόνη προς την Κράϊσκομαντατούρ, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 51.

⁸²⁴ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁸²⁵ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁸²⁶ ΙΜΧΑ, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 44.

⁸²⁷ Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

⁸²⁸ Στο ίδιο.

➤ Έκθεση Μπόνη:

...επί πλέον επιχείρησαν να βιάσωσιν την κόρην ταύτης (σ.σ. της Λίζας Σαπρανίδου)⁸²⁹

...επιπροσθέτως δε απειράθησαν να βιάσωσιν την σύζυγόν του (σ.σ. του Χρήστου Σαπρανίδη)⁸³⁰.

- Η προπαγάνδα, κύριος εκφραστής της οποίας εξακολουθούσε ο Κάλτσεφ:

➤ Συνεντεύξεις:

Παλιά, θυμάμαι, μου είχες πει εσύ... ότι τάζανε και μήπως και [...] για να τους ανα... πούνε να περάσουνε κάτω απ' την αψίδα [...] τους δίνανε και τρόφιμα μήπως,⁸³¹

Εδώ ερχόταν ένας Κάλτσεφ Βούλγαρος, ένας Κάλτσεφ Βούλγαρος, και έκαμνε προπαγάνδα!⁸³²

Μας δίνανε σημαίες (σ.σ. βουλγαρικές) και καπελάκια μας δίνανε! Καπελάκια κόκκινα με άσπρο! Αλλά εγώ δεν πήρα! Δεν πήρα, γιατί φοβόμουν θα με μαλώνανε... απ' το σπίτι!⁸³³.

➤ Έκθεση Μπόνη:

...εγένετο θεωρία παρ'αξιοματικού ότι δεν είναι Έλληνες παρά Βούλγαροι και τώρα πρέπει επιστρέφοντες εις το χωρίον των να αναλάβωσι αγώνα υπέρ των Βουλγάρων και να πρωτοστατήσωσιν εις τον αγώνα αυτόν⁸³⁴

Ο Κάλτσεφ μετά του σωφέρ του κατά τας εκάστοτε διελεύσεις των εκ διαφόρων χωρίων της περιφερείας μας διένειμον διάφορα προπαγανδιστικά

⁸²⁹ ΙΜΧΑ, «Λαβόντα χώραν γεγονότα εν τη περιφερεία Φλωρίνης υπό του Βουλγαρικού Στρατού», *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 55.

⁸³⁰ Στο ίδιο, σ. 56.

⁸³¹ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁸³² Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁸³³ Στο ίδιο.

⁸³⁴ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 10.

έντυπα Βουλγαρικής εφημερίδας, περιοδικά, διάφορα άλλα αναγνώσματα Βουλγαρικά στρατιωτικά στέμματα κονκάρδες με φωτογραφίας της βουλγαρικής Βασιλικής οικογενείας, χρήματα κλπ.

Δια του τρόπου τούτου ου μόνον φανατίζουν τους Βουλγαρίζοντας ενίους κατοίκους, αλλά και προσηλυτίζουν και τους ρευστής συνειδήσεων τοιούτους...⁸³⁵.

- Οι καταστροφές ελληνικών σημαιών, δημοσίων ειδών και εγγράφων:

➤ Συνεντεύξεις: «Στο Αμμοχώρι, οι Βούλγαροι έκαψαν και ελληνική σημαία».⁸³⁶

➤ Έκθεση Μπόνη:

*Εκ της οικίας του Κων/νου Συμεωνίδου κατεσχληθη ελληνική Σημαία, ης ο κοντός φέρων τα ελληνικά χρώματα εθραύσθη και εκάη εις την θε μάστραν*⁸³⁷

*Τρεις αξιωματικοί... κατέκαυσαν τ'αρχεία και βιβλιοθήκην του σχολείου και τας εικόνας των Ηρώων του 1821...*⁸³⁸

*...κατέστρεψαν τα αρχεία του Γραφείου άτινα εφυλάσσοντο εις την οικίαν...*⁸³⁹

*Μετέβησαν την επομένην εις το σχολείον και αφού έθραυσαν του ναλοπίνακας ενός παραθύρου εισήλθον εν αυτώ και [...] κατέστρεψαν τα βιβλία του Σχολείου*⁸⁴⁰.

Αξιοσημείωτες, βέβαια, είναι και οι ακόλουθες βιαιότητες, τις οποίες κατέδειξαν πληροφορητές:

⁸³⁵ ΙΜΧΑ, Προπαγανδιστική δράση Κάλτσεφ, Έκθεσις..., ό.π., σ. 76.

⁸³⁶ Προφορική μαρτυρία Ζωής Σ., στα πλαίσια συνέντευξης, 8.3.2018.

⁸³⁷ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 5.

⁸³⁸ Στο ίδιο, σ. 6.

⁸³⁹ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 15.

⁸⁴⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά Σ. Τυκφέση, Έκθεσις..., ό.π., σ. 42.

*...θυμάμαι που ο παππούς μου έλεγε ότι [...] είχε δει... στρατιώτες Βουλγάρους, που παίζανε ποδόσφαιρο με ένα κεφάλι κάποιου αποκεφαλισμένου [...] Έλληνα!*⁸⁴¹

*Και με υπόδειξη των γει... των... των Βουλγάρων, έπεισαν κάποια στιγμή τους Γερμανούς να τους συλλάβουν ως αντιστασιακούς κατά του γερμανικού... κατά της Γερμανίας. Με αυτό τον τρόπο!*⁸⁴²

*Και πήγε να του πάρει το... το όπλο του Σπύρου του Κωλέττη (σ.σ. ο Κάλτσεφ). Ο δερβέναγας λεγόταν Σπύρος Κωλέττης [...] Και βλέπαμε εμείς, παιδιά, που παλεύανε εκεί πέρα*⁸⁴³

*Ο Κάλτσεφ αυτός έφερε το φρούραρχο το Γερμανό εδώ πέρα και τους λέει «είναι οπλισμένοι όλοι οι Πόντιοι», αυτοί εκεί πέρα και ο παππούς μου. Και τους είχαν μάσει όλους τους πρόσφυγες στην πλατιά, εκεί σ' ένα υπόστεγο από κάτω, που γινόταν το παζάρι, και του λέει «να! Αυτοί είναι» ο Κάλτσεφ «που είναι οπλισμένοι»*⁸⁴⁴

*Κάτι άλλοι τα [...] ευαγγέλια να του τα πετάνε! Και του λέει «ντροπής πράματα που κάνετε! Αυτά είναι χριστιανικά!»... «αυτά είναι χριστιανικά, δεν είναι κάτι κομματικά στην εκκλησία να κάνουμε! Κρίμα είναι αυτά που τα κάνετε!» του λέει ο πατέρας μου. Και αυτοί, οι αξιωματικοί, τίποτα, δεν μιλούσανε!*⁸⁴⁵.

Συμπερασματικά, γίνεται κατανοητό πως οι Βούλγαροι, στη διάρκεια της βραχύβιας παραμονής τους στη Φλώρινα, μετέλθαν όλων των μέσων, ή μάλλον όσων τους επιτρέπονταν από τις τοπικές γερμανικές αρχές, προκειμένου να πραγματώσουν με τη βία τους εθνικούς και συνάμα ανθελληνικούς τους σκοπούς.

⁸⁴¹ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁸⁴² Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

⁸⁴³ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁸⁴⁴ Στο ίδιο.

⁸⁴⁵ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

4.2.3.2. Η ανθρώπινη πλευρά των Βούλγαρων

Η κατηγορία «Η ανθρώπινη πλευρά των Βούλγαρων» αριθμεί 18 (14,4%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και μόλις 3 (1,4%) στην Έκθεση του Μπόνη, ποσοτικά ελάχιστες και μηδαμινές αντίστοιχα, συγκριτικά με την κατηγορία «Βιαιότητες».

Αυτή η αμελητέα συγκέντρωση αναφορών ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι οι ποικιλώνυμες βιαιότητες επισκίασαν τις ευγενικές συμπεριφορές των Βούλγαρων, που, ούτως ή άλλως, δεν δύναντο να θεωρηθούν και χαρακτηριστικό τους γνώρισμα.

α) Καθημερινές συναναστροφές με κατοίκους

Η υποκατηγορία «Καθημερινές συναναστροφές με κατοίκους» αντιπροσωπεύεται μόνο στις συνεντεύξεις, με 7 αναφορές και ποσοστό 5,6% επί του συνόλου της κατηγορίας.

Οι πληροφοροητές τόνιζαν για τη συνύπαρξή τους με τους Βούλγαρους:

*Ερχόντουσαν εδώ, κάνανε παρέα με τον κόσμο...*⁸⁴⁶

*...κοιμηθήκανε μαζί, τρώγανε μαζί. Μας φέρνανε... Φαγί παίρνανε από το αυτό... απ' τα καζάνια και καθότανε εκεί, όπως τρώμε εμείς τα βράδια, και αυτοί μαζί μας!*⁸⁴⁷

*Εμείς, σαν μωρά, πηγαίναμε τους κάμναμε, μας δίνανε καραμέλες, τέτοια...*⁸⁴⁸

*...ήταν και ένας κουρέας, μας κούρευε [...] με τη ξαδέλφη μου! Βούλγαρος, ναι! [...] Μας κούρευε! [...] Αλλά με την Αλεξάντρα, θυμάμαι, με τη Φανή... μας κούρευε ο κουρέας*⁸⁴⁹

*Με τον πρόεδρο... [...] ήτανε φίλοι (σ.σ. ο Βούλγαρος συνταγματάρχης), και αρκετήν ώρα μεταξύ μιλούσανε...*⁸⁵⁰.

⁸⁴⁶ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁸⁴⁷ Στο ίδιο.

⁸⁴⁸ Συνέντευξη Μάρθας Μ., 18.2.2018.

⁸⁴⁹ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

⁸⁵⁰ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

β) Αποτροπές εκτρόπων

Στην υποκατηγορία «Αποτροπές εκτρόπων», περιλαμβάνονται 7 (5,6%) αναφορές των συνεντεύξεων, καθώς και οι μοναδικές 3 (1,4%) της Έκθεσης του Μπόνη στην κατηγορία.

Οι πληροφορητές έκαναν λόγο για:

- Μια περίπτωση επιστροφής κλοπιμαίων:

Ο ταγματάρχης καλεί τη σάλπιγγα, βαράει, έρχοντ... μαζεύονται οι λοχαγοί, και λέει «αύριον το μεσημέρι, δέκα η ώρα, ετοιμαστείτε, θα φύγουμε», ενώ αυτή ήτανε μπλόφα! Τους έφερε, τους έβγαλε και τα τέσσερα τάγ... τους τέσσερις λόχους που είχε το τάγμα και τους λέει «βγάλ... βάλε το σακιδιό σου», βάλε τον γιολιό σου, όπως τα λέγαμε εμείς. Ό,τι έβλεπε μέσα ότι δεν ήταν απ' την υπηρεσία του, το βάζαν στα τσουβάλια, τσουβάλια. Και γέμισαν εφτά-οχτώ τσουβάλια. [...] Τους τα... τα πήρε όλα ο ταγματάρχης και τα 'δωσε σε κάτι φτωχούς δικούς μας εδώ πέρα.⁸⁵¹

- Αποσόβηση διαφόρων βιαιοτήτων:

*Και βγαίνει ένας λοχίας, «πού θα... Πού πας, Μπαϊκούλε;» του λέει. «Πού πας, παππού Νικόλα;» του λέει. Του λέει «με φωνάζει ο ταγματάρχης σας» λέει. «Σπίτι γύρνα!» λέει. «Εγώ ξέρω ποιοι είναι στο ταγματάρχη» [...] «Αυτοί είναι γιούφτοι!» λέει. «Μην τους ακούς αυτούς! Θα σε πά...». Αν δεν έβγαينه, θα τον σκοτώνανε! Αυτά... Θα τον τραβούσανε αυτοί⁸⁵²
Αφού αυτοί είπανε στον πατέρα μου «Μπαοβάνε» [...] «Να φυλαχτείς» λέει. «Έτσι και έτσι». «Έχει σπιούνια» λέει. «Σπιούνια έχει». [...] Αλλά ο πατέρας μου δεν πίστευε, και έγινε αυτό⁸⁵³
Αλλά... σε περιπτώσεις... σε περιπτώσεις που κινδύνευαν, άκουσα και απ' τον πατέρα μου εγώ, είχαμε μύλο... και ο... του είχαν στήσει δήτην ενέδρα!*

⁸⁵¹ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁸⁵² Στο ίδιο.

⁸⁵³ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

Και πήγε ο Βούλγαρος, τον πήρε και τον έφερε σπίτι! Και του λέει «ήθελαν να σε σκοτώσουν»⁸⁵⁴

Και μετά, πέρασε ένας αξιωματικός, μετά απ' το που κάναν έρευνα και δεν βρήκαν τίποτα, ένας λοχαγός Βούλγαρος, και του λέει «άντε» λέει «τσακιστείτε από 'κει πέρα, αφήστε την οικογένεια να πάει στα σπίτια τους!». Και μας αφήσανε, και μπήκαμε στο σπίτι⁸⁵⁵

Μα λίγο μας βοήθησε αυτός ο Κάλτσεφ που λέγαμε! [...] Ο Κάλτσεφ! Κάλτσεφ μπέσε τόι; Εκείνος μας βοήθησε τώρα, αλλιώς θα το καίγαν και το χωριό!⁸⁵⁶.

Μέχρι και ο Κάλτσεφ φέρεται να λειτούργησε κάποτε αποτρεπτικά.

Στην Έκθεση του Μπόνη, περιγράφονταν τρεις ανάλογες περιπτώσεις:

...κατέσχον τας Ελληνικάς Σημαίας, ο αξιωματικός επανώρθωσεν την κακοήθειαν διατάζας την επιστροφήν των Σημαιοτών⁸⁵⁷

Ούτοι όμως του είπον ότι ο Δ/τής απουσιάζει, και κατά συνέπειαν άφισε τον άνθρωπον ελεύθερον. Πράγματι με άφισεν⁸⁵⁸

Ο Δ/τής τον επέπληξεν ειπόν εις αυτόν ότι δεν έχει δικαίωμα να πειράξη πολίτας άνευ διαταγής του Ταγ/ρχου και ότι εάν το απαναλάμβανε θα τον τυφεκίση ενώπιον του Στρατού⁸⁵⁹.

γ) Πρόληψη εκδηλώσεων φιλοβουλγαρισμού

Η υποκατηγορία «Πρόληψη εκδηλώσεων φιλοβουλγαρισμού» συγκεντρώνει 4 (3,2%) αναφορές στις συνεντεύξεις, ενώ δεν απαντάται στην Έκθεση του Μπόνη.

Ορισμένοι Βούλγαροι, εκτιμώντας προφανώς τη «φιλοξενία» των κατοίκων, τους συνέστησαν να αποφύγουν τις ανοιχτές εκδηλώσεις υπέρ της Βουλγαρίας και να διατηρήσουν το προϋπάρχον ελληνικό τους φρόνημα:

⁸⁵⁴ Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

⁸⁵⁵ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁸⁵⁶ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁸⁵⁷ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 6.

⁸⁵⁸ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 19.

⁸⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 19-20.

Όταν φεύγανε αυτοί, είπαν στους... στους γονείς μας «μην εκδηλώνεστε! Εμείς για τρεις-τέσσερις μέρες και φεύγουμε» λέει⁸⁶⁰
Αρα, ήρθαν διαβασμένοι μερικοί, ήξεραν, που λέμε, ότι «εμείς θα φύγουμε! Εσείς κρατήστε αυτό που πιστεύετε!»⁸⁶¹
«Ακούστε... Προσέξτε» λέει. «Εμείς είμαστε για προπαγάνδα» λέει. «Θα φύγουμε!». [...] «Βλέπουμε κάτι δικοί σας παρασύρθηκαν μέσα». [...] «Εμείς θα... Σε λίγο καιρό φεύγουμε»⁸⁶²
Αλλά μας είπε το παιδί «μη κουνιόσατε! Έχετε πατέρα στην Αμερική τόσα χρόνια. Θα χαθείτε!» λέει⁸⁶³.

4.2.4. Η στάση των κατοίκων

Η θεματική κατηγορία «Η στάση των κατοίκων» εντοπίζεται σε 161 αναφορές των συνεντεύξεων, και σε 74 της Έκθεσης του Μπόνη. Οι αναφορές ταξινομούνται σε έξι κατηγορίες: i) «Μίσση και “διαφορές” μεταξύ των κατοίκων», ii) «Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού», iii) «Το αίσθημα φόβου και η εγκατάλειψη των χωριών», iv) «Ενέργειες που στρέφονταν, άμεσα ή έμμεσα, κατά των Βούλγαρων», v) «Περιπτώσεις διαλόγων με Βούλγαρους» και vi) «Οι εντυπώσεις-απόψεις των κατοίκων για τους Βούλγαρους». Στην κατηγορία «Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού», εμπεριέχονται έξι υποκατηγορίες: α) «Εκδηλώσεις υποδοχής των Βούλγαρων», β) «Αψίδες», γ) «Δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας», δ) «Η παρουσία των Βούλγαρων ως ευκαιρία εκδίκησης ελληνοφρόνων γηγενών και προσφύγων», ε) «Προδοσίες, συνεργασία και συμμετοχή σε βουλγαρικές βιαιότητες» και στ) «Συμμετοχή στην “Οχράνα”». Η κατηγορία «Οι εντυπώσεις-απόψεις των κατοίκων για τους Βούλγαρους» περιλαμβάνει δύο υποκατηγορίες: α) «Θετικές» και β) «Αρνητικές», και αφορά μόνο τις συνεντεύξεις.

⁸⁶⁰ Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

⁸⁶¹ Στο ίδιο.

⁸⁶² Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁸⁶³ Στο ίδιο.

Πίνακας 5: Κατανομή της θεματικής κατηγορίας «Η στάση των κατοίκων» ανά πηγή

Πηγή		Συνεντεύξεις		Έκθεση Μπόνη		
Η στάση των κατοίκων	Μίσση και «διαφορές» μεταξύ των κατοίκων	21 (13%)		11 (14,9%)		
	Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού	Εκδηλώσεις υποδοχής των Βούλγαρων	14 (8,7%)	61 (38%)	4 (5,4%)	15 (20,2%)
		Αψίδες	5 (3,1%)		0 (0%)	
		Δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας	8 (5%)		0 (0%)	
		Η παρουσία των Βούλγαρων ως ευκαιρία εκδίκησης ελληνοφρόνων γηγενών και προσφύγων	7 (4,3%)		2 (2,6%)	
		Προδοσίες, συνεργασία και συμμετοχή σε βουλγαρικές βιαιότητες	24 (14,9%)		9 (12,2%)	
		Συμμετοχή στην «Οχράνα»	3 (2%)		0 (0%)	
	Το αίσθημα φόβου και η εγκατάλειψη των χωριών	23 (14,3%)		12 (16,2%)		
	Ενέργειες που στρέφονταν, άμεσα ή έμμεσα, κατά των Βούλγαρων	21 (13%)		25 (33,8%)		
	Περιπτώσεις διαλόγων με Βούλγαρους	6 (3,7%)		11 (14,9%)		
Οι εντυπώσεις-απόψεις των κατοίκων για τους Βούλγαρους	Θετικές	12 (7,5%)	29 (18%)	-	-	
	Αρνητικές	17 (10,5%)		-		
Σύνολο		161 (100%)		74 (100%)		

Στις συνεντεύξεις, προηγείται ποσοτικά η κατηγορία «Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού», με 61 (38%) αναφορές, 24 (14,9%) εκ των οποίων ανήκουν στην υποκατηγορία «Προδοσίες, συνεργασία και συμμετοχή σε βουλγαρικές βιαιότητες», 14 (8,7%) στην υποκατηγορία «Εκδηλώσεις υποδοχής των Βούλγαρων», 8 (5%) στην υποκατηγορία «Δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας», 7 (4,3%) στην υποκατηγορία «Η παρουσία των Βούλγαρων ως ευκαιρία εκδίκησης», 5 (3,1%) στην υποκατηγορία «Αψίδες» και 3 (2%) στην υποκατηγορία «Συμμετοχή στην “Οχράνα”». Ακολουθεί η κατηγορία «Οι εντυπώσεις-απόψεις των κατοίκων για τους Βούλγαρους», με 29 (18%) αναφορές, 17 (10,5%) αρνητικές και 12 (7,5%) θετικές. Την ακολουθία συμπληρώνουν κατά σειρά οι κατηγορίες «Το αίσθημα φόβου και η εγκατάλειψη των χωριών», με 23 (14,3%) αναφορές, «Μίσση και “διαφορές” μεταξύ των κατοίκων» και «Ενέργειες που στρέφονταν, άμεσα ή έμμεσα, κατά των Βούλγαρων», με 21 (13%) αναφορές έκαστη, και «Περιπτώσεις διαλόγων με Βούλγαρους», με 6 (3,7%) αναφορές.

Στην Έκθεση του Μπόνη, οι περισσότερες αναφορές (25/33,8%) συναντώνται στην κατηγορία «Ενέργειες που στρέφονταν, άμεσα ή έμμεσα, κατά των Βούλγαρων». Πιο πίσω βρίσκεται, με 15 (20,2%) αναφορές, 9 (12,2%) στην υποκατηγορία «Προδοσίες, συνεργασία και συμμετοχή σε βουλγαρικές βιαιότητες», 4 (5,4%) στην υποκατηγορία «Εκδηλώσεις υποδοχής των Βούλγαρων» και 2 (2,6%) στην υποκατηγορία «Η παρουσία των Βούλγαρων ως ευκαιρία εκδίκησης», η κατηγορία «Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού». Οι υπόλοιπες τρεις υποκατηγορίες της, «Αψίδες», «Δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας» και «Συμμετοχή στην “Οχράνα”», στερούνται αναφορών. Έπεται η κατηγορία «Το αίσθημα φόβου και η εγκατάλειψη των χωριών», με 12 (16,2%) αναφορές, ενώ από 11 (14,9%) αριθμούν οι κατηγορίες «Μίσση και “διαφορές” μεταξύ των κατοίκων» και «Περιπτώσεις διαλόγων με Βούλγαρους».

Συγκριτικά, οι συνεντεύξεις κυριαρχούν ποσοτικά έναντι της Έκθεσης του Μπόνη, ακριβώς επειδή στο επίκεντρό τους βρέθηκαν τα βιώματα, οι γνώσεις και οι εμπειρίες των εκπροσώπων των κατοίκων του 1944 στο σήμερα, των πληροφορητών.

4.2.4.1. Μίσση και «διαφορές» μεταξύ των κατοίκων

Η κατηγορία «Μίσση και “διαφορές” μεταξύ των κατοίκων» εμφανίζεται με 21 (13%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και με 11 (14,9%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Η έλευση των Βούλγαρων επανέφερε στο προσκήνιο έριδες του παρελθόντος, εθνοτικές διαιρέσεις (γηγενείς-πρόσφυγες, ελληνόφρονες-βουλγαρόφρονες), προσωπικές διαφορές, διακρίσεις και εξορίες της μεταξικής περιόδου, δυναμιτίζοντας το εγγενώς τεταμένο κλίμα της περιοχής.

Η παραπάνω διαπίστωση αντικατοπτρίζεται στις αναφορές των πληροφορητών:

*Εδώ, εδώ, εδώ, εδώ, στο χωριό μας, ήταν ένας που ήτανε πολλά χρόνια πρόεδρος. Είχε στείλει κόσμο τώρα με Μεταζά, με ξέρω εγώ, με κάτι άλλους εκεί, εξορία για κάτι, για τίποτα, για τίποτα μιλάμε. Ένας απ' το χωριό μας τον είχε βάλει στο μάτι. [...] Αυτός πήγε, πήγαινε να πάρει το Τσαλδάρη, αυτόν που τον μισούσανε [...] Από αυτόνα τραβούσαμε βάσανα, απ' αυτόν τον πρόεδρο, όταν ήταν επί Μεταζά, αν έχεις ακούσει, το '36⁸⁶⁴
Το δικό μας το χωριό (σ.σ. το Μεσοχώρι) είχε πάρει, είχε πάρει την καρτέλα που λεν ότι είναι το βουλγάρικο χωριό. Από τη ΚΥΠ, Κρατική Υπηρεσία! [...] Και δεν ήταν κατηγορημένο απ' το χωριό μας. Από τους Πόντιους εδώ, που ήταν πίσω!⁸⁶⁵*

*Στην Άνω Βεύη ήτανε οι Βούλγαροι. [...] Ήταν Βούλγαροι-Βούλγαροι!⁸⁶⁶
Ήτανε οι φανατικοί, ας πούμε, που λέει ο λόγος, που λεγότανε εθνικόφρονες, υπήρχαν όμως και οι κάπως αριστεροί, ας το πούμε⁸⁶⁷
Σιταριά και Λεπτοκαρυά ήταν εντόπιοι! Αυτουμούς δεν τους χτυπούσαν!⁸⁶⁸
- «Οι Βούλγαροι ήρθανε! Η Βουλγαρία θα 'ρθει οπωσδήποτε στο χωριό, δηλαδή στην Ελλάδα! Θα φύγει η Γκάρτσια! Μπέγκατε μαγκάρι, μπέγκατε! (Φύγετε γαιδούρια, φύγετε!)»*

[...]

- Δηλαδή οι πρόσφυγες!⁸⁶⁹
- Για μίσος [...] έχουμε αναμεταξύ μας, δεν μπορούσαμε να...
- Γιατί δεν ξέρουν... Βουλγάρικα!
- ...βρούμε, τώρα τη πατήσαμε!⁸⁷⁰

⁸⁶⁴ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁸⁶⁵ Στο ίδιο.

⁸⁶⁶ Συνέντευξη Μάρθας Μ., 18.2.2018.

⁸⁶⁷ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

⁸⁶⁸ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁸⁶⁹ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

Εδώ [...] ήταν ένας πρόεδρος επί Μεταξά. [...] Αλλά αυτός τι έκαμνε; [...] Φέρσαρος (σ.σ. Γεώργιος Παπαδόπουλος) λεγότανε. [...] Σώγαμπρος ήτανε! [...] Εδώ στη πλατέα, είχε... μύλος. [...] Και πάει αυτός ένα πρωί στο μύλο, του λέει «Κόλε, θέλω ένα τσουβάλι αλεύρι». Τότες, η πείνα ήτανε, το '40-'41. Του λέει «Κάτσε! Α, βλέπεις είναι άδεια τα πράματα. Τώρα θα βάλουμε μπρος, θα μάσω, θα σου δώσουμε». «Τώρα το θέλω!». «Βρε αμάν!». «Τώρα το θέλω!». Και το στέλνει στη Χίο εξορία! Για... Βούλγαρος! [...] Ήταν απ' τη Παπαγιάννη στείλμένοι εκεί, προδομένοι! Ήταν το Αμμοχώρι!⁸⁷¹

Έρχεται μια φορά μια μεραρχία... Δεν θυμάμαι πώς λεγόταν, δη τώρα, δεν θυμάμαι! [...] Φέρσος ήταν ο πρόεδρος. Και τι του λέει ο ρουφιάνος;! Ατιμη πάστα! [...] «Από τη πρώτη πλατέα και πάνω, όλοι [...] Βούλγαροι» λέει. Α ρε ρουφιάνε, έχεις τριάντα παιδιά στο μέτωπο εκεί! [...] Αυτός ο ρουφιάνος τι του λέει;! [...] «Θα βάλεις σκοπιά» του λέει. «Αυτοί είναι όλοι Βούλγαροι!» λέει. Πα! [...] Το άλλο βράδυ έρχεται (σ.σ. ο μέραρχος), «με συγχωρείτε, με συγχωρείτε!» λέει. [...] «Αυτά μου τα έκανε ο πρόεδρός σας» λέει. «Από τη κάτω τη πλατέα, είναι όλοι Βούλγαροι»⁸⁷²

Οι ντόπιοι, οι οποίοι αυτούς που συλλάβανε είχανε μίση μεταξύ τους. Και... Η λέξις «γκραικομάνοι» είναι η χειρότερη που έχουνε οι αυτοί που μιλάν τα σλαβικά. Και εγώ τους... αυτούς τους σλάβους τους ονομάζω γενίτσαρους! Γιατί είναι Έλληνες, γεννημένοι στην... σ' αυτό τον τόπο, αλλά με τη προπαγάνδα, τη προπαγάνδα, που οι Τούρκοι αφήσανε τους Βουλγάρους να κάνουν πολλά σχολεία βουλγάρικα, και έτσι η γλώσσα αυτή έχει μείνει, είναι βουλγάρικη, είναι σλάβικη, και αυτοί τη λένε μακεδονική⁸⁷³

Τώρα, αυτή τη στιγμή, με τη... με Αμμοχώρι, με όλα τα χωριά, έχουμε τις καλύτερες φιλίες! Είχε μπει μια διχόνοια τότες...⁸⁷⁴

Τον πρόεδρο [...] έκαμνε [...] Το δρόμο το... το φλαμπουριώτικο τον έφτιαξε και [...] σε ένα μέρος εκεί πέρα [...] για να γυρίσουνε τα αυτοκίνητα [...] Ρωτήσανε τον άνθρωπο αυτόν, γιατί είπε ναι, να κοπεί

⁸⁷⁰ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁸⁷¹ Στο ίδιο.

⁸⁷² Στο ίδιο.

⁸⁷³ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁸⁷⁴ Στο ίδιο.

το... το χωράφι, εκεί να κάνουν τη στροφή. Ύστερα, ήρθε και λέει «γιατί πήρες τόσο πολύ μέρος;», και τον μπάτσισε... αυτό τον άνθρωπο (σ.σ. τον μετέπειτα πρόεδρο)!⁸⁷⁵.

Αλλά και οι αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη είναι ενδεικτικές:

...είναι πολύ μεγάλος φανατικός Έλληνας και έχει προξενήσει μεγάλα κακά εις τους ιδικούς μας Βουλγάρους Μακεδόνας...⁸⁷⁶

...διατί δεν παρέδωσε τα ίδια άλογα εις τους κατοίκους οι οποίοι είχαν παραδώσει τα άλογα αυτά εις τας Γερμανικάς Αρχάς...⁸⁷⁷

...διατί έστειλες εξορία στην Κρήτη κατοίκους του χωρίου (σ.σ. Παπαγιάννη) επί Ελληνικού καθεστώτος⁸⁷⁸

Όλο το χωριό έχει παράπονα από σένα. Εσύ από το)2)2 που ήλθεν η Ελλάς, έκαμες 13 χρόνια Πρόεδρος Κοινότητος... δεν εβοήθησες καθόλου τους δικούς μας αλλά υπεστήριζες την Ελλάδα. Εσύ έστειλες πολλούς εξορία και δεν τους βοήθησες καθόλου... Εγώ επέμεινα ότι... οποίος δεν κάθεται φρόνιμα αυτά παθαίνει...⁸⁷⁹

...αι πράξεις αυτές έλαβον χώραν από μόνου φυλετικού μίσους ενίων εντοπιών Βουλγαριζόντων των περίξ χωρίων Κ. Υδρούσας, Άνω Υδρούσης, Λεπτοκαρυών και Αμμοχωρίου διότι τα πάθη και μίση τούτων κατά των κατοίκων Φλαμπόρου, της Ελληνικής ταύτης φωλεάς, προχρονολογούνται από τεσσαρακονταετίας⁸⁸⁰

...εσείς πήρατε τα χωράφια από τα αδέρφια μας, εσείς τους στείλατε στην εξορία το 1940⁸⁸¹

⁸⁷⁵ Στο ίδιο.

⁸⁷⁶ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 12-13.

⁸⁷⁷ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 17.

⁸⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 18.

⁸⁷⁹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 20.

⁸⁸⁰ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπόρου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 27.

⁸⁸¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Δημητρίου Βασιλ. Ζουμπούλη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 37.

*Επί τριάκοντα έτη βασανίζατε τον πληθυσμόν μας και απαγορεύατε την γλώσσα μας*⁸⁸²

*...είμαι Έλληνα καταγόμενος απο τον Πόντονσείς είσασαν που τυραννούσατε τα αδέφια μου;*⁸⁸³.

4.2.4.2. Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού

Στην κατηγορία «Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού», εντοπίζονται 61 (38%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 15 (20,2%) στην Έκθεση του Μπόνη. Οι αναφορές κατανέμονται σε έξι υποκατηγορίες, ο τίτλος καθεμιάς από τις οποίες παραπέμπει στην αντίστοιχη έκφραση φιλοβουλγαρισμού.

α) Εκδηλώσεις υποδοχής των Βούλγαρων

Η υποκατηγορία «Εκδηλώσεις υποδοχής των Βούλγαρων» συγκεντρώνει 14 (8,7%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 4 (5,4%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Η είδηση της εισόδου βουλγαρικών στρατευμάτων στη Φλώρινα κινητοποίησε τους βουλγαρίζοντες της υπαίθρου, που εν αναμονή της άφιξης των Βούλγαρων και στα δικά τους χωριά, οργάνωσαν πανηγυρικές υποδοχές.

Οι εκδηλώσεις υποδοχής των Βούλγαρων περιγράφονταν ζωηρά από τους πληροφορητές:

*...χορέψαμε μαζί όλοι, πέσαν, πιαστήκαμε εκείνοι απ' τα ζωνάρια, εμείς άλλα [...] Χορό! [...] Χορό κάναν τα... Κάθε χωριό είχε τα όργανά του. Κάναμε χορό μαζί, χορεύαμε!*⁸⁸⁴

*...βγήκαμε έξω, τους καλωσορίσαμε, τους κάναμε. [...] Μόλις ήρθαν εδώ πέρα, φωνάζανε πολλά άτομα «ούρα!» [...] Όπως λέμε εμείς ζήτω, και αυτοί φωνάζανε οι δικοί μας «ούρα!» και πηδούσανε... Θέλαν να τους καλωσορίσουνε! Ζήτω να τους...*⁸⁸⁵

Ε όπως είπαμε και πριν, κάποιες προσκείμενες φιλικά οικογένειες, άτομα δηλαδή, τι οικογένειες, αρχηγοί οικογενειών, ναι, τους υποδέχτηκαν, απ'

⁸⁸² IMXA, Αναφορά Α. Σαχινίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 39.

⁸⁸³ IMXA, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 43-44.

⁸⁸⁴ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁸⁸⁵ Στο ίδιο.

ό,τι μου έχουνε διηγηθεί! [...] Δηλαδή μια μειοψηφία! [...] Εκτός απ' τις κρυφές εισβολές που κάνανε τμηματικά, κάποια στιγμή κάναν και μια πιο πανηγυρική είσοδο, ξέρω 'γω, απ' τη... απ' την Ιτιά στο χωριό. [...] Ε είχανε ειδοποιηθεί οι φίλα προσκείμενοι, ας το πούμε... ε και έγινε εκεί πέρα... «Ε καλώς τους!» ξέρω 'γω. «Να ζήσει ο βασιλιάς της Βουλγαρίας! Να ζήσει ο Χίτλερ!» και τα λοιπά!⁸⁸⁶

...και φωνάζανε οι δικοί μας εδώ, οι ντόπιοι, «ούρα! Ντα ζίβε τσαρ Μπόρις!». [...] «Αέρα! Να ζήσει ο βασιλιάς ο... Βόρις!». Και ψήσαν αρνιά και αυτά! Τρώγανε!⁸⁸⁷

Πολλοί χωρικοί υποδέχτηκαν με χορούς και γλέντια τους Βούλγαρους (σ.σ. στον Μεσόκαμπο), μεταποιώντας ελληνική σημαία σε σάβρακο, το οποίο φόρεσαν κιόλας⁸⁸⁸

Όργανα βάζανε στην πλατέα, χορεύανε οι Βούλγαροι! Με τις γυναίκες που ήταν... Οι κομματικοί που ήταν, ας πούμε...⁸⁸⁹

- Υπήρξαν συγχωριανοί σας που τους υποδέχτηκαν;

- Ναι, ναι, ναι!

- Πώς; Τι κάναν δηλαδή;

- Ε, ε! Χορούς, πράματα, φαγιά, πράματα! Αδέλφια!⁸⁹⁰.

Μια κάπως ιδιότυπη περίπτωση «υποδοχής» ήταν η εξής: «Μόλις εισέβαλαν οι Βούλγαροι, μια χήρα γυναίκα από τη Φλώρινα αναφώνησε “φτάνει οι Έλληνες έφαγαν το ψωμί της Ελλάδας, ας το φάνε τώρα οι Βούλγαροι!” και έβγαλε τα μαύρα και το τσεμπερί της».⁸⁹¹

Από την άλλη, οι ελάχιστες αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη δεν παρέχουν ιδιαίτερες λεπτομέρειες:

⁸⁸⁶ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

⁸⁸⁷ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁸⁸⁸ Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 16.5.2018.

⁸⁸⁹ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁸⁹⁰ Στο ίδιο.

⁸⁹¹ Προφορική μαρτυρία Ζωής Σ., στα πλαίσια συνέντευξης, 8.3.2018.

*Την επομένην Κυριακήν και ώραν 2 μ.μ. ... οι Βούλγαροι διασκεδάζοντες εις την πλατείαν του χωρίου, εις κοινήν θέαν όλων των συγκεντρομένων κατοίκων...*⁸⁹²

*...των χωρικών οι οποίοι έλαβον μέρος την ώραν εκείνην στο χορό των Βουλγάρων . έξω στην πλατεία*⁸⁹³

*...εις την κεντρικήν πλατείαν του χωρίου οι κάτοικοι δι'εγχωρίων οργάνων εώρταζον την υποδοχήν των Βουλγάρων*⁸⁹⁴.

β) Αψίδες

Η υποκατηγορία «Αψίδες» παρουσιάζεται σε 5 (3,1%) αναφορές των συνεντεύξεων, ενώ δεν απαντάται στην Έκθεση του Μπόνη.

Ως αψίδες ορίζονται οι αρχιτεκτονικές κατασκευές καμπύλου σχήματος, ομοίου με τόξο. Στην προκειμένη περίπτωση, βέβαια, επρόκειτο για ξύλινες καμάρες, επενδυμένες με κλαδιά και διακοσμημένες με φωτογραφίες του βασιλιά Μπόρις Γ',⁸⁹⁵ οι οποίες προϋπήρχαν στην περιοχή της Φλώρινας, ήδη πριν από τη βουλγαρική εισβολή.

Οι πληροφορητές απέδιδαν την κατασκευή αψίδων στους βουλγαρόφρονες, ενώ προσδιόριζαν και τη γεωγραφική τους κατανομή:

*Αψίδες στήσανε στ' Αμμοχώρι! [...] Τ' άκουγα, δεν τα είδα, τ' άκουγα ότι στήσανε αψίδες στ' Αμμοχώρι...*⁸⁹⁶

- Αψίδες;! [...] Ωωω! Γεμάτο! [...] Όταν μπαίνουμε στην πρώτη πλατέα, στα δύο σπίτια ανάμεσα, εκεί πέρα, στο στενό.

- Να περνάμε από κάτω απ' τη σημαία;! Βούλγαροι! Να τους αρέσει... πάρα πολύ!

*- Στην πλατέα είχε, πιο πέρα είχε! Τρεις-τέσσερις αψίδες!*⁸⁹⁷

*Είχαν κάνει μία αψίδα ε... στο χωριό (σ.σ. στο Αμμοχώρι)*⁸⁹⁸

⁸⁹² ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 16.

⁸⁹³ Στο ίδιο, σ. 17.

⁸⁹⁴ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 19.

⁸⁹⁵ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁸⁹⁶ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁸⁹⁷ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

Οι βουλγαρίζοντες είχαν στήσει αφίδες στο χωριό μας (σ.σ. Μεσόκαμπο), τη Σιταριά, το Πέρασμα και το Αμμοχώρι⁸⁹⁹

Γιατί αυτοί που... που φωνάζουνε τώρα για τη... για τη Μακεδονία πρ... στην Κατοχή είχανε αφίδες στα χωριά! Στο... Στο Πέρασμα, στο Αμμοχώρι, στη Κάτω Υδρούσα, είχανε το βασιλιά [...] το Μπόρι⁹⁰⁰.

γ) Δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας

Και η υποκατηγορία «Δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας» αντιπροσωπεύεται μόνο στις συνεντεύξεις, όπου και αριθμεί 8 (5%) αναφορές.

Ήδη από το 1941, Βούλγαροι προπαγανδιστές διέσπειραν φήμες περί ενσωμάτωσης της Φλώρινας στη Βουλγαρία και προσπαθούσαν, υποσχόμενοι ευνοϊκή μεταχείριση και τρόφιμα, να πείσουν τους κατοίκους να δηλώσουν βουλγαρική εθνικότητα. Έτσι, πέρα από τους συνειδητά βουλγαρίζοντες, κάποιοι έλαβαν βουλγαρική ταυτότητα, ώστε να εξασφαλίσουν τρόφιμα και να συντηρήσουν τις οικογένειές τους.

Για το ζήτημα αυτό, οι πληροφορητές επεσήμαναν:

- Δήλωσαν κάποιοι απ' το χωριό σας Βούλγαροι;

[...]

- Οχ... Ένας μόνο! Λίτσνα κάρτα λεγότανε! Λίτσνα κάρτα η δικιά τους, και πήγαινε και ερχότανε αυτός. Γιατί ο γιός του πήγαινε στο γυμνάσιο το βουλγάρικο στο Μπίτολα. Άλλος ουδείς!⁹⁰¹

Μία οικογένεια, δίπλα στη μάνα μου μένανε, ήτανε εντόπιοι! Είχα... Αυτή η γυναίκα παντρεύτηκε, και είχε ένα παιδί από άλλον άντρα! Στο μεταξύ, ήρθανε σε ρήξη αυτή η οικογένεια, και λέει αυτό το παιδί τον παραπατέρα του «για είκοσι οκάδες καλαμπόκι, δηλώθηκες Βούλγαρος!». Ε τότε και πείνα ήτανε, και ίσως...⁹⁰²

⁸⁹⁸ Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

⁸⁹⁹ Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 16.5.2018.

⁹⁰⁰ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁹⁰¹ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁹⁰² Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

*Είχαν δηλώσει πολλοί!*⁹⁰³

*Πολίτης ήτανε [...] στο κράτος της Βουλγαρίας! [...] Ε του Τράιτσε (σ.σ. του Σέκρη) ο... ο αδερφός!*⁹⁰⁴

- *Βουλγαρική ταυτότητα δήλωσαν κάποιοι απ' το χωριό σας;*

- *Ε είχε, είχε! Αυτοί οι ίδιοι του, που μπήκαν στο χορό. Αυτοί ήταν!*

- *Ονόματα μπορούμε να πούμε;*

[...]

- *Δεν θυμάμαι! Να μη λέμε ονόματα, δίχως να...*⁹⁰⁵

Και ορισμένοι από το χωριό μας πήγανε και πήρανε καλαμπόκι, αλλά, για να κάνουν αυτό, έπρεπε να υπογράψουνε ότι αναιρούμε την ελληνική ιθα... ιθαγένεια! [...] Και, θυμάμαι, ήτανε κάπου δεκαπέντε οικογένειες απ' το Φλάμπουρο, παν να πάρουνε [...] καλαμπόκι! Γιατί πεινούσανε! [...] Θυμάμαι [...] ο παπά Γαβρίλης δεν ήτανε παπάς τότε, ήταν ο Πέτσες εκεί πέρα, που παίρναν. Και το λέει «ζάδερφε» του λέει «και σύ εδώ πέρα;». «Ρε γάιδαρε» του λέει «πώς μπόρεσες να μου... να πεις τέτοια κουβέντα;! Όταν έστειλα τη γυναίκα μου να πάρει δύο οκάδες βριζίσιο αλεύρι... την έδιωξες! Πεινούσαμε ρε για να στείλω τη γυναίκα μου να πάρει τ' αλεύρι». [...] «Και τώρα θα μου πεις εσύ;! Και Τάταρος θα γίνω να σώσω τα παιδιά μου!» λέει⁹⁰⁶.

Επιβεβαιώνεται, λοιπόν, πως η δήλωση βουλγαρικής ταυτότητας υπαγορεύτηκε πράγματι σε ορισμένες περιπτώσεις από την ανάγκη για επιβίωση.

δ) Η παρουσία των Βούλγαρων ως ευκαιρία εκδίκεσης ελληνοφρόνων γηγενών και προσφύγων

Στην υποκατηγορία «Η παρουσία των Βούλγαρων ως ευκαιρία εκδίκεσης», καταγράφονται 7 (4,3%) αναφορές των συνεντεύξεων, και μόλις 2 (2,6%) της Έκθεσης του Μπόνη.

⁹⁰³ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁹⁰⁴ Στο ίδιο.

⁹⁰⁵ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁹⁰⁶ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

Όπως προαναφέρθηκε, η παρουσία των Βούλγαρων ανακίνησε εθνοτικές, προσωπικές και πολιτικές διαφορές παρελθόντων χρόνων, με αποτέλεσμα μερίδα βουλγαροφρόνων να θεωρήσει τη στιγμή κατάλληλη για εκδίκηση.

Η εκδήλωση εκδικητικών τάσεων αποτυπώνεται στις αναφορές των πληροφορητών:

Ένας απ' το χωριό μας τον είχε βάλει στο μάτι. Σου λέει «άμα μου πέσεις στα χέρια, θα σε κανονίσω!». Μπατσάνης λεγότανε. Και παίρνει δύο Βούλγαρους και του λέει «θα πάμε σ' ένα σπίτι». Αυτός πήγε, πήγαινε να πάρει το Τσαλδάρη...⁹⁰⁷

Τώρα ήταν πραγματικά στρατιώται Βούλγαροι, ή η Σιταριά τα έκανε εκδίκηση στους... δικούς μας από 'δω;! Αυτό δεν μπορούμε να το ξέρουμε!⁹⁰⁸

Αυτές οι φασαρίες έγιναν μετά. Για εκδίκηση, για δεν ξέρω εγώ τι...⁹⁰⁹

Και που λες, σχεδιάζανε οι γέροι τώρα! «Οι Βούλγαροι ήρθανε! Η Βουλγαρία θα 'ρθει οπωσδήποτε στο χωριό, δηλαδή στην Ελλάδα! Θα φύγει η Γκάρτσια!» [...] Και σχεδιάζαν οι γέροι! «Εσύ είσαι φτωχός;». «Ναι!». [...] «Και 'γω είμαι φτωχός. Εγώ θα το πάρω, άμα θα φέει, άμα θα φύγει ο Μέλικ, εγώ θα είμαι! Και ο Μαυροματίδης άμα θα φύγει, εσύ θα πάρεις του Μαυροματίδη το σπίτι, εγώ θα πάρω του Μέλικ το σπίτι!». Χαρά μεγάλη! «Θα 'ρθουν οι Βούλγαροι, θα 'ρθούνε να πάρουμε τα οικόπεδα!»⁹¹⁰

Κάτω Υδρούσας, ήταν πολλοί γέροι φανατικοί, γιατί αυτό ξέρανε στα βουλγάρικα σχολεία [...] Και είχανε συνεδρίαση, μόλις ήρθαν οι Γερμανοί με [...] τους Βουλγάρους σύμμαχοι... [...] «'Ηρθε το δικό μας τώρα!» λένε. Και είχανε μια συνεδρίαση! [...] Και τώρα, όλοι αυτοί οι φανατικοί «τι θα κάνουμε με τους γκραικομάνηδες; Τώρα, ήρθε το δικό μας!». [...] Η πολυψηφία λέει «θα τους σκοτώσουμε όλους!». Σηκώνεται ένας γεροντάκος... [...] Και λέει «για να στάσου, ρε παιδιά! Εμείς εδώ ζούμε για πολλά χρόνια στο ίδιο χωριό. Πώς μπορούμε να σκοτώσουμε τους φίλους που ξέρουμε και... και έχουμε αλλάξει και [...] παντρείς;!». [...] «Δεν

⁹⁰⁷ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁹⁰⁸ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁹⁰⁹ Στο ίδιο.

⁹¹⁰ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

μπορούμε να κάνουμε αυτό, να τους σκοτώσουμε! Θα τους έχουμε εδώ και θα τους προφυλάζουμε!» λέει. Ο γέρος νίκησε με την κουβέντα, με τις ωραίες κουβέντες που είπε, και δεν πειραχτήκανε!⁹¹¹

Revenge το λένε οι Εγγλέζοι! *Revenge is...* Και αυτό κάνανε αυτοί που ήρθε η εξουσία τους! Και αντίποινα! Τα αντίποινα είναι άσχημο πράμα!⁹¹²

Τον πρόεδρο, που τον πήρανε και το σκοτώσανε, τον κρεουργήσανε! [...] Ήρθε μια περίπτωση [...] έκαμνε [...] Το δρόμο το... το φλαμπουριώτικο τον έφτιαξε και [...] σε ένα μέρος εκεί πέρα [...] για να γυρίσουνε τα αυτοκίνητα [...] Ρωτήσανε τον άνθρωπο αυτόν, γιατί είπε ναι, να κοπεί το... το χωράφι, εκεί να κάνουν τη στροφή. Ύστερα, ήρθε και λέει «γιατί πήρες τόσο πολύ μέρος;», και τον μπάτσισε... αυτό τον άνθρωπο! [...] Και σκοτώσανε αυτόν τον άνθρωπο, γιατί, για το μισό [...] για λίγα μέτρα που πήρε για το δρόμο, όχι για τον εαυτό του!⁹¹³.

Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι δύο αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη:

*Πάντα δε τ'αντωτέρω διέπραξαν δια λόγους εκδικητικούς και τη προδοσία των βουλγαριζόντων του χωρίου (σ.σ. Παπαγιάννη) και ουχί δι'άλλον τινά λόγον ασφαλείας*⁹¹⁴

...αι πράξεις αύται έλαβον χώραν από μόνου φυλετικού μίσους ενίων εντοπίων Βουλγαριζόντων των περίξ χωρίων Κ. Υδρούσας, Άνω Υδρούσης, Λεπτοκαρυών και Αμμοχωρίου...

*Οι τακτικοί δε στρατιώται, νομίμως φέροντες όπλα, εγένοντο όργανα μυσιρά των ομοφύλων των κακούργων*⁹¹⁵.

⁹¹¹ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁹¹² Στο ίδιο.

⁹¹³ Στο ίδιο.

⁹¹⁴ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 18.

⁹¹⁵ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεση του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 27.

ε) Προδοσίες, συνεργασία και συμμετοχή σε βουλγαρικές βιαιότητες

Η υποκατηγορία «Προδοσίες, συνεργασία και συμμετοχή σε βουλγαρικές βιαιότητες» είναι η πολυπληθέστερη της κατηγορίας «Εκφράσεις φιλοβουλγαρισμού» σε αναφορές, τόσο στις συνεντεύξεις (24/14,9%) όσο και στην Έκθεση του Μπόνη (9/12,2%).

Στις σχετικές αναφορές των πληροφορητών, κυριαρχεί η λέξη «προδότης», τα ομόρριζα και τα συνώνυμά της:

Και υπήρχαν, ας πούμε, οι καλοθεληταί! Ε σε αυτά τα πράματα πάντα υπάρχουνε! «Ποιος, ποιοι είναι εδώ οι πιο αυτοί;». «Ο τάδε, ο τάδε, ο τάδε!». Και... ήρθανε και τους δείρανε⁹¹⁶

- «Έχεις, ας πούμε... καταδότες».

- Προδότες, προδότες, ναι!⁹¹⁷

«Και... Και το φταίξιμο είναι» λέει «στους δικούς σας τους χωρικούς, οι οποίοι» λέει «καταδίνουν και μα... σας συκοφαντούνε» λέει. [...] «Σαν αντιβουλγαρισμό, σαν ότι δεν θέλετε, ας πούμε, το καθεστώς αυτό και τα λοιπά»⁹¹⁸

Γιατί ο κουνιάδος μου, όταν ήτανε δάσκαλος, ε στο... μια μέρα ρωτούσε τα παιδιά «τι κάνετε τα βράδια στα σπίτια σας;». [...] Σηκώνεται ένας μαθητής και λέει «κάθε βράδυ, έρχονται στο σπίτι μας με κάπες!». [...] «Έρχ... Έρχονται» λέει «στο σπίτι μας», δεν ξέρω πόσα άτομα είπε, «και μιλάνε». «Και τι λένε;». Το παιδάκι λίγα πράματα, κάτι τους είπε! Δηλαδή απ' αυτό ο κουνιάδος μου, ήτανε είπαμε δάσκαλος, κατάλαβε ότι κάτι γίνεται. [...] Αυτοί, κάθε βράδυ, συγκεντρώνονταν σε διαφορετικά σπίτια, και τους έπιασαν. Ήταν αυτό στην Κατοχή, αλλά... αλλά με τον βουλγάρικο στρατό! Βουλγάρικο!⁹¹⁹

Ο τότε πρόεδρος του χωριού, Γρηγόριος Μιχάλτσης, έστειλε τον αδελφό του, Κωνσταντίνο Μιχάλτση, να οδηγήσει τους Βούλγαρους στο μοναστήρι

⁹¹⁶ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

⁹¹⁷ Στο ίδιο.

⁹¹⁸ Στο ίδιο.

⁹¹⁹ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, όπου κρύβονταν οι αντάρτες. Οι Βούλγαροι όμως επέστρεψαν, ώστε να μην έχουν απώλειες⁹²⁰

...γιατί... από το Αμμοχώρι τους είχαν προδώσει οι ντόπιοι⁹²¹

...προδοθήκανε στον Σκοπό πέντε άτομα...⁹²²

Μας καρφώνανε! Ε όταν τα... βάλαν το χωριό όλο εδώ πέρα και μας κάναν έλεγχο στα σπίτια όλων, και δεν βρήκαν τίποτα, πείστηκαν ότι είναι ρουφιανιά!⁹²³

Και, βέβαια, κάποιος πρέπει να ξέρασε ποιος ήτανε...⁹²⁴

Είχε, είχε! Συνεργάτες είχε!⁹²⁵

Δεν φταίγανε! Τους παράδωσαν [...] που λέμε, προδότη!⁹²⁶

- Κλέψαν οι τοπικοί!

- Οι προδότη!⁹²⁷

Το παιδί αυτό που λέμε, απ' το ΕΛΑΣ που έφυγε, πάλι... το κάρφωσαν! [...]

Το κάρφωσαν, για να το συλλάβουν! Αλλά τρέζαν, τον γλύτωσαν το παιδί!

Θα ήταν καθαρισμένο!⁹²⁸

- Αλλά εδώ έτυχε, σ' αυτή την... σ' αυτό το χωριό, να είναι και ένας ψαράς!

Πουλούσε ψάρια εκείνη την ημέρα. Από τη... Από τη Λεπτοκαρυά! Λοιπόν!

Α... Ζήτησε άδεια να φύγει, να πάει στο... στη Λεπτοκαρυά. Ύστερα από τρεις μέρες, του δώσανε άδεια να πάει στη Λεπτοκαρυά, αλλά αυτός πήγε και ειδοποίησε τους Βουλγάρους ότι οι αντάρται είναι στο... στο Φλάμπουρο!

[...]

- Γιώργο τον έλεγαν! Γιώργο!

[...]

⁹²⁰ Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 13.3.2018.

⁹²¹ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁹²² Στο ίδιο.

⁹²³ Στο ίδιο.

⁹²⁴ Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

⁹²⁵ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁹²⁶ Στο ίδιο.

⁹²⁷ Στο ίδιο.

⁹²⁸ Στο ίδιο.

- Εμείς το... Με το παρατσούκλι του, ήτανε «Πεσκάρ»! [...] Με την καταγγελία αυτουνού, πήρανε τα άλογα οι [...] Βούλγαροι και ήρθανε...⁹²⁹
Να σου πω την περίπτωση με τον πρόεδρο! Τον πρόεδρο, που τον πήρανε και το σκοτώσανε, τον κρεουργήσανε! [...] Και σκοτώσανε αυτόν τον άνθρωπο, γιατί, για το μισό [...] για λίγα μέτρα που πήρε για το δρόμο, όχι για τον εαυτό του! Και ξ... Και ήξερα και το όνομά του αυτόν που έβαλε να τον πιάσουν. Ο Χρήστος!⁹³⁰.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις των Φλαμπουριωτών πληροφορητών για την εκτέλεση των επτά (7) συγχωριανών τους στο Αμμοχώρι:

- Μα... Σας είπα από την αρχή! Οι Βούλγαροι δεν τους σκοτώσανε. Οι ντόπιοι τους σκοτώσαν! Όπως ο Καϊάφας...
- Μα... Έτσι, όλοι μαζί!
- ...«νίπτω τας χείρας», άφησε τους Εβραίους να πάρουνε το... την κατάρα του!⁹³¹
- Εκεί, οι πολίται τους σκοτώσανε!
- Οι πολίται!⁹³².

Συναφές είναι και το περιεχόμενο των αναφορών της Έκθεσης του Μπόνη, όπου μερικοί «προδότες» κατονομάζονταν:

Υποδείξει Βουλγαριζόντων συνελήφθησαν οι κάτωθι κάτωθι Έλληνες :...⁹³³
...μετέβησαν εις την οικίαν μας οδηγούμενοι υπό των χωρικών Δράκου Β. και Μαντά Μ...⁹³⁴
Την στιγμήν αυτήν καταφθάνει ένας εκ των κατοίκων Παπαγιάννης Κων.Δημητρίου Δείκος ονόματι υπόπτων φιλοβουλγαρικών φρονημάτων...

⁹²⁹ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁹³⁰ Στο ίδιο.

⁹³¹ Στο ίδιο.

⁹³² Στο ίδιο.

⁹³³ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 7-8.

⁹³⁴ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 11.

*Προφανώς ο ανωτέρω ήτο απεσταλμένος των Βουλγάρων ίνα παρακολουθήση με τι ησχολείτο ο Πρόεδρος και οι λοιποί συγκεντρωμένοι*⁹³⁵

*Πάντα δε τ'αντωτέρω διέπραξαν... τη προδοσία των βουλγαριζόντων του χωριού...*⁹³⁶

*...ενεφανίσθη εις υπαξιωματικός ονόματι Γεώργιος Γιαντσλοφ... μετά του γειτόνος μου συγχωριανού μου Ηλία Πέτρου Ύνδου...*⁹³⁷

...αι πράξεις αύται έλαβον χώραν από μόνου φυλετικού μίσους ενίων εντοπίων Βουλγαριζόντων των περίξ χωρίων Κ. Υδρούσας, Άνω Υδρούσης, Λεπτοκαρυών και Αμμοχωρίου...

*Οι τακτικοί δε στρατιώται, νομίμως φέροντες όπλα, εγένοντο όργανα μυσιρά των ομοφύλων των κακούργων*⁹³⁸

*...το πλείστον των αγελάδων ημών διεκομίσθη εις Μοναστήριον Βουλγαρίας υπό Βουλγάρων στρατιωτών και Βουλγαριζόντων πολιτών*⁹³⁹

*...τρεις Βούγλαροι στρατιώται συνοδευόμενοι και από τον Πρόεδρον της Κοινότητος (σ.σ. Αμμοχωρίου) ήλθον εις την οικίαν μου και εξήτησαν να τους ακολουθήσω...*⁹⁴⁰.

Καθίσταται σαφές, λοιπόν, πως ορισμένοι βουλγαρίζοντες, όχι απλά υποκίνησαν, αλλά συμμετείχαν κιόλας σε βουλγαρικές βιαιότητες, δικαιώνοντας έτσι την καχυποψία και τους φόβους του νομάρχη Μπόνη. Αποκορύφωμα της ανθελληνικής τους δράσης υπήρξε αναμφίβολα η φρικιαστική δολοφονία των κατοίκων του Φλαμπούρου στο Αμμοχώρι, της οποίας φέρονται ως ηθικοί αυτουργοί.

⁹³⁵ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 16.

⁹³⁶ Στο ίδιο, σ. 17.

⁹³⁷ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 18.

⁹³⁸ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωριού Φλαμπούρου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 27.

⁹³⁹ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γ. Φαρμάκη, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 32.

⁹⁴⁰ ΙΜΧΑ, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 43.

στ) Συμμετοχή στην «Οχράνα»

Στην υποκατηγορία «Συμμετοχή στην “Οχράνα”», τοποθετούνται 3 (2%) αναφορές των συνεντεύξεων, ενώ, για μια ακόμη φορά, δεν απαντάται καμία στην Έκθεση του Μπόνη.

Οι αναφορές των πληροφορητών, παρότι λίγες και συνοπτικές, δεν στερούνται ποιοτικού ενδιαφέροντος, ειδικά από τη στιγμή που κέντρο των εξοπλισμένων βουλγαροφρόνων είχε χριστεί η Καστοριά, και όχι η Φλώρινα:

«Γιατί λες ψέματα;» του λέει του... στον Κάλτσεφ! «Οι δικοί σου είναι οπλισμένοι! Δεν οι άνθρωποι ότι έχουν όπλα, οπλίστηκαν, γιατί είναι οπλισμένοι οι δικοί σου» του λέει (σ.σ. ο φρούραρχος)! Και του φωνάζει ο Κάλτσεφ «μπράκια, ντουνέσι τι πούσκιτε, ότι κι μα ου τέπατ». [...] «Αδέλφια, φέρτε τα όπλα» λέει «γιατί θα με σκοτώσουν και μένα». Και τους έφεραν τα όπλα...⁹⁴¹

- Οχρανίται είχε! [...] Όχι μονάχα οχρανίται...

- Από ποιον είχαν οπλιστεί;

- Από Βουλγάρους!⁹⁴²

Ο Κάλτσεφ είχε οργανώσει πολλά χωριά και τα είχε οπλίσει! Το... Τη Βεύη, τη Σιταριά, τον Αετό, το Σκλήθρο, και δεν ξέρω πόσα άλλα από 'κείνη τη μεριά!⁹⁴³.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η χαμηλή συχνότητα αναφορών μάλλον καταδεικνύει ότι ο εξοπλισμός χωριών της Φλώρινας από Βούλγαρους δεν έλαβε μαζικές διαστάσεις.

4.2.4.3. Το αίσθημα φόβου και η εγκατάλειψη των χωριών

Η κατηγορία «Το αίσθημα φόβου και η εγκατάλειψη των χωριών» συγκεντρώνει 23 (14,3%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 12 (16,2%) στην Έκθεση του Μπόνη.

⁹⁴¹ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁹⁴² Στο ίδιο.

⁹⁴³ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

Η παρουσία των Βούλγαρων και τα έκτροπα στα οποία προέβαιναν είχαν τρομοκρατήσει τους κατοίκους της υπαίθρου, με αποτέλεσμα αρκετοί από αυτούς να εγκαταλείπουν τα χωριά τους και να καταφεύγουν είτε σε γειτονικά χωριά είτε στην ασφάλεια της Φλώρινας.

Το κλίμα φόβου που επικρατούσε στην περιοχή διαφαίνεται στις αναφορές, και ειδικά στο λεξιλόγιο, των πληροφορητών:

- Γιατί ήρθατε στη Φλώρινα;

[...]

- Ε γιατί τους σάπισαν στο ζύλο [...] και έπρεπε να... εδώ να... να νοσηλευτεί! Ε βέβαια! [...] Τρία άτομα ήταν, ο πατέρας, η μάνα και η αυτή ήτανε, οπότε σου λέει «πάμε να φύγουμε». Στο χωριό, ποιος θα τους...⁹⁴⁴

Όλος ο κόσμος ο οποίος είχε φοβηθεί από αυτή την κατάσταση είχε έρθει μες στην πόλη. Η οποία πόλη ήταν θωρακισμένη...⁹⁴⁵

...και έφυγε απ' το χωριό με την οικογένειά του, όχι στην αρχή την οικογένεια, γιατί ήταν Κατοχή. Είχε κουνιάδα αυτός στην Αθήνα, και τον πήγανε εκεί στους γιατρούς⁹⁴⁶

Ο φόβος και ο τρόμος ήτανε πολύς! Όλοι κρατούσαν τα στόματά τους κλειστά, να μην πάθουνε αυτά που πάθαμε και εμείς⁹⁴⁷

Και από τη σκιά τους φοβόντουσαν ο κόσμος τότε! Γιατί... Απ' αυτά που γινότανε ο καθένας... Φόβος και τρόμος ήτανε!⁹⁴⁸

Στο Φλάμπουρο, έφυγαν οι χωρικοί στα... στα βουνά. Φοβήθηκαν...⁹⁴⁹

Η αδερφή μου και ο πατέρας μου έφυγαν! Πήγανε στη Φλώρινα! Δεκαπέντε μέρες μείνανε σε... σ' ένα σπίτι εκεί! [...] Του Φίλιππα!⁹⁵⁰

Ο κόσμος [...] ο παραπάνω είχε φύγει πάνω, Λεπτοκαρυά! Φοβόταν!⁹⁵¹

- Φεύγαμε εμείς!

⁹⁴⁴ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

⁹⁴⁵ Στο ίδιο.

⁹⁴⁶ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁹⁴⁷ Στο ίδιο.

⁹⁴⁸ Στο ίδιο.

⁹⁴⁹ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁹⁵⁰ Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

⁹⁵¹ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

[...]

- *Να Κότορι! (Στην Υδρούσα!)*⁹⁵²

*Έτσι, ήσυχα... Όλοι ήσυχα καθόταν! Φοβότανε όλοι! [...] Όλοι φοβόταν απ' τους Βουλγάρους!*⁹⁵³

*Εμείς κρυβόμασταν, φεύγαμε!*⁹⁵⁴.

Την ίδια εικόνα, τρομοκρατίας και εγκατάλειψης των χωριών, μας δίνουν και οι αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη:

*Ο πολύς κόσμος είχε καταληφθή από τρόμον εκ των καθημερινώς αφικνουμένων ειδήσεων εκ της υπαίθρου περί των εκτρόπων*⁹⁵⁵

*...πιθανώς εκ φόβου θα προέβαιναν οι νέοι εις ενέργειας ανθελληνικάς...*⁹⁵⁶

*...ευρίσκεται εις Φλώριναν και πρόκειται να φύγη δια την Θεσ/νίκην...*⁹⁵⁷

*...απήνησα ότι φοβούμαι να πάω σπίτι μου...*⁹⁵⁸

*...και έκτοτε μένω στη Φλώρινα*⁹⁵⁹

*...καθ'ότι το ήμισυ των ανδρών του χωρίου παρευρίσκονται εις Φλώριναν αι δε οικογένειά των ζουν με τρόμο και φόβο*⁹⁶⁰

*Ο τρόμος των (σ.σ. μαθητών) δεν περιγράφεται ,ήρχισαν άπαντες να κλαίωσι και εξητούσαν να μεταβώσι εις τας εστίας των*⁹⁶¹

*Έκτοτε δεν μετέβην εις το Σχολείον και δεν θα μεταβώ αν δεν καταλάβω ότι δεν διατρέχω κίνδυνον*⁹⁶²

*...δια τινα λόγον οι πρόσφυγες φεύγουν εκ του χωρίου*⁹⁶³

⁹⁵² Στο ίδιο.

⁹⁵³ Στο ίδιο.

⁹⁵⁴ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁹⁵⁵ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 2.

⁹⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 10.

⁹⁵⁷ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 11.

⁹⁵⁸ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 19.

⁹⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 20.

⁹⁶⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Τριποτάμου Δ. Παπαευαγγέλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 36.

⁹⁶¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Σ. Τυκφέση, Έκθεσις..., ό.π., σ. 41-42.

⁹⁶² Στο ίδιο, σ. 42.

...κλαίουσαν και κατατρομαγμένην κόρην της Βικτωρίας Μάνη...⁹⁶⁴.

4.2.4.4. Ενέργειες που στρέφονταν, άμεσα ή έμμεσα, κατά των Βούλγαρων

Η κατηγορία «Ενέργειες που στρέφονταν, άμεσα ή έμμεσα, κατά των Βούλγαρων» περιλαμβάνει 21 (13%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 25 (33,8%), τις περισσότερες από κάθε άλλη, στην Έκθεση του Μπόνη. Πρόκειται για τη μοναδική κατηγορία, όπου η Έκθεση του Μπόνη υπερτερεί ποσοτικά έναντι των συνεντεύξεων.

Στις αναφορές των πληροφορητών, ως «αντιστασιακές» ενέργειες των κατοίκων ταυτοποιήθηκαν:

- Η οπλοκατοχή:

- *Ο πατέρας μου είχε όπλο! Είχε όπλο! [...] Είχε όπλο! Ο πατέρας μου είχε όπλο! Θυμάμαι όπλο...*

- *Ότι είχε περίστροφο, είχε, είχε!*

- *Το έκρυβε, το έκρυβε!*

- *Είχε χειροβομβίδες, είχε...*

- *Κάτω από το μαξιλάρι το έκρυβε*⁹⁶⁵

Και ο παππούς μου τα άκουσε αυτά όλα, επειδή ήξερε και τα βουλγάρικα, και άρχισε να του... να του φωνάζει στον Κάλτσεφ. Έτσι είναι! «Εμείς, ναι, είμαστε οπλισμένοι» του λέει ο παππούς «αλλά και οι δικοί σου είναι οπλισμένοι». Και φωνάζει! Φωνά... Φωναχτά! Και λέει «εμείς περιμέναμε να 'ρθει μια μεγάλη δύναμη» λέει «να μας φέρει ειρήνη και αυτά. Και μας φαίνεται» λέει «ότι οι Βουλγάροι» λέει «μας κάνουνε εμάς ότι είμαστε κομμουνιστάι και τα λοιπά. Αυτοί είναι» λέει «οι κομμουνιστάι και οι αυτοί! Γιατί αυτοί... συγγενεύουν με τους Βουλγάρους! Εγώ» λέει «πολέμησα με τον Κάιζερ» λέει «τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, με χίλια άτομα που είχα» λέει «μαζί μου. Πολέμησα» λέει «υπέρ των Γερμανών». Και ο Γερμανός [...] Του λέει του διερμηνέα «τι λέει... αυτός ο κύριος;». «Λέει ότι αυτοί συγγενεύουν με τη... με τη Ρωσία λέει! Είναι... είναι συγγενής, λέει, και κομμουνιστάι! Εμείς δεν είμαστε κομμουνιστάι εδώ! Εγώ, λέει, πολέμησα με

⁹⁶³ IMXA, Έκθεσις ιερέως Παπαπαναγιώτη Χατζόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 45.

⁹⁶⁴ IMXA, Αναφορά Νομάρχη Κ. Μπόνη προς την Κράϊσκομαντατούρ, Έκθεσις..., ό.π., σ. 51.

⁹⁶⁵ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

τον Κάιζερ, λέει, στο Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με χίλια άτομα». «Αουγκρούτ» του λέει και ο Γερμανός! «Και μας λένε» λέει «εμείς έχουμε όπλα» του λέει «αλλά και αυτοί έχουν όπλα!». Και ο Γερμανός του λέει... Του βγάζει το περίστροφο! «Γιατί λες ψέματα;» του λέει του... στον Κάλτσεφ! «Οι δικοί σου είναι οπλισμένοι! Δεν οι άνθρωποι ότι έχουν όπλα, οπλίστηκαν, γιατί είναι οπλισμένοι οι δικοί σου» του λέει! Και του φωνάζει ο Κάλτσεφ «μπράκια, ντουνέσι τι πούσκιτε, ότι κι μα ου τέπατ». [...] «Αδέλφια, φέρτε τα όπλα» λέει «γιατί θα με σκοτώσουν και μένα». Και τους έφεραν τα όπλα, και οι δικοί μας δηλώσαν μισά όπλα, τα μισά τα κρύψαν!⁹⁶⁶.

- Η υποβολή παραπόνων στις ελληνικές και γερμανικές αρχές:

Την άλλη μέρα, τον φέρανε τον άντρα μου εδώ, να πάνε να διαμαρτυρηθούνε εδώ στους Γερμανούς τι κατάσταση είναι αυτή, και χτύπησαν και... σακάτεψαν τόσον κόσμο⁹⁶⁷

Και το ανάφερε στον στρατό, στην αστυνομία, δεν ξέρω! Και πάνε ένα βράδυ... [...] και τους έπιασαν. Ήταν αυτό στην Κατοχή, αλλά... αλλά με τον βουλγάρικο στρατό! Βουλγάρικο!⁹⁶⁸

Μαζεύτηκαν και πήγανε στον νομάρχη και στον ανώτερο των Γερμανών, τότε ήταν οι Γερμανοί, για να παραπονεθούνε τι κατάσταση είναι αυτή, να χτυπάν την... τρομοκρατούν όλες τις οικογένειες και όλους τους ανθρώπους!⁹⁶⁹.

- Η άρνηση διέλευσης κάτω από αψίδες και η καταστροφή τους:

Οι δικοί μας, σαν Πόντιοι που ήσανε, δεν περνούσανε κάτω απ' τις αψίδες! Γυρνούσ... Περνούσανε από δίπλα!⁹⁷⁰

Ήτανε ένα παιδί, Πόντιος, σκοτώθηκε από τους αντάρτες στον Εμφύλιο Πόλεμο! Ο Δημητρός! Γε... Γεμάτο παιδί! Εμείς ήμασταν πιο μικροί,

⁹⁶⁶ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁹⁶⁷ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁹⁶⁸ Στο ίδιο.

⁹⁶⁹ Στο ίδιο.

⁹⁷⁰ Στο ίδιο.

εκείνος ήταν πιο μεγάλος, και... έπαιρνε πέτρες μεγάλες, σαν το φλιτζάνι, πιο μεγάλες. Μπαμ, τη φωτογραφία από τη μια μεριά στην άλλη!⁹⁷¹

Και επειδή, σαν νεαρό παιδί, λίγο πιο... ζεστό το αίμα του, δεν τον άρεσε αυτό εδώ [...] Ε λέει στον μπαμπά του «εγώ είμαι λίγο κουρασμένος» [...] Του λέει «σε παρακαλώ, είμαι λίγο κουρασμένος! Εγώ θα κοιμηθώ πίσω στο κάρο, οδήγησέ το εσύ». Περίεργο αυτό εδώ, γιατί συνήθως το οδηγούσε ο πατέρας μου! [...] Ε όντως έμεινε τελευταίος ο πα... Του λέει «θέλω να μείνεις και τελευταίος». Ε όντως έμεινε ο παππούς μου τελευταίος, οι άλλοι προχώρησαν μπροστά. Εκεί που έκανε τον μισοκοιμισμένο στο κάρο ο πατέρας μου, μόλις περάσαν κάτω απ' την αψίδα, πήρε το... την τσάπα και έδωσε μια, μπαμ, και κατέβασε κάτω την αψίδα!⁹⁷²

Όμως, δεν 'θελαν να περάσουν κάτω απ' την αψίδα... τα παιδιά!⁹⁷³.

- Δύο (2) περιπτώσεις εκδίωξης Βούλγαρων:

Αλλά οι δικοί μας ήταν οπλισμένοι! Ο παππούς μου τους είχε οπλίσει, και είχαν ένα πολυβόλο Χότσκις απ' το Αλβανικό το Πόλεμο. Άδειαζαν, τους έκανε νόημα ο παππούς μου με το μαστούνι απ' τον άγιο Νεκτάριο, από 'κει πάνω, άρχισε να ρίχνει, και οι Βούλγαροι τα όπλα στα χέρια και «ούρα!», φύγανε για τα φυλάκια. Και αυτοί μπήκανε μέσα οι δικοί μας, όπως ήταν τα τραπέζια γεμάτα με κρέατα και με αρνιά... Το 'χω πει αυτό! Λοιπόν! Φάγανε, ήπιαν και βάλανε του «Αετού ο γιός» τα όργανα να χτυπάν⁹⁷⁴

Μπήκαν, μπήκαν! [...] Χρήστος Κολέφτσικης, κάτι άλλοι, μπήκαν στο [...] σπίτι εκεί, που ήταν οι μεγάλοι [...] οι Μπόγληδες [...] τους διώξαν! Ενδιαφέρθηκαν!⁹⁷⁵.

⁹⁷¹ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁹⁷² Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

⁹⁷³ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁹⁷⁴ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

⁹⁷⁵ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

- Οι ακόλουθες πράξεις:

Τον πατέρα της τον δείραν γιατί, σου είπα, ήτανε μο... ήτανε ένας... Ας... Ας το πω, μαζί με το γραμματέα, ήταν οι άνθρωποι... ε... θεωρούνταν, ας πούμε, ως... Οι εθνικόφρονες θεωρούνταν οι άνθρωποι οι οποίοι δεν θέλανε τον βουλγαρισμό. Δεν βουλγ... Δεν... Δεν... Δεν ήταν προσκείμενοι προς το βουλγαρισμό. Οπότε... ήτα... είχα... Ήταν, ας πούμε, στη φρουρά του χωριού, με το... στα ΤΕΑ τα λεγόμενα τότε, Τάγμα Εθνοφυλακής Αμύνης, κάπως έτσι λεγόταν αυτά τα ΤΕΑ! [...] Και γι' αυτό αυτούς τους είχανε... στη μπούκα! [...] Ε αυτούς τους κυνηγούσανε, γιατί δεν... δεν πρόσκειντο προς το καθεστώς του... των Βουλγάρων⁹⁷⁶

Έπαιρνε τα παιδιά του σχολείου και πήγαινε εκδρομή στη Σιταριά. Είπαμε θα τα πούμε όλα! Πριν μπουένη στη Σιταριά, άρχιζε και τραγουδούσανε «τι ζητάν οι Βούλγαροι στη Μακεδονία; Τι ζητάν οι Βούλγαροι στα ελληνικά χωριά;». Τραγουδούσαν. Έμπαινε από τη μια μεριά, απ' την άλλη έφευγε. Αυτά όλα, αυτοί τα κρατήσαν βέβαια!⁹⁷⁷

Ο Κακαράντζας, με συγχωρείς [...] το βούτηξε έναν και... κοντά να τον αποτελειώσει! Μέσα εκεί! Ο Κακαράντζας! [...] Βούλγαρο! Βέβαια! [...] Παλληκάρη ήτανε!⁹⁷⁸.

Η Έκθεση του Μπόνη, από τη μεριά της, επικεντρωνόταν κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, στις καταγγελίες, εκθέσεις και αναφορές, που υπέβαλαν θύματα ή αυτόπτες μάρτυρες των βουλγαρικών ωμοτήτων στη Νομαρχία και το γερμανικό φρουραρχείο:

Ταύτα πάντα ανεφέρθησαν παρά του Ιερέως Παπαναγιώτη εις τον Σεβ/τον Μητροπολίτην Φλωρίνης, όστις προσωπικώς επισκεφθείς τον κ. Φρούραρχον διεμαρτυρήθη προς αυτόν δια την διακωμώδοσιν της θείας λειτουργίας⁹⁷⁹

⁹⁷⁶ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

⁹⁷⁷ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁹⁷⁸ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

⁹⁷⁹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 5.

*Η αναφορά του εκ Σιταριάς Γ. Πανταζή... αντίγραφον ταύτης ως έχει. Προς
Τον κ. Νομάρχη Φλωρίνης
Φλώριναν.*

Λαμβάνω την τιμήν ν'αναφέρω υμίν ότι

[...]

Ευπειθέστατος

Γ. Πανταζής⁹⁸⁰

*Την εσπέραν της ίδιας ημέρας παρουσιάσθην παραπονούμενος ενώπιον του
Ταγματάρχου, εκθέσας τα συμβάντα της ημέρας. Ο Δ/της με ηρώτησεν εάν
εγνώριζω πλην όμως δεν γνωρίζω το όνομά του μόνον ήκουσα ότι οι δύο
υπαζ/κοί τον εκάλεσαν Γεώργ. Γιαντσώφ. Ο Δ/τής ειδοποίησεν... την
επομένην να παρουσιασθή ενώπιον του ,ο εν λόγω υπαξιωματικός⁹⁸¹*

*Την 29ην ημέραν Σάββατον πρωί -πρωί ήρθα στη Φλώρινα και ανέφερα
στο Φρουραρχείον τι συνέβη...⁹⁸²*

*τα ανωτέρω εξετάσθησαν ημίν προφορικός παρ 'επιτροπής του χωρίου
αποτελουμένης εκ του Ιερέως Παπανικολάου Στυλιάδη και δύο ετέρων
πολιτών Στεργίου Μυλωνά Κοιν. Συμ/λου και Ανδρέα Ζιώγα κατοίκου της
Κοιν/τος⁹⁸³*

*Μεταβάς ο Αθανασιάδης Αναστάσιος εις το φυλάκιον των Γερμανών
εξέθεσε τα καθέκαστα τινά του είχαν πη οι Βούλγαροι⁹⁸⁴*

*Ιδού και ο έτερος συγχωριανός Δημήτριος Ζουμπούλης πως αφηγείται τα
παθήματά του υπό των Βουλγάρων.*

[...]

Όθεν παρακαλώ δια τα καθ 'υμάς.

Ευπειθέστατος

Ο αναφέρω Δημήτριος Βασίλ. Ζουμπούλης⁹⁸⁵

⁹⁸⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά Γ. Πανταζή προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 14.

⁹⁸¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 19.

⁹⁸² Στο ίδιο, σ. 20.

⁹⁸³ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 26.

⁹⁸⁴ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Τριποτάμου Δ. Παπαευαγγέλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 35.

⁹⁸⁵ ΙΜΧΑ, Αναφορά Δημητρίου Βασίλ. Ζουμπούλη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 36-37.

Περί του ανωτέρω ξυλοδαρμού υποβάλλω και σχετικήν ιατρικήν γνωμάτευσιν προς διαπίστωσιν των κακώσεων ήν μοι επροξένησαν οι ανωτέρω.

Μετά Σεβασμού

Γεώργιος Μαυρόπουλος⁹⁸⁶

Κε Νομάρχα

[...]

Παρακαλώ όπως εν τη πατρική μερίμνη σας ήν διακρίνη υμάς όπως ενδιαφερθήτε δια το άδικον το οποίον παρατηρείται εις βάρος του Ελληνισμού μόνον, ίνα μη υποστή και τον εξευτελισμόν αυτόν ο Ελληνισμός.

Εν Αμμοχωρίω τη 26.1.1944

Ευπειθέστατος

Σ. Τυκφέσης⁹⁸⁷

Σαφή εικόνα δίδει η κάτωθι αναφορά του Αγροφύλακος Χρήστου Ποζατζίδη.

ΕΚΘΕΣΙΣ

Χρήστου Παζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου.

[...]

Ευπειθέστατος Χρ. Παζατζίδης⁹⁸⁸

Ιδού η έκθεσις του δυστυχούς Ιερέως Αμμοχωρίου

[...]

Μαθών Ιερέυς

Παπαναγιώτης Χατζόπουλος⁹⁸⁹

Ιδού η αναφορά του Στεργιάννη Γεωργίου Δώγα ,κατοίκου Κοινότητας Σκοπού (Συνοικισμός Παπαδιάς)

Εν Φλωρίνη τη 26.1.1944

Προς

Τον κ. Νομάρχη Φλωρίνης

Λαμβάνω την τιμήν ν'αναφέρω υμίν κ.Νομάρχα

⁹⁸⁶ ΙΜΧΑ, Αναφορά Γεωργίου Μαυρόπουλου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 40-41.

⁹⁸⁷ ΙΜΧΑ, Αναφορά Σ. Τυκφέση, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 43.

⁹⁸⁸ ΙΜΧΑ, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 43-44.

⁹⁸⁹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις ιερέως Παπαναγιώτη Χατζόπουλου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 44-45.

[...]

Ευπειθεστάτη

Η αιτούσα

*αγράμματος*⁹⁹⁰

*Σαφή ωσαύτως εικόνα δίδει και η αναφορά του Λουκά Δ. Πρωτοπαππά
Δημ/λου Αγ. Αθανασίου Εδέσσης, έχουσα ούτω.*

Εν Φλωρίνη τη 27 Ιανουαρίου 1944

Προς

Τον κ. Νομάρχη Φλωρίνης

ΕΝΤΑΥΘΑ

Λαμβάνω την τιμήν ν'αναφέρω υμίν κ.Νομάρχα εν περιλήψει τα κάτωθι:

[...]

*Πάντα ταύτα εθεώρησα καθήκον επιβεβλημένον ν'αναφέρω υμίν εν
περιλήψει κ.Νομάρχα πριν αναχωρήσω της περιφέρειάς σας.*

Ο Δημοδιδάσκαλος

*Α.Πρωτοπαππάς*⁹⁹¹

*...επί απειλή δε του στρατιώτου ότι θα καθαρίση (φονεύση) όλες τις
Ελληνικές οικογένειες της γειτονιάς τω εδόθη η απάντησις ότι πέρασαν
πλείστα όσα Γερμανικά στρατεύματα και ο κόσμος πέρασε καλά μαζί των
καλά, πώς συ τώρα θα σκοτώσης τας Ελληνικάς οικογένειες*⁹⁹²

*Ταύτα πάντα καταγγέλονται ενυπογράφως από τον ανάπηρον πολέμου
Α.Μάνην υπηρετούντα εις το Γραφείον Επισιτισμού*⁹⁹³.

Παρά τις συνθήκες τρομοκρατίας και το διάχυτο αίσθημα φόβου, φαίνεται πως κάποιοι κάτοικοι, επιδεικνύοντας περισσή τόλμη, εναντιώθηκαν με τον τρόπο τους, άμεσο ή έμμεσο, στην καταπιεστική συμπεριφορά των Βούλγαρων εισβολέων.

⁹⁹⁰ ΙΜΧΑ, Αναφορά Στεργιανής Γεωργίου Δώρα προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 45-46.

⁹⁹¹ ΙΜΧΑ, Αναφορά Λουκά Δ. Πρωτοπαππά Δημ/λου Αγ. Αθανασίου Εδέσσης προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 46-48.

⁹⁹² ΙΜΧΑ, Αναφορά Νομάρχη Κ. Μπόνη προς την Κράϊσκομαντατούρ, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 51.

⁹⁹³ Στο ίδιο.

4.2.4.5. Περιπτώσεις διαλόγων με Βούλγαρους

Η κατηγορία «Περιπτώσεις διαλόγων με Βούλγαρους» εμπεριέχει 6 (3,7%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 11 (14,9%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις διαλόγων που εξέθεσαν οι πληροφορητές:

Και σου είπα τι του είπε! «Να τους μαθαίνεις» λέει «βουλγαρικά». Και αυτός του λέει του ταγματάρχη «εγώ τόσα χρόνια τους μαθαίνω ελληνικά, δεν μαθαίνουν! Εγώ θα μάθω σε δύο χρόνια που είμαι εδώ;!»⁹⁹⁴

Ο αυτός ήτανε ψύχραιμος, ο πατέρας της. Λέει «αυτά που κάνετε» λέει «θα τα βρείτε μπροστά σας» λέει. «Μας δέρνετε; Μας... Και να μας σκοτώσετε» λέει «εμείς» λέει «δεν... δεν αλλάζουμε! Υπάρχουν άλλοι, άλλοι χιλιάδες-μυριάδες, οι οποίοι» λέει «θα μας... θα μας υποδεχθούν εμάς. Ε πάλι εσείς» λέει «δεν... δεν θα 'χετε» λέει, ας πούμε, «κράτος και δεν θα... δεν θα επιβιώσετε!». Και λέγαν οι Βούλγαροι... Του λέγαν οι Βούλγαροι οι ίδιοι τον... τον μπάμπια Βάνε «εμείς δεν φταίμε» λέει. «Έτσι μας διατάζουν» λέει. Και όταν τον δέρνηαν ακόμη, του έλεγε αυτουνού «εσύ που χτυπάς» λέει «θα βρει... θα βρεις καμιά μέρα ένα... θα βρεθείς καμιά μέρα σε κάνα λάκκο!» λέει. «Θα σε καθαρίσει κάποιος» λέει. «Εγώ δεν μπορώ τώρα» λέει «γιατί με σάπισες». Και τότε του λέγαν ότι «δεν φταίμε εμείς» λέει. [...] «Εμείς κάνουμε» λέει «κάνουμε το καθήκον» λέει. «Μας διατάζουν. Και... Και το φταίξιμο είναι» λέει «στους δικούς σας τους χωρικούς, οι οποίοι» λέει «καταδίνουν και μα... σας συκοφαντούν» λέει⁹⁹⁵

Και τον λένε τον άντρα μου «έκανες τον διερμηνέα και έλεγες να φέρουν τα στρατιωτικά». Δια... Τέτοια διαταγή είχανε. [...] Να φέρουν ό,τι στρατιωτικά είδη έχει ο καθένας! Και ύστερα μου κάνει ο άντρας μου, γιατί απαντούσε στα βουλγάρικα, εγώ δεν τα ήξερα! Και έλεγε «δεν έχουμε. Το κράτος μας ήτανε πτωχό! Και αυτή τη στολή την... που είδατε τώρα, τα πλήρωσα από τον μισθό μου!». [...] Αυτό το είδα, από 'κει που τα 'φερε ο αυτός, και τον λένε τον άντρα μου «εσύ έκανες το διερμηνέα και έλεγες να φέρουνε τα είδη, και σύ ο ίδιος δεν έφερες!». [...] Και τότε, αυτός απήνησε και λέει «το κράτος μας είναι πτωχό! Αυτά τα ρούχα τα... ως αξιωματικούς

⁹⁹⁴ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

⁹⁹⁵ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

που μας δώσαν, τα πληρώναμε απ' τον μισθό μας. Και φεύγοντας, μας τα 'δωσαν, τα πήραμε μα...»⁹⁹⁶

Ήρθαν εκεί, και λέει... αυτός ο Βούλγαρος «εσείς» λέει «ληστέψατε τους άλλους! Εκείνοι έχουνε μικρά σπίτια, και εσείς μεγάλο» λέει. «Τι ήσασταν, πρόεδρος ήσασταν; Τι ήσασταν και κάνατε τέτοιο σπίτι;»! Και λέει ο άλλος στα ελληνικά, ο ντόπιος ο σλάβος, «ίσα-ίσα, ήταν ο καλύτερος» λέει «άνθρωπος του χωριού μας! Βραβείο τον δώσαμε!»⁹⁹⁷

Ένας, φύγαν από μέσα, και μας λέει «ακούστε». Αλλά πρώτα γύρευαν τον ιδιοκτήτη, τον πατέρα μου. Ο πατέρας μου έλειπε Αμερική. Χρόνια εκεί! Του λένε... Δεν πίστευε! «Να» του λέει «τη σύσταση» η μάνα μου, «ορίστε!» Πίστεψε αυτός! «Ακούστε... Προσέξτε» λέει. «Εμείς είμαστε για προπαγάνδα» λέει. «Θα φύγουμε!». [...] «Βλέπουμε κάτι δικό σας παρασύρθηκαν μέσα». [...] «Εμείς θα... Σε λίγο καιρό φεύγουμε»⁹⁹⁸

Ένας λοχίας, Λούμπεν λεγόταν, απ' τη Σόφια, μορφωμένο παιδί, έκατσε, άρχισε να βλέπει καλά! Και φωνάζει τον αδερφό μου. Τέσσερα αδέρφια ήμασταν εμείς, σου 'πα! «Τράικο» του λέει «δεν κάνει αυτά τα πράματα που κάνουν» λέει. [...] «Θα ακούσετε αργότερα τι μας είναι αυτοί οι άνθρωποι απ' το βουνό», που ήταν το ΕΛΑΣ. «Αυτοί είναι καθαροί άνθρωποι» λέει. «Πατριώτες» λέει. Α!⁹⁹⁹.

Στις δύο τελευταίες αναφορές, ο πληροφορητής επέλεξε να παραλείψει, πιθανόν για λόγους ουσίας, τις απαντήσεις των έτερων διαλεγομένων.

Από την Έκθεση του Μπόνη, παρατίθενται αντιπροσωπευτικά οι εξής διάλογοι:

Υστερον στραφείς ο αζ/κός προς εμέ με ηρώτησε τι έλεγε ο πατέρας σου τα Χριστούγεννα.

Απαντών εγώ του είπα δεν έλεγε τίποτα άλλα παρά μόνον φώναζε ζήτω η Ελλάς και ότι δεν είμεθα ούτε κομμουνισταί ούτε Ρωσσόφιλοι αλλά μόνον Έλληνες και μόνον Έλληνες.

⁹⁹⁶ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

⁹⁹⁷ Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

⁹⁹⁸ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

⁹⁹⁹ Στο ίδιο.

Ακούσας αυτά ο αξ/κός χαμογελώντας μου είπεν “ότι το ξέρομεν εμείς αυτό αλλά ζητάμεν τον πατέρα σου διότι είναι πολύ μεγάλος φανατικός Έλληνας και έχει προξενήσει μεγάλα κακά εις τους ιδικούς μας Βουλγάρους Μακεδόνας και ότι εις όλα τα γλέντια τραγουδά Ελληνικά τραγούδια και κατηγορεί το Βουλγαρικόν έθνος και αν δεν μας τον παρουσιάσετε θα σας κάψωμεν το σπίτι θα σας σκοτώσωμε όλους και θα σας ατιμάσω τις αδελφές”. Τέλος με ηρώτησε εμένα τι είμαι αφού του απήνησα ότι είμαι και εγώ Έλλην όπως και ο πατέρας μου και είμαι τελειόφοιτος του Ελληνικού Γυμνασίου... Αφού χόρτασε μαζί μου με άφησεν)ελεύθερον λέγοντας ότι αύριον πρωί θα σας οδηγήσω όλους χειροπόδαρα δεμένους στη Φλώρινα¹⁰⁰⁰

...ο είς (σ.σ. Βούλγαρος αξιωματικός) των οποίων ηρώτησεν τι κάνουν οι συγκεντρωμένοι. Ο Πρόεδρος (σ.σ. Θεόδωρος Τσαφκόπουλος) απήνησεν ότι παίζουν χαρτιά. Μετά αφού ο αξ/κός εκάλεσε τον Πρόεδρον εις το παρακείμενον δωμάτιον και τον ηρώτησε διατί είναι Έλλην, διατί ξαίρει και γράφει Ελληνικά, διατί ενώ ο πατήρ του και όλοι οι πρόγονοί του είναι όλοι Βουλγαρομακεδόνες, αυτός εξακολουθεί να είναι Έλλην διατί βασανίζει τους κατοίκους, διατί δεν παρέδωσε τα ίδια άλογα εις τους κατοίκους οι οποίοι είχαν παραδώσει τα άλογα αυτά εις τας Γερμανικά Αρχάς, ως επίσης ηρωτήθη διατί δεν περιποιήθη τους Βουλγάρους στρατιώτας ενώ αν ήσαν Έλληνες θα είχε γίνει κομμάτια δια να τους περιποιηθή. Ο Πρόεδρος εις όλας τας ως άνω ερωτήσεις απήνησε ως έπρεπε ειπών ότι εις την Ελλάδα εγεννήθη και δι' αυτό είναι Έλλην¹⁰⁰¹

Κατόπιν τον ηπέιλησε διατί έστειλες εξορία στην Κρήτη κατοίκους του χωριού (σ.σ. Παπαγιάννη) επι Ελληνικού καθεστώτος. Ο Πρόεδρος (σ.σ. Θεόδωρος Τσαφκόπουλος) απήνησεν ότι δεν ήτο τότε Πρόεδρος και ότι αυτός που τους έστειλε εξορία στην Κρήτη, αυτόν έπρεπε να πιάσουν¹⁰⁰²

Ούτος μοι είπεν επί λέξει τα εξής: Όλο το χωριό έχει παράπονα από σένα. Εσύ από το)2)2 που ήλθεν η Ελλάς, έκαμες 13 χρόνια Πρόεδρος Κοινότητος... δεν εβοήθησες καθόλου τους δικούς μας αλλά υπεστήριξες

¹⁰⁰⁰ ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 12-13.

¹⁰⁰¹ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 17.

¹⁰⁰² Στο ίδιο, σ. 18.

την Ελλάδα. Εσύ έστειλες πολλούς εξορία και δεν τους βοήθησες καθόλου. Δεν ξέρεις ότι δεν έχει καμμίαν αξίαν στο χωριό εφ'όσον είσαι μέσα στο χωριό ένας μόνος Έλληνας η αξία σου είναι ίσα με ένα καρύδι μέσα στη θάλασσα. Εγώ επέμεινα ότι μπορώ εγώ να στείλω εγώ εξορία άνθρωπο διότι δεν είμαι κανένας κρατικός υπάλληλος, παρά ένας απλός γεω γός, ο οποίος δεν κάθεται φρόνιμα αυτά παθαίνει, και εφ'όσον δεν έχω καμμίαν αξίαν τι με ζητάτε. Αυτό μου είπε τώρα στο χαρίζω αλλά από δώ και μπρος θα εργάζεσαι δι'εμάς όπως όλο το χωριό διότι αν μάθης ότι δεν εργάζεσαι δι'εμάς όταν θα ξαναγυρίσω θα σε θερίσω εγώ ο ίδιος με την καρσνίτσα. Εγώ του είπα ότι δεν μπορώ να κάνω ,ότι κάνουν οι άλλοι ,δηλαδή ν'αλλάζω την πίστι, αυτοί μπορούν να γίνουν και Τούρκοι, αφού τώρα εργάζονται για σας. Το 1926 είχαν γραφή υπήκοοι Σέρβοι 63 σπίτια, αυτός μου είπεν δεν έχει καμμίαν σημασίαν αυτό, κύττα να εργασθή για μπας διότι σου είπα τι θα πάθης¹⁰⁰³

...διερωτώντος με από πού είσθε πού πηγαίνετε και ευρέθητε εις τον δρόμον Αγ.Βαρθολομαίου εμείς δε λέγαμε την πραγματικότητα ότι έρχομαι εξ Αμυνταίου και μετέβαινον εις Αγ.Βαρθολομαίον όπου παραμένουσιν οι γονεί μου και την επομένην ανεχώρουν δια Φλώριναν και ότι είμεθα άνθρωποι καλοί και εργαζόμεθα αποκλειστικώς και μόνον δια τας ανάγκας της οικογενείας μας. Ούτος δε αγριεμένος... μου εφώναζεν λέγοντας όχι, όχι δεν είσθε Έλληνες πολλοί αλλά αντάρτες κομμουνισταί¹⁰⁰⁴

...ήρχισε διαλογική συζήτησιν μεταξύ ομού και του επί κεφαλής ως ακολούθως:

Εδώ εγεννήθησ ότι από την Έδεσσαν έως εδώ είναι το πρώτο Ελληνοχώρι που συναντώ . Τι γυρεύετε εδώ; Τίνος είναι ο τόπος τίνος είναι ο τόπος δεν μπορώ να σας πω, το μόνο που μπορώ να σας πω είναι ότι κι ημείς εγκαταλείψαμε τον τόπο μας. Επί τριάκοντα έτη βασανίζατε τον πληθυσμόν μας και απαγορεύατε την γλώσσα μας. Δεν είχε δίκαιο διότι το πρώτον μπορεπιτε να το διαπιστώσητε από τον πληθυσμό σας το δε δεύτερο απόδειξει μεγάλη είναι ότι είμαι Έλλην δημ/λος και όμως σας ομιλώ την

¹⁰⁰³ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 20.

¹⁰⁰⁴ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ι. Παπαγεωργίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 34.

Βουλγαρική άρα όχι μόνον δεν σας την απαγορεύαμε αλλά και προσπαθούσαμε να την μάθωμε.

Αντί άλλης απαντήσεως μοι λέγει πήγαινε και σύ με τους εννέα μεμονωμένους ”¹⁰⁰⁵.

Όπως γίνεται κατανοητό, η πλειοψηφία των διαλόγων δεν διεξήχθη στα πλαίσια τυπικών συζητήσεων, αλλά στα περιθώρια ανακρίσεων ή κακοποιήσεων, οπωσδήποτε κάτω από πιεστικές και απάνθρωπες συνθήκες.

4.2.4.6. Οι εντυπώσεις-απόψεις των κατοίκων για τους Βούλγαρους

Στη σχετική μόνο με τις συνεντεύξεις κατηγορία «Οι εντυπώσεις-απόψεις των κατοίκων για τους Βούλγαρους», εντοπίζονται συνολικά 29 (18%) αναφορές, οι οποίες και κατατάσσονται σε δύο κατευθύνσεις-υποκατηγορίες: α) «Θετικές» και β) «Αρνητικές».

α) Θετικές

Οι πληροφορητές εκφράστηκαν θετικά για τους Βούλγαρους σε 12 (7,5%) συνολικά περιπτώσεις:

Ούτε μας πειράζαν ούτε μας κάναν τίποτα. [...] Και τίποτα! Ούτε πειράζαν άτομο ούτε κάνανε¹⁰⁰⁶

Επειδής Πόντιοι που ήτανε, οι περισσότεροι Πόντιοι ήτανε, δεν είπαν ότι δηλαδή αυτός είναι Μάτζιρ, αυτός είναι Πόντιος, αυτός είναι... Κανέναν! Δεν χτυπήσανε άτομο!¹⁰⁰⁷

Αλλά ούτε ζώο πειράζανε, ούτε γυναίκα πειράζανε, ούτε κορίτσι πειράζανε, ούτε τίποτα, μηδέν, τίποτα! Ούτε χτυπήσανε άτομο!¹⁰⁰⁸

Πολύ καλή (σ.σ. εντύπωση)! Δεν μας πείραζαν καθόλου. Μας μιλούσαν ωραία¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁵ ΙΜΧΑ, Αναφορά Λ. Σαχινίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 39-40.

¹⁰⁰⁶ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

¹⁰⁰⁷ Στο ίδιο.

¹⁰⁰⁸ Στο ίδιο.

¹⁰⁰⁹ Συνέντευξη Μάρθας Μ., 18.2.2018.

*Πολύ ευγενικοί! Πάρα πολύ ευγενικοί! Ευγενέστατοι!*¹⁰¹⁰

*Καλοί άνθρωποι ήταν, δεν μας πείραξαν!*¹⁰¹¹

*Όχι, πολύ καλοί (σ.σ. ήταν οι Βούλγαροι)!*¹⁰¹²

- Σεβάστηκαν!

*- Ναι, ναι! Τίποτα κακό δεν... κάναν!*¹⁰¹³

*Αυτός που καθόταν στο σπίτι ήταν ευγενικός*¹⁰¹⁴

*...αλλά μας φέρθηκαν και καλά!*¹⁰¹⁵

*Οι Βούλγαροι δεν κάναν κανένα απολύτως κακό στο χωριό, σε αντίθεση με τους αντάρτες!*¹⁰¹⁶

*Χρυσό παιδί, μορφωμένο παιδί (σ.σ. ο Βούλγαρος λοχίας Λούμπεν)!*¹⁰¹⁷.

Οι θετικές εντυπώσεις θα πρέπει μάλλον να αποδοθούν σε υποκειμενική θεώρηση μεμονωμένων συμπεριφορών, και όχι να ταυτιστούν απαραίτητα με φιλοβουλγαρικά αισθήματα των πληροφορητών.

β) Αρνητικές

Η βίαιη συμπεριφορά των Βούλγαρων είχε σημαδέψει τις συνειδήσεις αρκετών πληροφορητών, εξού και οι 17 (10,5%) αρνητικές, ενίοτε διατυπωμένες με αγανάκτηση, αναφορές:

*Αυτοί έδειξαν πολύ απανθρωπιά... στους συνανθρώπους! [...] Οι Βούλγαροι!*¹⁰¹⁸

*Στη μεγάλη πλειοψηφία, όμως, έκαναν αλγεινή εντύπωση! Και μάλιστα, τους ειρωνεύονταν ως «Γυφτοβούλγαρους»...*¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁰ Στο ίδιο.

¹⁰¹¹ Στο ίδιο.

¹⁰¹² Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

¹⁰¹³ Στο ίδιο.

¹⁰¹⁴ Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

¹⁰¹⁵ Στο ίδιο.

¹⁰¹⁶ Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 13.3.2018.

¹⁰¹⁷ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹⁰¹⁸ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

¹⁰¹⁹ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

Γι' αυτό, λοιπόν, έκαναν αλγεινή εντύπωση! Σε δε αυτούς, τους οποίους είχαν στοχοποιήσει, φυσικά ήτανε ε... απρόσμενοι τύραννοι!¹⁰²⁰

...ήτανε τυραννίσκοι έως τύραννοι!¹⁰²¹

Αλλά πάντα σ' εμάς τους Έλληνες φαινόταν με κακό, όχι με καλό!¹⁰²²

Δεν ήταν τόσο ευγενικοί όσο οι Γερμανοί, που υπήρζανε νωρίτερα, που σεβόντουσαν πολύ καλύ... πολύ περισσότερο ε... τα κορίτσια!¹⁰²³

...ήτανε, κατά κάποιον τρόπο, καταπιεστικοί απέναντι...¹⁰²⁴

Τέλος πάντων, αυτό ξέρω, ότι ήτανε πολύ πιο... ε... επιθετικοί, εχθρικοί, δεν ξέρω πώς να το πω, οι Βούλγαροι!¹⁰²⁵

Κάναν οι Βουλγάροι, πολλή κάναν (σ.σ. ζημία)!¹⁰²⁶

- Δηλαδή, που λέγαν οι γέροι, «οι Βουλγάροι δεν είναι» λέει [...] «χριστιανοί! Μογγόλοι!» Έτσι λέγαν!

- Ε τι; Δεν ήταν άνθρωποι...

[...]

- Αυτοί ήταν... άλλο πράμα!¹⁰²⁷

Ατιμη πάστα πάντως! Οι Γερμανοί τρωγόταν, οι Ιταλοί! Α! Αλλά αυτοί ήταν! Στο ψαχνό τρέχαν!¹⁰²⁸

Δεν είναι δικιά μας ράτσα! Που έλεγε ο μπαμπάς μου «πουτάνας γιοί»!¹⁰²⁹

Απ' αυτή ράτσα δεν είμαστε, να το ξέρετε! [...] Αλλιώςτικός κόσμος είναι! Όταν μου λεν απ' τη Βουλγαρία, εγώ, και να με κρεμάσουν, δεν λέω καλό!¹⁰³⁰

Πολύ κακοί! Πο... Εγώ λέω! Απ' όλους είδα!¹⁰³¹

Τόσο οι Γερμανοί δεν... δεν έκαναν ζημία, όσο κάναν αυτοί! Μπα στο...¹⁰³²

¹⁰²⁰ Στο ίδιο.

¹⁰²¹ Στο ίδιο.

¹⁰²² Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

¹⁰²³ Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

¹⁰²⁴ Στο ίδιο.

¹⁰²⁵ Στο ίδιο.

¹⁰²⁶ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹⁰²⁷ Στο ίδιο.

¹⁰²⁸ Στο ίδιο.

¹⁰²⁹ Στο ίδιο.

¹⁰³⁰ Στο ίδιο.

¹⁰³¹ Στο ίδιο.

*Αλλά όπου βάλαν χέρι, κάναν ζημιά!*¹⁰³³

*Εγώ, άμα και θέλουν ας με βάλουν και φυλακή, αλλά για... εγώ Βούλγαρο
δεν θέλω! Και όταν λέμε για τους Βουλγάρους, πώπωπωπωπω!*¹⁰³⁴.

4.2.5. Η στάση των ελληνικών αρχών

Στη θεματική κατηγορία «Η στάση των ελληνικών αρχών», περιλαμβάνονται 59 αναφορές των συνεντεύξεων, και 74 της Έκθεσης του Μπόνη. Οι αναφορές ταξινομούνται σε τέσσερις κατηγορίες: i) «Η αδυναμία ουσιαστικής αντίδρασης και η συνακόλουθη αδιαφορία», ii) «Οι πρόεδροι και οι λοιπές κοινοτικές αρχές», iii) «Η Χωροφυλακή» και iv) «Ο νομάρχης Μπόνης».

Πίνακας 6: Κατανομή της θεματικής κατηγορίας «Η στάση των ελληνικών αρχών» ανά πηγή

Πηγή	Η στάση των ελληνικών αρχών				Σύνολο
	Η αδυναμία ουσιαστικής αντίδρασης και η συνακόλουθη αδιαφορία	Οι πρόεδροι και οι λοιπές κοινοτικές αρχές	Η Χωροφυλακή	Ο νομάρχης Μπόνης	
Συνεντεύξεις	7 (11,9%)	23 (39%)	16 (27,1%)	13 (22%)	59 (100%)
Έκθεση Μπόνη	0 (0%)	36 (48,6%)	4 (5,4%)	34 (46%)	74 (100%)

Οι κατηγορίες που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συχνότητα αναφορών στις συνεντεύξεις είναι οι «Οι πρόεδροι και οι λοιπές κοινοτικές αρχές» και «Η Χωροφυλακή», με 23 (39%) και 16 (27,1%) αναφορές αντίστοιχα. Ακολουθεί η κατηγορία «Ο νομάρχης Μπόνης», με 13 (22%) αναφορές, ενώ τελευταία στην ποσοτική κατάταξη έρχεται η κατηγορία «Η αδυναμία ουσιαστικής αντίδρασης και η συνακόλουθη αδιαφορία», με 7 (11,9%) αναφορές.

Στην Έκθεση του Μπόνη, οι κατηγορίες «Οι πρόεδροι και οι λοιπές κοινοτικές αρχές» και «Ο νομάρχης Μπόνης», με 36 (48,6%) και 34 (46%) αναφορές

¹⁰³² Στο ίδιο.

¹⁰³³ Στο ίδιο.

¹⁰³⁴ Στο ίδιο.

αντίστοιχα, καταλαμβάνουν μαζί το συντριπτικότατο 94,6% των συνολικών αναφορών της θεματικής. Το υπολοιπόμενο 5,4% συμπληρώνει με τις 4 αναφορές της η κατηγορία «Η Χωροφυλακή», ενώ η κατηγορία «Η αδυναμία ουσιαστικής αντίδρασης και η συνακόλουθη αδιαφορία» δεν αντιπροσωπεύεται.

Συγκριτικά, και στο σύνολο των αναφορών, η Έκθεση του Μπόνη μετρά δεκαπέντε (15) αναφορές περισσότερες από τις συνεντεύξεις, γεγονός απόλυτα αναμενόμενο, αν ληφθεί υπόψη ότι συντάκτης της ήταν ο ίδιος ο νομάρχης Μπόνης, ο κυριότερος εκπρόσωπος των ελληνικών αρχών στη Φλώρινα.

4.2.5.1. Η αδυναμία ουσιαστικής αντίδρασης και η συνακόλουθη αδιαφορία

Η κατηγορία «Η αδυναμία ουσιαστικής αντίδρασης και η συνακόλουθη αδιαφορία» απαντάται μόνο στις συνεντεύξεις, με 7 αναφορές και ποσοστό 11,9% επί του συνόλου της θεματικής.

Οι πληροφορητές συνέδεαν την αδυναμία αντίδρασης των ελληνικών αρχών με το κατοχικό πλαίσιο και την ισχύ του βουλγαρικού στρατού:

Δεν είχε εξουσία! Δεν είχε καμία εξουσία, κατ' αρχήν! Τι μέτρα να λάβει;!¹⁰³⁵

Τίποτα δεν είχαν το δικαίωμα να κάνουν. Δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα. Ήταν επί κατοχής Γερμανών!¹⁰³⁶

Αε ποιος τολμούσε να πάει κόντρα βε;! [...] Ποιος μπορούσε κόντρα στους Βουλγάρους;! Κανένας δεν μπορούσε κόντρα!¹⁰³⁷

Πού μπορούσαν;! Μπροστά του (σ.σ. στους Βούλγαρους) δεν μπορούσε κανένας...¹⁰³⁸

Δεν μπορούσε βρε! Πού να μπει;! Πού να μπει στους Βούλγαρους βε να [...] Απαπα! Όχι βε! Κατοχή!¹⁰³⁹.

Σε δύο περιπτώσεις, γινόταν λόγος και για αδιαφορία παντός υπευθύνου:

¹⁰³⁵ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

¹⁰³⁶ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

¹⁰³⁷ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹⁰³⁸ Στο ίδιο.

¹⁰³⁹ Στο ίδιο.

*Μπα! Όχι! Φάγαν ξύλο αυτοί και, εντάξει, ηρέμησαν! Τίποτα! Δεν... Δεν δόθηκε καμία, ούτε δημοσιότητα, ούτε... ούτε κανένας δεν νοιάστηκε! Ούτε ανάκριση τους πήρανε, ποιος τους δείρανε, πώς τους δείρανε, γιατί τους δείρανε;! Τίποτα δεν έγινε!*¹⁰⁴⁰

- Δεν ενδιαφέρθηκε κανείς;!

[...]

- Τίποτα! Κανένας!

*- Κανείς! Κανένας! [...] Φάγαν το ξύλο και με γεια τους με χαρά τους! Δεν βαριέσαι!*¹⁰⁴¹.

Από την άλλη, ο νομάρχης Μπόνης στην Έκθεσή του, όχι μόνο δεν αναφερόταν σε αδυναμία αντίδρασης και αδιαφορία, αλλά σημείωνε πως οι τοπικές ελληνικές αρχές, και προπάντων ο ίδιος, κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη βουλγαρική δράση και να συμπαρασταθούν στα θύματά της.

4.2.5.2. Οι πρόεδροι και οι λοιπές κοινοτικές αρχές

Η κατηγορία «Οι πρόεδροι και οι λοιπές κοινοτικές αρχές» αριθμεί 23 (39%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 36 (48,6%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Σε πολλές αναφορές των πληροφορητών, οι πρόεδροι παρουσιάζονταν ως προστάτες και αρωγοί των ομοχωρίων τους στη δύσκολη συγκυρία της Κατοχής:

*Ο πρόεδρος (σ.σ. του Μεσοχωρίου, Στέφανος Πάτκας) δεν παρέδωσε άτομο! Όταν του είπαν «πόσους ξένους έχεις;», «ένας είναι» λέει «αυτός είναι, και αυτός είναι δάσκαλος»*¹⁰⁴²

*Και ο πρόεδρος, και ο αντιπρόεδρος, και ο κοινοτικός γραμματεύς, και ο κλητήρας, και οι αγροφύλακες, και όλες, ό,τι αρχές είχαν απομείνει (σ.σ. στον Παπαγιάννη), προσπάθησαν με κάθε τρόπο να ματαιώσουν τους στόχους των Βουλγάρων!*¹⁰⁴³

¹⁰⁴⁰ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

¹⁰⁴¹ Στο ίδιο.

¹⁰⁴² Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

¹⁰⁴³ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

*Αυτός ο Αντώνης ο Γιαβράμης, που ήτανε πρόεδρος τότες, όλο με το καλό, και τους Γερμανούς... Το γλύτωσε το χωριό (σ.σ. Μελίτη), και απ' τους Γερμανούς, και από τους Βουλγάρους! Δεν έδωσε κανέναν να σκοτώσουν!*¹⁰⁴⁴

*Δηλαδή, μπράβο! Εγώ τον θεωρώ, ήρωας ήταν τότες ο άνθρωπος αυτός (σ.σ. ο πρόεδρος του Αμμοχωρίου, Χρήστος Δαλάκης)! Ποιος το έκανε; Ποιος μπαίνει στο λούκι αυτό; Δηλαδή, ούτε λεφτά ούτε τίποτα! [...] Αλλά ο άνθρωπος κράτησε το χωριό! Δεν είχαμε ζημία μεγάλη, όπως κάναν [...] οι Βουλγάροι!*¹⁰⁴⁵

*Αλλά πολύ τον τυραννούσαν τον πρόεδρο για... Δηλαδή, πήγαιναν να τον μαγκώσουν για κάτι, αλλά... Ήρωας ήταν ο πρόεδρος! «Τι θέλετε; Εγώ είμαι εδώ! Τι θέλετε;». Να κρέατα, να βουβάλια, να [...] αγελάδια!*¹⁰⁴⁶

*Αλλά ο Κίτσος του Στύλο (σ.σ. ο πρόεδρος του Φλαμπούρου) προσπάθησε να πά... να τους πάρει όλους, γι' αυτό, γιατί δεν φταίγανε!*¹⁰⁴⁷.

Στην Ιτιά, οι Βούλγαροι προέβησαν στην αντικατάσταση του προέδρου από βουλγαρίζοντα:

- Όταν ήρθαν, λέμε, έκαναν πρόεδρο κάποιον Μαντά! [...] Δικός τους, δικός τους!

[...]

- Τους βοηθούσε κάπως, ας πούμε;

*- Όχι, όχι!*¹⁰⁴⁸

Στη Σιταριά, ο πρόεδρος φέρεται να συνεργάστηκε με τα βουλγαρικά στρατεύματα κατά των ανταρτών: «Ο τότε πρόεδρος του χωριού, Γρηγόριος Μιχάλτσης, έστειλε τον αδελφό του, Κωνσταντίνο Μιχάλτση, να οδηγήσει τους Βούλγαρους στο μοναστήρι του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, όπου κρύβονταν οι αντάρτες».¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁴ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

¹⁰⁴⁵ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹⁰⁴⁶ Στο ίδιο.

¹⁰⁴⁷ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

¹⁰⁴⁸ Συνέντευξη Ηλία Τζ - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

¹⁰⁴⁹ Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 13.3.2018.

Οι πληροφορητές δεν παρέλειψαν να αναφερθούν σε ξυλοδαρμούς εκπροσώπων της τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και στη σύλληψη και δολοφονία του αντιπροέδρου της κοινότητας Φλαμπούρου:

...ήρθανε και δείρανε τον πρόεδρο του χωριού (σ.σ. Τσαλδάρη)...¹⁰⁵⁰

Του ρίζαν μια-δυο ξυλιές, αλλά τον είδανε με κομμένο το πόδι, ανάπηρο, σου λέει [...] «τον έχει δείρει ο Θεός. Τι να τον δείρουμε;!». [...] Τον γραμματέα (σ.σ. Μιγάλη Θωμαΐδη)!¹⁰⁵¹

- Δηλαδή, μήπως κάποιοι από αυτούς που ξυλοκοπήθηκαν ήτανε... αρχές του τόπου;

- Ε προφανώς! Και, και αυτοί!¹⁰⁵²

Τον πρόεδρο, που τον πήρανε και το σκοτώσανε, τον κρεουργήσανε!¹⁰⁵³

Μιλούσε και ρουμανικά. Με τον πρόεδρο... [...] Και, θυμάμαι, τον ονόμαζε «κύριε πρόεδρε, κύριε πρόεδρε» αυτός. Ρουμάνικα! «Ντάμπελ»... Πώς τον... Το θυμάμαι, και τις λέξεις τις θυμάμαι, αλλά... Αλλά, τελικά, «λνπάμαι... Κώστα» του λέει «αλλά πρέπει να σε πάρουμε και σένα». Και του λέει «για ποιο λόγο;» του λέει. «Είσαι στο χαρτί!». [...] Ενώ ήτανε φίλοι, και αρκετήν ώρα μεταξύ μιλούσανε...¹⁰⁵⁴.

Σύμφωνα με την Έκθεση του Μπόνη, οι πρόεδροι, οι αντιπρόεδροι και οι γραμματείς βρέθηκαν συχνά στο επίκεντρο της βουλγαρικής βίας:

Στρατιώται Βούλγαροι αφήρεσαν το δελτίον ταυτότητα του Προέδρου της Κοινότητας (σ.σ. Αρμενοχωρίου) Δελκούση Τρύφωνος, ίνα εκβιάσωσι τούτον όπως παραμείνη εις το χωρίον του...¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵⁰ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018. Η συγκεκριμένη πληροφορία ελέγχεται ως ανακριβής.

¹⁰⁵¹ Στο ίδιο.

¹⁰⁵² Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

¹⁰⁵³ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

¹⁰⁵⁴ Στο ίδιο.

¹⁰⁵⁵ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 4.

*...συνελήφθησαν και εκρατήθησαν επί τριήμερον ως όμηροι οι...
Αντιπρόεδρος Κοινότητας (σ.σ. Ατραπού) Αθανάσιος Φ. Ηλία...¹⁰⁵⁶*

*Συνελήφθησαν δις ο Πρόεδρος (σ.σ. Κέλλης) Ιω. Ρώμας και ο Γραμμ.
Γεώργ. Γκέλλος...¹⁰⁵⁷*

*...πλην ο Πρόεδρος Ι. Ρώμας εδάρη παρ'αξιωματικού. Πολλά εκ των κατά
της κεφαλής του κτυπημάτων κατεφέρθησαν δια σιδηρού μέρους
χειροβομβίδος¹⁰⁵⁸*

*...συνελήφθησαν ως όμηροι άτομα 10 μεταξύ αυτών και ο Χρήστος
Φαρμάκης, Πρόεδρος της Κοινότητας Σκοπού¹⁰⁵⁹*

...συνελήφθησαν οι κάτωθι κάτωθι Έλληνες :

*1/ Πρόεδρος (σ.σ. Παλαίστρας) Ηλιόπουλος Μιχαήλ .2/ Γραμματέας
Κοινότητας Νικόλαος Βασιλείου...¹⁰⁶⁰*

Εκακοποιήθησαν 1/ Πρόεδρος (σ.σ. Παπαγιάννη) Θεοδ. Τσάφκας...¹⁰⁶¹

Εδάρησαν 24.1.44 με φανατισμόν υπέστησαν κακώσεις αφαντάστους [...]

*2/ Παπασωτηρίου Κων/νος Γώγος Γραμματέας της Κοινότητας
Σιταριάς...¹⁰⁶²*

*...συνελήφθησαν αναιτίως οι Θεόδωρος Τσάφκας, Πρόεδρος Κοιν/τος
Παπαγιάννης, αντιπρόεδρος Μουστάκης και Γραμματέας Γουμπέρης.
Τούτους οι Βούλγαροι εξαπέστειλαν... ως ομήρους εις Θεσσαλονίκην...¹⁰⁶³*

*...συνελήφθησαν την 31.1.44 οι 1/ Μιχαήλ Δημητρίου Γραμματέας Κοιν/τος
(σ.σ. Τριανταφυλλιάς)...¹⁰⁶⁴*

*Εν συνεχεία διέταξε να πέση μπρούμιτα και ήρχισε να τον ζυλοκοπή αγρίως
δια ζυλοκοπάνου μέχρι αναισθησίας (σ.σ. ο Βούλγαρος αξιωματικός τον
πρόεδρο του Παπαγιάννη, Θεόδωρο Τσαφκόπουλο)...¹⁰⁶⁵*

¹⁰⁵⁶ Στο ίδιο.

¹⁰⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 6.

¹⁰⁵⁸ Στο ίδιο.

¹⁰⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 7.

¹⁰⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 7-8.

¹⁰⁶¹ Στο ίδιο, σ. 8.

¹⁰⁶² Στο ίδιο.

¹⁰⁶³ Στο ίδιο, σ. 9.

¹⁰⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 10.

¹⁰⁶⁵ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 17.

...παρουσιάσθησαν τα πτώματα των Κων/νου Νάσση, Αντιπροέδρου Κοινότητας Φλαμπούρου...¹⁰⁶⁶

Μετέπειτα από μίαν ονομαστικήν κατάστασιν εξεχώρισαν... Ι/ Ευστάθιον Κων/νίδην Πρόεδρον Κοινότητος (σ.σ. Αγίου Βαρθολομαίου)... τους οποίους έθεσαν υπό κράτησιν. Επίσης έθεσαν υπό κράτησιν... τον Αντ/δρον της Κοινότητος Κατικαρίδην Θεοδόσιον ως και τον Σύμβουλον Μινηλίδην Δημήτριον¹⁰⁶⁷.

Η στοχοποίησή τους είχε ως αποτέλεσμα μερικοί εξ αυτών να εγκαταλείψουν τα χωριά τους και να καταφύγουν στη Φλώρινα:

Εν Φλωρίνη ευρίσκοντο πολλοί Πρόεδροι Κοιντων, άλλοι μεν διότι εκακοποιήθησαν άλλοι δε διότι ηπειλούντο με σύλληψιν και κακοποίησιν¹⁰⁶⁸

(Ούτος [σ.σ. ο πρόεδρος της κοινότητας Αρμενοχωρίου, Τρύφων Δελκούσης] δια λόγους ασφαλείας του... παρέμεινεν εις Φλώριναν.)¹⁰⁶⁹

Συνελήφθη ομοίως ο Πρόεδρος της Κοινότητος Κ. Υδρούσης Κίτσος Πιτρος, όστις δια φόβον ακριβώς μη κακοποιήσεως παρέμεινεν εν Φλωρίνη¹⁰⁷⁰

...συνεπεία του φόβου τούτου ο Πρόεδρος απεμακρύνθη του χωρίου παραμένων εις Φλώριναν¹⁰⁷¹.

Οι πιο τολμηροί συνέτασσαν και υπέβαλαν στη Νομαρχία εκθέσεις και αναφορές, αντιδρώντας με τον τρόπο αυτό στις βουλγαρικές ανομίες:

¹⁰⁶⁶ ΙΜΧΑ, Πρωτόκολλον Εκταφής των παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων κατακρεουργηθέντων επτά κατοίκων Φλαμπούρου εν τη περιοχή του Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 29.

¹⁰⁶⁷ ΙΜΧΑ, Αναφορά Αν/δρου Θεοδ. Κατικαρίδη, Έκθεσις..., ό.π., σ. 38.

¹⁰⁶⁸ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 2.

¹⁰⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 4.

¹⁰⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 10.

¹⁰⁷¹ ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις..., ό.π., σ. 18.

*Ὅθεν παρακαλῶ υμᾶς εὐσεβάστως κ. Νομάρχα ληφθῶσι ἅπαντα υπ'ὄψει
δια την τακτοποίησιν της καταστάσεως...*

Εὐπειθέστατος

ο Πρόεδρος Κοινότητος (σ.σ. Τριποτάμου)

Δ. Παπαευαγγέλου¹⁰⁷²

ΕΚΘΕΣΙΣ

*Περί του Λαζάρου Δημητρίου Στεφανίδου εκ.Κ. Υδρούσης Αντιπροέδρου
της Κοινότητος.*

[...]

Ο Δηλών

Α. Στεφανίδης¹⁰⁷³.

Ο Πρόεδρος Κοιν/τος Εθνικού

Προς

Την Νομαρχίαν Φλωρίνης

Λαμβάνω την τιμὴν ν'αναφέρω υμίν

[...]

Εὐπειθέστατος

Ν. Νικολαΐδης¹⁰⁷⁴

Προς

Την Νομαρχίαν Φλωρίνης

Λαμβάνω την τιμὴν ν'αναφέρω

[...]

Ο Πρόεδρος της Κοινότητος Αρμενοχωρίου

Τρ. Δελκούσης¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷² ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Τριποτάμου Δ. Παπαευαγγέλου, *Ἐκθεσις...*, ὀ.π., σ. 36.

¹⁰⁷³ ΙΜΧΑ, Ἐκθεσις περὶ του Λαζάρου Δημητρίου Στεφανίδου εκ Κ. Υδρούσης Αντιπροέδρου της Κοινότητος, *Ἐκθεσις...*, ὀ.π., σ. 49.

¹⁰⁷⁴ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοιν/τος Εθνικού Ν. Νικολαΐδη προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, *Ἐκθεσις...*, ὀ.π., σ. 49-50.

¹⁰⁷⁵ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Αρμενοχωρίου Τρ. Δελκούση προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, *Ἐκθεσις...*, ὀ.π., σ. 50.

Ο πρόεδρος του Φλαμπούρου, μάλιστα, συμμετείχε στην επιτροπή και παρέστη στη διαδικασία εκταφής των δολοφονηθέντων συγχωριανών του:

Σήμερα την 13^{ην} του μηνός Φ/ρίου 1944 ώραν 10^{ην} π.μ. οι κάτωθι υπογεγραμμένοι... Χρήστος Στυλιάδης Πρόεδρος Κοινοτητος Φλαμπούρου... παρέστημεν κατά την εκταφήν των πτωμάτων των εκ Φλαμπούρου καταγόμενων και συλληφθέντων παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων την 5.2.44 εκτελεσθέντων παρ' αυτών από 7-2-44 μέχρι 10-2-44 έξωθι τουχωρίου Αμμοχωρίου Ν. Φλωρίνης.¹⁰⁷⁶

Υπήρξε, ωστόσο, και μια περίπτωση σύμπραξης προέδρου, εκούσιας ή ακούσιας, σε σύλληψη συγχωριανού του: «...τρεις Βούγλαροι στρατιώται συνοδευόμενοι και από τον Πρόεδρον της Κοιότητος (σ.σ. Αμμοχωρίου) ήλθον εις την οικίαν μου και εξήτησαν να τους ακολουθήσω...».¹⁰⁷⁷

4.2.5.3. Η Χωροφυλακή

Η κατηγορία «Η Χωροφυλακή» εμφανίζεται με 16 (27,1%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και με 4 (5,4%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Οι απόψεις των πληροφορητών για την παρουσία και τον ρόλο της Χωροφυλακής δίσταντο:

Γιατί δεν ξέρανε; Η αστυνομία η δικιά μας από γύρω τους είχε περικυκλώσει, αλλά τι να περικυκλώσει;! [...] Με πέντε χωροφυλάκους τι να του 'καμνες;!¹⁰⁷⁸

- Ελληνική Χωροφυλακή υπήρχε.

- Επενέβη όταν μπήκαν οι Βούλγαροι;

- Τίποτα, τίποτα! Στο άλλο το χωριό ήταν η Χωροφυλακή. [...] Στο Μεσόκαμπο¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁶ ΙΜΧΑ, Πρωτόκολλον Εκταφής των παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων κατακρεουργηθέντων επτά κατοίκων Φλαμπούρου εν τη περιοχή του Αμμοχωρίου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 28.

¹⁰⁷⁷ ΙΜΧΑ, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 43.

¹⁰⁷⁸ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

¹⁰⁷⁹ Στο ίδιο.

Τότε, δεν θυμάμαι αν επενέβη, αλλά... επενέβη όταν τους πήραν και φύγανε¹⁰⁸⁰

- Στο χωριό να επενέβη [...] η Χωροφυλακή;! Τρία άτομα, πέντε άτομα, πού να επέμβουν;! Σοβαρά μιλάς τώρα;! Πού να επέμβουν;! Σου είπα!

- Δεν ξέρουμε αν είχε αστυνομία τότε, εκείνα τα χρόνια¹⁰⁸¹

Και το ανέφερε στον στρατό, στην αστυνομία, δεν ξέρω! Και πάνε ένα βράδυ... [...] και τους έπιασαν (σ.σ. τους Βούλγαρους στρατιώτες)¹⁰⁸²

- ...δεν υπήρχε Χωροφυλακή, η οποία να έχει κάποιες αρμοδιότητες πάνω στα χωριά. Ήτανε εγκαταλειμμένα τα χωριά! Μας, εκείνα τα χωριά!

- Υπήρχε κάπου αλλού εδώ Χωροφυλακή;

- Ε όπως ξέρουμε όλοι, στη Φλώρινα υπήρχε, λειτουργούσε!

- Αυτή η Χωροφυλακή επενέβη στο περιστατικό στο χωριό σας;

- Όχι, όχι, καθόλου, τίποτα! [...] προστασία δεν υπήρχε πουθενά!¹⁰⁸³

...οι χωροφύλακες είχαν δειρει ντόπιους από 'δω πέρα¹⁰⁸⁴

Αλλά του είπε εκείνος στον πατ... στον παππού μου και στους γονείς (σ.σ. ο ενωμοτάρχης Καπέλλας) «μην στενοχωριέστε» λέει «θα σας φέρουν... Άμα σας πάρουν» λέει «θα σας φέρουν κάτω, ε και εμείς εκεί περιμένουμε». Και έφυγε!¹⁰⁸⁵

- Εδώ πέρα, υπήρχε ελληνική Χωροφυλακή;

- Πολύ!

[...]

- Στο κτίριο εδώ πιο κάτω! [...] Μέσα στο χωριό, εδώ!

- Όταν μπήκαν οι Βούλγαροι, τι κάναν αυτοί;

[...]

- Τότε, δεν υπήρχε! [...] Ήταν Κατοχή! Τότε, δεν υπήρχε!

[...]

- Συγγνώμη, συγγνώμη! Νο, νο, νο! Είχε... Όταν ήρθαν οι Βούλγαροι εδώ, είχε διαλυθεί η Χωροφυλακή.

¹⁰⁸⁰ Συνέντευξη Μάρθας Μ., 18.2.2018.

¹⁰⁸¹ Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

¹⁰⁸² Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

¹⁰⁸³ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

¹⁰⁸⁴ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

¹⁰⁸⁵ Στο ίδιο.

[...]

- Με τους Γερμανούς που ήρθανε, είχαν διαλυθεί!

[...]

- Νο, νο, είχ... [...] Όταν ήρθαν οι Γερμανοί, ο Πασαμέρας ήταν εδώ, είχαν αστυνομία! [...] Ήτανε εφτά άτομα αστυνομία με τους Γερμανούς! Αλλά ύστερα, όταν αυτ... όταν βάλανε αυτό, διαλύθηκε! Γιατί δεν... Α... Ποιος θα τους πλήρωνε; [...] Ο Ράλλης είχε βγάλει τα λεφτά! [...] Οι χωροφύλακες είχανε τάξη! Αλλά ύστερα διαλύθηκε, γιατί τελείωσε το χρήμα, δεν... δεν υπήρχε πλέον. Δεν είχαν απόθεμα! Ύστερα, όλα ήτανε με είδος!¹⁰⁸⁶.

Αξιωσημείωτη είναι η αναφορά που «χρέωνε» στη Χωροφυλακή, ενέχοντας δόση αλήθειας, τη συνεργασία με τους κατακτητές:

- Υπήρχε! [...] Μεσονήσι είχε, Φλώρινα είχε!

- Επενέβη όταν ήρθαν οι Βούλγαροι;

- Άπα! Πού;! [...] Και αυτοί φταίξαν! Η Χωροφυλακή! Πού πας, πού;! Ποιο κράτος πας;! Γερμανοί είναι! Αλλά... προδότηι ήτανε! Πουλημένοι!

[...]

- Ε... Υποχρεωμένοι ήταν!

- Δεν ήταν υποχρεωμένοι! Κατάλειψαν... [...] Η Ελλάδα έσβησε! [...] Αρχηγείο είχες τον Όσβελντ! Πού πας;! [...] Και αυτό ήταν κακό!¹⁰⁸⁷

Οι αναφορές της Έκθεσης του Μπόνη ήταν ελάχιστες και αποσπασματικές:

...ως και τον Διοικητήν Χωρ/κής. Παρά τούτων επληροφορήθην άπαντα τα μέχρι στιγμής εκείνης γνωσθέντα έκτροπα¹⁰⁸⁸

Ήδη επισυνάπτεται σχετική αναφορά του ανθυπολοχαγού Χωρ/κής Πασαμέρα ούτινος η οικία ελεηλατήθηνομοίως¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁶ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

¹⁰⁸⁷ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹⁰⁸⁸ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 2.

¹⁰⁸⁹ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 25.

Σήμερα την 13ην του μηνός Φ/ρίου 1944 ώραν 10ην π.μ. οι κάτωθι υπογεγραμμένοι... Ιωάννης Σωτηρίου Ταγματάρχης Δ/τής Χωρ/κής... παρέστημεν κατά την εκταφήν των πτωμάτων των εκ Φλαμπόρου καταγόμενων και συλληφθέντων παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων την 5.2.44 εκτελεσθέντων παρ'αυτών από 7-2-44 μέχρι 10-2-44 έξωθι τουχωρίου Αμμοχωρίου Ν. Φλωρίνης¹⁰⁹⁰

Προς

Το Υπουργείον Εσωτερικών

Γ. Γεν. Δ/νσιν

Δ/νσιν Χωροφυλακής

ΑΘΗΝΑΣ

“Λαβόντα χώρανγεγονότα εν τη περιφερεία Φλωρίνης υπό του Βουλγαρικού Στρατού.”

Λαμβάνω την τιμήν ν'αναφέρω εν συνεχεία της ταυταρίθμου /2β από 2.2.44 ομοίας μου κατ'αναφοράν του ενταύθα Τμήματος Ασφαλείας, ότι

[...]

Παρά πάντων των ανωτέρω ενημερώθη το ενταύθα Γερμανικόν Φρουραρχείον.

Ο Δ/της της Δ/σεως

Ι. Σωτηρίου Ταγματάρχης¹⁰⁹¹.

Στην προκειμένη περίπτωση, δυστυχώς, οι αναφορές των δύο πηγών δεν παρέχουν σαφή εικόνα της κατάστασης, αν και μάλλον η κινητοποίηση των δυνάμεων Χωροφυλακής ενόψει της βουλγαρικής εισβολής δεν υπήρξε αξιόλογη.

4.2.5.4. Ο νομάρχης Μπόνης

Στην κατηγορία «Ο νομάρχης Μπόνης», εντοπίζονται 13 (22%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 34 (46%) στην Έκθεση του Μπόνη.

¹⁰⁹⁰ ΙΜΧΑ, Πρωτόκολλον Εκταφής των παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων κατακρεουργηθέντων επτά κατοίκων Φλαμπόρου εν τη περιοχή του Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 28.

¹⁰⁹¹ ΙΜΧΑ, «Λαβόντα χώραν γεγονότα εν τη περιφερεία Φλωρίνης υπό του Βουλγαρικού Στρατού», Έκθεσις..., ό.π., σ. 55-57.

Οι πληροφορητές σημείωναν πως ο νομάρχης Μπόνης επισκεπτόταν τα χωριά και γνώριζε από πρώτο χέρι τα βουλγαρικά έκτροπα, ήταν όμως ανήμπορος να αντιδράσει και, ως εκ τούτου, δεν έλαβε ουσιαστικά μέτρα:

Δεν μπορούσε να κατηγορήσει! «Πώς περνάτε;». «Καλά». Τι μπορούσε να πει; Θα σας στείλω... θα σας δώσω αυτό, θα σας δώσω εκείνο; Τίποτα!¹⁰⁹²

Πρέπει να ήξερε ο νομάρχης! [...] Ο νομάρχης πρέπει να ήξερε!¹⁰⁹³

Ναι, τα έμ... τα πληροφορήθηκε όλα και, νομίζω, τα γράφει και στα απομνημονεύματά του, κάπου που έχει κάποιες... κάποια στοιχεία που έχει κρατήσει ο ίδιος¹⁰⁹⁴

- Πώς φέρθηκε μετέπειτα ο Μπόνης στα θύματα...; Έλαβε κάποια μέτρα;

- Όχι, τίποτα απολύτως! [...] Μπορεί... λεκτικά, φιλολογικά... να είχε κάποια... να τους έδωσε κάποια ενθάρρυνση, κάποια παρηγοριά, ναι! Αλλά [...] Μηδέν! [...] Τίποτα, τίποτα! Στο έλεος του Θεού!¹⁰⁹⁵

- Και, τέλος, ο νομάρχης πώς φέρθηκε σε αυτούς που ξυλοκοπήσαν;

[...]

- Δεν έκανε τίποτα! [...] Τίποτα, όχι! [...] Μάλιστα, ο πατέρας μου το είχε και ως... ε... παράπονο, κατά κάποιον τρόπο, γιατί και αυτός αντιστάθηκε! Εχθρός ήταν, έτσι δεν είναι;! [...] Αλλά... Ποτέ, δεν ζήτησε ούτως ή άλλως ποτέ του τίποτα, αλλά και αυτά που έκανε δεν του αναγνωρίστηκαν! Δεν θυμάται κάτι, μια ιδιαιτερότητα! [...] Τίποτα!¹⁰⁹⁶

Το Μπόνη έχω ακουστή! Ξακουστά τον είχαμε! [...] Δεν μπορούσε βρε! Πού να μπει; Πού να μπει στους Βούλγαρους βε να... τότες δήμαρχος, τι ήταν, νομάρχης;¹⁰⁹⁷.

Σε μια αναφορά, υπογραμμιζόταν η συμβολή του Μπόνη στην απομάκρυνση των Βούλγαρων από την περιοχή: *«Και, στο τέλος, εγώ έμαθα, και άλλες πληροφορίες έχω*

¹⁰⁹² Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

¹⁰⁹³ Συνέντευξη Ηλία Τζ - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

¹⁰⁹⁴ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

¹⁰⁹⁵ Στο ίδιο.

¹⁰⁹⁶ Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

¹⁰⁹⁷ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

πάρει, αυτή η διλοχία έφυγε από το Αμμοχώρι... α... με τη συνεργασία του... του νομάρχη, τότε Μπόνης [...] και αναγκάσανε τους Βουλγάρους να φύγουνε...».¹⁰⁹⁸

Για τη δολοφονία των επτά (7) Φλαμπουριωτών στο Αμμοχώρι, εντούτοις, καταλογιζόταν στον νομάρχη «εγκληματική» αδράνεια: *«Αν, αν επέμενε, αν επέμενε λιγάκι ο... ο νομάρχης, θα τους έσωζε όλους. Γιατί ο φρούραρχος πήρε το μέρος του νομάρχη!».*¹⁰⁹⁹

Στην ενδεχομένως πιο ενδιαφέρουσα ποιοτικά αναφορά των πληροφορητών, ο Μπόνης χαρακτηριζόταν «πεμπτοφαλαγγίτης»¹¹⁰⁰:

Ο Μπόνης ήτανε με τη πέμπτη φάλαγγα. [...] Ξέρεις, ο φασισμός ήτανε κάτι καινούργιο! Ο Χίτλερ, ο Μουσολίνι και ο Μεταξάς! [...] Σε όλο το κόσμο, ο Χίτλερ είχε οπαδούς! Στην Αμερική, στην Αγγλία, στη Γαλλία, σε όλα! [...] Αυτή η σπείρα του φασισμού ήταν σ' όλα. [...] Τέλος πάντων! Με... Με το αυτό, το ίδιο ήταν ο Μπόνης!».¹¹⁰¹

Αντίθετα, ο νομάρχης Μπόνης στην Έκθεσή του αυτοπαρουσιαζόταν εξαιρετικά δραστήριος. Η δράση του περιελάμβανε:

- Το ενδιαφέρον για έγκαιρη ενημέρωση:

...την 19-1-44 επληροφορήθην εν Θεσ/νίκη... Την 20-1-44 επληροφορήθην ότι εγένοντο έκτροπα τινά εις την ύπαιθρον και αμέσως απέστειλα τον οδηγόν αυτ/του να μεταβή εις Φλώριναν με την εντολήν όπως το βραδύτερον μέχρι της 22.1.44 μοι αποσταλή έκθεσις του Δ/ντού της Νομαρχίας και του Δ/τού Χωρ/κής ίνα ενημερωθώ και προβώ εις ωρισμένα διαβήματα εν Θεσ/νίκη προς τον Στρατιωτικόν Διοικητήν. Η προσωπική

¹⁰⁹⁸ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

¹⁰⁹⁹ Στο ίδιο.

¹¹⁰⁰ «Πέμπτη φάλαγγα» ονομάζεται η προπαγάνδα που εκδηλώνεται παντοιοτρόπως, εντός πολιορκημένης πόλης ή εμπόλεμης χώρας, επ' ωφελεία του εχθρού. Ο όρος διατυπώθηκε για πρώτη φορά στη διάρκεια του ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου (1936-1939), και πλέον χρησιμοποιείται για πολιτικούς λόγους. «Ποια ήταν πέμπτη φάλαγγα του Φράνκο κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Μαδρίτης. Ο αναίμακτος τρόπος που βοήθησε τους εθνικιστές να καταλάβουν την πόλη», προσβάσιμο στο <http://www.mixanitouxronou.gr/pia-itan-pempti-falanga-tou-franko-pou-ipe-o-kirios-pelegrinis/> [ανακτήθηκε: 20/08/2018].

¹¹⁰¹ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

μετάβασίς μου εις Φλώριναν ήτο αδύνατος λόγω της γρίππης εξ ής είχαν προβληθή¹¹⁰²

Την 25ην ανεχώρησα εις Φλώριναν. Άμα τη αφίξει μου ώραν 11ην π.μ. εκάλεσα τους αρμοδίους διευθυντάς των υπηρεσιών ως και τον Διοικητήν Χωρ/κής. Παρά τούτων επληροφορήθην άπαντα τα μέχρι στιγμής εκείνης γνωσθέντα έκτροπα¹¹⁰³.

- Την υποβολή εκθέσεων και αναφορών στο γερμανικό Φρουραρχείο και, σε μια περίπτωση, στη Στρατιωτική Διοίκηση Θεσσαλονίκης:

Την 24.1.44 ημέραν Δευτέραν, βάσει της αναφοράς ταύτης και των θετικών πληροφοριών υπέβαλα έκθεσιν εις τον Προϊστάμενον του II Τμήματος Στρατιωτικής Δ/σεως Δρο Μπέντερ εις όν προφορικών ανέπτυξα και τας απόψεις μου περί των φόβων μου ότι τη υποκινήσει ωρισμένων τοπικών παρόντων βουλγαριζόντων θα προβώσιν εις παρεκτροπάς εις βάρος των Ελλήνων Γηγενών και προσφύγων¹¹⁰⁴

...βάσει των οποίων συνέταξα έκθεσιν ήν υπάβαλον εις τον κ. Φρούραρχον, το απόγευμα της 25.1.44 προς όν ανέπτυξα και προφορικών περί των κακώσεων. Μετά της εκθέσεως υπάβλον και ιατροδικαστικήν έκθεσιν δι' έν έκαστον εκ των μέχρι της ημέρας εκείνης παρουσιασθέντων προς υποβολήν παραπόνωνπερί του ζυλοδαρμού των¹¹⁰⁵

Αναφέρθημεν εις το Φρουραρχείον...¹¹⁰⁶

Προς

Την Κράϊσκομαντατούρ

Ενταύθα

Έχω την τιμήν να γνωρίσω υμίν τα κάτωθι:

[...]

Κύριε Φρούραρχε,

¹¹⁰² ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 1-2.

¹¹⁰³ Στο ίδιο, σ. 2.

¹¹⁰⁴ Στο ίδιο.

¹¹⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 2-3.

¹¹⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 10.

Παρακαλώ θερμώς, όπως τεθή φραγμός εις τας τιοαύτας υπερβασίας διότι ουδείς δύναται να εγγυηθή περί του βαθμού αντοχής των νεύρων των κατοίκων εκείνων οίτινες ουδεμίαν σχέσιν έχουσιν με τα αναρχικά στοιχεία αλλά ρέει Ελληνικόν αίμα εις τας φλέβας των.

Ο ΝΟΜΑΡΧΗΣ

Κ.ΜΠΟΝΗΣ¹¹⁰⁷.

- Την παρουσίαση παθόντων ενώπιον των τοπικών γερμανικών αρχών:

Την 26.1..44 παρουσίασα ενώπιον του Δ/τού της Αστυνομίας ανθ/γού κ. Φύσερ τους εκ Τριποτάμου κακοποιηθέντας...¹¹⁰⁸

Εις την κατάστασιν ταύτην μετέφερον τούτον (σ.σ. τον ιερέα Παναγιώτη Χατζόπουλο) μέχρι της θύρας του Φρουραρχείου ένθα ιδίαις όμμασιν ο κ. Φρούραρχος αντελήφθη την κατάστασίν του¹¹⁰⁹.

- Την παραγγελία ιατρικών εξετάσεων για εννέα (9) από τους κακοποιηθέντες:

...εξετάσας σήμεραν κατόπιν παραγγελίας της Νομαρχίας Φλωρίνης τον... Γεώργιον Πανταζήν...¹¹¹⁰

...εξετάσας σήμεραν κατόπιν παραγγελίας της Νομαρχίας Φλωρίνης τον... Ευάγγελον Δημόπουλον...¹¹¹¹

...εξετάσας σήμεραν κατόπιν παραγγελίας της Νομαρχίας Φλωρίνης, τον... Ιωάννην Θωμαΐδην...¹¹¹²

...εξετάσας σήμεραν κατόπιν παραγγελίας της Νομαρχίας Φλωρίνης το... Ι.Φωτιάδην...¹¹¹³

¹¹⁰⁷ ΙΜΧΑ, Αναφορά Νομάρχη Κ. Μπόνη προς την Κραΐσκομαντατούρ, Έκθεσις..., ό.π., σ. 50-52.

¹¹⁰⁸ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 3.

¹¹⁰⁹ Στο ίδιο.

¹¹¹⁰ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Γεώργιον Ν. Πανταζήν, Έκθεσις..., ό.π., σ. 15.

¹¹¹¹ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ευάγγελον Δημόπουλον, Έκθεσις..., ό.π., σ. 57.

¹¹¹² ΙΜΧΑ, Έκθεσις Ιατροδικαστική ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ιωάννην Θωμαΐδην, Έκθεσις..., ό.π., σ. 58.

*...εξετάσας σήμεραν κατόπιν παραγ ελίας-καταγγελίας της Νομαρχίας
Φλωρίνης, τον... Μιχαήλ Τσώτσον...¹¹¹⁴*

*...εξετάσας σήμεραν κατόπιν παραγγελίας της Νομαρχίας Φλωρίνης τον...
Αγροφύλακα Σταύρον Νόβαν...¹¹¹⁵*

*...εξετάσας σήμεραν κατόπιν παραγγελίας της Νομαρχίας Φλωρίνης, τον...
Ιερέα Παπαπαναγιώτην Χατζόπουλον*

[...]

Εν Φλωρίνη τη 2.2.1944

[...]

Εν Φλωρίνη τη 27.1.1944¹¹¹⁶

*...εξετάσας σήμεραν κατόπιν παραγγελίας της Νομαρχίας Φλωρίνης... Χρ.
Σαπρανίδην...¹¹¹⁷*

*...εξετάσας σήμεραν κατόπιν παραγγελίας της Νομαρχίας Φλωρίνης,, τον...
Παπαγεωργίου Ι. του Θεοδώρου...¹¹¹⁸.*

Όσον αφορά τα γεγονότα του Φλαμπούρου, στη «συνταχθείσαν ειδικήν έκθεσιν επ' αυτού»,¹¹¹⁹ ο νομάρχης τόνιζε:

*Από τα πρώτας πληροφορίας περί συλλήψεως των ανωτέρω, ε επεστήσαμεν
την προσοχήν της Κραϊσκομαντατούρ περί του κινδύνου τον οποίον
διατρέχουν, οι συλληφθέντες, όπως κακοποιηθώσιν... Εφρονούσαμεν ότι
μόνον περί κακοποιήσεως θα επρόκειτο διότι μας ήτο αδύνατον να*

¹¹¹³ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ι. Φωτιάδη, Έκθεσις..., ό.π.

¹¹¹⁴ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Μιχαήλ Τσώτσον, Έκθεσις..., ό.π., σ. 59 και 64.

¹¹¹⁵ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον αγροφύλακα Σταύρον Νόβαν, Έκθεσις..., ό.π., σ. 60 και 61.

¹¹¹⁶ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Παπαπαναγιώτην Χατζόπουλον, Έκθεσις..., ό.π., σ. 61 και 62.

¹¹¹⁷ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Χρ. Σαπρανίδην, Έκθεσις..., ό.π., σ. 62.

¹¹¹⁸ ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ι. Θεοδώρου Παπαγεωργίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 63.

¹¹¹⁹ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 28.

φαντασθώμεν ότι επτά χιλιόμετρα από της Φλωρίνης και εις περίπτωσιν καθ'ήν γνωρίζουσιν αι τοπικά Γερμανικά αρχαί (Κραϊς/ντούρ και QFP) τα της συλλήψεως , θα συντελείτο χειρότερόν τι από ανειλεή ξυλοδαρμόν. Πλην ηπατήθημεν... διότι ενώ μέχρι της σήμερον της πρωίας ελέχθη ημίν παρά του κ. Φίσσερ ανθ/γού Φελ. Τσενταρμαρι ότι πέντε εξετελέσθησαν διότι απειράθησαν να φυγώσι και ότι δεν γνωρίζωσι τίποτα περί άλλων δύο οι Βούλγαροι καταφθάνει η πληροφορία ότι σήμερον την πρωίαν (10.2.44) εξετελέσθησαν εις το Σχολείον Αμμοχωρίου άλλοι δύο¹¹²⁰

...τα αποτελέσματα της τοιαύτης ενεργείας των τμημάτων τακτικού στρατο ύ κατά νομοταγών πολιτών... δεν είναι δυνατόν να προΐδωμεν¹¹²¹

Εκείνο το οποίο εξητήσαμεν παρά του αναπληρωτού του κ. Φρουράρχου είναι όπωςπριν η γνωστή επισήμως ο εξαφανισμός τόσων εντίμων οικογενειάρχων λάβη κατάλληλα μέτρα προς κατευνασμόν των πνευμάτων συγγενών και συγχωριανών των παθουσών οικογενειών, ιδία δέον το ταχύτερον να ληφθώσι μέτρα εκανοποιήσεως δια μιάς συντόμου ερεύνης των γενομένων και καταμερισμόν ευθυνών¹¹²²

Εκείνο το οποίον καθ'ημάς επιβάλλεται είναι να ζητήσωμεν και θα ζητήσωμεν να γίνη η επαφή των πτωμάτων παρουσία Γερμανικών αρχών, δικαστικών αρχών και διοικητικών τοιούτων ίνα κατόπιν λάβω χώραν Ιατροδικαστική έρευνα περί του τρόπου, τόπου και χρόνου εκτελέσεως των θυμάτων¹¹²³.

Ο Μπόνης, τέλος, ήταν αυτός που συγκρότησε την επιτροπή εκταφής των πτωμάτων:

Σήμερον την 13^{ην} του μηνός Φ/ρίου 1944 ώραν 10^{ην} π.μ. οι κάτωθι υπογεγραμμένοι Κων/νος Ε.Μπόνης Νομάρχης Φλωρίνης... παρέστημεν κατά την εκταφήν των πτωμάτων των εκ Φλαμπόρου καταγόμενων και συλληφθέντων παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων την 5.2.44

¹¹²⁰ Στο ίδιο, σ. 26.

¹¹²¹ Στο ίδιο, σ. 27.

¹¹²² Στο ίδιο.

¹¹²³ Στο ίδιο.

εκτελεσθέντων παρ'αυτών από 7-2-44 μέχρι 10-2-44 έζωθι τουχωρίου Αμμοχωρίου Ν. Φλωρίνης.¹¹²⁴

Εν κατακλείδι, ο νομάρχης Μπόνης χρεώνεται μεν την έλλειψη διορατικότητας που κατέληξε στη φρικτή δολοφονία των επτά (7) Φλαμπουριωτών στο Αμμοχώρι, πιστώνεται δε την επίμονη προσπάθεια να καταδείξει με κάθε τρόπο στη γερμανική διοίκηση τα επιζήμια αποτελέσματα και τη συνακόλουθη επικινδυνότητα της βουλγαρικής παρουσίας στη Φλώρινα.

4.2.6. Η στάση του ΕΛΑΣ

Η θεματική κατηγορία «Η στάση του ΕΛΑΣ» συγκεντρώνει 15 αναφορές στις συνεντεύξεις, και μόλις 4 στην Έκθεση του Μπόνη. Οι αναφορές κατανέμονται σε τρεις κατηγορίες: i) «Περιπτώσεις ανταρτικής δράσης», ii) «Η επιλογή της μη εμπλοκής» και iii) «ΕΛΑΣ και φιλοβουλγαρισμός-αυτονομισμός».

Πίνακας 7: Κατανομή της θεματικής κατηγορίας «Η στάση του ΕΛΑΣ» ανά πηγή

Πηγή	Η στάση του ΕΛΑΣ			Σύνολο
	Περιπτώσεις ανταρτικής δράσης	Η επιλογή της μη εμπλοκής	ΕΛΑΣ και φιλοβουλγαρισμός-αυτονομισμός	
Συνεντεύξεις	6 (40%)	4 (26,7%)	5 (33,3%)	15 (100%)
Έκθεση Μπόνη	2 (50%)	1 (25%)	1 (25%)	4 (100%)

Στις συνεντεύξεις, προηγείται ποσοτικά η κατηγορία «Περιπτώσεις ανταρτικής δράσης», με 6 (40%) αναφορές, και ακολουθούν οι κατηγορίες «ΕΛΑΣ και φιλοβουλγαρισμός-αυτονομισμός», με 5 (33,3%), και «Η επιλογή της μη εμπλοκής», με 4 (26,7%).

¹¹²⁴ ΙΜΧΑ, Πρωτόκολλον Εκταφής των παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων κατακρεουργηθέντων επτά κατοίκων Φλαμπούρου εν τη περιοχή του Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 28.

Στην Έκθεση του Μπόνη, 2 (50%) αναφορές αριθμεί η κατηγορία «Περιπτώσεις ανταρτικής δράσης», ενώ από μία (25%) οι κατηγορίες «Η επιλογή της μη εμπλοκής» και «ΕΛΑΣ και φιλοβουλγαρισμός-αυτονομισμός». Η χαμηλή συγκέντρωση αναφορών δύναται να αιτιολογηθεί από την αντικομμουνιστική ιδεολογική κατεύθυνση του Μπόνη.

Και στις δύο πηγές, παρατηρείται σχετική αναλογία στην κατανομή και την ποσοστιαία αντιπροσώπευση των αναφορών.

4.2.6.1. Περιπτώσεις ανταρτικής δράσης

Η κατηγορία «Περιπτώσεις ανταρτικής δράσης» εμπεριέχει 6 (40%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 2 (50%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Οι αναφορές των πληροφορητών σχετίζονταν με πέντε (5) διαφορετικές περιπτώσεις ανταρτικής δράσης:

- Την εκτέλεση τριών ατόμων στη Σιταριά, ανάμεσά τους και ενός μικρού παιδιού, ως αντίποινα για την προδοσία του προέδρου:

Οι αντάρτες, μόλις πληροφορήθηκαν ότι κάποιος πήγε να τους προδώσει στους Βούλγαρους, σκότωσαν τον Κωνσταντίνο Μιχάλτση και τους βοσκούς Ευάγγελο Δομαζέτη και Γεώργιο Νιτσόπουλο. Για την περίπτωση του μικρού Νιτσόπουλου, υπήρξε διχογνωμία μεταξύ των ανταρτών: «Είναι μικρό παιδάκι, ας μην το σκοτώσουμε!». «Όχι! Είναι αυτός που θα μας προδώσει αύριο!».¹¹²⁵

- Την ανατίναξη αμαξοστοιχίας στον Τριπόταμο, που προκάλεσε τον θάνατο αρκετών Βούλγαρων:

Οι αντάρτες του ΕΛΑΣ στον Τριπόταμο, μετά από τη γέφυρά του προς τα πάνω, ανάμεσα Αρμενοχώρι, πού είναι τώρα εκείνη η αποθήκη που πουλάει γέννημα, προς τα πάνω τώρα, αριστερά. Απέναντι εκεί πέρα, ήταν τα βαγόνια πεσμένα, τα έχεις δει;! Και ήτανε μέχρι τελευταία! Ανατινάξαν τα βαγ... το τρένο, και σκοτώθηκαν αρκετοί Βούλγαροι.¹¹²⁶

¹¹²⁵ Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 13.3.2018.

¹¹²⁶ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

Η πληροφορία αυτή, ωστόσο, δεν κατέστη δυνατόν να διασταυρωθεί και να επαληθευτεί.¹¹²⁷

- Την εισβολή στο Φλάμπουρο τον Φεβρουάριο του 1944:

- Επειδή έκαμνε πάρα πολύ κρύο, ήρθαν οι αντάρται εδώ πέρα να ξ... να... να γλυτώσουν από τη παγωνιά! Λοιπόν! Και είχανε φράζει το χωριό, και δεν κυκλοφορούσε κανένας.

[...]

- Είχαμε συγκεντρωθεί όλοι στη πλατέα μας. Μας μαζέψαν οι συναγωνισταί, οι αντάρτες, μας μιλούσανε!.¹¹²⁸

- Την κατοπινή εκδίωξη των Βούλγαρων από το Φλάμπουρο, παρά την αρχική επιλογή της φυγής:

- Και εκεί που... όλοι ήταν εδώ στη πλατεία, οι αντάρται είχανε στείλει δύο... δύο [...] σύνδεσμούς για κάποιο μέρος [...] γιατί συνεννοούνταν με τους συνδέσμούς αυτοί. [...] Και αυτοί τους πρόλαβε μια γριά εκεί στο... Τσατσάνη... η γριά! Τους λέει «παιδιά, πού πάτε;» λέει. «Είναι οι Βούλγαροι μέσα στο χωριό και κάμνουνε συλλήψεις!» του λέει. Λοιπόν! Αυτοί θαρραλέοι, ανεβήκανε πάνω στο ύψωμα, από 'δω από το... από το ύψωμα, και αρχίσαν να βάζουνε! [...] Οι Βούλγαροι πανικοβλήθηκαν! Δεν ζέρανε τι κάμνανε!

[...]

- Σου λέει «κυκλωθήκαμε!». Να σου λένε «μας πιάσανε!».

¹¹²⁷ Για το ίδιο ή κάποιο ανάλογο συμβάν, ο Γρηγόρης Σεχίδης ανέφερε: «Οι Γερμανοί τις μέρες που θα έφευγαν από τη χώρα μας, τον Οκτώβριο του 1944, έφεραν πολλούς στρατιώτες Βούλγαρους στη Φλώρινα, για να ενισχύσουν το σλαβόφωνο στοιχείο της περιοχής και να δημιουργήσουν πρόβλημα στη χώρα. Όλοι τους ήταν άοπλοι όταν ήρθαν. Ένα τρένο θα έφερνε τον οπλισμό τους, γι' αυτό και οργανώσαμε δολιοφθορά στο τρένο κοντά στον Τριπόταμο, το ανατινάξαμε και πήραμε όλον τον οπλισμό, τον οποίο και παραδώσαμε στην Κοζάνη». «Η ΡΙΨΟΚΙΝΔΥΝΗ ΖΩΗ του ΕΛΑΣίτη Γρηγόρη Σεχίδη και μαχητή του Δ.Σ.Ε. - Απ' την Κολχική Φλώρινας. Απ' την συνέντευξη του Προέδρου του Περιφερειακού Συμβουλίου της ΠΟΑΕΑ Δυτικής Μακεδονίας Απόστολου Αθανασιάδη με τον Γρηγόρη Σεχίδη στις 29-9-2013», προσβάσιμο στο <https://e-ptolemeos.gr/η-ριψοκινδυνη-ζωη-του-ελασίτη-γρηγόρη/> [ανακτήθηκε: 22/08/2018].

¹¹²⁸ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

- Δεν ξέρανε τι κάμνανε! Φοβηθήκανε πάρα πολύ, γιατί δεν ήτανε στρατός εκπαιδευμένος, όπως ήταν οι Γερμανοί!¹¹²⁹

Και με το που χτύπησε το πολυβόλο, φωνάζουν αυτοί «ούρα!», πετάν τα πιάτα απ' το στόμα που τρώγανε, παίρνουν τα... τα κάρτα με χόρτα, που είχαν πάρει απ' το κόσμο χόρτα για να φύγουν για το Αμμοχώρι, και έγιναν άφαντοι!¹¹³⁰.

- Τον αφοπλισμό εξοπλισμένων χωριών από τον Αυγερινό (Ιωάννη Παπαδόπουλο) και τον Κωτσόπουλο:

Αλλά εδώ ήτανε ο Αυγερινός με τον Κωτσόπουλο. Ο Κωτσόπουλος ήτανε από τη Βεύη, εκτός αυτού. Και κατορθώσανε μεταξύ τον Αυγερινό και το Κωτσόπουλο να πάρουν όλα εκείνα τα όπλα [...] Δεν πήγανε με... δια της βίας να τα πάρουνε! Κανονίσαν εκεί με... με ανθρώπους, πίσω-μπρος, πίσω-μπρος... «Τι κάνετε ρε;» τους λέει. «Εδώ πέρα είμαστε...». Ο Κωτσόπουλος απ' τη Βεύη. «Εδώ, πολεμάμε τους Γερμανούς, δεν πολεμ... δεν... δεν πολ... δεν... αυτό». [...] Και καταφέρανε, χωρίς πόλεμο, να πάρουν τα... Πρώτα, πήραν από τον Αετό. Το δεύτερο, πήραν από την... απ... από το Σκλήθρο. Το τρίτο, από τη Σιταριά. Από την... Οι Βενιώται τα παραδώσανε μόνοι τους όλα.¹¹³¹

Η Έκθεση του Μπόνη εστίαζε στην είσοδο των ανταρτών στο Φλάμπουρο και στη σύλληψη δύο (2) βουλγαροφρόνων από το Νεοχωράκι:

Οι άτακτοι την 3-2-44 συνέλαβον δύο εκ των γηγενών τον Λάζαρον Δαραλήν και Χατζήν Βουλγαρίζοντας...¹¹³²

Την 2.2.44 και ώραν 21ην αφίκοντο εις Φλάμπουρον περί τους 120 ένοπλοι άτακτοι, οίτινες... παρέμειναν μέχρις της 5ης Φ/ρίου 10ην ώραν. Καθ'όλην την διάρκεια αυτών των ημερών είχαν περιζώσει το χωρίον απηγόρευαν δε

¹¹²⁹ Στο ίδιο.

¹¹³⁰ Στο ίδιο.

¹¹³¹ Στο ίδιο.

¹¹³² ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 7.

δια θανάτου την έξοδον οιουδήποτε. Εις διαμαρτυρίαν του Αντιπροέδρου της Κοιν/τος και Επιτροπής κατοίκων ότι θα εγένοντο αφορμή καταστροφής του χωρίου των εκ μέρους των αρχών κατοχής προέβησαν εις συλλήψεις των διδασκάλων 1/ Γαβριήλ Σκανδάλη, 2/ Ανδρέα Μούκα και 3/ Αν. Μητρούση ταχυδρομικού διανομέως. [...] την 3 2.44 Παρασκευήν και τας πρωϊνάς ώρας συνεγκέντρωσαν τους άρρενας κατοίκους 18-35 ετών πρους ούς εις των ατάκτων ωμίλησεν προτρέπων αυτολυσ όπως τους ακολουθήσωσιν. Επί τη αρνήσει των κατοίκων ηπειλήσαν αυτολυσ ότι βιαίως θα τους απαγάγωσι βάσει των Μητρώων της Κοινότητος.

[...]

Μετά... οι άτακτοι συνεγκέντρωσαν τους κατοίκους εις την Πλατείαν και προσεπάθουν δια της πειθούς να παρασύρωσι τους κατοίκους να τους ακολουθήσωσιν¹¹³³.

Βαρύνουσας σημασίας για την παρούσα εργασία, βέβαια, θεωρείται η εισβολή και παραμονή των ανταρτών στο Φλάμπουρο, απόρροια της οποίας υπήρξαν, κατά τη γνώμη μας, οι φόνοι που ακολούθησαν, και αποτέλεσαν το επιστέγασμα των βουλγαρικών βιαιοτήτων στην περιοχή.

4.2.6.2. Η επιλογή της μη εμπλοκής

Στην κατηγορία «Η επιλογή της μη εμπλοκής», περιλαμβάνονται 4 (26,7%) αναφορές των συνεντεύξεων, και μία (25%) της Έκθεσης του Μπόνη.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μη εμπλοκής του ΕΛΑΣ ήταν η εσπευσμένη αναχώρηση από το Φλάμπουρο, λόγω της επικείμενης εισόδου των Βούλγαρων στο χωριό, γεγονός που επεσήμαναν τόσο οι πληροφορητές όσο και ο Μπόνης:

- Οι αντάρται, όμως, είχανε σκοπιές! Και αυτοί ήρθ... πήγαν... ήρθαν από 'κει, αυτοί φύγαν από 'δω, και προλάβανε να φύγουν... να φύγουν όλοι!

[...]

- Και ο σκοπός χτύπησε από πάνω, απ' το «Περγουραμίζι» που λέμε, με το όπλο, και φύγαν ύστερα όλοι [...] στα Καζάνια, που λες!

¹¹³³ ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεση του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, Έκθεση..., ό.π., σ. 22-23.

- Γι' αυτό σου λέω! Είχανε σκοπιά! Όπου και αν πηγαίνουν, οι αντάρται [...] είχανε σκοπιά. Τη μυριστήκανε αυτοί ότι έρχονται και φύγαν από 'κείνη τη μεριά, και πή... καταλήζανε στο Νυμφαίο!

- Αετό, Νυμφαίο!

- Στο Νυμφαίο!¹¹³⁴

...ακούσθησαν πυροβολισμοί έξωθι του χωριού παρά των σκοπών των ατάκτων και παρότρυναν τους κατοίκους όπως αναχωρήσωσι διότι διατρέχουσι τον κίνδυνον να σφαγώσι και κακοποιηθώσι παρά των Βουλγάρων. Άτακτοι ένοπλοι... διεσκορπίσθησαν εκτός του χωριού. Οι μεν ένοπλοι προς τας εκ των προτέρων ασφαλώς καθωρισθείσας χαράδρας...¹¹³⁵.

Αργότερα, όμως, δύο (2) σύνδεσμοι των ανταρτών επέστρεψαν στο Φλάμπουρο και κατόρθωσαν, με τη χρήση πολυβόλου, να τρέψουν σε φυγή τους Βούλγαρους, αποσοβώντας περαιτέρω έκτροπα.

Οι πληροφορητές απέδιδαν την αποφυγή εμπλοκής στην υπεροπλία του βουλγαρικού στρατού και στον φόβο των αντιποίνων:

Μόλις μάθαν ότι παν Βούλγαροι (σ.σ. στα Καλύβια Παπαδιάς και στα Καλύβια Φαρμάκη), φύγανε, θα κάτσουνε;! Μια μεραρχία στρατός, τι θα κάνουν αυτοί μ' ένα παλιο...¹¹³⁶

Καλά γυρίζαν (σ.σ. οι Βούλγαροι), αλλά να πέφταν σε κάνα λόχο [...] του ΕΛΑΣ... [...] Πήγαιναν στα λιβάδια, μακριά! Πού πας, βρε βόδι;! Αλλά δεν ήθελαν ζημία να κάνουν και αυτοί. Σου λέει «άμα τους καθαρίσουμε, θα πάρουν, πολλούς θα φάνε!»¹¹³⁷

Μπορούσαν τους [...] Φλαμπουριώτες να τους γλυτώσουν! Ένα βράδυ εκεί, μια μάχη, έξω! Αλλά θα τραβάν οι άλλοι, οι υπόλοιποι!¹¹³⁸.

¹¹³⁴ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

¹¹³⁵ ΙΜΧΑ, ό.π., σ. 23.

¹¹³⁶ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

¹¹³⁷ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹¹³⁸ Στο ίδιο.

Παρότι οι δύο αυτοί λόγοι μπορεί όντως να συνδέονταν με την επιλογή της μη εμπλοκής, τα βαθύτερα αίτια της θα πρέπει να αναζητηθούν στη σύγκλιση συμφερόντων μεταξύ ΕΛΑΣ/ΣΝΟΦ και Βούλγαρων κομμουνιστών τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο (αρχές 1944).

4.2.6.3. ΕΛΑΣ και φιλοβουλγαρισμός-αυτονομισμός

Η κατηγορία «ΕΛΑΣ και φιλοβουλγαρισμός-αυτονομισμός» εμφανίζεται με 5 (33,3%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και με μία (25%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Για τις φιλοβουλγαρικές-αυτονομιστικές κινήσεις εντός του ΕΛΑΣ, οι πληροφορητές ανέφεραν:

- *Όχι μονάχα οχρανίται, το ΣΝΟΦ!*

- *Από ποιον είχαν οπλιστεί;*

- *Από Βουλγάρους!*¹¹³⁹

*Αλλά μέσα στο ΕΛΑΣ ήτανε και οι σλάβοι βρε! Ήτανε και σλάβοι!*¹¹⁴⁰

*Το τι κάνανε οι... οι δύο, ο Τουρούντζος... [...] Αυτοί, φεύγοντας πιο πάνω, γυρίσανε και το σκοτώσανε από πίσω αυτόν (σ.σ. τον Κρητικό Ανδρουϊδάκη)! Γιατί δεν θέλανε Έλληνες αρχηγούς!*¹¹⁴¹.

Ακόμη και οι Βούλγαροι στρατιώτες φαίνεται πως ήταν ενήμεροι για όσα διαδραματίζονταν στο πολιτικό παρασκήνιο:

- *Ένας λοχίας, Λούμπεν λεγόταν, απ' τη Σόφια [...] «Θα ακούσετε αργότερα τι μας είναι αυτοί οι άνθρωποι απ' το βουνό», που ήταν το ΕΛΑΣ.*

«Αυτοί είναι καθαροί άνθρωποι» λέει. «Πατριώτες» λέει. Α!

- *Αυτός κομμουνιστής ήτανε!*¹¹⁴²

*«Τι αν ίσε μπράικια» βέλε. «Μας είναι αδέρφια αυτοί» (σ.σ. ο Βούλγαρος για τους αντάρτες)*¹¹⁴³.

¹¹³⁹ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

¹¹⁴⁰ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018. Ο πληροφορητής προφανώς εννοούσε τους βουλγαρίζοντες σλαβόφωνους.

¹¹⁴¹ Στο ίδιο.

¹¹⁴² Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

Στη μοναδική αναφορά της Έκθεσής του, ο Μπόνης ήταν κατηγορηματικός: «...το εθνοφθόρον έργον των κατακτητών συνεχίσουν το ΕΑΜ ΚΚΕ ΕΛΑΣ εν συνεργασία μετά των αυτονομιστών ποικιλονόμων Βουλγαρικών οργανώσεων».¹¹⁴⁴

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η κάτω από το τραπέζι αλληλεπίδραση των Βούλγαρων με τα βουλγαρόφιλα στελέχη του ΕΛΑΣ θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη.

4.2.7. Η στάση των Γερμανών

Στη θεματική κατηγορία «Η στάση των Γερμανών», καταγράφονται 32 αναφορές των συνεντεύξεων, και 14 της Έκθεσης του Μπόνη. Οι αναφορές ταξινομούνται σε τρεις κατηγορίες: i) «Η σχέση των Γερμανών με τη βουλγαρική εισβολή και αποχώρηση», ii) «Η συμμαχία με τους Βούλγαρους και η συνακόλουθη αδιαφορία» και iii) «Οι τοπικές γερμανικές αρχές στο πλευρό των Ελλήνων».

Πίνακας 8: Κατανομή της θεματικής κατηγορίας «Η στάση των Γερμανών» ανά πηγή

Πηγή	Η στάση των Γερμανών			Σύνολο
	Η σχέση των Γερμανών με τη βουλγαρική εισβολή και αποχώρηση	Η συμμαχία με τους Βούλγαρους και η συνακόλουθη αδιαφορία	Οι τοπικές γερμανικές αρχές στο πλευρό των Ελλήνων	
Συνεντεύξεις	6 (18,8%)	17 (53,1%)	9 (28,1%)	32 (100%)
Έκθεση Μπόνη	0 (0%)	0 (0%)	14 (100%)	14 (100%)

Παραπάνω από τις μισές αναφορές των συνεντεύξεων βρίσκονται στην κατηγορία «Η συμμαχία με τους Βούλγαρους και η συνακόλουθη αδιαφορία» (17/53,1%). Την ακολουθία συμπληρώνουν κατά σειρά οι κατηγορίες «Οι τοπικές γερμανικές αρχές στο πλευρό των Ελλήνων», με 9 (28,1%) αναφορές, και «Η σχέση των Γερμανών με τη βουλγαρική εισβολή και αποχώρηση», με 6 (18,8%).

Το σύνολο των αναφορών της Έκθεσης του Μπόνη (14) απαντάται στην κατηγορία «Οι τοπικές γερμανικές αρχές στο πλευρό των Ελλήνων». Στα πλαίσια της

¹¹⁴³ Στο ίδιο.

¹¹⁴⁴ ΙΜΧΑ, Εθνοφθόρον έργον ΕΑΜ ΚΚΕ ΕΛΑΣ, Έκθεσις..., ό.π., σ. 65.

διπλωματικής διαχείρισης των Γερμανών προς όφελος του «εθνικού συμφέροντος», ο νομάρχης ήταν λογικό να αποφύγει οποιαδήποτε επικριτική αναφορά στη συμμαχία τους με τη Βουλγαρία και τη σχέση τους με τη βουλγαρική εισβολή, οπότε αρκέστηκε στο να εξάρει τη «φιλελληνική» τους στάση.

4.2.7.1. Η σχέση των Γερμανών με τη βουλγαρική εισβολή και αποχώρηση

Τα βουλγαρικά στρατεύματα εισήλθαν στον νομό Φλώρινας για τις ανάγκες της επιχείρησης «Wolf», απομακρύνθηκαν δε από αυτόν, διότι, όχι μόνο δεν συνεισέφεραν στην αποστολή της εκδίωξης των ανταρτών, αλλά υπονόμευαν με την αλυτρωτική τους δράση και τα γεωστρατηγικά σχέδια των Γερμανών.

Οι 6 (18,8%) αναφορές των πληροφορητών είναι ενδεικτικές:

*Οι Γερμανοί τους φέρανε*¹¹⁴⁵

*Μετά, το '43, οι Γερμανοί φέραν... πολύ στρατό βουλγαρικό!*¹¹⁴⁶

*Αφού τους φέραν αυτοί! Αυτοί απ' τα φυλάκια τους παρεμπόδιζαν, αλλά το άλλο, στρατός όταν ήρθε, τους έφεραν οι Γερμανοί τους έφεραν!*¹¹⁴⁷

*Πάλι τους διώζαν οι Γερμανοί!*¹¹⁴⁸

*Τους διώζανε από εδώ αυτούς (σ.σ. οι Γερμανοί τους Βούλγαρους)! [...] Α, πολύ απλό! Τους διώζαν από 'δω...*¹¹⁴⁹

*Οι Βούλγαροι, αυτή η διλοχία που είχε ερθεί, δεν ξέρω πώς ήρθε εδώ πέρα, να αντικαταστήσει την τάξη των Γερμανών, γιατί οι Γερμανοί είχαν ανάγκη από το ρωσικό μέτωπο. Ήρθαν εδώ πέρα, τους φέρανε, να ιδούνε αν μπορέσουν να κρατήσουνε τάξη! Δεν μπορέσανε, και ο... ο φρούραρχος τους λέει «είναι αδύνατον! Να τους τραβήξετε» του λέει*¹¹⁵⁰.

¹¹⁴⁵ Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

¹¹⁴⁶ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

¹¹⁴⁷ Στο ίδιο.

¹¹⁴⁸ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹¹⁴⁹ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

¹¹⁵⁰ Στο ίδιο.

4.2.7.2. Η συμμαχία με τους Βούλγαρους και η συνακόλουθη αδιαφορία

Η κατηγορία «Η συμμαχία με τους Βούλγαρους και η συνακόλουθη αδιαφορία» είναι η πολυπληθέστερη των συνεντεύξεων, συγκεντρώνοντας 17 (53,1%) αναφορές.

Οι πληροφορητές μνημόνευαν σε κάθε ευκαιρία τη συμμαχία Γερμανίας-Βουλγαρίας:

*Να ζήσει και ο Χίτλερ, έτσι;! Γιατί όλη τους η δύναμη ήταν από 'κει!*¹¹⁵¹

*Ερχόταν και το... φρουραρχείο εδώ πέρα! [...] Με τον Κάλτσεφ μαζί
ερχόταν σου είπα!*¹¹⁵²

*Και Βούλγαρους είχε μέσα εκεί. Σύμμαχοι ήταν βρε αυτοί, Γερμανοί-Ιταλοί-
Βουλγάροι! Συμμαχία είχανε!*¹¹⁵³

*Σύμμαχοι ήταν με τον Γερμανό!*¹¹⁵⁴

*Σύμμαχος ήταν με τον Χίτλερ!*¹¹⁵⁵

*Α, ο Βούλγαρος (σ.σ. ο Κάλτσεφ)! Ήταν μαζί με τον Όσβελντ. Σύμμαχοι
για! Ε έτσι ήταν!*¹¹⁵⁶

*...μόλις ήρθαν οι Γερμανοί με [...] τους Βουλγάρους σύμμαχοι...*¹¹⁵⁷.

Ορισμένοι, μάλιστα, τη συσχέτιζαν με την αδιαφορία που επιδείκνυαν οι Γερμανοί για τις βουλγαρικές ωμότητες:

- Οι Γερμανοί παρενέβησαν όταν ήρθαν εδώ οι Βούλγαροι; Τι έκαναν;

*- Τίποτα! Συνέταιροι ήτανε!*¹¹⁵⁸

*Δεν το γνωρίζω, αλλά και γιατί να... γιατί να στενοχωριέται το γερμανικό
Φρουραρχείο, αν κάποιος κάτοικοι υπέστησαν κάτι απ' τους συμμάχους
τους, τους Βούλγαρους! Δεν τους ενδιέφερε!*¹¹⁵⁹

¹¹⁵¹ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

¹¹⁵² Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

¹¹⁵³ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹¹⁵⁴ Στο ίδιο.

¹¹⁵⁵ Στο ίδιο.

¹¹⁵⁶ Στο ίδιο.

¹¹⁵⁷ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

¹¹⁵⁸ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

¹¹⁵⁹ Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

- Οι Γερμανοί, όταν μπήκαν οι Βούλγαροι, παρενέβησαν;
- Τίποτα!
- Μαζί ήταν! Μαζί ήταν¹¹⁶⁰
- Το γερμανικό Φρουραρχείο ζήτησε ενημέρωση για το τι έγινε εδώ, τι κάναν οι Βούλγαροι;

[...]

- Τίποτα! [...] Μαζί ήτανε! Δεν τους πείραζε!
- Δεν τους ένοιαζε, δεν τους ένοιαζε!¹¹⁶¹.

4.2.7.3. Οι τοπικές γερμανικές αρχές στο πλευρό των Ελλήνων

Στην κατηγορία «Οι τοπικές γερμανικές αρχές στο πλευρό των Ελλήνων», εντοπίζονται 9 (28,1%) αναφορές στις συνεντεύξεις, και 14 (100%) στην Έκθεση του Μπόνη.

Η συμβολή των Γερμανών στην καταστολή της βουλγαρικής βίας επιβεβαιωνόταν και από αναφορές των πληροφορητών:

Και τον κάλεσαν εδώ, τον πήρανε στη γερμανι... στους Γερμαν... Οι Γερμανοί ήταν τότες, τι;! Τον κάναν ανακρίσεις, για ποιον λόγο τον χτύπησαν και... Αυτοί τα ξέρανε όλα...¹¹⁶²

Αλλά νομίζω, και έτσι είναι μάλλον, ανέλαβαν οι Γερμανοί, και σταμάτησε αυτό το κακό! Λίγο, λίγον κόσμο δηλαδή κακομεταχειρίστηκαν!¹¹⁶³

Και ο Γερμανός του λέει... Του βγάζει το περίστροφο! «Γιατί λες ψέματα;» του λέει του... στον Κάλτσεφ! «Οι δικοί σου είναι οπλισμένοι! Δεν οι άνθρωποι ότι έχουν όπλα, οπλίστηκαν, γιατί είναι οπλισμένοι οι δικοί σου» του λέει! [...] Και τους έφεραν τα όπλα...¹¹⁶⁴.

¹¹⁶⁰ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹¹⁶¹ Στο ίδιο.

¹¹⁶² Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

¹¹⁶³ Στο ίδιο.

¹¹⁶⁴ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

Ειδικά για τους εκ Φλαμπούρου συλληφθέντες, ο φρούραρχος, πέραν του ότι πέτυχε την απελευθέρωση ενός, τάχθηκε απερίφραστα και υπέρ των υπολοίπων, χωρίς εν τέλει να εισακουστεί:

Αυτούς που πήρανε ήτανε αντίποινα με το χαρτί που είχε ο συνταγματάρχης. [...] Γιατί ο φρούραρχος πήρε το μέρος του νομάρχη! Λέει «αυτοί οι άνθρωποι είναι από αντίποινα εκεί πέρα, ώστε ο βουλγάρικος στρατός δεν έχει δικαίωμα να σκοτώσει!» [...] Αυτό ήτανε του φρούραρχου η... η αυτό¹¹⁶⁵

Ο φρούραρχος αμέσως έδωσε διαταγή γι' αυτό, «δεν θα τους πειράζετε» λέει «αν δεν περάσουνε στρατοδικείο»¹¹⁶⁶

Αλλά! Από τα ένδεκα θα ήταν δώδεκα, αλλά πήρανε τον... Ήτανε μαθητής αυτός τότε, και [...] τον βγάλανε αυτό (σ.σ. οι Γερμανοί). [...] Ο Πέρκας ο... ο Νίκος!¹¹⁶⁷.

Αλλά και η απόφαση της απομάκρυνσης των Βούλγαρων λειτούργησε καθοριστικά υπέρ των Ελλήνων, ασχέτως εάν ελήφθη με αποκλειστικό γνώμονα τα γερμανικά συμφέροντα: «Ήρθαν εδώ πέρα, τους φέρανε, να ιδούνε αν μπορέσουν να κρατήσουνε τάξη! Δεν μπορέσανε, και ο... ο φρούραρχος τους λέει “είναι αδύνατον! Να τους τραβήξετε” του λέει».¹¹⁶⁸

Σύμφωνα με την Έκθεση του Μπόνη, όλες οι τοπικές γερμανικές αρχές στάθηκαν, όποτε χρειάστηκε, στο πλευρό των δεινοπαθούντων κατοίκων:

Πολύ ενωρίτερον αλλά και κατόπιν των παραστάσεών μας ο κ. Φρούραρχος και ίνα τα όργανά του Φρουραρχείου ελάμβανον κάθε δυνατόν μέτρον, όπως μη επαναληφθώσιν έκτροπα εις βάρος πολιτών...¹¹⁶⁹

Δια της τοιαύτης συμπεριφοράς των απεκαλύφθησαν εις τα όμματα των Γερμανών οίτινες ιδίοις όμμασιν διεπίστωσαν γεγονότα και ελατήρια,

¹¹⁶⁵ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

¹¹⁶⁶ Στο ίδιο.

¹¹⁶⁷ Στο ίδιο.

¹¹⁶⁸ Στο ίδιο.

¹¹⁶⁹ ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις..., ό.π., σ. 3.

ώστε... επιλαμβάνονται ταχύτατα αι αρχαί του φρουραρχείου και δίδωσι την αρμόζουσαν λύσιν¹¹⁷⁰

...τη επεμβάσει Γερμανού υπαξ/κού διαμένοντος υπηρεσιακώς εις Κέλλην αφέθησαν ελεύθεροι...¹¹⁷¹

...τη επεμβάσει του επικεφαλής της φρουράς της Σιδ. Γέφυρας Γερμανού υπαξ/κού επεσοβήθησαν έκτροπα¹¹⁷²

...τη επεμβάσει μας εις το Φρουραρχείον και τη Γερμανική αστυνομία αφέθησαν αμέσως ελεύθεροι...¹¹⁷³

...λόγω της παρουσίας των Γερμανών στρατιωτών δεν ήτο δυνατόν να τους κακοποιήση¹¹⁷⁴

...το ενταύθα Φρουραρχείον όπερ εξελέγχει ταύτα και διαπιστώνει την πραγματικότητα των υποβάλον το αποτέλεσμα των ενεργειών του εις την ανωτέραν Στρατιωτικήν Δ/νσιν Θεσ/νίκης δια τα περαιτέρω, αφού βεβαίως λαμβάνει επιτόπια μέτρα άμεσα αναλόγως της διοικητικής του δικαιοδοσίας¹¹⁷⁵

...τη παρουσία των αντιπροσώπων της Κραϊσκομαντατούρ κ.κ. Αλεξ. Καλχίκζ ανθ/στού Χωρ/κής εκστρατείας και Ισβαλτν Πούσιχ ειδικού διερμηνέως του Φρουραρχείου... κατά την εκταφήν των πτωμάτων των εκ Φλαμπούρου καταγόμενων και συλληφθέντων παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων την 5.2.44 εκτελεσθέντων παρ' αυτών από 7-2-44 μέχρι 10-2-44 έξωθι τουχωρίου Αμμοχωρίου Ν. Φλωρίνης¹¹⁷⁶

...η οποία μας ενέκρινε και είδε το δίκκιον της αληθείας μας αφήσαν ελευθέρους η Γκεσταπό¹¹⁷⁷

Μεταβάντες τρεις εκ των Γερμανών στρατιωτών εις την οικίαν όπου παρευρίσκοντο οι Βούλγαροι... είπαν εις τον Αντωνιάδη... ότι εσύ είσαι

¹¹⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 4.

¹¹⁷¹ Στο ίδιο, σ. 6.

¹¹⁷² Στο ίδιο, σ. 8.

¹¹⁷³ Στο ίδιο, σ. 9.

¹¹⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 10.

¹¹⁷⁵ Στο ίδιο.

¹¹⁷⁶ ΙΜΧΑ, Πρωτόκολλον Εκταφής των παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων κατακρεουργηθέντων επτά κατοίκων Φλαμπούρου εν τη περιοχή του Αμμοχωρίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 28.

¹¹⁷⁷ ΙΜΧΑ, Αναφορά Ι. Παπαγεωργίου, Έκθεσις..., ό.π., σ. 35.

προδότης που πέρνει στο λαιμό σου τον κόσμο θα σου κάνουμε έρευνα εσένα και αν σου βρούμαι έστω το ελάχιστον στο σπίτι σου επιλήψιμο θα σε σκοτώσουμε¹¹⁷⁸.

Την απρόσμενα «φιλελληνική» αυτή στάση των Γερμανών υπαγόρευαν, κατά τη γνώμη μας, οι στρατηγικοί σχεδιασμοί τους, στους οποίους αντέβαινε η ενδεχόμενη, έστω και προσωρινή, βουλγαρική κατοχή της περιοχής της Φλώρινας.

4.2.8. Η αποχώρηση των Βούλγαρων

Η θεματική κατηγορία «Η αποχώρηση των Βούλγαρων» αντιπροσωπεύεται μόνο στις συνεντεύξεις, όπου και αριθμεί 25 συνολικά αναφορές, 17 (68%) στην κατηγορία «Η απογοήτευση και η μετέπειτα φυγή ορισμένων βουλγαριζόντων», 6 (24%) στην κατηγορία «Η κατάληξη των συγκεκριμένων βουλγαρικών στρατευμάτων» και 2 (8%) στην κατηγορία «Τα αίτια της αποχώρησης».

Πίνακας 9: Κατανομή της θεματικής κατηγορίας «Η αποχώρηση των Βούλγαρων» ανά πηγή

Πηγή	Η αποχώρηση των Βούλγαρων			Σύνολο
	Τα αίτια της αποχώρησης	Η κατάληξη των συγκεκριμένων βουλγαρικών στρατευμάτων	Η απογοήτευση και η μετέπειτα φυγή ορισμένων βουλγαριζόντων	
Συνεντεύξεις	2 (8%)	6 (24%)	17 (68%)	25 (100%)
Έκθεση Μπόνη	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)

4.2.8.1. Τα αίτια της αποχώρησης

Στην κατηγορία «Τα αίτια της αποχώρησης», εμπίπτουν 2 (8%) αναφορές του ίδιου πληροφορητή, οι οποίες και αντικατοπτρίζουν, πρωτίστως η δεύτερη, τα αίτια της αποχώρησης των Βούλγαρων από τη Φλώρινα:

¹¹⁷⁸ ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητας Τριποτάμου Δ. Παπαευαγγέλου, *Έκθεσις...*, ό.π., σ. 36.

*...με τη συνεργασία του... του νομάρχη, τότε Μπόνης [...] αναγκάσανε τους Βουλγάρους να φύγουνε...*¹¹⁷⁹

*Ήρθαν εδώ πέρα [...] αν μπορέσουν να κρατήσουνε τάξη! Δεν μπορέσανε, και ο... ο φρούραρχος τους λέει «είναι αδύνατον! Να τους τραβήξετε» του λέει*¹¹⁸⁰.

4.2.8.2. Η κατάληξη των συγκεκριμένων βουλγαρικών στρατευμάτων

Η κατηγορία «Η κατάληξη των συγκεκριμένων βουλγαρικών στρατευμάτων» εμπεριέχει 6 (24%) αναφορές.

Ο βουλγαρικός στρατός, που εισέβαλε στην περιοχή της Φλώρινας στις 16 Ιανουαρίου 1944, αναχώρησε σιδηροδρομικώς για το Μοναστήρι στις 10 και 11 Φεβρουαρίου.¹¹⁸¹

Οι πληροφορητές συμπλήρωσαν την εικόνα, αποκαλύπτοντας πρόσθετες λεπτομέρειες:

*Και από αυτούς που ήτανε εδώ, τους πιάσανε όλους! Τους βάλανε στο αυτό... στο τρένο και τους πηγαίνανε για τη Φλώρινα*¹¹⁸²

*Φορτωμένοι στο τρένο για να φύγουν! [...] Δεν τραβάει! Οι Γερμανοί οδηγοί! [...] Κορνάρει [...] ο Γερμανός ο σταθμάρχης, να αναχωρήσει για μέσα (σ.σ. Μοναστήρι) το τρένο*¹¹⁸³

*Στο τρένο, και στη Μπίτολα!*¹¹⁸⁴

*...και αναγκάσανε τους Βουλγάρους να φύγουνε, και πήγανε να σταθμεύσουνε έξω από τα... από το Μοναστήρι. Δεν το λέω Μπίτολα εγώ, γιατί δεν είναι το αυτό*¹¹⁸⁵

Φύγανε από τη Φλώρινα και καταλήζανε δίπλα στο Μοναστήρι, εκεί πέρα σ' ένα χωριό. [...] Αλλά εκεί, τους παρακολουθούσανε οι... οι Παρτιζάνοι

¹¹⁷⁹ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

¹¹⁸⁰ Στο ίδιο.

¹¹⁸¹ Ηλιάδου-Τάχου, *Τα χρώματα...*, ό.π., σ. 90, Χρυσοχόου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Β': 1943 και 1944, σ. 297.

¹¹⁸² Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

¹¹⁸³ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹¹⁸⁴ Στο ίδιο.

¹¹⁸⁵ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

του Τίτο! Και αυτ... Για κάποιο λόγο, δεν τους άρεσε τι κάνανε στο Αμμοχώρι. [...] Μόλις πήγαν εκεί, τους συλλάβανε, τους συλλάβαν. Πήγαν εκεί για το στρατό, και τους λέει... Τους πήρανε τα όπλα αμέσως! Σου λέει «πώς είστε εσείς εδώ πέρα;». Και εξετάσανε το κάθε έναν απ' αυτού, και τα τρία τέταρτα πήγανε με του Τίτο το... το στρατό. Τους άλλους... Το άλλο το εν... το... ένα... ένα τέταρτο όλ... ορισμένοι δεν θέλανε να ακολουθήσουν αυτό. «Μας πήρανε με τη βία» λέει. [...] Αλλά, τα τρία τέταρτα πήγανε με του Τίτο το μέρος! Σκοτώσανε όλους τους αξιωματικούς. [...] Ο Τίτο δεν χάριζε βε!¹¹⁸⁶
...καταλήζανε στο Μοναστήρι [...] και 'κει στο Μοναστήρι ήταν το τέλος τους!¹¹⁸⁷.

4.2.8.3. Η απογοήτευση και η μετέπειτα φυγή ορισμένων βουλγαριζόντων

Στην κατηγορία «Η απογοήτευση και η μετέπειτα φυγή ορισμένων βουλγαριζόντων», περιλαμβάνονται 17 (68%) αναφορές, οι περισσότερες από κάθε άλλη κατηγορία.

Αρκετοί βουλγαρόφρονες, εξαιτίας των ανεκπλήρωτων επαγγελιών περί εκχώρησης της Φλώρινας στη Βουλγαρία, αλλά και της σύμπραξής τους σε βουλγαρικά έκτροπα, ακολούθησαν τα βουλγαρικά στρατεύματα ή εγκατέλειψαν αργότερα την Ελλάδα, όπως διαφαίνεται ξεκάθαρα και στις αναφορές των πληροφορητών:

*Αλλά έφυγε μετά ο αυτός και πήγε σε τράπεζα δούλευε στη Βουλγαρία, δεν ξέρω πού πήγε¹¹⁸⁸
Ωωω! Αν στενοχωρήθηκαν λέει;! Κλαίγανε! [...] Το λέει ο λόγος ότι κλαίγαν! Στενοχωρημένοι ήτανε! Μετά που ήρθε ο ελληνικός στρατός από τη Μέση Ανατολή, φύγαν αυτοί όλοι! Άλλοι στη Βουλγαρία, άλλοι στη Σερβία, φύγαν!¹¹⁸⁹*

¹¹⁸⁶ Στο ίδιο.

¹¹⁸⁷ Στο ίδιο.

¹¹⁸⁸ Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

¹¹⁸⁹ Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

*Οι οποίοι εγκατάλειψαν την Ελλάδα αυτοί! Φύγαν όλοι! Τέρμα!*¹¹⁹⁰

*Αυτοί που ήταν λερωμένοι φεύγαν... μέσα!*¹¹⁹¹

*Κατάλειψαν τώρα! Σβήσαν όλοι αυτοί! Δεν έμεινε ούτε ρίζα!*¹¹⁹²

*Γι' αυτό, ζες τι λέγαν οι γέροι; «Μη τυχόν φύγεις απ' τα σύνορα! Δύσκολα να επιστρέψεις στη πατρίδα σου». Και έτσι έγινε!*¹¹⁹³

- Φύγαν εκείνοι μαζί με τους Βουλγάρους! Φύγανε!

- Ε πήγαν μαζί τους! Στο τρένο, και στη Μπίτολα!

*- Όλοι εκεί ψόφησαν!*¹¹⁹⁴

*Για τους Βούλγαροι που ήταν, αλλά [...] το κόμμα του Βουλγάρου φύγανε μαζί!*¹¹⁹⁵

*Παρασύρθηκαν, σου λέει «ούμρε Γκάρτσια» (η Ελλάδα πέθανε). [...] Όλοι! «Ούμρε, ούμρε»... Ωπ! Ήρθε το κρατίδιο, έγινε κράτος! Άιντε φύγετε!*¹¹⁹⁶

*Αλλά αυτός σήμερα βρίσκεται στη Βουλγαρία. Έφυγε με την οικογένειά του στη Βουλγαρία. Δεν μπορούσε να ζήσει εδώ πέρα!*¹¹⁹⁷.

¹¹⁹⁰ Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

¹¹⁹¹ Στο ίδιο.

¹¹⁹² Στο ίδιο.

¹¹⁹³ Στο ίδιο.

¹¹⁹⁴ Στο ίδιο.

¹¹⁹⁵ Στο ίδιο.

¹¹⁹⁶ Στο ίδιο.

¹¹⁹⁷ Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πριν από οτιδήποτε άλλο, αξίζει να σημειωθεί ότι τα συμπεράσματα εξήχθησαν βάσει της ποιοτικής και ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου των συνεντεύξεων και της Έκθεσης του Μπόνη, διότι η τρίτη μας πηγή, το σχετικό απόσπασμα από το βιβλίο «Η δράσις της βουλγαρικής προπαγάνδας» του Χρυσόχου, αντλεί τα στοιχεία της κυρίως από εισηγήσεις του νομάρχη, συνιστώντας ουσιαστικά περίληψη της Έκθεσής του. Τα συμπεράσματα άπτονται των στόχων που τέθηκαν στην αρχή της εργασίας και αφορούν μόνο τις δύο προαναφερθείσες πηγές υλικού, ώστε δεν μπορούν να επεκταθούν πέραν των καθορισμένων ορίων.

Για την ολοκλήρωση της έρευνας, χρησιμοποιήθηκαν θεματικές κατηγορίες, οι οποίες αντλήθηκαν από τις συνεντεύξεις και την Έκθεση του Μπόνη. Η ποσοτική ανάλυση κατέδειξε ότι οι συνεντεύξεις αριθμούν περισσότερες αναφορές από την Έκθεση του Μπόνη, τόσο στο σύνολο των θεματικών κατηγοριών (517 έναντι 422) όσο και σε έξι (6) από τις οκτώ (8) επιμέρους θεματικές κατηγορίες. Πιο συγκεκριμένα, οι συνεντεύξεις υπερτερούν αναφορών στις θεματικές «Η άφιξη των Βούλγαρων» (59 έναντι 6), «Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή» (41 έναντι 35), «Η στάση των κατοίκων» (161 έναντι 74), «Η στάση του ΕΛΑΣ» (15 έναντι 4), «Η στάση των Γερμανών» (32 έναντι 14) και «Η αποχώρηση των Βούλγαρων» (25 έναντι καμίας), ενώ η Έκθεση του Μπόνη στις θεματικές «Η δράση των Βούλγαρων» (215 έναντι 125) και «Η στάση των ελληνικών αρχών» (74 έναντι 59). Εκτός από τη θεματική κατηγορία «Η στάση των κατοίκων», όπου οι συνεντεύξεις υπερέχουν αριθμητικά της Έκθεσης του Μπόνη γιατί στο επίκεντρό τους βρέθηκαν τα βιώματα, οι γνώσεις και οι εμπειρίες των πληροφορητών, των εκπροσώπων των κατοίκων του 1944 στο σήμερα, η ποσοτική κυριαρχία των συνεντεύξεων στις υπόλοιπες θεματικές πιθανόν οφείλεται στο γεγονός ότι η Έκθεση του νομάρχη επικεντρωνόταν σχεδόν αποκλειστικά στις βουλγαρικές βιαιότητες, εξού και ο εντυπωσιακός αριθμός των 215 αναφορών στη θεματική κατηγορία «Η δράση των Βούλγαρων». Όσο για τη θεματική κατηγορία «Η στάση των ελληνικών αρχών», η Έκθεση του Μπόνη υπερτερεί αναφορών έναντι των συνεντεύξεων, ακριβώς επειδή συντάκτης της ήταν ο κυριότερος και ισχυρότερος εκπρόσωπος των ελληνικών αρχών στη Φλώρινα, ο νομάρχης Μπόνης.

Κλείνοντας με την ποσοτική αυτή σύγκριση των δύο πηγών, θεωρούμε ότι η αριθμητική υπεροχή των συνεντεύξεων δύναται να αιτιολογηθεί από το ερωτηματολόγιο και την ημιδομημένη τους μορφή, που παρείχαν στους πληροφορητές τη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης, με αποτέλεσμα να καλυφθεί ευρύτερη θεματολογία από την περιορισμένη στις βουλγαρικές ωμότητες αντίστοιχη της Έκθεσης του Μπόνη.

Η πρώτη θεματική κατηγορία αφορά την άφιξη των Βούλγαρων. Σύμφωνα με τον Μπόνη, αλλά και τη λοιπή βιβλιογραφία, ο βουλγαρικός στρατός εισήλθε στον νομό Φλώρινας τον Ιανουάριο του 1944. Αντίθετα, η πλειονότητα των πληροφορητών τοποθέτησε τη βουλγαρική εισβολή, άμεσα ή έμμεσα, στον Δεκέμβριο του 1943, αστοχία που θα πρέπει να αποδοθεί είτε σε «παιχνίδια» της μνήμης είτε σε σύγχυση με προγενέστερες παραβιάσεις των ελληνικών συνόρων από Βούλγαρους στρατιώτες των μεθοριακών φυλακίων.

Οι δύο πηγές, πάντως, συμφωνούν ως προς το ότι τα βουλγαρικά στρατεύματα παρέμειναν στη Φλώρινα για σύντομο χρονικό διάστημα.

Ο αριθμός των Βούλγαρων στρατιωτών υπολογιζόταν σε δύο (2) τάγματα ή τετρακόσιους (400) περίπου άνδρες,¹¹⁹⁸ δεδομένα που κατάφεραν να προσεγγίσουν χονδρικά ορισμένοι μόνο πληροφορητές. Η εκδοχή που ήθελε τους στρατιώτες να προέρχονται από το Πιρίν, και όχι από το Μοναστήρι, δεν κατέστη δυνατόν να διασταυρωθεί και να επαληθευτεί.

Η βουλγαρική εισβολή θεωρητικά αποσκοπούσε στην εκδίωξη των ανταρτών. Από αναφορές των πληροφορητών, όμως, προκύπτει πως οι Βούλγαροι, αναλογιζόμενοι προφανώς τα εθνικά τους συμφέροντα, παραμέρισαν τη βασική αποστολή τους και στράφηκαν κυρίως στην προπαγάνδα και την άσκηση διαφόρων μορφών βίας σε βάρος του ευάλωτου τοπικού πληθυσμού.

Περνώντας στη θεματική κατηγορία «Η προσωρινή εγκατάσταση του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή», οι αναφορές των συνεντεύξεων και της Έκθεσης του Μπόνη φανερώνουν ότι τα βουλγαρικά αποσπάσματα επέλεξαν ως προσωρινές βάσεις τους, μεταξύ άλλων, τα χωριά Αμμοχώρι, Ιτιά και Σιταριά,¹¹⁹⁹ από όπου και επέδραμαν σε όλα τα υπόλοιπα. Εξάλλου, η πάγια και συνήθης τακτική των

¹¹⁹⁸ Μυλωνάς, *Η δράση...*, ό.π., Χρυσόχοου, *Η δράσις...*, ό.π., Τεύχος Β': 1943 και 1944, σ. 282.

¹¹⁹⁹ Σύμφωνα με έκθεση του νομάρχη Ξηροτύρη, οι Βούλγαροι εγκαταστάθηκαν και στα χωριά Αρμενοχώρι, Άνω και Κάτω Κλεινές. Μυλωνάς, ό.π.

επιδρομών-επισκέψεων σε χωριά αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι της βουλγαρικής δράσης στην περιοχή.

Όπως συνάγεται από τις αναφορές των δύο πηγών, τους Βούλγαρους επιδρομείς υποχρεώνονταν να «φιλοξενούν» στα σπίτια τους οι κάτοικοι του εκάστοτε χωριού. Υπήρχαν, βέβαια, και σπάνιες περιπτώσεις εκούσιας φιλοξενίας Βούλγαρων από βουλγαρίζοντες χωρικούς.

Η επόμενη θεματική κατηγορία περιγράφει τη δράση των Βούλγαρων. Οι συνεντεύξεις και η Έκθεση του Μπόνη μας δίνουν την ίδια ακριβώς εικόνα: οι Βούλγαροι, στη διάρκεια της βραχύβιας παραμονής τους στη Φλώρινα, μετήλθαν όλων των μέσων, ή καλύτερα όσων τους επιτρέπονταν από τις τοπικές γερμανικές αρχές, προκειμένου να πραγματώσουν τους αλυτρωτικούς και συνάμα ανθελληνικούς τους σκοπούς.

Οι δολοφονίες που διέπραξαν τα βουλγαρικά στρατεύματα, ειδικά δε αυτή των επτά (7) Φλαμπουριωτών στο Αμμοχώρι, προκαλούν ακόμη και σήμερα φρίκη και αποτροπιασμό. Μολαταύτα, η συγκεκριμένη πρακτική, εξαιτίας μάλλον της εφήμερης παρουσίας τους στη Φλώρινα και της ανασταλτικής λειτουργίας του γερμανικού παράγοντα, εφαρμόστηκε σπάνια και δεν έλαβε μαζικές διαστάσεις.

Οπωσδήποτε, προσφιλέστερη πρακτική πειθαναγκασμού αποτέλεσαν οι ξυλοδαρμοί. Στο στόχαστρο των Βούλγαρων βρέθηκαν οι πάσης φύσεως ελληνόφρονες, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας και ιδιότητας. Το μένος των στρατιωτών ήταν μάλιστα τόσο, ώστε πολλές φορές ξυλοκοπούσαν μέχρι αναισθησίας τα θύματά τους, προκαλώντας τους ενίοτε και σοβαρές σωματικές βλάβες.

Αλλά και οι κλοπές κάθε είδους, από μικροκλοπές μέχρι λεηλασίες, συνιστούσαν αρκετά σύνηθες φαινόμενο, κατά τη διάρκεια της σύντομης παραμονής του βουλγαρικού στρατού στην περιοχή.

Στα πλαίσια της προσπάθειας βίαιου εκβουλγαρισμού εντάσσονταν και οι συλλήψεις, οι πυρπολήσεις των συνοικισμών Καλύβια Παπαδιάς και Καλύβια Φαρμάκη, οι έρευνες και οι κάθε είδους καταπιεστικές ενέργειες.

Οι ποικιλώνυμες βιαιότητες των Βούλγαρων, οι οποίες είχαν χαραχτεί ανεξίτηλα στη μνήμη των περισσότερων πληροφορητών, φαίνεται πως επισκίασαν και τις ούτως ή άλλως ελάχιστες ευγενικές τους συμπεριφορές.

Στη θεματική κατηγορία «Η στάση των κατοίκων», οι αναφορές των δύο πηγών κινούνται και πάλι στην ίδια κατεύθυνση.

Η έλευση των Βούλγαρων επανέφερε στο προσκήνιο έριδες του παρελθόντος, εθνοτικές διαιρέσεις (γηγενείς-πρόσφυγες, ελληνόφρονες-βουλγαρόφρονες), προσωπικές διαφορές, διακρίσεις και εξορίες της μεταξικής περιόδου, δυναμιτίζοντας το εγγενώς τεταμένο κλίμα της περιοχής.

Οι βουλγαρόφρονες κάτοικοι εκδηλώθηκαν ανοιχτά υπέρ της Βουλγαρίας, οργανώνοντας πανηγυρικές υποδοχές, στήνοντας αψίδες, δηλώνοντας βουλγαρική ταυτότητα, συμμετέχοντας, σπάνια βέβαια, στην «Οχράνα» και θεωρώντας τη στιγμή κατάλληλη για εκδίκηση. Έτσι, μερικοί από αυτούς, όχι απλά υποκίνησαν, αλλά συνέπραξαν κιόλας σε βουλγαρικές βιαιότητες. Αποκορύφωμα της προδοτικής-ανθελληνικής τους δράσης υπήρξε αναμφίβολα η φρικιαστική δολοφονία των κατοίκων του Φλαμπόρου στο Αμμοχώρι, της οποίας φέρονται ως ηθικοί αυτουργοί.

Από την άλλη, όσοι κάτοικοι δεν έτρεφαν φιλοβουλγαρικά αισθήματα εγκατέλειπαν από φόβο τα χωριά τους, καταφεύγοντας είτε σε γειτονικά χωριά είτε στην ασφάλεια της Φλώρινας.

Ωστόσο, παρά τις συνθήκες τρομοκρατίας και το διάχυτο αίσθημα φόβου, κάποιοι κάτοικοι, επιδεικνύοντας περισσή τόλμη, εναντιώθηκαν με τον τρόπο τους, άμεσο ή έμμεσο, στην καταπιεστική συμπεριφορά των Βούλγαρων εισβολέων.

Αναφορικά με τις περιπτώσεις διαλόγων ανάμεσα σε κατοίκους και Βούλγαρους, η πλειοψηφία αυτών διεξήχθη στα περιθώρια ανακρίσεων ή κακοποιήσεων, οπωσδήποτε κάτω από πιεστικές και απάνθρωπες συνθήκες.

Οι εντυπώσεις-απόψεις των πληροφορητών για τους Βούλγαρους, τέλος, ήταν κατ' εξοχήν αρνητικές, λόγω της βίαιης συμπεριφοράς τους. Οι όποιες θετικές εντυπώσεις θα πρέπει μάλλον να αποδοθούν σε υποκειμενική θεώρηση μεμονωμένων περιστατικών, και όχι να ταυτιστούν απαραίτητα με φιλοβουλγαρικές πεποιθήσεις των πληροφορητών.

Η περιγραφή της στάσης των ελληνικών αρχών στις συνεντεύξεις διαφοροποιείται ελαφρώς από την αντίστοιχη της Έκθεσης του Μπόνη.

Κατ' αρχάς, οι πληροφορητές αναφέρονταν σε αδυναμία αντίδρασης και αδιαφορία των ελληνικών αρχών, την οποία συνέδεαν με το κατοχικό πλαίσιο και την ισχύ των βουλγαρικών στρατευμάτων. Αντίθετα, ο νομάρχης Μπόνης τόνιζε πως οι τοπικές ελληνικές αρχές, και προπάντων ο ίδιος, κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη βουλγαρική δράση και να συμπαρασταθούν στα θύματά της.

Στις αναφορές των δύο πηγών, οι πρόεδροι παρουσιάζονταν ως προστάτες και αρωγοί των ομοχωρίων τους στη δύσκολη συγκυρία της Κατοχής, ενώ υπογραμμίζονταν πως, μαζί με τις λοιπές κοινοτικές αρχές, βρέθηκαν συχνά στο επίκεντρο της βουλγαρικής βίας. Η στοχοποίησή τους είχε ως αποτέλεσμα μερικοί εξ αυτών να εγκαταλείψουν τα χωριά τους και να καταφύγουν στη Φλώρινα. Οι πιο τολμηροί συνέτασσαν και υπέβαλαν στη Νομαρχία εκθέσεις και αναφορές, αντιδρώντας με τον τρόπο αυτό στις βουλγαρικές ανομίες. Σε σπάνιες περιπτώσεις, εντούτοις, ορισμένοι πρόεδροι φέρονται να συνεργάστηκαν, εκούσια ή ακούσια, με τους Βούλγαρους.

Οι συνεντεύξεις και η Έκθεση του Μπόνη δεν παρείχαν σαφή εικόνα για τη στάση της Χωροφυλακής, αν και πιθανολογείται ότι η κινητοποίησή της ενόψει της βουλγαρικής εισβολής δεν υπήρξε αξιόλογη.

Σχετικά με τη στάση του Μπόνη, οι πληροφορητές σημείωναν πως ο νομάρχης επισκεπτόταν τα χωριά και γνώριζε από πρώτο χέρι τα βουλγαρικά έκτροπα, ήταν όμως ανήμπορος να αντιδράσει και, ως εκ τούτου, δεν έλαβε ουσιαστικά μέτρα. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες λογίζονται οι αναφορές για: α) τη συμβολή του Μπόνη στην απομάκρυνση των Βούλγαρων, β) την «εγκληματική» αδράνεια που επέδειξε, ενώ μπορούσε να σώσει τους επτά (7) Φλαμπουριώτες, και γ) τη θέση του στην «πέμπτη φάλαγγα» του δοσιλογικού καθεστώτος. Κατ' αντιδιαστολή, ο νομάρχης στην Έκθεσή του αυτοπαρουσιάζονταν εξαιρετικά δραστήριος. Η δράση του περιελάμβανε το ενδιαφέρον για έγκαιρη ενημέρωση, την υποβολή εκθέσεων και αναφορών στο γερμανικό Φρουραρχείο, την παρουσίαση παθόντων ενώπιον των τοπικών γερμανικών αρχών και την παραγγελία ιατρικών εξετάσεων για τους κακοποιηθέντες. Ο Μπόνης, βέβαια, παραδεχόταν πως δεν ήταν δυνατόν να προβλέψει την έκβαση της σύλληψης των κατοίκων του Φλαμπούρου. Επομένως, ο νομάρχης Μπόνης χρεώνεται μεν την έλλειψη διορατικότητας που κατέληξε στη φρικτή δολοφονία των επτά (7) Φλαμπουριωτών στο Αμμοχώρι, πιστώνεται δε την επίμονη προσπάθεια να καταδείξει με κάθε τρόπο στη γερμανική διοίκηση τα επίσημα αποτελέσματα και τη συνακόλουθη επικινδυνότητα της βουλγαρικής παρουσίας στη Φλώρινα.

Στη θεματική κατηγορία «Η στάση του ΕΛΑΣ», παρατηρείται η χαμηλότερη συγκέντρωση αναφορών των δύο πηγών. Και αν στην Έκθεση του Μπόνη αυτή δικαιολογείται από τον έκδηλα αντικομμουνιστικό ιδεολογικό προσανατολισμό του νομάρχη, ο μικρός αριθμός αναφορών και στις συνεντεύξεις ενδεχομένως

καταμαρτυρά ότι ο ΕΛΑΣ επέλεξε να τηρήσει παθητική στάση έναντι της βουλγαρικής εισβολής.

Από τις ελάχιστες περιπτώσεις ανταρτικής δράσης, βαρύνουσας σημασίας για την εν λόγω εργασία θεωρείται η είσοδος και παραμονή τμήματος του ΕΛΑΣ στο Φλάμπουρο, γεγονός που επεσήμαναν τόσο οι πληροφορητές όσο και ο Μπόνης. Κατά τη γνώμη μας, η «φιλοξενία» των ανταρτών στο χωριό προετοίμασε το έδαφος για τους φόνους που ακολούθησαν, και αποτέλεσαν το επιστέγασμα των βουλγαρικών ωμοτήτων στην περιοχή.

Οι πληροφορητές απέδιδαν την αποφυγή εμπλοκής των ανταρτικών ομάδων στην υπεροπλία του βουλγαρικού στρατού και στον φόβο των αντιποίνων, αν και μάλλον τα βαθύτερα αίτια της θα πρέπει να αναζητηθούν στη σύγκλιση συμφερόντων μεταξύ ΕΛΑΣ/ΣΝΟΦ και Βούλγαρων κομμουνιστών.

Όσον αφορά τις φιλοβουλγαρικές-αυτονομιστικές κινήσεις εντός του ΕΛΑΣ, η παρασκηνιακή αλληλεπίδραση των βουλγαρόφιλων στελεχών του με Βούλγαρους αυτονομιστές επαληθεύεται και από τις αναφορές των δύο πηγών.

Η επόμενη θεματική κατηγορία αφορά τη στάση των Γερμανών. Οι πληροφορητές στάθηκαν κυρίως στη σχέση των Γερμανών με τη βουλγαρική εισβολή και αποχώρηση, καθώς και στη συμμαχία τους με τη Βουλγαρία και τη συνακόλουθη αδιαφορία που επιδείκνυαν για τις βουλγαρικές βιαιότητες. Μολαταύτα, πέραν του ότι ο Γερμανός φρούραρχος υπερασπίστηκε απερίφραστα τους εκ Φλαμπόρου συλληφθέντες, χωρίς εν τέλει να εισακουστεί, αδιαμφισβήτητα υπέρ των Ελλήνων λειτούργησε και η απόφαση της απομάκρυνσης των Βούλγαρων, ασχέτως εάν ελήφθη με αποκλειστικό γνώμονα τα γερμανικά συμφέροντα. Από την άλλη, ο Μπόνης, στα πλαίσια της διπλωματικής διαχείρισης των Γερμανών προς όφελος του «εθνικού συμφέροντος», αρκέστηκε απλά στο να εξάρει τη «φιλελληνική» τους στάση, αποφεύγοντας να θίξει τη συμμαχία τους με τη Βουλγαρία και τη σχέση τους με τη βουλγαρική εισβολή.

Η αναπάντεχη συμβολή του γερμανικού παράγοντα στην καταστολή της βουλγαρικής βίας υπαγορευόταν, κατά την άποψή μας, από τους ευρύτερους στρατηγικούς σχεδιασμούς της Γερμανίας, στους οποίους αντέβαιναν οι αλυτρωτικές βλέψεις των συμμάχων της Βούλγαρων.

Στη θεματική κατηγορία «Η αποχώρηση των Βούλγαρων», που είναι και η τελευταία, αναφορές εντοπίζονται μόνο στις συνεντεύξεις, εφόσον η Έκθεση του

Μπόνη εστίαζε, όπως έχει πολλάκις αναφερθεί, στις «εν αρχή και κατά τας πρώτας ημέρας της εισόδου των Βούλγαρων» ωμότητες.¹²⁰⁰

Σύμφωνα με τους πληροφορητές, τα βουλγαρικά στρατεύματα απομακρύνθηκαν από την περιοχή της Φλώρινας με εντολή της γερμανικής διοίκησης, συνεπικουρούντος και του νομάρχη Μπόνη, επειδή δεν κατάφεραν να ανταποκριθούν στην αποστολή της εκδίωξης των ανταρτών, για την οποία είχαν μετακληθεί από το Μοναστήρι. Έτσι, επέστρεψαν πίσω στο Μοναστήρι, όπου το μεγαλύτερο μέρος τους αφομοιώθηκε από τους Παρτιζάνους του Τίτο.

Αρκετοί βουλγαρίζοντες, έχοντας απογοητευτεί από τις ψευδείς επαγγελίες περί εκχώρησης της Φλώρινας στη Βουλγαρία, αλλά και όντας εκτεθειμένοι απέναντι στις ελληνικές αρχές, ακολούθησαν τον αποχωρούντα βουλγαρικό στρατό ή εγκατέλειψαν αργότερα την Ελλάδα.

Κατόπιν ενδελεχούς επανεξέτασης των συνεντεύξεων, διαπιστώθηκε ότι οι μεταβλητές φύλο και μόρφωση ήταν εξ ορισμού αδύνατον να επηρεάσουν, και δεν επηρέασαν, τις εκδοχές των πληροφορητών, για δύο πολύ βασικούς λόγους: α) οι πληροφορητές μπορεί να καταβλήθηκε προσπάθεια να επιλεγούν σκόπιμα ως προς την ηλικία, επιλέχθηκαν όμως εντελώς τυχαία ως προς το φύλο και το μορφωτικό τους επίπεδο, και β) όλοι οι πληροφορητές, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας και μόρφωσης, κλήθηκαν να απαντήσουν στο ίδιο ακριβώς ερωτηματολόγιο, οπότε όλοι τους αναφέρθηκαν σε όλες σχεδόν τις θεματικές. Ο παράγοντας ηλικία, βέβαια, επηρέασε τη λεπτομέρεια των αφηγήσεων. Με άλλα λόγια, οι πληροφορητές που έζησαν τη βουλγαρική εισβολή περιέγραφαν τα γεγονότα αναλυτικότερα και με μεγαλύτερη ακρίβεια από αυτούς που τα πληροφορήθηκαν μετέπειτα, ενώ όσοι βρίσκονταν σε εφηβική ηλικία στις αρχές του 1944 είχαν περισσότερες και εναργέστερες αναμνήσεις από όσους ήταν ακόμη παιδιά.

Εν κατακλείδι, αυτό που θα μπορούσε να προκύψει ως γενικό συμπέρασμα είναι ότι οι πληροφορητές, μέσω των συνεντεύξεων, ήραν, στο μέτρο του δυνατού, τους ιδεολογικούς και θεματικούς περιορισμούς της Έκθεσης του Μπόνη, και, επιβεβαιώνοντας, διαψεύδοντας ή προσθέτοντας απλώς στοιχεία στα γραφόμενα του νομάρχη, εμπλούτισαν τον πίνακα της βουλγαρικής εισβολής και δράσης των αρχών του 1944 στον νομό Φλώρινας.

¹²⁰⁰ ΙΜΧΑ, Νομαρχία Φλωρίνης Αριθμ. Πρωτ. εμπ. 681 Εν Φλωρίνη τη 30 Δεκεμβρίου 1945 Προς το Υπουργείον Εσωτερικών «Διεύθυνσιν Διοικήσεως», Έκθεσις..., ό.π., σ. 1.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενείς πηγές

Εφημερίδες

Έθνος (Φλώρινας) 1944.

Μακεδονία, 18 Μαΐου 1948.

ΙΜΧΑ

ΙΜΧΑ, Αναφορά Αν/δρου Θεοδ. Κατικαρίδη, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Αναφορά Γ. Πανταζή προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Αναφορά Γεωργίου Μαυρόπουλου, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Αναφορά Δημητρίου Βασιλ. Ζουμπούλη, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Αναφορά Ι. Παπαγεωργίου, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Αναφορά Λ. Σαχινίδη, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Αναφορά Λουκά Δ. Πρωτοπαππά Δημ/λου Αγ. Αθανασίου Εδέσσης προς τον Νομάρχη Φλωρίνης, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Αναφορά Ν. Τσαλδάρη, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

- ΙΜΧΑ, Αναφορά Νομάρχη Κ. Μπόνη προς την Κράϊσκομαντατούρ, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Αναφορά περί των λαμβανόντων χώραν εκτρόπων υπό Βουλγάρων στρατιωτών εις τα χωριά Σκοπός και Αχλάδα, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Αναφορά Σ. Τυκφέση, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Αναφορά Στεργιαννής Γεωργίου Δώγα προς τον Νομάρχην Φλωρίνης, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Αναφορά του Δ/τή της Διοικήσεως Ηλία Κομποχόλη, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Αρμενοχωρίου Τρ. Δελκούση προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοινότητος Τριποτάμου Δ. Παπαευαγγέλου, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Αναφορά του Προέδρου της Κοιν/τος Εθνικού Ν. Νικολαΐδη προς την Νομαρχίαν Φλωρίνης, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Ανώνυμη αναφορά, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Ανώνυμη κατάθεση που έλαβε ο νομαρχιακός υπάλληλος Χ. Στεφανίδης, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Απόρρητος αναφορά της Διευθύνσεως Χωρ/κης Φλωρίνης προς την Ανωτέραν Δ/σιν Χωρ/κης Δυτικής Μακεδονίας, Γραφείον Ειδικής Ασφαλείας, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.

- ΙΜΧΑ, «Αυθαίρετοι ενέργειαι Βουλγάρων στρατιωτών», Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, «Αφιξις Βουλγάρων αξιωματικών», Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, «Διέλευσις Ιάπωνος Πρεσβευτού Σόφιας», Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Εθνιφθόρον έργον ΕΑΜ ΚΚΕ ΕΛΑΣ, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Ειδική έκθεσις του Νομάρχη Κ. Μπόνη δια τα γεγονότα του χωρίου Φλαμπούρου, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Έκθεσις Ιατροδικαστική ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ιωάννην Θωμαΐδην, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Έκθεσις ιερέως Παπαπαναγιώτη Χατζόπουλου, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Έκθεσις λαβόντων χώραν εκτρόπων από της εισόδου Βουλγαρικών Στρατευμάτων εκ Μοναστηρίου 18.1.44 μέχρι 10.2.44, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Έκθεσις περί του Λαζάρου Δημητρίου Στεφανίδου εκ Κ. Υδρούσης Αντιπροέδρου της Κοινότητος, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.
- ΙΜΧΑ, Έκθεσις Χρήστου Ποζατζίδου αγροφύλακος Αμμοχωρίου, Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.

- ΙΜΧΑ, Ιατρική Γνωμάτευσις ιατρού Γ. Σπυρόπουλου για τον Δ. Γλούφτση, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον αγροφύλακα Σταύρον Νόβαν, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Μιχαήλ Τσώτσον, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστικές Εκθέσεις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Παπαπαναγιώτη Χατζόπουλον, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Γεώργιον Ν. Πανταζήν, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ευάγγελον Δημόπουλον, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ι. Θεοδώρου Παπαγεωργίου, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Ι. Φωτιάδη, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Ιατροδικαστική Έκθεσις ιατρού Ι. Ματσούκα για τον Χρ. Σαπρανίδην, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γ. Φαρμάκη, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*
- ΙΜΧΑ, Κατάθεση Γρηγορίου Πετρόπουλου, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, «Λαβόντα χώραν γεγονότα εν τη περιφερεία Φλωρίνης υπό του Βουλγαρικού Στρατού», *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Νομαρχία Φλωρίνης Αριθμ. Πρωτ. εμπ. 681 Εν Φλωρίνη τη 30 Δεκεμβρίου 1945 Προς το Υπουργείον Εσωτερικών «Διεύθυνσιν Διοικήσεως», *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, «Περί του βουλγαρόφρονος ιερέως Ασπρογείων Ράδεφ ή Ροδίου Στεφάνου», *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Προπαγανδιστική δράση Κάλτσεφ, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

ΙΜΧΑ, Πρωτόκολλον Εκταφής των παρά των Βουλγαρικών στρατευμάτων κατακρεουργηθέντων επτά κατοίκων Φλαμπούρου εν τη περιοχή του Αμμοχωρίου, *Έκθεσις Νομάρχου Φλωρίνης Κ. Μπόνη επί Κατοχής περί ωμοτήτων διαπραχθεισών υπό Βουλγάρων κλπ. εναντίον των Ελλήνων.*

Μπόνης

Μπόνης Κωνσταντίνος (1982). *Η Φλώρινα κατά την Κατοχήν: 1941-1944.* Θεσσαλονίκη.

Χρυσόχου

Χρυσόχου Αθανάσιος (1950). *Η Κατοχή εν Μακεδονία. Η δράσις της βουλγαρικής προπαγάνδας.* Βιβλίο 2^ο. Τεύχος Α΄: 1941 και 1942. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

Χρυσόχου Αθανάσιος (1950). *Η Κατοχή εν Μακεδονία. Η δράσις της βουλγαρικής προπαγάνδας.* Βιβλίο 2^ο. Τεύχος Β΄: 1943 και 1944. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

Χρυσόχου Αθανάσιος (1962). *Η Κατοχή εν Μακεδονία. Οι Γερμανοί εν Μακεδονία 1941-1944.* Βιβλίο 5^ο. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

Συνεντεύξεις

Ανώνυμη συνέντευξη, 13.3.2018.

Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 13.3.2018.

Ανώνυμη τηλεφωνική συνέντευξη, 16.5.2018.

Συνέντευξη Ευάγγελου Ν. - Ιωάννη Κ. - Κωνσταντίνου Τσ., 20.5.2018.

Συνέντευξη Ζωής Σ., 8.3.2018.

Συνέντευξη Ηλία Τζ. - Λάζαρου Μ., 28.2.2018.

Συνέντευξη Κώστα Ν. - Θεοδώρας Ν., 18.5.2018.

Συνέντευξη Λάζαρου Π., 12.2.2018.

Συνέντευξη Μάρθας Μ., 18.2.2018.

Συνέντευξη Μυροφόρας Γ. - Ειρήνης Γ., 1.4.2018.

Συνέντευξη Νικόλαου Μπ. - Ολυμπίας Μπ., 23.2.2018.

Συνέντευξη Χρήστου Μπ. - Μαγδαληνής Μπ., 14.3.2018.

Προφορικές μαρτυρίες

Προφορική μαρτυρία Δημητρίου Οικ.

Προφορική μαρτυρία Χριστίνας Μ.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ανδρέου Π. Ανδρέας & Βαμβακίδου Ιφιγένεια (2006). *Ο πληθυσμός των αγαλμάτων, η περίπτωση της Φλώρινας. Αναγνώσεις δημοσίων μνημείων και ασκήσεις Ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη.

Βακαλόπουλος Απόστολος Ε. (2005). *Νέα ελληνική ιστορία (1204-1985)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Βαν Μπουσχότεν Ρίκη (2002). «Δεκαετία του '40: Διαστάσεις της μνήμης σε αφηγήσεις ζωής της περιόδου». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. Τόμος 107.

Γκόλια Παρασκευή (2003). *Η εκπαίδευση των Ελλήνων μαθητών στην ΕΣΣΔ (1917-1938). Προπαγάνδα και ιδεολογική χειραγώγηση*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη.

Cohen Louis, Manion Lawrence & Morrison Keith (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Creswell John (2016). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*. Επιμέλεια: Χαράλαμπος Τσορμπατζούδης. Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Ίων.
- Δορδανάς Στράτος (2002). *Αντίποινα των γερμανικών αρχών κατοχής στη Μακεδονία (1941-1944)*. ΕΚΤ, Αρχείο διδακτορικών διατριβών.
- Δορδανάς Στράτος (2004). Τα αντίποινα των γερμανικών αρχών Κατοχής στο νομό Φλώρινας: Η εκτέλεση της 23^{ης} Αυγούστου 1944. *Πρακτικά Συνεδρίου Φλώρινα 1912-2002*. Φλώρινα.
- Ηλιάδου-Τάχου Σοφία (2017). *Τα χρώματα της βίας στη Δυτική Μακεδονία 1941-1944. Κατοχή - Αντίσταση - Εθνοτικές και Εμφύλιες Συγκρούσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Καλλιανιώτης Θανάσης (2004). Η Αντίσταση στη Φλώρινα 1943-1944. *Πρακτικά Συνεδρίου Φλώρινα 1912-2002*. Φλώρινα.
- Κολιόπουλος Ιωάννης Σ. (2015). *Λεηλασία φρονημάτων. Η Κατοχή και ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Δυτική Μακεδονία*. Επίτομη έκδοση. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Krippendorff Klaus (1980). *Content Analysis: An introduction to Its Methodology*. Newbury Park: Sage Publications.
- Κυριακίδης Στίλπων (1953). «Βιβλιοκρισία Αθ. Ι. Χρυσόχου, Η Κατοχή εν Μακεδονία». *Μακεδονικά*. Τόμος 2 (1941-1952). Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Κωφός Ευάγγελος (2004). Η Φλώρινα και η περιοχή της: διαχρονικό σύνορο. *Πρακτικά Συνεδρίου Φλώρινα 1912-2002*. Φλώρινα.
- Λούβη Ευαγγελία & Ξιφαράς Χρ. Δημήτριος (2015). *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: ΙΤΥΕ Διόφαντος.
- Μυλωνάς Γεώργιος (2018). *Η δράση των Αξιωματικών στη Δυτική Μακεδονία την περίοδο της Κατοχής, μέσα από τα αρχεία της Υπηρεσίας Στρατιωτικών Αρχείων (Υ.Σ.Α.)*. Μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, προσβάσιμη στο <https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/.../939/Mylonas%20Georgios.pdf>? [ανακτήθηκε: 18/08/2018].
- Πυργιωτάκης Ιωάννης (1999). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Robson Colin (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Β' έκδοση. Αθήνα: Gutenberg.

- Στρέζου Έλενα (2014). *Η Εκπαίδευση και ο Πολιτισμός στη Φλώρινα την περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου μέσα από τον Τοπικό Τύπο [1940-1949]*. Μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, προσβάσιμη στο https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/175/ΣΤΡΕΖΟΥ_ΕΛΕΝΑ_ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ_ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ_ΚΑΙ_ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ_ΤΗΝ_ΚΑΤΟΧΗ_ΚΑΙ_ΤΟΝ_ΕΜΦΥΛΙΟ_ΣΤΗ_ΦΛΩΡΙΝΑ.pdf?sequence=1&isAllowed=y [ανακτήθηκε: 10/11/2017].
- Thompson Paul (2002). *Φωνές από το παρελθόν. Προφορική Ιστορία*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Τζίνιας Γιάννης (2009). *«Μνήμες και Ψίθυροι» στον Αετό Φλώρινας*. Κοζάνη: Αετόζι.
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος (1974). *Η Ελληνική Τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*. Αθήνα: Ολκός.

Διαδικτυακές πηγές

- «Η ΡΙΨΟΚΙΝΔΥΝΗ ΖΩΗ του ΕΛΑΣίτη Γρηγόρη Σεχίδη και μαχητή του Δ.Σ.Ε. - Απ' την Κολχική Φλώρινας. Απ' την συνέντευξη του Προέδρου του Περιφερειακού Συμβουλίου της ΠΟΑΕΑ Δυτικής Μακεδονίας Απόστολου Αθανασιάδη με τον Γρηγόρη Σεχίδη στις 29-9-2013», προσβάσιμο στο <https://e-ptolemeos.gr/η-ριψοκινδυνη-ζωη-του-ελασίτη-γρηγόρη/> [ανακτήθηκε: 22/08/2018].
- «Μακεδονία του Πιρίν», προσβάσιμο στο https://el.wikipedia.org/wiki/Μακεδονία_του_Πιρίν [ανακτήθηκε: 11/08/2018].
- «Μέθοδοι έρευνας της Παιδαγωγικής Επιστήμης», προσβάσιμο στο https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/192-ΠΑΙΝ100/Proodos_2_ylh.pdf [ανακτήθηκε: 04/07/2018].
- Μέρτζος Ι. Νικόλαος (2017). *Ο Νικόλαος Στ. Χάσος Δήμαρχος Φλωρίνης Οδίτης στις κρίσιμες καμπές της Ιστορίας*, προσβάσιμο στο <http://florinapress.gr/koinwnia/o-nικολαοσ-στ-χασοσ-δημαρχοσ-φλωρινης/> [ανακτήθηκε: 12/07/2018].
- «Ποια ήταν πέμπτη φάλαγγα του Φράνκο κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Μαδρίτης. Ο αναίμακτος τρόπος που βοήθησε τους εθνικιστές να καταλάβουν την πόλη», προσβάσιμο στο <http://www.mixanitouxronou.gr/pia-itan-pempti-falanga-tou-franko-pou-ipe-o-kirios-pelegrinis/> [ανακτήθηκε: 20/08/2018].

«Principles and Best Practices» (2009). Στο: Oral History Association, προσβάσιμο στο <http://www.oralhistory.org/about/principles-and-practices/> [ανακτήθηκε: 04/07/2018].

«Στρατιωτική οργάνωση», προσβάσιμο στο https://el.wikipedia.org/wiki/Στρατιωτική_οργάνωση [ανακτήθηκε: 11/08/2018].

Ντοκιμαντέρ

Δήμος Αμυνταίου (Παραγωγός) & Σκούρας Χρήστος (Σκηνοθέτης) (2016). *Κρίνα στο χιόνι* [Ντοκιμαντέρ]. Ελλάδα: Δήμος Αμυνταίου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο συνεντεύξεων

Όνοματεπώνυμο:

Ημερομηνία:

Ηλικία:

Φύλο:

Μόρφωση:

Επάγγελμα:

- 1) Τι συνέβη τον Γενάρη-Φλεβάρη του 1944; Ήρθαν οι Βούλγαροι;
- 2) Πόσοι ήταν; Τι εντύπωση σας έκαναν;
- 3) Σας μίλησαν; Τι σας είπαν;
- 4) Αν όχι σ' εσάς, μίλησαν σε κάποιους άλλους;
- 5) Πώς επέλεξαν σε ποιους να μιλήσουν;
- 6) Ήταν ευγενικοί ή όχι;
- 7) Τι ήθελαν από σας;
- 8) Σας πίεσαν; Πώς;
- 9) Υπήρξαν θύματα;
- 10) Σεβάστηκαν το βίος σας;
- 11) Μίλησαν για Βουλγάρους που καταπιέστηκαν στο παρελθόν; Για εξορίες; Τι είπαν;
- 12) Οι άλλοι χωρικοί τους υποδέχτηκαν;

- 13) Υπήρξαν κάποιοι που τους φιλοξένησαν; Πώς και γιατί;
- 14) Δήλωσαν κάποιοι από το χωριό Βούλγαροι;
- 15) Τους πήγαν κόντρα κάποιοι; Ποιοι και γιατί; Τι έγινε;
- 16) Ο πρόεδρος ποιος ήταν και τι έκανε;
- 17) Υπήρχε Χωροφυλακή; Επενέβη;
- 18) Παρενέβησαν οι Γερμανοί; Τι έκαναν;
- 19) Ο νομάρχης ήρθε; Είπε κάτι; Ζήτησε από σας να πείτε τι έγινε;
- 20) Το Φρουραρχείο ζήτησε ενημέρωση; Από ποιον;
- 21) Υπήρχαν οπλισμένοι βουλγαρόφρονες από τους Γερμανούς; Υπήρχαν οχρανίτες στο χωριό;
- 22) Όταν έφυγαν οι Βούλγαροι, υπήρξαν πολλοί που στενοχωρήθηκαν;
- 23) Πώς φέρθηκε ο Μπόνης στα θύματα;

Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων

(1)

Όνοματεπώνυμο: Λάζαρος Π.

Ημερομηνία: 12/02/2018

Ηλικία: 89 (15)

Φύλο: Άρρεν

Μόρφωση: Στ' δημοτικού

Επάγγελμα: Γεωργός

Κων/νος: Καλησπέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι απόφοιτος του Παιδαγωγικού Φλώρινας. Κατ' αρχάς, να σας ευχαριστήσω που προσφερθήκατε να πάρετε μέρος σε μια συνέντευξη που θα με βοηθήσει με τη διπλωματική μου εργασία, θέμα της οποίας είναι η βουλγαρική εισβολή στον νομό Φλώρινας το 1944. Το όνομά σας;

κ. Λάζαρος: Λάζαρος

Κων/νος: Χάρηκα πολύ, κύριε Λάζαρε! Πρώτα απ' όλα, να σας ενημερώσω ότι το... το όνομά σας δεν θα δοθεί στη δημοσιότητα, εφόσον το επιθυμείτε, ούτε θα υπάρξουν αντίγραφα της συνέντευξής μας, που θα αναφέρεται το όνομά σας.

κ. Λάζαρος: Λάζαρος, Λάζαρος σκέτο!

Κων/νος: Κατά δεύτερον, σας ενημερώνω και ζητώ την άδειά σας να μαγνητοφωνήσω τη συνέντευξή μας. Είστε σύμφωνος;

κ. Λάζαρος: Σύμφωνος, σύμφωνος είμαι! Πιο κοντά ε!

Κων/νος: Σας ευχαριστώ πολύ! Λοιπόν, πρώτα απ' όλα, κύριε Λάζαρε...

κ. Λάζαρος: Ναι

Κων/νος: ...πόσο χρονών ήσασταν όταν συνέβησαν τα γεγονότα του '44;

κ. Λάζαρος: Δεκαπέντε

Κων/νος: Άρα, τώρα είστε;

κ. Λάζαρος: Τώρα που είμαι [γέλια]...

Κων/νος: Ογδόντα... Ογδόντα εννιά ετών;

κ. Λάζαρος: Ογδόντα εννιά! 3 Φεβρουαρίου γεννημένος!

Κων/νος: Ωραία! Ποιο ήταν, κύριε Λάζαρε, το επάγγελμά σας;

κ. Λάζαρος: Εγώ ήμουνα... Πολλά πράματα έκανα! Και... Και έξω πήγαινα δούλεψα και τσομπάνος πήγα και γεωργός πήγα. Με τα τραχτέρια όργωνα δηλαδή, τέτοια πράματα.

Κων/νος: Ωραία!

κ. Λάζαρος: Ό,τι όργωναν εγώ, όργωνα όλα με μηχανήματα, δεν τα όργωνα με...

Κων/νος: Άρα, ήσασταν γεωργός;

κ. Λάζαρος: Γεωργός, ναι!

Κων/νος: Ωραία! Και ποια ήταν η μόρφωσή σας, κύριε Λάζαρε; Μέχρι ποια ηλικία πήγατε σχολείο;

κ. Λάζαρος: Στ'! Δεκατρία χρονών τελείωσα!

Κων/νος: Ωραία! Έκτη δημοτικού! Πολύ ωραία, κύριε Λάζαρε!

κ. Λάζαρος: Στ' το γράφαμε τότες εμείς!

Κων/νος: Έτσι! Ωραία! Λοιπόν, κύριε Λάζαρε!

κ. Λάζαρος: Ναι

Κων/νος: Τι συνέβη τον Γενάρη-Φλεβάρη του 1944; Ήρθαν οι Βούλγαροι στο χωριό;

κ. Λάζαρος: Ήρθαν οι Βούλγαροι στο χωριό, χορέψαμε μαζί όλοι, πέσαν, πιαστήκαμε εκείνοι απ' τα ζωνάρια, εμείς άλλα, και σε όλα τα σπίτια κοιμήθ... κοιμόντουσαν. Εγώ κοιμόμουν εκεί, ο Βούλγαρος εδώ. Ωπ, συγγνώμη! Ούτε μας πειράζαν ούτε μας κάναν τίποτα. Κάνανε δυο μέρες, αυτό, δώδεκα μέρες, σηκωθήκανε φύγανε. Αυτή ήτανε όλη η διαδρομή των Βουλγάρων. Και... ρώτησα έναν εγώ Βούλγαρο, του λέω «γιατί γυρίζετε; Στο παλάτε;» του λέω. Μου λέει «σουμγκάρι», δηλαδή σουμγκάρι θα πει αντάρται. Όχι οι αντάρται από αυτούς που μας πολεμούσανε στον Εμφύλιο, οι άλλοι, οι αυτοί που ήταν οι αντάρται, το... Πώς λεγόταν αυτοί που ήμασταν με τον γερμανικό στρατό;! Εκείνοι ήτανε, εκείνοι τους Βουλγάρους πολεμ... ψάχνανε! Και τίποτα! Ούτε πειράζαν άτομο ούτε κάνανε. Χορό! Ήταν και Χριστούγεννα! Χορό κάναν τα... Κάθε χωριό είχε τα όργανά του. Κάναμε χορό μαζί, χορεύαμε! Γιατί δεν ξέρανε; Η αστυνομία η δικιά μας από γύρω τους είχε περικυκλώσει, αλλά τι να περικυκλώσει;! Αυτοί ήτανε τάγμα ολόκληρο ε [γέλια]! Με πέντε χωροφυλάκους τι να του 'καμνες;! Και η αστυνομία τότες δεν... δεν είχε τόσο τα δικαιώματα, όπως τώρα. Και να 'ναι ο Παπ... καλά ο Παπανδρέος που [γέλια]... που την έδιωξε την αστυνομία απ' το σπίτι. Δεν ξέρω, με συγχωρείς, τι ψηφίζετε, εγώ πάντα δεξιά ψηφίζα, η αλήθεια να λέγεται, αλλά το καλό που λεν... Μέχρι το, μέχρι το '81, είχαμε φάκελους, ρε παιδί μου, φάκελους, φάκελους! Θα σου πω ένα πράμα!

Κων/νος: Πείτε μου!

κ. Λάζαρος: Το '56, το '55, είχα ένα φίλο στην Αυστραλία. Μου στέλνει μια πρόσκληση να με πάρει στην Αυστραλία. Μάι... Με πήρε, με πλήρωσε όλα αυτά κανονικά, ό,τι χρειαζόνταν. Και ξέρεις μετά, όταν γύρισα μετά, τι μου είπανε; «Βούλγαρος είσαι» λέει «εσύ να σταματήσεις εκεί». Να, εδώ, εδώ, εδώ, εδώ! Εδώ οι φίλοι μας! Υπήρχαν και τέτοιοι φίλους! Καταλαβαίνεις;!

Κων/νος: Καταλαβαίνω, κυρ Λάζαρε!

κ. Λάζαρος: Επί το πλεί... Επί το πλείστον, οι περισσότεροι χτυπούσανε, οι δικοί μας δηλαδή! Αυτοί που λεν οι Ιταλιάνοι μπολσεβίκοι, πούστηδες δηλαδή, πώς να σου πω [γέλια];! Με συγχωρείς για τη φράση μου. Και λεν ότι... Ο κόσμος λέει, όταν μιλάει, έστω και με ξένο, να του πει, να καταλάβει, εάν μπορείς να του πεις να καταλάβει

κάτι, όπως σου λέω εγώ σ' εσένα. Άμα δεν μπορείς, μη του λες, φύγε, δεν μπορώ, ρε παιδί μου, με συγχωρείς! Όχι να τον κατηγορήσω μετά τον άλλον!

Κων/νος: Ωραία! Κύριε Λάζαρε, λοιπόν! Οι Βούλγαροι πόσοι ήταν; Τι εντύπωση σας έκαναν;

κ. Λάζαρος: Εμά... Εγώ τώρα ήμουνα... Το '44 ήμουν ακριβώς δεκαπέντε χρονών. Σου είπα! Ερχόντουσαν εδώ, κάνανε παρέα με τον κόσμο, κοιμηθήκανε σε όλα τα... τα σπίτια. Όμως, όπου βρήκαν κανένα μελίτσι εκεί έξω απ' το χωριό, το κλέβανε. Κάνανε και τέτοια πράματα [γέλια]. Μελίτσια θέλω να σου πω, κατάλαβες;! Τα μελίτσια.

Κων/νος: Ναι, ναι

κ. Λάζαρος: Αλλά ούτε ζώο πειράζανε, ούτε γυναίκα πειράζανε, ούτε κορίτσι πειράζανε, ούτε τίποτα, μηδέν, τίποτα! Ούτε χτυπήσανε άτομο! Μίλησε ο ταγματάρχης με αυτόν τον δάσκαλο που σου λέω, και τίποτα άλλο.

Κων/νος: Ωραία

κ. Λάζαρος: Εδώ, έκανε κάποιος κάποιο παράπονο στους Βουλγάρους ότι «μας κλέψανε» λέει «οι Βούλγαροι». Άλλος έλεγε «μου κλέψαν τις κάλτσες»' άλλος «μου έκλεψαν τα παπούτσια». Ο ταγματάρχης καλεί τη σάλπιγγα, βαράει, έρχοντ... μαζεύονται οι λοχαγοί, και λέει «*αύριον το μεσημέρι, δέκα η ώρα, ετοιμαστείτε, θα φύγουμε*», ενώ αυτή ήτανε μπλόφα! Τους έφερε, τους έβγαλε και τα τέσσερα τάγ... τους τέσσερις λόχους που είχε το τάγμα και τους λέει «*βγάλ... βάλε το σακιδιό σου*», βάλε τον γιολιό σου, όπως τα λέγαμε εμείς. Ότι έβλεπε μέσα ότι δεν ήταν απ' την υπηρεσία του, το βάζαν στα τσουβάλια, τσουβάλια. Και γέμισαν εφτά-οχτώ τσουβάλια. Μα δεν ήταν μόνο απ' το χωριό μας, αυτοί ήτανε σε πέντε χωριά, μετά σ' εμάς ήρθανε. Όπου βρήκανε, κλέβανε! Του τα... τα πήρε όλα ο ταγματάρχης και τα 'δωσε σε κάτι φτωχούς δικούς μας εδώ πέρα. Τέτοια πράματα κάμνανε! Μέχρι, μέχρι κουδουνάκια που βάζαν στα πρόβατα, δεν τα ξέρεις εσύ, βάζανε κουδουνάκια, μέχρι και τέτοια είχανε κλέψει!

Χ.: Ναι ε;

κ. Λάζαρος: Ναι, ναι. Αλλά να χτυπήσουν, όχι! Άτομο, όχι! Εγώ στα σύνορα τα 'βοσκα τα ζώα, τα πρόβατα. «*Ω μόμτσε*» φωνάζανε αυτοί, γιατί αυτό το είχαν. «*Νέκα πάσατ όφτσι*». «*Άστα πρόβατα ας βοσκούνε*». «*Άβε*» του λέω «*θα μούνε μέσα*». «*Νέκα βλέζατ, πα κι σι όντατ*» βέλε. Δεν μας πειράζανε! Αυτοί ήταν όλοι έφεδροι, ήταν έφεδροι οι στρατιώται! Το τάγμα! Αλλά μετά τη πατήσανε! Κάνανε οι Βούλγαροι, κάναν μια... ένα κίνημα, χωρίσαν απ' τη Γερμανία. Όλη μέρα χτυπούσε

στο... στο Μπίτολα κανόνια, πράματα! Και από αυτούς που ήτανε εδώ, τους πιάσανε όλους! Τους βάλανε στο αυτό... στο τρένο και τους πηγαίνανε για τη Φλώρινα. Μόλις τους πήγανε στη Φλώρινα εκεί πέρα, και το κανόνι χτυπούσε από τη Βεύη, φεύγαν οι Γερμανοί! Ήτανε 2 Νοεμβρίου την ημέρα που παραδώσανε... στον αυτόνα, τον δεσπότη το δικό μας, του δώσαν τα κλειδιά. Ήτανε είκοσι-τριάντα φυλακισμένοι μέσα, τους είχανε πιάσει δήθεν. 20 Νοεμβρίου 19... 2 Νοεμβρίου 1944! Αυτή ήτανε η Βουλγαρία, αλλά δεν χτυπήσανε! Αλλά οι Γερμανοί κάναν δεκαεφτά άτομα. Αν περάσεις καμιά φορά από τας Κλεινάς να πας για τη Φλώρινα, είναι εκεί κρεμασμένοι. Και ένας θείος μου είναι κρεμασμένος εκεί. Τους κρεμάσανε! Είναι γραμμένα όλα τα ονόματα. Και παπά έχουν κρεμάσει εκεί πέρα ρε! Αχ!

Κων/νος: Άρα, κύριε Λάζαρε, εδώ στο Μεσοχώρι οι Βούλγαροι ήταν ευγενικοί... με τους κατοίκους;

κ. Λάζαρος: Ευγενικός ήτανε ο κόσμος! Ο κόσμος... ευγενικός! Δεν παρέδωσε άτομο! Ο πρόεδρος δεν παρέδωσε άτομο! Όταν του είπαν «πόσους ξένους έχεις;», «ένας είναι» λέει «αυτός είναι, και αυτός είναι δάσκαλος». Και σας [γέλια]... Και σου είπα τι του είπε! «Να τους μαθαίνεις» λέει «βουλγαρικά». Και αυτός του λέει του ταγματάρχη «εγώ τόσα χρόνια τους μαθαίνω ελληνικά, δεν μαθαίνουν! Εγώ θα μάθω σε δύο χρόνια που είμαι εδώ;!». Και αυτός ήτανε... Παιδί ήτανε αυτό, παιδί! Του '20 κλας ήτανε. Είκοσι δύο χρονών ήτανε. Ήρθε εδώ, τον έπιασε η Γερμανία, ο πόλεμος, δεν έφυγε ξανά στην Πελοπόννησο! Έμεινε σε μια γυναίκα εδώ πέρα, και... Και όταν τον κάλεσαν για φαντάρο, τότε έφυγε.

Κων/νος: Κύριε Λάζαρε...

κ. Λάζαρος: Ναι, λέγε! Ακούω!

Κων/νος: Ναι. Οι Βούλγαροι μίλησαν για κάποιους Βουλγάρους που είχαν καταπιεστεί στο παρελθόν από τους Έλληνες; Για εξορίες; Τι είπαν;

κ. Λάζαρος: Μα Βού... Εδώ, ουδείς, ουδείς κατηγορήθηκε, κατηγορήθηκε για Βούλγαρος! Ουδείς! Εδώ δικάστηκαν άτομα, στο χωριό μας, αλλά ως δοσίλογοι, όχι ως Βούλγαροι! Ξες τι θα πει δοσίλογος; Ένας που φεύγει [γέλια]...

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι!

κ. Λάζαρος: Ως δοσίλογους δικάσανε πολλούς. Τρεις κλείσανε, ποιοι ήτανε βαρβάτοι έτσι, αλλά τους είκοσι τους απολύσαν, δεν τους βρήκαν τίποτα. Εδώ έγιναν τα δικαστήρια, αλλά τα δικαστήρια για τους δοσίλογους, που αφήνεις την πατρίδα σου και πας χωρίς διαβατήριο σε άλλη πατρίδα. Αυτό... Αυτό το λέω εγώ! Δεν ξέρω τώρα αν είναι έτσι ή δεν είναι...

Κων/νος: Ωραία

κ. Λάζαρος: ...ο δοσίλογος;

Κων/νος: Οι άλλοι συγχωριανοί σας υποδέχτηκαν τους Βούλγαρους; Υπήρξαν κάποιοι που τους φιλοξένησαν;

κ. Λάζαρος: Θέλον... Θέλοντας και μη!

Κων/νος: Υπήρξαν κάποιοι που τους φιλοξένησαν, λοιπόν, στα σπίτια τους;

κ. Λάζαρος: Όλοι! Όλο το χωριό!

Κων/νος: Όλο το χωριό;!

κ. Λάζαρος: Όλο το χωριό! Τους άνοιξε τις πόρτες, κοιμηθήκανε μαζί, τρώγανε μαζί. Μας φέρνανε... Φαγί παίρνανε από το αυτό... απ' τα καζάνια και καθότανε εκεί, όπως τρώμε εμείς τα βράδια, και αυτοί μαζί μας! Τότες δεν είχαμε και τραπέζια! Κάτι μικρά αυτά είχαμε, δεν τα θυμάσαι εσύ, μικρός είσαι!

Κων/νος: Δήλωσαν κάποιοι απ' το χωριό σας Βούλγαροι; Δηλαδή Έλληνες, κάτοικοι του χωριού σας, δήλωσαν βουλγαρική ταυτότητα;

κ. Λάζαρος: Οχ... Ένας μόνο! Λίτσνα κάρτα λεγότανε! Λίτσνα κάρτα η δικιά τους, και πήγαινε και ερχότανε αυτός. Γιατί ο γιός του πήγαινε στο γυμνάσιο το βουλγάρικο στο Μπίτολα. Άλλος ουδείς! Αλλά έφυγε μετά ο αυτός και πήγε σε τράπεζα δούλευε στη Βουλγαρία, δεν ξέρω πού πήγε. Αυτός ήτανε. Κατά τ' άλλα, δεν δικάστηκε άτομο ότι ήσουνα Βούλγαρος! Ως δοσίλογος, ναι!

Κων/νος: Κάποιοι συγχωριανοί σας πήγαν κόντρα στους Βούλγαρους; Αν ναι, ποιοι και γιατί; Τι έγινε μετά;

κ. Λάζαρος: Εδώ, κανείς! Ουδείς!

Κων/νος: Ωραία

κ. Λάζαρος: Πού να πας;! Μπορείς να πας στους Βουλγάρους κόντρα ρε;! Αυτοί ήταν οπλισμένοι όλοι ρε! Σαν αστακοί ήτανε!

Κων/νος: Ωραία! Ο πρόεδρος του χωριού ποιος ήταν και τι έκανε όταν μπήκαν οι Βούλγαροι στο χωριό;

κ. Λάζαρος: Όταν ήρθαν στο χωριό οι Βούλγαροι, ήρθαν από 'δω πάνω, απ' την Αχλάδα, αν έχεις υπόψη.

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Λάζαρος: Ε... Άκρη, άκρη απ' τα σύνορα πήγαν, βγήκαμε έξω, τους καλωσορίσαμε, τους κάναμε. Αυτό! Ούτε να φωνάξουμε, ούτε να φύγουμε, ούτε αυτό να τους... Ότι γιατί να 'ρθείτε, γιατί... Μόνο ένα... Ξέρεις τι κάνανε οι δικοί μας εδώ ένα; Μόλις ήρθαν εδώ πέρα, φωνάζανε πολλά άτομα «ούρα»! Ξες τι θα πει ούρα;

Κων/νος: Όχι

κ. Λάζαρος: Ζήτω θα πει! Όπως λέμε εμείς ζήτω, και αυτοί φωνάζανε οι δικοί μας «ούρα!» και πηδούσανε... Θέλαν να τους καλωσορίσουνε! Ζήτω να τους... Ούρα θα πει... Και η Βουλγαρία το έχει αυτό, και η Ρωσία το έχει το ούρα!

Κων/νος: Έτσι! Και ο πρόεδρος του χωριού ήταν μέσα σε αυτούς που τους υποδέχτηκαν, και ποιος ήτανε;

κ. Λάζαρος: Μα πρώτος αυτ... Πρώτος αυτός! Θεός μου ήτανε!

Κων/νος: Το όνομά του;

κ. Λάζαρος: Στέφανος Πάτκας. Τότες λεγότανε Πάτκας. Μετά το άλλαξε, Πατκόπουλος έγινε!

Κων/νος: Ωραία, κύριε Λάζαρε!

κ. Λάζαρος: Στέφανος Πάτκας!

Κων/νος: Χωροφυλακή υπήρχε; Ελληνική Χωροφυλακή; Επενέβη; Αν υπήρχε!

κ. Λάζαρος: Ελληνική Χωροφυλακή υπήρχε.

Κων/νος: Επενέβη όταν μπήκαν οι Βούλγαροι;

κ. Λάζαρος: Τίποτα, τίποτα! Στο άλλο το χωριό ήταν η Χωροφυλακή.

Κων/νος: Σε ποιο χωριό, κυρ Λάζαρε;

κ. Λάζαρος: Μεσό... Στο Μεσόκαμπο.

Κων/νος: Στον Μεσόκαμπο. Ωραία! Οι Γερμανοί παρενέβησαν όταν ήρθαν εδώ οι Βούλγαροι; Τι έκαναν;

κ. Λάζαρος: Τίποτα! Συνέταιροι ήτανε [γέλια]!

Κων/νος: Ωραία! Ο νομάρχης Μπόνης ήρθε στο χωριό;

κ. Λάζαρος: Μπόνης, Μπόνης! Ερχότανε, αλλά δεν μπορούσε να κάνει τίποτα!

Κων/νος: Είπε κάτι; Ζήτησε από σας να του πείτε τι γινότανε;

κ. Λάζαρος: Δεν μπορούσε... Δεν μπορούσε να κατηγορήσει! «Πώς περνάτε;». «Καλά». Τι μπορούσε να πει; Θα σας στείλω... θα σας δώσω αυτό, θα σας δώσω εκείνο; Τίποτα! Ερχόταν οι Βούλγαροι εδώ πέρα. Μια εται... εταιρεία ήτανε, δεν ξέρω τι ήτανε, έφερε... Ποιος υποφέρει για λίγο καλαμπόκι, για λίγο αυτό, δώσανε στον φτωχό τον κόσμο αυτό.

Κων/νος: Το γερμανικό Φρουραρχείο ζήτησε ενημέρωση για την εισβολή των Βουλγάρων; Από ποιον κάτοικο του χωριού; Αν ζήτησε!

κ. Λάζαρος: Ο... Το Φρουραρχείο [γέλια]; Ένας δεκανέας ήτανε φρούραρχος εδώ πέρα! Σου είπα! Σε ένα θείο μου έμενε στη Φλώρινα. Αυτός ήτανε γιατρός και είχε... Εκεί είχε σπουδάσει γιατρός, στη Γερμανία. Τον Μήρτσο δεν τον ξες εσύ;

Χ.: Πώς δεν τους ξέρω!

κ. Λάζαρος: Α!

Κων/νος: Ωραία! Υπήρχαν οπλισμένοι βουλγαρόφρονες από τους Γερμανούς εδώ;

κ. Λάζαρος: Όχι!

Κων/νος: Οχρανίτες υπήρχαν;

κ. Λάζαρος: Οχρανίται, όχι!

Κων/νος: Όχι

κ. Λάζαρος: Οι αυτοί που λες, οι οπλισμένοι από τους Βουλγάρους, ήτανε... στη Καστοριά ήτανε. Άι να μην τα πω τώρα [γέλια]!

Κων/νος: Πείτε! Γι' αυτό είμαστε εδώ, για να σας ακούσουμε!

κ. Λάζαρος: Ε στη Καστοριά υπήρχε, υπήρχε τέτοιους [γέλια]...

Κων/νος: Όταν έφυγαν, λοιπόν, οι Βούλγαροι από το χωριό, από εδώ από το Μεσοχώρι, υπήρξαν πολλοί κάτοικοι που στενοχωρήθηκαν που φύγαν οι Βούλγαροι;

κ. Λάζαρος: Μα σου είπα και πιο μπροστά!

Κων/νος: Ναι

κ. Λάζαρος: Χαρήκαμε που φύγανε! Αλλά πού πήγανε;! Πήγανε στις Κλεινάς και στην Ιτέα, εδώ κοντά στο άλλο το χωριό. Μπορείς εκεί να κάνεις το... Άμα θα κάνεις... Εδώ, εδώ, εδώ, εδώ, στο χωριό μας, ήταν ένας που ήτανε πολλά χρόνια πρόεδρος. Είχε στείλει κόσμο τώρα με Μεταξά, με ξέρω εγώ, με κάτι άλλους εκεί, εξορία για κάτι, για τίποτα, για τίποτα μιλάμε. Ένας απ' το χωριό μας τον είχε βάλει στο μάτι. Σου λέει *«άμα μου πέσεις στα χέρια, θα σε κανονίσω!»*. Μπατσάνης λεγότανε. Και παίρνει δύο Βούλγαρους και του λέει *«θα πάμε σ' ένα σπίτι»*. Αυτός πήγε, πήγαινε να πάρει το Τσαλδάρη, αυτόν που τον μισούσανε, εδώ ήτανε, στο σπίτι. Όταν πήγανε αυτοί μέσα, πήγε και αυτός στο σπίτι, αυτουνού το σπίτι. Από αυτό... Από αυτόνα τραβούσαμε βάσανα, απ' αυτόν τον πρόεδρο, όταν ήταν επί Μεταξά, αν έχεις ακούσει, το '36.

Κων/νος: Επί Μεταξά, έτσι, ναι, ναι!

κ. Λάζαρος: Το '36 που λέμε. Εκεί, στο σπίτι εκείνο όμως που ήτανε, ήταν το υγειονομικό! Και βγαίνει ένας λοχίας, *«πού θα... Πού πας, Μπαϊκούλε;»* του λέει. Του λέει *«πού πας, παππού Νικόλα;»* του λέει. Του λέει *«με φωνάζει ο ταγματάρχης σας»* λέει. *«Σπίτι γύρνα!»* λέει. *«Εγώ ξέρω ποιοι είναι στο ταγματάρχη»* ο λοχίας του λέει, τι είχε ακού... *«Αυτοί είναι γιούφτοι!»* λέει. *«Μην τους ακούς αυτούς! Θα σε πά...»*. Αν δεν έβγαينه, θα τον σκοτόνανε! Αυτά... Θα τον τραβούσανε αυτοί. Δεν ρώτησαν εκεί ρε *«γιατί αυτόν τον άνθρωπο θέλεις εσύ να... Πρόεδρο δεν έχετε; Κοινότης δεν έχετε;*

Να ρωτήσουμε τι σας έκανε, τι...». Μπορεί να έκανε ως πρόεδρος να πούμε τώρα, αλλά όχι και να φτάσουμε μέχρι... Ένα τέτοιο πράγμα συνέβη εδώ, στο Μεσόκαμπο.

Κων/νος: Πείτε μου!

κ. Λάζαρος: Αλλά όχι με Βουλγάρους!

Κων/νος: Ααα!

κ. Λάζαρος: Ήτανε με τους αντάρτες.

Κων/νος: Λοιπόν! Μετά το συμβάν, αφ' ότου φύγαν οι Βούλγαροι, ο Μπόνης σας επισκέφτηκε; Τι... Πώς φέρθηκε μετά ο νομάρχης;

κ. Λάζαρος: Ποιος;

Κων/νος: Ο νομάρχης, ο Μπόνης. Αφ' ότου φύγαν οι Βούλγαροι.

κ. Λάζαρος: Μετά απ' ότι φύγαν οι Βούλγαροι, εδώ έγινε άλλος σαματάς. Όχι σαματάς δηλαδή. Είχανε βγει τότες... Τα Δεκεμβριανά, αν έχετε ακούσει, που έγιναν [γέλια]... Τα έχεις ακούσει τα Δεκεμβριανά; Και εδώ το ίδιο έγινε. Κατσανάκι, που λέμε εμείς, κάνανε. Αλλά ουδείς ενδιαφέρθηκε, όλοι κρυφτήκανε στα σπίτια, ούτε από το μεν, που ήτανε το Ε... το... το ΕΔΕΣ του Ζέρβα, ήτανε και το άλλο του Νίκου του Ζαχαριάδη, του κομμουνισμού!

Κων/νος: Έτσι!

κ. Λάζαρος: Ουδείς αναμείχθηκε, μόλις έφυγαν οι Γερμανοί και αυτοί. Τελειώσαν τα πράματα! Αυτοί... Αυτό ήτανε εδώ στους Βουλγάρους. Σου είπα, έναν σκοτώσανε, και αυτόν τον σκοτώσανε κατά λάθος. Ποιος ξέρει τι έγινε;!

Κων/νος: Το όνομά του;

κ. Λάζαρος: Ποιόνα;

Κων/νος: Το πρόσωπο που σκότωσαν οι Βούλγαροι.

κ. Λάζαρος: Θανάσης Τουζέλης!

Κων/νος: Ο λόγος που τον σκότωσαν;

κ. Λάζαρος: Έφερνε... Έμπαινε νύχτα, έφερνε πετρέλαια, σαπούνια δεν είχε εδώ πέρα, κάτι άλλο, λίγο α... λίγο λάδι. Πού θα το βρεις; Είχε το λάδι... Έπαιρνε κάτι φτωχικά πράματα. Εφτά, οχτώ παιδιά είχε αυτός! Αν δεν είχε τα παιδιά... Δεν θα του έδωσε φαίνεται... Πηγαίνανε και άλλοι, αλλά, όταν περνούσανε, οι λοχίες τους περίμεναν!

Κων/νος: Έτσι

κ. Λάζαρος: Και... Και εδώ, και εδώ έναν σκότωσαν, αλλά τον σκότωσαν οι αντάρται, όχι οι Βούλγαροι.

Κων/νος: Για άλλα χωριά εδώ, γειτονικά χωριά, ξέρετε τι συμπεριφορά είχαν οι Βούλγαροι σε σχέση με το χωριό σας;

κ. Λάζαρος: Το δικό μας το χωριό είχε πάρει, είχε πάρει την καρτέλα που λεν ότι είναι το βουλγάρικο χωριό. Από τη ΚΥΠ, Κρατική Υπηρεσία! Έτυχε ο αδερφός μου να ήταν πρόεδρος της κοινότητας, και του λέω «έλα να ιδείς τι το 'καναν το χωριό;!». Και δεν ήταν κατηγορημένο απ' το χωριό μας. Απ' τους Πόντιους εδώ, που ήταν πίσω! Αλλά ούτε έναν Πόντιο... ούτε έναν Πόντιο δεν παρέδωσαν οι δικοί μας! Μπορούσαν να του κάνουν ζημία!

Κων/νος: Έτσι!

κ. Λάζαρος: Μπορούσαν να του κάνουν ζημία!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Λάζαρος: Πηγαίνουν... Αυτοί οι δικοί μας πηγαίνουν μέσα στη Βουλγαρία. Και μετά πήγαινα εγώ, αλλά δεν ήταν οι Βούλγαροι αυτοί! Με συνοριακό δελτίο πήγαινα, όχι με λίτσκα κά... με λίτσνα κάρτα. Εκεί, αν είχες λίτσνα κάρτα, στο βασιλιά θα πήγαινες! Δηλαδή είσαι ο πρώτος Βούλγαρος! Όπως παίρναν αυτοί οι δικοί μας εδώ πέρα, και τους στέλνανε στην εξορία τους άλλους. Άστα τώρα! Μην τ' ανοίξουμε αυτά! Πολλά έγιναν!

Κων/νος: Ωραία! Για τον Μεσόκαμπο γνωρίζετε κάτι, που είναι γειτονικό χωριό; Πώς φέρθηκαν εκεί οι Βούλγαροι;

κ. Λάζαρος: Δεν πειράζανε ούτε έναν!

Κων/νος: Ούτε στο γειτονικό χωριό δηλαδή;

κ. Λάζαρος: Ούτε έναν! Επειδή Πόντιοι που ήτανε, οι περισσότεροι Πόντιοι ήτανε, δεν είπαν ότι δηλαδή αυτός είναι Μάτζιρ, αυτός είναι Πόντιος, αυτός είναι... Κανέναν! Δεν χτυπήσανε άτομο! Όποιον θέλεις πάνε ρώτα! Και εγώ εγγυούμαι σε ό,τι θέλεις! Άμα βρεις τώρα... Θα βρεις πιο μεγάλους από μένα, δεν βρίσκεις, γιατί όλοι έχουν πεθάνει, αλλά, άμα βρεις πιο κάτω από μένα, δεν ξέρανε αυτοί! Εμένα με βρήκατε που ήμουν ακριβώς δεκαπέντε χρονών και ήξερα! Δεν γνωρίζουνε! Με πολλά παιδιά λέω α... Οι περισσότεροι της ηλικίας μου έχουν φύγει, δεν ξέρανε. Και από μένα, σου είπα! Απ' την πα... Απ' τη δικιά μου ηλικία μέχρι το '50, ουδείς πήγαινε σχολείο! Από το '40 μέχρι το '50, δεν άνοιξαν σχολεία εδώ, στο Μεσοχώρι, δεν άνοιξαν! Μας έπιασε η Γερμανία, δεν πηγαίναμε. Μετά, όταν ήρθε ο πόλεμος, όταν ήρθανε του Μάρκου του Βαφειάδη τα παλληκάρια, που τα λέγανε, φοβόντουσαν οι δικοί μας να μας στείλουν εκεί ή δασκάλοι να 'ρθούνε. Σου λεν πάνε... Ήμασταν εκατόν πενήντα παιδιά, παραπάνω πηγαίναμε... Σου λέει «θα ρίξει καμιά

χειροβομβίδα ο άλλος, θα μας σκοτώσει τα παιδιά!». Και έτσι, δεν μας στέλνανε στο σχολείο και οι δασκάλοι δεν... Στη Φ... Στη Φλώρινα είχε ελληνικό σχολείο! Στο Μεσοχώρι είχε ελληνικό σχολείο, αλλά δεν είχε δασκάλους! Δεν πηγαίνανε, φοβόντουσαν! Αυτή ήταν η ιστορία των νέων τότες! Θα 'ρθεις στο καφενείο, θα σου δείξω αυτός, αυτός, αυτός, αυτός... Ξέρουν τα ελληνικά, δεν ξέρουν τα γράμματα! Τορλάτσι! Ξες τι θα πει τορλάτσι;

Κων/νος: Όχι

κ. Λάζαρος: [Γέλια] Δηλαδή ε... Τορλάτσι θα πει σαν ένας που δεν μπορείς να περπατάς καλά, που δεν κάνεις, ένα τέτοιο πράμα. Άστα, μην τα ψάχνεις! Και άλλους... Και άλλοι σου είπα! Και άλλος ήρθε και μου έλεγε «*πώς ήταν εκείνα; Πώς...*». Του λέω «*άστε τα εκείνα*». «*Ό,τι ξέρεις*» λέω. Έχω πει σε πολλούς, σε άλλα... Αλλά αυτοί ήταν απ' το πανεπιστήμιο! Απ' τη Θεσσαλονίκη!

Κων/νος: Α, απ' τη Θεσσαλονίκη! Ωραία! Κύριε Λάζαρε, έχετε να προσθέσετε κάτι άλλο για τους Βούλγαρους;

κ. Λάζαρος: Εγώ δεν έχω να πω τίποτα με τους Βουλγάρους. Αυτή ήταν η Βουλγαρία, τόσες μέρες κάθισαν εδώ, με αυτούς χορέψαμε, με αυτούς κάναμε, με αυτούς τρώγαμε σε... ό,τι φέρναν αυτοί από το αυτό... το δίναν, και κάτσαμε τα φάγαμε μαζί λέει. Αυτοί ήταν, όλοι οι Βούλγαροι που σου λέω εγώ εδώ, ήτανε από το Πιρίν. Το 'χεις ακούσει το Πιρίν;

Κων/νος: Όχι

κ. Λάζαρος: Το Πι... Το Πιρίν είναι όλοι οι αυτοί οι Μακεδόνες, όπως μιλάμε εμείς. Και είναι 1.000.000 κόσμος. Κοντά στο Μπέλετς, πίσω από το Μπέλετς είναι. Σύνορα είναι στη λίμνη Δοϊράνη, αν έχεις ακούσει. Δεν έχεις ακούσει!

Κων/νος: Ναι, ακουστά την έχω.

κ. Λάζαρος: Ε; Ε σύνορα είναι η λίμνη Δοϊράνη, η Γιουγκοσλαβ... η Μακεδονία, που τη λεν, και εμείς. Το Πιρίν 1.000.000 έχει εντόπιους. Δηλαδή όπως μιλάμε... όπως μιλάμε εμείς, και αυτοί μιλάν το ίδιο! Με του... Με τα βουλγάρικα δεν ταιριάζουνε! Θα σου πω ένα πράμα! Θα σε καστερή... Θα σε καθυστερήσω λίγο!

Κων/νος: Δεν πειράζει! Γι' αυτό είμαστε εδώ!

κ. Λάζαρος: Κάνανε κάτι έργα προς τα Κρούσια, κάτι βουνά εκεί πέρα, στη λίμνη Δοϊρά... Όχι στη λίμνη Δοϊράνη, στη λίμνη Κερκίνη, απ' την άλλη τη μεριά. Ήτανε Μάιος μήνας. Και είχαμε το αντίσκηνο με έναν από τη Μελίτη. Ο άλλος με άλλον. Δύο-δύο! Από έναν φίλο είχαμε στο στρατό, αν ξέρεις. Περνάει ένας Κρητικός από εκεί. Αυτός ο Μελιτιώτης μου λέει «*τι γίνεται; Είδες τι γίνεται εκεί;*». Ήταν

παντρεμένος. Και εγώ παντρεμένος στο στρατό! «*Τι γίνεται;*». Μα μου το 'πε έτσι, που μιλάμε εμείς τώρα από αυτά. Αυτός πήγε μας ανάφερε στο λοχαγό. Λέει «*ο τάδες και ο τάδες μιλάνε ξένη γλώσσα*». Πε, γαμώ τη μά... Ο λοχαγός ήταν απ' τη Θεσσαλονίκη. Μπόσκος Αθανάσιος, το θυμάμαι προτού έχει... Το '53! Ήταν ογδόντα χρόνια. Πόσο έχει από τότε; Και παραπάνω έχει! Ογδόντα πέντε χρόνια! Μας καλάει ο λοχαγός. «*Ξέρετε και ξένα;*». «*Ε μια τοπική διάλεκτο*» του λέω εγώ. «*Ούτε... Δεν πιάνει για τίποτα. Ούτε γράμματα έχει ούτε τίποτα*» του λέω. Μετά από πέντε μέρες, ο λοχαγ... ο λοχαγός, Χρυσοστάλης Σταύρος, το θυμάμαι έτσι, ήμουνα στον... στο... στο... στο Λόχο Βαρύ, μου λέει «*Π.; Δεν θα πας απόψε, σήμερα στα γυμνάσια*». Και το Ρώμα [γέλια] το ίδιο κάνει από το... από εδώ, από τη Μελίτη. Και μου λέει ο Ρώμας «*ετοιμάσου*» λέει «*Μακρόνησο πάμε*». «*Βρε γιατί;*» του λέω. Τότες ήταν το Μακρόνησο. «*Γιατί ρε*» του λέω «*Μακρόνησο;*». «*Να*» λέει «*μας αναφέρανε*» λέει. «*Μην είσαι χαζός!*» του λέω. «*Πιάνεσαι χαζός!*» του λέω. Τέλος πάντων, πήγαμε εκεί πέρα. Και δύο άλλοι, που ήτανε από τας Σέρρας... Τότες οι κλάσεις ήτανε αλλιώς, μαζί ήμασταν όταν πηγαίναμε φαντάροι με αυτούς. Καθόμαστε εκεί πέρα. Έρχεται ένα ομορφόπαιδο μ' ένα Τζεμς απ' τη μεραρχία, 6^η Μεραρχία υπηρετούσα εγώ στο Κιλκίς. Ήρθε εκεί πέρα ο άνθρωπος, «*καλημέρα*». «*Καλημέρα*». Πρώτος-πρώτος φωνάζει εμένα! «*Π. Λάζαρος*». «*Διατάξτε*» του λέω. Υπολοχαγός ήταν αυτός. Μπαίνω μέσα, και αρχινάει «*τι γλώσσα μιλάς;*» λέει. Του λέω «*να, ό,τι μιλούσαν οι γέροι. Σάμπως ξέραν αυτοί ελληνικά;!*» του λέω. «*Ποιος ξέρει από πού ήρθε αυτή η γλώσσα και τι είναι; Στα ελληνικά δεν με ρωτάς;*». «*Κάτσε*» μου λέει. Μ' έδιωξε αυτός. «*Έξω! Δεν θα φύγεις*». Φωνάζει το Μελιτιώτη. Εμείς τώρα από φόβο δεν καταλαβαίναμε... δεν καταλάβαμε τι έλεγε. Από φόβο! Του λέω «*Μακρόνησο είπαμε! Τελειώσε!*». Ενώ εμείς δεν είχαμε στοιχεία για Μακρόνησο να πάμε, τότες που πηγαίνανε. Φύγαμε. Αρχινάει αυτούς τους δύο που ήτανε από τας Σέρρας. Στας Σέρρες η Βουλγαρία, όταν ήταν εκεί τρία χρόνια, άνοιξε βουλγάρικα σχολεία. Η δικιά μας ηλικία μάθαινε βουλγάρικα εκεί πέρα, στα... Μόλις τελειώσαν όλοι, βγήκε το παιδί, λέει «*ακούστε κύριοι!*» λέει. «*Δεν σας φωνάζαμε για να σας δείρουμε, ή να σας στείλουμε, ή να σας αποσπάσουμε, ή να σας στείλουμε κάποιον. Επειδής είναι καλοκαίρι*» λέει «*τα σύνορα είναι κοντά, θέλαμε δύο άτομα στα φυλάκια, του φεύγουν κάτι ζώα, αν τα... αν ξέρετε τη βουλγάρικη γλώσσα, για να συνεννοηθείτε*» λέει. «*Να τα πάρετε τα ζώα ή να...*». Φεύγαν τα ζώα από... απ' τα σύνορα, όπως εδώ που γίνεται. Και λέει εμάς τους Φλωρινιώτες «*τίποτα δεν ξέρετε!*» λέει. «*Τζάμπα σας φωνάζουν Βούλγαροι!*». Ενώ αυτοί οι Σερραίοι τα ξέραν όλα. Αλλά αφού πήγαν σχολείο, πώς

δεν θα τα ξέραν τα βουλγάρικα;! Και αυτός ήτανε Βούλγαρος, αλλά... Βούλγαρος της προπαγάνδας ήτανε, δεν ήτανε... Δεν ξέρω αν με καταλαβαίνεις ή όχι;!

Κων/νος: Ναι, ναι, σας καταλαβαίνω!

κ. Λάζαρος: Και έτσι, τζάμπα στενοχωριόμασταν, και δεν μας είπ... δεν μας κάναν τίποτα. «Προσέξτε!» λέει. «Μη μιλάτε τώρα ό,τι ξέρετε. Όταν πάτε στο σπίτι» λέει «ό,τι θέλετε κάντε» λέει. Αυτή ήταν η... η κουβέντα μας. Για... Για έξω μιλάω, όχι για το Μεσοχώρι!

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι, ναι!

κ. Λάζαρος: Το Μεσοχώρι αυτό είναι. Όποιος σου είπε ότι τον δείρανε οι Βούλγαροι εδώ, ότι του κάναν, ότι του πειράζαν τη γυναίκα, ή του πειράζαν το παιδί, ή ότι του κάναν, θα σου πει ψέματα! Ψέματα θα σου πει! Εδώ, δεν χτυπήσανε άτομο! Άλλη λέει ότι «εμένα με έδειραν». Όχι, είναι προπαγάνδα τώρα! «Εμένα» άλλος λέει «στη Μαρίνα οι Βούλγαροι με σταματήσανε, με δείρανε». Ενώ δεν ήτανε η αλήθεια αυτή... που την έλεγε αυτός. Κατ... Ζνάεις που βάκα; Καταλαβαίνεις [γέλια];

Κων/νος: Καταλαβαίνω, καταλαβαίνω!

κ. Λάζαρος: Τι άλλο θέλεις; Πες μου!

Κων/νος: Αυτά, κύριε Λάζαρε, αυτά! Αν δεν έχετε εσείς να προσθέσετε κάτι, εγώ αυτά είχα να ρωτήσω!

κ. Λάζαρος: Εγώ σου είπα πως ήταν οι Βούλγαροι εδώ!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Λάζαρος: Στα χωράφια πηγαίναν. Αφόσον, με τον Τίτο... Μετά ήταν ο Τίτο. Τότες ήτανε η Βουλγαρία, η Βουλγαρία... στα χωράφια μας ήτανε, ένας δρόμος μας χώριζε από τα σύνορα. Ξέρεις πού είναι τα σύνορα εσύ;!

Χ.: Ναι, ναι, ξέρω, ξέρω!

κ. Λάζαρος: Αυτός από 'κει... Μιλούσαμε, κάναμε! Ούτε να μας πειράξουν οι Βούλγαροι ούτε τίποτα. Είχανε μια τρέλα λιγάκι... αυτοί. Και είχ... Ήταν ένας απ' το χωριό μας εδώ, που του λέγανε «αβέ ουκρέβ νίκουα όφτσα» βέλε. Τσομπάνος, τον αφήναν να μπαίνει μέσα. «Αβέ πάρε βε κανένα πρόβατο από 'δω να... Φέρτο θα το σφάζουμε» λέει. Αυτό... Αυτή ήταν η τρέλα των. Αλλά δεν του... δεν του 'δωσε και αυτός! «Όχι» του λέει. «Πώς θα πάρω πρόβατο;!». Δηλαδή μπαίνει ένα πρόβατο σ' εσένα τώρα, ώσπου να φύγει, πας στα σύνορα, του το δίνεις, και αί σα ουζντράε! Ψάξτο εσύ μετά! Εγώ το πήρα [γέλια], αυτοί το φάγανε! Αυτοί ήτανε οι Βούλγαροι! Δεν χτύπησαν! Δεν χτύπησαν! Άτομο δεν χτυπήσαν!

Κων/νος: Ωραία, κύριε Λάζαρε! Λοιπόν, εγώ σας ευχαριστώ πολύ για τον... για την πολύτιμη βοήθειά σας και τον χρόνο σας!

κ. Λάζαρος: Τώρα μπορεί να... μπορεί να μην σ' εξυπηρετήσα, μπορεί... Αλλά αυτά ξέρω, αυτά σου λέω!

Κων/νος: Εννοείται! Γι' αυτό ήρθα εδώ. Σας ευχαριστώ και πάλι για τον χρόνο σας και τη βοήθειά σας! Να 'στε καλά!

κ. Λάζαρος: Να 'σαι καλά! Εσείς να 'στε καλά, οι νέοι! Άσε μας εμάς! Άκου εμάς λέει [γέλια];!

(2)

Όνοματεπώνυμο: Μάρθα Μ.

Ημερομηνία: 18/02/2018

Ηλικία: 81 (7)

Φύλο: Θήλυ

Μόρφωση: Δ' δημοτικού

Επάγγελμα: Νοικοκυρά

Κων/νος: Καλησπέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι απόφοιτος του Παιδαγωγικού Φλώρινας. Το όνομά σας;

κ. Μάρθα: Μάρθα

Κων/νος: Χάρηκα πολύ, κυρία Μάρθα! Κατ' αρχάς, να σας ευχαριστήσω που προσφερθήκατε να πάρετε μέρος σε μια συνέντευξη που θα με βοηθήσει με τη διπλωματική μου εργασία, θέμα της οποίας είναι η βουλγαρική εισβολή στον νομό Φλώρινας το 1944. Ε... Αρχικά, να σας διαβεβαιώσω ότι θα παραμείνετε, εφόσον το επιθυμείτε, ανώνυμη, και δεν θα κρατηθούν αντίγραφα της συνέντευξής μας, όπου θα αναφέρεται το όνομά σας. Ε... Επίσης, σας ενημερώνω και ζητώ την άδειά σας να μαγνητοφωνήσω τη συνέντευξή μας. Είστε σύμφωνη με αυτό;

κ. Μάρθα: Είμαι σύμφωνη!

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν! Κυρία Μάρθα, κατ' αρχάς, πόσο χρονών ήσασταν όταν συνέβησαν τα γεγονότα του 1944;

κ. Μάρθα: Ήμουν το '37 γεννηθείς. Πόσο χρονών ήμουν; Εφτά χρονών!

Κων/νος: Εφτά χρονών. Ωραία! Άρα, τώρα είστε στα ογδόντα ένα. Πολύ ωραία!

κ. Μάρθα: Μπάμπω!

Κων/νος: Ε... Λοιπόν! Το επάγγελμά σας, κυρία Μάρθα, να μου πείτε.

κ. Μάρθα: Νοικοκυρά

Κων/νος: Ωραία! Πολύ ωραία! Και τη μόρφωσή σας. Μέχρι ποια ηλικία πήγατε σχολείο;

κ. Μάρθα: Μέχρι την τετάρτη... δημοτικού!

Κων/νος: Ωραία! Τετάρτη δημοτικού. Λοιπόν, κυρία Μάρθα!

κ. Μάρθα: Ήταν πόλεμος, και πηγαίναμε μια Θεσσαλο... Φλώρινα, μια στο χωριό, και... δεν τελείωσα το δημοτικό.

Κων/νος: Από ποιο χωριό είσαστε, για να μας λυθεί και αυτή η απορία;

κ. Μάρθα: Από ΣΣ Βεύης

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν, κυρία Μάρθα! Τι συνέβη τον Γενάρη-Φλεβάρη του 1944; Ήρθαν στο χωριό σας οι Βούλγαροι;

κ. Μάρθα: Ήρθανε μια δόση! Δεν ήρθαν πολύ! Α... Και τα... Τους βάλανε στα λιβάδια, στα χωρά... στο χωριό κοντά, και κοιμηθήκανε. Εμείς, σαν μωρά, πηγαίναμε τους κάμναμε, μας δίνανε καραμέλες, τέτοια, και μετά... το πρωί ήρθανε, τους πήρε η Χωροφυλακή, και έφυγαν.

Κων/νος: Ωραία! Θυμάστε μήπως πόσοι ήταν και τι εντύπωση σας έκαναν;

κ. Μάρθα: Ήτανε πάρα πολλοί! Αφού τα λιβάδια ήταν γεμάτα. Και τα λιβάδια ήτανε... είναι τέσσερα-πέντε στρέμματα χωράφια! Ήταν γεμάτα! Και τα δύο! Και από εδώ, και από εκεί! Αλλά πόσοι ήταν ακριβώς;! Θα ήταν τετρακόσια-πεντακόσια, ξέρω 'γώ;!

Κων/νος: Α, ήτανε πολλά άτομα!

κ. Μάρθα: Ναι

Κων/νος: Τι εντύπωση σας έκαναν, κυρία Μάρθα;

κ. Μάρθα: Πολύ καλή! Δεν μας πείραζαν καθόλου. Μας μιλούσαν ωραία. Μόνο στο χωριό ήρθανε λίγο και πήρανε φαγητό να φάνε, και αυτό. Τίποτα άλλο. Δεν μας πείραζαν καθόλου!

Κων/νος: Σας είπαν κάτι; Σας μίλησαν;

κ. Μάρθα: Όχι! Ε... Και εντόπια μιλούσαν, και δεν ξέραμε κιόλας να τους απαντήσουμε.

Κων/νος: Γνωρίζετε αν μίλησαν σε κάποιους άλλους συγχωριανούς σας;

κ. Μάρθα: Α, δεν ξέρω! Εγώ μικρή ήμουνα. Δεν ξέρω με ποιους μίλησαν. Στον αυτόν... στον πρόεδρο αν μίλησαν...

Κων/νος: Ήταν ευγενικοί ή όχι;

κ. Μάρθα: Πολύ ευγενικοί! Πάρα πολύ ευγενικοί! Ευγενέστατοι!

Κων/νος: Ωραία! Ξέρετε τι ήθελαν από σας; Γιατί είχαν έρθει;

κ. Μάρθα: Όχι, δεν ξέρω! Ήταν και το πρωί που τους πήρανε και φύγανε, δεν ξέρω πού τους πήγανε! Θεσσαλονίκη; Γιουγκοσλαβία; Δεν ξέρω!

Κων/νος: Ε... Σας πίεσαν εσάς ή κάποιους απ' το χωριό σας; Αν σας πίεσαν, πώς σας πίεσαν;

κ. Μάρθα: Καθόλου, δεν μας πίεσαν καθόλου! Τίποτα!

Κων/νος: Όχι! Άρα... Άρα, ούτε θύματα υπήρξαν από τους Βουλγάρους;

κ. Μάρθα: Ώπωπω! Ώπωπω! Όχι!

Κων/νος: Σεβάστηκαν τις περιουσίες σας; Το βιος σας;

κ. Μάρθα: Ναι, ναι, ναι, ναι!

Κων/νος: Μίλησαν μήπως, τώρα εσείς ήσασταν και μικρή βέβαια, άμα ξέρετε και από συγγενείς σας ή κάτι τέτοιο... Μίλησαν για Βουλγάρους που κατοικούσαν στο χωριό σας και καταπιέστηκαν στο παρελθόν από Έλληνες;

κ. Μάρθα: Όχι! Γιατί...

Κων/νος: Για εξορίες;

κ. Μάρθα: Όχι!

Κων/νος: Όχι

κ. Μάρθα: Για τους Βουλγάρους;

Κων/νος: Ναι! Για Βουλγάρους που έμεναν στην Ελλάδα, και οι Έλληνες τους καταπίεζαν.

κ. Μάρθα: Όχι, όχι! Στο χωριό μας δεν είχαμε Βουλγάρους. Στην Άνω Βεύη ήτανε οι Βούλγαροι.

Κων/νος: Ναι. Ήτανε... Ήτανε Βούλγαροι-Βούλγαροι ή ήταν βουλγαρόφρονες; Έλληνες με βουλγαρική συνείδηση.

κ. Μάρθα: Ήταν Βούλγαροι-Βούλγαροι!

Κων/νος: Α, ήτανε Βούλγαροι! Στην Άνω Βεύη όμως;

κ. Μάρθα: Ναι!

Κων/νος: Ωραία! Ε... Οι χωρικοί τους υποδεχτήκατε όταν ήρθανε;

κ. Μάρθα: Ναι, ναι, ναι!

Κων/νος: Πώς δηλαδή;

κ. Μάρθα: Έτσι... Τους κάναμε, τους φέραμε στο χωριό, στα λιβάδια, αλλά, βέβαια, ήταν πάρα πολλά άτομα. Και ύστερα, τους δώσαμε και φαγητά, και φάγανε.

Κων/νος: Α, ωραία! Υπήρξαν κάποιοι συγχωριανοί σας που τους φιλοξένησαν στα σπίτια τους;

κ. Μάρθα: Όχι!

Κων/νος: Όχι! Δεν υπήρξαν δηλαδή! Δήλωσαν κάποιοι από το χωριό σας, Έλληνες δηλαδή, Βούλγαροι;

κ. Μάρθα: Όχι!

Κων/νος: Ταυτότητα βουλγαρική;

κ. Μάρθα: Όχι! Αφού δεν είχαμε Βούλγαρους στο χωριό. Εντόπιους δεν είχαμε στο χωριό.

Κων/νος: Τι ήσασταν στο χωριό σας;

κ. Μάρθα: Ε πρόσφυγαι!

Κων/νος: Α, ήταν όλοι, ήταν...

κ. Μάρθα: Η Άνω Βεύη ήτανε Βούλγαροι. Εμείς δεν είχαμε.

Κων/νος: Άρα, να φανταστώ, δεν υπήρξαν άτρ... άτομα που πήγαν κόντρα στους Βούλγαρους;

κ. Μάρθα: Όχι!

Κων/νος: Να δημιουργήσουν κάποιο θέμα;

κ. Μάρθα: Όχι, όχι!

Κων/νος: Θυμάστε μήπως ποιος ήταν ο πρόεδρος του χωριού και τι έκανε;

κ. Μάρθα: Αχ, δεν θυμάμαι!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Μάρθα: Ε ο πρόεδρος έκανε τα καθήκοντα. Τώρα ποιος ήτανε, δεν θυμάμαι. Γιατί κάθε τόσο αλλάζανε! Κατάλαβες;! Και...

Κων/νος: Ναι, ναι! Ήσασταν και μικρή. Εννοείται! Υπήρχε Χωροφυλακή; Ελληνική Χωροφυλακή; Επενέβη όταν ήρθαν οι Βούλγαροι;

κ. Μάρθα: Τότε, δεν θυμάμαι αν επενέβη, αλλά... επενέβη όταν τους πήραν και φύγανε.

Κων/νος: Ήταν, δηλαδή, η ελληνική Χωροφυλακή που τους πήρε;

κ. Μάρθα: Ναι!

Κων/νος: Οι Γερμανοί, που ήτανε και οι κατακτητές εδώ, παρενέβησαν όταν ήρθαν οι Βούλγαροι;

κ. Μάρθα: Όχι! Όχι!

Κων/νος: Όχι

κ. Μάρθα: Δεν είδα δηλαδή. Δεν άκουσα.

Κων/νος: Ούτε ήρθαν Γερμανοί στο χωριό! Τον νομάρχη Μπόνη τον θυμάστε;

κ. Μάρθα: Τον;

Κων/νος: Τον Μπόνη, τον νομάρχη!

κ. Μάρθα: Τον Μπόνη;! Όχι! Από πού ήτανε;

Κων/νος: Ήταν νομάρχης εδώ στη Φλώρινα. Άμα θυμάστε, άμα ήρθε ο νομάρχης ή κάποιος από τον νομάρχη και σας είπε κάτι, όταν ήρθαν οι Βούλγαροι στο χωριό;

κ. Μάρθα: Για... Σ' εμάς, στους χωριανούς;

Κων/νος: Ναι! Άμα σας είπε κάτι για τους Βουλγάρους.

κ. Μάρθα: Α, μπορεί και να είπαν, αλλά εγώ δεν θυμάμαι. Δεν ξέρω!

Κων/νος: Ε... Το Φρουραρχείο το γερμανικό, που υπήρχε στη Φλώρινα, ζήτησε ενημέρωση... για το συμβάν; Από ποιον; Αν ζήτησε!

κ. Μάρθα: Από τον...

Κων/νος: Πρόεδρο;

κ. Μάρθα: ...πρόεδρο!

Κων/νος: Από τον πρόεδρο! Ζήτησε δηλαδή ενημέρωση! Υπήρχαν οπλισμένοι βουλγαρόφρονες από τους Γερμανούς στο χωριό; Όχι μου είπατε, γιατί ήσασταν πρόσφυγες.

κ. Μάρθα: Γιατί... Ναι, ναι, ναι, ναι!

Κων/νος: Στην Άνω Βεύη υπήρχαν όμως; Δηλαδή οπλ... να τους έχουν δώσει όπλα οι Γερμανοί;

κ. Μάρθα: Νομίζω υπήρχανε, γιατί σκοτώσαν και δύο-τρία άτομα εκεί.

Κων/νος: Στην Άνω Βεύη;

κ. Μάρθα: Ναι!

Κων/νος: Για τους... Για οχρανίτες, ξέρετε κάτι;

κ. Μάρθα: Οχρανίται τι είναι;

Κων/νος: Οχρανίτες! Οι οπλισμένοι από τους Βούλγαρους.

κ. Μάρθα: Όχι!

Κων/νος: Όχι! Δεν γνωρίζετε κάτι. Όταν έφυγαν οι Βούλγαροι, υπήρξαν άτομα που στενοχωρήθηκαν;

κ. Μάρθα: Α, όχι, όχι! Δεν ξέρω κιόλας, αλλά όχι, δεν υπήρχαν. Μόνο εμείς πήγαμε στα λιβάδια που τους είχανε, αν αφήσαν τίποτα, να τα πάρουμε [γέλια].

Κων/νος: Ναι. Τον Μπόνη είπατε δεν τον θυμάστε;

κ. Μάρθα: Όχι!

Κων/νος: Ε... Δεν υπήρξαν όμως και θύματα, οπότε... Έχετε να μου πείτε κάτι άλλο για τους Βουλγάρους; Πώς ήτανε γενικά στη Βεύη; Τι θυμάστε από αυτούς; Κάτι άλλο, κάποια άλλη πληροφορία, πέρα από τις ερωτήσεις αυτές;

κ. Μάρθα: Ε τι να θυμάμαι;! Καλοί άνθρωποι ήταν, δεν μας πείραξαν! Άλλο δεν ήρθαν στο χωριό μας στο μεταξύ. Τότε που ήρθαν, και άλλο δεν ήρθαν!

Κων/νος: Θυμάστε σε κάποια γειτονικά χωριά μήπως... Άμα θυμάστε τι κάνανε;

κ. Μάρθα: Όχι, όχι!

Κων/νος: Ποια ήταν η συμπεριφορά τους;

κ. Μάρθα: Όχι, όχι, όχι! Ούτε στα άλλα χωριά. Δηλαδή, να, στο Λόφο, στη Βεύη, στο Κλειδί, που ήταν εντόπιοι, δεν θυμάμαι να έκαναν...

Κων/νος: Δεν κάναν τίποτα;

κ. Μάρθα: Όχι!

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν! Αυτά είχα να σας πω εγώ, κυρία Μάρθα.

κ. Μάρθα: Ευχαριστώ πολύ!

Κων/νος: Σας ευχαριστώ πολύ για τη βοήθειά σας και για τον χρόνο σας! Να είστε καλά!

κ. Μάρθα: Ευχαριστώ πολύ!

(3)

Όνοματεπώνυμο: Νικόλαος Μπ. - Ολυμπία Μπ.

Ημερομηνία: 23/02/2018

Ηλικία: 83 (9) - 81 (7)

Φύλο: Άρρεν - Θήλυ

Μόρφωση: Αγροτική Σχολή Πτολεμαΐδας - Β' δημοτικού

Επάγγελμα: Ιδιωτικοί υπάλληλοι στο Εθνικό Ίδρυμα

Κων/νος: Καλημέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι απόφοιτος του Παιδαγωγικού Φλώρινας. Τα ονόματά σας;

κ. Ολυμπία: Μπ. Ολυμπία

κ. Νικόλας: Και Μπ. Νικόλαος

Κων/νος: Ωραία! Χάρηκα πολύ, κύριε Νικόλα και κυρία Ολυμπία!

κ. Νικόλας: Επίσης!

Κων/νος: Ε... Αρχικά, να σας ευχαριστήσω που προσφερθήκατε να με βοηθήσετε με την εργασία μου, η οποία αφορά την εισβο... τη βουλγαρική εισβολή στον νομό Φλώρινας το 1944. Επίσης, να σας ενημερώσω ότι τα ονόματά σας, εφόσον το επιθυμείτε, δεν θα δημοσιοποιηθούν, ούτε θα κρατηθούν αντίγραφα της συνέντευξής

μας, όπου θα αναφέρονται τα ονόματά σας. Τέλος, θα ήθελα να σας ενημερώσω και να ζητήσω την άδειά σας να μαγνητοφωνήσω τη συνέντευξή μας. Είστε σύμφωνοι;

κ. Νικόλας: Ναι, σύμφωνοι!

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν! Κύριε Νικόλαε, πόσο χρονών είσαστε;

κ. Νικόλας: Εγώ τώρα είμαι ογδόντα τρία.

Κων/νος: Κυρία Ολυμπία, εσείς;

κ. Ολυμπία: Στα ογδόντα ένα πάω.

Κων/νος: Ε... Ωραία! Ε... Το επάγγελμά σας, κύριε Νικόλα;

κ. Νικόλας: Ε... Ήμουν... ιδιώ... ιδιωτικός... σε αυτό υπάλληλος. Το επάγγελμά μου υπάλληλος σε... στο Εθνικό Ίδρυμα.

Κων/νος: Κυρία Ολυμπία;

κ. Νικόλας: Το ίδιο!

κ. Ολυμπία: Μαγείρισσα ήμουνα στο Εθνικό Ίδρυμα.

Κων/νος: Ωραία! Τη μόρφωσή σας να μου πείτε;

κ. Νικόλας: Ε η μόρφωση... Σου... Σου είπα τώρα! Τελειόφοιτος γυμνασίου.

Κων/νος: Κυρία Ολυμπία, η δικιά σας;

κ. Ολυμπία: Μέχρι δευτέρα [γέλια]! Δημοτικό!

Κων/νος: Δευτέρα δημοτικού! Πολύ ωραία!

κ. Ολυμπία: Ε ήταν τότε το... ο πόλεμος, και δεν πήγα εγώ παραπάνω. Είχα μεγαλώσει... και δεν πήγα σχολείο.

Κων/νος: Πολύ ωραία! Λοιπόν, κύριε Νικόλα ή κυρία Ολυμπία, όποιος θέλει μου απαντάει. Τι συνέβη τον Γενάρη-Φλεβάρη του 1944; Ήρθαν οι Βούλγαροι; Κατ' αρχάς, να μας πείτε από ποιο χωριό είστε;

κ. Νικόλας: Λοιπόν! Είμαστε απ' το Μεσοχώρι Φλώρινας...

κ. Ολυμπία: Μεσοχώρι

Κων/νος: Πολύ ωραία!

κ. Νικόλας: ...και ήρθαν οι Βούλγαροι, τους οποίους εμείς, σαν μικρά παιδιά, το θυμόμαστε... Εγώ τουλάχιστον απ' ό,τι θυμάμαι, μπορεί, όταν ήρθαν οι Βούλγαροι, τους βλέπαμε ερχότανε καμιά φορά στο χωριό. Στο χωριό, με άλογα ερχότανε! Με άλογα ερχότανε, και... μου έχει μείνει ένα χαρακτηριστικό στο... στη μνήμη μου από τότε. Ήρθανε, πήρανε δύο άτομα, δύο άτομα πήρανε απ' το... απ' το χωριό, τα πήγανε στου Πούλκου εκεί, στο Σπίτι Παιδιού πιο εδώ είναι ένα σπιτάκι, ήταν καφενείο! Τους βάλανε μέσα στο καφενείο και τους δείρανε! Είχαν πάρει τότε τον

Νικό το Τσαλδάρη και τον Φωτιάδη το Γιάννη! Φωτιάδης Γιάννης, αυτός δεν ήταν απ' το Μεσοχώρι. Ήτανε...

κ. Ολυμπία: Σιδεράς ήταν, σιδεράς, σιδεράς!

κ. Νικόλας: ...σιδεράς! Είχε σιδηρουργείο στο Μεσοχώρι. Ήταν φερμένος τώρα, από Φλώρινα ήταν τώρα, από πού ήταν δεν θυμάμαι, αλλά είχε... είχε φιλικές σχέσεις με όλο το Μεσοχώρι και... και αυτός κατηγορήθηκε ότι... ότι είναι υπερεθνικόφρων, που λέει ο λόγος, και ότι δεν, δεν, δεν αυτό, ας πούμε... δεν ασπάζεται τον βουλγαρισμό και τα λοιπά. Έτσι τους είχαν πει στους αυτούς. Και τον Τσαλδάρη, ο οποίος Τσαλδάρης... ή ήτανε πρόεδρος, ή ήταν, ας πούμε, ένα σημαίνων πρόσωπο του Μεσοχωρίου. Αυτούς τους δύο τους ανθρώπους τους πήρανε απόγεμα, θυμάμαι πολύ καλά. Εμείς, μικρά παιδιά, παίζαμε και ακούγαμε τις φωνές, που τους δέρνανε. Και φάγανε πολύ ξύλο εκεί! Εκείνος ο Γιάννης ο... Φωτιάδης, που σου λέω, τον είχαν σαπίσει στο ξύλο! Επί μήνες ολόκληρους, τον είχανε με, ας πούμε... Που λέει ο λόγος, όπως το λέει, πραγματικά με κρεμμυδάκια τον κάνανε! Κατάλαβες;!

Κων/νος: Ναι

κ. Νικόλας: Αυτό θυμάμαι εγώ! Τώρα από το μέρος της γιαγιάς...

κ. Ολυμπία: Εγώ αυτό θυμάμαι... ότι ο πατέρας μου και ο αδελφός του ο γραμματέας, Μιχάλης Θωμαΐδης και Ιωάννης Θωμαΐδης, ήρθαν εδώ στη Φλώρινα, με το κάρο τότε. Είχαμε άλογα. Με το κάρο. Και ήρθαν δύο άτομα στο χωριό, και λέει «πού είναι ο Ιωάννης και ο Μιχάλης;». Ε τους είπανε οι γυναίκες «στη Φλώρινα είναι». Και ο αδελφός του ο μικρότερος, έξι αδέρφια ήταν ο πατέρας μου, ο μικρότερος παίρνει ένα άλογο και πάει να τους προειδοποιήσει!

κ. Νικόλας: Να τους προλάβει για να μην...

κ. Ολυμπία: Να γυρίσουν πίσω!

κ. Νικόλας: ...να μην έρθουνε.

κ. Ολυμπία: Δεν τους πρόλαβε, και εκεί στη Μαρίνα τους πιάσανε, και τους κάνανε μαύροι στο ξύλο! Εμείς, εγώ μικρό κοριτσάκι, πόσο ήμουν, επτά-οχτώ χρονών ήμουν; Τόσο θα ήμουν! Αλλά τα θυμάμαι σαν σε όνειρο! Έκλαιγα εκεί... Τον φέρανε τον πατέρα μου... να, τέτοιο! Μαύρο... στο ξύλο, που λένε. Και την άλλη μέρα, μας φέρανε εδώ! Ήρθαμε, νοικιάσαμε ένα δωμάτιο πίσω από την αγορά εκεί, θυμάμαι, και εκεί μέναμε. Ο πατέρας μου με έπαιρνε, μετά που έγινε καλά, με έπαιρνε για το χέρι... Είχε πολλούς φίλους εδώ, πηγαίναμε. Πηγαίναμε και σ' αυτόν τον Γιάννη! Τον έβλεπα μετό έκαμνε αίμα, αίμα έκαμνε ο Φωτιάδης!

κ. Νικόλας: Αυτόν τον Φωτιάδη, τον οποίον είχαμε δει! Ο αδερφός του πατέρα... του πατέρα της πήρε το άλογο, αλλά...

κ. Ολυμπία: Δεν τους πρόλαβε!

κ. Νικόλας: ...για να τους προλάβει έκοψε δρόμο απ' τα χωράφια, απ' τη Καλλινίκη! Δεν πήγε απ' το δρόμο να τους συναντήσει πουθενά. Παιδί τώρα εκείνο, αρπάζει το άλογο και σου λέει «να προλάβω στη Φλώρινα, να τους πω μη ξεκινάτε, μην έρχεστε στο χωριό, διότι σας έχουνε στη μπούκα, θα σας δείρουνε». Κατάλαβες;! Δεν τους πρόλαβε, και έτσι έγινε αυτό το κακό.

κ. Ολυμπία: Τους κάνανε μαύρους!

κ. Νικόλας: Τώρα άλλο...

κ. Κ.: Γιατί μείνατε στη Φλώρινα;

κ. Νικόλας: Άλλα πράματα δεν ξέ...

κ. Ολυμπία: Ε;

κ. Κ.: Γιατί μένατε στη Φλώρινα;

Κων/νος: Τον πατέρα σας γιατί τον δείρανε;

κ. Νικόλας: Σου είπα!

κ. Ολυμπία: [Γέλια] Ο πατέρας μου είχε όπλο! Είχε όπλο!

κ. Νικόλας: Τον πατέρα της τον δείραν γιατί, σου είπα, ήτανε μο... ήτανε ένας... Ας... Ας το πω, μαζί με το γραμματέα, ήταν οι άνθρωποι... ε... θεωρούνταν, ας πούμε, ως... Οι εθνικόφρονες θεωρούνταν οι άνθρωποι οι οποίοι δεν θέλανε τον βουλγαρισμό. Δεν βουλγ... Δεν... Δεν... Δεν ήταν προσκείμενοι προς το βουλγαρισμό. Οπότε... ήτα... είχα... Ήταν, ας πούμε, στη φρουρά του χωριού, με το... στα ΤΕΑ τα λεγόμενα τότε, Τάγμα Εθνοφυλακής Αμύνης, κάπως έτσι λεγόταν αυτά τα ΤΕΑ! Αργότερα, βέβαια, και 'γω υπηρέτησα εκεί, στα ΤΕΑ. Και γι' αυτό αυτούς τους είχαμε... στη μπούκα!

κ. Ολυμπία: Είχε όπλο! Ο πατέρας μου είχε όπλο! Θυμάμαι όπλο...

κ. Νικόλας: Ότι είχε περίστροφο, είχε, είχε!

κ. Ολυμπία: Το έκρυβε, το έκρυβε!

κ. Νικόλας: Είχε χειροβομβίδες, είχε...

κ. Ολυμπία: Κάτω από το μαξιλάρι το έκρυβε.

κ. Νικόλας: Ε αυτούς τους κυνηγούσανε, γιατί δεν... δεν πρόσκειντο προς το καθεστώς του... των Βουλγάρων. Δεν θέλαν τώρα... Και υπήρχαν, ας πούμε, οι καλοθεληταί! Ε σε αυτά τα πράματα πάντα υπάρχουνε!

κ. Ολυμπία: [Γέλια]

κ. Νικόλας: «Ποιος, ποιοι είναι εδώ οι πιο αυτοί;». «Ο τάδε, ο τάδε, ο τάδε!». Και... ήρθανε και τους δείρανε. Αλλά άλλο... Άλλη περίπτωση δεν ξέρω.

κ. Ολυμπία: Μετά, δεν... Τίποτα δεν... δεν έγινε, που λένε.

Κων/νος: Είπατε ότι ήρθατε στη Φλώρινα! Γιατί ήρθατε στη Φλώρινα;

κ. Νικόλας: Ποιος;

Κων/νος: Αφ' ότου συνέβη το...

κ. Νικόλας: Ε γιατί τους σάπισαν στο ξύλο...

κ. Ολυμπία: Ε ναι!

κ. Νικόλας: ...και έπρεπε να... εδώ να... να νοσηλευτεί! Ε βέβαια!

κ. Ολυμπία: Να νοσηλευτεί.

Κων/νος: Έφεραν όλη την οικογένειά σας;

κ. Ολυμπία: Έμι! Ορίστε;

Κων/νος: Ήρθατε όλοι, σαν οικογένεια;

κ. Ολυμπία: Οι τρεις!

κ. Νικόλας: Τρία άτομα ήτανε!

κ. Ολυμπία: Τρία άτομα!

κ. Νικόλας: Τρία άτομα ήταν, ο πατέρας, η μάνα και η αυτή ήτανε, οπότε σου λέει «πάμε να φύγουμε». Στο χωριό, ποιος θα τους...

κ. Ολυμπία: Θυμάμαι...

κ. Νικόλας: Τότε, εκείνα τα χρόνια, δεν υπήρχε στο χωριό τίποτα να, ας πούμε, κατάλαβες δηλαδή, από θεραπευτικής πλευράς. Ούτε... Ούτε φάρμακα, ούτε γιατρός ερχόταν, ούτε τίποτα. Και αναγκάστηκαν, ήρθαν οι άνθρωποι εδώ, γιατί, για να τον παρ... να τον παρακολουθούνε κάποιιοι, ας πούμε, εδώ τον... κάποιιοι γιατροί της Φλωρίνης, του νοσοκομείου.

κ. Ολυμπία: Είχε νοσοκομείο τότε, δεν θυμάμαι; Πήγαινα εκεί;

κ. Νικόλας: Ε ήτανε, ήταν! Είχε!

κ. Ολυμπία: Θα είχε κανένα!

κ. Νικόλας: Είχε νοσοκομείο!

κ. Ολυμπία: Αλλά, θυμάμαι, εγώ, μικρό κορίτσι, έπαιζα εκεί. Θα σου πω μια μέρα, όταν πάμε στην αγορά, πού νοικιάζαμε. Πού είναι το, πες το ρε, το ταχυδρομείο...

κ. Νικόλας: Α, το παλιό;

κ. Ολυμπία: ...το παλιό, δύο σπίτια πιο πέρα. Εκεί νοικιάζαμε! Δεξιά, πηγαίνοντας στην αγορά, και παίζαμε εκεί!

κ. Νικόλας: Πού ήσασταν βρε;! Το γραφείο σας πού ήταν, καλέ;! Δεξιά εκεί...

κ. Κ.: Ξέρω!

κ. Νικόλας: ...που είναι τα ηλεκτρικά!

κ. Κ.: Ναι, το ξέρω! Μου το 'χει δείξει η γιαγιά.

κ. Νικόλας: Ε εκεί!

κ. Ολυμπία: Ραδιόφωνα που κάμει ένας...

κ. Νικόλας: Ε εκεί!

κ. Ολυμπία: ...το άλλο σπίτι νοικιάζαμε. Θυμάμαι πολύ καλά! Και παίζαμε εκεί στη γειτονιά. Ήταν η Φλώρινα τότε, τι ήταν;! Ένα χωριουδάκι! Δεν ήταν σαν τώρα! Και ερχόταν οι Γερμανοί με τις μηχανές. Βρρρρρρ εκείνες οι μηχανές! Τρία άτομα...

κ. Νικόλας: Ε ναι, τα τρίκυκλα!

κ. Ολυμπία: Τα τρίκυκλα [γέλια]. Και εμείς τρέχαμε να κρυφτούμε! Φοβόμασταν! Κορίτσια, παίζαμε εκεί στη γειτονιά ε... του Μποζικά, Μποζικά... εκεί στη γειτονιά. Αυτά! Κάτσαμε λίγο καιρό! Ύστερα, εκείνο το δωμάτιο το κράτησαν οι... οι γονείς μου, όλοι δηλαδή, όλα τα αδέρφια, και βρέθηκε για τους αντάρτες! Οι αντάρτες πότε ήρθαν ύστερα;

Κων/νος: Είναι πιο μετά!

κ. Κ.: Πιο μετά ήρθαν.

Κων/νος: Το '46;

κ. Ολυμπία: Πιο μετά ήρθαν. Το '49!

κ. Νικόλας: Το '49-'50;! Πιο μετά οι αντάρτες!

κ. Ολυμπία: Τότε ήρθανε, και το κράτησαν εκείνο το δωμάτιο. Είχαν τα πράγματά τους εκεί.

κ. Νικόλας: Είχαν μεταφέρει τα πράγματά τους, γιατί στα χωριά... γινόταν του σώσε! Κατάλαβες;!

κ. Ολυμπία: Τα κλέβανε, γι' αυτό!

κ. Νικόλας: Διότι, για να τα προστατεύσουνε, σκάβανε στο... στο δωμάτιο. Σκάβανε καταπακτή, σκάβαν, ας πούμε, τρύπα και τα... τα χώναν εκεί, για να μην τους τα πάρουνε, τα υπάρχοντά τους. Σκάβαν ολόκληρη... ολόκληρο αυτό...

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι, κατάλαβα!

κ. Νικόλας: ...ολόκληρο υπόγειο κάτω και βάζαν όλα τους τα υπάρχοντα κάτω. Τα κρέατά τους, κάνα κρεατάκι που είχανε, τα τυριά τους, τα... τα υπάρχοντα τα... αξίας, διότι περνούσαν αυτοί, κάναν πλιάτσικο! Κατάλαβες;! Αρπάζανε...

Κων/νος: Ναι

κ. Νικόλας: ...ζώα, το ένα, το άλλο! Αυτό γινότανε.

Κων/νος: Ωραία! Θυμάστε μήπως πόσοι ήταν οι Βούλγαροι και τι εντύπωση σας είχαν κάνει, ως παιδιά βέβαια εσείς;

κ. Νικόλας: Ε;

Κων/νος: Πόσοι ήταν και τι εντύπωση σας είχαν κάνει, όταν ήρθαν στο χωριό;

κ. Ολυμπία: Ε... Εμείς που είχαμε πέντε-έξι άτομα, πόσο ήταν, ήταν και ένας κουρέας, μας κούρευε...

κ. Νικόλας: [Γέλια]

Κων/νος: Βούλγαρος;

κ. Ολυμπία: ...με τη ξαδέλφη μου! Βούλγαρος, ναι!

κ. Νικόλας: Κούρευε τα παιδιά τα μικρά.

κ. Ολυμπία: Ήταν, ναι! Μας κούρευε! Θυμάμαι πολύ καλά, με τη θεία σου την Αλεξάντρα... Η Φροσύνη ήταν πιο μεγάλη εκείνη! Αλλά με την Αλεξάντρα, θυμάμαι, με τη Φανή... μας κούρευε ο κουρέας.

Κων/νος: Γενικά ήταν ευγενικοί οι Βούλγαροι; Πέρα από το περιστατικό...

κ. Ολυμπία: Όχι, πολύ καλοί!

κ. Νικόλας: Κοίταξε!

κ. Ολυμπία: Αφού αυτοί είπανε στον πατέρα μου «Μπαοβάνε», έτσι, για κύριε που λέμε εμείς.

κ. Νικόλας: Παππού Βάνε!

κ. Ολυμπία: «Να φυλαχτείς» λέει. «Έτσι και έτσι». «Έχει σπιούνια» λέει. «Σπιούνια έχει».

κ. Νικόλας: «Έχεις, ας πούμε... καταδότες».

κ. Ολυμπία: Προδότες, προδότες, ναι [γέλια]!

κ. Νικόλας: Ε ναι! Προδότες!

κ. Ολυμπία: Αλλά ο πατέρας μου δεν πίστευε, και έγινε αυτό.

κ. Νικόλας: Σου λέει «τι να μου κάνουν;». Κατάλαβες;!

κ. Ολυμπία: «Τι θα μου κάμουν, τι θα μου κάμουν;», και έγινε αυτό που... έγινε.

κ. Νικόλας: Τους λέγανε, αυτοί οι Βούλγαροι τους λέγανε...

κ. Ολυμπία: Ναι, ξέρω, ξέρω!

κ. Νικόλας: Ο αυτός ήτανε ψύχραιμος, ο πατέρας της. Λέει «αυτά που κάνετε» λέει «θα τα βρείτε μπροστά σας» λέει. «Μας δέρνετε; Μας... Και να μας σκοτώσετε» λέει «εμείς» λέει «δεν... δεν αλλάζουμε! Υπάρχουν άλλοι, άλλοι χιλιάδες-μυριάδες, οι οποίοι» λέει «θα μας... θα μας υποδεχθούν εμάς. Ε πάλι εσείς» λέει «δεν... δεν θα 'χετε» λέει, ας πούμε, «κράτος και δεν θα... δεν θα επιβιώσετε!». Και λέγαν οι

Βούλγαροι... Του λέγαν οι Βούλγαροι οι ίδιοι τον... τον μπάριμπα Βάνε «εμείς δεν φταίμε» λέει. «Έτσι μας διατάζουν» λέει. Και όταν τον δέρναν ακόμη, του έλεγε αυτουνού «εσύ που χτυπάς» λέει «θα βρει... θα βρεις καμιά μέρα ένα... θα βρεθείς καμιά μέρα σε κάνα λάκκο!» λέει. «Θα σε καθαρίσει κάποιος» λέει. «Εγώ δεν μπορώ τώρα» λέει «γιατί με σάπισες». Και τότε του λέγαν ότι «δεν φταίμε εμείς» λέει.

κ. Ολυμπία: «Προδότες, προδότες» λέει!

κ. Νικόλας: «Εμείς κάνουμε» λέει «κάνουμε» λέει «το καθήκον» λέει. «Μας διατάζουν. Και... Και το φταίξιμο είναι» λέει «στους δικούς σας τους χωρικούς, οι οποίοι» λέει «καταδίνουν και μα... σας συκοφαντούν» λέει. Κατάλαβες;! «Σαν αντί... Σαν αντιβουλγαρισμό, σαν ότι δεν θέλετε, ας πούμε, το καθεστώς αυτό και τα λοιπά». Κατάλαβες;! Αυτό γινότανε τότε.

κ. Ολυμπία: Δεν ξέρω πόσο μείνανε. Φύγανε ύστερα;

κ. Νικόλας: Αλλά εγώ προσωπικά Βουλγάρους δεν... δεν πολυθυμάμαι! Μόνο τότε του... τότε τους είδα, που ήρθανε και δείρανε τον πρόεδρο του χωριού και αυτόν τον άλλον, τον... τον Γιάννη τον Φωτιάδη. Κατάλαβες;!

Κων/νος: Ωραία! Γενικά είπαν τι ήθελαν από σας; Γιατί είχαν έρθει... στην περιοχή;

κ. Νικόλας: Δεν καταλάβαμε και δεν ξέρουμε γιατί ήρθανε! Διότι δεν θυμόμαστε να... να πήραν κάποιους! Δεν θυμόσαν... Δεν θυμόμαστε να σκοτώσαν κάποιους! Δεν θυμόσουν... Δεν θυμόμαστε να κλέψαν τίποτα! Να ήρθαν να ρημάξουν, να κάνουν, να ράνουν! Αυτά τα πράγματα δεν τα θυμόμαστε εμείς!

Κων/νος: Άρα, σεβάστηκαν τις περιουσίες σας;!

κ. Νικόλας: Σεβάστηκαν!

κ. Ολυμπία: Ναι, ναι! Τίποτα κακό δεν... κάναν. Αλλά αυτό... που τους δείρανε.

κ. Κ.: Μέναν όμως στα σπίτια σας;

κ. Ολυμπία: Ναι, μένανε! Πόσο μείνανε τώρα;!

κ. Νικόλας: Τα... Τα χωριά ήταν ανοχύρωτα! Όλος ο κόσμος ο οποίος είχε φοβηθεί από αυτή την κατάσταση είχε έρθει μες στην πόλη. Η οποία πόλη ήταν θωρακισμένη και δεν μπή... δεν... δεν θυμάμαι εγώ να μπήκαν οι Βούλγαροι στη Φλώρινα να την... ας πούμε, να την κατακτήσουν.

Κων/νος: Ή, ας πούμε, να κάνουν κάτι παρόμοιο, να δείρουν κάποιον;!

κ. Νικόλας: Ναι! Ναι, να δείρουν μες στη Φλώρινα εγώ δεν άκουσα! Κατάλαβες;! Τα χωριά είχαν γίνει ανοχύρωτα! Όποτε θέλανε οι Βούλγαροι, καβαλούσαν τα άλογα [γέλια] και στο Μεσοχώρι! Καβαλούσαν τα άλογα και... στα χωριά! Κλεινάς, Ξεκλεινάς, πηγαίνουν να πούμε! Ό,τι θέλαν, ας πούμε, κάναν αυτή τη δουλειά! Αλλά

συγκεκριμένα... συγκεκριμένο κακό δεν θυμάμαι εγώ. Εγώ δεν τα θυμάμαι. Ε αυτά που θυμάμαι είναι αυτή η περίπτωση. Τουλάχιστον εγώ, σαν... σαν μπάριμα Νίκος, θυμάμαι μόνο αυτό, που δείρανε αυτούς τους δύο τους ανθρώπους. Και που κυνηγούσαν τους ανθρώπους, ας το πούμε, του... τις κεφαλές του χωριού! Τους ανθρώπους οι οποίοι, ας πούμε, κρατούσαν όπλα, οι οποίοι, ας πούμε, θεω... θεωρούνταν από μερ... από ορισμένους, και ήτανε, εθνικόφρονες και αυτούς...

Κων/νος: Θυμάστε, είχατε ακούσει, να κάνουν το ίδιο και σε άλλα χωριά δηλαδή; Να...

κ. Νικόλας: Δεν θυμάμαι!

Κων/νος: Να κυνηγάνε τους...

κ. Νικόλας: Δεν θυμάμαι, αλλά τότε πηγαίνανε... Λέγαν ότι πηγαίναν. Αλλά... Αλλά περιπτώσεις τέτοιες, σαν και εμάς, δεν θυμάμαι να μ' άφησε, να μου έχει διηγηθεί κανένας. Μπα! Δεν έχει!

κ. Ολυμπία: Α ρε μικρά παιδιά ήμασταν τότε!

Κων/νος: Δήλωσαν κάποιοι από το χωριό σας Βούλγαροι, άμα θυμάστε; Δηλαδή βουλγαρική ταυτότητα. Ότι είμαστε Βούλγαροι, δεν είμαστε Έλληνες!

κ. Ολυμπία: Όχι, όχι!

κ. Νικόλας: Όχι! Όχι!

κ. Ολυμπία: Δεν είχαμε τέτοια.

κ. Νικόλας: Ας πούμε... Ε λίγο ανθρώπους, βεβαία, οπωσδήποτε σε όλα τα χωριά και σε όλες τις... υπάρχουνε. Ας πούμε, υπήρχανε οι λίγο οι οποίοι, ας πούμε, ε... Όπως... Όπως είναι και σήμερα ΠΑΣΟΚ, Νέα Δημοκρατία και δεν ξέρω τι, και τότε υπήρχε, ας πούμε. Ήτανε οι φανατικοί, ας πούμε, που λέει ο λόγος, που λεγότανε εθνικόφρονες, υπήρχαν όμως και οι κάπως αριστεροί, ας το πούμε. Κατάλαβες;!

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι!

κ. Νικόλας: Αλλά... μεγάλη διάκριση και, ας πούμε, και... μίσση και τέτοια πράγματα δεν υπήρχαν! Δεν υπήρχαν! Δηλαδή μεταξύ των... των χωριανών. Κατάλαβες;! Αυτό ήταν.

Κων/νος: Θυμάστε μήπως ποιος ήταν ο πρόεδρος του χωριού σας και τι έκανε όταν ήρθαν οι Βούλγαροι;

κ. Νικόλας: Δεν θυμάμαι! Τώρα... Τώρα εκεί, τέτοιες εποχές, αν ήταν εκείνος ο Τσαλδάρης, που τον δείρανε;! Αλλά δεν θυμάμαι.

κ. Ολυμπία: Μήπως ήτανε εκείνος!

κ. Νικόλας: Τώρα... Τώρα, αν... Δεν ξέρω κανένα άλλον απ' το... απ' το χωριό, ποιον μπορεί να ρωτήσεις; Κάναν πιο γέρο! Ε;

κ. Κ.: Θα δούμε!

Κων/νος: Ε... Υπήρχε ελληνική Χωροφυλακή όταν ήρθαν οι Βούλγαροι; Επενέβη, αν υπήρχε;

κ. Νικόλας: Πού να επενέβη;! Στο χωριό να επενέβη να...

Κων/νος: Ναι! Στο περιστατικό αυτό, ναι!

κ. Νικόλας: ...η Χωροφυλακή;! Τρία άτομα, πέντε άτομα, πού να επέμβουν;! Σοβαρά μιλάς τώρα;! Πού να επέμβουν;! Σου είπα!

κ. Ολυμπία: Δεν ξέρουμε αν είχε αστυνομία τότε, εκείνα τα χρόνια.

κ. Νικόλας: Θα ρωτήσω τον αδερφό μου, είναι μεγαλύτερος κάνα πέντε-έξι χρόνια, μήπως ξέρει. Τέσσερα χρόνια. Μήπως ξέρει αυτές τις περιπτώσεις, που λες εσύ. Θα τον ρωτήσω!

Κων/νος: Οι Γερμανοί...

κ. Νικόλας: Ναι

Κων/νος: ...παρενέβησαν όταν μπήκαν οι Βούλγαροι; Δηλαδή τους έκαναν κάτι; Τους εμπόδισαν ή τους βοήθησαν τίποτα;

κ. Νικόλας: Δεν... Δεν... Δεν καταλάβαμε και δεν ξέρουμε τίποτα! Εγώ τουλάχιστον δεν... τέτοιο περιστατικό δεν... δεν αντιλήφθηκα. Δεν μου έπεσε στην... στην αντίληψη.

κ. Ολυμπία: Οι Γερμανοί ήρθανε να αρπάξουν!

κ. Νικόλας: Οι Γερμανοί, εντάξει! Οι Γερμανοί...

κ. Ολυμπία: [Γέλια] Μοσχάρια, γουρούνια! Τα αρπάζανε, τα δίνανε αλλού, για να φάνε, για να φάνε.

κ. Νικόλας: ...τα ζώα. Ως επί το πλείστον, ζώα παίρνανε. Παίρνανε ζώα, παίρνανε πουλερικά, μοσχάρια, γουρούνια...

κ. Ολυμπία: Ό,τι είχε.

κ. Νικόλας: Τα μαντρώναν σε μια αυλή, τα μαζεύανε και στήνανε... στήναν οι Γερμανοί το αμάξι στην πόρτα. Αε Γερμαναράδες, γεροί! Το πιάνανε το ζώο δύο άτομα, του στρίβαν το κεφάλι και στο αμάξι. Οι Γερμανοί αυτά! Αλλά διένεξη Γερμανών με... με Βούλγαρους δεν... δεν... δεν αντιληφθήκαμε, δεν θυμάμαι τέτοια περίπτωση! Να είχαν, ας πούμε, κάποιες αντιδικίες ή να είχαν κάποια κόντρα.

Κων/νος: Ε καλά! Και σύμμαχοι ήταν. Εντάξει, ναι.

κ. Νικόλας: Κατάλαβες;! Δεν... Δεν είδαμε, ας πούμε, καμία τέτοια περίπτωση.

Κων/νος: Ο νομάρχης, όταν συνέβησαν αυτά, όταν μπήκαν οι Βούλγαροι, επισκέφθηκε το χωριό;

κ. Ολυμπία: Εκείνα τα χρόνια...

κ. Νικόλας: Μπα [γέλια]! Δεν ξέρουμε εμείς. Πού... Ποιος να μάθει;! Ποιος ξέρει τι... Ποιος ήταν νομάρχης, ποιος ξέρει;! Α!

Κων/νος: Ο Μπόνης ήτανε νομάρχης.

κ. Νικόλας: Ε; Ο;

Κων/νος: Μπόνης λεγότανε!

κ. Νικόλας: Μπο;

Κων/νος: Μπόνης, Μπόνης!

κ. Ολυμπία: Μπόνης ή Μόδης;

κ. Νικόλας: Μπόνης;!

Κων/νος: Μπόνης, Μπόνης!

κ. Νικόλας: Ε μπορεί να ήρθε, αλλά δεν...

Κων/νος: Το γερμανικό Φρουραρχείο απ' τη Φλώρινα ζήτησε ενημέρωση, ας πούμε, για τον ξυλοδαρμό; Για τα περιστατικά που συνέβησαν;

κ. Ολυμπία: Όχι, δεν θυμόμαστε.

κ. Νικόλας: Μπα! Όχι! Φάγαν ξύλο αυτοί και, εντάξει, ηρέμησαν! Τίποτα! Δεν... Δεν δόθηκε καμία, ούτε δημοσιότητα, ούτε... ούτε κανένας δεν νοιάστηκε! Ούτε ανάκριση τους πήρανε, ποιος τους δείρανε, πώς τους δείρανε, γιατί τους δείρανε;! Τίποτα δεν έγινε!

κ. Ολυμπία: Τώρα να ήταν, και σύνταξη θα του βγάζανε [γέλια]!

κ. Νικόλας: Τίποτα! Τίποτα δεν έγινε!

Κων/νος: Δεν ενδιαφέρθηκε κανείς;! Νομάρχης; Τίποτα, τίποτα; Ούτε οι Γερμανοί ούτε κανείς;

κ. Ολυμπία: Τίποτα! Κανένας!

κ. Νικόλας: Κανείς! Κανένας!

Κων/νος: Ωραία

κ. Νικόλας: Φάγαν το ξύλο και με γεια τους με χαρά τους! Δεν βαριέσαι!

Κων/νος: Στο χωριό σας, υπήρχαν οπλισμένοι βουλγαρόφρονες, αυτονομιστές, από τους Γερμανούς;

κ. Νικόλας: Όχι, δεν... δεν... δεν ξέρουμε τέτοια περίπτωση. Δεν... Δεν ήρθ... Δεν υπήρχε! Δεν είχε! Τουλάχιστον στο Μεσοχώρι, δεν υπήρχαν τέτοια... τέτοιες... τέτοιες παρωδίες, δεν υπήρχαν.

Κων/νος: Τέλος, όταν έφυγαν οι Βούλγαροι... από το χωριό σας, υπήρξαν άτομα που στενοχωρήθηκαν που φύγανε;

κ. Ολυμπία: Όχι!

κ. Νικόλας: Δεν... Δεν... Δεν ξέρουμε, δεν... Δεν καταλάβαμε τέτοιο πράμα.

κ. Ολυμπία: Γιατί να στεναχωρηθούν;! Για ποιο πράγμα [γέλια];!

κ. Νικόλας: Όχι, σαν... Ναι, σαν φίλοι των Βουλγάρων το παιδί ρωτάει...

Κων/νος: Ναι!

κ. Νικόλας: ...αλλά όχι, δεν...

κ. Ολυμπία: Δεν ξέρουμε και πόσο κάθισαν! Πόσο καιρό δηλαδή, πόσο... Χρόνο κάθισαν; Πόσο... Πόσους μήνες κάθισαν; Δεν ξέραμε. Δεν ξέρουμε εμείς! Μπορεί να ξέρουν οι... Που λέει ο παππούς εδώ, στον αδερφό του να ρωτήσουμε.

κ. Νικόλας: Ε ναι, εντάξει! Εκείνον θα τον ρωτήσω εγώ γι' αυτήν την περίπτωση, αν θυμάται ποιος ήταν πρόεδρος και... και αν θυμάται καμ... τίποτα γεγονότα αυτός, θα τον ρωτήσω, θα τα σημειώσω και θα στα... θα τα δώσω στην Κ. να στα δώσει.

Κων/νος: Ωραία! Ευχαριστώ πολύ! Αυτά είχα να ρωτήσω! Τώρα, άμα θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο εσείς απ' τους Βουλγάρους, έτσι... Άμα θυμάστε κάτι άλλο... να κάναν, ή στιδήποτε;

κ. Νικόλας: Εγώ τουλάχιστον, αγόρι μου, δεν θυμάμαι! Δεν θυμάμαι εγώ!

κ. Ολυμπία: Δεν θυμόμαστε!

κ. Νικόλας: Ήμασταν μικρά παιδιά. Ε ένα πράμα... ένα πράμα εγώ που θυμάμαι μετά, ήταν οι Βούλγαροι, δεν ήτανε, αυτό βέβαια το ξέρει η γιαγιά, γιατί σε... στη γιαγιά ήταν στο σπίτι τους! Εμείς, στο δικό μας το σπίτι, δεν ήτανε! Δεν θυμάμαι, ας πούμε, κανέ... καμία περίπτωση στο δικό μας το σπίτι. Κατάλαβες;! Οπότε, δεν θυμόμαστε πολλά πράματα.

κ. Ολυμπία: Ε σ' εμάς μένανε πέντε-έξι άτομα! Μένανε! Σου λέω, μας κουρεύανε με την Αλεξάντρα.

κ. Νικόλας: Ένα που θυμάμαι εγώ, ήτανε για τους Γερμανούς τώρα, ήταν οι Γερμανοί, όπως είναι το εργοστάσιο εκεί στο χωριό, στη γειτονιά μου, όλο εκείνο το μέρος ήτανε καταυλισμός Γερμανών! Ήτανε λόχος, διμοιρία τώρα; Τι ήταν εκεί; Ήτανε εγκα... εγκατεστημένοι εκεί! Με τα αντίσκηνά τους, με το μαγειρείο τους, με αυτά. Και, μικρά παιδιά εμείς, πηγαίναμε, και μας δίνανε γαλέτα οι Γερμανοί, μας δίναν, ας πούμε, και απ' το φαγητό τους πολλές φορές, γιατί...

κ. Ολυμπία: Πεινασμένοι εμείς!

κ. Νικόλας: Κατάλαβες;! Έτσι! Και έτσι, πηγαίναμε μας δίνανε να φάμε κάτι.

κ. Ολυμπία: Γαλέτες θυμάμαι και 'γω!

κ. Νικόλας: Οι Γερμανοί... Τους φέρθηκαν καλά οι Γερμανοί! Οι Γερμανοί...

κ. Ολυμπία: Θυμάμαι και εγώ γαλέτες που τρώγαμε!

κ. Νικόλας: ...από το που τους παίρναν τα ζώα, δεν κάναν ζημιά στο χωριό! Δεν κάναν! Ούτε οι Βούλγαροι κάναν ζημιά στο χωριό ούτε οι... ούτε... Δηλαδή απ' ό,τι θυμόμ... θυμάμαι εγώ.

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Νικόλας: Ούτε οι Βούλγαροι κάνανε ζημιά στο χωριό, δηλαδή σε άτομα και γενικά στο χωριό, ούτε οι Γερμανοί! Δεν κάναν ζημιά! Σου είπα, οι Γερμανοί κλέβαν... μόνο που παίρναν τα ζώα, για να φαν.

κ. Ολυμπία: Για να φάνε.

κ. Κ.: Και γιατί δεν τον δείρανε και τον αδερφό σου, μόνο τον παππού δείρανε;

κ. Ολυμπία: Ε;

κ. Κ.: Τον αδερφό του γιατί δεν τον δείρανε οι Βούλγαροι;

κ. Ολυμπία: Επειδής ήταν...

κ. Κ.: Ανάπηρος;

κ. Ολυμπία: ...σακάτης. Ένα πόδι είχε.

κ. Νικόλας: Α, ναι! Του ρίξαν μια-δυο ξυλιές, αλλά τον είδανε με κομμένο το πόδι, ανάπηρο, σου λέει «αυτόν...».

κ. Ολυμπία: Με ξύλινο! Ξύλινο το είχε το πόδι, γι' αυτό.

κ. Νικόλας: [Γέλια] «Αυτός... Αυτός» σου λέει «τον έχει δείρει ο Θεός. Τι να τον δείρουμε;!». Τον λυπήθηκαν και δεν τον δείραν. Τον γραμματέα!

Κων/νος: Ωραία! Κάτι άλλο... έχετε να πείτε;

κ. Νικόλας: Εγώ όχι! Δεν...

κ. Ολυμπία: Όχι, δεν... Τι να πούμε;! Αυτά! Αυτά για σήμερα, που λένε [γέλια]!

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν, εγώ σας ευχαριστώ πάρα πολύ για την πολύτιμη βοήθειά σας και για τον χρόνο σας! Να είστε καλά!

κ. Ολυμπία: Να είσαι καλά εσύ.

κ. Νικόλας: Και σύ να 'σαι καλά!

κ. Ολυμπία: Να είσαι καλά, λεβέντη μου!

(4)

Όνοματεπώνυμο: Ηλίας Τζ. - Λάζαρος Μ.

Ημερομηνία: 28/02/2018

Ηλικία: 79 (5) - 80 (6)

Φύλο: Άρρενες

Μόρφωση: Στ' δημοτικού - Νυχτερινή Σχολή

Επάγγελμα: Εργάτης - Δημόσιος υπάλληλος

Κων/νος: Καλημέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι απόφοιτος του Παιδαγωγικού Φλώρινας. Τα ονόματά σας;

κ. Λάζαρος: Μ. Λάζαρος

κ. Ηλίας: Τζ. Ηλίας

Κων/νος: Χάρηκα πολύ, κύριε Λάζαρε και κύριε Ηλία! Ε... Κατ' αρχάς, να σας ευχαριστήσω που προσφερθήκατε να με βοηθήσετε με τη συνέντευξή σας στη διπλωματική μου εργασία, θέμα της οποίας είναι η βουλγαρική εισβολή στον νομό Φλώρινας το 1944. Ε... Να σας ενημερώσω ότι, εφόσον το επιθυμείτε, θα παραμείνετε ανώνυμοι, και δεν θα κρατηθούν αντίγραφα της συνέντευξής μας, όπου θα αναφέρεται το όνομά σας. Επίσης, να ενημερώσω και να ζητήσω την άδειά σας να μαγνητοφωνήσω τη συνέντευξή μας. Είστε σύμφωνοι μ' αυτό;

κ. Λάζαρος: Ό,τι γνωρίζουμε...

κ. Ηλίας: Ό,τι ξέρουμε!

κ. Λάζαρος: Ό,τι γνωρίζουμε θα σου πούμε.

Κων/νος: Ε... Πολύ ωραία! Λοιπόν! Κύριε Λάζαρε, πρώτα εσείς. Ε... Την ηλικία σας;

κ. Λάζαρος: Το... Το '38 γεννηθείς. Είμαι ογδόντα!

κ. Ηλίας: Το '39!

Κων/νος: Κύριε Ηλία; Ωραία! Πολύ ωραία! Λοιπόν! Το επάγγελμά σας; Κύριε Λάζαρε, πρώτα, ή όποιος θέλει.

κ. Λάζαρος: Εγώ ήμουν δημόσιος υπάλληλος.

κ. Ηλίας: Και εγώ εργάτης.

Κων/νος: Ωραία! Και τη μόρφωσή σας; Μέχρι ποια τάξη πήγατε σχολείο;

κ. Λάζαρος: Νυχτερινή... Νυχτερινή Σχολή

κ. Ηλίας: Εγώ έκτη δημοτικού

Κων/νος: Ωραία! Ε απ' ό,τι μου είπατε, είστε το '38 και το '39, άρα, όταν συνέβησαν τα γεγονότα του '44, ήσασταν πολύ μικροί! Πώς γνωρίζετε δηλαδή εσείς... τι έγινε;

κ. Λάζαρος: Τώρα είμαστε ογδοντάρηδες!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ηλίας: Ογδοντάρηδες!

κ. Λάζαρος: Ογδοντάρηδες!

Κων/νος: Τότε ήσασταν όμως πολύ μικροί! Αυτό λέω, ναι!

κ. Λάζαρος: Τέσσερα παιδιά, ε...

κ. Ηλίας: Εγώ ήμουν τεσσάρων χρονών.

Κων/νος: Πώς γνωρίζετε δηλαδή εσείς τι έγινε;

κ. Ηλίας: Ακουστά!

κ. Λάζαρος: Ακουστά απ' τον παππού μου.

κ. Ηλίας: Ακουστά!

κ. Λάζαρος: Απ' τον παππού μου! Δεν είχε πρόβλ... Όταν φεύγανε αυτοί, είπανε στους... στους γονείς μας «μην εκδηλώνεστε! Εμείς για τρεις-τέσσερις μέρες και φεύγουμε» λέει. Και αυτό, τίποτα άλλο!

κ. Ηλίας: Σε κάθε σπίτι υπήρχε και κάποιος Βούλγαρος! Ή δύο, ή τρεις, ή αυτό!

κ. Λάζαρος: Στρατιώται!

κ. Ηλίας: Στο χωριό!

Κων/νος: Ναι. Ωραία! Απ' ό,τι έχετε ακούσει, άρα, τον Γενάρη-Φλεβάρη του 1944 ήρθαν στο χωριό οι Βούλγαροι;!

κ. Ηλίας: Ναι

Κων/νος: Ε... Σας έχουν πει μήπως πόσοι ήταν; Άμα...

κ. Λάζαρος: Α, όχι, δεν θυμόμαστε! Τώρα τι να πούμε;! Και δεν λέγανε οι γέροι, να μας πουν...

κ. Ηλίας: Ήταν σκόρπιοι, σκόρπιοι ήταν! Στα σπίτια σκόρπια!

Κων/νος: Σας έχουν αναφέρει οι γονείς σας, οι παπούδες, άμα τους μίλησαν ή άμα μίλησαν σε κάποιους συγχωριανούς;

κ. Λάζαρος: Όχι!

κ. Ηλίας: Όχι!

κ. Λάζαρος: Όχι, δεν...

Κων/νος: Ε... Για τους Βουλγάρους τι, τι γνωρίζετε; Τι σας έχουν πει; Ήταν ευγενικοί ή όχι; Τις μέρες που μείναν!

κ. Λάζαρος: Κοίταξε! Ο... Αυτός που καθόταν στο σπίτι ήταν ευγενικός. Τώρα, αν έδινε εντολή...

κ. Ηλίας: Άλλες, που λέμε, διαταγές άμα έπαιρνε από κανέναν, μπορεί να φερόταν διαφορετικά! Αυτό δεν μπορούμε να το ξέρουμε!

κ. Λάζαρος: Α ρε κατακτητής ήταν! Κατά... Κατακτητής ήταν!

κ. Ηλίας: Αλλά... σε περιπτώσεις... σε περιπτώσεις που κινδύνευαν, άκουσα και απ' τον πατέρα μου εγώ, είχαμε μύλο... και ο... του είχαν στήσει δήτην ενέδρα! Και πήγε ο Βούλγαρος, τον πήρε και τον έφερε σπίτι! Και του λέει «ήθελαν να σε σκοτώσουν».

Κων/νος: Μάλιστα! Ε... Μήπως είπαν οι... από εκεί που ξέρετε τις πληροφορίες σας, σας ανέφεραν τι ήθελαν οι Βούλγαροι;

κ. Ηλίας: Όχι!

κ. Λάζαρος: Όχι!

Κων/νος: Γιατί είχαν έρθει;

κ. Ηλίας: Όχι, όχι, όχι! Δεν μας είπαν τίποτα!

Κων/νος: Πίεσαν τους γονείς σας ή τους παππούδες σας, τις οικογένειές σας; Σας ανέφεραν τίποτα ότι τους πίεσαν οι Βούλγαροι;

κ. Λάζαρος: Όχι, δεν είχαμε τέτοια. Δεν... Ειδικά για το σπίτι το δικό μου, δεν είχαμε πρόβλημα.

κ. Ηλίας: Το δικό μου το πίεσαν.

Κων/νος: Ναι, πείτε μου!

κ. Ηλίας: Πίεσαν! Πήραν το παππού μου και το δείρανε!

Κων/νος: Το όνομα του παππού σας;

κ. Ηλίας: Ναούμ... Τζώτζης. Και το παππού μου το Μιχάλη!

Κων/νος: Άρα, δείρανε τον παππ... τους παππούδες σας!

κ. Ηλίας: Ναι!

Κων/νος: Μάλιστα! Υπήρξαν θύματα;

κ. Ηλίας: Όχι!

Κων/νος: Δηλαδή να σκοτώσουν κάποιον.

κ. Λάζαρος: Όχι, όχι! Θύμα δεν έμεινε... Στο χωριό μας δεν έχει!

Κων/νος: Ε... Τις περιουσίες σας τις σεβάστηκαν; Δηλαδή...

κ. Ηλίας: Βεβαίως!

Κων/νος: Δεν κάναν, ας πούμε, πλιάτσικο ή κάτι...

κ. Λάζαρος: Όχι! Τέτοια πράγματα δεν κάναν. Πλιάτσικο;!

Κων/νος: Ωραία! Μίλησαν, είπαν κάτι, τώρα φυσικά εννοείται στους δικούς σας, έτσι, για Βουλγάρους που κατοικούσαν στο χωριό και καταπιέστηκαν από Έλληνες;

κ. Ηλίας: Σε αυτό δεν μπορούμε να πούμε...

Κων/νος: Δηλαδή, ουσιαστικά, εδώ ρωτάμε για βουλγαρόφρονες!

κ. Ηλίας: Ναι, ναι! Ναι, μπορεί, ναι!

κ. Λάζαρος: Δεν ξέρουμε, και ούτε...

κ. Ηλίας: Δεν ξέρουμε!

κ. Λάζαρος: Εκείνη την εποχή αυτά, ούτε συζητούσανε για τέτοια πράματα. Ούτε μας λέγαν οι γέροι! Δεν μας λέγανε!

κ. Ηλίας: Δεν μας είπαν τίποτα άλλο, τι;! Απλώς εγώ άκουσα ότι από τους δικούς μας, τον παππού μου, στο σπίτι μας γύρευαν όπλα! Δήθεν έχουμε όπλα!

Κων/νος: Ναι

κ. Ηλίας: Και δεν βρήκαν τίποτα!

Κων/νος: Τις πληροφορίες αυτές μήπως ξέρετε από πού τις είχανε;

κ. Λάζαρος: Ααα...

κ. Ηλίας: Τώρα, μάλιστα [γέλια]! Εκεί...

Κων/νος: Εννοώ... δεν ήρθανε τυχαία στο σπίτι σας! Κάποιος...

κ. Λάζαρος: CIA δεν είχαμε [γέλια]!

κ. Ηλίας: Έτσι είναι!

Κων/νος: Θέλω να πω, ας πούμε, μήπως... Να! Με την επόμενη ερώτηση! Υπήρξαν κάποιοι που τους φιλοξένησαν και γιατί;

κ. Λάζαρος: Ποιος θα τους φιλοξενεί;! Κανείς!

κ. Ηλίας: Ποιος θα τους φιλοξενήσει;!

κ. Λάζαρος: Με το που ήρθε, «θα μείνει αυτός στο σπίτι!».

κ. Ηλίας: Ναι! Στο σπίτι!

Κων/νος: Άρα, σας υποχρέωσαν να μείν... να φιλοξενήσετε;!

κ. Λάζαρος: Βεβαίως!

κ. Ηλίας: Βεβαίως!

κ. Λάζαρος: Δεν είχανε... Μα δεν είχαν που... κατάλυμα για να... κοιμηθούν αυτοί! Ήταν ο χειμώνας, ήτανε...

κ. Ηλίας: Στα σπίτια κατ... δηλαδή έμεναν!

Κων/νος: Ναι

κ. Ηλίας: Είχαν ξεχωριστά δωμάτια στα σπίτια!

κ. Λάζαρος: Έτσι είναι!

Κων/νος: Δήλωσαν κάποιοι απ' το χωριό σας Βούλγαροι; Βουλγαρική ταυτότητα;

κ. Λάζαρος: Μπορεί να είχαν δηλώσει, αλλά εμείς δεν ξέρουμε!

κ. Ηλίας: Τότε, μπορεί!

κ. Λάζαρος: Μπορεί να είχαν!

κ. Ηλίας: Την εποχή εκείνη, μπορεί!

κ. Λάζαρος: Μπορεί! Μπορεί, αλλά δεν ξέρουμε!

Κων/νος: Ναι, για εκείνη την εποχή μιλάω! Ό,τι σας είπαν οι δικοί σας!

κ. Ηλίας: Ναι, μπορεί! Δεν... Δεν μπορούμε να ξέρουμε αν ήταν ή ποιος ήταν!

Κων/νος: Υπήρξαν άτομα στο χωριό που πήγαν κόντρα στους Βουλγάρους;

κ. Λάζαρος: Ε θα υπάρχ...

κ. Ηλίας: Κόντρα δεν μπορούσαν να πάνε! Η οικογένειά μας τραβούσε στο ελληνικό, αλλά κόντρα δεν πήγαμε!

Κων/νος: Γιατί; Τι θα συνέβαινε, πιστεύετε, άμα πηγαίνανε κόντρα;

κ. Ηλίας: Δεν... Δεν ξέρουμε τι θα συνέβαινε!

κ. Λάζαρος: Από 'κει...

κ. Ηλίας: Απλώς... λέμε!

Κων/νος: Τώρα! Ε... Μήπως θυμάστε το όνομα του προέδρου; Ποιος ήταν τότε πρόεδρος, άμα σας είχαν αναφέρει οι δικοί σας...

κ. Ηλίας: Ναι!

Κων/νος: ...και τι έκανε όταν μπήκαν οι Βούλγαροι;

κ. Ηλίας: Όταν ήρθαν, λέμε, έκαναν πρόεδρο κάποιον Μαντά!

Κων/νος: Μαντάς! Δηλαδή ήτανε...

κ. Λάζαρος: Δεν θυμάμαι αυτό το...

κ. Ηλίας: Μαντάς!

κ. Λάζαρος: Μπορεί, μπορεί!

Κων/νος: ...δικός τους πρόεδρος;!

κ. Ηλίας: Δικός τους, δικός τους!

Κων/νος: Ωραία! Ε... Θυμάστε τι έκανε αυτός, αφ' ότου τον έκαναν πρόεδρο;

κ. Ηλίας: Α, δεν θυμάμαι!

Κων/νος: Τους βοηθούσε κάπως, ας πούμε;

κ. Ηλίας: Όχι, όχι!

Κων/νος: Υπήρχε ελληνική Χωροφυλακή... τότε;

κ. Λάζαρος: Υπήρχε μεν, αλλά μετά... διαλύθηκε!

κ. Ηλίας: Υπήρχε βε, πώς δεν υπήρχε!

κ. Λάζαρος: Υπήρχε! Προτού να έρθουνε ρε! Πρέπει να υπήρχε! Ε;

κ. Ηλίας: Υπήρχε, υπήρχε!

κ. Λάζαρος: Υπήρχε... ελληνική Χωροφυλακή, και ήταν...

κ. Ηλίας: Πρέπει να υπήρχε, πρέπει!

κ. Λάζαρος: Έτσι ήταν! Μπήκαν αυτοί οι κατακτηταί, και ύστερα...

Κων/νος: Επενέβη σε αυτό το περιστατικό, όταν μπήκαν οι Βούλγαροι;

κ. Λάζαρος: Επενέβη, αλλά... οι άνθρωποι...

κ. Ηλίας: Δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά αυτοί!

κ. Λάζαρος: Διαφορετικά!

Κων/νος: Οι Γερμανοί, που ήτανε... και κύριοι εδώ της περιοχής, επενέβησαν;

κ. Ηλίας: Όχι!

κ. Λάζαρος: Όχι!

κ. Ηλίας: Δεν είχαμε τέτοιο απρόοπτο.

κ. Λάζαρος: Οι Γερμανοί... οι καλύτεροι που περάσανε! Διότι δεν ενοχλήσαμε εμείς όμως!

κ. Ηλίας: Αμέ!

κ. Λάζαρος: Αν είχαμε ενοχλήσει, θα μας είχαν κάψει! Αλλά... Όταν περνούσαν οι Γερμανοί, δεν φύγαμε με τα κάρα από τα σπίτια μας;! Πήγαμε στον κάμπο!

κ. Ηλίας: Πήγαμε... Πήγαμε σε άλλα χωριά να κατοικήσουμε!

κ. Λάζαρος: Σε άλλα χωριά, στον κάμπο πήγαμε...

κ. Ηλίας: Όταν φεύγανε...

κ. Λάζαρος: Έτσι!

κ. Ηλίας: ...οι Γερμανοί!

κ. Λάζαρος: Αλλά δεν πείραζαν κανέναν στο χωριό μας.

Κων/νος: Ε... Ο νομάρχης Μπόννης ήρθε στο χωριό; Σας είπαν ότι ήρθε, το επισκέφθηκε όταν έγινε το συμβάν;

κ. Ηλίας: Δεν... Δεν ξέρουμε!

κ. Λάζαρος: Ούτε μας είχε πει ο παππούς μου να...

κ. Ηλίας: Δεν, δεν...

κ. Λάζαρος: Αν μου είχε πει, θα σου έλεγα πράγματι ήρθε ο Μπόννης, αλλά δεν...

κ. Ηλίας: Δεν έλεγαν! Όχι!

Κων/νος: Το γερμανικό Φρουραρχείο ζήτησε ενημέρωση για τα όσα έδειραν; Π.χ. για τον ξυλοδαρμό του... των παππούδων σας.

κ. Ηλίας: Δεν ξέρουμε τι γινότανε!

Κων/νος: Ή ο νομάρχης; Ζήτησε από την οικογένειά σας...

κ. Ηλίας: Ο νομάρχης... Πρέπει να ήξερε ο νομάρχης!

Κων/νος: Ήξερε;!

κ. Λάζαρος: Ε ο νομάρχης τώρα...

κ. Ηλίας: Ο νομάρχης πρέπει να ήξερε!

Κων/νος: Στο χωριό σας, υπήρχαν οπλισμένοι βουλγαρόφρονες από τους Γερμανούς;

κ. Ηλίας: Α, δεν ξέρουμε τέτοια... Δεν... Δεν ακούσαμε!

κ. Λάζαρος: Δεν ακούσαμε! Δεν...

Κων/νος: Όταν έφυγαν οι Βούλγαροι, υπήρξαν πολλοί συγχωριανοί σας που στενοχωρήθηκαν;

κ. Λάζαρος: Ααα [γέλια]...

κ. Ηλίας: Δεν... Δεν θέλαν να συζητήσουν!

κ. Λάζαρος: Δεν εκδηλωνόντουσαν!

Κων/νος: Α, δεν... Δηλαδή δεν εκδηλωνόντουσαν;!

κ. Ηλίας: Δεν εκδηλώνεται εύκολα ο άλλος! Έτσι είναι!

κ. Λάζαρος: Όπως τώρα μιλάω εγώ.

Κων/νος: Ναι

κ. Ηλίας: Τώρα, άνετα μιλάς! Τότες... Τότε, δεν μπορούσες να μιλήσεις!

κ. Λάζαρος: Έτσι είναι.

Κων/νος: Ε... Ο Μπόνης πώς αντιμετώπισε τα θύματα; Π.χ. τον παππού σας, αν θυμάστε.

κ. Ηλίας: Α, δεν ξέρουμε! Δεν θυμόμαστε! Δεν...

Κων/νος: Εγώ αυτά είχα να σας ρωτή...

κ. Ηλίας: Και το περιστατικό, που λες αυτό, πρέπει να το 'χει ο Μπόνης, με τους παππούδες μου!

Κων/νος: Ναι. Ε... Εγώ αυτά είχα να σας ρωτήσω! Άμα θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο για τους Βουλγάρους, δηλαδή, έτσι, γενικά!

κ. Ηλίας: Όχι, δεν...

Κων/νος: Εσάς, ας πούμε, τι... τι γνωρίζετε;

κ. Ηλίας: Λέω... Δεν ξέρουμε άμα υπήρχαν ρουφιάνοι, αλλά μας φέρθηκαν και καλά! Που μπορούσαμε να είχαμε και θύματα!

Κων/νος: Ναι

κ. Ηλίας: Έτσι είναι! Άρα, ήρθαν διαβασμένοι μερικοί, ήξεραν, που λέμε, ότι «*εμείς θα φύγουμε! Εσείς κρατήστε αυτό που πιστεύετε!*».

κ. Λάζαρος: Έτσι είναι.

Κων/νος: Δηλαδή έμειναν λίγο οι Βούλγαροι;

κ. Λάζαρος: Λίγο καιρό! Δεν...

κ. Ηλίας: Δεν ξέρουμε πόσο μείνανε.

κ. Λάζαρος: Λίγο καιρό!

κ. Ηλίας: Εγώ δεν θυμάμαι!

κ. Λάζαρος: Δεν θυμάμαι, αλλά λίγο καιρό πρέπει να ήρθανε. Δεν θυμάμαι καν... κανονικά, αλλά... δεν νομίζω να είχανε καθίσει πολύ καιρό. Αλλά πού να θυμόμαστε μωρά παιδιά;!

Κων/νος: Καλά, ναι! Ό,τι σας είπαν, ό,τι σας είπαν, αυτό!

κ. Ηλίας: Ό,τι λέγανε! Ό,τι ακούσαμε!

κ. Λάζαρος: Δεν μας είπαν οι γέροι ότι κάτσανε τόσους μήνες ή τόσα χρόνια. Τίποτα! Από εκείνη την άποψη, δεν ξέρουμε τίποτα.

Κων/νος: Αυτά! Κάτι άλλο...

κ. Λάζαρος: Δεν...

Κων/νος: ...θέλετε να πείτε;

κ. Ηλίας: Δεν γνωρίζουμε εμείς! Ακουστά όλα!

Κων/νος: Ναι, εννοείται, εννοείται! Ήσασταν πολύ μικροί! Λοιπόν! Ωραία! Εγώ σας ευχαριστώ για την πολύτιμη βοήθειά σας και για τον χρόνο σας! Να είστε καλά!

κ. Ηλίας: Αυτά μας είπαν, αυτά ακούσαμε, αυτά σου λέμε!

κ. Λάζαρος: Να 'χεις... καλή πρόοδο, παιδί μου! Γερός να μου είσαι και...

κ. Ηλίας: Αλλά δεν είναι πράματα που λένε...

κ. Λάζαρος: Τώρα η καθηγήτρια αυτά που τα μα...

κ. Ηλίας: Αμέ!

κ. Λάζαρος: [Γέλια]

Κων/νος: Να 'στε καλά!

(5)

Όνοματεπώνυμο: Ζωή Σ.

Ημερομηνία: 08/03/2018

Ηλικία: 93 (19)

Φύλο: Θήλυ

Μόρφωση: Δημοτικό

Επάγγελμα: Οικιακά

Κων/νος: Καλησπέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι απόφοιτος του Παιδαγωγικού Φλώρινας. Το όνομά σας; Το όνομά σας;

κ. Ζωή: Ζωή

Κων/νος: Χάρηκα πάρα πολύ, κυρία Ζωή! Κατ' αρχάς, να σας ευχαριστήσω που προσφερθήκατε να με βοηθήσετε με τη συνέντευξή μας στη διπλωματική μου εργασία, θέμα της οποίας είναι η βουλγαρική εισβολή στον νομό Φλώρινας το 1944. Επίσης, να σας ενημερώσω ότι τα στοιχεία σας δεν θα δημοσιοποιηθούν, ούτε θα κρατηθούν αντίγραφα της συνέντευξής μας, όπου θα αναφέρεται το όνομά σας. Τέλος, σας ενημερώνω και ζητώ την άδειά σας να ηχογραφήσω τη συνέντευξή μας. Είστε σύμφωνη μ' αυτό;

κ. Ν.: Είσαι σύμφωνη να ηχογραφηθεί η συνέ... η συνέντευξη;

κ. Ζωή: Ό,τι μπορώ, συμφωνώ!

Κων/νος: Ωραία! Χαίρομαι πάρα πολύ! Λοιπόν!

κ. Ζωή: Ό,τι θυμάμαι, γιατί και λίγο... τα χρόνια πέρασαν.

Κων/νος: Εννοείται, εννοείται! Λοιπόν, κυρία Ζωή! Το επάγγελμά σας ποιο ήταν;

κ. Ζωή: Το δικό μου;

Κων/νος: Ναι

κ. Ζωή: Τίποτα! Στο σπίτι!

Κων/νος: Οικιακά! Ωραία! Η μορ...

κ. Ζωή: Αλλά ήμουν... δουλεύαμε στα χωράφια τότε, καπνά. Για να ζήσουμε και να... χτίσουμε και σπίτι. Ο καθένας... Ο άντρας μου ήταν δάσκαλος, αλλά εγώ ήμ... ούτε δημοτικό δεν έβγαλα.

Κων/νος: Ωραία! Άρα, δεν τελειώσατε ούτε το δημοτικό! Πολύ ωραία! Κυρία Ζωή, για ποιο χωριό θα μας μιλήσετε;

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Για ποιο χωριό θα μιλήσετε...

κ. Ζωή: Για ποιο χωριό;

κ. Ν.: ...σε σχέση με τους Βουλγάρους, με τη βουλγαρική...

κ. Ζωή: Τον Άγιο Βαρθολομαίο! Ο Άγιος Βαρθολομαίος!

Κων/νος: Ωραία! Αυτό! Στον Άγιο Βαρθολομαίο Φλώρινας! Λοιπόν, κυρία Ζωή! Τι συνέβη τον Γενάρη-Φλεβάρη του 1944; Ήρθαν στο χωριό σας οι Βούλγαροι;

κ. Ζωή: Το '42 ήρθαν; Το '43 μάλλον ήταν! Οι Γερμανοί τους φέρανε. Ίσως είχανε για αλλού καταθέσεις, αλλά τα πληρώσαμε εμείς, ο άντρας μου προπάντων! Τον χτύπησαν οι Βούλγαροι πολύ! Δηλαδή τόσο πολύ, με πρακτικά να του περάσει ο

πόνος! Τώρα, δεν ξέρω αν... αν άρχισα και τα λέω καλά;! Και σφάζει ο κουνιάδος μου ένα προβατάκι, τότε πρακτικά ήτανε, και το δέρμα του τον τύλιξαν με το... για να πάρει τον πόνο, γιατί τον χτύπησαν πολύ οι... οι στρατιώται οι Βούλγαροι.

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν, κυρία Ζωή, θυμάστε μήπως πόσοι ήταν οι Βούλγαροι και τι εντύπωση σας έκαναν;

κ. Ν.: Πόσοι... Πόσοι ήτανε; Θυμάσαι;

κ. Ζωή: Α! Κοίτα! Εφτά άτομα ήρθαν στο σπίτι μας. Αυτοί είχανε καταθέσεις, κατηγορούσανε τον άντρα μου, δεν ξέρω, για... πολιτικά, τι ήτανε, δεν ξέρω! Αλλά κατά λάθος ο άντρας μου έφαγε το ξύλο! Αυτές οι καταθέσεις ήταν για τον κουνιάδο μου, γιατί αυτός έκανε, δάσκαλος ήταν και εκείνος, στη Σιταριά.

Κων/νος: Μπορείτε να μας πείτε τα ονόματα του άντρα σας και του κουνιάδου σας;

κ. Ζωή: Ε;

Κων/νος: Για να ξέρουμε για ποιους μιλάμε! Τα ονόματά τους!

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Τα ονόματα του παππού πες και του...

κ. Ζωή: Τα ονόματα;

κ. Ν.: Ναι

κ. Ζωή: Ο άντρας μου λεγόταν Λεωνίδα Σαχινίδης. Ο Βασ... Ο κουνιάδος μου Βασίλης. Ναι! Ο Βασίλης έκανε δάσκαλος στη... Σιταριά.

Κων/νος: Σιταριά, ωραία!

κ. Ζωή: Ε και σαν δάσκαλος και σαν... Άλλο η Σιταριά, και άλλο ο Άγιος Βαρθολομαίος! Ναι! Ε αυτός... το είχε μέσα του! Έπινε ο κουνιάδος, έπινε! Και άμα έπ... έλεγε και παραπάνω λόγια! Έπαιρνε τα παιδιά του σχολείου και πήγαινε εκδρομή στη Σιταριά. Είπαμε θα τα πούμε όλα! Πριν μούνε στη Σιταριά, άρχιζε και τραγουδούσανε «*τι ζητάν οι Βούλγαροι στη Μακεδονία; Τι ζητάν οι Βούλγαροι στα ελληνικά χωριά;*». Τραγουδούσαν. Έμπαινε από τη μια μεριά, απ' την άλλη έφευγε. Αυτά όλα, αυτοί τα κρατήσαν βέβαια! Οποιοσδήποτε θα το είχε αυτό το... πώς να το πω, το θυμό μέσα του! Για να ξεσπάσουνε, ήρθε η ώρα που βρήκαν ευκαιρία να κάνουνε αυτό που έκαναν τον άντρα μου, όχι μόνο τον άντρα μου, και άλλους, αλλά δεν τους σκοτώσανε, ζωντανοί μείνανε! Και έτσι, με πρακτικά και με γιατρούς και με αυτά, τα ξεπεράσανε.

Κων/νος: Οι Βούλγαροι σας μίλησαν; Άσχετα από το συμβάν, από τον ξυλοδαρμό του άντρα σας! Σας μίλησαν οι Βούλγαροι;

κ. Ζωή: Ε μιλούσανε τη γλώσσα τους, αλλά εγώ δεν καταλάβαινα. Μόνο έβλεπα!

κ. Ν.: Να παρεμβαίνω μπορώ;

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ν.: Γιαγιά αυτό που εννοεί: πριν χτυπήσουν τον παππού, είχαν μαζέψει τα... τους... τους χωρικούς όλους μαζί...

κ. Ζωή: Στο σχολείο!

κ. Ν.: Αυτό!

κ. Ζωή: Στο σχολείο!

κ. Ν.: Πες το λίγο, εξήγησε τι έγινε εκείνη την ώρα!

κ. Ζωή: Ε δεν... Ε, ας πούμε, είχαμε, πώς να το πω, φουρτούνες έκαμνε το αυτό. Ε πέρασαν από σπίτι σε σπίτι, ή μάλλον στην εκκλησία το είπαν. Έτυχε, δεν είχαμε παπά, αλλά εκείνη την Κυριακή να έχουμε στην εκκλησία. Το είπαν «*όλοι οι άντρες από δεκαπέντε-δεκαέξι χρονών θα μαζευτούνε στην πλατεία του χωριού, στο σχολείο*». Και μαζεύτηκαν εκεί. Ο σκοπός τους ήτανε... Κάθε στρατιώτης Βούλγαρος έπαιρνε από ένα-δύο άτομα, και πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι για έρευνα. Ψάχνανε όπλα... και τα πολεμικά διάφορα.

κ. Ν.: Πόσοι ήταν εκείνοι όλοι οι Βούλγαροι; Εκεί, στο σχολείο, πόσα άτομα ήταν οι Βούλγαροι;

κ. Ζωή: Α, δεν ξέρω! Εκεί δεν... δεν έχω πάει. Στην αυλή μας ήρθαν εφτά άτομα. Όλοι οι συγγενείς είπαν ότι θα τον σκοτώσουν τον Λεωνίδα. Και δεν άφηναν, όμως, να μούνε μέσα στο προαύλιο μας. Και πήγαν από γύρω στην αυλή του Αντρέα, του γείτονα, και από 'κει βλέπανε. Εγώ ήμουνά μέσα. Είχα το πρώτο μου παιδί... νεογέννητο. Ήταν Δεκέμβριος μήνας, το ξεφάσκισα και 'κει από τον τρόμο και τον φόβο το άφησα το μωρό να μελανιάσει απ' το κρύο! Τα χάσαμε! Και όταν είδαμε... Άκουγα χτυπήματα! Άνοιξα την πόρτα του δωματίου... Το σπιτάκι, το σπίτι που μέναμε τότε, ήταν απ' τα παλιά σπίτια. Ένας διάδρομος και ένα δωμάτιο, η κουζίνα ήταν αλλού! Και ανοίγω την πόρτα να ιδώ τι χτυπήματα είναι αυτά. Τα όπλα όλοι επάνω μου οι φαντάροι, και εγώ τα 'χασα! Μπήκα μέσα, έκλαιγα! Δεν άκουγα τη γλώσσα, δεν την ήξερα. Ο άντρας μου ήξερε. Την ήξερε εδώ τη μακεδονική γλώσσα, το είχε μάθει αυτό... και απαντούσε! Μόνο άκουζα «*νέμα! Νέμαμ, νέμαμ!*», δηλαδή «*δεν έχουμε!*». Όπλο του ζητούσαν! Ύστερα μου το είπε ότι ο... Μέσα στο σπίτι μας και μες στο σπίτι, ας πούμε, εδώ το δωμάτιο και εδώ, και άνοιξα την πόρτα, και τα όπλα... Τα 'χασα! Λέω «*αυτοί θα μας σκοτώσουν!*»! Έκλαιγα! Ο Τέλης ήτανε τότε τριάμισι-τέσσερα χρονών. Και τώρα το λέω και συγκι... [κλάμα] Αγκαλιαστήκαμε και κλαίγαμε, γιατί τον πήρανε τον άντρα μου και τον πήγανε στην κουζίνα, που

ήτανε λίγο πιο πέρα από το σπίτι που μέναμε. Και βρίσκουνε μέσα στο... σε αυτή την αποθήκη τώρα, χειμώνας ήταν, Δεκέμβριος μήνας. Εκεί, βρήκαν στρατιωτικά ρούχα, που ήτανε αξιωματικός, έφεδρος αξιωματικός ήτανε ο άνδρας μου. Και... βρήκαν αυτά τα ρούχα κρεμασμένα, παλιά! Πήγανε και στο βουνό για ξύλα και τα φορούσε, και ήτανε κουρέλια. Από το παράθυρο βλέπαμε! Τα φέρνει ένας στρατιώτης από αυτούς τους Βουλγάρους και τα... Εκεί... Άπαπα! Άχυρο έκαναν τη ψυχή μου! Μπορεί να πόνεσα και να έκλαιγα, αλλά ήθελα και να ιδώ τι θα γίνει με τον άντρα μου! Και τον λένε τον άντρα μου *«έκανες το διερμηνέα και έλεγες να φέρουν τα στρατιωτικά»*. Δια... Τέτοια διαταγή είχανε.

κ. Ν.: Έκανε τον διερμηνέα ο παππούς μου.

κ. Ζωή: Να φέρουν ό,τι στρατιωτικά είδη έχει ο καθένας! Και ύστερα μου τα 'λεγε ο άντρας μου, γιατί απαντούσε στα βουλγάρικα, εγώ δεν τα ήξερα! Και έλεγε *«δεν έχουμε. Το κράτος μας ήτανε πτωχό! Και αυτή τη στολή την... που είδατε τώρα, τα πλήρωσα από τον μισθό μου!»*. Γιατί μας έδινε το κράτος, αλλά ήταν το κράτος μας φτωχό και από τον μισθό μας τα κράτησε. Και, όταν απολύθηκαν, του τα 'δωσε! Αυτά τα... Στο μεταξύ, πάλιωσαν τα ρούχα αυτά! Τα φορούσε και στο βουνό, και ήταν για πέταμα! Αυτό το είδα, από 'κει που τα 'φερε ο αυτός, και τον λένε τον άντρα μου *«εσύ έκανες το διερμηνέα και έλεγες να φέρουνε τα είδη, και σύ ο ίδιος δεν έφερες!»*. Και... Ύστερα μου τα 'λεγε αυτά, γιατί απαντούσε στα βουλγάρικα, και δεν ήξερα τη γλώσσα. Και τότε, αυτός απήντησε και λέει *«το κράτος μας είναι πτωχό! Αυτά τα ρούχα τα... ως αξιωματικούς που μας δώσαν, τα πληρώναμε απ' το μισθό μας. Και φεύγοντας, μας τα 'δωσαν, τα πήραμε μα...»*. Τα είχαμε. Είχαμε και το καπέλο, σαν αξιωματικός, και τα ρούχα, αλλά εκείνα ήταν κουρέλια. Και τα πέταξαν τα ρούχα εκεί. Και τον λένε τώρα τον άντρα μου, αφού τον ξυλοκόπησαν μες στο σπίτι, από την αποθήκη τώρα που βγήκαν, απ' την κουζίνα. Ε... Τον χτύπησαν, γύρισαν το όπλο από την άλλη μεριά, πώς λέγεται...

κ. Ν.: Το κοντάκιο!

κ. Ζωή: ...και τον χτύπησαν, και έπεσε ο άντρας μου! Φωνάξ... Έκλαψα εγώ! Το παιδί, που ήταν τότε ο Τέλης τριάμισι χρονών, το μεγάλο...

κ. Ν.: Η γιαγιά μου είναι η δεύτερη γυναίκα του παππού μου! Είχε ένα παιδί από την πρώτη του γυναίκα. Και είχε το νεογέννητο... Δηλαδή, είχε δύο παιδιά η γιαγιά. Αυτό που φώναξε είναι το πρώτο της παιδί, γι' αυτό, για να μην μπερδευτείς. Λοιπόν! Και;

κ. Ζωή: Ε πού έμεινα;

κ. Ν.: Φώναξε ο... Ο Τέλης φώναξε...

κ. Ζωή: Ναι! Έκλαιγε και ο Τέλης. Εγώ, παιδάκι ήταν εκείνο μικρό, το έκανα πίσω να μη βλέπει πως χτυπάνε τον πατέρα του. Εγώ έβλεπα όμως! Και τον λένε, τον χτυπήσανε με το όπλο από την άλλη μεριά και τον ερίζανε κάτω. Και τον λένε «άνοιξε το στόμα σου». Και βάζουν το όπλο μέσα στο στόμα του, και η σκανδάλη έτοιμη να τον πυροβολήσουνε! Και τον λένε... Αυτά μου τα 'λεγε ο άντρας μου, δεν... Εγώ δεν τα είδα, δεν...

κ. Ν.: Ναι, ναι

κ. Ζωή: Του λέει «σκυλί!» τον λένε. «Σκυλί! Βλέπεις, και δεν φοβάσαι. Ε γύρνα απ' την ανάποδη!». Και γυρίζει μπρούμυτα. Και του βάζουν το όπλο εδώ! Και η σκανδάλη έτοιμη! Αυτά τα έβλεπα κίολα. Αλλά δεν τον πυροβόλησαν! Τον χτύπησαν αλύπητα! Σηκώθηκε. Τον πήρανε ύστερα από 'κει. Κλάματα, θάματα, μαζεύτηκαν η γειτονιά, οι συγγενείς μας, τον πήρανε και τον πήγαν πάλι στο σχολείο. Και δεν περιμέναμε να τον... να τον φέρουν ζωντανό, ύστερα απ' αυτά που είδα εγώ τουλάχιστον. Ε... Ότι βρήκανε καλό, φαγώσιμο μες στο σπίτι, το πήρανε. Επειδή ήμουνα λεχώνα και είχα φοντάν εκεί... για να κερνάω, τα πήρανε! Χαλάλι τους, ας τα πήρανε! Αυτά δεν είναι τίποτα! Ο τρόπος με τον οποίο φέρθηκαν, με το ξύλο που χτύπησαν, αλλά και πάλι καλά! Άλλους, πιο νέους, τους χτύπησαν οι Βούλγαροι και τους σακάτεψαν! Έναν, μάλιστα, Μιμιλίδη, τον Δημή...

κ. Ν.: Ποιον; Πες!

κ. Ζωή: Τον πήρανε...

κ. Ν.: Ποιον Μιμιλίδη;

κ. Ζωή: Ε ήταν Κατοχή, τι να κάνει ο άνθρωπος, έμεινε παράλυτος!

κ. Ν.: Ποιος Μιμιλίδης;

κ. Ζωή: Ε... Ποιανής αδερφός ήτανε; Μιμιλίδη λεγότανε τώρα; Δεν θυμάμαι ακριβώς! Τον πή... Τους πήραν και άλλους και τους πήγανε στην Αθήνα.

κ. Ν.: Μήπως τον Κοκκινίδη; Τον Ιερεμία;

κ. Ζωή: Όχι! Όχι εκείνον. Αυτόν που σου λέω, πώς τον είπα; Μιμιλίδης ήταν! Μιμιλίδης, ο Μήτος ο Μιμιλίδης!

κ. Ν.: Ο αδερφός του παππού μου;

κ. Ζωή: Μιμιλί... Όχι! Άλλοι! Εκεί στη γωνία που είχαν το σπίτι, τώρα που έχει η αυτή σπίτι... του Σιδηρόπουλου του Νίκου;!

κ. Ν.: Ναι!

κ. Ζωή: Εκεί καθόταν! Ήταν αλλιώς το χωριό τότε, τώρα μη βλέπεις, αλλάξανε!

κ. Ν.: Θα το βρω! Αν θυμηθώ το όνομα, θα στο βρω!

κ. Ζωή: Ναι! Αυτοί ήταν! Το πούλησαν το οικόπεδο και έχτισαν εκεί.

κ. Ν.: Ωραία! Και μετά που τον πήγαν στο χω...

κ. Ζωή: Στο χωριό, στο σπίτι!

κ. Ν.: Μετά που τον πήγαν στο σχολείο, τι έγινε;

κ. Ζωή: Εκεί... Καλά μαζεύτηκαν α... Εκεί, δεν ξέρω τι έγινε! Τον χτύπησαν αλύπητα; Δεν άφηναν τα αδέρφια του! Ο άντρας μου είχε δύο... Το Βασίλη, τον Παύλο...

κ. Ν.: Και το Γιώτη!

κ. Ζωή: ...και τον Γιώ... ναι! Τέσσερα αδέρφια ήτανε! Είχαν και αδερφή, η αδερφή ήταν εδώ. Ε... Με πόνο και με αυτά σταμάτ... νύχτωσε στο μεταξύ, έφυγαν! Την άλλη μέρα, τον φέρανε τον άντρα μου εδώ, να πάνε να διαμαρτυρηθούνε εδώ στους Γερμανούς τι κατάσταση είναι αυτή, και χτύπησαν και... σακάτεψαν τόσον κόσμο.

κ. Ν.: Ποιοι τον φέρανε;

κ. Ζωή: Ε... Μόνος του ήρθε!

κ. Ν.: Α, αυτό! Γιατί...

κ. Ζωή: Μόνος του ήρθε! Και τον κάλεσαν εδώ, τον πήρανε στη γερμανι... στους Γερμαν... Οι Γερμανοί ήταν τότες, τι! Τον κάναν ανακρίσεις, για ποιο λόγο τον χτύπησαν και... Αυτοί τα ξέρανε όλα, αλλά εμείς νομίζαμε ότι...

Κων/νος: Ε οι Βούλγαροι πόσο καιρό έκασαν στο χωριό σας;

κ. Ζωή: Δεν έκασαν στο χωριό μας καθόλου! Απ' αλλού ερχόταν, απ' άλλα χωριά! Απ' τη Σιταριά μάλλον! Απ' τη Σιταριά! Εκεί τους φιλοξενούσανε, και ερχότανε αυτό. Γιατί ο κουνιάδος μου, όταν ήτανε δάσκαλος, ε στ... μια μέρα ρωτούσε τα παιδιά *«τι κάνετε τα βράδια στα σπίτια σας;»*. Ένας μαθητής... Γελάς;

κ. Ν.: Γελάω!

κ. Ζωή: Λέει ότι *«κύριε, στο σπίτι μας, κάθε βράδυ, έρχονται με κάπες!»*. Τότε, οι αντάρται ήτανε, εκείνα τα χρόνια...

κ. Ν.: Γιαγιά, μην μπερδεύεις! Δεν μιλάμε για τους αντάρτες! Μιλάμε για τους Βουλγάρους!

κ. Ζωή: Ε στάσου! Δεν ήταν οι αντάρται, Βούλγαροι ήταν!

κ. Ν.: Επειδή είπες αντάρτες, γι' αυτό!

κ. Ζωή: Βούλγαροι ήταν. Ύστερα οι αντάρται!

κ. Ν.: Ναι

κ. Ζωή: Και λέει το παιδί... Σηκώνεται ένας μαθητής και λέει *«κάθε βράδυ, έρχονται στο σπίτι μας με κάπες!»*. Τότε... βουλγάρικα, από τη Βουλγαρία τέτοια φορ... ρούχα

σαν... Αλλά και φτώχεια υπήρχε παντού, δεν ήτανε μόνο στην Ελλάδα! «Έρχ... Έρχονται» λέει «στο σπίτι μας», δεν ξέρω πόσα άτομα είπε, «και μιλάνε». «Και τι λένε;». Το παιδάκι λίγα πράγματα, κάτι τους είπε! Δηλαδή απ' αυτό ο κουνιάδος μου, ήτανε είπαμε δάσκαλος, κατάλαβε ότι κάτι γίνεται. Και το ανάφερε στο στρατό, στην αστυνομία, δεν ξέρω! Και πάνε ένα βράδυ... Τώρα, ίσως έφυγα από το θέμα! Και... Αυτοί, κάθε βράδυ, συγκεντρώνονταν σε διαφορετικά σπίτια, και τους έπιασαν. Ήταν αυτό στην Κατοχή, αλλά... αλλά με τον βουλγάτικο στρατό! Βουλγάτικο! Αυτοί έδειξαν πολύ απανθρωπιά... στους συνανθρώπους!

Κων/νος: Οι Βούλγαροι;

κ. Ζωή: Οι Βούλγαροι! Τώρα... Τώρα ήταν πραγματικά στρατιώται Βούλγαροι, ή η Σιταριά τα έκανε εκδίκηση στους... δικούς μας από 'δω;! Αυτό δεν μπορούμε να το ξέρουμε!

Κων/νος: Μάλιστα! Ε... Θύματα υπήρξαν στο χωριό σας; Νομίζω είπατε όχι!;

κ. Ζωή: Ε;

Κων/νος: Θύματα, θύματα!

κ. Ν.: Σκοτώσαν κανέναν στο χωριό;

κ. Ζωή: Όχι! Όχι!

Κων/νος: Όχι!

κ. Ζωή: Αυτόν τον Μήτο, τον Μήτο τον Μιμιλίδη, τον σακατέψανε, και έφυγε απ' το χωριό με την οικογένειά του, όχι στην αρχή την οικογένεια, γιατί ήταν Κατοχή. Είχε κουνιάδα αυτός στην Αθήνα, και τον πήγανε εκεί στους γιατρούς. Έμεινε ο άνθρωπος στο καρότσι, παράλυτος! Ο Μήτος ο Μιμιλίδης! Δεν ξέρω τι συγγένεια είχανε με τον...

κ. Ν.: Ξέρω! Αυτός, κατάλαβα, είναι ξάδερφος του...

Κων/νος: Πέρα από τους ξυλοδαρμούς, οι Βούλγαροι σεβάστηκαν τις περιουσίες σας; Παραδείγματος χάριν, κάναν πλιάτσικο μήπως;

κ. Ζωή: Τι να κά...

Κων/νος: Έκλεψαν πράγματα από σπίτια;

κ. Ν.: Σεβάστηκαν τις περιουσίες; Κλέψανε... πράγματα;

κ. Ζωή: Όχι! Όχι!

κ. Ν.: Τι όχι;

κ. Ζωή: Δεν... Αυτό δεν το ξέρω! Δεν ξέρω! Κανενός! Ότι χτύπησαν τον Ιερεμία, αυτόν τον Μήτο, τον παππού και άλλους, αυτά τα ξέρω, διότι τα συζητήσανε, αλλά για τέτοιο δεν άκουσα, να έχουνε κλέψει και να κάναν...

Κων/νος: Απ' ό,τι σας είχε πει και ο άντρας σας, και απ' ό,τι θυμάστε, μήπως οι Βούλγαροι, αυτοί που ήρθανε για να τον δείρουν, μίλησαν για Βουλγάρους που κατοικούσαν στο χωριό σας και είχαν καταπιεστεί στο παρελθόν;

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Ε...

Κων/νος: Κατ' αρχάς, τι χωριό είστε; Είστε ντόπιοι στο χωριό;

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Στο χωριό τι είστε; Ντόπιοι; Πόντιοι; Τι είστε; Τι ήτανε;

κ. Ζωή: Όλοι ήταν πρόσφυγες από πέρα, που ήρθανε άλλοι απ' τον Καύκασο, άλλοι από τον Πόντο! Δεν είχαμε άλλους!

κ. Ν.: Άρα, δεν είχε...

Κων/νος: Υπήρξαν συγχωριανοί σας που υποδέχτηκαν τους Βουλγάρους;

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Υπήρξαν απ' το χωριό άνθρωποι που τους δέχτηκαν έτσι χαρούμενα, που τους υποδέχτηκαν με...

κ. Ζωή: Δεν μπορώ να το ξέρω! Τότε ήταν ένας χρόνος που παντρεύτηκα, και δεν ήξερα και το χωριό καλά-καλά!

Κων/νος: Ε άρα, αφού ήσασταν πρόσφυγες, δεν νομίζω να δήλωσε κάποιος απ' το χωριό Βούλγαρος, για να γλυτώσει κάτι;

κ. Ζωή: Α, δεν νομίζω! Όχι!

Κων/νος: Τους πήγε κόντρα κανείς, όμως, απ' το χωριό στους Βουλγάρους; Τους πήγε κανείς κόντρα, να αντισταθεί;

κ. Ν.: Αντιστάθηκε κανένας στ... Αντιστάθηκε κανένας στους Βουλγάρους εκεί; Εκείνη την περί... Εκείνη τη μέρα;

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ζωή: Όχι! Το μόνο που ξέρω ότι ο άντρας μου, επειδή ήξερε τη γλώσσα να συνεννοηθεί μ' αυτούς, ε προ... ε μπήκε... σαν δ...

Κων/νος: Διερμηνέας!

κ. Ν.: Διερμηνέας!

Κων/νος: Διερμηνέας!

κ. Ζωή: Ναι, αυτός! Γι' αυτό και τα 'παθε! Νόμισαν ότι το άτομο που ζητούσαν ήτανε... Αυτοί θέλανε τον κουνιάδο μου! Και έκανε τον διερμηνέα ο άντρας μου και τα 'φαγε ο άντρας μου! Και έλεγε ο άντρας μου «καλά που τα έφαγα εγώ και... δεν τα

‘φαγε το ξύλο...». Και ‘κείνος δάσκαλος ήταν, ο κουνιάδος μου. Αν εκείνος έτρωγε αυτό το ξύλο, που έφαγε ο άντρας μου, δεν ξέρω τι θα γινόταν!

Κων/νος: Θυμάστε μήπως ποιος ήταν πρόεδρος του χωριού και τι έκανε όταν έγιναν αυτά;

κ. Ν.: Ποιος ήτανε πρόεδρος του χωριού θυμάσαι; Έκανε κάτι για... για αυτό... που συνέβη τότε;

κ. Ζωή: Τότε, Λάκη... και δεν ήξερα και το χωριό! Σου λέω ούτε ένα χρόνο δεν... Και δεν είμαι άνθρωπος να έτρεχα και...

κ. Ν.: Ο Παλταράς ήταν τότε πρόεδρος ή όχι;

κ. Ζωή: Δεν νομίζω να ήταν ο Παλταράς! Άλλος ήταν, αλλά...

κ. Ν.: Άλλος ήταν! Μετά θα ήταν αυτός! Θα ήταν λίγο πιο μετά!

κ. Ζωή: Ύστερα ο Παλταράς, στη συνέχεια!

κ. Ν.: Πιο μετά! Άλλος ήτανε πρόεδρος!

Κων/νος: Ελληνική Χωροφυλακή υπήρχε; Αν υπήρχε, επενέβη στο περιστατικό;

κ. Ν.: Υπήρχε ελληνική Χωροφυλακή τότε;

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Ελληνική Χωροφυλακή υπήρχε;

κ. Ζωή: Όχι στο χωριό μας! Ύστερα, με τα επόμενα ανταρτικά, από το χωριό μας πήγανε στη Σιταριά, και όταν χτύπησαν, και σκοτώθηκε ο Αυγερινός, τότε ήρθανε στο χωριό από τη Σιταριά.

Κων/νος: Όταν έγιναν αυτά, δηλαδή όταν έδειραν τον άντρα σας και λοιπά, οι Γερμανοί παρενέβησαν;

κ. Ν.: Όταν δείραν τον παππού, οι Γερμανοί επε... επενέβησαν; Ήταν οι Γερμανοί εκείνη τη μέρα;

κ. Ζωή: Όχι! Δεν ήταν οι Γερμανοί. Εδώ ήταν! Την άλλη μέρα, εδώ ήρθαν να παραπονεθούνε, διότι δεν το έκαναν αυτό μόνο στο χωριό μας! Και στο Αμμοχώρι και αλλού έγιναν αυτά.

κ. Ν.: Πού αλλού, πες, πού αλλού; Αλλού, θυμάσαι πού αλλού;

κ. Ζωή: Ε αλλού... Σιταριά και Λεπτοκαρυά ήταν εντόπιοι! Αυτουούς δεν τους χτυπούσαν! Στους Αμμοχωρίτες χειρότερα τους έκαναν! Βάλανε... ε αυτό... άντρες από το Φλάμπουρο σε μία φυλακή, σ’ ένα σπίτι μέσα φυλακή νηστικούς, και κάθε μέρα τους χτυπούσανε! Αλλά πόσα άτομα ήταν, δεν ξέρω! Από το Φλάμπουρο τους πήραν αυτούς. Και... θα πρέπει να ήτανε αυτή η Αριάνθη, πατέρας... και ο πατέρας της τον σκοτώσανε τότε βουλγάρικος στρατός στο Αμμοχώρι.

κ. Ν.: Πώς τη λέγαν αυτή τη Μαριάνθη... στο επίθετο;

κ. Ζωή: Δεν ξέρω!

κ. Ν.: Πού... Ποια είναι αυτή να το... Θα το βρούμε!

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Ποια είναι αυτή; Εξήγησέ μου ποια είναι αυτή!

κ. Ζωή: Η Αριάνθη; Είναι... Τότε δεν την ήξερα, ύστερα... Ήτανε υφάντρια στα... στα Σπίτια του Παιδιού. Από...

κ. Ν.: Ζει αυτή;

κ. Ζωή: Ζει!

κ. Ν.: Αν θες να πάρεις καμιά συνέντευξη! Ποια είναι; Να εξηγήσουμε στο παιδί ποια είναι, για να τη βρει, να της μιλήσει!

κ. Ζωή: Δεν ξέρω το επίθετό της!

κ. Ν.: Πού θα τη βρούμε αυτή; Πού...

κ. Ζωή: Στην εκκλησία τη βλέπω, δεν ξέρω πού...

κ. Ν.: Πού μένει; Πού μένει;

κ. Ζωή: Εδώ μένει, αλλά πού μένει δεν ξέρω!

κ. Ν.: Αριάνθη;

κ. Ζωή: Αριάνθη!

κ. Ν.: Α, δεν... Ναι! Τέλος πάντων! Έχε το στα υπόψη, θα το βρούμε.

κ. Ζωή: Θα τη βρείτε, θα τη βρείτε! Θέλετε να την πω εγώ την Κυριακή στην εκκλησία... για να...

κ. Ν.: Να την πεις! Ότι... Θα σου... Να δώσει το τηλέφωνό της.

Κων/νος: Ναι

κ. Ν.: Εντάξει!

Κων/νος: Τον νομάρχη τον Μπόνη τον θυμάστε καθόλου; Τον νομάρχη τον Μπόνη τον θυμάστε;

κ. Ζωή: Όχι, δεν τον θυμάμαι! Εγώ δεν έβγαينا απ' το σπίτι, γιατί όλο μωρά είχα και δουλειές. Δεν μπορούσα. Αλλά ακουστά τον είχα!

Κων/νος: Ναι! Είχε έρθει τότε στο χωριό, όταν έγινε το συμβάν; Όταν δείραν τον άντρα σας, ήρθε, επισκέφθηκε το χωριό;

κ. Ν.: Ο Μπ... Ο νομάρχης, μετά που έγινε αυτό το περιστατικό, ήρθε τίποτα στο χωριό;

κ. Ζωή: Δεν θυμάμαι να ήρθε!

Κων/νος: Ε... Όταν έφυγαν οι Βούλγαροι, υπήρξαν άτομα που στενοχωρήθηκαν; Όχι, προφανώς, να φανταστώ;!

κ. Ν.: Ε αφού είπαμε ότι δεν ήταν... Ναι, τέλος πάντων!

Κων/νος: Ε... Μετά τον ξυλοδαρμό, αφού δείραν τον παππού σας, ο νομάρχης πώς του φέρθηκε; Τον βοήθησε; Τον πήγε στο νοσοκομείο; Έκανε κάτι;

κ. Ν.: Άκουσες;

κ. Ζωή: Όχι!

κ. Ν.: Ο νομάρχης μετά, μετά το περιστατικό αυτό με τον παππού...

κ. Ζωή: Ναι

κ. Ν.: ...ενδιαφέρθηκε καθόλου;

κ. Ζωή: Ναι, ναι, ναι, ναι! Πήγανε... Μαζεύτηκαν και πήγανε στον νομάρχη και στον ανώτερο των Γερμανών, τότε ήταν οι Γερμανοί, για να παραπονεθούνε τι κατάσταση είναι αυτή, να χτυπάν την... τρομοκρατούν όλες τις οικογένειες και όλους τους ανθρώπους!

Κων/νος: Και τι έκαναν αυτοί; Οι ανώτεροι, δηλαδή ο νομάρχης και οι Γερμανοί, τι κάνανε γι' αυτό;

κ. Ζωή: Κοίταξε! Μετά απ' αυτό, δεν πιστεύ... δεν θυμάμαι να έγινε τίποτε άλλο τέτοιο, σαν αυτό που έγινε! Έγινε στ' Αμμοχώρι, στο... και στο χωριό μας και σε άλλα χωριά, προπάντων, και στο Αμύνταιο πολλούς έτσι τους... περιποιήθηκαν με... όπως και τον άντρα μου! Αλλά και όλοι δοξάζαμε το Θεό, που δεν τους σκοτώσανε, και μείνανε ζωντανοί!

Κων/νος: Μάλιστα! Θυμάστε μήπως κάτι άλλο από τους Βουλγάρους, κάτι άλλο να 'χει γίνει με τους Βουλγάρους; Αν όχι στο χωριό, κάπου αλλού, σε κάποιο άλλο χωριό ή στη Φλώρινα;

κ. Ν.: Δεν θ' άκουσε! Θυμάσαι κάτι άλλο από τους Βουλγάρους; Ε... Όχι απαραίτητα απ' το χωριό! Μήπως και στη Φλώρινα! Τι, τι, τι έχεις... Τι είχες, τι έβλεπες εκείνο το διάστημα; Τι είχες... Τι σου λέγανε η... γειτονιά...

Κων/νος: Ο άνδρας σας τι σας έλεγε;

κ. Ν.: ...ο παππούς; Τι ιστορίες θυμάσαι απ' τους Βουλγάρους;

κ. Ζωή: Ε τι να σου πω;! Ο φόβος και ο τρόμος ήτανε πολύς! Όλοι κρατούσαν τα στόματά τους κλειστά, να μην πάθουνε αυτά που πάθαμε και εμείς. Αλλά νομίζω, και έτσι είναι μάλλον, ανέλαβαν οι Γερμανοί, και σταμάτησε αυτό το κακό! Λίγο, λίγον κόσμος δηλαδή κακομεταχειρίστηκαν! Αυτά θυμάμαι πολύ!

κ. Ν.: Εγώ, δεν ξέρω τώρα για τη συνέντευξη, θυμάμαι που ο παππούς μου έλεγε ότι παίζαν ποδόσφαιρο με ένα κεφάλι ενός τέτοιου. Τώρα, να τη ρωτήσουμε να το δούμε;

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι!

κ. Ν.: Θυμάσαι καθόλου ο παππούς να είχε αναφέρει ότι παίζανε ποδόσφαιρο με... με ένα κεφάλι ενός...

κ. Ζωή: Όχι!

κ. Ν.: Δεν το θυμά... Εγώ το θυμάμαι αυτό!

κ. Ζωή: Αυτό δεν το...

Κων/νος: Ναι

κ. Ζωή: Στο είπε ο παππούς;

κ. Ν.: Εμένα που το θυμάμαι, μου το 'λεγε ο παππούς!

κ. Ζωή: Εγώ δεν το θυμάμαι!

Κων/νος: Ναι! Μπορείτε να το πείτε, να το καταγράψουμε!

κ. Ν.: Εγώ το θυμάμαι ότι...

κ. Ζωή: Ναι!

κ. Ν.: ...μου το είχε διηγηθεί, ήμουνα μικρό παιδί, και θυμάμαι που μου το έλεγε ότι είχε... είχε δει... στρατιώτες Βουλγάρους, που παίζανε ποδόσφαιρο με ένα κεφάλι κάποιου αποκεφαλισμένου...

κ. Ζωή: Α, δεν το...

κ. Ν.: ...Έλληνα! Τώρα ε... Γιαγιά; Από τη Φλώρινα που... Θυμάσαι καμιά ασίδα που στήγανε τότε οι Βούλγαροι, θυμάσαι τέτοιο πράμα;

κ. Ζωή: Ασίδα;!

κ. Ν.: Πες το!

Κων/νος: Ναι, πείτε μας, πείτε μας!

κ. Ζωή: Ασίδες στήσανε στ' Αμμοχώρι! Πρί... Λίγο μόλις μπήκανε στο χωριό, εγώ δεν έτυχε, σου είπα δεν ερχόμουνα, αλλά λέγανε! Οι δικοί μας, σαν Πόντιοι που ήσανε, δεν περνούσανε κάτω απ' τις ασίδες! Γυρνούσ... Περνούσανε από δίπλα! Τ' άκουγα, δεν τα είδα, τ' άκουγα ότι στήσανε ασίδες στ' Αμμοχώρι, και μερικοί πήγαιναν έξω απ' τα χωρ... από το Αμμοχώρι και βρί... έμπαιναν στον δρόμο, τότε οι δρόμοι χωματόδρομοι και λάσπες και νερά, και από εκεί κρυφά ερχότανε. Και από τη σκιά τους φοβόντουσαν ο κόσμος τότε! Γιατί... Απ' αυτά που γινότανε ο καθένας... Φόβος και τρόμος ήτανε!

κ. Ν.: Αν περνούσε κάποιος απ' την ασίδα, τι σήμαινε αυτό; Απ' την α...

Κων/νος: Την ασίδα, ναι!

κ. Ν: ... την ασίδα!

κ. Ζωή: Δεν ξέρω! Ε το είχανε για καμάρι τους να πε... να δούνε! Ύστερα, σιγά-σιγά, μου είπαν ότι έκλεισαν από 'δω και από 'κει το... το ελεύθερο μέρος να... υποχρεωτικά να περνάνε απ' την ασίδα!

κ. Ν.: Ασίδα;!

Κων/νος: Ναι, από την ασίδα!

κ. Ν.: Παλιά, θυμάμαι, μου είχες πει εσύ... ότι τάζανε και μήπως και...

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: ...για να τους ανα... πούνε να περάσουνε κάτω απ' την ασίδα...

κ. Ζωή: Ναι

κ. Ν.: ...τους δίνανε και τρόφιμα μήπως; Θυμάσαι τέτοιο πράμα;

κ. Ζωή: Δεν κατάλαβα!

κ. Ν.: Κάποια στιγμή, νομίζω, παλιά μου 'χες πει ότι, άμα περνούσες κάτω απ' την ασίδα, σου δίναν και ένα τσουβάλι καλαμπόκι!

κ. Ζωή: [Γέλια] Δεν το θυμάμαι αυτό!

κ. Ν.: Τότε [γέλια] σβήστο απ' τη συνέντευξη! Άμα δεν το θυμάται;!

κ. Ζωή: Άκουσε!

Κων/νος: Όχι, όχι!

κ. Ζωή: Άκουσα εδώ, ύστερα απ' όλα αυτά... Μία οικογένεια, δίπλα στη μάνα μου μένανε, ήτανε εντόπιοι! Είχα... Αυτή η γυναίκα παντρεύτηκε, και είχε ένα παιδί από άλλον άντρα! Στο μεταξύ, ήρθανε σε ρήξη αυτή η οικογένεια, και λέει αυτό το παιδί τον παραπατέρα του «για είκοσι οκάδες καλαμπόκι, δηλώθηκες Βούλγαρος!». Ε τότε και πείνα ήτανε, και ίσως...

Κων/νος: Αυτό σε ποια περιοχή έγινε;

κ. Ν.: Εδώ, στη Φλώρινα! Πού έγινε αυτό;

κ. Ζωή: Εδώ, στη Φλώρινα!

Κων/νος: Α! Στη Φλώρινα! Ωραία! Εγώ αυτά είχα να σας ρωτήσω! Έχετε να μας πείτε κάτι άλλο για τους Βουλγάρους;

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Άλλο πράγμα για τους Βουλγάρους ξέρεις; Πού θα... Τα...

Κων/νος: Γενικά! Ό,τι... Άμα θυμάστε κάτι άλλο!

κ. Ζωή: Το πιο φριχτό και κακό ήτανε... μα... πήρανε από το Φλάμπουρο δώδεκα άτομα, τους είχανε στ' Αμμοχώρι, τους βασάνισαν νηστικούς και αυτό, και όλους τους σφάζαν, τους σκοτώσαν!

κ. Ν.: Το ξέρεις αυτό; Α, το γνωρίζεις έτσι;! Ωραία!

κ. Ζωή: Αυτό το θυμάμαι. Και αυτό από στόμα σε στόμα το ακούγαμε, εγώ δεν...

Κων/νος: Κυρία Ζωή, θυμάστε μήπως κάποιο περιστατικό με τους Βουλγάρους από το Αμμοχώρι; Με κάποιον ιερέα... του χωριού;

κ. Ζωή: Δεν θυμάμαι! Αυτό, όμως, που σας είπα ότι πήρανε από το... από το Φλάμπουρο... εκεί τους σκοτώσανε!

κ. Ν.: Ναι, εντάξει!

κ. Ζωή: Και είχαμε... Δεν ξέρω τώρα, γνωριστήκαμε ύστερα, που έκανε αξιωματικός στο Αμμοχώρι ο παππούς, γνωριστήκαμε με αυτούς, και έτσι γίναμε και κουμπάροι! Με τον Τυκφέση, τη γυναίκα του ήτανε κόρη του παπά Χατζόπουλου!

κ. Ν.: Μάλιστα, ναι! Του Βαγγέλη... Ο Βαγγέλης ο Τυκφέσης που έχει...

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Ο Βαγγέλης ο Τυκφέσης, που έχει τη Θάλεια; Ο πατέρας του μάλλον! Δεν...

κ. Ζωή: Ε τώρα, δεν ξέρω. Αυτό δεν το θυμάμαι!

κ. Ν.: Ναι! Και τι έγινε μ' αυτόν;

κ. Ζωή: Α μ' αυτ... Θέλω να πω... Αυτούς πολύ χειρότερα απ' τους δικούς μας τους φέρθηκαν οι Βούλγαροι!

κ. Ν.: Τι κάναν δηλαδή;

κ. Ζωή: Γιατί αυτός ήτανε ντόπιος, και αυτή ήτανε Πόντια! Πολλά, πολλά... Πολύ τους κυνηγούσανε τον παπά και τον Τυκφέση. Ο Τυκφέσης είναι ο άντρας της Στέλλας, η νονά του... του μπαμπά σου!

κ. Ν.: Ναι

κ. Ζωή: Έτσι;! Μετά τον ανταρτοπόλεμο, ο παππούς γνωρίστηκε με αυτούς καλά στ' Αμμοχώρι, και γίναμε και κουμπάροι!

κ. Ν.: Μάλιστα! Και τι του είπαν ότι έγινε τότε;

κ. Ζωή: Ε;

κ. Ν.: Τι του είπαν ότι έγινε τότε;

κ. Ζωή: Α... Δεν θυμάμαι!

κ. Ν.: Ποιον δείρανε που λες;

κ. Ζωή: Αμμοχωρίτη; Ε τον Σίμο και την κουμπάρα, τον παπά... Ο παπάς ο Χατζόπουλος, αυτοί όλοι έχουνε πεθάνει!

κ. Ν.: Γιατί τον δείραν τον παπά;

κ. Ζωή: Ε γιατί έκαναν... Αυτά ήταν ύστερα, με τ' ανταρτικά! Αυτές οι φασαρίες έγιναν μετά. Για εκδίκηση, για δεν ξέρω εγώ τι, γιατί δεν τα πήγαιναν καλά, και τον παπά τον χτύπησαν, τον Σίμο, την κουμπάρα, όλους αυτούς! Πολύ!

κ. Ν.: Ποιοι τους χτυπήσανε; Οι Βούλγαροι ή οι αντάρτες;

κ. Ζωή: Αντάρτες!

κ. Ν.: [Γέλια] Τους... Για τους Βουλγάρους λέμε εμείς!

κ. Ζωή: Ε ναι, συγγνώμη που έκανα... Καλά απ' το ένα στο άλλο... Η γιαγιά...

Κων/νος: Εντάξει!

κ. Ν.: Εντάξει! Νόμιζα ότι είναι για τους Βουλγάρους, αλλά εντάξει!

Κων/νος: Μάλιστα! Λοιπόν! Εγώ να σας ευχαριστήσω πολύ, και για την πολύτιμη βοήθειά σας, και για τον χρόνο σας! Χάρηκα πάρα πολύ! Να είστε καλά!

κ. Ζωή: Και εσείς καλύτερα! Εσείς να είστε καλά, εμείς... Εγώ το 'φαγα το ψωμί μου, μεγάλωσα!

κ. Ν.: Πόσο χρονών είσαι; Να πεις και αυτό! Πόσο χρονών είσαι;

κ. Ζωή: Τώρα; Ενενήντα τρία!

Κων/νος: Ω! Ζωή να 'χετε, ζωή να 'χετε! Να 'στε καλά!

* Μετά το πέρας της συνέντευξης, η κυρία Ζωή προσέθεσε:

- «Στο Αμμοχώρι, οι Βούλγαροι έκαναν και ελληνική σημαία».
- «Μόλις ήρθαν οι Βούλγαροι, μια χήρα γυναίκα από τη Φλώρινα είπε “φτάνει οι Έλληνες έφαγαν το ψωμί της Ελλάδας, ας το φάνε τώρα οι Βούλγαροι” και έβγαλε τα μαύρα και το τσεμπερί της».

(6)

Όνοματεπώνυμο: -

Ημερομηνία: 13/03/2018

Ηλικία: 76 (2)

Φύλο: Άρρεν

Μόρφωση: -

Επάγγελμα: -

Κων/νος: Καλησπέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι απόφοιτος του Παιδαγωγικού Φλώρινας.

A: Χάρηκα πολύ!

Κων/νος: Παρομοίως!

A: Εύχομαι καλή επιτυχία στην εργασία σου...

Κων/νος: Να 'στε καλά!

A: ...και... ό,τι με ρωτήσετε, εκ προοιμίου σας λέω θα 'ναι κάπως περιληπτικά, διότι επίκειται εργασία και βιβλίο δικό μου, που θα εκδώσω, και θα καλύπτει όλο το ερωτηματολόγιο το οποίο είδα, και μου έθεσες υπόψη σου. Γι' αυτό, λοιπόν, δεν θα αποκαλύψουμε, για λόγους, έτσι, ουσίας, το ονοματεπώνυμό μου, το οποίο θα προκύψει σύντομα, όταν θα... Δηλαδή, αν προλαβαίνατε, αν σας προλάβαινα και είχα εκδώσει το βιβλίο, θα σας το έδινα το βιβλίο, και θα βλέπατε λεπτομέρειες. Τώρα...

Κων/νος: Πολύ ωραία!

A: ...θα είμαι πολύ γενικός και περιληπτικός!

Κων/νος: Πολύ ωραία! Σεβαστή η απόφασή σας!

A: Καθότι, άλλωστε, δεν έζησα εγώ τα γεγονότα, ήμουνα δύο ετών τότε!

Κων/νος: Και πώς τα γνωρίζετε, λοιπόν, τα γεγονότα;

A: Από δ... διήγηση τρίτων, προγόνων μου, γειτόνων, φίλων, επωνύμων, αρμοδίων παραγόντων της εποχής εκείνης.

Κων/νος: Πολύ ωραία! Οπότε, προχωράμε κατ' ευθείαν...

A: Με τους οποίους συζήτησα όταν ανδρώθηκα.

Κων/νος: Οπότε, προχωράμε κατ' ευθείαν στην κυρίως συνέντευξη. Είστε σύμφωνος, κατ' αρχάς, να απομαγνητοφωνηθεί η συνέντευξη;

A: Ναι, και να εκδοθεί, και ό,τι θέλει να γραφεί!

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν! Τι συνέβη τον Γενάρη-Φλεβάρη του 1944; Ήρθαν στο χωριό σας οι Βούλγαροι; Κατ' αρχάς, να μας πείτε για ποιο χωριό θα μιλήσουμε!

A: Για το χωριό Παπαγιάννης!

Κων/νος: Πολύ ωραία!

A: Το οποίο...

Κων/νος: Τι συνέβη λοιπόν;

A: Το οποίο, το χωριό Παπαγιάννη, έχει και μια ονοματολογία, έτσι, παράξενη. Είναι ο Παπαγιάννης, του Παπαγιάννη και τα λοιπά, ενώ παλαιότερα το λέγανε η Παπαγιάννη, της Παπαγιάννης. Αυτό είναι το χωριό!

Κων/νος: Ναι. Τι συνέβη στο χωριό; Ήρθαν οι Βούλγαροι τον Γενάρη-Φλεβάρη του 1944; Απ' ό,τι γνωρίζετε εννοείται!

A: Ε απ' ό,τι γνωρίζω, φυσικά! Είχανε... Είχε έρθει λόχος βουλγάρικου στρατού, που εγκαταστάθηκε, νομίζω, στην Ιτιά, στο παρακείμενο χωριό, το οποίο απέχει τρακόσια-πεντακόσια, ανάλογα με ποιον δρόμο θα πας, έως, ούτε και χίλια, πεντακόσια-εξακόσια μέτρα. Εγκαταστάθηκαν εκεί, και θα το έλεγα ότι επέδραμαν και στον Παπαγιάννη.

Κων/νος: Ωραία! Ε... Σας έχουν αναφέρει μήπως πόσοι ήταν και τι εντύπωση έκαναν στους τότε χωριανούς σας;

A: Ε ένας λόχος ήτανε! Ένας λόχος είπαμε ότι ήτανε!

Κων/νος: Ναι

A: Απ' ό,τι ξέρω δηλαδή!

Κων/νος: Ναι, ναι!

A: Μπορεί να 'ταν περισσότεροι, μπορεί να 'ταν και λιγότεροι, ποιος τους μέτρησε;! Και ήθελαν να κάνουνε, έτσι, γνωστή... εντυπωσιακά την παρουσία τους, για να κάνουν το... το όνειρό τους, για να πραγματοποιούν βήμα-βήμα το όνειρό τους, ότι η περιοχή θα περιέλθει κάποτε στη Βουλγαρία. Τι περιλαμβάνει... Τι άλλο σκέλος έχει η ερώτηση;

Κων/νος: Λοιπόν! Τι εντύπωση έκαναν σε άτομα του τότε, σε συγχωριανούς σας του τότε, ας πούμε. Άμα γνωρίζετε φυσικά!

A: Όσοι υπήρχαν, και αν υπήρχαν συνεργάτες τους, σε πολλά εισαγωγικά, δεν θα 'λεγα συνεργάτες, αλλά, έτσι, φιλικά προσκείμενοι όσοι υπήρχαν, τους έκαναν ίσως καλή εντύπωση σε αυτούς! Στη μεγάλη πλειοψηφία, όμως, έκαναν αλγεινή εντύπωση! Και μάλιστα, τους ειρωνεύονταν ως «Γυφτοβούλγαρους», γιατί επωφελούντο, παρακαλώ, μια λεπτομέρεια την οποία δεν θα τη δείτε πουθενά, της κατοχής που είχαν μαζί με τους Γερμανούς και... όπως, ναι, θα το πω μετά αυτό, και πουλούσαν είδη ε... οικιακής χειροτεχνίας!

Κων/νος: Οι Βούλγαροι;

A: Οι Βούλγαροι! Όχι όλοι! Κάποιοι!

Κων/νος: Ναι

A: Γι' αυτό, λοιπόν, έκαναν αλγεινή εντύπωση! Σε δε αυτούς, τους οποίους είχαν στοχοποιήσει, φυσικά ήτανε ε... απρόσμενοι τύραννοι!

Κων/νος: Γνωρίζετε άμα μίλησαν σε κάποιους συγχωριανούς σας και, αν μίλησαν, πώς επέλεξαν; Με το κριτήριο που αναφέρατε ίσως προηγουμένως; Ότι ήτανε φιλοβούλγαροι κάποιοι συγχωριανοί σας;! Αν μίλησαν, και αν γνωρίζετε ότι μίλησαν!

A: Δεν γνωρίζω αν μίλησαν! Προφανώς, όμως, είχαν κάποιους φίλους, θα είχαν κάποιους φίλους στη... μέσα στην προαιώνια προσπάθειά τους να δημιουργήσουν ερείσματα στη Μακεδονία.

Κων/νος: Άρα, λέτε ότι θα είχαν φίλους και στο χωριό σας;!

A: Μάλλον, μάλλον θα είχαν, βεβαίως!

Κων/νος: Γνωρίζετε, απ' αυτά που σας έχουν διηγηθεί, απ' αυτά που ξέρετε, αν ήταν ευγενικοί ή όχι; Οι Βούλγαροι εννοείται!

A: Στους [γέλια]... Είναι φυσικό σε... σ' αυτούς που τους συμπαθούσαν θα ήταν ευγενικοί! Και μάλιστα ε... γενναϊόδωροι! Με παροχές! Στους άλλους, που δεν συμπαθούσαν, ήτανε τυραννίσκοι έως τύραννοι!

Κων/νος: Μάλιστα! Ανέφεραν τι ήθελαν από τους τότε συγχωριανούς σας... οι Βούλγαροι; Γιατί είχαν έρθει; Το ανέφεραν ίσως, απ' ό,τι έχετε ακούσει;

A: Ο κεντρικός τους στόχος ήτανε να... συνεχίσουν την προαιώνια τους προσπάθεια να βουλγαροποιήσουν, να εκβουλγαρίσουν, όπως θέλετε πείτε το, τους κατοίκους της περιοχής μας... με βάση... με βάση τη δική τους, κατά την ιδέα... κατά την ιδέα τους, το... την ύπαρξη του γλωσσικού ιδιώματος, που κυριαρχεί στην περιοχή. Που κυριαρχούσε στην περιοχή!

Κων/νος: Γνωρίζετε αν πίεσαν τους συγχωριανούς σας του τότε, του 1944; Και πώς;

A: Πίεσαν παντοιοτρόπως όλες τις οικογένειες τις μη φιλικές τους!

Κων/νος: Πώς τις πίεσαν δηλαδή; Τι εννοείτε; Μπορείτε να μας πείτε;

A: Ναι, ναι, ναι! Να τους, να τους, να τους πείσουν να δηλώσουν ότι και αυτοί είναι, ξέρω 'γω, Βούλγαροι, βουλγαρίζοντες, βουλγαρόφρονοι!

Κων/νος: Ναι!

A: Βουλγαρόφρονες!

Κων/νος: Ε... Υπήρξε κάποιος ξυλοδαρμός, ή, ακόμη χειρότερα, υπήρξαν θύματα στο χωριό σας;

A: Ε... Για θύματα νομίζω δεν υπήρξαν, αλλά ξυλοδαρμοί υπήρξαν!

Κων/νος: Γνωρίζετε κάτι παραπάνω για τους ξυλοδαρμούς; Και φυσικά, αν θέλετε να το αναφέρετε!

A: Επιφυλάσσομαι να τα εκδώσω στο δικό μου βιβλίο, να τα κοινοποιήσω στο... να τα γνωστοποιήσω με το δικό μου βιβλίο, που θα εκδώσω!

Κων/νος: Γνωρίζετε αν σεβάστηκαν τις περιουσίες των συγχωριανών σας; Εννοώ, υπήρχαν περιπτώσεις πλιάτσικου, ας πούμε;

A: Ε υπήρχαν, υπήρχαν!

Κων/νος: Λεηλάτησαν σπίτια; Τι κάνανε;

A: Ε πλιάτσικο υπήρξε! Πλιάτσικο... Όχι ότι κατέστρεψαν και έκαψαν σπίτια, δεν μπορώ... Δεν συνέβη αυτό! Αλλά... ζωντανά, ναι!

Κων/νος: Κλοπές δηλαδή;!

A: Κλοπές! Κατά... Μπορεί αυτοί να... ένιωθαν σαν κατάσχεση, να την... να τη λέγανε!

Κων/νος: Γνωρίζετε άμα μίλησαν για Βουλγάρους που κατοικούσαν στο χωριό σας και καταπιέστηκαν στο παρελθόν; Για εξορίες, τι είπαν; Βουλγάρους εννοούν οι ίδιοι τους βουλγαρόφρονες!

A: Ε... Όχι, δεν είχε Βουλγάρους το χωριό! Αν είχε κάποιους... εκόντες άκοντες συμπαθούντες, δεν το ξέρω, αλλά θα υπήρχαν, υποθέτω! Συμπαθούντες τους Βουλγάρους, αλλά ήθελαν δεν ήθελαν, αυτό θα πει το εκόντες άκοντες!

Κων/νος: Οι... χωρικοί του τότε τους υποδέχτηκαν; Γνωρίζετε; Εννοώ φιλικά να τους υποδεχτούν, να οργανώσουν κάποια εκδήλωση!

A: Ε όπως είπαμε και πριν, κάποιες προσκείμενες φιλικά οικογένειες, άτομα δηλαδή, τι οικογένειες, αρχηγοί οικογενειών, ναι, τους υποδέχτηκαν, απ' ό,τι μου έχουσε διηγηθεί!

Κων/νος: Έτσι! Ναι, εννοείται πάντα με βάση το ό,τι σας έχουν διηγηθεί!

A: Δηλαδή μια μειοψηφία!

Κων/νος: Ναι! Πώς δηλαδή τους υποδέχτηκαν;

A: Ε με την άφιξη όταν είχανε... Οργανώσαν τη... Εκτός απ' τις κρυφές εισβολές που κάνανε τμηματικά, κάποια στιγμή κάναν και μια πιο πανηγυρική είσοδο, ξέρω 'γω, απ' τη... απ' την Ιτιά στο χωριό.

Κων/νος: Ωραία!

A: Ε είχανε ειδοποιηθεί οι φίλα προσκείμενοι, ας το πούμε... ε και έγινε εκεί πέρα... «*Ε καλώς τους!*» ξέρω 'γω. «*Να ζήσει ο βασιλιάς της Βουλγαρίας! Να ζήσει ο Χίτλερ!*» και τα λοιπά! Να ζήσει και ο Χίτλερ, έτσι;! Γιατί όλη τους η δύναμη ήταν από 'κει!

Κων/νος: Μάλιστα! Υπήρξαν κάποιοι συγχωριανοί σας, του τότε φυσικά, που τους φιλοξένησαν; Πώς και γιατί; Δηλαδή να μείνουν σπ... σε σπίτια συγχωριανών σας.

A: Ε... Όχι, δεν... δεν χρειάστηκε να μείνουν! Έδρευαν στην Ιτιά! Στο χωριό Ιτιά! Δεν χρειάστηκε να μείνουν σε σπίτια! Δεν ξέρω αν ήπιαν ένα... ένα νερό στο σπίτι τους κάποιοι, αλλά δεν νομίζω!

Κων/νος: Δήλωσαν κάποιοι από το χωριό Βούλγαροι; Δηλαδή βουλγαρική ταυτότητα;!

A: Όχι, κανείς δεν πήρε βουλγαρική ταυτό... ε ταυτότητα!

Κων/νος: Παρότι, όπως μας είπατε, υπήρχανε κάποιοι βουλγαρόφρονες! Κανείς, όμως, δεν δήλωσε...

A: Όχι!

Κων/νος: ...επίσημα Βούλγαρος;!

A: Όχι!

Κων/νος: Τους πήγαν κόντρα κάποιοι συγχωριανοί σας; Αν γνωρίζετε! Και με οποιονδήποτε τρόπο να συνέβη αυτό, όταν εισέβαλαν στο χωριό!

A: Υπήρξαν, ναι! Υπήρξαν άνθρωποι που αρνήθηκαν... όχι μόνο να συνεργαστούν, αλλά και να τους ακολουθήσουν στις... στην προσπάθεια που κάνανε.

Κων/νος: Τι έγινε μετά από αυτό; Τι πάθαν αυτοί οι συγχωριανοί σας;

A: Όπως είπαμε παραπάνω, κάποιοι, είπαμε, κακοποιήθηκαν.

Κων/νος: Ο πρόεδρος...

A: Και με υπόδειξη των γει... των... των Βουλγάρων, έπεισαν κάποια στιγμή τους Γερμανούς να τους συλλάβουν ως αντιστασιακούς κατά του γερμανικού... κατά της Γερμανίας. Με αυτό τον τρόπο!

Κων/νος: Κάποιους συγχωριανούς σας δηλαδή;

A: Ναι, ναι, ναι!

Κων/νος: Μάλιστα! Ο πρόεδρος του χωριού ξέρετε ποιος ήταν και τι έκανε όταν εισέβαλαν οι Βούλγαροι;

A: Και ο πρόεδρος, και ο αντιπρόεδρος, και ο κοινοτικός γραμματεύς, και ο κλητήρας, και οι αγροφύλακες, και όλες, ό,τι αρχές είχαν απομείνει, προσπάθησαν με κάθε τρόπο να ματαιώσουν τους στόχους των Βουλγάρων!

Κων/νος: Δηλαδή, οι αρχές του χωριού ήταν εναντίον;!

A: Ναι, βεβαίως!

Κων/νος: Υπήρξαν συνέπειες; Δηλαδή, μήπως κάποιοι από αυτούς που ξυλοκοπήθηκαν ήτανε... αρχές του τόπου;

A: Ε προφανώς! Και, και αυτοί!

Κων/νος: Και αυτοί! Ελληνική Χωροφυλακή υπήρχε... στην περιοχή;

A: Απ' ό,τι ξέρω... Στο Παπαγιάννη, κατ' αρχήν, δεν είχε ποτέ... Μέχρι το 1950 και, ήρθε σταθμός Χωροφυλακής! Δεν είχε τότε στο Παπαγιάννη! Τώρα, πού υπαγότανε; Ίσως να υπαγότανε στο Σταθμό Χωροφυλακής Μεσοκάμπου, ο οποίος ιδρύθηκε μετά; Δεν γνωρίζω ακριβώς πότε ιδρύθηκε ο Σταθμός Χωροφυλακής Μεσοκάμπου,

αλλά δεν υπήρχε Χωροφυλακή, η οποία να έχει κάποιες αρμοδιότητες πάνω στα χωριά. Ήτανε εγκαταλειμμένα τα χωριά! Μας, εκείνα τα χωριά!

Κων/νος: Υπήρχε κάπου αλλού εδώ Χωροφυλακή;

A: Ε όπως ξέρουμε όλοι, στη Φλώρινα υπήρχε, λειτουργούσε!

Κων/νος: Αυτή η Χωροφυλακή επενέβη στο περιστατικό στο χωριό σας;

A: Όχι, όχι, καθόλου, τίποτα! Με... Με γνώμονα τις... το καθήκον τους οι αρχές, οι αυτοδιοικητικές αρχές, και με το φρόνημά τους και με την ελπίδα στο Θεό, αντιστάθηκαν όσο μπόρεσαν! Αλλά προστασία δεν υπήρχε πουθενά!

Κων/νος: Οι Γερμανοί, που ήτανε και οι κύριοι της περιοχής, αν και σύμμαχοί τους οι Βούλγαροι, παρενέβησαν στο περιστατικό και στους ξυλοδαρμούς που υπέστησαν οι συγχωριανοί σας;

A: Όχι, όχι! Αδια... Αδιαφόρησαν, και δεν ξέρουμε αν... αν έλαβαν γνώση κιόλας! Μάλλον δεν έλαβαν γνώση, πού, γιατί να ξέρουν;!

Κων/νος: Οπότε, αδιαφόρησαν;! Ο νομάρχης, που ήταν ο Μπόνης, επισκέφθηκε το χωριό σας κατά το περιστατικό;

A: Απ' ό,τι... Όχι, κατά το περιστατικό δεν το επισκέφθηκε, αλλά, απ' ό,τι ξέρω, επισκεπτόταν συχνά πυκνά όποια χωριά προλάβαινε και μπορούσε!

Κων/νος: Ζήτησε από τους συγχωριανούς σας, πάλι αν γνωρίζετε, ο Μπόνης κάποια ενημέρωση για το τι έγινε, για τους ξυλοδαρμούς, για τα... για τις λεηλασίες και για τα λοιπά;

A: Ναι, τα έμ... τα πληροφορήθηκε όλα και, νομίζω, τα γράφει και στα απομνημονεύματά του, κάπου που έχει κάποιες... κάποια στοιχεία που έχει κρατήσει ο ίδιος. Και όσο μπόρεσε, προστάτευσε τους, και λόγω αρμοδιότητος θα λέγαμε, τις τοπικές αυτοδιοικητικές αρχές!

Κων/νος: Γνωρίζετε μη... μήπως ποιος τον ενημέρωσε... τον Μπόνη; Γιατί είπατε ενημερώθηκε πλήρως!

A: Ε προφανώς, απ' του... απ' τους ίδιους τους παθόντες!

Κων/νος: Α, οι παθόντες! Πολύ ωραία! Το γερμανικό Φρουραρχείο ζήτησε ενημέρωση;

A: Δεν το γνωρίζω!

Κων/νος: Είτε από συγχωριανούς σας είτε από τον νομάρχη μετά ίσως;

A: Δεν το γνωρίζω, αλλά και γιατί να... γιατί να στενοχωριέται το γερμανικό Φρουραρχείο, αν κάποιος κάτοικοι υπέστησαν κάτι απ' τους συμμάχους τους, τους Βούλγαρους! Δεν τους ενδιέφερε!

Κων/νος: Ναι! Στο χωριό σας, υπήρχαν οπλισμένοι βουλγαρόφρονες, από τους Γερμανούς όμως οπλισμένοι;

A: Όχι!

Κων/νος: Ούτε οχρανίτες;!

A: Θα έλεγα όχι! Αν υπήρχαν κάποιοι που ήσαν, αλλά το ξέ... το ξέρανε μόνο οι ίδιοι, δεν... δεν μ' ενδιαφέρει, δεν μου λέει τίποτα!

Κων/νος: Όχι, επίσημα οι Γερμανοί να τους έχουνε δώσει όπλα!

A: Όχι, όχι, όχι!

Κων/νος: Όταν έφυγαν οι Βούλγαροι, όταν έφευγαν δηλαδή, γιατί μας είπατε ότι επισκέφθηκαν πολλές φορές το χωριό σας, υπήρχαν...

A: Δεν γνωρίζω πόσες φορές επισκέφθηκαν! Δεν το γνωρίζω! Κάποιες φορές το επισκέφθηκαν! Τώρα πόσες φορές, δεν ξέρω!

Κων/νος: Ε όταν έφευγαν, λοιπόν, υπήρχαν πολλοί που στενοχωριόντουσαν;

A: Ουδείς στενοχωρήθηκε που φεύγαν οι Βούλγαροι!

Κων/νος: Ναι

A: Ούτε που φεύγαν οι Γερμανοί!

Κων/νος: Πώς φέρθηκε μετέπειτα ο Μπόνης στα θύματα, θύματα εδώ εννοούμε τα άτομα που ξυλοκοπήθηκαν, αφού δεν υπήρξαν νεκροί; Μετά το περιστατικό, πώς τους φέρθηκε; Έλαβε κάποια μέτρα;

A: Όχι, τίποτα απολύτως!

Κων/νος: Όχι ε;!

A: Μπορεί... λεκτικά, φιλολογικά... να είχε κάποια... να τους έδωσε κάποια ενθάρρυνση, κάποια παρηγοριά, ναι! Αλλά καμία, τίποτα δεν είχε...

Κων/νος: Δεν έλαβε μέτρα;!

A: Δεν είχε εξουσία! Δεν είχε καμία εξουσία, κατ' αρχήν! Τι μέτρα να λάβει;!

Κων/νος: Για τη νοσηλεία τους, ας πούμε! Να τους...

A: Τίπ... Μηδέν! Κανένας!

Κων/νος: Να τους διακομίσει στο νοσοκομείο;!

A: Τίποτα, τίποτα! Στο έλεος του Θεού!

Κων/νος: Ωραία! Έχετε να προσθέσετε κάτι άλλο για τους Βουλγάρους; Οτιδήποτε! Είτε άσχετο με το χωριό σας είτε γενικό; Οι ερωτήσεις ήταν αυτές! Τώρα... Ό,τι θέλετε να προσθέσετε σχετικό με τους Βουλγάρους!

A: Δεν ξέρω αν το είπαμε πριν...

Κων/νος: Ναι, πείτε μου! Και να το είπαμε, δεν πειράζει!

A: Οι Βούλγαροι βρήκαν σαν ευκαιρία τώρα, αφού ήταν με τους Γερμανούς, και με τη δύναμη των Γερμανών, συμπεριφέρονταν και αυτοί σαν...

Κων/νος: Κατακτητές;

A: ...κατακτητές, αφεντάδες θα το 'λεγα;! Νόμιζαν ότι κά... ότι κάτι κάνουνε! Βρήκανε σαν ευκαιρία να συνεχίσουν... το προαιώνιο όνειρό τους! Να πείσουν τους κατοίκους, επειδή μιλούσαν το σλαβοφανές αυτό ιδίωμα, τα ντόπια ή τα ντόπικα που λένε, να τους πείσουν ότι είναι Βούλγαροι! Αυτό ήταν το όνειρό τους! Και να κατακτήσουν τη Μακεδονία! Αυτή ήταν η... η δουλειά των Βουλγάρων! Με λίγα λόγια, ήρθαν για κακό, όχι επειδή ήταν μόνο ως κατοχή, για κακό, και όχι για καλό! Και από τότε, και πριν και μετά, ίσως άφησαν κάποιους συμπαθόντες, συμπαθόντες θα έλεγα, γιατί κανείς δεν υπάρχει δικός τους, έμεινε ως κατάλοιπο αυτής και της προ-αιώνιας προσπάθειας των Βουλγάρων! Κατάλοιπο το οποίο κατατρέχει τη... την περιοχή μας! Βασανίζει τον τόπο μας!

Κων/νος: Πολύ ωραία! Γνωρίζετε κάτι άλλες περιπτώσεις που οι Βούλγαροι φέρθηκαν άσχημα σε γειτονικά χωριά, όχι απαραίτητα στο δικό σας, γιατί φαίνεστε διαβασμένος; Γενικότερα σε χωριά της Φλώρινας!

A: Εγώ, επειδή επίκειται, σας είπα, η έκδοση κάποιας εργασίας δικής μου, αναλογικά καταλήγω σε συμπεράσματα με βάση αυτά που κάνανε, γιατί δεν κάνανε κάτι το εξαιρετικό στο Παπαγιάννη! Το ίδιο πράγμα κάνανε και παντού! Αλλού περισσότερο, αλλού λιγότερο! Δεν γνωρίζω, λοιπόν, για άλλα χωριά, αλλά πιστεύω, υποθέτω, έχω συμπεράνει, από λίγες πληροφορίες που έχω σκόρπιες και από τα πέριξ, και απ' τα πέριξ, ότι η ίδια συμπεριφορά, οι ίδιοι στόχοι ήτανε των Βουλγάρων και για τ' άλλα... και στ' άλλα χωριά!

Κων/νος: Μάλιστα! Έχετε να προσθέσετε κάτι άλλο;

A: Όχι! Αν υπάρχει κάποια πιο εξειδικευμένη ερώτηση, θα δούμε!

Κων/νος: Όχι, δεν υπάρχει κάτι άλλο σχετικά με τους Βουλγάρους! Αυτά είχα να σας ρωτήσω εγώ! Σας ευχαριστώ για τον πολύτιμο χρόνο σας και για τη βοήθειά σας!

A: Παρακαλώ!

Κων/νος: Να είστε καλά!

A: Και... Επαναλαμβάνω, καλή επιτυχία, και ευτυχώς, θα έλεγα, που ιδρύθηκαν οι σχολές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Δυτικής Μακεδονίας, εν πάση περιπτώσει δεν... δεν μου λέει τίποτα αυτό, στην περιοχή μας! Υπήρχε, βέβαια, και η Παιδαγωγική Ακαδημία παλιά. Μυρωμένα τα κόκκαλα αυτών που την ίδρυσαν την Παιδαγωγική Ακαδημία στη Φλώρινα, και έκτοτε ιστορικά έμεινε, και διασώθηκε,

και υπάρχει! Ε... Ευτυχώς, λοιπόν, που υπάρχουν αυτές οι σχολές... και διατηρείται, και σώζεται, και βρίσκει η αλήθεια! Γιατί έχει πέσει τόση προπαγάνδα, που κοντεύουμε να χάσουμε την αλήθεια! Ποια είναι η αλήθεια; Ο κατά βάσιν ελληνισμός και ελληνικότητα της περιοχής! Η οποία πέρασε πολλές μπόρες, και περνάει ενδεχομένως, όπως ξέρουμε. Δεν αλλοιώθηκε, δεν ηττήθηκε, δεν χάθηκε η αλήθεια! Και συγχαίρω την προσπάθειά σας να συμβάλλεται και εσείς στην αναζήτηση της αλήθειας! Γιατί, όπως λέμε και όπως ξέρουμε, επιστήμη είναι η αναζήτηση της αλήθειας!

Κων/νος: Ευχαριστώ πολύ!

Α: Η περιοχή μας είναι η χώρα των Λυγκηστών... οι οποίοι ήτανε μέρος της μεγάλης Μακεδονίας της εποχής εκείνης, και παραμένει η ίδια! Είναι οι Λυγκηστές, οι οποίοι πάντοτε μιλούσαν ελληνικά, άλλο ότι μετά με τα χρόνια τους επέβαλαν οι συνθήκες, τα τετρακόσια πενήντα χρόνια της σκλαβιάς και τα τελευταία χρόνια της σκλαβιάς, που ήτανε πιο πολύ σκλαβιά Βουλγάρων, από Βουλγάρους, από βουλγάρικη προπαγάνδα, παρά από Τούρκους, η οποία μας άφησε, όπως σας είπα, κατάλοιπα που μας βασανίζουν! Αυτά!

Κων/νος: Ευχαριστώ και πάλι για τον χρόνο σας και για τη βοήθειά σας! Να είστε καλά!

(7)

Όνοματεπώνυμο: Χρήστος Μπ. - Μαγδαληνή Μπ.

Ημερομηνία: 14/03/2018

Ηλικία: 85 (10) - 87 (12)

Φύλο: Άρρεν - Θήλυ

Μόρφωση: Δημοτικό

Επάγγελμα: Γεωργός - Νοικοκυρά

Κων/νος: Καλησπέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι απόφοιτος του Παιδαγωγικού Φλώρινας. Το όνομά σας;

κ. Χρήστος: Χρήστος

Κων/νος: Χάρηκα πολύ, κύριε Χρήστο! Λοιπόν, άμα θέλετε να μας πείτε το... την ηλικία σας, το επάγγελμα και τη μόρφωσή σας, όταν ήσασταν νέος!

κ. Χρήστος: Το επάγγελμά μου ήτανε από την αρχή τσομπάνος, γεωργός... Γεωργός ήτανε! Το όνομά μου είναι Χρήστος Μπ., αυτά το είπαμε! Ζήσαμε στη Μελίτη, είδαμε πολλά πράματα στη Μελίτη με τους πολέμους.

Κων/νος: Την ηλικία σας;

κ. Χρήστος: Η ηλικία μου... Ήμουνα τότες... Το '43 ήμουνα δε... δέκα χρονών. Δέκα χρονών ήμουν το '43.

Κων/νος: Ωραία! Τι συνέβη, λοιπόν, το 1943; Ήρθαν στην περιοχή οι Βούλγαροι;

κ. Χρήστος: Στην περιοχή τη δική μας, τους είχαν απαγορέψει οι Γερμανοί να μπουνε, στην... στην περιοχή Φλωρίνης! Τους είχαν αφήσει ελεύθερα Δράμα, Ξάνθη, κατά εκεί. Και αυτά τα γνωρίζω, γιατί ένα... μια οικογένεια γειτόνοι εδώ, πρόσφυγες, φύγαν από 'δω και πήγαν στη Δράμα, γιατί εκεί είχαν τη συγγένειά τους. Και τους κάψανε στις αχυρώνες μέσα. Ήρθε ένα παιδί από αυτά, ο Βαγγέλης, τώρα το επίθετό του δεν το ξέρω και δεν το θυμάμαι, ο Βαγγέλης, και έκλαιγε! Ο πατέρας του τον έλυσε, που τον είχαν δέσει με τριχιά, με τα δόντια, και γλύτωσε απ' το κάψιμο, που τον είχαν κάψει, και μας τα έλεγε εδώ πέρα. Από τους Βουλγάρους! Το... Μετά, άλλο οι Βούλγαροι δεν μπορούσαν να 'ρθουν εδώ! Απ' τα φυλάκια ερχόταν εδώ στο χωριό, και φωνάζανε οι δικοί μας εδώ, οι ντόπιοι, «*ούρα! Ντα ζίβε τσαρ Μπόρις!*».

κ. Ν.: Δηλαδή;

Κων/νος: Να ζήσει ο...

κ. Χρήστος: «*Αέρα! Να ζήσει ο βασιλιάς ο... Βόρις!*». Και ψήσαν αρνιά και αυτά! Τρώγανε! Αλλά οι δικοί μας ήταν οπλισμένοι! Ο παππούς μου τους είχε οπλίσει, και είχαν ένα πολυβόλο Χότσκις απ' το Αλβανικό το Πόλεμο. Άδειαζαν, τους έκανε νόημα ο παππούς μου με το μπαστούνι απ' τον άγιο Νεκτάριο, από 'κει πάνω, άρχισε να ρίχνει, και οι Βούλγαροι τα όπλα στα χέρια και «*ούρα!*», φύγανε για τα φυλάκια. Και αυτοί μπήκανε μέσα οι δικοί μας, όπως ήταν τα τραπέζια γεμάτα με κρέατα και με αρνιά... Το 'χω πει αυτό! Λοιπόν! Φάγανε, ήπιαν και βάλανε του «*Αετού ο γιός*» τα όργανα να χτυπάν. Αυτά από 'δω! Μετά, το '43, οι Γερμανοί φέραν, δεν θυμάμαι τώρα καλά, μια... πολύ στρατό βουλγαρικό! Μια μεραρχία ήτανε; Πόσοι ήταν, δεν ξέρω! Οι αντάρτες του ΕΛΑΣ στον Τριπόταμο, μετά από τη γέφυρά του προς τα πάνω, ανάμεσα Αρμενοχώρι, πού είναι τώρα εκείνη η αποθήκη που πουλάει γέννημα, προς τα πάνω τώρα, αριστερά. Απέναντι εκεί πέρα, ήταν τα βαγόνια πεσμένα, τα έχεις δει;! Και ήτανε μέχρι τελευταία! Ανατινάξαν τα βαγ... το τρένο, και σκοτώθηκαν αρκετοί Βούλγαροι. Μετά, οι Βούλγαροι πήγανε πρώτα από Αμμοχώρι, Φλάμπουρο, μέχρι Νυμφαίο. Στο Φλάμπουρο, έφυγαν οι χωρικοί στα... στα βουνά. Φοβήθηκαν,

γιατί από το Νυμφαίο τους είχαν προδώ... από το Αμμοχώρι τους είχαν προδώσει οι ντόπιοι. Και ό,τι βρήκανε στο βουνό Φλαμπουριώτες, τους σκοτώσανε όλους! Αυτό το ξέρω, γιατί και η θεία μου, του θείου μου η γυναίκα, είναι απ' το Φλάμπουρο. Από εκεί το γνωρίζω! Και πιο... Και μετά, που γνώρισα Φλαμπουριώτες πολλούς, το λέγανε συνέχεια! Μετά από 'κει, ήρθανε και πήγανε στο Καϊμάκτσαλαν! Στο Καϊμάκτσαλαν, κάψανε τα καλύβια του Φαρμάκη! Κάψανε και τη... μια γριά, του Χρήστου του Φαρμάκη τη μάνα, ενενήντα τόσο χρονών! Κάψανε και τα... Κάψανε και τα ρουμάνικα, το ρουμάνικο σχ... χωριό, το σχολείο το ελληνικό... Μόνο την εκκλησία την αφήσανε! Δεν την κάψαν την εκκλησία, που στέκει ακόμα η εκκλησία. Το σχολείο στέκει το ελληνικό. Είναι μονάχα τα ντουβάρια.

Κων/νος: Σε ποια περιοχή αυτά, κύριε Χρήστο;

κ. Χρήστος: Στην Παπαδιά! Περιοχή Παπαδιάς! Και μετά, που γυρίσαν από 'κει προς τα κάτω, προδοθήκανε στον Σκοπό πέντε άτομα, πιάσανε και σκοτώσαν, τους σκοτώσανε εδώ, στη Μελίτη, εδώ πέρα! Ένας απ' αυτούς, που θυμάμαι καλά, λεγόταν Πισκάτσης στο επίθετό του. Τους άλλους δεν τους θυμάμαι! Αυτά!

Κων/νος: Εδώ στο χωριό σας ήρθαν καθόλου Βούλγαροι;

κ. Χρήστος: Ε σου είπα, αυτή η μεραρχία ήρθε και στο χωριό μας!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Χρήστος: Ερχότανε στο χωριό μας Βούλγαροι από τα φυλάκια! Παράνομα!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Χρήστος: Ερχότανε!

Κων/νος: Εδώ στο χωριό σας, μίλησαν σε κάποια άτομα;

κ. Χρήστος: Ε βέβαια!

Κων/νος: Πείτε μας!

κ. Χρήστος: Α, δεν ξέρω! Ήτανε... Πολλοί ήτανε... Σχεδόν όλο το χωριό ήταν μαζί τους!

Κων/νος: Α, ήταν όλο το χωριό μαζί τους;! Ε ήταν ευγενικοί γενικά ή όχι οι Βούλγαροι;

κ. Χρήστος: Δεν τους... Ήμουν μικρός! Δεν συζήτησα μαζί τους για να δω...

Κων/νος: Ό,τι θυμάστε, ναι!

κ. Χρήστος: Δεν συζήτησα μαζί τους για να ξέρω τι ακριβώς έγινε! Αλλά πάντα σ' εμάς τους Έλληνες φαινόταν με κακό, όχι με καλό!

Κων/νος: Ε... Ανέφεραν τι ήθελαν από σας; Γιατί ερχόντουσαν εδώ;

κ. Χρήστος: Αυτοί ερχόντουσαν... Δεν είχαν το δικαίωμα να 'ρθούνε! Ερχόταν κρυφά απ' τα φυλάκια! Χωρίς δ... διαταγή, χωρίς άδεια! Ερχόταν να φαν, να πιουν και να φύγουν! Και τους βάλαν ζιζάνια και... Να, θα σου πω τώρα! Δύο αγροφύλακες απ' το χωριό, απ' τη Μελίτη... Δύο αγροφύλακες απ' το χωριό μας πήγαν στην Αχλάδα! Ήταν οπλισμένοι οι αγροφύλακες εκεί! Τους είχαν οπλίσει οι Γερμανοί, όπως τους χωροφύλακες! Και τους πιάσαν στην Αχλάδα και τους πήραν τα όπλα! Και θα τους σκοτώνανε! Αλλά, δεν ξέρω πώς ήρθε, και τους αφήσανε! Δεν τους σκοτώσανε!

Κων/νος: Εδώ στο χωριό, στη Μελίτη, πίεςαν κάποιες οικογένειες οι Βούλγαροι;

κ. Χρήστος: Οι Βούλγαροι πηγαίνουν σε οικογένειες.

Κων/νος: Άμα σας πίεςαν!

κ. Χρήστος: Εμάς;

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Χρήστος: Όχι, δεν μας πίεςαν! Δεν πίεςαν!

κ. Μαγδαληνή: Είχαμε ένα καλό πρόεδρο! Πολύ καλό πρόεδρο είχαμε, και στήριζε το χωριό με τους... απ' τους Βουλγάρους! Λεγότανε Αντώνης Γιαβράμης, Τάκης!

Κων/νος: Ναι, ωραία! Ο πρόεδρος ποιος ήταν του χωριού τότε και τι έκανε όταν έμπαιναν οι Βούλγαροι; Ωραία πληροφορία!

κ. Χρήστος: Αυτός ο Αντώνης ο Γιαβράμης, που ήτανε πρόεδρος τότες, όλο με το καλό, και τους Γερμανούς... Το γλύτωσε το χωριό, και απ' τους Γερμανούς, και από τους Βουλγάρους! Δεν έδωσε κανέναν να σκοτώσουν!

Κων/νος: Στο χωριό σας, υπήρξαν θύματα; Σκότωσαν άτομα οι Βούλγαροι; Ή ξυλοκόπησαν; Έδειραν κάποιον;

κ. Χρήστος: Στο χωριό μας θύματα, όχι! Οι δικοί μας, από το χωριό μας, πηγαίνανε στα σέρβικα τα χωριά και κάναν μαύρη αγορά. Και απ' το φυλάκιο τους πιάσανε δύο άτομα οι Βούλγαροι, τους βγάλανε προς τα σύνορα τα δικά μας, τους πυροβόλησαν, τον έναν τον σκοτώσανε, ο άλλος τους έφυγε.

Κων/νος: Τα ονόματά τους μήπως τα θυμάστε;

κ. Χρήστος: Ο ένας λεγότανε Γεωργόπουλος Ανδρέας, που γλύτωσε, και ο άλλος Ζαμπούλης Σταύρος, που σκοτώθηκε.

Κων/νος: Ωραία! Οι άλλοι συγχωριανοί σας τους υποδέχτηκαν τους Βουλγάρους όταν ήρθαν στο χωριό;

κ. Χρήστος: Τους υποδεχότανε!

Κων/νος: Ααα! Πώς δηλαδή;

κ. Χρήστος: Ε μα σου είπα, αφού και τους κάναν τραπέζι! Τους κάναν τραπέζι με... με αρνιά ψητά, με...

Κων/νος: Υπήρξαν άτομα που τους φιλοξένησαν στα σπίτια τους;

κ. Χρήστος: Βεβαίως!

Κων/νος: Γιατί τους φιλοξένησαν;

κ. Χρήστος: Ε πιστεύαν ότι θα 'ρθει η Βουλγαρία εδώ πέρα!

κ. Μαγδαληνή: Την περιμένανε! Μέρα νύχτα περιμέναν να 'ρθει η Βουλγαρία!

Κων/νος: Δήλωσαν κάποιοι απ' το χωριό σας Βούλγαροι;

κ. Χρήστος: Είχαν δηλώσει πολλοί!

Κων/νος: Α, είχαν δηλώσει πολλοί;! Εδώ στο χωριό σας, πήγαν στους Βούλγαρους κόντρα κάποιοι; Αντιστάθηκαν, τους πήγαν κόντρα;

κ. Χρήστος: Δεν το θυμά...

Κων/νος: Όταν μπαινόβγαιναν, που μου είπατε!

κ. Χρήστος: Όχι!

Κων/νος: Όχι!

κ. Χρήστος: Εδώ ερχόταν ένας Κάλτσεφ Βούλγαρος, ένας Κάλτσεφ Βούλγαρος, και έκαμνε προπαγάνδα! Και ήρθανε με το φρούραρχο το Γερμανό, πήγανε στο Σταθμό Χωροφυλακής, γιατί οι χωροφύλακες είχαν δει ντόπιους από 'δω πέρα. Και πήγε να του πάρει το... το όπλο του Σπύρου του Κωλέττη. Ο δερβέναγας λεγόταν Σπύρος Κωλέττης, και τα παιδιά του είναι στη Φλώρινα ακόμα! Αυτός έχει πεθάνει, μεγάλος ήταν αυτός! Και βλέπαμε εμείς, παιδιά, που παλεύανε εκεί πέρα. Ο... Ο Γερμανός ο φρούραρχος όλο γελούσε «άχαχα», και δεν μπορούσε να του το πάρει το όπλο, κατάλαβες;!

Κων/νος: Χωροφυλακή ελληνική υπήρχε;

κ. Χρήστος: Ναι!

Κων/νος: Τι έκανε όταν ήρθαν οι Βούλγαροι;

κ. Χρήστος: Τίποτα δεν είχαν το δικαίωμα να κάνουν. Δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα. Ήταν επί κατοχής Γερμανών!

Κων/νος: Οι Γερμανοί, όταν ήρθαν οι Βούλγαροι, παρενέβησαν; Τους εμπόδισαν ή τους βοηθούσαν σε αυτά που κάνανε;

κ. Χρήστος: Όχι! Αφού τους φέραν αυτοί! Αυτοί απ' τα φυλάκια τους παρεμπόδιζαν, αλλά το άλλο, στρατός όταν ήρθε, τους έφεραν οι Γερμανοί τους έφεραν!

Κων/νος: Α, είπαμε ναι! Ε... Κάποια, έτσι, ιστορία για τους Βουλγάρους εδώ στο χωριό, με την οικογένειά σας κάτι;

κ. Χρήστος: Κοίτα! Να σου πω την αλήθεια όλη! Δεν μπορούσαν να τα βάλουν με την οικογένειά μας! Μας φοβόντουσαν! Τον παππού μου τον φοβόντουσαν πολύ! Δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα βε! Μας καρφώνανε! Ε όταν τα... βάλαν το χωριό όλο εδώ πέρα και μας κάναν έλεγχο στα σπίτια όλων, και δεν βρήκαν τίποτα, πείστηκαν ότι είναι ρουφιανιά! Κατάλαβες;! Δεν μπορούσαν να τον πιάσουν! Ο Κάλτσεφ αυτός έφερε το φρούραρχο το Γερμανό εδώ πέρα και τους λέει «είναι οπλισμένοι όλοι οι Πόντιοι», αυτοί εκεί πέρα και ο παππούς μου. Και τους είχαν μάσει όλους τους πρόσφυγες στην πλατέα, εκεί σ' ένα υπόστεγο από κάτω, που γινόταν το παζάρι, και του λέει «να! Αυτοί είναι» ο Κάλτσεφ «που είναι οπλισμένοι». Και ο παππούς μου τα άκουσε αυτά όλα, επειδή ήξερε και τα βουλγάρικα, και άρχισε να του... να του φωνάζει στον Κάλτσεφ. Έτσι είναι! «Εμείς, ναι, είμαστε οπλισμένοι» του λέει ο παππούς «αλλά και οι δικοί σου είναι οπλισμένοι». Και φωνάζει! Φωνα... Φωναχτά! Και λέει «εμείς περιμέναμε να 'ρθει μια μεγάλη δύναμη» λέει «να μας φέρει ειρήνη και αυτά. Και μας φαίνεται» λέει «ότι οι Βουλγάροι» λέει «μας κάνουνε εμάς ότι είμαστε κομμουνιστάι και τα λοιπά. Αυτοί είναι» λέει «οι κομμουνιστάι και οι αυτοί! Γιατί αυτοί συνορεύουν... ε συγγενεύουν με τους Βουλγάρους! Εγώ» λέει «πολέμησα με τον Κάιζερ» λέει «τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, με χίλια άτομα που είχα» λέει «μαζί μου. Πολέμησα» λέει «υπέρ των Γερμανών». Και ο Γερμανός του λέει... Ο... Ήτανε αυτός, πώς τον λεν, διερμηνέας! Του λέει του διερμηνέα «τι λέει... αυτός ο κύριος;». «Λέει ότι αυτοί συγγενεύουν με τη... με τη Ρωσία λέει! Είναι... είναι συγγενής, λέει, και κομμουνιστάι! Εμείς δεν είμαστε κομμουνιστάι εδώ! Εγώ, λέει, πολέμησα με τον Κάιζερ, λέει, στο Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, με χίλια άτομα». «Αουγρούτ» του λέει και ο Γερμανός! «Και μας λένε» λέει «εμείς έχουμε όπλα» του λέει «αλλά και αυτοί έχουν όπλα!». Και ο Γερμανός του λέει... Του βγάζει το περίστροφο! «Γιατί λες ψέματα;» του λέει του... στον Κάλτσεφ! «Οι δικοί σου είναι οπλισμένοι! Λεν οι άνθρωποι ότι έχουν όπλα, οπλίστηκαν, γιατί είναι οπλισμένοι οι δικοί σου» του λέει! Και του φωνάζει ο Κάλτσεφ «μπράκια, ντουνέσι τι πούσκιτε, ότι κι μα ου τέπατ».

Κων/νος: Δηλαδή;

κ. Χρήστος: Χαμογέλασες, κατάλαβες [γέλια]! «Αδέ... Αδέλφια, φέρτε τα όπλα» λέει «γιατί θα με σκοτώσουν και μένα». Και τους έφεραν τα όπλα, και οι δικοί μας δηλώσαν μισά όπλα, τα μισά τα κρύψαν!

Κων/νος: Νωρίτερα, μας αναφέρατε μία ιστορία που περικύκλωσαν το σπίτι σας! Μπορείτε να μας την ξαναπείτε; Οι Βούλγαροι!

κ. Χρήστος: Ο στρατός ο βουλγαρικός ήρθε μας περικύκλωσε το σπίτι, γύρω-γύρω το σπίτι, και μας έβαλαν ένα πολυβόλο εδώ στις πόρτες! Όπως είναι οι δύο πόρτες, η μία και η άλλη, του θείου μου και... εκεί στη μέση, μας βάζαν την οικογένεια εκεί πέρα! Και λένε στη γιαγιά μου και τη μάνα μου «*κι τε πρετρέσιμε!*»! Αυτοί είπαν ότι θα μας σκοτώσουνε! Αλλά μες στο σπίτι ήτανε ο παππούς μου και ο πατέρας μου μ' έναν νωματάρχη! Καπέλλα τον λέγανε, το θυμάμαι τ' όνομά του καλά, το επίθετό του, το μικρό του όνομα δεν το θυμάμαι! Και όταν τον... Βγήκε... Όταν μπήκαν να κάνουν έρευνα, και βγήκε ο αστυνόμος μαζί με τον πατέρα μου, τον είδανε στραβά! Λοιπόν! Αλλά του είπε εκείνος στον πατ... στον παππού μου και στους γονείς «*μην στενοχωριέστε*» λέει «*θα σας φέρουν... Άμα σας πάρουν*» λέει «*θα σας φέρουν κάτω, ε και εμείς εκεί περιμένουμε*». Και έφυγε! Και μετά, μου έδωσε η μα... η γιαγιά μου εμένα ένα δίφραγκο να πάω να πάρω καραμέλες για να γλυτώσω! Δεν μ' άφησαν οι Βούλγαροι! Και μετά, πέρασε ένας αξιωματικός, μετά απ' το που κάναν έρευνα και δεν βρήκαν τίποτα, ένας λοχαγός Βούλγαρος, και του λέει «*άντε*» λέει «*τσακιστείτε από 'κει πέρα, αφήστε την οικογένεια να πάει στα σπίτια τους!*». Και μας αφήσανε, και μπήκαμε στο σπίτι.

Κων/νος: Ωραία! Τον νομάρχη Μπόνη τον θυμάστε;

κ. Χρήστος: Ναι!

Κων/νος: Ήρθε στο χωριό σας όταν μπήκαν οι Βούλγαροι; Μίλησε, σας είπε κάτι;

κ. Χρήστος: Ήρθε ο Μπόνης εδώ, ο νομάρχης, αλλά τι είπε, δεν ξέρω! Να μη σου πω ψέματα!

Κων/νος: Το γερμανικό Φρουραρχείο της Φλώρινας ζήτησε ενημέρωση για το τι κάναν οι Βούλγαροι εδώ;

κ. Χρήστος: Είχε ενημερωθεί!

Κων/νος: Από ποιον;

κ. Χρήστος: Αβέ ήξερε! Ερχόταν και το... φρουραρχείο εδώ πέρα!

Κων/νος: Ααα!

κ. Χρήστος: Με τον Κάλτσεφ μαζί ερχόταν σου είπα!

Κων/νος: Ο φρούραρχος ποιος ήταν, θυμάστε;

κ. Χρήστος: Α, δεν το θυμάμαι!

Κων/νος: Εδώ στη Μελίτη, υπήρχαν οπλισμένοι βουλγαρόφρονες από τους Γερμανούς;

κ. Χρήστος: Όχι!

Κων/νος: Οχρανίτες;

κ. Χρήστος: Οχρανίται είχε!

Κων/νος: Είχε το χωριό οχρανίτες ε;! Ποιος τους είχε οπλίσει αυτούς;

κ. Χρήστος: Όχι μονάχα οχρανίται, το ΣΝΟΦ!

Κων/νος: Ααα! Το ΣΝΟΦ;!

κ. Χρήστος: Βλέπω είσαι ανημερωμένος!

Κων/νος: Από ποιον είχαν οπλιστεί;

κ. Χρήστος: Από Βουλγάρους!

Κων/νος: Ααα! Μάλιστα! Όταν έφυγαν οι Βούλγαροι από το χωριό σας, υπήρξαν άτομα που στενοχωρήθηκαν;

κ. Χρήστος: Ωωω! Αν στενοχωρήθηκαν λέει;! Κλαίγανε!

Κων/νος: Πώς αντέδρασαν; Κλαίγαν όντως δηλαδή;

κ. Χρήστος: [Γέλια] Το λέει ο λόγος ότι κλαίγαν! Στενοχωρημένοι ήτανε! Μετά που ήρθε ο ελληνικός στρατός απ' τη Μέση Ανατολή, φύγαν αυτοί όλοι! Άλλοι στη Βουλγαρία, άλλοι στη Σερβία, φύγαν!

Κων/νος: Ε θυμάστε κάποια άλλη ενέργεια του Μπόνη εκείνη την εποχή;

κ. Χρήστος: Δεν θυμάμαι! Τον Μπόνη, το όνομά του το ξέρω, γιατί σου είπα το σπίτι, ο παππούς μου, όποιος περνούσε από 'δω πέρα, έπρεπε να ρωτήσουν και τον παππού μου!

κ. Ν.: Πώς τον λέγαν τον παππού σου, να πεις και τ' όνομά του;

κ. Χρήστος: Αθανάσιος Μπ.

Κων/νος: Ωραία! Ε κάτι άλλο έχετε να μας πείτε για τους Βουλγάρους εδώ στην περιοχή;

κ. Χρήστος: Ε τι άλλο; Αυτά που ξέρω!

Κων/νος: Ε στήσανε κάποια ασίδα εδώ;

κ. Χρήστος: Ασίδες;!

Κων/νος: Ναι!

κ. Χρήστος: Ωωω! Γεμάτο! Τις σπάναμε με πέτρες [γέλια]!

Κων/νος: Πού υπήρχαν ασίδες;

κ. Χρήστος: Όταν μπαίνουμε στην πρώτη πλατέα, στα δύο σπίτια ανάμεσα, εκεί πέρα, στο στενό.

κ. Μαγδαληνή: Να περνάνε από κάτω απ' τη σημαία;! Βούλγαροι! Να τους αρέσει... πάρα πολύ!

κ. Χρήστος: Απ' τις εικόνες... Στην πλατέα είχε, πιο πέρα είχε! Τρεις-τέσσερις ασίδες!

Κων/νος: Ααα!

κ. Χρήστος: Που τα ‘χει τα ίδια και τα ίδ... Κάποιος δεν τα θέλει!

κ. Ν.: Από τι υλικό ήταν αυτές οι ασίδες; Τι...

κ. Χρήστος: Βουλγάρικες φωτογραφίες του τσαρ Μπόρις! Να περνάς κάτω απ’ το τσαρ Μπόρις!

κ. Ν.: Φωτογραφίες ήτανε;

κ. Χρήστος: Ξύλα ήτανε βρε!

κ. Ν.: Α, ξύλα!

Κων/νος: Ξύλα, και βάζαν φωτογραφίες του βασιλιά!

κ. Χρήστος: Ξύλα, και τα είχανε ντύσει με κλαδιά πράσινα! Και...

κ. Ν.: Και εσείς πετούσατε πέτρες;

κ. Χρήστος: Πέτρες! Το τσαρ Μπόρις το σπάγαμε! Μια οικογένεια τα είχε βάλει το τσαρ Μπόρις και από βουλγάρικη φωτογραφία στα παράθυρα! Οι δικοί μας τη νύχτα, ήταν οπλισμένοι, τους πήγαν, τους ρίξανε δύο χειροβομβίδες μες στα σπίτια και τις κάναν τις φωτογραφίες κομμάτια απ’ τα παράθυρα!

Κων/νος: Μάλιστα! Εγώ αυτά είχα να σας ρωτήσω! Άμα θέλετε να πείτε κάτι άλλο;

κ. Χρήστος: Κωστάκη, τι άλλο; Αυτά ξέρω!

κ. Ν.: Να τον ρωτήσουμε... Τα καλύβια του Φαρμάκη γιατί τα σκ... Γιατί πήγαν και κάψαν ειδικά...

Κων/νος: Ναι! Και την Παπαδιά και τα Καλύβια Φαρμάκη...

κ. Ν.: Για ποιον λόγο τα...

Κων/νος: ...γιατί...

κ. Χρήστος: Γιατί ήταν οι αντάρτες εκεί πέρα!

κ. Ν.: Α μπράβο!

κ. Χρήστος: Και το ΕΛΑΣ!

κ. Ν.: Ήταν εκεί όντως, ή...

Κων/νος: Είχαν πληροφορίες;

κ. Χρήστος: Μόλις μάθαν ότι παν Βούλγαροι, φύγανε, θα κάτσουνε;! Μια μεραρχία στρατός, τι θα κάνουν αυτοί μ’ ένα παλιο...

Κων/νος: Και στην Παπαδιά το ίδιο; Ήτανε καταφύγιο ανταρτών, γι’ αυτό;

κ. Χρήστος: Ναι! Τότε, οι αντάρτες ήταν παντού, μέχρι και μες στη Μελίτη! Σου λέω, αφού στη Μελίτη, σου είπα, εγώ πήγαινα τους φώναζα, και χτυπούσαν τις πέτρες, για να παν να τους βρουν.

κ. Ν.: Για το... Για το Σκοπό, ξέρεις τίποτα; Τι έγινε; Επειδή είναι κοντά το χωριό! Εκείνοι δεν έχει με...

Κων/νος: Έχουμε, ναι!

κ. Χρήστος: Για το Σκοπό με τους Βουλγάρους, δεν ξέρω! Δεν ξέρω! Αυτά ξέρω, που τους πήραν τους πέντε αυτούς και τους σκοτώσαν. Τον Πισκάτση τώρα, και ποιοι άλλοι ήταν, δεν τους ξέρω! Τον Πισκάτση ξέρω και 'γω!

κ. Μαγδαληνή: Για το Σκοπό, πες του για το Γιώργη που σκοτώθηκε στα φυλάκια!

κ. Χρήστος: Αυτός στον Εμφύλιο σκοτώθηκε.

Κων/νος: Για την Αχλάδα κάτι ίσως; Και αυτή είναι γειτονικό χωριό, δεν είναι;!

κ. Ν.: Ναι, ναι!

Κων/νος: Είναι!

κ. Χρήστος: Η Αχλάδα το ίδιο ήταν, όπως ήταν η Μελίτη! Όπου υπήρχε ντόπιοι, ήταν, βουλγαρίζαν όλοι!

Κων/νος: Ε... Εκεί σκότωσαν κάποιον; Θυμάστε; Σκότωσαν, χτύπησαν κάποιον εκεί οι Βούλγαροι;

κ. Χρήστος: Όχι! Δεν θυμάμαι! Δεν άκουσα! Γιατί, άμα σκοτώναν κάποιον, θα μαθαίναμε! Σου είπα, η οικό... η οικογένεια ήτανε η δικιά μας, που έπρεπε να τα μάθει όλα!

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν, κύριε Χρήστο, εγώ αυτά είχα να σας ρωτήσω! Σας ευχαριστώ πολύ για τον πολύτιμο χρόνο σας και για τη βοήθειά σας!

κ. Χρήστος: Τίποτα!

Κων/νος: Να είστε καλά!

κ. Μαγδαληνή: Για επίσκεψη να σου... να σου πω και 'γω...

κ. Χρήστος: Όσο πάει!

κ. Μαγδαληνή: ...για τους Βουλγάρους!

Κων/νος: Ναι, πείτε μου!

κ. Μαγδαληνή: [Γέλια] Ήμουν μικρούλα και 'γω!

Κων/νος: Το όνομά σας πείτε μου και εσείς;

κ. Μαγδαληνή: Μαγδαληνή Μπ. του Δημητρίου. Είπανε γιατί ήρθανε Βουλγάροι στο μαχα... στο χωριό μας!

κ. Ν.: Ναι!

κ. Μαγδαληνή: Ενώ ήταν ένας Βούλγαρος, που ήτανε από εδώ και είχε φύγει στην... στη Βουλγαρία! Αδερφός του Σ... του Τραϊανού του Σέκρη! Αδερφός! Και αυτοί ήταν εφτά άτομα, και έρχεται μια φίλη μου και μου λέει «έλα γρήγορα» λέει. «Τι;».

«Έχει Βούλγαροι εδώ στο μαχαλά μας. Τραγουδάνε, φωνάζουνε, επισκέψεις κάνουν» λέει «από σπίτι σε σπίτι για τσίπουρο!» Και ενώ, ενώ έτσι ήτανε, τα σπίτια τα γυρνούσανε για τσιπουράκι, και τραγουδούσανε το... το τραγούδι «Μπιλιάννα πλάτνο μπέλεσε». Και ρίχνανε με τα περίστροφα, ντάνγκα ντούνγκα, ντάνγκα ντούνγκα! «Μπιλιάννα πλάτνο μπέλεσε! Να Οχριντσκι τι ίσγκουρι! Μπιλιάνο, Μπιλιάνο...». Και λέει «να μη μου τα πατήσετε τα...». Μια φόδρα άσπρη, έτσι τη πλέναμε, στο ποτάμι τη βάζαμε, για ν' ασπρίσει. Μία κάμπουτο! Και που λες, εκείνο το κάμπουτο λένε οι Βούλγαροι «μην το πατάς πά... με τα άλογα» λέει «γιατί θα μου το λερώσεις. Γιατί και ακριβά θα το πληρώσεις! Με τι θα το πληρώσω; Με λεφτά!». Από 'κει γυρνάει και λέει «με λεφτά και με κρασί» λέει «και με τσίπουρο από πάνω!». Πολύ ωραίο τραγουδάκι, το θυμάμαι πολύ ωραία, αλλά με τα περίστροφα ντάνγκα ντούνγκα! Σε πέντε-έξι σπίτια πήγανε, και μετά, τελικά, καταλήξανε στο σπίτι αυτουνού που ήτανε από 'δω απ' τη Μελίτη, πήγαν να φάνε! Είχανε ψήσει αρνιά, πράματα, μαζευτήκανε... Ίσως να είχε πενήντα άτομα!

κ. Χρήστος: Αυτά γινόταν, ρε Μάγδα, κάθε φορά!

Κων/νος: Το όνομά του ξανά λίγο;

κ. Μαγδαληνή: Τραϊανό Σέκρη! Τραϊανός Σέκρης! Ο αδερφός του! Δεν τον ξέρω τον αδερφό του πώς το λέγανε! Αλλά τον αδερφό που ήταν εδώ, Τραϊανός Σέκρης λεγότανε! Και που λες... Πήγαμε και εμείς κάτι να πάρουμε να φάμε, μικρά κοριτσάκια! Πού, μας διώξανε [γέλια]! Αλλά συνέχεια με τα περίστροφα το τραγούδι το τραγουδούσανε και από σπίτι σε σπίτι...

κ. Χρήστος: Αυτός δεν ήταν όμως χωροφύλακας Βούλγαρος!

κ. Μαγδαληνή: Ε;

κ. Χρήστος: Δεν ήτανε χωροφύλακας!

κ. Μαγδαληνή: Ποιος χωροφύλακας; Δεν είπα για χωροφύλακα!

κ. Χρήστος: Πολίτης ήτανε...

κ. Μαγδαληνή: Όχι! Είπα για...

κ. Χρήστος: ...στο κράτος της Βουλγαρίας!

κ. Μαγδαληνή: Για τον Τράιτσε είπα!

κ. Χρήστος: Ε του Τράιτσε ο... ο αδερφός!

κ. Μαγδαληνή: Ναι, ναι!

κ. Χρήστος: Ε εντάξει! Αυτός δεν ήτανε...

κ. Μαγδαληνή: Από μένα γι' αυτό! Και μας δίνανε σημαίες, φτιαγμένες... άσπρο, κίτ... Άσπρο, πράσινο και κόκκινο...

Κων/νος: Ναι, της Βουλγαρίας!

κ. Μαγδαληνή: ...η σημαία;!

κ. Ν.: Έτσι είναι;

Κων/νος: Η σημαία τους, ναι!

κ. Μαγδαληνή: Ναι! Μας δίνανε σημαίες και καπελάκια μας δίνανε! Καπελάκια κόκκινα με άσπρο! Αλλά εγώ δεν πήρα [γέλια]! Δεν πήρα, γιατί φοβόμουν θα με μαλώνανε... απ' το σπίτι!

κ. Χρήστος: Εσύ τώρα, βλέπω, απ' ό,τι σου είπα, κατάλαβα ότι και από άλλον έχεις ακούσει;

κ. Ν.: Βέβαια!

Κων/νος: Ε έχω από άλλα έξι άτομα! Έχετε...

κ. Μαγδαληνή: Και που λες, σχεδιάζανε οι γέροι τώρα! «Οι Βούλγαροι ήρθανε! Η Βουλγαρία θα 'ρθει οπωσδήποτε στο χωριό, δηλαδή στην Ελλάδα! Θα φύγει η Γκάρτσια! Μπέγκατε μαγκάρι, μπέγκατε!». Συγγνώμη ε [γέλια]! Και εμείς πρόσφυγες...

κ. Ν.: Δηλαδή οι πρόσφυγες [γέλια]!

κ. Μαγδαληνή: Και εμείς πρόσφυγες είμαστε!

κ. Ν.: Ματζίρηδες, ναι, ναι!

κ. Μαγδαληνή: Και που λες...

κ. Χρήστος: Μας λέγανε «ούρα! ίτστο μπίσκαρο». Το δάσκαλο τον λέγανε... Ίτστο τον λέγαν το δάσκαλο. Ίτστο μπίσκαρο. Ούρα, ίτστο μπίσκαρο, δηλαδή ο δάσκαλος να βοσκάει γουρούνια.

κ. Μαγδαληνή: Και σχεδιάζαν οι γέροι! «Εσύ είσαι φτωχός;». «Ναι!».

κ. Χρήστος: Εμένα μου λέγανε «τώρα πού θα πάτε εσείς;».

κ. Μαγδαληνή: «Και 'γω είμαι φτωχός. Εγώ θα το πάρω, άμα θα φέει, άμα θα φύγει ο Μέλικ, εγώ θα είμαι! Και ο Μαυροματίδης άμα θα φύγει, εσύ θα πάρεις του Μαυροματίδη το σπίτι, εγώ θα πάρω του Μέλικ το σπίτι!». Χαρά μεγάλη! «Θα 'ρθουν οι Βούλγαροι, θα 'ρθούνε να πάρουμε τα οικόπεδα!». Ούτε Βούλγαροι... Και ένας γέρος «μην περιμένετε» λέει «η Βουλγαρία δεν πρόκειται να 'ρθει. Η Βουλγαρία έχει ανέβει» λέει «σε μια χελώνα, που δεν μπορεί να φτάσει καμιά φορά» λέει! Αυτά από μένα!

Κων/νος: Ωραία! Έχετε να μας πείτε κάτι άλλο; Κύριε Χρήστο, κυρία Μαγδαληνή;

κ. Μαγδαληνή: Και για το... Και για τη σημαία που λες... Και μετά εμείς, εγώ, επειδή δεν πήρα, έκανα στο σπίτι με μαλλάκι τρία μακαρονάκια, κοφτά μακαρονάκια, τα έντυσα και τα έκανα σημαία [γέλια]!

κ. Ν.: Ε σαν παιδάκι που ήσουν, να έχεις και σύ μια σημαία!

κ. Μαγδαληνή: Τα έκανα σημαία! Παιδάκια τότε!

κ. Ν.: Αυτό με τις αψίδες, εγώ για να καταλάβω, υπήρχαν κάποιοι που δεν περνούσαν από κάτω;

κ. Χρήστος: Υπήρχε βε!

κ. Μαγδαληνή: Υπήρχε, υπήρχε!

κ. Ν.: Αυτοί, όταν βλέπανε να πε... να μην περνάς εσύ από κάτω, δεν λέγαν τίποτα;

κ. Χρήστος: Βάλαν αγκάθια!

κ. Ν.: Α, κλείνανε την...

κ. Χρήστος: Να μην πας... Υποχρεωτικά να περάσεις! Ήτανε ένα παιδί, Πόντιος, σκοτώθηκε από τους αντάρτες στον Εμφύλιο Πόλεμο! Ο Δημητρός! Γε... Γεμάτο παιδί! Εμείς ήμασταν πιο μικροί, εκείνος ήταν πιο μεγάλος, και... έπαιρνε πέτρες μεγάλες, σαν το φλιτζάνι, πιο μεγάλες. Μπαμ, τη φωτογραφία από τη μια μεριά στην άλλη!

κ. Ν.: Αυτοί, όταν πετούσανε πέτρες στη... δεν... δεν κάνανε κάτι;

κ. Χρήστος: Μας κάναν φασαρία να μας δείρουνε!

κ. Μαγδαληνή: Μέχρι και κουσκούρια ρίχνανε! Οι δικοί μας στις σημαίες μέχρι και κουσκούρια τους ρίχνανε!

κ. Ν.: Ε κουσκού... [γέλια] Κοπριές, κοπριές;

κ. Χρήστος: Κοπριές! Οι γυναίκες κοπριές! Η μάνα μου κοπριές! Τι ρε;!

κ. Μαγδαληνή: Η μαμά του!

κ. Χρήστος: Δεν τους φοβόντουσαν ρε! Οι γέροι δεν φοβόντουσαν καθόλου! Ψημένοι ε! Στον πόλεμο ψημένοι! Ο παππούς μου ήταν ψημένος στον πόλεμο!

κ. Ν.: Ε καλά ο παππούς σου! Ο παππούς σου, ολόκληρο βιβλίο γράφεις για τη ζωή του!

κ. Χρήστος: Ψημένοι σου λέω! Όλοι ε! Οι Πόντιοι όλοι! Αφού οι Πόντιοι ήρθανε το '22, και το '23 πήγανε εθελονταί! Σκοτώσαν τον κομιτατζή με τον παππού μου!

Κων/νος: Ωραία! Αυτά από μένα! Και πάλι, κύριε Χρήστο και κυρία Μαγδαληνή, σας ευχαριστώ, να είστε καλά!

κ. Χρήστος: Τίποτα άλλο αν θες, να μου πεις, εγώ...

κ. Μαγδαληνή: Να 'σαι καλά, αγόρι μου!

(8)

Όνοματεπώνυμο: Μυροφόρα Γ. - Ειρήνη Γ.

Ημερομηνία: 01/04/2018

Ηλικία: 58 - 88 (14)

Φύλο: Θήλεα

Μόρφωση: Απόφοιτη Πολυτεχνείου - Δημοτικό

Επάγγελμα: Αρχιτέκτων μηχανικός - Νοικοκυρά

Κων/νος: Καλησπέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι απόφοιτος του Παιδαγωγικού Φλώρινας. Τα ονόματά σας;

κ. Μυροφόρα: Ε Μαίρη Γ., Μυροφόρα Γ., και της μητέρας μου... Πώς σε λένε;

κ. Ειρήνη: Ειρήνη...

κ. Μυροφόρα: Γ.

κ. Ειρήνη: ...Γ.

Κων/νος: Χάρηκα πάρα πολύ, κυρία Μυροφόρα και κυρία Ειρήνη! Κατ' αρχάς, να σας ευχαριστήσω που προθυμοποιηθήκατε να με βοηθήσετε με τη διπλωματική μου εργασία, θέμα της οποίας είναι η βουλγαρική εισβολή στον νομό Φλώρινας στις αρχές του 1944. Κατά δεύτερον, να σας ενημερώσω πως τα ονόματά σας θα παραμεί... θα παραμείνετε ανώνυμες, και δεν θα δημοσιοποιηθούν αντίγραφα της συνέντευξής μας, όπου θα αναφέρονται τα ονόματά σας. Τρίτον, σας ενημερώνω και ζητώ την άδειά σας να μαγνητοφωνήσω τη συνέντευξή μας. Είστε σύμφωνες;

κ. Μυροφόρα: Βεβαίως! Συμφωνείς, μαμά, να σε γράψει στο... Ναι! Συμφωνείς να σε γράψει; Να σε μαγνητοφωνήσει, συμφωνείς; Πες το!

κ. Ειρήνη: Ναι!

Κων/νος: Πολύ ωραία! Λοιπόν, άμα θέλετε, να μου πείτε την ηλικία σας; Κυρία Μυροφόρα, πρώτα εσείς!

κ. Μυροφόρα: Είμαι πενήντα οχτώ χρονών!

Κων/νος: Της μητέρας σας;

κ. Μυροφόρα: Ογδόντα οχτώ!

Κων/νος: Ογδόντα οχτώ;! Το επάγγελμά σας, κυρία Μυροφόρα;

κ. Μυροφόρα: Είμαι αρχιτέκτων μηχανικός.

Κων/νος: Ωραία! Άρα, η μόρφωσή σας... Είστε απόφοιτος πανεπιστημίου!

κ. Μυροφόρα: Βεβαίως!

Κων/νος: Πολύ ωραία! Μπορούμε να συνεχίσουμε. Τώρα, απαντάτε όποια από τις δύο θέλει. Τι συνέβη τον Γενάρη-Φλεβάρη του 1944; Ήρθαν οι Βούλγαροι στο Αμμοχώρι; Κατ' αρχάς, να μας πείτε ότι θα μιλήσουμε... για το Αμμοχώρι!

κ. Ειρήνη: Ναι, ναι, ναι!

κ. Μυροφόρα: Ναι! Μιλάμε για το Αμμοχώρι... Μπορεί η μαμά μου, που έχει πιο καλές θυμίσεις, να πει! Τότε, είχαν έρθει οι Βούλγαροι στο Αμμοχώρι;

κ. Ειρήνη: Ναι!

κ. Μυροφόρα: Ναι! Πόσοι ήταν;

κ. Ειρήνη: Εξαγριωμένοι ήτανε!

κ. Μυροφόρα: Πόσοι, πόσοι; Πολλοί ήταν ή λίγοι;

κ. Ειρήνη: Ε δεν θυμάμαι! Πού να θυμάμαι εγώ;!

κ. Μυροφόρα: Πολλοί ήταν ή λίγοι;

κ. Ειρήνη: Δεν ξέρω τώρα σε ποια σπίτια πήγαν και βολεύτηκαν.

κ. Μυροφόρα: Δεν μπορεί να θυμηθεί! Αυτό δεν μπορώ να σε βοηθή... να σας βοηθήσω ούτε εγώ, γιατί...

κ. Ειρήνη: Εγώ πήγα στην εκκλησία. Κανένας δεν ήταν! Μόνο ήταν ο παπάς! Και έλεγε «Γκόσπουτι, πουμίλα»! «Φάε ψωμί και μήλο» λέγαμε εμείς! Παιδιά ήμασταν για! Έψαλνε στη βουλγαρική γλώσσα!

κ. Μυροφόρα: Ο παπάς;

κ. Ειρήνη: Ο παπάς!

Κων/νος: Πώς τον λέγαν αυτόν τον παπά που έψελνε στα βουλγαρικά;

κ. Ειρήνη: Τώρα, πού να θυμάμαι πώς τον λέγανε! Ο παπά Πάντσος δεν ήτανε!

Κων/νος: Οι Βούλγαροι, όταν ήρθαν στο χωριό σας, τι συνέβη;

κ. Ειρήνη: Ε ήρθανε, μπήκανε μέσα...

κ. Μυροφόρα: Ήταν φιλικοί; Ήταν εξαγριωμένοι;

κ. Ειρήνη: Ήταν εξαγριωμένοι!

Κων/νος: Μίλησαν σε άτομα από το χωριό;

κ. Ειρήνη: Ε μάλλον μπορεί να μίλησαν. Εγώ είμαι κάτω, στην άκρη του χωριού!

Κων/νος: Ξέρετε μήπως τι μπορεί να είπαν σε αυτά τα άτομα; Και γιατί του... Γιατί επέλεξαν να μιλήσουν σε αυτούς;

κ. Μυροφόρα: Γιατί μίλησαν στην άλλη πλευρά και όχι στη δική σας;

κ. Ειρήνη: Ε δεν ξέρω πολλά τώρα!

κ. Μυροφόρα: Μήπως επειδή έμοιαζε λίγο η γλώσσα και μπορούσαν να τους καταλάβουνε;!

Κων/νος: Α, δηλαδή τώρα μπαίνει το θέμα ντόπιοι και πρόσφυγες!

κ. Μυροφόρα: Όχι, δεν μπαίνει ως θέμα, γιατί ήμασταν πολύ αγαπημένο χωριό...

Κων/νος: Όχι! Θέλω να πω...

κ. Μυροφόρα: Δεν είχαμε τέτοια!

Κων/νος: ...όσον αφορά τους Βουλγάρους!

κ. Μυροφόρα: Α, σε αυτούς, ναι! Μήπως ήτανε πιο εύκολο να προσεγγίσουν ανθρώπους που θα καταλάβαιναν τη γλώσσα τους!

Κων/νος: Ωραία! Ε γενικά, είπαμε ότι ήταν εξαγριωμένοι! Μήπως είπαν... Μήπως ανέφεραν τι ήθελαν; Γιατί είχαν έρθει στη Φλώρινα συγκεκριμένα, στην περιοχή της Φλώρινας;

κ. Μυροφόρα: Ε σ' όλη τη Μακεδονία είχαν έρθει, όχι μόνο στη Φλώρινα! Και στη Δράμα είχανε πάει!

Κων/νος: Ναι! Το '44, τον Ιανουάριο-Φεβρουάριο, μπήκαν όμως στη Φλώρινα συγκεκριμένα από το Μοναστήρι! Ξέρετε μήπως εσείς, κυρία Μυροφόρα, από τις ιστορίες που σας έχουν διηγηθεί, γιατί είχαν έρθει;

κ. Μυροφόρα: Όχι, δεν ξέρω, και θα ήθελα πολύ να μάθω από σας! Μετά!

Κων/νος: Ναι! Ε... Πίεσαν κατοίκους από το χωριό;

κ. Μυροφόρα: Ναι!

Κων/νος: Όταν εννοούμε πίεσαν, εννοούμε παντοιοτρόπως! Δεν...

κ. Μυροφόρα: Ναι, ναι! Εγώ ξέρω και ιστορίες και άλλες που άκουσα!

Κων/νος: Ωραία! Να μας τις πείτε, να μας τις αναφέρετε!

κ. Μυροφόρα: Τις οποί... Τις οποίες, όμως, επειδή είναι ακουστικές... Δηλαδή...

Κων/νος: Ναι! Δεν έχουμε πρόβλημα!

κ. Μυροφόρα: ...δεν ξέρω να επιβεβαιώσω, γιατί, όπως βλέπεις, είμαι πολύ μικρότερη, μεγάλη μεν, αλλά πολύ μικρότερη από εκείνη την ηλικία!

Κων/νος: Ναι, ναι! Να τις ακούσουμε τις ιστορίες, όπως τις έχετε...

κ. Μυροφόρα: Άκουσα ότι προσπαθούσανε να... να φιλήσουνε διάφορα κορίτσια, να τα πιέσουνε σ' αυτή την κατεύθυνση. Δεν ήταν τόσο ευγενικοί όσο οι Γερμανοί, που υπήρξανε νωρίτερα, που σεβόντουσαν πολύ καλύ... πολύ περισσότερο ε... τα κορίτσια! Θέλανε δηλαδή να... να κάνουνε διάφορες ασελγείες απέναντι στα κορίτσια. Ε άκουσα ότι βάλανε μία φορά φωτιά σε μία αχυρώνα, που κλείσανε... που κλειστήκανε δυο κορίτσια μέσα, για να μην τις πλησιάσουν αυτοί. Βάλανε, και καλά δήθεν, για να βγουν έξω τρέχοντας τα κορίτσια, να τα πιάσουν! Είπαμε, δεν ξέρω πόσο είναι αλήθεια ή όχι!

Κων/νος: Ναι, ναι! Ό,τι γνωρίζετε, εννοείται!

κ. Μυροφόρα: Αυτά! Ε... Ότι ήτανε, κατά κάποιον τρόπο, καταπιεστικοί απέναντι...

Κων/νος: Ναι, εννοείται! Με άλλον τρόπο; Εννοούμε... Όταν εννοούμε πίεσαν, εννοούμε, ας πούμε, ακόμη και ξυλοδαρμούς!

κ. Μυροφόρα: Ε βέβαια υπήρξαν... ξυλοδαρμοί!

Κων/νος: Υπήρξαν; Μπορείτε να μας πείτε πιο αναλυτικά;

κ. Μυροφόρα: Ε... Εγώ ξέρω για την περίπτωση...

Κων/νος: Και με ονόματα! Αν γίνεται!

κ. Μυροφόρα: Αυτό! Εγώ... Αυτό το ξέρω, γιατί για την περίπτωση του πατέρα μου θέλω να σας πω!

Κων/νος: Ωραία! Το όνομα του πατέρα σας;

κ. Μυροφόρα: Εκείνη την εποχή, ήτανε δεκαεννιά χρονών, λε... λεγόταν Γεωργιάδης Συμεών, και επειδή δεν τον άρε... Είχαν κάνει μία αψίδα ε... στο χωριό. Και επειδή, ε σαν νεαρό παιδί, λίγο πιο... ζεστό το αίμα του, δεν τον άρεσε αυτό εδώ, που έπρεπε οπωσδήποτε να περνάνε για να πηγαίνουν από τη μία πλευρά στο χωριό από ε... Να επικοινωνούνε δηλαδή η μία πλευρά του χωριού με την άλλη, έπρεπε οπωσδήποτε να περάσουν κάτω απ' την αψίδα! Ε... Δεν ξέρω ακριβώς, αλλά είχανε με κάποιον τρόπο κλείσει ε...

Κων/νος: Τις άλλες διεξόδους;!

κ. Μυροφόρα: ...τις άλλες αυτές, και έπρεπε να περάσουν από εκεί! Οπότε, αυτό εδώ δεν τον άρεσε καθόλου, ήτανε μοναχογιός, όχι μοναχοπαίδι, και πηγαίνανε... θα πηγαίνανε το βράδυ να μαζέψουν ξύλα από το βουνό. Για να ζεσταθούνε! Γιατί τότε έτσι ζεσταινόντουσαν! Μαζευόντουσαν κάποια κάρτα με τ' άλογά τους, ε... όχι ένας-δύο, πέντε-έξι, και πηγαίναν κάτι σαν караβάνι, ας πούμε!

Κων/νος: Ναι!

κ. Μυροφόρα: Αναγκαστικά έπρεπε να περάσουν κάτω απ' την αψίδα! Ε λέει στον μπαμπά του «εγώ είμαι λίγο κουρασμένος», γιατί ο παππούς μου ήταν λίγο πιο ήπιων τρό... ε ήπιων...

Κων/νος: Τόνων, ναι! Συμπεριφοράς!

κ. Μυροφόρα: ...τόνων, ναι, η συμπεριφορά του. Του λέει «σε παρακαλώ, είμαι λίγο κουρασμένος! Εγώ θα κοιμηθώ πίσω στο κάρο, οδήγησέ το εσύ». Περίεργο αυτό εδώ, γιατί συνήθως το οδηγούσε ο πατέρας μου! Ε... Νομίζω ότι ήταν και ο Μυροφορίδης μαζί τους εκεί. Δεν ξέ... Απέναντί τους, ένας γείτονας είναι! Δεν ξέρω τώρα ποιοι άλλοι ήταν προ... που προηγήθηκαν! Ε όντως έμεινε τελευταίος ο πα... Του λέει

«θέλω να μείνεις και τελευταίος». Ε όντως έμεινε ο παππούς μου τελευταίος, οι άλλοι προχώρησαν μπροστά. Εκεί που έκανε τον μισοκοιμισμένο στο κάρο ο πατέρας μου, μόλις περάσαν κάτω απ' την αψίδα, πήρε το... την τσάπα και έδωσε μια, μπαμ, και κατέβασε κάτω την αψίδα! Ε την επόμενη μέρα, οι Βούλγαροι κάναν έρευνες! Δεν ήταν χαζοί και 'κείνοι! Και, βέβαια, κάποιος πρέπει να ξέρασε ποιος ήτανε...

Κων/νος: Ο δράστης;!

κ. Μυροφόρα: Ε και τον ρήμαξαν στο ξύλο, τον τουμπάνιασαν δηλαδή! Στο σχολείο έγινε αυτό το περιστατικό.

Κων/νος: Το όνομα του πατέρα σας;

κ. Μυροφόρα: Γεωργιάδης Συμεών, το 'χω ξαναπεί! Ναι! Αυτό ξέρω! Ε... Βέβαια, έφαγε πολύ ξύλο, αλλά τους μπήκε και στο ρουθούνι!

Κων/νος: Ναι! Ε... Άρα, οι Βούλγαροι έμειναν παραπάνω από ένα βράδυ στο χωριό σας;

κ. Μυροφόρα: Ε σαφώς! Δεν το συζητάμε! Ναι, βέβαια!

Κων/νος: Δηλαδή έμειναν μέρες;!

κ. Μυροφόρα: Μέρες, ναι!

Κων/νος: Ωραία! μήπως γνωρίζετε άλλες ιστορίες ανθρώπων που υπέστησαν ανάλογα περιστατικά, ανάλογη συμπεριφορά;

κ. Μυροφόρα: Ε όχι! Αυτό που σας είπα είναι το περιστατικό, το οποίο μου το διηγήθηκε ο πατέρας μου! Δεν το άκουσα από κάποιον άλλον! Είναι... μνήμες του πατέρα μου!

Κων/νος: Έτσι! Ναι, ναι, ναι, ναι!

κ. Μυροφόρα: Ε... Το άλλο που σας είπα, για τις κοπέλες που τις βάλανε... που κλειστήκαν στην αχυρώνα να κρυφτούν, και τις βάλανε φωτιά, αυτό το άκουσα! Οπότε, δεν μπορώ... Δεν... Άλλο είναι να στα λέει ο πατέρας σου, και άλλο είναι, ας πούμε...

Κων/νος: Έτσι! Σίγουρα! Ε... Κάποιο περιστατικό με ιερέα του χωριού...

κ. Μυροφόρα: Ναι

Κων/νος: ...θυμάστε ή έχετε ακούσει;

κ. Μυροφόρα: Μαμά, εσύ! Με κανέναν ιερέα του χωριού; Με τον παπά Πάνο...

κ. Ειρήνη: Πάντσο;

κ. Μυροφόρα: ...Πάντσο, πώς τον λεν, μήπως θυμάσαι;

κ. Ειρήνη: Τι;

κ. Μυροφόρα: Τι είχε γίνει;

Κων/νος: Τι τον έκαναν;

κ. Μυροφόρα: Τι τον κάναν; Τι τον κάνανε;

Κων/νος: Τι έκαναν οι Βούλγαροι;

κ. Ειρήνη: Έλεγαν τον χτύπησαν, αλλά εγώ δεν είδα, ούτε ξέρω!

κ. Μυροφόρα: Ναι, αυτό! Έλεγαν, όμως, ότι τον χτύπησαν!

κ. Ειρήνη: Έλεγαν!

κ. Μυροφόρα: Ε ναι! Γιατί αλλιώς, γιατί θα ‘φευγε για να κάνει ο άλλος ε... εκκλησία;! Έτσι δεν είναι;!

Κων/νος: Ναι, έτσι! Αυτό θέλουμε να δούμε!

κ. Μυροφόρα: Αλλιώς πώς γί... Ο άλλος που τα ‘λεγε βουλγάρικα... Γιατί έφυγε ο παπά Πάντσος, αφού ήταν ιερέας; Τα έλεγε ο παπά Πάντσος στα... στα βουλγάρικα;

κ. Ειρήνη: Όχι!

κ. Μυροφόρα: Γιατί να φύγει επομένως;! Τι έγινε; Τι άκουσες;

Κων/νος: Ό,τι έχετε ακούσει! Τον δεί...

κ. Μυροφόρα: Ό,τι άκουσες πες!

κ. Ειρήνη: Ε ξέρω ‘γω;! Μικρή ήμουνα τότε, τι να θυμάμαι;!

κ. Μυροφόρα: Μαμά, δεν θα σε κάνουνε τίποτα τώρα!

κ. Ειρήνη: Ναι, το ξέρω!

κ. Μυροφόρα: Και ο παπά Πάντσος πέθανε, και οι Βούλγαροι είναι στη Βουλγαρία! Πες αυτό που θυμάσαι! Μη φοβάσαι!

κ. Ειρήνη: Ε δεν θυμάμαι τίποτα!

κ. Μυροφόρα: Αυτό που θυμάσαι! Τι θυμάσαι; Πήγες στην εκκλησία είπες...

κ. Ειρήνη: Ήταν έρμη η εκκλησία! Κανένας δεν ήτανε! Εγώ πήγα άναψα ένα κεράκι και γύρισα, πήγα στο σπίτι!

κ. Μυροφόρα: Και τι είδες; Τι άκουσες;

κ. Ειρήνη: Ε τίποτα! Εκεί...

κ. Μυροφόρα: Προηγουμένως το είπες! Τι άκουσες; Τον ιερέα που έκ... που λειτουργούσε!

κ. Ειρήνη: Ιερέας λειτουργούσε...

κ. Μυροφόρα: Και; Ποιος ήτανε, ο παπά Πάντσος;

κ. Ειρήνη: Κολαξούζ τον λέγανε, γιατί τον λέγανε...

κ. Μυροφόρα: Κολαξούζ τον λέγανε! Γιατί τον λέγαν Κολαξούζ;!

κ. Ειρήνη: Κουλός ήτανε το πόδι του; Δεν ξέρω τι! Κάτι είχε!

κ. Μυροφόρα: Και;

κ. Ειρήνη: Κούτσαινε!

κ. Μυροφόρα: Ας κούτσαινε! Και πώς τα ‘λεγε; Ελληνικά; Ποντιακά;

κ. Ειρήνη: Όχι!

κ. Μυροφόρα: Πώς;

κ. Ειρήνη: Σλαβόφωνα!

Κων/νος: Άρα, μήπως τον ιερέα, τον παπά Παναγιώτη, τον είχαν ξυλοκοπήσει γι’ αυτό τον λόγο;

κ. Ειρήνη: Ε τον έδειραν τώρα!

Κων/νος: Γιατί όμως; Τι πιστεύετε; Τι είχατε ακούσει;

κ. Ειρήνη: Ε κάτι θα ‘κανε και ‘κείνος ο σχωρεμένος! Έτσι δεν δέρνουνε! Γιατί εμένα δεν με δείρανε;!

Κων/νος: Δεν είχε ακουστεί τι έκανε;

κ. Ειρήνη: Δεν ξέρω!

κ. Μυροφόρα: Μπορεί να σου πει το περιστατικό με τον μπαμπά της, που... Αυτό που πήγαινε να πει προηγουμένως!

Κων/νος: Ναι, μπορεί να το πει! Ναι, ναι! Είμαστε σ’ αυτή την ερώτηση! Συνεχίζουμε!

κ. Μυροφόρα: Πες τώρα αυτό εδώ που ήθελες να πεις, που σε είπα μετά! Με τον μπαμπά σου και το διώροφο σπίτι!

κ. Ειρήνη: Τι;

κ. Μυροφόρα: Που ήρθαν οι Βούλγαροι και σε λέγανε... για το διώροφο το σπίτι!

κ. Ειρήνη: Μαζί αυτοί γύριζαν στο... στα σπίτια και...

κ. Μυροφόρα: Πόσες μέρες μείνανε; Μία, δύο;

κ. Ειρήνη: Ε δύο-τρεις μέρες θα ήτανε!

κ. Μυροφόρα: Συνέχισε! Τι έγινε με τον μπαμπά σου; Με το σπίτι;

κ. Ειρήνη: Τίποτα, μάτια μου! Τίποτα δεν έγινε!

κ. Μυροφόρα: Αμάν, βρε μαμά! Προηγουμένως άρχισες να το λες! Πες τι θες να πεις! Που σε είπανε που έχετε το σπίτι το διώροφο!

κ. Ειρήνη: Α, ναι! Ήρθαν εκεί, και λέει... αυτός ο Βούλγαρος «εσείς» λέει *«ληστέψατε τους άλλους! Εκείνοι έχουνε μικρά σπίτια, και εσείς μεγάλο»* λέει. *«Τι ήσασταν, πρόεδρος ήσασταν; Τι ήσασταν και κάνατε τέτοιο σπίτι;»*! Και λέει ο άλλος στα ελληνικά, ο ντόπιος ο σλάβος, *«ίσα-ίσα, ήταν ο καλύτερος»* λέει *«άνθρωπος του χωριού μας! Βραβείο τον δώσαμε!»*. Και... σταμάτησαν!

κ. Μυροφόρα: Άσε, θα τα ρωτάω εγώ καλύτερα! Μαμά, τους φιλοξένησαν δηλαδή κάποιιοι εκεί στο χωριό; Ή πήγανε με το έτσι θέλω; Δεν ξέρει!

Κων/νος: Τις περιουσίες σας τις σεβάστηκαν; Και εσείς, κυρία Μυροφόρα, άμα έχετε ακούσει κάτι;!

κ. Μυροφόρα: Τις περιουσίες τι γίνανε; Τις σεβάστηκαν ή παίρνανε, κάναν πλιάτσικο;

Κων/νος: Ναι, αυτό! Αυτό ακριβώς!

κ. Μυροφόρα: Κάναν πλιάτσικο εγώ είχα ακούσει! Αλλά δεν ξέρω!

Κων/νος: Ναι, ναι, πείτε! Ό,τι έχετε ακούσει!

κ. Μυροφόρα: Ναι, εγώ...

Κων/νος: Δεν μας νοιάζει αν είναι διασταυρωμένο ή όχι! Να το ξέρετε αυτό!

κ. Μυροφόρα: Ναι, εγώ είχα ακούσει ότι κάναν πλιάτσικο! Αλλά προσπαθούσανε να πάρουνε πράγματα! Αλλά τώρα δεν μπορώ να σου πω τίποτα... Ποιος ήταν πρόεδρος τότε, θυμάσαι;

κ. Ειρήνη: Ο Νταλάκης!

κ. Μυροφόρα: Είδες, το θυμάται! Τότε, οι χωροφύλακες ήτανε στο χωριό;

κ. Ειρήνη: Όχι!

κ. Μυροφόρα: Όχι! Δεν υπήρχε Χωροφυλακή στο χωριό!

Κων/νος: Για τον πρόεδρο εγώ να κάνω άλλη μία ερώτηση! Αντέδρασε όταν μπήκαν οι Βούλγαροι στο χωριό σας;

κ. Μυροφόρα: Αντέδρασε ή έκανε μόκο;

κ. Ειρήνη: Δεν άκουσα! Καλός άνθρωπος ήτανε!

κ. Μυροφόρα: Με τη μαμά μου δεν υπάρχει περίπτωση, όλοι καλοί είναι! Ο νομάρχης ήρθε, κάποιιοι, έτσι μεγάλα κεφάλια, ήρθαν εκεί να δούνε;

κ. Ειρήνη: Και αν ήρθαν, εγώ...

κ. Μυροφόρα: Γερμανοί υπήρχαν τότε; Ή είχαν φύγει;

κ. Ειρήνη: Οι Γερμανοί πρέπει να ήτανε!

Κων/νος: Ο νομάρχης ενημερώθηκε μετά για το περιστατικό; Π.χ. για το ότι δείραν τον άντρα σας! Πήγε τα...

κ. Μυροφόρα: Το έμαθε ο νομάρχης;

Κων/νος: Ή... Ή ακόμη και οι Γερμανοί άμα το έμαθαν... το περιστατικό;

κ. Μυροφόρα: Οι Γερμανοί το έμαθαν, είμαι σίγουρη!

Κων/νος: Α, ναι, πείτε μας!

κ. Μυροφόρα: Α, αυτό! Ότι το έμαθαν οι Γερμανοί είμαι σίγουρη!

Κων/νος: Ξέρετε από ποιον;

κ. Μυροφόρα: Δεν ξέρω από ποιον, όχι! Δηλαδή δεν μπορώ να θυμηθώ! Μπορεί και να το είπε κιάλας, αλλά δεν μπορώ να το θυμηθώ εγώ!

κ. Ειρήνη: Εσύ από πού τα θυμάσαι;

κ. Μυροφόρα: Μου το 'λεγε ο μπαμπάς! Μου τα έλεγε ο μπαμπάς, εγώ πού τα ξέρω αυτά;! Αυτά που έλεγε ο μπαμπάς!

Κων/νος: Οι συγχωριανοί σας μήπως τους είχαν εκδηλώσει καμία υποδοχή στους Βουλγάρους, όταν έμαθαν ότι θα 'ρθουνε;

κ. Μυροφόρα: Κάναν υποδοχή; Τους κάναν υποδοχή;

κ. Ειρήνη: Ναι, αλλά πού να θυμάμαι!

κ. Μυροφόρα: Ε μαμά, δεκατέσσερα χρονών ήσουν, δεν ήσουν τέσσερα! Ολόκληρη κοπέλα ήσουν!

κ. Ειρήνη: Ναι, ολόκληρη κοπέλα...

κ. Μυροφόρα: Ε δεν θυμάσαι αν εκεί που μαζευτήκανε και...

Κων/νος: Παραδείγματος χάριν, κάνα γλέντι ή κάπως έτσι!

κ. Ειρήνη: Δεν θυμάμαι τίποτα!

κ. Μυροφόρα: Α! Λείπει και η αδερφή της, εκείνη ήταν αστέρι, όλα τα θυμότανε!

Κων/νος: Λοιπόν! Ε... Υπήρχαν στο χωριό σας οπλισμένοι βουλγαρόφρονες; Δηλαδή Έλληνες που ήτανε με τη μεριά των Βουλγάρων;

κ. Ειρήνη: Δεν ξέρω!

Κων/νος: Εσείς, κυρία Μυροφόρα;

κ. Μυροφόρα: Δεν γνωρίζω!

Κων/νος: Έχετε ακούσει; Όχι! Όταν έφυγαν οι Βούλγαροι από το χωριό, υπήρξαν άτομα που στενοχωρήθηκαν;

κ. Ειρήνη: Εγώ μικρό παιδί ήμουνα! Στα σπίτια τους δεν πήγαινα! Εγώ ήμουνα κάτω, αυτοί ήταν πάνω! Τι ξέρω 'γω τι έκαναν;!

κ. Μυροφόρα: Δεν άκουσες, βρε μαμά;! Εγώ τόσα άκουσα και τα λέω!

κ. Ειρήνη: Εσύ άκουσες, εγώ δεν άκουσα!

κ. Μυροφόρα: Ναι, εσύ ήσουν κουφή! Λοιπόν! Έχουμε τον... Έχουμε έναν συγγενή εκεί, ο οποίος είναι περίπου ογδόντα χρονών. Πιθανόν να έχει μνήμες! Εγώ θα κρατήσω το τηλέφωνό σου και αύριο θα πάω, αύριο θα πάω Φλώρινα!

Κων/νος: Α, ναι;! Ε...

κ. Μυροφόρα: Θα τον ρωτήσω! Αν έχει μνήμες, θα σου πω να πας στο Αμμοχώρι, να τον πάρεις συνέντευξη!

Κων/νος: Α, εντάξει, ναι, ναι, ναι! Ε άλλη ερώτηση! Υπήρξαν θύματα στο χωριό; Σκότωσαν κάποιον οι Βούλγαροι; Πέρα απ' τους ξυλοδαρμούς!

κ. Ειρήνη: Δεν άκουσα!

κ. Μυροφόρα: Σκότωσαν;

Κων/νος: Όχι! Γι' αυτό!

κ. Ειρήνη: Δεν άκουσα!

Κων/νος: Δεν υπήρξαν θύματα;! Και, τέλος, ο νομάρχης πώς φέρθηκε σε αυτούς που ξυλοκοπήσαν; Ας πούμε στον πατέρα σας!

κ. Μυροφόρα: Δεν έκανε τίποτα!

Κων/νος: Τίποτα, έτσι;!

κ. Μυροφόρα: Τίποτα, όχι!

Κων/νος: Ούτε...

κ. Μυροφόρα: Μάλιστα, ο πατέρας μου το είχε και ως... ε... παράπονο, κατά κάποιον τρόπο, γιατί και αυτός αντιστάθηκε! Εχθρός ήταν, έτσι δεν είναι;!

Κων/νος: Ναι!

κ. Μυροφόρα: Αλλά... Ποτέ, δεν ζήτησε ούτως ή άλλως ποτέ του τίποτα, αλλά και αυτά που έκανε δεν του αναγνωρίστηκαν! Δεν θυμάται κάτι, μια ιδιαιτερότητα!

Κων/νος: Ούτε για την περίθαλψή του ενδιαφέρθηκε ο νομάρχης μετά τον ξυλοδαρμό;

κ. Μυροφόρα: Όχι, όχι! Τίποτα!

Κων/νος: Τίποτα;! Μάλιστα! Έχετε να συμπληρώσετε κάτι άλλο; Οτιδήποτε θυμάστε να σας έχουν διηγηθεί σχετικά με τους Βουλγάρους και το χωριό;

κ. Μυροφόρα: Έχουμε κάτι να πούμε για τους... Θυμάσαι τίποτα για τους Βουλγάρους και το χωριό; Ε;

Κων/νος: Οτιδήποτε άλλο!

κ. Μυροφόρα: Κάτι; Ξέρω 'γω, στο σπίτι σου; Κάτι; Ή τον αδερφό σου αν κάναν κάτι;

κ. Ειρήνη: Τίποτα!

κ. Μυροφόρα: Τον μπαμπά σου, ξέρω 'γω, εσένα, την αδερφή σου;

κ. Ειρήνη: Η αδερφή μου και ο πατέρας μου έφυγαν! Πήγανε στη Φλώρινα! Δεκαπέντε μέρες μείνανε σε... σ' ένα σπίτι εκεί!

κ. Μυροφόρα: Δεν...

κ. Ειρήνη: Του Φίλιππα!

κ. Μυροφόρα: Καλά, εντάξει τώρα!

Κων/νος: Κάτι άλλο ίσως εσείς, κυρία Μυροφόρα;

κ. Μυροφόρα: Δεν ήμασταν και πολύ... ε... χρήσιμοι σ' εσένα, αλλά αυτά!

Κων/νος: Όχι, εντάξει! Εννοείται ό,τι παίρνουμε είναι χρήσιμο! Δεν έχετε, δηλαδή, να προσθέσετε κάτι άλλο;

κ. Μυροφόρα: Όχι, όχι! Εγώ αυτό που θυμόμουνα είναι ότι έριξε την αψίδα ο πατέρας μου, τους έκανε και θύμωσαν πάρα πολύ, έψαξαν, βρήκανε ποιός ήτανε και τον δείρανε! Αυτό!

Κων/νος: Άμα έχετε ακούσει άλλους να ξυλοκόπησαν; Κάποια ονόματα ή...

κ. Μυροφόρα: Όχι, δεν... Αυτά τα δύο κορίτσια που...

Κων/νος: Που πήγανε...

κ. Μυροφόρα: ...κάνανε, κρυφτήκαν στην αχυρώνα, τα 'βαλαν έξω φωτιά, για να βγούνε να...

Κων/νος: Να ασελγήσουν εν πάση περιπτώσει!

κ. Μυροφόρα: ...να ασελγήσουν, ακριβώς! Ε και ότι δεν σε... δεν σεβόντουσαν τις γυναίκες, όπως οι Γερμανοί! Ε ήτανε λίγο πιο φιλικοί οι Γερμανοί! Δίνανε κανονικά τις... Τέλος πάντων, αυτό ξέρω, ότι ήτανε πολύ πιο... ε... επιθετικοί, εχθρικοί, δεν ξέρω πώς να το πω, οι Βούλγαροι! Αυτό! Υπήρχανε άτομα τα οποία, εγώ απ' ό,τι άκουσα, και τους υποδέχτηκαν, και τους καλοδέχτηκαν!

Κων/νος: Ωραία, ναι! Δεν μας τα είπατε ούτε αυτά!

κ. Μυροφόρα: Αλλά... Αυτό, ναι! Αλλά δεν ξέρω ούτε ποια...

Κων/νος: Δεν ξέρετε ονόματα! Ναι, ναι!

κ. Μυροφόρα: Δεν μπορώ να θυμηθώ, γιατί, όταν τα διηγούνταν ο πατέρας μου, εγώ ήμουνα μικρή, και, εντάξει, δεν πολυτυπώθηκαν...

Κων/νος: Ναι, ναι, εννοείται!

κ. Μυροφόρα: ...στη μνήμη μου! Οπότε... Να μην θεωρηθούν ανακρίβειες, γι' αυτό και...

Κων/νος: Όχι! Οτιδήποτε θέλουμε απλώς να αναφέρετε, ναι!

κ. Μυροφόρα: Αυτό! Δεν έχω και τίποτα άλλο να πω! Ξέρω πάντως ότι ήτανε... έκανε αντίσταση ο μπαμπάκας μου [γέλια]! Μετά, πήγε στρατιώτης!

Κων/νος: Ωραία! Εγώ, σ' αυτό το σημείο, να σας ευχαριστήσω πολύ, και για τον χρόνο σας, και για τη βοήθειά σας! Να είστε καλά!

κ. Μυροφόρα: Και σύ να είσαι καλά!

Κων/νος: Ευχαριστώ πολύ!

(9)

Όνοματεπώνυμο: Κώστας Ν. - Θεοδώρα Ν.

Ημερομηνία: 18/05/2018

Ηλικία: 89 (15) - 87 (13)

Φύλο: Άρρεν - Θήλυ

Μόρφωση: Γ' δημοτικού - Β' δημοτικού

Επάγγελμα: Αγρότες

Κων/νος: Καλησπέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι φοιτητής στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Τα ονόματά σας;

κ. Θεοδώρα: Κώστας, και Θεοδώρα

κ. Κώστας: Κώστας

Κων/νος: Χάρηκα πολύ, κύριε Κώστα και κυρία Θεοδώρα! Κατ' αρχάς, να σας ευχαριστήσω που προσφερθήκατε να με βοηθήσετε με την εργασία μου, παραχωρώντας μου συνέντευξη. Κατά δεύτερον, να σας ενημερώσω πως, εφόσον το επιθυμείτε, θα παραμείνετε ανώνυμοι, ούτε θα κρατηθούν... και ούτε θα κρατηθούν αντίγραφα της συνέντευξής μας, όπου θα αναφέρονται τα ονόματά σας. Τρίτον, να ζητήσω την άδειά σας να μαγνητοφωνήσω τη συνέντευξή μας. Είστε σύμφωνοι;

κ. Κώστας: Ναι!

Κων/νος: Πολύ ωραία! Λοιπόν! Πρώτα απ' όλα, να μας πείτε την ηλικία σας!

κ. Κώστας: Ηλικία, το '29!

Κων/νος: Το '29, και;

κ. Θεοδώρα: Το '31!

Κων/νος: Το '31! Πολύ ωραία! Το επάγγελμά σας;

κ. Κώστας: Αγρότης!

Κων/νος: Αγρότης, και οικιακά;

κ. Κώστας: Το ίδιο!

κ. Θεοδώρα: Τι άλλο;

Κων/νος: Ωραία!

κ. Θεοδώρα: Ναι!

Κων/νος: Τη μόρφωσή σας;

κ. Θεοδώρα: Τίποτα!

Κων/νος: Τη μόρφωση, μόρφωση! Σχο...

κ. Θεοδώρα: Ούτε σχολείο δεν πήγαμε!

κ. Κώστας: Δημοτικό! Μέχρι τρίτη!

κ. Θεοδώρα: Όχι!

κ. Κώστας: Πιο μετά οι πολέμοι, σταμάτησαν, κλείσαν όλα!

κ. Θεοδώρα: Όχι! Δευτέρα τάξη, και ύστερα ήρθε η Ιταλία, και τα κόψανε! Δεν πήγαμε σχολείο.

Κων/νος: Ωραία!

κ. Θεοδώρα: Δεν πήγαμε!

κ. Κώστας: Ήρθε και ο πόλεμος αυτός στην Αλβανία!

Κων/νος: Λοιπόν! Ωραία! Να ξεκινήσουμε λοιπόν!

κ. Κώστας: Ναι!

Κων/νος: Ε απαντάει όποιος από τους δύο θέλει! Τι συνέβη τον Ιανουάριο-Φεβρουάριο του 1944; Ήρθαν στην περιοχή, και ειδικά στο χωριό σας, οι Βούλγαροι;

κ. Κώστας: Ήρθαν, κάτσαν...

κ. Θεοδώρα: Ήρθανε!

κ. Κώστας: ...λίγες μέρες!

κ. Θεοδώρα: Δέκα μέρες! Τόσο! Δεκαπέντε-δέκα μέρες!

κ. Κώστας: Όχι, τόσο, τόσο! Κάτσαν λίγες μέρες για...

κ. Θεοδώρα: Ζημία!

κ. Κώστας: ...προπαγάνδες. Κατάλαβες;! Ε... Μετά, άρχιζε να... Σύλληψη να κάνουνε! Ονόματα!

Κων/νος: Ωραία! Θυμάστε μήπως...

κ. Κώστας: Και μετά, βγήκαν μερικοί, ξέρεις τώρα, παρασύρθηκαν, πουλήθηκαν, αλλά όχι... Ο λαός στάθηκε καλά! Κατάλαβαν γιατί για πολιτικούς λόγους μπήκαν αυτοί. Προπαγάνδες!

Κων/νος: Ναι!

κ. Κώστας: Και φύγανε!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Κώστας: Αυτοί ερχόταν... Ο Όσβελντ ήταν φρούραρχος Γερμανός στη Φλώρινα.

Κων/νος: Πώς ήταν... Πώς λεγόταν ο φρούραρχος;

κ. Κώστας: Όσβελντ! Όσβελντ! Και... Και Βούλγαρους είχε μέσα εκεί. Σύμμαχοι ήταν βρε αυτοί, Γερμανοί-Ιταλοί-Βουλγάροι! Συμμαχία είχανε! Και ερχόταν εδώ, γύρευε κρέατα. Ο μπάμπια Χρήστος, ο πρόεδρος, δεν είχε μισθό! Καθάρεψε η Ελλάδα... Αλλά κράτησε το χωριό καλά! Να μη γίνει ζημία! Τον σπρώχναν, τον... Με τα όπλα, με τα πράματα, εκεί στο ηρώο. Ο κόσμος είχε...

κ. Θεοδώρα: Οι Γερμανοί!

κ. Κώστας: ...ο παραπάνω είχε φύγει πάνω, Λεπτοκαρυά! Φοβόταν! Και τους τακτοποιούσε, φεύγαν! Μετά λίγες μέρες, πάλι ερχόταν... για... για κρέατα, για πράματα! Αλλά κράτησε το χωριό μια χαρά ο χοντρός, αυτός ο πρόεδρος! Ούτε λεφτά είχε ούτε...

κ. Θεοδώρα: Το ποτάμι ήτανε γεμάτο...

κ. Κώστας: Ποιος δεν είχε εκείνο το...

κ. Θεοδώρα: ...στρατό!

κ. Κώστας: ...το πράμα τότες;!

Κων/νος: Το όν... Το όνομα του προέδρου ποιο ήτανε;

κ. Κώστας: Χρήστος!

κ. Θεοδώρα: Χρήστος!

Κων/νος: Το επίθετο;

κ. Κώστας: Δαλάκης!

κ. Θεοδώρα: Δαλάκης, Δαλάκης!

κ. Κώστας: Τώρα, εγγονός του είναι πρόεδρος. Πώς έρχεται το παιδί;

κ. Θεοδώρα: Πώς τον λένε, μα, τον πρόεδρο;

κ. Κώστας: Όχι...

κ. Θεοδώρα: Γιάννη, α;

Π.: Το παιδί το μικρό;

κ. Θεοδώρα: Όχι, ο μεγάλος!

κ. Κώστας: Ο πρόεδρος!

κ. Θεοδώρα: Ο πρόεδρος!

Π.: Γιάννη!

κ. Θεοδώρα: Α;

Π.: Γιάννη!

κ. Θεοδώρα: Γιάννη!

κ. Κώστας: Καλό παιδάκι! Δηλαδή, συνεχίζουν αυτοί την προεδρία. Έχουν μεγάλο σόι... Εκλογές που γίνεται, κερδίζει το παιδί! Κατάλαβες;!

κ. Θεοδώρα: Ε...

κ. Κώστας: Και άλλο τι να σου πω;

κ. Θεοδώρα: Ε κοίτα!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Θεοδώρα: Και το μάζεψαν όλο το χωριό. Ένας είχε φύγει αντάρτης, τον...

κ. Κώστας: Α!

κ. Θεοδώρα: Μας μαζέψαν μικροί-μεγάλοι!

κ. Κώστας: «Έχει... Έχει, έχει πάνω;». «Ε έχει» του λέει. Τι να... Λιγοστά παιδάκια φύγαν, παρασύρθηκαν, πάνε! Έρχεται ένας, του λέει... Ε... Ονό... Ονό... Ονόματα. «*Δημητριάδης Χρήστος;*». Βγαίνει ένας γέρος [γέλια]! Του λέει αυτός «όχι» του λέει! Του τραβάει, ξέρεις, το πιστόλι! «Όχι» του λέει! «*Το παιδί αυτό είναι νεαρό! Παιδί έφυγε! Πάνω είναι*».

κ. Θεοδώρα: Όλο το χωριό το μαζέψαν, μικροί-μεγάλοι! Έξω!

κ. Κώστας: Ήταν... Ήταν κάνα πέντε παιδάκια που είχαν φύγει πάνω, στο ΕΛΑΣ!

κ. Θεοδώρα: Μικροί ήτανε.

κ. Κώστας: Ελασίτες! Και ο γέρος αρχίζει του [γέλια]... Ο μπάρμπα Χρήστος ο Δημητριάδης!

κ. Θεοδώρα: Δεν ήξερε και ελληνικά ρε εκείνος! Ούτε ελληνικά ούτε...

κ. Κώστας: Και ερχόταν συνέχεια για κρέατα, για πράματα, αλλά έκατσε ο άνθρωπος... Δηλαδή, μπράβο! Εγώ τον θεωρώ, ήρωας ήταν τότες ο άνθρωπος αυτός! Ποιος το έκανε; Ποιος μπαίνει στο λούκι αυτό; Δηλαδή, ούτε λεφτά ούτε τίποτα! Καθάρεψε η Ελλάδα... Ιταλοί, Γερμανοί, Βουλγάρους! Αλλά ο άνθρωπος κράτησε το χωριό! Δεν είχαμε ζημία μεγάλη, όπως κάναν...

κ. Θεοδώρα: Οι Βουλγάροι!

κ. Κώστας: ...οι Βουλγάροι!

κ. Θεοδώρα: Κάναν οι Βουλγάροι, πολλή κάναν!

κ. Κώστας: Για! Ήταν, ήταν!

κ. Θεοδώρα: Ό,τι θέλεις!

κ. Κώστας: Προπαγάνδες!

κ. Θεοδώρα: Τρομοκρατία τους Βουλγάρους δεν τους...

κ. Κώστας: Άπαπα!

Κων/νος: Ωραία! Να σας ρωτήσω τώρα! Θυμάστε μήπως πόσοι ήταν αυτοί οι Βούλγαροι;

κ. Κώστας: Ε;

Κων/νος: Πόσοι ήτανε;

κ. Κώστας: Ε μια μονάδα ήτανε!

κ. Θεοδώρα: Δεν ήταν πολλοί!

κ. Κώστας: Ένας λόχος!

κ. Θεοδώρα: Δεν ήτανε πολλοί!

κ. Κώστας: Δεν ήταν!

Κων/νος: Τι εντύπ...

κ. Κώστας: Ήταν για προπαγάνδες στα χωριά!

Κων/νος: Ναι! Εδώ στο χωριό σας, τι εντύπωση σας είχαν κάνει; Τότε, ως παιδιά εσείς! Τι εντύπωση σας έκαναν;

κ. Θεοδώρα: Ε πήραν ένα-δυο... Ένα παιδί απ' το... Αυτό που το πήρανε, που το δέρνανε, το καίγανε... Κάναν ζημίες!

κ. Κώστας: Α! Οι Φλαμπουριώται!

κ. Θεοδώρα: Όχι, και απ' το Φλάμπουρο και απ' το Βαρθ... Ένα άλλο απ' το...

κ. Κώστας: Φέραν και τους εκτέλεσαν εδώ, δίχως να φταίν οι άνθρωποι!

κ. Θεοδώρα: Χωρίς τίποτα! Έτσι! Αν τον πιάναν...

κ. Κώστας: Πήγαν στο Φλάμπουρο, δήθεν του...

κ. Θεοδώρα: Τους σκότωσαν άνθρωπο!

κ. Κώστας: ...παρουσίασαν το ΕΛΑΣ τότες. Δήθεν... Ξέρεις εσύ τώρα! Και σύλλαβαν από 'κει έναν αγροφύλακα, τον πήραν, ήρθε και ο αδερφός του, και αυτός κοντά του, και αυτός...

κ. Θεοδώρα: Και άλλα τέσσερα... Δέκα άτομα σκότωσαν, τι λέει!

κ. Κώστας: Τους κλείσαν στο σχολείο! Βασανιστήρια!

κ. Θεοδώρα: Η καημένη η μαμά μου να κάνει...

κ. Κώστας: Ήταν, ήταν! Δηλαδή, που λέγαν οι γέροι, «*οι Βουλγάροι δεν είναι*» λέει...

κ. Θεοδώρα: Έχουνε κάτω...

κ. Κώστας: ...«*χριστιανοί! Μογγόλοι!*». Έτσι λέγαν!

κ. Θεοδώρα: Ε τι; Δεν ήταν άνθρωποι...

κ. Κώστας: Οι Γερμανοί... Τι να πούμε τώρα;! Και οι Ιταλοί! Δεν κάναν ζημιά!

κ. Θεοδώρα: Αυτοί κάναν! Αε κάναν! Μην τώρα...

κ. Κώστας: Αυτοί ήταν... άλλο πράμα!

κ. Θεοδώρα: Πήγαινε στο Φλάμπουρο να σου πούνε κάτι ιστορίες!

Κων/νος: Οι Βούλγαροι μίλησαν σε κατοίκους από το χωριό;

κ. Κώστας: Α;

Κων/νος: Οι Βούλγαροι μίλησαν σε κατοίκους από το χωριό σας; Είχαν επικοινωνία με κατοίκους από το χωριό σας;

κ. Κώστας: Είχε, είχε, είχε!

κ. Θεοδώρα: Είχε μαζί τους!

Κων/νος: Τι μπορεί να τους λέγαν;

κ. Θεοδώρα: Χόρευαν, κάμναν, αλλά φύγανε, τους διώξανε από ‘δω στα Μπίτολα! Διώχθηκαν!

κ. Κώστας: Παρασύρθηκαν και αυτοί, πουλήθηκαν! Και την πάτησαν! Κατάλαβες!;

Κων/νος: Άρα, με ποιο κριτήριο επέλεξαν σε ποιους να μιλήσουν; Πώς τους διάλεξαν;

κ. Θεοδώρα: Όλοι! Εκεί ήταν όλοι που μιλούσαμε και χό... Όργανα βάζανε στην πλατέα, χορεύανε οι Βούλγαροι!

κ. Κώστας: Α, ναι, στο ηρώο, πάνω!

κ. Θεοδώρα: Με τις γυναίκες που ήταν... Οι κομματικοί που ήταν, ας πούμε...

κ. Κώστας: Και παρουσιάστηκαν τα άτομα αυτά. Δηλαδή... Πώς να σου πω;

κ. Θεοδώρα: Το αυτό βε! Πώς το λένε; Που είναι η Ζωίτσα, πώς λέγεται αυτό;

κ. Κώστας: Και ύστερα, φύγανε!

κ. Θεοδώρα: Όλους τους...

Κων/νος: Θέλω να...

κ. Κώστας: Τους μάζεψαν!

Κων/νος: Στο χωριό σας, είστε όλοι ντόπιοι, όλοι Πόντιοι; Τι είστε;

κ. Θεοδώρα: Μισό! Αυτοί είναι ντόπιοι.

κ. Κώστας: Είναι παραπάνω ντόπιο χωριό.

Κων/νος: Άρα, οι Βούλγαροι μιλούσαν και στους δύο, και στους Πόντιους, και στους ντόπιους;

κ. Θεοδώρα: Δεν ξέραν οι Πό... Τι, δεν ξέρανε βουλγάρικα!

Κων/νος: Α! Άρα, μιλούσανε μόνο στους ντόπιους!;

κ. Θεοδώρα: Μόνο, μόνο τα εντόπια!

κ. Κώστας: Ναι!

κ. Θεοδώρα: Δεν μιλούσανε... Δεν μπορούσαν οι αυτοί... Δεν ξέρανε!

κ. Κώστας: Είχε, είχε! Συνεργάτες είχε!

κ. Θεοδώρα: Α; Δεν ξέρανε...

Κων/νος: Ωραία! Αυτό θέλω να πω! Μπράβο, ναι! Αυτό! Άμα είχανε συνεργάτες και... Ωραία!

κ. Θεοδώρα: Είχε! Ένας...

κ. Κώστας: Οι οποίοι κατάλειψαν την Ελλάδα!

κ. Θεοδώρα: Ένας ήτανε Έλληνας... Από πού ήταν εκείνος που... τους σκότωνε;

κ. Κώστας: Είχε μέσα από τη Δράμα εθελονταί!

κ. Θεοδώρα: Α, α, Δράμα!

κ. Κώστας: Δράμα... Οι οποίοι ξέραν ελληνικά! Έλληνες! Μακεδόνες! Ήταν αυτοί εθελονταί εκεί στη Δράμα. Και... Φανατισμό μεγάλο! Κατάλαβες;!

Κων/νος: Οι Βούλγαροι γενικά ήταν ευγενικοί ή όχι; Έτσι όπως τους θυμάστε εσείς.

κ. Θεοδώρα: Φοβόμαστε [γέλια]! Τώρα σου το λέω. Δεν μιλήσαμε με Βούλγαρο!

κ. Κώστας: Άπαπα!

κ. Θεοδώρα: Σ' αυτούς, στο καζάνι ήτανε. Σ' αυτούς.

κ. Κώστας: Ήρθαν σ' εμάς εφτά άτομα να κατοικούν. Ο ένας ήταν... Και αριστεροί είχε μέσα...

κ. Θεοδώρα: Ανακατεμένοι!

κ. Κώστας: ...και δεξιοί! Ένας, φύγαν από μέσα, και μας λέει «ακούστε». Αλλά πρώτα γύρεψαν τον ιδιοκτήτη, τον πατέρα μου. Ο πατέρας μου έλειπε Αμερική. Χρόνια εκεί! Του λένε... Δεν πίστευε! «Να» του λέει «τη σύσταση» η μάνα μου, «ορίστε»! Πίστεψε αυτός! «Ακούστε... Προσέξτε» λέει. «Εμείς είμαστε για προπαγάνδα» λέει. «Θα φύγουμε!».

κ. Θεοδώρα: Για φασαρία!

κ. Κώστας: «Βλέπουμε κάτι δικοί σας παρασύρθηκαν μέσα».

κ. Θεοδώρα: Εδώ λες; Οι Μπούγληδες βρε! Ο Γιάννης ήταν αντάρτης, ο...

κ. Κώστας: Α; Α, ναι, ναι!

κ. Θεοδώρα: Αυτός που έχει...

κ. Κώστας: «Εμείς θα... Σε λίγο καιρό φεύγουμε». Και όπως φύγαν!

κ. Θεοδώρα: Ο Μπόκτσερ, πώς τον λένε βε, τον Σόλτσα;

κ. Κώστας: Μπήκαν με τη βία αυτοί μες στην Ελλάδα εδώ, από τη Σερβία εδώ. Οι Σέρβοι είχαν...

κ. Θεοδώρα: Ουτ Μακεδόνι, ουτ τάμο!

κ. Κώστας: Ο Τίτος ήταν στο βουνό, επαναστάτης! Από εδώ μπήκαν... Την κατοικούσαν τη Σερβία οι Βουλγάροι. Σύμμαχοι ήταν με το Γερμανό.

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Κώστας: Και μπήκαν μέσα, για... ζημία να κάνουν! Παρασύρθηκαν ύστερα... Εσύ τώρα, ο ξένος είμαι, άμα μπεις μέσα, δεν έχεις γνωριμία, δεν μπορείς τίποτα! Αυτοί, μόλις είδαν γνωριμία είχαν, γνωρίστηκαν, φάνηκαν τα πράματα! Και σε χορούς και σε όλα! Φεύγαμε εμείς! Κατάλαβες;! Αυτό ήτανε!

κ. Θεοδώρα: Να Κότορι!

κ. Κώστας: Κάτσαν εδώ, ύστερα πήγαν στ' Α... στα Άλωνα! Γυρνούσαν για προπαγάνδα βρε στα χωριά!

Κων/νος: Άρα, τι ήθελαν εδώ ουσιαστικά οι Βούλγαροι;

κ. Κώστας: Ε;

Κων/νος: Τι ήθελαν εδώ οι Βούλγαροι;

κ. Θεοδώρα: Τώρα, δεν...

Κων/νος: Προπαγάνδα;

κ. Κώστας: Προπαγάνδα βε! Σύμμαχος ήταν με το Χίτλερ! Κατάλαβες;!

Κων/νος: Ωραία! Εδώ, τους κατοίκους του χωριού τους πίεςαν οι Βούλγαροι;

κ. Θεοδώρα: Όχι!

Κων/νος: Και αν ναι, πώς;

κ. Θεοδώρα: Α, τους π... Μερικοί τους δείρανε! Τον παπά Πάντσο...

κ. Κώστας: Α!

Κων/νος: Α, αυτό θέλουμε να μας πείτε!

κ. Κώστας: Τον παπά, τον...

κ. Θεοδώρα: Α! Κάτσε τώρα, εγώ θα πω για το παπά!

Κων/νος: Ωραία! Να μας πείτε τις ιστορίες τους!

κ. Θεοδώρα: Κοίτα! Ο παπάς...

κ. Κώστας: Τον παπά τον βασάνισαν!

κ. Θεοδώρα: ...έτσι κάθονται σ' εμάς! Ήταν αλλιώς...

Κων/νος: Ναι, αναλυτικά... Όσο πιο αναλυτικά γίνεται να μας τα πείτε!

κ. Θεοδώρα: Α, τότε σιγά! Αυτός... Ε δυο ήτανε μεγάλοι, δεν ξέρω πώς τους λέτε εσείς! Γκολέμι!

κ. Γ.: Αξιωματικοί!

κ. Θεοδώρα: Αξιωματικοί!

Κων/νος: Και τα ονόματα αυτών που...

κ. Θεοδώρα: Αυτός ο... Ράτκο, Ράτκο ο ένας...

κ. Κώστας: Βουλγάροι!

κ. Θεοδώρα: ...ο άλλος, δεν ξέρω πώς τον λέγανε τώρα, Μήτσο;

κ. Κώστας: Πάλι τον παράδωσαν... τον παπά! Πάλι...

κ. Θεοδώρα: Ε κοίτα! Και αυτός κάθονται τρώνε φύλλα, κόρι! Φύλλα που τρώμε. Και τα λένε εκείνοι τέτοιο... Κόρι;

κ. Γ.: Μπέτκα;

κ. Θεοδώρα: Α;

κ. Γ.: Μπέτκα;

κ. Θεοδώρα: Α! Και τρώνε, τρώνε... Και να η καμπάνα, χτυπάει ο παπάς! Εκεί κάθονται, κοντά στην εκκλησία.

κ. Κώστας: Κοντά στην εκκλησία!

Κων/νος: Πώς τον λέγαν τον παπά;

κ. Θεοδώρα: Παναγιώτη!

κ. Κώστας: Α... Παναγιώτη!

κ. Θεοδώρα: Παναγιώτη!

Κων/νος: Στο επίθετο;

κ. Κώστας: Ε...

κ. Θεοδώρα: Πώς λεγότανε; Χρή... Τον Χρήστο... Δεν το θυμάσαι; Και που λες...

κ. Κώστας: Χατζόπουλε!

κ. Θεοδώρα: Χατζόπουλος, α! Χατζόπουλος!

κ. Κώστας: Ο Χατζόπουλε!

κ. Θεοδώρα: Και που λες, χτυπάει η καμπάνα... Να, εμείς καθόμαστε έτσι όλη η οικογένεια, τριάντα άτομα ήταν! Μαζί τρία αδέρφια ήταν! Από εννέα μικρά είχαν! Αλλά εγώ τέτοια ήμουνα, τόση μεγάλη ήμουν. Και του λένε *«αυτή η καμπάνα τι τη χτυπάει έτσι;»* στον μπαμπά μου.

κ. Κώστας: Να βρούνε... πάτημα!

κ. Θεοδώρα: Και του λέει ο μπαμπάς μου *«ε πώς; Έτσι, να, ο παππούς μου...»*. Παπά είχαμε εμείς. Παπά.

κ. Κώστας: Παπά

κ. Θεοδώρα: Ζούσε ο παπάς. *«Έτσι, έτσι το ξέρω εγώ. Από μικρό παιδί πήγαινα, αυτός τη χτυπούσε την καμπάνα έτσι»* του λέει. *«Τώρα, θα πάμε εκεί να ιδούμε»*. Ε σηκώθηκαν, πάνε τώρα στον παπά. Το βλέπουν τον παπά εδώ κάτι άτομα, πέθαναν τώρα, να το δέρνουν, το κάνουν κομμάτια!

κ. Κώστας: Τον τραβάν απ' τα γένια! Άσε!

κ. Θεοδώρα: Α! Τον παπά!

κ. Κώστας: Κακό πράμα!

κ. Θεοδώρα: Ο παπ... Ο πατέρας μου το παίρνει τον παπά... Κάτι άλλοι τα...

κ. Κώστας: Τα ευαγγέλια!

κ. Θεοδώρα: ...τα ευαγγέλια να του τα πετάνε! Και του λέει *«ντροπής πράματα που κάνετε! Αυτά είναι χριστιανικά!»*, δεν τα λέω καλά, δεν μπορώ να τα λέω καλά, *«αυτά είναι χριστιανικά, δεν είναι κάτι κομματικά στην εκκλησία να κάνουμε! Κρίμα είναι*

αυτά που τα κάνετε!» του λέει ο πατέρας μου. Και αυτοί, οι αξιωματικοί, τίποτα, δεν μιλούσανε! Και που λες... Άλλοι τον χτυπούσαν, όχι αυτοί που πήγαν οι αξιωματικοί! Τους... Το γλύτωσαν τον παπά! Τον πήραμε τον παπά, πήγε ο πατέρας μου, έσφαξε μια προβατίνα, τον έβαλε... Σου λέω δεν είχε γιατρούς! Πού να βρεις; Τον βάλαν σε δέρμα. Μαύρο τον κάναν τον παπά από ξύλο!

κ. Κώστας: Πολύ ξύλο!

Κων/νος: Γιατί τον δείραν όμως τον παπά;

κ. Θεοδώρα: Γιατί;! Γιατί...

κ. Κώστας: Ε...

κ. Θεοδώρα: ...δεν έψαλε βουλγάρικα! Πού θα ξέρει βουλγάρικα;! Πες μου τώρα! Α;!

κ. Κώστας: *«Άμα τα ξέρω»* του λέει *«θα τα πω! Δεν ξέρω»*. Ο παπάς... σε όλα συμφωνούσε!

κ. Θεοδώρα: Δεν ξέρει! Αφού του λέει... Να, και ο παππούς μου δεν μπορούσε ελληνικά, επειδή εκείνα τα χρόνια πήγε Ινστανμπούλ, πώς λέγεται, εκεί έγινε παπάς ο παππούς μου. Αλλά, σιγά-σιγά...

κ. Κώστας: Στην... Τουρκία!

κ. Θεοδώρα: ...λίγο έμαθε ελληνικά...

Κων/νος: Στην Κωνσταντινούπολη

κ. Κώστας: Στην Κωνσταντινούπολη!

κ. Θεοδώρα: ...δεν μπορούσε να τα μάθει τα ελληνικά! Και αυτός ο παπάς πολύ τράβηξε, πολύ τον δείραν τον παπά...

κ. Κώστας: Εμ!

κ. Θεοδώρα: ...γι' αυτό το πράμα! Οι Βούλγαροι!

κ. Κώστας: Και δεν κάναν ζημία όμως, μετά που έληξε η υπόθεση.

κ. Θεοδώρα: Οι Πόντιοι δεν κάναν τίποτα!

κ. Κώστας: Όχι! Δεν μπορούσαν!

κ. Θεοδώρα: Και ένας άλλος...

κ. Κώστας: Άλλοι άμα ήταν, θα σκότωναν!

κ. Θεοδώρα: Δύο-τρία άτομα πολύ ξύλο φάγαν! Στο είπε αυτή... Το είπε η Νίτσα αυτό;

Κων/νος: Μπορείτε να μας πείτε τα ονόματά τους;

κ. Θεοδώρα: Τίνος το όνομα;

Κων/νος: Των ατόμων που δείραν οι Βούλγαροι!

κ. Κώστας: Ε τον...

Κων/νος: Πέρα... Ο παπάς ήταν ο ένας;

κ. Θεοδώρα: Ο παπάς και ο Γιώργος...

κ. Κώστας: Ο αγροφύλακας ο Χρήστος

κ. Θεοδώρα: Χρήστος

Κων/νος: Το επίθετο;

κ. Κώστας: Α, το επίθετο πώς λέγονται;

κ. Θεοδώρα: Αμά ο Χρήστος, αυτή της ο πατέρας...

κ. Κώστας: Μακρ...

κ. Θεοδώρα: Ντα Μακρ... Όχι!

κ. Κώστας: Μακρούλης ήταν ο πατέρας του.

κ. Θεοδώρα: Ο Μίμης πώς λέγεται;

κ. Γ.: Ποζατζίδης!

κ. Θεοδώρα: Μποζατζίδης, α!

κ. Κώστας: Του Μποζατζίδη!

κ. Θεοδώρα: Χρήστο Μποζατζίδης!

κ. Γ.: Ποζατζίδης!

κ. Θεοδώρα: Ήτανε αγροφύλακας.

κ. Κώστας: Αγροφύλακας ήτανε.

κ. Θεοδώρα: Και 'κείνος έφαγε ξύλο! Και ένας άλλος...

κ. Κώστας: Πω ρε! Πώς δεν τράβηξαν;!

κ. Θεοδώρα: Και της... Πάλι του παπά... Ένας ανεπιός του παπά!

Κων/νος: Το όνομά του το θυμάστε;

κ. Θεοδώρα: Γιώργο πάλι; Γιώργο; Κάτσε, Μήτσο να...

κ. Κώστας: Α! Γιώργος... Πώς λεγόταν το επίθετο αυτουνού; Α;! Σου...

κ. Θεοδώρα: Α;

κ. Κώστας: Χατζοπουλαίοι;

κ. Θεοδώρα: Πώς; Από ποιο σόι ήταν αυτός; Μήτσο; Έχει Σαλονίκη για...

κ. Κώστας: Η αδελφή του ήταν! Του παπά αδελφή του είναι η...

κ. Θεοδώρα: Ε αδελφή, αλλά πώς λεγόταν το σόι του αυτό; Δεν ξέρω! Δεν θυμάμαι!

Κων/νος: Εντάξει!

κ. Θεοδώρα: Αυτός που είναι του... Είχε ο Γιώργος... Γιώργο τον λεν εκείνον;

κ. Κώστας: Δεν ξέρω!

κ. Θεοδώρα: Που έχει τη μια κόρη βε τη... Της Αφρούλας θα ξέρει, ποιος ξέρει; Με το πατέρα...

κ. Κώστας: Και αυτός έφυγε!

κ. Θεοδώρα: Με τον μπαμπά του μαζί...

κ. Κώστας: Πώς δεν τράβηξαν σκανδάλη;! Αλλά δεν κάναν ζημία όμως!

Κων/νος: Ε όλ... όλους αυτούς γιατί τους δέρνανε;

κ. Κώστας: Για μίσος...

κ. Θεοδώρα: Γιατί δεν... Να!

κ. Κώστας: ...έχουμε αναμεταξύ μας, δεν μπορούσαμε να...

κ. Θεοδώρα: Γιατί δεν ξέρουν ελληνικά! Βουλγάρικα!

κ. Κώστας: ...βρούμε, τώρα τη πατήσαμε!

κ. Θεοδώρα: Και εμείς δεν ξέραμε, ας ήμασταν Βούλγαροι! Δεν ξέραμε να μιλάμε!

κ. Κώστας: Οι οποίοι εγκατάλειψαν την Ελλάδα αυτοί! Φύγαν όλοι! Τέρμα!

κ. Θεοδώρα: Κοίτα! Αφού και εμείς δεν μπορούσαμε να συνεννοηθούμε!

κ. Κώστας: Μας είπε το παιδί απ' τη Σόφια.

κ. Θεοδώρα: Αλλιώς μιλούσαν εκείνοι, αλλιώς εμείς!

κ. Κώστας: Χρυσό παιδί, μορφωμένο παιδί! Όταν χτυπήθηκαν με το Φλάμπουρο, που σύλληψαν τα παιδιά εκεί, ξέρεις τι μας είπε; Αυτοί που ήταν οι φασίστες του Μπόρις, τον βασιλιά, αμέσως, τάκα-τάκα, οπλίθηκαν να τρέχουν!

κ. Θεοδώρα: Λέλε!

κ. Κώστας: Ένας λοχίας, Λούμπεν λεγόταν, απ' τη Σόφια, μορφωμένο παιδί, έκατσε, άρχισε να βλέπει καλά! Και φωνάζει τον αδερφό μου, τέσσερα αδέρφια ήμασταν εμείς, σου 'πα! «*Τράικο*» του λέει «δεν κάνει αυτά τα πράματα που κάνουν» λέει. Αυτός δήθεν τα παπούτσια άλλαζε, δεν μπορούσε να φορέσει, για να παραμείνει! «*Θα ακούσετε αργότερα τι μας είναι αυτοί οι άνθρωποι απ' το βουνό*», που ήταν το ΕΛΑΣ. «*Αυτοί είναι καθαροί άνθρωποι*» λέει. «*Πατριώτες*» λέει. Α!

κ. Θεοδώρα: Αυτός κομμουνιστής ήτανε [γέλια].

κ. Κώστας: Άνηκε στο... αριστερό πράμα ο άνθρωπος!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Κώστας: Λούμπεν! Ε ύστερα, όταν ήρθαν, να τους περιποιείται! Κατάλαβες;!

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι, ναι!

κ. Κώστας: Καμουφλάρει τα πράματα!

Κων/νος: Ναι!

κ. Κώστας: Αυτός ήταν αριστερός! Α, τι γινόταν!

κ. Θεοδώρα: Ε τι γινότανε!

κ. Κώστας: Εεε! Αλλάζουν οι φάσεις...

κ. Θεοδώρα: Κοίτα! Να το βάλουν στο τραπέζι, να το καίνε ένα παιδί, χωρίς τίποτα το καημένο!

Κων/νος: Πώς το λέγανε;

κ. Θεοδώρα: Δεν το ξέραμε... Ξένο παιδί! Το σου ζανεσόα... Σου βλετσκάσατ τε!

κ. Κώστας: Ααα!

κ. Θεοδώρα: Ουτ τέα μπέ...

κ. Κώστας: Τον... Τάκη!

κ. Θεοδώρα: Ουτ τέα μπέσε τόι;

κ. Κώστας: Αυτός ήταν Ηπειρώτης! Αγαπούσε μια κοπέλα στο...

κ. Θεοδώρα: Για τίποτα, α!

κ. Κώστας: ...στην Κολχική. Αντάρτης ήταν. Αλλά...

κ. Θεοδώρα: Δεν ήταν αντάρτης μπε!

κ. Κώστας: Καθηγητής... Καθηγητής ήτανε. Μορφωμένο παιδί!

κ. Θεοδώρα: Δεν ήταν αντάρτης!

κ. Κώστας: Έκαμνε οργανώσεις. Κατάλαβες;!

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι!

κ. Κώστας: Το παιδί αυτό, μπήκαν οι Βουλγάροι μέσα στην Κολχική...

κ. Θεοδώρα: Κολχική!

κ. Κώστας: ...για άχυρα, για χόρτα για τα ζώα. Η πεθερά του δεν τον αρ... αλλά αγαπούσε τη κόρη του. «Φύγε, θα μας κάψεις το σπίτι! Φύγε απ' το...». Τα χρειάστηκε, σου λέει «θα με παραδώσει τώρα αυτή!».

κ. Θεοδώρα: Α, έφυγε, και χορτά...

κ. Κώστας: Την αμολάει! Φεύγει απ' το σπίτι. Άι, άντε! Αλλά τα έχασε όμως! Αβέ τράβα στο βουνό εκεί! Η Κολχική στο βουνό είναι!

κ. Θεοδώρα: Από 'δω...

κ. Κώστας: Τράβα εις απάνω!

κ. Θεοδώρα: Από 'δω ήρθε το παιδί.

κ. Κώστας: Έπεσε στον κάμπο. Και να τον κυνηγάν με τ' αλόγατα! Και χιό... χιόνι είχε! Να τον κυνηγάν με τ' αλόγατα, εδώ πέρασε, στα σύνορα τα δικά μας. Και το πιάσαν οι Γερμανοί στη διασταύρωση Σιταριά!

κ. Θεοδώρα: Α! Σιταριά τον επιάσαν!

κ. Κώστας: Ερχόταν Γερμανοί φάλαγγα από τη Βεύη!

κ. Θεοδώρα: Γιατί έφευγε...

κ. Κώστας: Τον πλάκωναν εκεί, τον πιάνουν! Κάναν μάχη!

κ. Θεοδώρα: Δεν του το δίνουν οι Γερμανοί!

κ. Κώστας: Ήθελαν να χτυπηθούν! Δεν το δίνουν οι Γερμανοί! Με το ζόρι το πήρανε. Ω ρε παιδί μου, τι έπαθε!

κ. Θεοδώρα: Το καημένο, μη λέτε!

κ. Κώστας: Αλλά! Είχε οργανωμένα παιδιά στο ΕΛΑΣ από εδώ.

κ. Θεοδώρα: Α! Να μη δείτε τέτοια πράγματα!

κ. Κώστας: Μόλις τον είδαν ότι στο Σούτκαρ μέσα, στο καφενείο, «α!» σου λέει! Τα χρειάστηκαν! Αλλά δεν μολόγησε, δεν είπε κάποιο όνομα. Σου λέει «τη πάτησα!».

κ. Θεοδώρα: Δεν ήταν αντάρτης, Κώστα!

κ. Κώστας: Αντάρτης ήταν! Καθηγητής!

κ. Θεοδώρα: Δεν πιστεύω! Δεν πιστεύω!

κ. Κώστας: Έκαμνε οργανώσεις, κατάλαβες;! Αυτός τι έκανε; Ξύλο, ξύλο, βασανιστήρια, και να το δέσουν ζωντανό με σύρματα, και να το σέρνει το άλογο...

κ. Θεοδώρα: Και να το καίνε, με σίδερο να το καίνε! Λέλε!

κ. Κώστας: Στο κάμπο να το τραβάν, στα χωράφια, και του...

Κων/νος: Οι Βούλγαροι αυτό έτσι;

κ. Κώστας: Βούλγαροι!

κ. Θεοδώρα: Οι Βούλγαροι!

κ. Κώστας: Και το σφάζαν βρε... σαν τραγί! Το βάλαν σ' ένα βούρκο μέσα! Χώστον μέσα!

κ. Θεοδώρα: Ξέρεις πού, Γιώργο;

κ. Κώστας: Το βρήκανε...

κ. Θεοδώρα: Ξινό νερό δεν έχουμε πάνω;!

κ. Κώστας: Καλό παιδί! Μόλις τον είδε ένας, «λέλε» σου λέει! «Πάμε!».

κ. Γ.: Τον θάψαν μες στη λάσπη και τον σφάζαν;

κ. Θεοδώρα: Το σφ... Όχι βε, από 'δω! Το... Πέθανε εκεί!

κ. Κώστας: Το πνίζαν βρε...

κ. Θεοδώρα: Α βρε το κάψανε, ρε Γιώργο!

κ. Κώστας: ...με τα σύρματα! Το δέσαν απ' το... το άλογο...

κ. Θεοδώρα: Α ρε το κάψανε με σίδερα και με...

κ. Κώστας: Παλληκάρι αλλά γερό! Καβάλα αυτός απάνω, και να το τραβάει το άλογο! Να το σέρνει! Πάπαπαπα!

κ. Θεοδώρα: Και μετά, που λες, το... του Σόλτσα ο μπαμπάς το καρφώσανε, δεν ξέρω ποιος, και το πήραν το Γιάννη! Ιβάνε νε όζα;!

κ. Κώστας: Ποιον;

κ. Θεοδώρα: Σόλτσα γκου ζέα...

κ. Κώστας: Ααα!

κ. Θεοδώρα: ...Μπογάριτε! Και 'κείνος ξύλο έφαγε!

κ. Κώστας: Έναν [γέλια]...

Κων/νος: Πώς τον λέγαν αυτόν;

κ. Κώστας: Νικολαΐδης Γιάννης ήτανε! Ε πέθανε.

κ. Θεοδώρα: Α! Ο γιός του, να, είναι εδώ!

κ. Κώστας: Βιβλιοπωλείο που είχε... Το βιβλιοπωλείο βρε;! Έχει... Βιβλιοπωλείο δεν είχε ο πατέρας του;

κ. Θεοδώρα: Κοντά του κάθεται, κοντά του!

κ. Κώστας: Αυτό το παιδί δούλευε μέσα στο ΕΛΑΣ.

κ. Θεοδώρα: Αυτός ήτανε αντάρτης, ήτανε! Ήταν αντάρτης!

κ. Κώστας: Του το παραδίνει στους Βουλγάρους.

κ. Θεοδώρα: Κάποιος το παράδωσε βε!

κ. Κώστας: Στο προαύλιο, πότιζε τα αγελάδια του. Νταπ, το γραπώνουν.

κ. Θεοδώρα: Οι Βουλγάροι...

κ. Κώστας: Βουλγάροι!

κ. Θεοδώρα: ...πώς κάναν, σαν τα σκυλιά! Ίδια σαν τα σκυλιά!

κ. Κώστας: «Σούμκαρ, σούμκαρ, σούμκαρ, σούμκαρ»... Σούμκαρ λεγόταν...

κ. Θεοδώρα: Σούμκαρ λεγόταν!

κ. Κώστας: ...αντάρτη! Το μαγκώνουν και του... μπαίνουν μέσα! Το βάζουν στο καφενείο, το κλείνουν. Δεν τον πείραξαν! Βρε εδώ, βρε εκεί, οι γέροι τρέξαν!

κ. Θεοδώρα: Ε τρέξαν...

κ. Κώστας: Εδώ, εκεί, ε... Ε να γλυτώσουν το παιδί!

κ. Θεοδώρα: Οι γέροι ήταν απ' το πόλεμο, γι' αυτό το γλύτωσαν!

κ. Κώστας: Και... Δεν το πείραξαν, το απόλυσαν! Δρόμο!

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Κώστας: Έφυγε!

κ. Θεοδώρα: Μα ρε να του δώσαν λίγο ξύλο!

κ. Κώστας: Έφυγε!

κ. Θεοδώρα: Έφαγε και ξύλο! Έφαγε!

κ. Κώστας: Σου λέει «δεύτερη φορά άμα με βάλουν στο χέρι...

κ. Θεοδώρα: Τζομ!

κ. Κώστας: ...θα με καθαρίσουν!». Και από τότες, έγινε ελασίτης το παιδί, του Λάζου ο πατέρας. Τι έκανε αυτός;

κ. Θεοδώρα: Κατάστρεψε τη...

κ. Κώστας: Στο ΕΛΑΣ πολέμησε το παιδί! Νεστόριο έχει κοιμηθεί... Μου έλεγε ιστορίες, ε, ε, ε!

κ. Θεοδώρα: Αθήνα!

κ. Κώστας: «Μας μπλόκαραν στο Νεστόριο» λέει «απάνω οι Γερμανοί. Εγώ τι κάνω; Για να φύγω προς το Κοτύλι πάνω, θα με πυροβολήσουν, θα με σκότωναν». Και μπαίνει... Εμείς είχαμε στρατόπεδο εκεί, στον Αλιάκμονα κάτω, που είναι η γέφυρα. Ένας νερόμυλος εκεί. Μπαίνει μέσα στο μυλωνά και του λέει... Έκαμνε αλεύρια. Δήθεν μυλωνάς!

κ. Θεοδώρα: Μυλωνάς!

κ. Κώστας: Μπήκαν μέσα οι Γερμανοί... Δρόμο, φύγανε!

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Κώστας: Μόλις φύγαν, αυτός την αμόλησε προς το... Πεύκο, πέρα, Γαύρος! Και μετά, ύστερα, ήρθε η παράδοση του ΕΛΑΣ! Να παραδώσουν τα όπλα!

κ. Θεοδώρα: Αθήνα πήγε αυτός βε, τι μιλάς;!

κ. Κώστας: Κρα... Κρατίδιο έγινε ε! Παραδόθηκε το κράτος, ε είναι κράτος! Αν πούνε οι... το Σύνταγμα να παραδώσουν τα όπλα. Ποιοι παράδωσαν, φύγαν ελεύθεροι, σπιτάκια τους! Μερικοί δεν τα παράδιναν! Και στο καράβι... Γιούρα, Μακρόνησο! Τότες, ο Άρης Βελουχιώτης απ' τη Λαμία, μόλις είδε, ε στενοχωρήθηκε ο άνθρωπος. Αυτός έφυγε...

κ. Θεοδώρα: Μαζί ήτανε με τον Σόλτσα αυτοί!

κ. Γ.: Πες μου λίγο! Εσείς δεν είχατε στο σπίτι σας, στο πατρικό... Στο σπίτι, δεν είχατε Βουλγάρους που μένανε; Που το είχανε κάνει...

κ. Θεοδώρα: Α, ναι!

κ. Κώστας: Ε είχαμε! Είχαμε εφτά άτομα!

κ. Γ.: Αυτοί τι ήταν;

κ. Κώστας: Α;

κ. Γ.: Τι ήταν αυτοί;

κ. Κώστας: Σου λέω, Βούλγαρος κομμουνιστής, αριστερός!

κ. Θεοδώρα: Δεν ξέρουν! Ανακατεμένοι ήταν αυτοί, τι;!

κ. Κώστας: Αυτοί οι φασίστες που ήταν, αμέσως, τάκα-τάκα και δρόμο! Φύγαν! Αυτός παράμεινε. Σου λέει... Δηλαδή... «*Τι αν ίσε μπράικια*» βέλε. «*Μας είναι αδέρφια αυτοί*». Ωωω! Τότες καταλάβαμε εμείς ότι... είναι αλλιώς [γέλια]. Ήταν ανακατεμένοι! Και μετά, που λες, ε...

κ. Θεοδώρα: Για το Σόλτσα λέει. Α! Τόσο και... Και ένα κεφά... Ένα... «*Ε μπούναρ γκλάιτσεκ με*» βέλε. «*Κι τι α τέπατ*» βέλε.

κ. Γ.: Ποιον;

κ. Θεοδώρα: Ε αυτός ο Σόλτσας έτσι έλεγε [γέλια]!

κ. Κώστας: Α, λέλελε! Άτιμη πάστα πάντως! Οι Γερμανοί τραγόταν, οι Ιταλοί! Α!

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Κώστας: Αλλά αυτοί ήταν! Στο ψαχνό τρέχαν!

Κων/νος: Στο χωριό σας, δηλαδή, σκότωσαν πόσα άτομα οι Βούλγαροι;

κ. Θεοδώρα: Μωρέ δεν ξέ... Δεν θυμάμαι τώρα, μικρή ήμουν!

Κων/νος: Εκτός από τον... Τάκη που αναφέρατε;!

κ. Θεοδώρα: Δεν σκότωσαν στο χωριό μας. Απ' το...

κ. Κώστας: Α... Σκό... Σκότωσαν Φλαμπουριώται!

κ. Θεοδώρα: Φλαμπουριώται και αυτό το... το ξένο παιδί!

Κων/νος: Α!

κ. Κώστας: Σύλλαβαν εκεί...

Κων/νος: Στο χωριό σας, δηλαδή, δεν σκότωσαν άτομα;

κ. Θεοδώρα: Όχι, άτομα δεν...

κ. Κώστας: Δεν...

Κων/νος: Μόνο δείρανε;!

κ. Θεοδώρα: Μόνο δείρανε, δεν σκοτώσανε!

κ. Κώστας: Δείραν... Βασανιστήριο! Και αυτόν τον εντόπιο, που σου λέω...

κ. Θεοδώρα: Έφαγε ξύλο και αυτός!

κ. Κώστας: ...έφαγε ξύλο, αλλά τον γλύτωσαν.

κ. Θεοδώρα: Επειδής ο πατέρας του ήτανε... Ξέρω; Να βόε μπε σου...

κ. Κώστας: Ε στην...

κ. Θεοδώρα: Δεν ξέρω! Έουα, ήταν...

κ. Κώστας: ...Τουρκία, Μικρασία!

κ. Θεοδώρα: Λοχία ήτανε, κάτι;! Γλύτωσε! Σαν να...

κ. Κώστας: Μεσολάβησαν!

Κων/νος: Ποιος ήταν αυτός είπαμε;

κ. Θεοδώρα: Ο Σόλτσας ήτανε. Όχι, του Γιάννη... Ο Γιάννης ο...

κ. Γ.: Νικολαΐδης!

κ. Θεοδώρα: ...Νικολαΐδης!

κ. Κώστας: Ο Νικολαΐδης ήτανε!

κ. Θεοδώρα: Ε αυτός γλύτωσε.

κ. Κώστας: Ε ήταν άτιμα... Οι Γερμανοί όχι τόσο! Τους τύλιγε ο χοντρός ο πρόεδρος! Ντρούγκου ντρούγκου ντρούγκου, α, δρόμο! Έρχεται σ' εμάς, «Θανάση;». «Τι είναι;» του λέει στη μάνα μου. Στο ηρώο καθόμασταν.

κ. Γ.: Ο παπάς πώς γλύτωσε;

κ. Κώστας: Α;

κ. Γ.: Ο παπάς πώς γλύτωσε;

κ. Θεοδώρα: Ε πήγε ο μπαμπάς μου, τι σου λέω;! Πήγε...

κ. Γ.: Ο πατέρας σου τον γλύτωσε;

κ. Θεοδώρα: Ο πατέρας μου το γλύτωσε! Ε δεν σκό...

κ. Κώστας: Ε όμως το βασάνισαν τώρα!

κ. Θεοδώρα: Να του γράψουν έτσι και να το δέρνουνε το Χατζόπ... το...

κ. Κώστας: Και τον παπά και το Χρήστο, τον αγροφύλακα!

κ. Θεοδώρα: ...οι Ταφρόβας, α!

κ. Κώστας: Έτσι σ' αυτόν...

κ. Θεοδώρα: Να κάνουν κύκλο και να το δέρνουν!

κ. Κώστας: Ποιος;! Άπαπα!

κ. Θεοδώρα: Ε τώρα! Ύστερα, χώρισαν οι Βουλγάροι.

κ. Κώστας: Δεν φταίγανε! Τους παράδωσαν...

κ. Θεοδώρα: Δεν είναι δικιά μας ράτσα! Που έλεγε ο μπαμπάς μου «πουτάνας γιοί»!

κ. Κώστας: ...που λέμε, προδότη! Και όμως κατάλειψαν την Ελλάδα, σβήσαν!

κ. Θεοδώρα: Δεν έρχε... Απ' αυτή ράτσα δεν είμαστε, να το ξέρετε!

κ. Κώστας: Κατάλαβες;!

κ. Θεοδώρα: Αλλιώςτικός κόσμος είναι! Όταν μου λεν απ' τη Βουλγαρία, εγώ, και να με κρεμάσουν, δεν λέω καλό!

κ. Κώστας: Όχι! Οι παραπάνω ήταν απ' τη Δράμα! Χρήστος λεγόταν...

κ. Θεοδώρα: Εκείνοι παλί!

κ. Κώστας: ...και καθόταν στο βενζινάδικο απάνω, στο παλιό σπίτι στην οικογένειά της.

κ. Θεοδώρα: Ου κούικια μπέσε.

κ. Κώστας: Και ελληνικά! Ε...

κ. Θεοδώρα: Έλληνας θα ήτανε!

κ. Κώστας: Εθελοντής ήτανε. Πάπαπα, άτιμη πάστα ο πούστης! Δηλαδή, όλη νύχτα βαρούσε! Ω! Μάικατα ρε!

κ. Θεοδώρα: Είχε το Σούτκαρ εκεί για να... τους δέρνει. Να τσιρίζει όλο το χωριό! Εκείνο το παλιό σχολείο...

κ. Κώστας: Αλλά μπράβο σ' εκείνο...

κ. Θεοδώρα: ...όλο αίματα ήτανε, όλο! Όλα στους τοίχους...

κ. Κώστας: ...σ' εκείνο το παιδί απ' την Ήπειρο, δεν παράδωσε ονόματα! Οι οποίοι τους ήξερε! Οργανωμένοι!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Κώστας: Παιδιά, νεολαία! Εκεί, τον βασανίσαν γερά, δεν είπε ονόματα! Αντάρτης ο Χριστοβίτσης, κάτι άλλοι που ήταν, μόλις τον είδαν βόλτα εκεί, μόλις τον... τον γνώρισαν «α!» σου λέει «*τόρα θα μας σβήσει αυτός!*». Δεν παράδωσε όνομα. Μπράβο!

κ. Θεοδώρα: Και για... για τους Γερμανούς...

κ. Κώστας: Τάκης λεγόταν!

κ. Θεοδώρα: Πες του πώς σας φύλαγαν οι Γερμανοί!

κ. Κώστας: Γερό παιδί, καλό παιδί!

κ. Θεοδώρα: Για τους Γερμανούς [γέλια]...

κ. Κώστας: Το φέραν εδώ, ω, στην πλατέα αυτή, τι του κάναν οι Βουλγάροι! Το πήραν... Πώπω! Τι πράμα, βρε παιδί;!

κ. Θεοδώρα: Γκερμάνετς άκου α μπετσουάσε! Να βράτα κου βιστόια, κούι μπέα, Μπουγάριτε ή...

κ. Κώστας: Α!

κ. Θεοδώρα: Γκερμάντσι μπε;

κ. Κώστας: Α! Άλλο ήταν αυτό! Στο... Αλβανικό Πόλεμο!

Κων/νος: Α! Είναι πιο πριν! Εντάξει!

κ. Κώστας: Ναι!

κ. Θεοδώρα: Έλληνας ήτανε;! Όχι μπε!

Κων/νος: Ναι, αλλά ήτανε...

κ. Θεοδώρα: Γκερμάντσε, νε μπέσε Γκερμάντσε;

κ. Κώστας: Όχι βρε! Ήταν... μέραρχος!

κ. Θεοδώρα: Ααα!

κ. Κώστας: Στο σπίτι μας!

κ. Θεοδώρα: Ααα!

κ. Κώστας: Είχαμε το σπίτι ξακουστό, στην πλατέα, ωραίο! Αμερικάνικο! Ξέρεις τώρα!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Κώστας: Αμέ [γέλια]! Τα... Τα παιδιά...

κ. Θεοδώρα: Δεν το ξέρουν τα παιδιά, δεν το πρόλαβαν!

κ. Κώστας: Και ό,τι ερχόταν στρατός για την... Αλβανία...

κ. Θεοδώρα: Παντού... Όλοι, και Βουλγάροι και Γερμανοί, όλοι εκεί!

κ. Κώστας: ...εκεί!

κ. Θεοδώρα: Σε αυτούς!

κ. Κώστας: Είδε ο μεγάλος αυτό το σπίτι, και μας παίρναν τα τρία δωμάτια! Μας άφηναν ένα δωματάκι για την οικογένεια.

κ. Θεοδώρα: Μαζεμένοι όλοι!

κ. Κώστας: Ο αδελφός μου στο πόλεμο ήταν, '38 κλάσις! Πολεμούσε! Ο άλλος, ο δεύτερος, ήταν στη Τρίπολη κληρωτός, μέσα στο κέντρο, δεν πρόλαβαν να παν στον πόλεμο! Ήρθε η...

κ. Θεοδώρα: Ο άλλος αγγαρεία!

κ. Κώστας: Απολύθηκαν! Ύστερα, άλλο πράμα!

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Κώστας: Το ΕΛΑΣ...

κ. Θεοδώρα: Τσέκαι! Κάζμου ζα βόα!

κ. Κώστας: Το ΕΛΑΣ... Παιδί εγώ, μικρός! Τρία παιδιά, μας βγάζαν η οργάνωση του ΕΛΑΣ, μας βγάζαν νούμερα, νύχτα! Και ήταν μια σκοπιά κάτω να φυλάς.

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Κώστας: Να μη έρχονται νύχτα οι Γερμανοί να περικυκλώσουν το χωριό, να ειδοποιήσουμε απέναντι. Εμείς μ' ένα άλλο παιδί, τρία παιδιά...

κ. Θεοδώρα: Να, τόσος ήταν! Τόσος [γέλια]!

κ. Κώστας: ...του Μπατσάνη ο μικρός μαζί μου ήταν, το '29, και ο Κροκάρης ο Θωμάς, είχαμε υπηρεσία στο γραφείο να κοιμόμαστε. Ό,τι έρχονται περαστικοί το ΕΛΑΣ, να τους προωθούν στο γειτονικό χωριό! Ε ρε βρέχει! Φθινόπωρος...

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Κώστας: ...αστραπές, πράματα! Ε φτάσαν κάτι ξεσκισμένοι φουκαράδες, Ηπειρώται, από το Καϊμάκτσαλαν να παν στην Ήπειρο! Τους φέρνει άλλη παρτίδα, απ' την Παλαίστρα, και φύγανε. Το νούμερο εγώ είχα το πρώτο!

κ. Θεοδώρα: Να [γέλια]...

κ. Κώστας: Πω πω πω!

κ. Θεοδώρα: Και φοβητσιάρης τώρα!

κ. Κώστας: Βροχή, αστραπές! «Θα μας πας» λέει «στο γειτονικό χωριό». Τέλος πάντων! Ε τραβάμε τώρα, βρέχει! Βγήκαμε εκεί στην εκκλησία έξω απ' το δρόμο, πού είναι ακριβώς το χωράφι...

κ. Θεοδώρα: Της Φίφη το χωράφι, της Φίφη!

κ. Κώστας: ...εκεί, βλέπουμε κάτι άλλο! Φθινόπωρος! Από βραδύς, κάτι παιδάκια που βοσκούσαν τα ζώα άναψαν στο δρόμο κάτι φωτιές, κάτι δέντρα, σάπιες! Μου λέει «πάνε» λέει «να καταλάβεις, να ιδείς τι... υπάρχει!».

κ. Θεοδώρα: Αυτό...

κ. Κώστας: Τα αγκάθια στη φωτιά φαινόταν άνθρωποι! Φοβήθηκαν! Ξάπλα αυτοί όλοι! Ήταν δεκαριά άτομα. Εγώ να πάω δίχως τίποτα, αυτοί με όπλα φοβόταν!

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Γ.: [Γέλια]

κ. Κώστας: Αλλά εγώ όχι απ' τον δρόμο, ανάμεσα στο δικό μας χωράφι, στη μέση! Τραβάω, τραβάω, τραβάω μες στα χωράφια, λάσπη, νερά, βροχές, αστραπές! Πάω εκεί, βλέπω και τους σφυράω. «Θα μας ειδοποιήσεις» λέει.

κ. Θεοδώρα: Να σφυρίζει!

κ. Κώστας: Σου λέει «αν γίνει κακό, θα πυροβοληθεί, θα ακούσουμε, το σκοτώσαν!».
Για σκοτωμό!

κ. Θεοδώρα: Α! Λέλε!

κ. Κώστας: Και φωνάζω, φωνάζω... Σηκώθηκαν, έρχονται. Φορτωμένοι, ξεσκισμένοι, ταλαίπωροι άνθρωποι!

κ. Θεοδώρα: Γκλάβι...

κ. Κώστας: Με τι ήταν;! Μ' ένα όπλο, μ' ένα σχοινί και... Πάμε τώρα στο Πέρασμα! Φως δεν είχαμε! Ρεύμα δεν είχε τότες, με λαμπάκι! Που λες, πάω εκεί μέσα η ώρα δύο, μία, έτσι ήταν.

κ. Θεοδώρα: Ξέρεις πού πήγε; Στου παππού Σωτήρη που είναι αυτό...

κ. Κώστας: Α, στου παππού σου...

κ. Θεοδώρα: Όταν πέθανε ο παππούς σου, εκεί τα μιλούσαν αυτά!

κ. Κώστας: Ε εκεί που είναι τα παιδιά αυτά ακόμα... Ο πατέρας του πέθανε. Πάω σ' έναν γνωστό εκεί σπίτι, βαράω, βαράω, έρχεται! Του...

κ. Θεοδώρα: Πώς λέγονται;

κ. Κώστας: ...Γιώργου ο πατέρας του!

κ. Θεοδώρα: Ποιος Γιώργος βε;

κ. Κώστας: Που έχουν τα νερά βε, τα... Η πηγή!

κ. Γ.: Του Δινάκης;

κ. Κώστας: Α;

κ. Γ.: Δινάκης;

κ. Θεοδώρα: Όχι βε! Ο Γιώργος ο...

κ. Γ.: Ποια νερά;

κ. Κώστας: Αναστασίου!

κ. Θεοδώρα: Ο Αναστασίου!

κ. Γ.: Α!

κ. Θεοδώρα: Αλλά...

κ. Κώστας: Βγαίνει ο πατέρας του. *«Τι;»*, με βλέπει, *«α μπε εσύ είσαι, του Τράικου ο αδελφός;»*. *«Ναι»*. Του λέω *«έτσι και έτσι»!* Αυτοί κάθονται ξάπλα εκεί στην εκκλησία, στο ντουβάρι.

κ. Θεοδώρα: Περιμένουν.

κ. Κώστας: Ε; Περιμένουν.

κ. Θεοδώρα: Μούσκεμα, μούσκεμα! Γκρι... Κρί... Για κρίμα!

κ. Κώστας: Του λέω *«εί»*.

κ. Γ.: Οι Ηπειρώτες πώς βρέθηκαν εδώ;

κ. Κώστας: Α;

κ. Θεοδώρα: Αντάρται!

κ. Κώστας: Αντάρται ήτανε!

κ. Γ.: Με τον ΕΛΑΣ ήτανε;!

κ. Θεοδώρα: Ε με το ΕΛΑΣ! Το...

κ. Κώστας: Το ΕΛΑΣ! Φεύγαν για τα μέρη του! Του λέω *«έτσι και έτσι»!* *«Πού είναι;»* λέει. *«Να, στην εκκλησία εκεί, στα ντουβάρια κάθονται. Δεκαριά άτομα είναι»*. *«Ποιος είναι; Θα πας στον Ντάφη»* λέει.

κ. Θεοδώρα: Α, ο Ντάφης! Α!

κ. Κώστας: Ο Ντάφη ήταν πίσω απ' την εκκλησία μια πορτίτσα, είχε δίπλα στη πορτίτσα καφεενείο. Περίπτερο! Και πίσω ήταν το οικόπεδο, δεν φαινόταν. Πάω, πάω εκεί μέσα, χτυπάω, ωπ, βλέπω, μια λάμπα άναψα...

κ. Θεοδώρα: Δεν είχε τότες φώτα!

κ. Κώστας: ...έξω απ' το προαύλιο! Άναψα τη λάμπα και πάω. Με βλέπει. «Α! Του Τράικου ο αδελφός;». «Ναι» του λέω. «Τι είναι;». «Αυτό και αυτό». «Εγώ είμαι υπεύθυνος. Πού είναι;» λέει. «Φερ' τους» λέει. Τους φωνάζω, μπαίνουν μέσα. Τι κάνει αυτός; Ανάβει, τις [γέλια] λέγαμε...

κ. Θεοδώρα: Λούσκες! Με λούσκες!

κ. Κώστας: ...λούσκες, κάτι πράματα...

κ. Θεοδώρα: Δεν είχαμε ξύλα!

κ. Κώστας: ...να τους ζεστάνει! Και εγώ μολάω ως από 'κει!

κ. Θεοδώρα: Πώς ήρθες;!

κ. Κώστας: Να... Να πέσεις σε καμιά ενέδρα Γερμανών, να σε καθαρίσει! Και έτσι, δεν ερχόμουν απ' το δρόμο, απ' τα χωράφια [γέλια]!

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Κώστας: Δρόμο! Νύχτα!

κ. Θεοδώρα: Υπόφεραν και τα μωρά τότες!

κ. Κώστας: Α ρε! Πού το βάζεις... Η σκοπιά κάτω φυλάει να μη μπου οι Γερμανοί νύχτα να περικυκλώσουν, να ειδοποιήσουμε. Φεύγαμε βε! Λεπτοκαρυά φεύγαμε!

κ. Θεοδώρα: Όλο το χωριό το είχαν...

κ. Κώστας: Αμέ, αμέ! Ήταν, ήταν δύσκολα πράματα!

κ. Θεοδώρα: Δύσκολα πράματα πέρασ... Ε!

κ. Κώστας: Αλλά πολύ τον τυραννούσαν τον πρόεδρο για... Δηλαδή, πήγαιναν να τον μαγκώσουν για κάτι, αλλά... Ήρωας ήταν ο πρόεδρος! «Τι θέλετε; Εγώ είμαι εδώ! Τι θέλετε;». Να κρέατα, να βουβάλια, να...

κ. Θεοδώρα: Πες του για τη... Ε!

κ. Κώστας: ...αγελάδια!

κ. Θεοδώρα: Για τη... Πες του για το...

κ. Κώστας: Α;

κ. Θεοδώρα: Που ήτανε σ' εσάς ο μεγάλος! Που σας φύλαγε!

κ. Κώστας: Α, α! Αυτό στου '40 ήτανε!

κ. Θεοδώρα: Α! Το '40!

Κων/νος: Α [γέλια]!

κ. Θεοδώρα: Α! Αυτός...

Κων/νος: Μη ξεφύγουμε!

κ. Γ.: Άστο, άστο!

Κων/νος: Για τους Βούλγαρους να...

κ. Κώστας: Ε αυτό ήταν οι Βούλγαροι! Προπαγάνδα!

κ. Θεοδώρα: Αυτό ήτανε, δεν είχε άλλο!

κ. Κώστας: Βασάνισαν τους ανθρώπους.

Κων/νος: Ε... Πέρα από τα βασανιστήρια, σεβάστηκαν τις περιουσίες σας; Ας πούμε, κάναν πλιάτσικο;

κ. Κώστας: Ε;

κ. Θεοδώρα: Όχι, δεν κλέβαν αυτοί!

κ. Κώστας: Α, όχι!

Κων/νος: Δεν κλέβανε;

κ. Θεοδώρα: Δεν κλέβαν!

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι, ναι!

κ. Κώστας: Δεν μας...

κ. Θεοδώρα: Δεν κλέβουνε! Δεν κλέψαν εδώ!

κ. Κώστας: Πλιάτσικο να... Όχι! Δεν, δεν...

κ. Θεοδώρα: Όχι, δεν πείραξαν!

Κων/νος: Όχι!

κ. Θεοδώρα: Πήρανε μόνο τα άλογα λίγο από το αυτό...

κ. Κώστας: Όχι, όχι, τίποτα εκείνα!

κ. Θεοδώρα: Ξένο, τριφύλλια, τέτοια...

κ. Κώστας: Άκουσε! Κλέψαν οι τοπικοί!

κ. Θεοδώρα: Οι προδότη!

κ. Κώστας: Το παιδί αυτό που λέμε, απ' το ΕΛΑΣ που έφυγε, πάλι... το κάρφωσαν!

κ. Θεοδώρα: Δεν... Κανείς δεν το πρόδωσαν!

κ. Κώστας: Το κάρφωσαν. Κατάλαβες;!

κ. Θεοδώρα: Μόν... Μόνος του έφυγε!

κ. Κώστας: Το κάρφωσαν, για να το συλλάβουν! Αλλά τρέξαν, τον γλύτωσαν το παιδί! Θα ήταν καθαρισμένο!

Κων/νος: Οι Βούλγαροι, όταν ήρθαν εδώ, είπαν κάτι για Βουλγάρους που κατοικούσανε στο Αμμοχώρι, και τους είχαν εξορίσει οι Έλληνες;

κ. Κώστας: Ααα! Κάτσε!

κ. Θεοδώρα: Αμί ήτανε!

κ. Κώστας: Τώρα θα σου πω! Εδώ...

κ. Θεοδώρα: Φύγαν εκείνοι, φύγαν εκείνοι! Δεν...

κ. Κώστας: ...ήταν ένας πρόεδρος επί Μεταξά.

Κων/νος: Αυτό θέλουμε, ναι! Όχι μετά! Πριν έρθουνε, να δούμε...

κ. Κώστας: Πριν! Επί Μεταξά, ήταν Χούντα ο Μεταξάς! Αλλά αυτός τι έκαμνε;

κ. Θεοδώρα: Α, α, α!

κ. Κώστας: Φέρσαρος λεγότανε.

κ. Θεοδώρα: Για το Φέρσο;!

κ. Κώστας: Πού είναι το σπίτι το εντόπιο που έκανε... εκεί κατοικούσε. Από 'κει...

Κων/νος: Πώς λεγόταν;

κ. Κώστας: Ααα... Πώς λεγόταν αυτός;!

κ. Θεοδώρα: Ε σου... Γιώργο;

κ. Κώστας: Γιώργο, ναι!

κ. Θεοδώρα: Όχι ο Γιώργος! Εκείνο που σκοτώθηκε Γιώργο...

κ. Κώστας: Ε;

κ. Θεοδώρα: Σκοτώθηκε ο Γιώργος!

κ. Γ.: Επίθετο;

κ. Κώστας: Όχι βε! Πού σκοτώθηκε; Πέθανε!

κ. Θεοδώρα: Του... Αυτός που έχει το γκρέιντερ πώς λέγεται βε;

κ. Κώστας: Ααα... Μπούλης!

κ. Θεοδώρα: Ο Μπούλης πώς λέγεται;

κ. Γ.: Γυμνόπουλος!

κ. Θεοδώρα: Α;

κ. Γ.: Ο Γυμνόπουλος;

κ. Κώστας: Όχι βε!

κ. Θεοδώρα: Του Μπούλη ο πατέρας!

κ. Γ.: Ποιανού Μπούλη;

κ. Κώστας: Στάθης!

κ. Θεοδώρα: Α! Να Στάθη! Α! Να Στάθη ε!

κ. Κώστας: Σώγαμπρος ήτανε!

κ. Θεοδώρα: Φέρσο κα σι βέλε; Δεν θυμάμαι! Φέρσο!

κ. Κώστας: Αυτός...

κ. Θεοδώρα: Εμείς το λέγαμε Φέρσο!

κ. Κώστας: ...αρχαιολόγος ήτανε!

κ. Γ.: Τώρα, θα σου πω εγώ!

κ. Θεοδώρα: Πώς...

κ. Κώστας: Είχε ένα... Εδώ στη πλατέα, είχε... μύλος. Μύλος λέγοντας, με...

κ. Θεοδώρα: Ε βοντινίτσα! Ε με...

κ. Κώστας: Αλεύρια έκαναν!

κ. Θεοδώρα: Αλεύρια!

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι, κατάλαβα!

κ. Κώστας: Και το λέγανε... Όλα τα χωριά ερχόταν εδώ, έκαναν αλεύρια. Ο άνθρωπος συμπέθερος τον είχαμε. Του αδελφού μου πεθερός έγινε. Γερός άνθρωπος, καλός, νοικοκύρης! Και πάει αυτός ένα πρωί στο μύλο, του λέει «Κόλε, θέλω ένα σουβάλι αλεύρι». Τότες, η πείνα ήτανε, το '40-'41. Του λέει «Κάτσε! Α, βλέπεις είναι άδεια τα πράματα. Τώρα θα βάλουμε μπρος, θα μάσω, θα σου δώσουμε». «Τώρα το θέλω!». «Βρε αμάν!». «Τώρα το θέλω!». Και το στέλνει στη Χίο εξορία! Για... Βούλγαρος! Κατάλαβες τώρα;! Βασανίστηκαν εκεί. Μετά οι Χιώτες μάθαν τι γίνεται! Ήταν απ' τη Παπαγιάννη στείλμένοι εκεί, προδομένοι! Ήταν το Αμμοχώρι! Κατάλαβαν ύστερα, να του παν δέματα, τροφή οι Χιώτηδες! Κατάλαβες;!

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι!

κ. Κώστας: Αλλά στην αρχή, τους μάγκωσαν για Βουλγάρους. Ξύλο! Ύστερα, στρώσαν οι άνθρωποι, να ρούχα, να φαγί να του πάνε! Ήταν απ' το χωριό... προδομένοι! Ήρθε ο άνθρωπος, εντάξει, κατοικούσαν πάλι και το μύλο. Συνέταιροι ήτανε με απ' τους... Πόντιους δύο αδέρφια. Από εκεί... τι κάνουν; Αυτός... Ήρθαν Κατοχή, φύγαν οι Γερμανοί, φύγαν οι Βουλγάροι, όλοι! Αυτοί που ήταν λερωμένοι φεύγαν... μέσα! Θα φύγει και αυτός! Φοβήθηκε από τότες, απ' τη Χίο...

Κων/νος: Ναι

κ. Κώστας: ...το άτομο αυτό. Και αυτοί οι συνέταιροι, οι Παπάζογλοι, τα δύο αδέρφια ήταν, ο... του Στάθη ο πατέρας, του Γιωργάκη ο παππούς και του Γιώτη ο παππούς! Συνέταιροι! Πάει εκεί ένας γερός άντρας, μπαμπάτσικος, «άντε σηκωθείτε». Του Λεμπέτση, του Τράικου α... πεθερός. Του λέει «έτσι και έτσι». «Φοβάμαι» του λέει. Εκείνο το φόβο που έπαθε στη Χίο! «Όχι βε! Τι, τι έκανες εσύ;». Νοικοκύρης καλός! Διακόσια κομμάτια πρόβατα! Δηλαδή... βασιτόταν! «Όχι!» του λέει. «Μα φοβάμαι!». «Εμείς εγγνούμαστε!». Τον κράτησαν, και δεν τον πείραξαν τον άνθρωπο. Άμα έφευγε, όλη η οικογένεια έπρεπε να διαλυθεί. Κατάλαβες;! Το κράτησαν... συνέταιρο! Καλός άνθρωπος!

Κων/νος: Άλλη ερώτηση! Όταν μπήκαν οι Βούλγαροι στο χωριό, υπήρξαν συγχωριανοί σας που τους υποδέχτηκαν;

κ. Κώστας: Μέσα μπήκαν!

Κων/νος: Ναι! Τους υποδέχτηκαν;

κ. Κώστας: Ε;

Κων/νος: Υπήρξαν συγχωριανοί σας που τους υποδέχτηκαν;

κ. Κώστας: Ναι, ναι, ναι!

Κων/νος: Πώς; Τι κάναν δηλαδή;

κ. Κώστας: Ε, ε! Χορούς, πράματα, φαγιά, πράματα! Αδέλφια! Αλλά μας είπε το παιδί «μη κουνιόσαστε! Έχετε πατέρα στην Αμερική τόσα χρόνια. Θα χαθείτε!» λέει. Αριστερός ήτανε! Οι άλλοι φύγανε, τρέχαν!

Κων/νος: Υπήρξαν κάποιοι συγχωριανοί σας που τους φιλοξένησαν τους Βουλγάρους;

κ. Κώστας: Είχε!

Κων/νος: Γιατί τους φιλοξένησαν αυτοί;

κ. Κώστας: Γιατί;! Ζώα! Κατάλειψαν τώρα! Σβήσαν όλοι αυτοί! Δεν έμεινε ούτε ρίζα! Κατάλαβες;! Αυτό ήταν!

Κων/νος: Δήλωσαν κάποιοι απ' το χωριό σας Βούλγαροι;

κ. Κώστας: Ε;

Κων/νος: Βουλγαρική ταυτότητα δήλωσαν κάποιοι απ' το χωριό σας;

κ. Κώστας: Ε είχε, είχε! Αυτοί οι ίδιοι του, που μπήκαν στο χορό. Αυτοί ήταν!

Κων/νος: Ονόματα μπορούμε να πούμε;

κ. Κώστας: Ποια ονόματα;

Κων/νος: Ε κάποια! Άμα θυμάστε!

κ. Κώστας: Δεν θυμάμαι, ρε παιδί!

Κων/νος: Ε εντάξει! Άμα δεν θυμάστε, δεν υπάρχει θέμα!

κ. Κώστας: Δεν θυμάμαι! Να μη λέμε ονόματα, δίχως να...

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι!

κ. Κώστας: Ναι! Δεν θυμάμαι!

Κων/νος: Άρα, δήλωσαν όμως κάποιοι Βούλγαροι;

κ. Κώστας: Ε μπήκαν! Μα... Εσύ είσαι ξένος. Άμα δεν βρεις να ακουμπήσεις κάπου, δεν μπορείς τίποτα να...

Κων/νος: Ναι!

κ. Κώστας: Οι οποίοι φάνηκαν!

Κων/νος: Ναι!

κ. Κώστας: Όλοι καθάρεψαν! Τέρμα!

Κων/νος: Τους πήρ...

κ. Κώστας: Γι' αυτό, ξεξ τι λέγαν οι γέροι; *«Μη τυχόν φύγεις απ' τα σύνορα! Δύσκολα να επιστρέψεις στη πατρίδα σου»*. Και έτσι έγινε!

Κων/νος: Ναι! Τους πήγαν στους...

κ. Κώστας: Να, στα Σκόπια τώρα! Έχει φευγάδες ολόκληρα χωριά απ' τη Καστοριά! Φεύγουν ε... Αυτό το κορίτσι τώρα μεγάλωσε εκεί. Αλλά είχε μια θεωρία απ' τον παππού, που είναι το χωριό του! Αυτοί φωνάζανε παραπάνω! Ένα χωριό, εκεί ήμουν φαντάρος, έκανα τριάντα τόσοι μήνες! Α... Δεντροχώρι! Ντέμπενη! Όλο το χωριό... κατάλειψαν, φύγαν μέσα στην Αλβανία. Τώρα... τα εγγονάκια του μεγάλωσαν...

κ. Γ.: Φέρσαρος είναι Γιώργος Παπαδόπουλος!

κ. Κώστας: Α;

κ. Γ.: Ο Φέρσαρος, που λες, είναι Γιώργος Παπαδόπουλος.

κ. Κώστας: Α;

κ. Γ.: Γιώργος Παπαδόπουλος!

κ. Κώστας: Α, ναι! Αυτός ήταν!

Κων/νος: Στους Βουλγάρους, πήγαν κόντρα κάποιιοι, όταν μπήκαν στο χωριό σας;

κ. Κώστας: Ε;

Κων/νος: Τους πήγαν κόντρα κάποιιοι στους Βουλγάρους; Αντέδρασαν;

κ. Θεοδώρα: Αε ποιος τολμούσε να πάει κόντρα βε;!

κ. Κώστας: Πού να αντ...

κ. Θεοδώρα: Ποιος μπορούσε κόντρα στους Βουλγάρους;! Κανένας δεν μπορούσε κόντρα!

κ. Κώστας: Όχι!

Κων/νος: Ο πρόεδρος σας τι έκανε όταν μπήκαν οι Βούλγαροι;

κ. Θεοδώρα: Τίποτα!

κ. Κώστας: Ααα!

κ. Θεοδώρα: Τι α κάνει;!

κ. Κώστας: Δεν το πείραξαν.

κ. Θεοδώρα: Τίποτα! Δεν μπορούσε αυτός...

κ. Κώστας: Είχε ένα... τρέμουλο απ' αυτούς!

κ. Θεοδώρα: Όχι, όχι! Όλο το χωριό φοβόταν αυτοί!

κ. Κώστας: Ο Δαλάκης!

κ. Θεοδώρα: Λέλε, όταν σκότωσαν κάποιον δήτην. Κάτι μάθανε... Λέλε, με τ' άλογα τη νύχτα! Α ρε η γη να τρέμει, το πιστεύετε;! Είχε... Εμείς εκεί το σπίτι το είχαμε τότε. Ο Κανκάτση Νάκης, γκραικομάνοι που λέγαμε!

κ. Κώστας: Όταν πήγαν στο Φλάμπουρο, τάχατες...

κ. Θεοδώρα: Όταν για εκεί γύρισαν, Κώστα!

κ. Κώστας: Τάχατες...

κ. Θεοδώρα: Απ' το τρένο όταν γύρισαν βε!

κ. Κώστας: Τάχατες εκεί, στο βουνό, σκότωσαν κάποιον Βούλγαρο!

κ. Θεοδώρα: Όχι, όχι! Απ' το τρένο όταν γύ...

κ. Κώστας: Ο άνθρωπος, σκοτωμένο τον βρήκαμε εκεί.

κ. Θεοδώρα: Κοίτα, Κώστα! Ότα... Απ' το τρένο όταν γυρίσανε βε!

κ. Κώστας: Α, α!

κ. Θεοδώρα: Εκείνο το βράδυ!

κ. Κώστας: Ηηη!

κ. Θεοδώρα: Ε τι να σας πω;! Το χωριό το... Να, να δείτε! Να, να παίζει το χόμα, να... Να... Να ίγκρα ζέμιατα!

κ. Κώστας: Φορτωμένοι στο τρένο για να φύγουν!

κ. Θεοδώρα: Ε! Με πόσα άλογα... Εκείνα τα άλογα, τι άλογα ήτανε βε;!

κ. Κώστας: Ωρέ πού;! Δεν τραβάει! Οι Γερμανοί οδηγοί! Είχαν...

κ. Θεοδώρα: Ο Κουμκάτσης ήτανε ο... Είναι τώρα...

κ. Κώστας: Κορνάρει...

κ. Θεοδώρα: ...γιατρός ο ανειπίός του.

κ. Κώστας: ...ο Γερμανός ο σταθμάρχης, να αναχωρήσει για μέσα το τρένο. Αλλά αυτοί εκεί, με τα όπλα...

κ. Θεοδώρα: Α!

κ. Κώστας: ...το Γερμανό! Να μη προχωράει! Πώπωπω, τι γινότανε!

κ. Θεοδώρα: Ε... Γύρισαν εδώ στο χωριό...

κ. Κώστας: Μικρά παιδιά ήμασταν!

κ. Θεοδώρα: Με τα άλογα να γυρνάν το χωριό! Πώς να γυρνάν;! Εμείς όλοι...

κ. Κώστας: Καλά γυρίζαν, αλλά να πέφταν σε κάνα λόχο...

κ. Θεοδώρα: Όλοι έτσι, μαζεμένοι όλοι!

κ. Κώστας: ...του ΕΛΑΣ...

κ. Θεοδώρα: Να μη 'ρθουν στα σπίτια μας!

κ. Κώστας: Πήγαιναν στα λιβάδια, μακριά! Πού πας, βρε βόδι;! Αλλά δεν ήθελαν ζημία να κάνουν και αυτοί. Σου λέει *«άμα τους καθαρίσουμε, θα πάρουν, πολλούς θα φάνε!»*. Κατάλαβες;!

κ. Θεοδώρα: Έτσι, ήσυχα... Όλοι ήσυχα καθόταν! Φοβότανε όλοι!

κ. Κώστας: Μπορούσαν τους...

κ. Θεοδώρα: Όλοι φοβόταν απ' τους Βουλγάρους!

κ. Κώστας: ...Φλαμπουριώτες να τους γλυτώσουν! Ένα βράδυ εκεί, μια μάχη, έξω! Αλλά θα τραβάν οι άλλοι, οι υπόλοιποι!

Κων/νος: Χωροφυλακή ελληνική υπήρχε;

κ. Κώστας: Υπήρχε!

κ. Θεοδώρα: Είχε, είχε!

Κων/νος: Πού;

κ. Κώστας: Μεσσηνίσι είχε, Φλώρινα είχε!

Κων/νος: Επενέβη όταν ήρθαν οι Βούλγαροι;

κ. Κώστας: Άπα! Πού;!

κ. Θεοδώρα: Πού μπορούσαν;! Μπροστά του δεν μπορούσε κανένας...

κ. Κώστας: Α! Μάικατα!

κ. Θεοδώρα: Πολύ κακοί! Πο... Εγώ λέω! Απ' όλους είδα! Εμείς εκεί ήμασταν. Και λίγο ήτανε το...

κ. Κώστας: Και αυτοί φταίξαν! Η Χωροφυλακή! Πού πας, πού;! Ποιο κράτος πας;! Γερμανοί είναι! Αλλά... προδότηι ήτανε! Πουλημένοι!

κ. Θεοδώρα: Ποιοι ήταν βε χωροφ... Για ποιόνα λες;

κ. Κώστας: Χωροφύλακα! Έλληνες! Αστυνομία!

κ. Θεοδώρα: Ααα!

κ. Κώστας: Αμέ!

κ. Θεοδώρα: Ε... Υποχρεωμένοι ήταν!

κ. Κώστας: Δεν ήταν υποχρεωμένοι! Κατάλειψαν...

κ. Θεοδώρα: Ε σου Γκερμά...

κ. Κώστας: Η Ελλάδα έσβησε!

κ. Θεοδώρα: Γκερμάντσι ίμα ντόλο, κλάσα τσε;

κ. Κώστας: Α! Αρχηγείο είχες τον Όσβελντ! Πού πας;!

κ. Θεοδώρα: Είναι πολύ...

κ. Κώστας: Και αυτό ήταν κακό!

Κων/νος: Οι Γερμανοί, όταν μπήκαν οι Βούλγαροι, παρενέβησαν; Τους βοήθησαν ή τους...

κ. Θεοδώρα: Τίποτα!

Κων/νος: ...απέτρεψαν;

κ. Κώστας: Μαζί ήταν! Μαζί ήταν.

Κων/νος: Ναι, εντάξει! Ήτανε μαζί...

κ. Θεοδώρα: Δεν ε... Δεν...

Κων/νος: ...αλλά τους βοήθησαν ή τους απέτρεψαν; Κάτι;

κ. Κώστας: Όχι!

κ. Θεοδώρα: Μα λίγο μας βοήθησε αυτός ο Κάλτσεφ που λέγαμε!

Κων/νος: Όχι;!

κ. Κώστας: Όχι!

κ. Θεοδώρα: Ο Κάλτσεφ! Κάλτσεφ μπέσε τόι; Εκείνος μας βοήθησε τώρα, αλλιώς θα το καίγαν και το χωριό!

κ. Κώστας: Α, ο Βούλγαρος! Ήταν μαζί με τον Όσβελντ. Σύμμαχοι για! Ε έτσι ήταν!

Κων/νος: Τον νομάρχη τον Μπόνη τον θυμάστε;

κ. Κώστας: Ποιον;

κ. Θεοδώρα: Ποιον;

Κων/νος: Τον Μπόνη, τον νομάρχη;!

κ. Κώστας: Όχι, δεν θυμάμαι.

κ. Θεοδώρα: Κόι μπέσε νομάρχη μπε;

κ. Κώστας: Μπόν... Μπόνης!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Κώστας: Ακουστά...

κ. Θεοδώρα: Ε δεν... Παιδιά ήμασταν, πώς...

κ. Κώστας: Δεν τον...

Κων/νος: Ναι! Όταν έγινε αυτό με τους Βουλγάρους, ήρθε στο χωριό μήπως; Θυμάστε;

κ. Κώστας: Δεν θυμάμαι!

Κων/νος: Το επισκέφθηκε το χωριό;

κ. Θεοδώρα: Ήρθε, δεν ξέρω;

κ. Κώστας: Το Μπόνη;

Κων/νος: Ναι, ο Μπόνης! Ναι!

κ. Κώστας: Δεν θυμόμαστε!

κ. Θεοδώρα: Δεν θυμάμαι! Ε πόσο, δέκα χρονών, τόσο ήμασταν! Πού το θυμάμαι;!

Κων/νος: Το γερμανικό Φρουραρχείο ζήτησε ενημέρωση για το τι έγινε εδώ, τι κάναν οι Βούλγαροι; Ας πούμε...

κ. Κώστας: Τίποτα!

Κων/νος: ...το ότι δείραν... Όχι ε;!

κ. Κώστας: Μαζί ήτανε! Δεν τους πείραζε!

κ. Θεοδώρα: Δεν τους ένοιαζε, δεν τους ένοιαζε!

κ. Κώστας: Μπορούσαν να τους... Αυτοί ήταν για προπαγάνδα μέσα! Κατοικούσαν, μόνο τη Σερβία είχαν! Στους Βουλγάρους την έδωσε ο Γερμανός. Εδώ όχι, την Ελλάδα! Γερμανοί ήτανε! Αυτοί μπήκαν μια... μια μονάδα εδώ, για...

κ. Θεοδώρα: Για ζημιά!

κ. Κώστας: ...για ζημιά!

κ. Θεοδώρα: Το Φλάμπουρο...

κ. Κώστας: Πάλι τους διώξαν οι Γερμανοί!

Κων/νος: Ναι

κ. Κώστας: Εμί!

κ. Θεοδώρα: Εκείνα τα χωριά που τα κάψανε, δεν ήταν... Ποιος ήτανε; Γκερμάντσι σου ισγκορέα να...

κ. Κώστας: Α, Πύργους;

κ. Θεοδώρα: Α!

κ. Κώστας: Γερμανοί! Δεν καίγαν έτσι! Τους σκότωναν βρε οι... Ερχόταν ένας εδώ, θα μας έσβησε το χωριό, αν τον καθάριζαν! Ένας σταθμάρχης με άλογο ήρθε από 'δω, πέρασε για να βγει στη πλατέα!

κ. Θεοδώρα: Αυγά μαζεύαν! Τα παιδιά του τα φέραν!

κ. Κώστας: Για αυγά, για κότα! Κάποια γυναικά εδώ, Πόντια, ήταν Θεσσαλονίκη φευγάτη. Αυτή ήξερε πέντε-δέκα λέξεις! Εκεί, κόσμος τώρα, στη πλατέα! Περιμένει ο αντάρτης να τον καθαρίσει... στη γωνία! Πήγαιναν, και τους έ...

κ. Θεοδώρα: Ο Βάνιας, ο Βάνιας! Ο Βάνιας!

κ. Κώστας: ...τους έσμπρωχνε κάτω! Αυτή η γυναίκα όμως...

κ. Θεοδώρα: Εμείς, όλο το χωριό φύγανε! Φύγανε όλο το χωριό!

κ. Κώστας: ...σου λέει «θα κάψουν το χωριό τώρα!». «Καμαράντ; Παρτιζάν!». Το κατάλαβε αυτός! Παρτιζάν γερμανικά!

κ. Θεοδώρα: Είχε έρθει...

κ. Κώστας: «Καμαράντ, Παρτιζάν»

κ. Θεοδώρα: Εδώ, να, στη γωνία ήταν!

κ. Κώστας: Αυτός πίσω... Ναι!

κ. Θεοδώρα: Όου! Έφυγε το καημένο!

κ. Κώστας: Πάει... Δεν ανάφερε στον Όσβελντ διότι στο Αμμοχώρι...

κ. Θεοδώρα: Είχε...

κ. Κώστας: ...υπάρχει αντάρτης! Αν ανάφερνε...

κ. Θεοδώρα: Θα μας καίγαν όλους!

κ. Κώστας: ...θα 'χαμε ζημία!

κ. Θεοδώρα: Εμείς πού βρεθήκαμε;!

κ. Κώστας: Ε βρεθή... Τώρα;!

κ. Θεοδώρα: Μικρά-μεγάλα! Τα μωρά...

κ. Κώστας: Ζώα...

κ. Θεοδώρα: ...αγκαλιά! Λέλε!

κ. Κώστας: ...πράματα, Φλάμπουρο, Λεπτοκαρυά! Όλοι...

κ. Θεοδώρα: Θυμάμαι το...

κ. Γ.: Πότε έγινε αυτό; Γιατί σας πήραν και φύγαν;

κ. Κώστας: Α;

κ. Θεοδώρα: Αβέ φοβόταν απ' τους Γερμα...

κ. Γ.: Την ημέρα που μπήκανε;

κ. Θεοδώρα: Έτσι ήταν!

κ. Κώστας: Όχι εκείνη την ημέρα! Είχαν φύγει οι...

κ. Θεοδώρα: Ε πήγε... Πήγε επειδή να το σκοτώσει ο Βάνιας...

κ. Κώστας: Αυτή λέει γι' άλλο τέτοιο βε!

κ. Θεοδώρα: ...το Γερμανό!

κ. Κώστας: Να Γοράτσι! Γκερμάρτσι! Αμέ!

κ. Θεοδώρα: Τώρα ένας άκουσε, και όλοι, όλα τα σπίτια μιλήσανε! Δεν...

κ. Κώστας: «Ένα να σκοτώσει» σου λέει...

κ. Θεοδώρα: Το χωριό μικρό ήτανε, ρε Γιώργο!

κ. Κώστας: ...«όλους θα φάνε!».

κ. Θεοδώρα: Αυτά δεν ήταν εδώ τα σπίτια!

κ. Κώστας: Αμέ!

κ. Θεοδώρα: Πενήντα...

κ. Κώστας: Έτσι ήταν, έτσι!

κ. Θεοδώρα: ...σπίτια ήταν εδώ!

κ. Κώστας: Αν τον καθάριζε...

κ. Θεοδώρα: Όλοι!

κ. Κώστας: ...μεγάλη υπόθεση ήταν! Αλλά πάλι καλός! Δεν ανάφερε στ' Όσβελντ γιατί στο Αμμοχώρι...

κ. Θεοδώρα: Και ένας με τον άλλον να λένε «Γκερμάνετς κι α ου τέπα Βάνε! Γκερμάνετς κι α ου τέπα», και όλοι στο χωριό να φεύγει!

κ. Κώστας: Α ρε έτσι, έτσι ήταν!

κ. Θεοδώρα: Παίρναν τα μωρά αγκαλιά, λίγο παρτάλια...

κ. Κώστας: Ωωω, τι γινόταν! Δρόμο όλοι!

κ. Θεοδώρα: Α! Πλισείτσα!

κ. Κώστας: Ζώα!

κ. Θεοδώρα: Η μάνα του την αφήσανε μόνη στο σπίτι!

κ. Κώστας: Ααα!

κ. Θεοδώρα: Έφυγαν αυτοί, τα πήρε η Άντσο τα παιδιά!

κ. Κώστας: Ω ρε τι βάσαν... Τι ερωτήσεις μας κάναν! «Πού είναι το αφεντικό;»!

κ. Θεοδώρα: Και εκείνη μαζί μας ήρθε! «Εγώ» λέει «να με σκοτώσουνε;» [γέλια]!

κ. Κώστας: Ε τώρα, δεν έφυγε η γριά μάνα! «Πού είναι το αφεντικό;». «Βρε αμάν, ζαμάν!». «Βρε ου Αμέρικα!». Δεν... Μέχρι του δώσαμε σύσταση, τότες... μας άφησε!

Κων/νος: Στο Αμμοχώρι, υπήρχαν οπλισμένοι βουλγαρόφρονες από τους Γερμανούς;

κ. Κώστας: Όχι, όχι, δεν είχε!

Κων/νος: Οχρανίτες;

κ. Θεοδώρα: Όχι!

κ. Κώστας: Δεν είχε, όχι!

Κων/νος: Όχι! Ούτε οχρανίτες!

κ. Θεοδώρα: Ούτε!

κ. Κώστας: Όχι! Όταν ήρθαν, είχε συνεργάτες! Αυτό! Δεν είχε όπλα! Δεν...

κ. Θεοδώρα: Κανένας! Αντάρτη πήρανε μωρέ! Αντάρτη είχαμε! Ου βία...

κ. Κώστας: Είχαμε πέντε-έξι παιδάκια... στο ΕΛΑΣ όμως!

κ. Θεοδώρα: Ε ου βία ντρούιτε πα! Τόι... Βία σου ισμπεγκάνε! Νούτσκορο, τία ντρούιτε!

κ. Κώστας: Όχι! Όχι!

κ. Θεοδώρα: Δεν...

Κων/νος: Όταν έφυγαν οι Βούλγαροι, αυτές τις δέκα μέρες που έκατσαν, υπήρχαν συγχωριανοί σας που στενοχωρήθηκαν;

κ. Θεοδώρα: Γιατί, για τους Βουλγάρους... θα στεναχωρούμαι;!

κ. Κώστας: Πάπαπα!

Κων/νος: Όχι! Αυτοί που ήτανε μαζί τους όμως;

κ. Κώστας: Φύγαν!

Κων/νος: Α, φύγαν;!

κ. Θεοδώρα: Φύγαν εκείνοι μαζί με τους Βουλγάρους! Φύγανε!

κ. Κώστας: Ε πήγαν μαζί τους! Στο τρένο, και στη Μπίτολα!

κ. Θεοδώρα: Όλοι εκεί ψόφησαν [γέλια]!

κ. Γ.: [Γέλια]

κ. Κώστας: Φύγανε βε! Ε σου λέω για τον συμπέθερο! Μέχρι και τότες φοβόταν! Και αυτοί το κράτησαν, οι συνέταιροι, οι Παπαδοπουλαίοι. «*Ε τι έχεις κάνει;*» του λέει.

κ. Θεοδώρα: Οι Πόντιοι τον κράτησαν, αλλιώς και 'κείνος θα τον σκότωναν!

κ. Κώστας: Αυτός φοβήθηκε απ' τη Χίο, που τον έστειλε ο Φέρσαρος! Είδε βασανιστήρια εκεί! Όταν ήρθε με μία σάκο γκούνα, ήρθε στη κόρη του πρώτα. Τον αγκάλιασε σ' εμάς, μπήκε.

κ. Θεοδώρα: «*Απ' τ' αγκάθια εκείνα που είχε...*»

κ. Κώστας: Δηλαδή, είχε λιώσει ο άνθρωπος!

κ. Θεοδώρα: ...*να τρώμε*» λέει. Σ' αυτούς τα είπε!

κ. Κώστας: Και φοβήθηκε! «*Θα φύγω*» του λέει. «*Πάντσο, θα φύγω*». «*Όχι!*» του λέει. «*Εμείς είμαστε υπεύθυνοι!*». Και δεν το πείραξαν τον άνθρωπο.

κ. Θεοδώρα: Για τζάμπα, για τίποτα!

κ. Κώστας: Αλλά... Ήταν, ήταν, μη συζητάς!

Κων/νος: Ε...

κ. Θεοδώρα: Για τους Βούλγαροι που ήταν, αλλά...

κ. Κώστας: Άπαπαπα!

κ. Θεοδώρα: ...το κόμμα του Βουλγάρου φύγανε μαζί! Που χορεύανε με τους Βουλγάρους [γέλια]!

κ. Κώστας: Τόσο οι Γερμανοί δεν... δεν έκαναν ζημία, όσο κάναν αυτοί! Μπα στο...

κ. Θεοδώρα: Εμείς τρία αδέρφια ήτανε, και ήτανε πλούσιοι οι δικοί μας πολύ! Ό,τι ερχόταν, λεφτά του δίναν, τι θα κάνει;! Ερχόταν και οι Βουλγάρου «*δώσε λεφτά!*»! Ερχότανε οι άλλοι «*δώσε!*»!

κ. Κώστας: Α, ύστερα...

κ. Θεοδώρα: Ο παππούς «*δώσε!*»! Όλο να δίνουμε λεφτά!

κ. Κώστας: Για... το '40!

κ. Θεοδώρα: Έλα ένας «δώσε»! Θα 'ρχόταν εδώ πέρα.

κ. Κώστας: Ερχόταν μεραρχίες στρατό για το πόλεμο...

κ. Θεοδώρα: Πόρτες είχαμε μεγάλες.

κ. Κώστας: ...για την Αλβανία.

κ. Θεοδώρα: Χτυπούσαν τις πόρτες. «Ντακό, ζεζό!». Αι βγάλε ο παππούς, «να!».

κ. Κώστας: Έρχεται μια φορά μια μεραρχία... Δεν θυμάμαι πώς λεγόταν, 8^η τώρα, δεν θυμάμαι! Όλος ο νομός στα χωριά κατοικούσε, για να πάνε. Αυτός ο μέραρχος, ένας μαύρος ήταν, κοντός, έψαχνε... Ήταν δύο άτομα σ' εμάς στο καζάνι, στο Μανάνη το αποθήκη!

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Κώστας: Αλλά... Εκτός το κέντρο αυτό.

κ. Θεοδώρα: Του Μανάνη το καζάνι!

κ. Κώστας: Αυτοί πήγαν στο κέντρο! Πλατέα!

κ. Θεοδώρα: Του Μανάνη το καζάνι!

κ. Κώστας: Έρχεται ο πρόεδρος αυτός, το φέρνει, το βλέπει το σπίτι, «εδώ!». Εδώ, εδώ! Πήρε το δωμάτιο...

κ. Θεοδώρα: Φέρσο, Φέρσο;

κ. Κώστας: Φέρσος ήταν ο πρόεδρος. Και τι του λέει ο ρουφιάνος;! Ατιμη πάστα!

κ. Θεοδώρα: «Από 'δω και πέρα Βούλγαροι!»!

κ. Κώστας: «Από τη πρώτη πλατέα και πάνω, όλοι...

κ. Θεοδώρα: Βούλγαροι!

κ. Κώστας: ...Βούλγαροι» λέει. Α ρε ρουφιάνε, έχεις τριάντα παιδιά στο μέτωπο εκεί! Είχαμε τον αδελφό εμείς!

κ. Θεοδώρα: Τα δύο αδέρφια, τι;!

κ. Κώστας: Ο άλλος ήταν στη Τρίπολη! Εκπαίδευση! Δεν πρόλαβαν... Ήρθε η Γερμανία, ήρθαν. Και ο άνθρωπος του λέει «εδώ» λέει. Είχε και αμάξι! Ένα τέτοιο μαύρο. Το αμάξι το βάζανε ο ιπποκόμος στο υπόστεγο. Ε! Μπήκαν το βράδυ, τακτοποιήθηκαν, παίρνουν ένα δωμάτιο-αποθήκη, το απάνω, και το απέναντι ήταν ο μέραρχος, και το κάτω...

κ. Θεοδώρα: Εσείς!

κ. Κώστας: Α... Ε ένα δωμάτιο μας αφήσαν...

κ. Θεοδώρα: Ένα εσείς όλοι!

κ. Κώστας: ...κάτω, και το άλλο ήταν αποθήκη. Το απάνω, απέναντί του, ήταν ανθυπολοχαγοί, λοχαγοί απ' την Ελευσίνα. Ξέρω καλά! Εκεί κατοικούσαν. Αυτός ο ρουφιάνος τι του λέει;!

κ. Θεοδώρα: Ο μέραρχος [γέλια]!

κ. Κώστας: «Θα βάλεις σκοπιά» του λέει. «Αυτοί είναι όλοι Βούλγαροι!» λέει. Πα!

κ. Θεοδώρα: Γυναίκες σπίτια του... Το μέραρχο!

κ. Κώστας: Κάτσε να δεις! Τώρα, εμείς... Η μάνα μου ζύπνια ήταν πολύ!

κ. Θεοδώρα: Α, εκείνη ήξερε...

κ. Κώστας: Έρχεται το βράδυ, κάθετα σ' ένα σεντούκι, που λέμε...

κ. Θεοδώρα: Κόφτσεκ, κόφτσεκ! Ε...

κ. Κώστας: Ψωμί βάζαμε μέσα!

κ. Θεοδώρα: Κοφτσίτσε! Ξέρει τι είναι!

κ. Κώστας: Στη σόμπα εκεί καθόμαστε εμείς με τον αδελφό, μακριά! Μας βλέπει ένας-ένας, σου λέει «βε πού έπεσα, σε Βουλγάρους!». Σκέψη!

κ. Θεοδώρα: «Θα με σκοτώσουν αυτά τα παιδιά».

κ. Κώστας: Εντάξει! Του προσφέρει η μάνα μου καφέ, «όχι». «Τσιπουράκι;». «Όχι». Τίποτα! Θα τον δηλητηριάζαν!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Κώστας: Φοβόταν!

κ. Θεοδώρα: Ε του...

κ. Κώστας: Ααα! Κάτι δίπλα μας είχαμε ένα στάβλο.

κ. Θεοδώρα: Κοντά στου Δέτση κάνουν τους στάβλους! Κοντά στα σπίτια!

κ. Κώστας: Στα δικά μας τα σπίτια, εκεί ήταν. Στη μεριά απ' το δρόμο. Είχαμε βουβάλες μέσα, βόδια ζευγάρια. Είχαμε ένα βόδι πολύ...

κ. Θεοδώρα: Πολύ!

κ. Κώστας: ...τους μισούσε τα... τις βουβάλες! Και άρχισε μέσα, έκοψε το καπίστρι, γκάνγκα γκούγκα! Η μάνα μου «σηκωθείτε, Πέτρο, Κώστα εσύ! Το βόδι» λέει «τις βουβάλες θα... θα τις...»!

κ. Θεοδώρα: «Θα σκοτώσει τις βουβάλες». Με 'κείνα ζούσανε, τι;!

κ. Κώστας: Ααα!

κ. Θεοδώρα: Ζεγκβάρι!

κ. Κώστας: Πάμε εμείς, το σηκώνουμε. Γκάνγκ! Πίσω!

κ. Θεοδώρα: Δεν αφήνανε!

κ. Κώστας: Οπλισμένος φαντάρος στη πόρτα να κάθετα!

κ. Θεοδώρα: [Γέλια]

κ. Κώστας: Η σκάλα κατεβαίνει από πάνω, και η πόρτα εδώ.

κ. Θεοδώρα: Ου ντβε ντόσκα ντιτσίνα, α! Τα δύο παιδιά, μικρά.

κ. Κώστας: «Πίσω» λέει! Με κράνος, με όπλο, με... Μάικατα, τι γίνεται εδώ;! Κακή πληροφορία τώρα έχουν! Ε εντάξει! Μπήκαμε μέσα, το πρωί πάμε, τα δέσαμε. Το άλλο βράδυ, συνέχεια! Έρχεται να μας βλέπει, ακουμπισμένος να...

κ. Θεοδώρα: Ε τόι σακάσε εντνά στόουκβα [γέλια]!

κ. Κώστας: Η μάνα μου του λέει «έχω παιδί στην Αλβανία και 'γω» του λέει. «Πολεμάει εκεί. Πάρε ένα καφέ, πάρε...». Επ! Δηλητήριο θα του βάλουν για! Μάικατα! «Τι γίνεται» λέω «τόρα;»! Ε... Πάει...

κ. Θεοδώρα: Τώρα... Τι θα πει τώρα;

κ. Κώστας: ...τρεις βραδιές-τέσσερις...

κ. Θεοδώρα: Τέσσερις!

κ. Κώστας: ...έρχεται η νύφη μου...

κ. Θεοδώρα: Τραυματίζεται ο αδελφός του. Φύγανε!

κ. Κώστας: Τραυματίζεται από όλμο, κατ' ευθείαν Ήπειρο, Αθήνα πάει, στο νεφρό. Και απ' αυτό πέθανε το '58! Τρέχει στο... στο λόχο!

κ. Θεοδώρα: Αρχίζει λέει...

κ. Κώστας: Εκεί ήταν συγκεντρωμένος, στο καζάνι σε εμάς να τρώνε. Συσσίτιο!

κ. Θεοδώρα: Να βάζουνε συσσίτια, να παίρνει ο στρατός!

κ. Κώστας: Οι αξιωματικοί... Ελευσίνα είχαμε έναν...

κ. Θεοδώρα: Και κουμπάρο κάναμε!

κ. Κώστας: Κουμπάρο τον κάναμε αυτόν! Ένα καλό παιδί! Εκεί αραδιασμένοι, και απ' το λόχο παίρνουν συσσίτιο. Βλέπουμε η νύφη κλαίει! Τώρα, μου έρχεται να κλάψω! Όταν πήγα!

κ. Θεοδώρα: Εμ έτσι ήταν!

κ. Κώστας: Δεν μπορώ! Τρέχει με το μαντήλι στα χέρια «μάμο, μάμο!». «Τι;».

κ. Θεοδώρα: Και φωνά... Μήτο σε...

κ. Κώστας: Οι φαντάροι του κάναν δρόμο.

κ. Θεοδώρα: Ε του είπανε σκοτώθηκε! Αυτή δεν ήξερε!

κ. Κώστας: «Μου είπε ότι» λέει «ή θα ζει, ή θα πεθάνει τώρα! Είναι τραυματία!».

κ. Θεοδώρα: Ε πού ξέραμε;! Δεν ξέραμε!

κ. Κώστας: «Αθήνα!». «Όχι, όχι» του λέει.

κ. Θεοδώρα: Αλήθεια είναι τραυματία ή πεθαμένος;!

κ. Κώστας: Του αλλουνού αδελφός η γυναίκα ήταν στη Τρίπολη. Τι κάνει;! Εεε!

κ. Θεοδώρα: Που ήτανε αλλού παντρεμένοι.

κ. Κώστας: Πιάνει το κ...

κ. Θεοδώρα: Ααα! Αλήθεια το 'κανε, αλήθεια!

κ. Κώστας: ...το πηλίκιο, του το ρίχνει εκτός, στο λόχο απάνω. «Κερατά!» του λέει.

κ. Θεοδώρα: «Ο άντρας μου εκεί» λέει «ο άλλος...».

κ. Κώστας: «Βούλγαροι είμαστε! Οι Βούλγαροι πολεμάν!» του λέει. «Εκεί! Είναι οχτώ-δέκα μήνες, πόσο είναι, και... αν ζήσει!» του λέει. Αυτή η γυναίκα που ήρθε. Εεε, τα έχασε!

κ. Θεοδώρα: Όλοι σταμάτησαν, ο στρατός...

κ. Κώστας: Όντως έστρωσε!

κ. Θεοδώρα: ...όλος ο στρατός σταμάτησε!

κ. Κώστας: Το άλλο βράδυ έρχεται, «με συγχωρείτε, με συγχωρείτε!» λέει.

κ. Θεοδώρα: «Δεν φταίω εγώ!».

κ. Κώστας: «Αυτά μου τα έκανε ο πρόεδρός σας» λέει. «Από τη κάτω τη πλατέα, είναι όλοι Βούλγαροι». Τι Βούλγαροι;! Πενήντα παιδιά στη μάχη εκεί πολεμάν!

κ. Θεοδώρα: Αμά τι! Δεν φοβότανε και αυτή...

κ. Κώστας: Δεν φοβόταν!

κ. Θεοδώρα: Και τώρα, για το πατέρα του...

κ. Κώστας: Που λέμε για το πατέρα του, που ήταν εξορισμένος!

κ. Θεοδώρα: Όλοι... Σου ότκβε ήτανε για το Καραμανλή. Λεπέσκε τους [γέλια]...

κ. Κώστας: Α!

κ. Θεοδώρα: Τι τρελή ήταν η Άντσο βε;! Γιατί ο αυτός ήτανε...

κ. Κώστας: Μα τη φανάτιζαν!

κ. Θεοδώρα: ...ο Θανάσης ΠΑΣΟΚ!

κ. Κώστας: Κύριος άνθρωπος, αλλά...

κ. Θεοδώρα: Α βε...

κ. Κώστας: ...να το στείλεις για ένα τσουβάλι αλεύρι [γέλια]...

κ. Θεοδώρα: Α! Το πήρε το πατέρα της Αθήνα. Συνεχίζουν...

κ. Κώστας: Καπ, καπ! Αθήνα ήταν!

κ. Θεοδώρα: Αυτή που του έκανε έτσι, ο πατέρας του φυλακή ήτανε! Φυλακή ήταν ο πατέρας του.

Κων/νος: Ε... Για τα... Γι' αυτούς που δείραν οι Βούλγαροι εδώ, ενδιαφέρθηκε κανείς;

κ. Θεοδώρα: Κανείς! Δεν κάναμε φασαρία! Κώστα, κάναν;

κ. Κώστας: Α!

Κων/νος: Όχι, όχι! Εννοώ...

κ. Κώστας: Μπήκαν, μπήκαν!

Κων/νος: ...άμα τους πήγανε στο νοσοκομείο;

κ. Θεοδώρα: Α;

κ. Κώστας: Χρήστος Κολέφτσικης, κάτι άλλοι, μπήκαν στο...

κ. Θεοδώρα: Α!

κ. Κώστας: ...σπίτι εκεί, που ήταν οι μεγάλοι...

κ. Θεοδώρα: Ε!

κ. Κώστας: ...οι Μπόγληδες...

κ. Θεοδώρα: Ε!

κ. Κώστας: ...τους διώξαν! Ενδιαφέρθηκαν!

Κων/νος: Τους πήγαν σε κάνα νοσοκομείο, ας πούμε, στη Φλώρινα;

κ. Θεοδώρα: Όχι βρε!

κ. Κώστας: Όχι, όχι!

Κων/νος: Όχι;!

κ. Κώστας: Αυτοί που βασανίστηκαν;

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Κώστας: Όχι ρε, καθόλου!

Κων/νος: Άρα, ούτε ο νομάρχης ενδιαφέρθηκε;

κ. Κώστας: Α;

κ. Θεοδώρα: Μα κανείς! Κανένας!

Κων/νος: Ο Μπόνης ενδιαφέρθηκε; Τους έψαξε;

κ. Θεοδώρα: Κανένας, κανένας, κανένας!

Κων/νος: Ρώτησε;

κ. Κώστας: Το Μπόνη έχω ακουστή! Ξακουστά τον είχαμε!

Κων/νος: Ναι! Ρώτησε για τα θύματα;

κ. Κώστας: Δεν μπορούσε βρε! Πού να μπει; Πού να μπει στους Βούλγαρους βε να... τότες δήμαρχος, τι ήταν, νομάρχης;!

Κων/νος: Νομάρχης!

κ. Κώστας: Άπαπα! Όχι βε! Κατοχή!

κ. Θεοδώρα: Δεν ξέρω τίποτα! Δεν έχω...

κ. Κώστας: Ήταν ο Όσβελντ στο Εθνικό, πάνω! Στη γωνία που είναι το καφενείο, εκεί πέρα.

κ. Θεοδώρα: Και ο Βούλγαρος!

κ. Κώστας: Ήταν ο Όσβελντ πάνω και ο Βούλγαρος. Αυτοί κυβερνούσαν!

Κων/νος: Μάλιστα! Εγώ αυτά είχα να σας ρωτήσω! Άμα θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο για τους Βούλγαρους όμως;

κ. Κώστας: Αυτό ήταν!

κ. Θεοδώρα: Τι;! Αυτά! Δεν ξέρουμε άλλο!

κ. Κώστας: Ήρθαν, για να καθαρίζουν κόσμο! Προπαγάνδα!

κ. Θεοδώρα: Αυτό! Τζάμπα να δέρνουν το κόσμο!

κ. Κώστας: Τζάμπα! Οι οποίοι...

κ. Θεοδώρα: Ε μόνο το Φλάμπουρο πάθαν εκεί...

κ. Κώστας: Οι οποίοι γελάστηκαν αυτά τα άτομα...

κ. Θεοδώρα: ...πολλά σπίτια...

κ. Κώστας: ...κατάλειψαν την Ελλάδα, σβήσαν! Κατάλαβες;! Γιατί εμείς τόσα άτομα ήμασταν;! Γκούμα!

κ. Θεοδώρα: Μόνο απ' τα... Μόνο απ' το Φλάμπουρο σκότωσαν κάνα δεκαπέντε άτομα.

κ. Κώστας: Ααα!

κ. Θεοδώρα: Τζάμπα! Για τζάμπα!

κ. Κώστας: Όχι ρε! Α!

Κων/νος: Για κάποιο γειτονικό χωριό εδώ; Ξέρετε κάτι άλλο;

κ. Κώστας: Δεν... Όχι!

κ. Θεοδώρα: Δεν έγινε, πουθενά δεν...

κ. Κώστας: Δεν έχει, όχι!

κ. Θεοδώρα: Απ' τους Βούλγαρος δεν έχει πουθενά, Κώτσε! Στο χωριό μας που ήταν, που κάθισαν!

κ. Κώστας: Αλλά όπου βάλαν χέρι, κάναν ζημιά!

κ. Θεοδώρα: Δεν...

κ. Κώστας: Παρασύρθηκαν, σου λέει «*ούμρε Γκάρτσια*». Κατάλαβες;!

Κων/νος: Ναι!

κ. Θεοδώρα: Αυτοί που τα 'λεγε «*ούμρε Γκάρτσια*».

κ. Κώστας: Όλοι! «*Ούμρε, ούμρε*»... Ωπ! Ήρθε το κρατίδιο, έγινε κράτος! Άιντε φύγετε!

κ. Θεοδώρα: Τώρα; Τώρα, μας χρειάζεται!

κ. Κώστας: Α;

κ. Θεοδώρα: Τώρα που σπουδάσατε, να! Α;

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν, εγώ...

κ. Κώστας: Α;

Κων/νος: Εγώ αυτά είχα να σας ρωτήσω!

κ. Θεοδώρα: Για τους Βουλγάρους;

Κων/νος: Ναι! Για τους Βουλγάρους, αυτά είχα να σας πω!

κ. Θεοδώρα: Τους... Τους αγαπάτε τους Βουλγάρους εσείς, έτσι μου φαίνεται!

Κων/νος: Όχι, δεν τους αγαπάμε! Αυτά μας [γέλια]... μας είπαν να ρωτήσουμε! Λοιπόν, σας ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σας και για τη βοήθειά σας! Να είστε καλά!

κ. Θεοδώρα: Εγώ, άμα και θέλουν ας με βάλουν και φυλακή, αλλά για... εγώ Βούλγαρο δεν θέλω! Και όταν λέμε για τους Βουλγάρους, πάπωπωπωπω!

(10)

Όνοματεπώνυμο: Ευάγγελος Ν. - Ιωάννης Κ. - Κωνσταντίνος Τσ. **Ημ.:** 20/05/2018

Ηλικία: 86 (12) - 87 (13) - 85 (11)

Φύλο: Άρρενες

Μόρφωση: Δ' δημοτικού - Στ' δημοτικού - Γ' δημοτικού

Επάγγελμα: Διάφορα χειρονακτικά επαγγέλματα - Οικοδόμος - Οικοδόμος

Κων/νος: Καλημέρα σας, ονομάζομαι Ασίκης Κωνσταντίνος και είμαι μεταπτυχιακός φοιτητής στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Τα ονόματά σας;

κ. Ιωάννης: Κ. Ιωάννης

κ. Κων/νος: Τσ. Κωνσταντίνος

κ. Ευάγγελος: Ν. Ευάγγελος

Κων/νος: Χάρηκα πολύ, κύριε Ευάγγελε, κύριε Κωνσταντίνε και κύριε Ιωάννη! Ε... Κατ' αρχάς, να σας ευχαριστήσω που προσφερθήκατε να με βοηθήσετε με τη διπλωματική μου εργασία, θέμα της οποίας είναι η βουλγαρική εισβολή στον νομό Φλώρινας το 1944. Κατά δεύτερον, να σας ενημερώσω ότι, εφόσον το επιθυμείτε, θα παραμείνετε ανώνυμοι, ούτε θα κρατηθούν αντίγραφα της συνέντευξής μας, όπου θα

αναφέρονται τα ονόματά σας. Τρίτον, να ζητήσω την άδειά σας να μαγνητοφωνήσω τη συνέντευξή μας. Είστε σύμφωνοι με αυτό; Να τη γράψω στο κινητό!

κ. Ευάγγελος: Γιατί θέλετε να... τα ονόματά μας; Γιατί δεν θα σας δώσω;

Κων/νος: Ε...

κ. Ευάγγελος: Υπάρχει λόγος;

Κων/νος: Είστε σύμφωνοι να σας γράψω στο κινητό;

κ. Ευάγγελος: Υπάρχει λόγος; Με συγχωρείς! Τα ονόματά μας δεν πρέπει να κρυφτούν! Αυτά που έχουμε να πούμε...

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: ...είναι ωραία!

Κων/νος: Εντάξει! Ωραία! Άρα, είστε σύμφωνοι! Λοιπόν! Κατ' αρχάς, να σας ρωτήσω το... τα επαγγέλματά σας. Ένας-ένας να μου λέει το επάγγελμά του.

κ. Ιωάννης: Ιωάννης, οικοδόμος

κ. Κων/νος: Τα ίδια!

Κων/νος: Οικοδόμος;!

κ. Ευάγγελος: «Πολυτεχνίτης»!

κ. Ιωάννης: [Γέλια]

Κων/νος: Ωραία! Λίγο πιο δυνατά και λίγο πιο κοντά στο ηχείο, παρακαλώ!

κ. Κων/νος: Λίγο πιο δυνατά, γιατί άμα...

Κων/νος: Και τη μόρφωσή σας;

κ. Κων/νος: Για παραπάνω!

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι! Τη μόρφωσή σας λίγο; Ε... Μέχρι ποια τάξη...

κ. Ιωάννης: Έκτη δημοτικού!

κ. Κων/νος: Τι... Τίποτα!

κ. Ιωάννης: [Γέλια]

κ. Κων/νος: Μέχρι τρίτη γυμνά... ε δημοτικού!

κ. Ευάγγελος: Ε... Τώρα θα σου πω! Το... Τετάρτης δημοτικού!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Κων/νος: Τετάρτη, αλλά είναι...

Κων/νος: Ωραία, ωραία! Λοιπόν!

κ. Ιωάννης: Για γυμνάσιο!

Κων/νος: Ωραία! Τώρα, να ξεκινήσουμε! Ε... Τι συνέβη τον Ιανουάριο-Φεβρουάριο του 1944; Ήρθανε οι Βούλγαροι στο χωριό;

κ. Ευάγγελος: '74, όχι!

Κων/νος: Το '44!

κ. Ευάγγελος: Το '44!

Κων/νος: Ναι!

κ. Κων/νος: Ναι, αλλά οι Βούλγαροι δεν ήρθανε... Πες εσύ, είσαι λίγο πιο μεγάλος!

Κων/νος: Όποιος θέλει λέει, έτσι;!

κ. Ευάγγελος: Ε! Κοίταξε! Οι...

κ. Κων/νος: Φώναξε λίγο!

κ. Ευάγγελος: Οι Βούλγαροι... Ήτανε μία διλοχία Βουλγάρων στο Αμμοχώρι. Λοιπόν! Εδώ, το φθινόπωρ... τον... το Φεβρουάριο, μου διαφεύγει η ημερομηνία του Φεβρουάριου...

Κων/νος: Ναι!

κ. Κων/νος: Φώναξε όσο μπορείς!

κ. Ευάγγελος: Ήτανε... Επειδή έκαινε πάρα πολύ κρύο, ήρθαν οι αντάρται εδώ πέρα να ξ... να... να γλυτώσουν από τη παγωνιά! Λοιπόν! Και είχανε φράξει το χωριό, και δεν κυκλοφορούσε κανένας. Αλλά εδώ έτυχε, σ' αυτή την... σ' αυτό το χωριό, να είναι και ένας ψαράς! Πουλούσε ψάρια εκείνη την ημέρα. Από τη... Από τη Λεπτοκαρυά! Λοιπόν! Α... Ζήτησε άδεια να φύγει, να πάει στο... στη Λεπτοκαρυά. Ύστερα από τρεις μέρες, του δώσανε άδεια να πάει στη Λεπτοκαρυά, αλλά αυτός πήγε και ειδοποίησε τους Βουλγάρους ότι οι αντάρται είναι στο... στο Φλάμπουρο!

Κων/νος: Το όνομα αυτουνού μπορούμε να το αναφέρουμε;

κ. Ιωάννης: Γιώργο τον έλεγαν! Γιώργο! Γιώργος δεν ήτανε;

κ. Ευάγγελος: Εμείς το... Με το παρατσούκλι του, ήτανε «Πεσκάρ»!

κ. Ιωάννης: Ε Γιώργος, Γιώργος!

κ. Ευάγγελος: Ε είναι ψαράς! Ο... Το επίθ... Το... Δεν θυμάμαι!

κ. Ιωάννης: Αυτός που είναι... Το επίθετο πες το ρε;!

κ. Ευάγγελος: Ε ήτανε... γαμπρός του παπά ήτανε! Κατάλαβες;! So! Με την καταγγελία αυτουνού, πήρανε τα άλογα οι...

Κων/νος: Βούλγαροι!

κ. Ευάγγελος: ...οι Βούλγαροι και ήρθανε από ένα μέρος εδώ πέρα, που λέγεται «Καζάνια» [γέλια]!

κ. Ιωάννης: Καζάνια, α!

κ. Ευάγγελος: Καζάνια είναι τα δοχεία.

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: Αλλά οι... Οι αντάρται, όμως, είχανε σκοπιές! Και αυτοί ήρθ... πήγαν... ήρθαν από 'κει, αυτοί φύγαν από 'δω, και προλάβανε να φύγουν... να φύγουν όλοι! Αλλά ο κόσμος πανικοβλήθηκε! Δεν ήξερε από ποια μεριά να πάνε!

κ. Ιωάννης: Είχαμε συγκεντρωθεί όλοι στη πλατέα μας. Μας μαζέψαν οι συναγωνισταί, οι αντάρτες, μας μιλούσανε! Και ο σκοπός χτύπησε από πάνω, απ' το «Περγουραμίτσι» που λέμε, με το όπλο, και φύγαν ύστερα όλοι...

κ. Ευάγγελος: Φύγαν όλοι!

κ. Ιωάννης: ...στα Καζάνια, που λες!

κ. Ευάγγελος: Γι' αυτό σου λέω! Είχανε σκοπιά! Όπου και αν πηγαίναν, οι αντάρται...

κ. Ιωάννης: Ακριβώς, ακριβώς!

κ. Ευάγγελος: ...είχανε σκοπιά. Τη μυριστήκανε αυτοί ότι έρχονται και φύγαν από 'κείνη τη μεριά, και πή... καταλήξανε στο Νυμφαίο!

κ. Ιωάννης: Αετό, Νυμφαίο!

κ. Ευάγγελος: Στο Νυμφαίο! Λοιπόν! Αφού φύγαν αυτοί, οι φουκαράδες οι πολίται, όμως, φύγαν από 'δω, και πέσανε μπροστά στο ιπικό των Γερμανών! Α μπε των Βουλγάρων!

Κων/νος: Των Βουλγάρων!

κ. Ευάγγελος: Των Βουλγάρων! Τους κυνηγήσανε, τους βρήκανε σε μια χαράδρα εκεί τους τρεις και τους σκοτώσανε!

Κων/νος: Τα ονόματα αυτών των τριών;

κ. Ευάγγελος: Θα σας τα πούμε!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Ευάγγελος: Ο τέταρτος έφυγε από την άλλη πλευρά, ένας πρόλαβε, και, μέσα στο δάσος αυτός μπόρεσε να φύγει, αλλά αυτός με το άλογο τον πρόλαβε όταν βγήκε από το δάσος, τότες τον σκότωσε τον Γκάτση!

κ. Ιωάννης: Ναι, το Χρήστο!

κ. Ευάγγελος: Τον Γκάτση! Ο ένας, ο Γκάτσης ο Χρήστος! Ο άλλος ήταν ο Γαβριήλης, Γαβριήλ Μπρόικος! Ο άλλος ήτανε ο Φιλώτας Ταχού! Και ποιοι... ήταν;

κ. Ιωάννης: Ο Μπαλιάσης;

κ. Ευάγγελος: Και ο άλλος ήτανε...

κ. Κων/νος: Ο Ηλίας του Κακαράντζα, ο...

κ. Ευάγγελος: Όχι, στάσου! Ο Ηλίας ήτανε... Στάσου! Ήτανε... Α, ο άλλος ήτανε ο Μπαλιάσης στο λεγόμενο, αλλά...

κ. Ιωάννης: Μήτσος! Δημήτρης!

κ. Ευάγγελος: Και αυτός, όμως, δεν ήταν...

κ. Ιωάννης: Ο Μπαλιάσης Δημήτρης! Μήτσο! Μήτο!

κ. Ευάγγελος: Ο Δημήτρης τώρα...

κ. Ιωάννης: Ναι, ναι! Μήτο εμείς το λέγαμε!

κ. Ευάγγελος: Δημήτρης! Λοιπόν! Αλλά ήτανε και άλλο ένα άτομο εκεί πέρα, ο Νικόλαος ο... ο Μπρόικος! Αυτός είδε το ξάδελφό του με τα πρόβατα...

κ. Κων/νος: Α μπράβο βε!

κ. Ευάγγελος: ...από την άλλη μεριά του βουνού, από την άλλη μεριά της χαράδρας που ήταν σκοτωμένοι αυτοί, και του λέει «*εσύ φαίνεσαι για τσομπάνος*» του λέει. «*Δώσε μου την κάπα*».

κ. Κων/νος: Α, και τη πάτησε!

κ. Ευάγγελος: Να... Να αυτό. Και...

κ. Ιωάννης: Να καλυφτεί!

κ. Ευάγγελος: Θαρραλέος ο αυτός, του την έδωσε με καλή πίστη, γιατί αγαπιόντανε! Λοιπόν! Και όταν πήγανε εκεί πέρα, πήρανε τον, τον αφήσανε τον Νικόλαο ως τσομπάνο και πήρανε αυτό το... τον...

κ. Ιωάννης: Κανονικό τσομπάνο!

κ. Ευάγγελος: ...τον ε...

κ. Ιωάννης: Τον Κακαράντζα!

κ. Ευάγγελος: ...Σωτήρη Κακαράντζα! Το πήρανε ως όμηρο μαζί τους, γιατί δεν ξέρανε πώς αυτό, αλλά ξέρανε ότι κυνηγήσανε... Ήτανε και αυτός στο κυνήγι, που τους κυνηγήσαν με τ' άλογα! Είχανε κρυφτεί μέσα στη χαράδρα αυτοί και...

κ. Κων/νος: Στη χαράδρα το πιάσαν, τον είδαν από μακριά! Πες, πες, εσύ τα ξέρεις!

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν! Τελικά, ο... ως όμηρος ο... ο... Κακαράντζας κατέληξε στο Αμμοχώρι. Και εκεί που... όλοι ήταν εδώ στη πλατεία, οι αντάρται είχανε στείλει δύο... δύο σύν... α...

κ. Ιωάννης: Αγγελιοφόρους!

κ. Ευάγγελος: ...σύνδεσμούς για κάποιο μέρος...

κ. Κων/νος: Παρακολουθούσαν!

κ. Ευάγγελος: ...γιατί συνεννοούνταν με τους συνδέσμούς αυτοί. Δεν είχανε τα τηλέφωνα και τ' αυτά τα ασύ... τους ασυρμάτους, όπως έχουμε σήμερα!

Κων/νος: Έτσι! Ναι!

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν! Και αυτοί τους πρόλαβε μια γριά εκεί στο... Τσατσάνη... η γριά! Τους λέει «παιδιά, πού πάτε;» λέει. «Είναι οι Βούλγαροι μέσα στο χωριό και κάμνουνε συλλήψεις!» του λέει. Λοιπόν! Αυτοί θαρραλέοι, ανεβήκανε πάνω στο ύψωμα, από 'δω από το... από το ύψωμα, και αρχίσαν να βάζουνε! Οι Γερμανοί... Οι...

κ. Κων/νος: Οι Βούλγαροι!

κ. Ευάγγελος: Οι Βούλγαροι πανικοβλήθηκαν! Δεν ξέρανε τι κάμνανε!

κ. Κων/νος: Δεν... Δεν ήταν αποκλεισμένοι!

κ. Ιωάννης: Σου λέει «κυκλωθήκαμε!». Να σου λένε «μας πιάσανε!».

κ. Ευάγγελος: Δεν ξέρανε τι κάμνανε! Φοβηθήκανε πάρα πολύ, γιατί δεν ήτανε στρατός εκπαιδευμένος, όπως ήταν οι Γερμανοί! Λοιπόν! Σο, στην περίπτωση αυτή, ο Ηλίας, που ήταν όμηρος, μια γριούλα του λέει «σήκω φύγε!» λέει. Η Καλλιόπη του Σήφη! Πολύ, πολύ ωραία! «Βρε φύγε!» του λέει, και τα μιλούσε αυτά τα αρβανίτικα. «Έλα ρε, τι θα μου κάνουν εμένα; Εγώ ήμουνα τσομπάνος». Βρε πού σε λογαριάζει ο κόσμος, τσομπάνος και ξετσομπάνος;!

κ. Κων/νος: Παλληκάρι ήταν!

κ. Ευάγγελος: Φύγε απ' το τέτοιο! Ήταν ένα παλληκάρι ατρόμητο!

κ. Κων/νος: Παλληκάρι!

κ. Ευάγγελος: Πολύ, πολύ δυνατός! Λοιπόν! Και τελικά, κατέληξε με τους ο... τους υπόλοιπους όμηρους που είχανε πάρει. Είχανε πάρει κάπου...

κ. Ιωάννης: Έντεκα άτομα σκότωσαν!

κ. Ευάγγελος: Ε... Δεν θυμάμαι τον αριθμό!

κ. Ιωάννης: Έντεκα φέραν σκοτωμένους από εκεί, απ' το Αμμοχώρι!

κ. Ευάγγελος: Ένδεκα; Ένδεκα σκοτωμένοι!

Κων/νος: Ήταν όλοι, και η έντεκα, απ' το Φλάμπουρο;

κ. Ιωάννης: Απ' το Φλάμπουρο, ναι!

Κων/νος: Τα...

κ. Ευάγγελος: Όλοι από το Φλάμπουρο!

Κων/νος: Τα ονόματά τους τα ξέρετε;

κ. Ευάγγελος: Εγώ ξέρω ότι μετά...

κ. Κων/νος: Όχι ρε, πιο λίγοι ήσαν! Έντεκα ήσαν;

κ. Ευάγγελος: Ήτανε...

κ. Ιωάννης: Έξι-εφτά απ' εδώ!

κ. Ευάγγελος: Πρώτα, ήτανε ο Κακαράντζας, τον πήρανε. Ύστερα, ήτανε ο... ο Κωστίκας Νάσης, που ήταν πρόεδρος! Τον πήρανε και τον πρόεδρο μαζί τους!

κ. Κων/νος: Τον πρόεδρο τον καθάρισαν με... Έχουμε ιστορίες εδώ!

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν! Ύστερα, ήτανε...

κ. Ιωάννης: Ξενοφών Μητρούσης!

κ. Ευάγγελος: ...ο Χρήστος ο Μητρούσης! Και ο αδελφός του, επειδή είχε φύγει χωρίς... παλτό, πήγε και αυτός να του πάει το παλτό, και αυτό το συ... και αυτό τον πήρε η μπόρα, και τον σκοτώσανε. Λοιπόν! Ύστερα, ήτανε ο Γκάλ... ο Γκάλιος Λάζαρος! Ξεχνάτε! Ήτανε ο...

κ. Ιωάννης: Τζέκας!

κ. Ευάγγελος: ...ο... Ήτανε ο Ελοβάρης...

κ. Ιωάννης: Νικόλαος!

κ. Ευάγγελος: Το όνομά του πώς λεγότανε;

κ. Ιωάννης: Ο Νικόλαος!

κ. Ευάγγελος: Νικόλαος, Νικόλαος!

κ. Ιωάννης: Ο Τζέκας;!

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν! Ύστερα, ήτανε...

κ. Κων/νος: Ο Τζέκας! Ο Τζέκας, ο Τζέκας!

κ. Ευάγγελος: ...ο Τζέκας, ναι! Αυτός ήταν και θεός μου! Μ' αυτόν συγγενείς ήμασταν! Λοιπόν! Και έχω μάθει... Ε... Κάποιος απ' το Αμμοχώρι έχει παντρευτεί μια ξαδέλφη μου.

Κων/νος: Αυτούς πού τους σκότωσαν;

κ. Ευάγγελος: Στο Αμμοχώρι! Κοίταξε! Και να σου πω, οι Βούλγαροι δεν λάβανε μέρος στην εκτέλεση! Οι ντόπιοι, οι οποίοι αυτούς που συλλάβανε είχανε μίσση μεταξύ τους. Και... Η λέξις «γκραικομάνοι» είναι η χειρότερη που έχουνε οι αυτοί που μιλάν τα σλαβικά. Και εγώ τους... αυτούς τους σλάβους τους ονομάζω γενίτσαρους! Γιατί είναι Έλληνες, γεννημένοι στην... σ' αυτό τον τόπο, αλλά με τη προπαγάνδα, τη προπαγάνδα, που οι Τούρκοι αφήσανε τους Βουλγάρους να κάνουν πολλά σχολεία βουλγάρικα, και έτσι η γλώσσα αυτή έχει μείνει, είναι βουλγάρικη, είναι σλάβικη, και αυτοί τη λένε μακεδονική. Δεν υπάρχει γλώσσα στη Μακεδονία! Η Μακεδονία μιλούσε ελληνικά, πήγε μέχρι τις Ινδίες! Ο Μέγας Αλέξανδρος μέχρι τις Ινδίες πήγε! Πώς να είναι...

Κων/νος: Έτσι!

κ. Ευάγγελος: ...οι... οι Μακεδόνες να είναι Έλληνες;! Αμέ, οι Μακεδόνες να είναι Βούλγαροι;! Ή τώρα... Γιατί αυτοί που... που φωνάζουνε τώρα για τη... για τη Μακεδονία πρ... στην Κατοχή είχανε αφίδες στα χωριά! Στο... Στο Πέρασμα, στο Αμμοχώρι, στη Κάτω Υδρούσα, είχανε το βασιλιά τον... το...

κ. Ιωάννης: Μπόρι!

κ. Ευάγγελος: ...το βασιλιά το Μπόρι.

κ. Κων/νος: Βάλτο του πιο κοντά, να ακουστεί καλά!

κ. Ευάγγελος: Και όταν περνούσαμε εμείς, θυμάμαι επτά παιδιά, εγώ ήμουν πολύ πιτσιρικός, ήμουν ε... το... το '40 ήμουν οχτώ χρο... οχτώ-εννιά... οχτώ χρονών ήμουν. Αλλά τα θυμάμαι αυτά! Πηγαίναμε με το... Ο αδελφός μου πήγαινε στο γυμνάσιο. Και άλλα επτά παιδιά στο γυμνάσιο, ήτανε ο πρώτος χρόνος που πήγαινε στο γυμνάσιο. Και πηγαίναμε στο... στη Φλώρινα από το Πέρασμα. Και τα παιδιά αυτά δεν περάσανε από την αφίδα. Εγώ πέρασα απ' την αφίδα, τι, δεν με ένοιαζε! Αυτοί δεν περάσανε! Ε... Τους αρχίσανε με τις κραυγές, φάγανε το ξύλο που δεν είχανε φάει ποτέ [γέλια]! Μαυρίσανε τα κωλομέρια τους!

Κων/νος: Συγχωριανοί σας και αυτοί;

κ. Ευάγγελος: Πώς;

Κων/νος: Απ' το Φλάμπουρο, εδώ;

κ. Ευάγγελος: Τα παιδιά ήταν απ' το Φλάμπουρο, πηγαίνανε στο σχολείο και...

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: ...περπατούσανε στο Φλάμπουρο για να... να πάνε στο γυμνάσιο, στο σχολείο...

κ. Κων/νος: Στη Φλώρινα!

κ. Ευάγγελος: ...στη πρώτη τάξη γυμνασίου. Και αυτό συνέβη στο... στο Πέρασμα! Ύστερα, μια άλλη περίπτωση, φύγανε από το... ε... την άλλη... την άλλη βδομάδα που ήρθαν εδώ να περάσουνε το... το Σαββατοκύριακο, Δευτέρα πρωί πήγαινε απ' το Αμμοχώρι. Και 'κει την πάθανε! Και τους έλεγα «γιατί δεν πάτε από 'κει πέρα; Τι θα πάθετε;» [γέλια]!

κ. Ιωάννης: Όμως, δεν 'θελαν να περάσουν κάτω απ' την αφίδα... τα παιδιά!

κ. Ευάγγελος: Και τους υποχρεώσανε να προσκυνήσουνε τον... τον Μπόρι. Αλλά... Α... Αυτός εδώ ο μάρτυρας, ο... συγγενής μου έγινε, είχε παντρευτεί μια ξαδέρφη μου από τη Φλώρινα, και διηγείτο το τι πάθανε οι έντεκα Φλαμπουριώται στο διάστημα... Γιατί τους σκοτώνανε σιγά-σιγά! Δεν τους σκοτώνανε αμέσως, να τους εκτελέσουνε. Τους καίγανε με καρφιά, με σίδερα!

κ. Κων/νος: Με σίδερα, με σίδερα!

κ. Ευάγγελος: Με σίδερα στο στομάχι! Όταν τα βρήκανε τα πτώματα, ήτανε κακουργιό... ε...

κ. Ιωάννης: Τσαλακωμένα!

Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: Τη λέξη ξεχνάω!

Κων/νος: Ναι! Κατακρεουργημένα!

κ. Ευάγγελος: [Γέλια]

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν!

κ. Κων/νος: Ο Κακαράντζας, με συγχωρείς...

κ. Ευάγγελος: Και λέει... Και είπε το πό... το τόσο...

κ. Κων/νος: ...το βούτηξε έναν και... κοντά να τον αποτελειώσει! Μέσα εκεί! Ο Κακαράντζας!

Κων/νος: Βούλγαρο;

κ. Κων/νος: Βούλγαρο! Βέβαια!

κ. Ευάγγελος: Το τόσο ωραίο που...

κ. Κων/νος: Παλληκάρι ήτανε!

κ. Ευάγγελος: ...που είπε ο αυτός ο... ο φίλος μου... Λέει «*ούτε ο Ιησούς Χριστός δεν υπέφερε τόσο, όσο υποφέρονε οι... οι Φλαμπουριώται στο... στο Αμμοχώρι*» λέει.

Κων/νος: Μάλιστα!

κ. Ευάγγελος: Άλλα μπορούμε να...

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι! Ε...

κ. Ευάγγελος: ...να βοηθήσουμε;

Κων/νος: Να σας κάνω ερώτηση. Γιατί, όμως, τόσο πολύ εναντίον του Φλαμπούρου οι Βούλγαροι;

κ. Ευάγγελος: Α...

κ. Κων/νος: Κοίταξε εδώ!

κ. Ευάγγελος: Η λέξις «γκραικομάνοι»... Θα σου πω μια περίπτωση, μια περίπτωση του... της Κάτω Υδρούσας.

Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: Κάτω Υδρούσας, ήταν πολλοί γέροι φανατικοί, γιατί αυτό ξέρανε στα βουλγάρικα σχολεία, γιατί...

Κων/νος: Έτσι!

κ. Ευάγγελος: ...οι Βούλγαροι τα 'χουν χτίσει αυτά τα σχολεία!

Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν! Και είχανε συνεδρίαση, μόλις ήρθαν οι Γερμανοί με... με...

Κων/νος: Το Βούλγαρο!

κ. Ευάγγελος: ...με τους Βουλγάρους σύμμαχοι...

κ. Κων/νος: Μαζί!

κ. Ευάγγελος: «*Ήρθε το δικό μας τώρα!*» λένε. Και είχανε μια συνεδρίαση! Αυτό το ξέρω προσωπικά, γιατί έχω ζήσει με τα παιδιά από... από την... από τη Κάτω Υδρούσα. Και έχω και συγγενείς! Και τώρα, όλοι αυτοί οι φανατικοί *«τι θα κάνουμε με τους γκραικομάνηδες; Τώρα, ήρθε το δικό μας!»*.

Κων/νος: Ναι

κ. Ευάγγελος: *«Τι θα κάνουμε με τους γκραικομάνηδες;»*. Η πολυψηφία λέει *«θα τους σκοτώσουμε όλους!»*. Σηκώνεται ένας γεροντάκος... Και ξέρω πολύ καλά το... Πάω... Τα πάω καλά με τον γιο του, αυτού του γέρου. Και λέει *«για να στάσου, ρε παιδιά! Εμείς εδώ ζούμε για πολλά χρόνια στο ίδιο χωριό. Πώς μπορούμε να σκοτώσουμε τους φίλους που ξέρουμε και... και έχουμε αλλάξει και...»*

Κων/νος: Έτσι!

κ. Ευάγγελος: *...και παντρείς;!»*.

κ. Ιωάννης: Συμπεθεριό!

κ. Ευάγγελος: *«Και παντρείς έχουμε αυτό»*.

κ. Κων/νος: Τώρα, τώρα γίναμε... Τώρα, είμαστε...

κ. Ευάγγελος: *«Δεν... Δεν μπορούμε να κάνουμε αυτό, να τους σκοτώσουμε! Θα τους έχουμε εδώ και θα τους προφυλάξουμε!»* λέει. Ο γέρος νίκησε με την κουβέντα, με τις ωραίες κουβέντες που είπε, και δεν πειραχτήκανε! Αλλά να... να stronger it... Και τα προσωπικά στην Ελλάδα είναι πολύ δυνατά! Revenge το λένε οι Εγγλέζοι! Revenge is... Και αυτό κάνανε αυτοί που ήρθε η εξουσία τους! Και αντίποινα! Τα αντίποινα είναι άσχημο πράμα! Αυτοί οι άνθρωποι, για κάποιο λόγο, ήτανε... δύο ήτανε... Πώς να το πούμε; Εεε... Φυλάγανε τα... τα χωράφια; Αγροφύλακες!

Κων/νος: Αγροφύλακες!

κ. Ευάγγελος: Ο άλλος ήταν δασοφύλακας ήταν!

κ. Κων/νος: Εδώ, στ' αμπέλια!

κ. Ευάγγελος: Και φυσικά, έφταναν σε επαφή με πολλούς ανθρώπους. Και εξαιτίας αυτό... Να σου πω την περίπτωση με τον πρόεδρο! Τον πρόεδρο, που τον πήρανε και

το σκοτώσανε, τον κρεουργήσανε! Αυτός ήτανε... α... ήτανε μεγάλος εργολάβος. Έκαμνε και δρόμους.

Κων/νος: Πώς τον λέγαν τον πρόεδρο λίγο ξανά;

κ. Ευάγγελος: Κωνσταντίνος Νάσης! Νάσης! Λοιπόν! Αλλά ήρθε σε μια περίπτωση...

κ. Κων/νος: Σιδηρόδρομος!

κ. Ευάγγελος: Αυτό το ξέρετε... εσείς;

κ. Ιωάννης: Πες το, πες το!

κ. Κων/νος: Το ξέρουμε, το ξέρουμε!

κ. Ευάγγελος: [Γέλια] Ήρθε μια περίπτωση...

κ. Κων/νος: Τα λες όπως, όπως πρέπει!

κ. Ευάγγελος: ...που έκαμνε...

κ. Ιωάννης: Έχει μυαλό αυτός!

κ. Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: ...έκαμνε ένα δρό... Το δρόμο το... το φλαμπουριώτικο τον έφτιαξε και...

κ. Κων/νος: Πες για τη γέφυρα τη παλιά, όλα!

κ. Ευάγγελος: ...και σε ένα μέρος εκεί πέρα...

κ. Κων/νος: Α μπράβο!

κ. Ευάγγελος: ...για να γυρίσουνε τα αυτοκίνητα, γιατί ο δρόμος ο παλιός ήτανε με τα κάρα! Τα κάρα πάνε όπου θέλουνε [γέλια]! Ενώ τα αυτοκίνητα ήτανε... είναι πιο μεγάλα, και χρειάζονταν λίγο μέρος. Ρωτήσανε τον άνθρωπο αυτόν, γιατί είπε ναι, να κοπεί το... το χωράφι, εκεί να κάνουν τη στροφή. Ύστερα, ήρθε και λέει «γιατί πήρες τόσο πολύ μέρος;», και τον μπάτσισε... αυτό τον άνθρωπο!

κ. Κων/νος: Μωρέ έτσι είναι, έτσι όπως τα λες!

κ. Ευάγγελος: [Γέλια]

κ. Κων/νος: Τι; Δεν είναι ανάγκη...

κ. Ευάγγελος: Και... Αλλά αυτός ευγενικός ήταν πολύ, γιατί είχε σπουδάσει στη Ρουμανία. Ήταν ένας... τέλειος...

κ. Κων/νος: Άνθρωπος καλός!

κ. Ευάγγελος: ...μηχανικός. Είχε φτιάξει γεννήτρια πάνω στο... με έλικα πάνω σ' ένα δέντρο ψηλό που 'χαμε. Τον τσιμπούσανε τα μυρμήγκια, αλλά αυτός ανέβαινε εκεί πέρα και έκανε έναν... μια... ένα... Α... Πώς να το πούμε;

κ. Ιωάννης: Ανεμιστήρα!

Κων/νος: Ανεμιστήρα!

κ. Ευάγγελος: Ένα... Πώς τα λεν εκείνα μπε;

Κων/νος: Ανεμογεννήτρια;

κ. Ευάγγελος: Αν... Αν... Ανεμό... Α... Για...

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι!

κ. Ιωάννης: Μπερδεύει τ' αμερικάνικα λίγο, γιατί πολλά χρόνια ήταν!

κ. Ευάγγελος: [Γέλια] Αυτό... Με αυτό φόρτωνε τις μπαταρίες. Είχε έξι μπαταρίες εκεί, και το Φλάμπουρο είχε το καλύτερο ραδιόφωνο από... Ούτε η Φλώρινα δεν είχε τέτοιο ραδιόφωνο!

κ. Κων/νος: Είχε μυαλό!

κ. Ευάγγελος: Και [γέλια] μαθαίναμε τα νέα του Αλβανικού Πολέμου και όλα τα αυτά. Φυσικά, με το δικό μα... με το δικό τους τρόπο! Και σκοτώσανε αυτόν τον άνθρωπο, γιατί, για το μισό...

κ. Κων/νος: Το δρόμο!

κ. Ευάγγελος: ...για λίγα μέτρα που πήρε για το δρόμο, όχι για τον εαυτό του! Και ξ... Και ήξερα και το όνομά του αυτόν που έβαλε να τον πιάσουν. Ο Χρήστος! Ε! Αλλά αυτός σήμερα βρίσκεται στη Βουλγαρία. Έφυγε με την οικογένειά του στη Βουλγαρία. Δεν μπορούσε να ζήσει εδώ πέρα. Αυτό μόνο, διότι το Φλάμπουρο έχει πολλά να σου πει, και για τους Γερμανούς, και για όλα!

Κων/νος: Θα σας ρωτήσω! Έχουμε και άλλες...

κ. Κων/νος: Τους είπα, τους είπα εγώ...

Κων/νος: Ναι!

κ. Κων/νος: ...για τους Γερμανούς! Θα τους πω για...

Κων/νος: Έχουμε και άλλες ερωτήσεις! Ε για τους Βουλγάρους...

κ. Κων/νος: Τώρα, μια κουβέντα να σου πω εγώ...

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι!

κ. Κων/νος: ...για τον Βαγγέλη που είπε. Τώρα, αυτή τη στιγμή, με τη... με Αμμοχώρι, με όλα τα χωριά, έχουμε τις καλύτερες φιλίες! Είχε μπει μια διχόνοια τότες, κατάλαβες;! Τώρα, έχ... Πρώτα, πού να παίρναμε κορίτσια από... τα άλλα τα χωριά εδώ;! Ποτές! Τώρα, μπορεί να έχουμε εβδομήντα γυναίκες από το... έξω απ' το Φλάμπουρο!

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι!

κ. Κων/νος: Και έχουμε φιλίες τόσο καλά, που δεν... Τότες...

κ. Ευάγγελος: Μπορώ να πω κάτι; Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα, που η αιτία ήταν ο Τσώρτσιλ... και τα μικρά πλοκάμια που είχε και τα αγόρασε πολύ ακριβά! Γιατί ο... η Αγγλία, για να πάρει την Ελλάδα, γιατί είχε... η Ελλάδα τότε είχε διχοτομηθεί σε δύο. Η... Το μεγαλύτερο... Ο μεγαλύτερος πληθυσμός είχε φύγει από την... απ' τον Αγγλοσάξ... από... απ' τους Άγγλους! Και με τον Μεταξά ως ηγέτης, ως πρωθ... ε... πρωθυπουργός, είχε κλίση προς τους Γερμανούς! Ε... Με τα 80%, πολιτικώς μιλάω τώρα, ως πολιτική, είχε γείρει προς τη Γερμανία! Λοιπόν! Ο Ζέρβας και τα Τάγματα Ασφαλείας κάνανε μεταστροφή.

κ. Κων/νος: Ποιοι ήταν με το Ζέρβα;

κ. Ευάγγελος: Και άρχισε ύστερα το ΕΛΑΣ, το ΕΑΜ... Το ΚΚΕ, μη ξεχνάτε, εδώ πέρα έχει σκοτώσει έξι άτομα, πάνω στο...

κ. Ιωάννης: Βαψώρι! Βαψώρι!

κ. Ευάγγελος: ...Μπαπ-σόρι! Στο Μπαψόρι!

κ. Ιωάννης: Να, να...

κ. Ευάγγελος: Το γενικό επιτελείο ήταν εκεί πέρα. Εκεί ήτανε το δικαστήριο! Ύστερα, ήτανε άλλα μικρά δικαστήρια, που... ήτανε στο Φλάμπουρο. Τα λαϊκά δικαστήρια τα λεγόμενα! Έχουνε σκοτώσει πολύ κόσμο! Αλλά και από την άλλη μεριά, τα Τάγματα Ασφαλείας, και αυτοί σκοτώνανε! Και τώρα, ο Τσώρτσιλ έβαλε άτομα μέσα στην Ελλάδα να ενώσει το ΕΛΑΣ με τον Ζέρβα! Ζήτησαν πολλά λεφτά για να κάνει αυτή τη δουλειά, πολλές λίρες! Και τότε, η λίρα... Δεν υπήρχε άλλο χρήμα, παρά η λίρα! Λοιπόν! Αλλά τι έγινε με αυτούς; Με την ένωση αυτή που κάνανε, ήταν ωραίο πράμα! Αλλά κατόπιν, ο Τσώρτσιλ έπρεπε να πάρει τα λεφτά του πίσω, the investment!

κ. Ιωάννης: [Γέλια]

κ. Ευάγγελος: He invest lot of money! So, he is got to take 'em back! And he create a civil war with pour Greece can [γέλια]... can suffer the rest of the life! Αυτό, αυτό... Πόσο έχω ψάξει με άτομα που ζήσαμε σ' αυτή εδώ τη περιοχή, και διαβάζω πολλά κείμενα, και ο... η φύσις με προίκισε με μεγάλο θυμητικό! Και δεν μπορώ να ξεχάσω γιατί ορισμέ... Γιατί ο Μετά... ο Μεταξάς έκανε, ανανέωσε τη νεολαία! Ω, ω, πιτσιρικός εγώ, βάδιζα από πίσω από τη νεολαία με αυτό! Και η νεολαία έφερε πολλούς ηγέτες! I mean... Η νεολαία διψάει να ιδεί ένα... Παρένθεση [γέλια]! Ο άνθρωπος είναι γεννημένος να βλέπει τον ορίζοντα. Και ο ορίζοντας πρέπει να ξέρει τι είναι από πίσω. Αυτή είναι η νεολαία! Και ζήσανε, και από 'κει του πήρανε...

Θυμάμαι έναν φουκαρά... α... Κρητικό, ο Ανδρουϊδάκης, είχε αρβωνιαστεί την... τη Λία, τη δεσποινίς Ελπίδα.

κ. Κων/νος: Ελπίδα, α μπράβο!

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν! Αυτός ο άνθρωπος είχε φίλο τον πατέρα μου, γιατί ο πατέρας μου είναι... ήτανε ράφτης, και συζητούσαν. Και του λέει «Χριστόφορε» του λέει «δεν ξέρω από ποια μεριά να πάω!» λέει. «Δεν ξέρω! Να πάω με τα Τάγματα Ασφαλείας; Διψάνε για... για οπαδούς!».

Κων/νος: Ναι

κ. Ευάγγελος: «Να πάω με το ΕΛΑΣ; Δεν ξέρω!». Τελικά, απεφάσισε να πάει με το ΕΛΑΣ! Λοιπόν! Αλλά μέσα στο ΕΛΑΣ ήτανε και οι σλάβοι βρε! Ήτανε και σλάβοι! Λοιπόν! Τι έγινε; Πάλι το χειμώνα, πολύ κρύο, κατεβήκανε στο... Τροπαιούχο. Το παλιό Μαχαλάς [γέλια]!

κ. Ιωάννης: Το χωριό της!

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν! Και πε... Το πήρανε χαμπάρι οι Γερμανοί και τους κυνηγήσανε! Αλλά, επειδή είχανε αυτοί... δεν ήταν ά... δεν είχαν άλογα, είχαν αυτοκίνητα, και ήρθανε πολύ γρήγορα! Και φεύγανε προς το... Πολυπόταμο. Ανοιχτό το μέρος εκεί πέρα, πολύ λίγο δάσος, πολύ μακριά... Και ο αυτός, χωροφύλακας, αλλά είχε... είχε κάνει στο σχο... στη σχολή της Χωροφυλακής και ήξερε λίγα πράματα. Και λέει στον αρχηγό του, στον Αρειανό, ήταν Φλωρινιώτης αυτός ο Αρειανός, του λέει «κοίταξε» του λέει «εγώ θα κάτσω εδώ να τους ενοχλήσω πριν πάρουνε τους... τους... όλμους! Με τους όλμους άμα... θα σκοτώσουνε πολύ κόσμο!». Όσο κάθισε εκεί, αλλά γύρισε και ο Τουρούντζος με δύο άτομα! Τον Τουρούντζο το ξέρετε παιδιά; Εδώ...

κ. Ιωάννης: Ναι!

κ. Κων/νος: Ναι, βέβαια!

κ. Ευάγγελος: ...που έβγαζε... Αυτός έκαιγε το... απάνω εκεί στο [γέλια]...

Κων/νος: Όχι! Για τον Εμφύλιο, δεν θέλουμε! Στους Βουλγάρους να μείνουμε!

κ. Κων/νος: Για το... Δεν θέλει για τον Εμφύλιο!

κ. Ευάγγελος: Νο, νο! Κοίταξε εδώ πέρα! Αυτός ο άνθρωπο, ο Ανδρουϊδάκης, σταματήσανε τους... Αυτός δεν τους ά... Γιατί δεν... δεν προλάβαν να βγάλουνε από τα αυτοκίνητα, είχανε τέσσερα φορτηγά οι Γερμανοί. Και τους ενοχλούσανε, προσπαθούσαν να πάρουνε τους όλμους να βάλουνε, και δεν τους αφήσανε. Έδωσε καιρό να φύγουνε! Το τι κάνανε οι... οι δύο, ο Τουρούντζος... Α... Τους λέει αυτός «παιδιά, φύγετε και εσείς, εγώ ακόμα θα κάτσω εδώ πέρα!». Αυτοί, φεύγοντας πιο

πάνω, γυρίσανε και το σκοτώσανε από πίσω αυτόν! Γιατί δεν θέλανε Έλληνες αρχηγούς!

κ. Κων/νος: Πες τους, τώρα, για το γερμανικό!

Κων/νος: Όχι, εντάξει! Θα...

κ. Ευάγγελος: Μα δεν θέλει! Μόνο για τους Βουλγάρους!

Κων/νος: Θα... Θα κάνω ερωτήσεις, για να... Να κάνω ξανά έτσι μία ερώτηση, για να συνοψίσουμε! Τελικά, οι... στο Φλάμπουρο, τη πάθαν οι Φλαμπουριώτες, επειδή τους πρόδωσαν τα γειτονικά χωριά; Αυτή ήταν η αιτία;

κ. Ευάγγελος: Πώς;

Κων/νος: Τη πάθανε οι Φλαμπουριώτες, τους σκότωσαν οι Βούλγαροι...

κ. Ιωάννης: Ναι!

Κων/νος: ...γιατί προδόθηκαν απ' τα γειτονικά χωριά;

κ. Ιωάννης: Βέβαια!

Κων/νος: Αυτό ήταν δηλαδή η αιτία;!

κ. Ευάγγελος: Αυτό ήταν!

Κων/νος: Δεν πείραζαν κάτι οι Φλαμπουριώτες, κάτι...

κ. Κων/νος: Όχι!

κ. Ευάγγελος: Όχι, όχι! Δεν... Ο...

κ. Κων/νος: Και αυτό μικρόβιο ήτανε βε, δεν...

κ. Ευάγγελος: Ε [γέλια]... Εγώ, εγώ έχασα την αγελάδα που μου πήρανε και ο... Ένας Βούλγαρος μου πήρε, μας πήρε την αγελάδα. Και μείναμε χωρίς γάλα, χωρίς βούτυρο! Και μου κόστισε εμένα, το θυμάμαι! Και την πήρε από 'δω, και την έδωσε σε μια φιλενάδα από... το Αμμοχώρι [γέλια]!

Κων/νος: Ωραία! Λοιπόν, τώρα πάμε σε άλλες ερωτήσεις! Θυμάστε μήπως πόσοι ήταν περίπου οι Βούλγαροι που ήρθανε στο Φλάμπουρο;

κ. Ιωάννης: Λόχος!

κ. Ευάγγελος: Πώς;

κ. Ιωάννης: Λόχος, λόχος!

κ. Κων/νος: Πότε ήρθαν οι Βούλγαροι στο...

Κων/νος: Λόχος!

κ. Ευάγγελος: Πότε;

Κων/νος: Πόσοι, πόσοι!

κ. Ευάγγελος: Ήτανε Φεβρουάριος!

Κων/νος: Όχι! Πόσοι ήτανε!

κ. Ιωάννης: Ένας λόχος! Πόσοι ήτανε, λέει!

Κων/νος: Πόσοι!

κ. Ιωάννης: Ένας λόχος και!

κ. Ευάγγελος: Πόσοι;

Κων/νος: Πόσοι ήταν;

κ. Κων/νος: Δεν ήταν πολλοί!

κ. Ευάγγελος: Πόσοι ήτανε;

κ. Κων/νος: Δεν ήταν πολλοί!

κ. Ευάγγελος: Είναι μια διλοχία.

Κων/νος: Α!

κ. Ευάγγελος: Δηλαδή με... Α... Η διλοχία είχε λίγο παραπάνω από τετρακόσια άτομα.

Κων/νος: Αα, ωραία!

κ. Ευάγγελος: Και Κωστά... δεν ήσαν όλοι εδώ πέρα! Ήτανε... Σταθμεύανε στο Αμμοχώρι!

Κων/νος: Αμμοχώρι!

κ. Ευάγγελος: Εδώ ήρθε... δυο διμοιρίες. Δυο διμοιρίες ήτανε. Γιατί δεν είχαν και πολλά άλογα!

Κων/νος: Ε μίλησαν τότε σ' εσάς, στους κατοίκους του Φλαμπόρου, οι Βούλγαροι;

κ. Κων/νος: Δεν μας μίλησαν!

Κων/νος: Δεν μίλησαν! Κατ' ευθείαν, δηλαδή...

κ. Ευάγγελος: Εδώ, δεν πειράζανε μπε!

κ. Κων/νος: Δεν πειράζαν τίποτα εδώ στο χωριό! Ήρθαν, αλλά δεν προλάβανε να... Έτσι, Γιάννη, δεν είναι;!

κ. Ευάγγελος: Και ο... ο συνταγματάρχης, ο συνταγματάρχης που...

κ. Ιωάννης: Άμα δεν έβγαينه με το πολυβόλο αυτός εκεί πέρα...

κ. Κων/νος: Ναι!

κ. Ιωάννης: ...θα τους καθαρίζαν εκατό άτομα εδώ πέρα οι Βούλγαροι!

κ. Κων/νος: Θα μας, θα μας... Θα μας λι...

κ. Ιωάννης: Και με το που χτύπησε το πολυβόλο, φωνάζουν αυτοί «*ούρα!*», πετάν τα πιάτα απ' το στόμα που τρώγανε, παίρνουν τα... τα κάρτα με χόρτα, που είχαν πάρει απ' το κόσμο χόρτα για να φύγουν για το Αμμοχώρι, και έγιναν άφαντοι!

κ. Κων/νος: Ήσαν όλοι εδώ αυτοί! Μόνο...

κ. Ιωάννης: Εδώ στη πλατεία ήταν έτοιμοι να σκοτώσουν!

κ. Ευάγγελος: Και, στο τέλος, εγώ έμαθα, και άλλες πληροφορίες έχω πάρει, αυτή η διλοχία έφυγε από το Αμμοχώρι... α... με τη συνεργασία του... του νομάρχη, τότε Μπόνης...

Κων/νος: Ναι, ναι, θα το... θα το πούμε και αυτό! Το έχω και γι' αυτόν ερωτήσεις!

κ. Ευάγγελος: ...[γέλια] και αναγκάσανε τους Βουλγάρους να φύγουνε, και πήγανε να σταθμεύσουνε έξω από τα... από το Μοναστήρι. Δεν το λέω Μπίτολα εγώ, γιατί δεν είναι το αυτό.

Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: Είναι Μοναστήρι! Και το Μοναστήρι το χάσαμε χάριν... Α... Λυπάμαι πολύ που... είχαμε επ... εννιά δημοτικά σχολεία και τέσσερα γυμνάσια στο Μοναστήρι. Όλοι γύρω από το Μοναστήρι μιλούσαν απταιστώσ τα ελληνικά. Σήμερα, κανένας δεν θέλει να μιλήσει ελληνικά εκεί πέρα! Ήτανε το φως του ελλητισμού εκεί! Και ξέρετε γιατί;! Γιατί ο... ο... ο δεσπότης στο Μοναστήρι, που είχε κάνει αυτά όλα τα σχολεία, Καλαματιανός έτυχε να 'ναι, και ήταν ογδόντα δύο χρονών τότε, και φοβήθηκε μήπως το σκοτώσουνε οι Σέρβοι και δεν έβαλε την ελληνική σημαία, που την είχε πάντα εκεί πέρα, για να ιδεί το... το... τα Ηνωμένα Έθνη, που γυρίζαν για να κάνουν τα σύνορα, δεν είδανε την ελληνική σημαία! Την έβγαλε, γιατί φοβόντανε! Και κοίταξε, αυτό, μια παρένθεση εδώ πέρα!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: Η Φλώρινα έγινε ελληνική από ένα άτομο... από τότε! Αυτός κατάλαβε ότι ερθούν και ντύθηκε λοχίας, και είχε δύο άλλους στρατιώτες μαζί μου. Ο στρατός ο ελληνικός είχε έρθει στο Αμύνταιο! Και αυτός, για να σώσει την Ελλ... τη... τη Φλώρινα, ντύθηκε... ντύθηκε στρατιώτης και έβαλε την ελληνική σημαία στο Εθνικό [γέλια]!

κ. Κων/νος: Ξέρω βε!

κ. Ευάγγελος: Και έτσι σώθηκε η Φλώρινα από τους... Και έγινε ελληνική φυσικά!

Κων/νος: Ελληνική! Γενικά, οι Βούλγαροι, τώρα αν θυμάστε, ήταν ευγενικοί ή όχι; Οι στρατιώτες!

κ. Ευάγγελος: Α, ήρθανε... Κοίταξε τώρα!

κ. Κων/νος: Εγώ να σε πω, δεν...

κ. Ευάγγελος: Οι Βούλγαροι ξαναήρθανε. Ξαναήρθανε διαδοχικά δυο-τρεις μέρες, δυο-τρεις μέρες. Και ό,τι χόρτο είχε το Φλάμπουρο, το μάσανε για τ' αλόγά τους. Δεν ξέρω αν θυμάσαι;

κ. Ιωάννης: Θυμάμαι βρε! Με τα κάρα φύγανε αυτοί!

κ. Ευάγγελος: Με τα κάρτα το παίρναν...

κ. Ιωάννης: Τότε που χτύπησε το πολυβόλο φύγανε!

κ. Ευάγγελος: Γιατί...

κ. Ιωάννης: Και δεν ξαναήρθαν από... από τότε!

κ. Ευάγγελος: Ύστερα καταλάβανε, καταλάβανε... Προπαντός ο συνταγματάρχης ήτανε... Μιλούσε και ρουμανικά. Με τον πρόεδρο...

κ. Ιωάννης: Πολλοί από αυτουνούς μιλούσαν ρουμανικά! Πολλοί!

κ. Ευάγγελος: Και, θυμάμαι, τον ονόμαζε *«κύριε πρόεδρε, κύριε πρόεδρε»* αυτός. Ρουμάνικα! *«Ντάμπελ»*, πώς τον... Το θυμάμαι, και τις λέξεις τις θυμάμαι, αλλά... Αλλά, τελικά, *«λυπάμαι... Κώστα»* του λέει *«αλλά πρέπει να σε πάρουμε και σένα»*. Και του λέει *«για ποιο λόγο;»* του λέει. *«Είσαι στο χαρτί!»*.

κ. Ιωάννης: Γραμμένος [γέλια]!

κ. Ευάγγελος: Ενώ ήτανε φίλοι, και αρκετήν ώρα μεταξύ μιλούσανε, και ο Κώστας δεν ήξερε τα...

Κων/νος: Πώς τον λέγαν αυτόν τον Βούλγαρο, θυμάστε μήπως;

κ. Ευάγγελος: Αα, αν μπορούσα να ξέρω! Και ξέρεις που έμεινε...

κ. Ιωάννης: Εμείς κρυβόμασταν, φεύγαμε!

κ. Ευάγγελος: ...η διλοχία αυτή; Α... Φύγανε από τη Φλώρινα και καταλήξανε δίπλα στο Μοναστήρι, εκεί πέρα σ' ένα χωριό. Και από την άλλη μεριά, ξέρεις, είναι το ποτάμι, ο Σακουλέβας πάει... εκεί πέρα και ενώνεται με άλλο ένα ποτάμι που έρχεται από το...

κ. Ιωάννης: Βίτσι!

κ. Ευάγγελος: ...από το Περιστέρι, και το νερό αυξάνεται. Λοιπόν! Και οι... οι αξιωματικοί με μια... με μια περιπολία, που είχανε μαζί, πήγαν απ' την άλλη μεριά απ' το γεφύρι και βρήκανε πού θα κάνουν το αρχηγείο τους. Αλλά εκεί, τους παρακολουθούσανε οι... οι Παρτιζάνοι του Τίτο! Και αυτ... Για κάποιο λόγο, δεν τους άρεσε τι κάνανε στο Αμμοχώρι. Και μόλις αράξαν εκεί πέρα ο στρατός, και βρήκαν αυτοί το κατάλληλο... μέρος να αυτό, και γυρίσαν ύστερα πίσω με τα... με τα λήμματα που 'χανε, να εγκατασταθούνε εκεί. Μόλις πήγαν εκεί, τους συλλάβανε, τους συλλάβαν. Πήγαν εκεί για το στρατό, και τους λέει [γέλια]... Τους πήρανε τα όπλα αμέσως και λέει *«πώς είστε εσείς εδώ πέρα;»!* Και εξετάσανε το κάθε έναν απ' αυτού, και τα τρία τέταρτα πήγανε με του Τίτο το... το στρατό. Τους άλλους... Το άλλο το εν... το... ένα... ένα τέταρτο όλ... ορισμένοι δεν θέλανε να ακολουθήσουν αυτό. *«Μας πήρανε με τη βία»* λέει. Τι... *«Εγώ δεν θέλω να είμαι στο... να πάω μαζί»*.

Αλλά, τα τρία τέταρτα πήγανε με του Τίτο το μέρος! Σκοτώσανε όλους τους αξιωματικούς.

Κων/νος: Εδώ, οι Β...

κ. Ευάγγελος: Ο Τίτο δεν χάριζε βε [γέλια]!

Κων/νος: Οι Βούλγαροι, πέρα από τις δολοφονίες... Συνολικά, δηλαδή, περίπου πόσους Φλαμπουριώτες σκοτώσαν οι Βούλγαροι; Συνολικά, όλους μαζί!

κ. Ευάγγελος: Α... Ένδεκα και τέσσερα, δεκαπέντε!

Κων/νος: Δεκαπέντε! Δεκαπέντε!

κ. Ιωάννης: Εφτά νομίζω, ναι, εφτά!

κ. Ευάγγελος: Τέσσαρι!

κ. Ιωάννης: Τέσσερι ήταν εδώ; Εγώ τους ξέρω εφτά εδώ! Εγώ ξέρω για εφτά εδώ, στα Κασόλια πάνω, στα Καζάνια!

κ. Ευάγγελος: Όχι! Τέσσερις!

κ. Ιωάννης: Τέσσερις ήτανε;

κ. Ευάγγελος: Ο Πίκας και ο...

κ. Ιωάννης: Ο Γκάτσης!

κ. Ευάγγελος: ...ο Γκάτσης, ο Βίλης...

κ. Ιωάννης: Ο Μπαλιάσης δύο!

κ. Ευάγγελος: ...ο Βίλης του Μπρόικου, ο... ο Μπαλιάσης... Δε... Δεν ήταν ο Μπαλιάσης;

κ. Ιωάννης: Ναι βε!

κ. Ευάγγελος: Ναι; Και ο Φιλώτας!

κ. Ιωάννης: Αυτοί ήσανε;

κ. Ευάγγελος: Ναι, αυτοί ήταν! Τέσσερις! Και, θυμάμαι, τους φέρανε με το μουλάρι του Στέργιου του Παλιάτσου!

κ. Ιωάννης: Ναι, ναι! Κρεμασμένους!

κ. Ευάγγελος: Ναι! Και το πιο σπουδαίο, που το έψαξα και βρήκα το παπά Νικόλα στο... στο Καναδά! Μόλις ήρθα στο Καναδά, ο παπά... Γιατί εγώ του έφτιαξα το...

κ. Ιωάννης: Αυτοκίνητο;!

κ. Ευάγγελος: ...[γέλια] το αντίδωρο αυτό...

κ. Ιωάννης: Ααα, έτσι α;!

κ. Ευάγγελος: ...στο Σαν Τζον. Και πήγα εκεί. Ωχω! Πέρασα ωραία! Με αγκάλιασε πολύ, γιατί ήμουνα πολύ κλειστά με τον παπά. Και του λέω «father» του λέω «ήσουνα θαρραλέος, δεν φοβόσουνα κανέναν, ούτε Γερμανούς, ούτε αντάρτες, ούτε το

ΚΚ, ούτε το ΕΑΜ! Φέρθηκες τόσο ωραία στο χωριό σου, αλλά ένα πράμα μου έχει μείνει στον εγκέφαλο» του λέω. «Γιατί δεν άφησες τις γυναίκες να κλάψουνε τους πεθαμένους μέσα στην εκκλησία, αλλά τις άφησες έξω να παγώσουνε από το κρύο;».

κ. Ιωάννης: Έξω, ναι! Στο προαύλιο!

κ. Ευάγγελος: «Δεν κοιμάμαι! Όταν σκέπτομαι αυτό» λέει «δεν μπορώ να κοιμηθώ... για ποιο λόγο! Αλλά αυτό» λέει «το λένε τα... τα χαρτιά» λέει. «Ποιος παπάς έκανε εκείνο το... το λάθος;» λέει.

κ. Κων/νος: Όσο μπορείς φώναζε!

κ. Ευάγγελος: Επειδή... τους σκοτωμένους... Αλλά και ένα άλλο πράμα ήταν! Εγώ ήμουν πολύ μυστήριο παιδί [γέλια]! Το καπετάν... ε... Στέ... Στέφ... Πώς λεγόνταν μωρέ;! Που αυτοκτόνησε στην εκκλ... στο εκκλησιά...

κ. Ιωάννης: Ο Αντώνης, Αντώνης!

κ. Ευάγγελος: Ο καπετάν Αντώνης! Γεράματα, γεράματα! Μου ξεφεύγουνε τα ονόματα! Και αυτόν τον αφήσαν εκεί να ξεψυχήσει μόνος του, γιατί η σφαίρα δεν...

κ. Ιωάννης: Λες ο άλλος να έκανε...

κ. Ευάγγελος: ...δεν το τελείωσε, και υπέφερε! Και ήταν εκεί πέρα. Βρε πάρτονε κάτω να τον, να... Αλλά τα βιβλία των Χρ... των Χριστιανών έχουνε γράψει κάτι βλακείες που [γέλια]...

κ. Ιωάννης: Άστα εκείνα τότε!

Κων/νος: Και οι Βούλγαροι, δηλαδή, πέρα από αυτούς που δολοφονήσανε, πειράζαν τις περιουσίες σας εδώ;

κ. Ιωάννης: Όχι!

κ. Κων/νος: Όχι!

Κων/νος: Κάναν, ας πούμε, πλιάτσικο; Κλέβαν;

κ. Ευάγγελος: Όχι, δεν πειράζανε καθόλου!

κ. Ιωάννης: Εμάς κλέβανε!

κ. Ευάγγελος: Μα... Σας είπα από την αρχή! Οι Βούλγαροι δεν τους σκοτώσανε. Οι ντόπιοι τους σκοτώσαν! Όπως ο Καϊάφας...

κ. Ιωάννης: Μα... Έτσι, όλοι μαζί!

κ. Ευάγγελος: ...«νίπτω τας χείρας», άφησε τους Εβραίους να πάρουνε το... την κατάρα του [γέλια]!

Κων/νος: Ναι. Στο χωριό σας εδώ, υπήρχανε βουλγαρόφρονες;

κ. Ευάγγελος: Όχι!

Κων/νος: Όχι!

κ. Κων/νος: Ποτές!

κ. Ευάγγελος: Πο... Πολύ ελάχιστα! Να σου πω. Κοίταξε εδώ πέρα! Ο Κάλτσεφ ο Βούλγαρος, στρατηγός ήτανε, λέγανε ότι ήταν στρατηγός, αλλά θα ήταν ένας αξιωματικός, μορφωμένος και όλα, είχε φέρει πάνω στο '41, που πεινούσε ο κόσμος, τέσσερα βαγόνια με καλαμπόκι. Και ορισμένοι από το χωριό μας πήγανε και πήρανε καλαμπόκι, αλλά, για να κάνουν αυτό, έπρεπε να υπογράψουνε ότι αναιρούμε την ελληνική ιθα... ιθαγένεια! Αυτό ήταν υποχρεωτικό ο Κάλτσεφ! Τα παιδιά αυτά δεν ξέρουν, γιατί εγώ πηγαίνοερχόμουνα Φλώρινα-Φλάμπουρο και [γέλια]... και τα ξέρω αυτά! Κοίτα! Και, θυμάμαι, ήτανε κάπου δεκαπέντε οικογένειες απ' το Φλάμπουρο, παν να πάρουνε...

κ. Ιωάννης: Πεινούσανε γι' αυτό! Γι' αυτό γραφήκανε! Πεινούσανε!

κ. Ευάγγελος: ...καλαμπόκι! Γιατί πεινούσανε!

κ. Ιωάννης: Ναι!

κ. Ευάγγελος: Θυμάμαι, ο πα...

κ. Ιωάννης: Παπά Νάκης!

κ. Ευάγγελος: ...ο παπά Γαβρίλης δεν ήτανε παπάς τότε, ήταν ο Πέτσες εκεί πέρα, που παίρναν. Και το λέει «ζάδερφε» του λέει «και σύ εδώ πέρα;». «Ρε γάιδαρε» του λέει «πώς μπόρεσες να μου... να πεις τέτοια κουβέντα;! Όταν έστειλα τη γυναίκα μου να πάρει δύο οκάδες βριζίσιο αλεύρι», γιατί είχε πολύ αυτό, «την έδιωξες! Πεινούσαμε ρε για να στείλω τη γυναίκα μου να πάρει τ' αλεύρι». Και είναι ξαδέρφη! Το ίδιο επίθετο είχανε! Yes! «Και τώρα θα μου πεις εσύ;! Και Τάταρος θα γίνω να σώσω τα παιδιά μου!» λέει.

κ. Κων/νος: Έτσι, έτσι είναι!

κ. Ευάγγελος: Yeah! Και όλα αυτά... Θα σου πω και μια άλλη περίπτωση! Πιτσιρίκος εγώ, γιατί η... οικογένειά μου... Εγώ έχω γεννηθεί στη Φλώρινα ρε!

Κων/νος: Ναι

κ. Ευάγγελος: Ήρθα εδώ πέρα [γέλια] πιτσιρίκος, γιατί με κλώτσησε ένας Γερμανός, που πήγαινα να ψάξω κάτι να φάω. Και μου 'χε σπάσει την [γέλια]...

κ. Ιωάννης: Λεκάνη!

κ. Ευάγγελος: ...την ουρά από πίσω και τώρα... Αλλά υπέφερα, και μισούσα τους Γερμανούς! Η Σόνια, τη ξέρετε, έχει κάνει καθηγήτρια, με βρίσκει εδώ πέρα, που ήρθα με τη γιαγιά μου να ζήσω. Η οικογένειά μου ήταν στη Φλώρινα. Και με έκανε αρχηγό στα Αϊτόπουλα, και τους έπαιρνα με... δια της βίας να πάμε στο σχολείο, να μαθαίνουμε του... τη θεωρία του Μαρξ [γέλια]!

κ. Κων/νος: Τώρα, πες του...

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν!

κ. Κων/νος: ...για τα γερμανικά, τι τέτοια...

Κων/νος: Ε όχι, γερμανικά δεν χρειάζεται!

κ. Κων/νος: Δεν θέλει ε;

κ. Ευάγγελος: Δεν χρειάζεται, μόνο με Βούλγαρους!

κ. Κων/νος: Α, μόνο...

κ. Ιωάννης: Μόνο Βουλγάρους!

κ. Ευάγγελος: Κοίταξε!

κ. Κων/νος: Βούλγαρους δεν έχουμε...

κ. Ευάγγελος: Τώρα, είχα πάει... Εγώ πήγα να δω τους γονείς μου! Δε... Πάντα... Οι γονείς είναι πάντα, αλλά περπατούσα! Νύχτα, μέρα, ό,τι και να 'ταν, όταν μου κάπνιζε, παπ, περπατούσα, πήγαινα στο αυτό, αλλά το πιο... Τέλος πάντων! So! Πρωί-πρωί, είχε συσσίτιο. Το Γυμνάσιο της Φλωρίνης το ξέρεις το παλιό;!

Κων/νος: Η Ακαδημία; Ποιο ήτανε;

κ. Ευάγγελος: Εσύ πού... Από ποιο μέρος είσαι;

κ. Ιωάννης: Στο ποτάμι μέσα μπε, εκεί! Στη... Στο κέντρο!

Κων/νος: Α! Κατάλαβα, κατάλαβα! Ναι, ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: Πού έχεις μεγαλώσει;

κ. Ιωάννης: Οικονομικό!

Κων/νος: Εγώ έχω μεγαλώσει στον Αετό!

κ. Ιωάννης: Οικονομικό που λέω...

κ. Ευάγγελος: Στον Αετό;

κ. Κων/νος: Ε, ε, ε!

Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: Ωραία! Κοίταξε εδώ! Α... Είχανε συσσίτιο στο γυμνάσιο δίπλα, ήταν ανοιχτό, αν θυμάστε, εκεί πέρα...

κ. Ιωάννης: Εκεί δεν είχε τίποτα!

κ. Ευάγγελος: ...και ένας ξάδερφός μου έκαμνε ωραίο γιαούρτι απ' την άλλη μεριά. Αλλά δεν μου έδινε ούτε μια σταλιά [γέλια]! Και... δίνανε μια κούπα γάλα ζεστό και μισό καρβέλι... και ένα τέταρτο ψωμί. Αυτό... Ο Κάλτσεφ τα είχε κάνει αυτά ως στρατηγός, για να πάρει ψήφους! Και αυτά, αν δεν απατώμαι, όλα αυτά είναι στο... στο Καναδά, στο... στο... Όλα τα ονόματα που αυτό, και υποστηρίζουνε ότι κανένας δεν θέλει την Ελλάδα, λέει, στη Μακεδονία. Όλοι είναι... Βουλγαρίζουν!

Κων/νος: Βούλγαροι, ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: Τέλος πάντων! Και δεν υπέγραφα, γιατί, αν υπογράψεις, αναιρείσαι την ελληνική υπηκοότητα!

Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: Και αυτή, μία από τις τρεις γυναίκες που ζεσταίνανε το γάλα και το ψωμί, η μία από αυτές ήταν φιλενάδα της μάνας μου, γιατί η μάνα μου είναι απ' τη Φλώρινα! Έχει και... Λοιπόν! Και με έβλεπε, και με έβλεπε, και κουνούσε το κεφάλι! Και εγώ κάθισα ώσπου τελείωσε η γραμμή, και ήμουν έτοιμος να φύγω. «Έλα εκεί από πίσω» μου λέει «να σου δώσω λίγο και για το σπίτι» μου λέει [γέλια]. Πιάνει μισό πλαστό ψωμί και μια μεγάλη χύτρα με το γάλα, και πηγαίνω στο σπίτι με... σαν να είχα ένα θίαμβρο, ότι κέρδισα μια μεγάλη μάχη [γέλια]!

Κων/νος: Ε τους Βουλγάρους, είπατε ότι ξαναήρθαν μετά, τους υποδέχονταν εδώ κάποιοι;

κ. Ευάγγελος: Πώς;

Κων/νος: Τους υποδέχονταν...

κ. Ευάγγελος: Κοίταξε!

Κων/νος: ...κάποιοι κάτοικοι;

κ. Ευάγγελος: Συγγνώμη!

κ. Κων/νος: Δεν...

κ. Ευάγγελος: Μια που είσαι από τον Αετό, θα στα πούμε και χύμα τώρα!

Κων/νος: Ε ναι!

κ. Ευάγγελος: Ο Κάλτσεφ είχε οργανώσει πολλά χωριά και τα είχε οπλίσει! Το... Τη Βεύη, τη Σιταριά, τον Αετό, το Σκλήθρο, και δεν ξέρω πόσα άλλα από 'κείνη τη μεριά! Αλλά εδώ ήτανε ο Αυγερινός με τον Κωτσόπουλο. Ο Κωτσόπουλος ήτανε από τη Βεύη, εκτός αυτού. Και κατορθώσανε μεταξύ τον Αυγερινό και το Κωτσόπουλο να πάρουν όλα εκείνα τα όπλα από τη Σιταριά και μέ... Και η αλήθεια ήτανε 'κείνο, όταν πήγανε, πρώτα πήγανε στον Αετό και πήγανε τα...

Κων/νος: Τα όπλα!

κ. Ευάγγελος: ...τα όπλα στον Αετό. Δηλαδή, κοίταξε! Δεν πήγανε με... δια της βίας να τα πάρουνε! Κανόνισαν εκεί με... με ανθρώπους, πίσω-μπρος, πίσω-μπρος... «Τι κάνετε ρε;» τους λέει. «Εδώ πέρα είμαστε...». Ο Κωτσόπουλος απ' τη Βεύη. «Εδώ, πολεμάμε τους Γερμανούς, δεν πολεμ... δεν... δεν πολ... δεν... αυτό».

Κων/νος: Ναι

κ. Ευάγγελος: Και καταφέρανε, χωρίς πόλεμο, να πάρουν τα... Πρώτα, πήραν από τον Αετό. Το δεύτερο, πήραν από την... απ... από το Σκλήθρο. Το τρίτο, από τη Σιταριά. Από την... Οι Βευιώται τα παραδώσανε μόνοι τους όλα.

Κων/νος: Εδώ στο χωριό σας, υπήρχαν άτομα που φιλοξενούσαν Βουλγάρους στα σπίτια τους;

κ. Ευάγγελος: Πώς;

κ. Ιωάννης: Όχι, όχι!

Κων/νος: Υπήρχαν άτομα που φιλοξενούσαν Βουλγάρους στα σπίτια τους;

κ. Ιωάννης: Όχι!

κ. Ευάγγελος: Όχι!

κ. Ιωάννης: Δεν... Δεν μείνανε και οι Βουλγάροι εδώ πέρα πολύ καιρό!

κ. Ευάγγελος: Είναι... Ήτανε... Είναι πό...

κ. Ιωάννης: Ερχόντουσαν και φεύγανε!

κ. Ευάγγελος: Είναι πολλοί... Κοίταξε εδώ πέρα! Είναι πολλοί από τα παλιά που έχουν έρθει, έχουνε παντρευτεί εδώ πέρα, έχουν κάνει οικογένειες, αλλά κανένας δεν αναμείχθηκε με τους Βούλγαρους.

κ. Ιωάννης: Όχι!

κ. Ευάγγελος: Κανένας!

Κων/νος: Εδ... Εδώ στο χωριό σας, στους Βουλγάρους πήγε κόντρα κάποιος όταν μπήκανε;

κ. Ευάγγελος: Πώς;

Κων/νος: Όταν μπήκαν στο χωριό οι Βούλγαροι...

κ. Ευάγγελος: Yeah

Κων/νος: ...πήγε κόντρα κάποιος;

κ. Ιωάννης: Τολμούσε κανένας;!

Κων/νος: Ε αυτό!

κ. Ευάγγελος: Τι, τι;

κ. Ιωάννης: Αν πήγαινε κόντρα κανένας χωρικός με τους Βουλγάρους;

κ. Κων/νος: Όχι βε!

κ. Ιωάννης: Θα το καθαρίζανε!

κ. Ευάγγελος: Ο μό... Ο μόνος που πήγε εκεί πέρα ήταν ο πρόεδρος, και με το συνταγματάρχη μιλούσε. Και μιλούσε ρουμάνικα απταίστως!

κ. Κων/νος: Ε μόνο εδώ έγινε αυτό μωρέ. Μετά, με τ' άλλα χωριά, με Αετό, με τέτοια, τις καλύτερες φιλίες είχαμε όλα τα χρόνια.

κ. Ευάγγελος: Όλοι, όλοι, τι;!

κ. Κων/νος: Ξινό Νερό!

κ. Ευάγγελος: Κοίταξε! Το χωριό μας...

κ. Κων/νος: Και προπάντων με το Αετό είμαστε...

κ. Ευάγγελος: Το χωριό μας...

κ. Ιωάννης: Τα πάντα έχουμε!

κ. Κων/νος: ...μια ζωή!

κ. Ευάγγελος: ...είναι όλοι κτίσται και μαραγκοί. Ήτανε! Τώρα, έχουν αλλάξει, έχουνε πολλά επαγγέλματα. Και η μόνη... ο μόνος τρόπος για να ζήσουνε, έπρεπε να δουλέψουν με τα χωριά. Να κάνουνε μια... ένα κοτέτσι, να κάνουνε ένα σπίτι, μια αχυρώνα! Ωχώ!

κ. Κων/νος: Δουλεύαν όλοι!

κ. Ευάγγελος: Στο Νεοχωράκι, η πρώτη μου δουλειά, που πήγα με τους μαστόρους, ήταν μια αχυρώνα!

κ. Ιωάννης: [Γέλια]

κ. Ευάγγελος: Με τι, με λάσπη! Τέσσερις μαστόροι, δύο εργάτες! Ε πού να προλάβεις [γέλια];!

κ. Κων/νος: Δεν είχανε, δεν είχαν! Πηγαίναμε, κόβαμε ξύλα πάνω για τα καπνά και πηγαίναμε στα χωριά τα πουλούσαμε. Στα χωριά, πάνω! Παίρναμε ένα σακί...

κ. Ευάγγελος: Ξύλα!

κ. Κων/νος: Δίναμε ξύλα και παίρναμε...

Κων/νος: Ε ναι!

κ. Κων/νος: Τι να...

Κων/νος: Έτσι, φαγητό!

κ. Ευάγγελος: Ο... Ο Σταύρος του παπά ήξερε πώς να φτιάχνει αυτά τα... τα κερεστέ, κάτι κερεστέ...

κ. Κων/νος: Αυτά για τα... Κατάλαβα!

κ. Ευάγγελος: So! Με είδε και μένα να κάνω κερεστέ. «Ρε Μπουζούκα» μου λέει «πώς τα κατάφερες;». Αλλά του λέω «όλοι ψάχνουνε τα... στα στραβά είναι κάτω, στο πάτωμα. Στο ύψος, στο πάνω μέρος, εκεί είναι τα ωραία ξύλα για να αυτό». «Πώς το βρήκες αυτό το κόλπο; Ποιος σου το είπε;». «Το βρήκα μόνος μου ρε» του λέω [γέλια]!

Κων/νος: Εδώ πέρα, υπήρχε ελληνική Χωροφυλακή;

κ. Ιωάννης: Πολύ!

κ. Κων/νος: Πώς δεν είχε ρε;!

Κων/νος: Πού; Χωροφυλακή ελλην...

κ. Κων/νος: Στο κτίριο...

κ. Ιωάννης: Ναι, ναι, ναι!

κ. Κων/νος: Στο κτίριο εδώ πιο κάτω!

Κων/νος: Α, και στο χωριό υπήρχε;

κ. Κων/νος: Μέσα στο χωριό, εδώ!

Κων/νος: Όταν μπήκαν οι Βούλγαροι, τι κάναν αυτοί;

κ. Ευάγγελος: Ώχω! Δεν είχε...

κ. Ιωάννης: Τότε, δεν υπήρχε!

Κων/νος: Α, τότε, για τότε λέω!

κ. Ευάγγελος: Συγγνώμη!

κ. Ιωάννης: Ήταν Κατοχή! Τότε, δεν υπήρχε!

κ. Κων/νος: Δεν υπήρχε, δεν υπήρχε!

κ. Ευάγγελος: Συγγνώμη, συγγνώμη! Νο, νο, νο! Είχε... Όταν ήρθαν οι Βούλγαροι εδώ, είχε διαλυθεί η Χωροφυλακή.

κ. Κων/νος: Δεν είχε, δεν...

κ. Ιωάννης: Με τους Γερμανούς που ήρθανε, είχαν διαλυθεί!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Ευάγγελος: Νο, νο, είχ... Όταν ήτανε...

κ. Ιωάννης: Στο χωριό μέσα είχε;

κ. Ευάγγελος: ...ο Πασαμέρας... Όταν ήρθαν οι Γερμανοί, ο Πασαμέρας ήταν εδώ, είχαν αστυνομία!

κ. Ιωάννης: Πού ε;

κ. Ευάγγελος: Ήτανε εφτά άτομα αστυνομία με τους Γερμανούς! Αλλά ύστερα, όταν αυτ... όταν βάλανε αυτό, διαλύθηκε! Γιατί δεν... Α... Ποιος θα τους πλήρωνε; Με του Ράλλη τα λεφτά... Ρε παιδιά, ξεχνάτε τώρα! Κοίταξε! Ο Ράλλης είχε βγάλει τα λεφτά! Δεν παίζαμε ύστερα...

κ. Ιωάννης: Εκατομμύρια!

κ. Ευάγγελος: ...εκατό... μ' εκατομμύρια [γέλια];! Είχε βγάλει λεφτά, και τα... η Χωροφυλ... είχε μια τάξη! Οι χωροφύλακες είχανε τάξη! Αλλά ύστερα διαλύθηκε, γιατί τελείωσε το χρήμα, δεν... δεν υπήρχε πλέον. Δεν είχαν απόθεμα! Ύστερα, όλα ήτανε με είδος!

Κων/νος: Οι Γερμανοί σ' αυτό μπλέχτηκαν; Ε σ' αυτό που έγινε με τους Βουλγάρους;

κ. Κων/νος: Όχι βε!

κ. Ευάγγελος: Α... Ναι, ναι! Ο φρού... Ο φρούραρχος πήρε μια μεγάλη αυτό... με το στρατό. *«Εσείς δεν θα πειράζετε»* τους έλεγε μόνο.

Κων/νος: Α!

κ. Ευάγγελος: Και δεν πειράζανε! Γιατί...

Κων/νος: Τον φρούραρχο πώς τον λέγανε;

κ. Ευάγγελος: Εσείς δεν το ξέρετε αυτό! Οι Βούλγαροι είχανε και τον... τον Πέρκα τον Νικόλαο, τον είχαν πάρει! Εσείς δεν το ξέρετε αυτό!

κ. Ιωάννης: Όχι, δεν θυμάμαι εγώ τέτοιο πράμα!

κ. Κων/νος: Όχι!

κ. Ιωάννης: Το παιδί αυτό, μικρό!

κ. Ευάγγελος: Αλλά ο Κίτσος του Στύλο προσπάθησε να πά... να τους πάρει όλους, γι' αυτό, γιατί δεν φταίγανε!

κ. Ιωάννης: Τον πιάσανε βε!

κ. Ευάγγελος: Υα. Αυτούς που πήρανε ήτανε αντίποινα με το χαρτί που είχε ο συνταγματάρχης. Ο στρατός, ο... Αν, αν επέμενε, αν επέμενε λιγάκι ο... ο νομάρχης, θα τους έσωζε όλους. Γιατί ο φρούραρχος πήρε το μέρος του νομάρχη! Λέει *«αυτοί οι άνθρωποι είναι από αντίποινα εκεί πέρα, ώστε ο βουλγάρικος στρατός δεν έχει δικαίωμα να σκοτώσει»!*

κ. Κων/νος: Α μπράβο!

κ. Ευάγγελος: Αυτό ήτανε του φρούραρχου η... η αυτό.

Κων/νος: Πώς τον λέγαν τον φρούραρχο;

κ. Ευάγγελος: Αα... Χαντς το λέγαν το φρούραρχο.

Κων/νος: Α, Χαντς!

κ. Ευάγγελος: Χα... Νο, no, Χαντς! Είχε... Το όνομά του Χαντς...

κ. Ιωάννης: Χαντς

Κων/νος: Ναι!

κ. Ιωάννης: Χαντς, Χαντς!

κ. Ευάγγελος: ...το επίθετό του δεν ξέρουμε!

Κων/νος: Ναι, εντάξει!

κ. Ιωάννης: Χαντς, γερμανικό όνομα! Χαντς!

κ. Ευάγγελος: Ο Χαντς! Α τον [γέλια]... Και μιλούσε απταίστως τα ελληνικά. Πω πω! Και με μεγάλη αυτό, τέτοιο, με την καθαρεύουσα! Όχι την απλή ελληνική! Καθαρεύουσα!

Κων/νος: Άρα, οι Γερμανοί δεν μπλέχτηκαν!

κ. Κων/νος: Όχι!

Κων/νος: Ούτε σκότωσαν κάποιον μαζί με τους Βουλγάρους...

κ. Ευάγγελος: Όχι, όχι, όχι!

Κων/νος: ...ούτε τους βοήθησαν τους Βουλγάρους σ' αυτό;!

κ. Ευάγγελος: Άμα σου πω ένα...

κ. Ιωάννης: Όχι, οι Γερμανοί όχι!

κ. Ευάγγελος: ...μια περιστατικό με τους Γερμανούς [γέλια]... Το πιο ωραίο που έχω... θυμάμαι στο Φλάμπουρο! Α... Τότε οι Γερμανοί, με του Ράλλη το χρήμα, είχ... α... αγοράζανε πατάτες.

κ. Ιωάννης: Α, ναι, αυτό!

κ. Ευάγγελος: Πατάτες [γέλια]!

κ. Ιωάννης: Ε πουλούσαμε εμείς, του δίναμε. Ακόμα και χώματα δίναμε...

κ. Ευάγγελος: Και εγώ έχω κάνει!

κ. Ιωάννης: ...για βάρος [γέλια]!

κ. Ευάγγελος: Το παραφορτώσαν οι Γερμανοί το φορτηγό, σ' ένα δρόμο εδώ παρακάτω έσπασε η σούστα. Βγάλανε τη σούστα τα παιδιά, πήγανε στη Φλώρινα, τη φτιάξαν, ξέρεις, μάνα-παραμάνα, το φτιάξανε, και έπειτα το έκαναν. Τη φέρανε εδώ να τη βάλουνε, ήτανε νύχτα, φως δεν είχανε, το αφήσανε για την άλλη μέρα! Και κάποιος πήγε και τη πήρε τη σούστα!

κ. Ιωάννης: Του Τσιρώνη...

κ. Ευάγγελος: Έμεινε το φορτηγό, τέσσερις μέρες είχε κάνει! Λοιπόν! Έρχεται ο Χαντς, ο φρούραρχος, στο γραφείο εκεί πέρα. Ναι [γέλια]. Και πήγε απέναντι, στο καφενείο του Τούση, στις Γορτιές, πώς λέ... το σφαγείο που είναι.

κ. Ιωάννης: Ναι, εκεί πέρα, όπου είναι τώρα!

κ. Ευάγγελος: Έβαλε ένα μυδράλιο και πήρε τριάντα πέντε άτομα στο... στον Ανδρέα του Ζιώγα το μέρος, εκεί πέρα, και τους λέει «παιδιά, ελάτε εδώ πέρα! Σε τέσσερις ώρες, εάν η σούστα δεν έρθει εδώ» λέει «θα σκοτώσω τους τριάντα πέντε ανθρ... τα τριάντα πέντε άτομα». Ο Κολεμπούρης σήκωσε το χέρι του [γέλια]! Α ρε... Εκείνος ο άνθρωπος, εγώ μπορώ να γράψω, αν ήξερα γράμματα, να γράψω ένα

βιβλίο για... Τι, τι... Πώς κατέβαινε ιδέες αμέσως;! Αυτός έχει σώσει και το παπά Γαβριήλ!

κ. Ιωάννης: Ναι, ναι! Τον έκρυψε εκεί στα χόρτα.

κ. Κων/νος: Στο Αρμενοχώρι!

κ. Ευάγγελος: Φωτισμένος πρέπει να... Ήταν φοβερός! «Έλα! Τι ξέρεις;». «Εγώ δεν ξέρω τίποτε» του λέει «αλλά λυπάμαι για μια σουστά να σκοτώσουμε τόσα άτομα» λέει «γιατί είμαι και 'γω εκεί. Δεν με πειράζεις!».

κ. Ιωάννης: [Γέλια]

κ. Ευάγγελος: «Τι έχεις;». «Αφήστε με έμενα, σε τέσσερις ώρες θα είναι η σουστά εδώ πέρα» του είπε. Αλλά ήτανε τόσο ευφυής, γιατί κατόπιν, σαν μεγάλωσα λιγάκι, και καταλάβαινα τι ψυχολογία μεταχείρισε. Αυτός είχε δει τον υπεύθυνο του χωριού απ' το ΚΚ, είχε υπεύθυνο στο χωριό, που έστελνε ένα άτομο να πάει σύνδεσμο στο αρχηγείο. Το αυτό δεν το ξέρω, γιατί πήγε αυτός, αλλά ξέρω αυτό το άτομο πήγε εκεί πέρα. So! Τι κάνει ο Κολεμπούρης; «Αφού θα φύγω από 'δω» σου λέει «το πρώτο σπίτι που θα σταματήσω, θα το κάνουν έρευνα» [γέλια].

κ. Κων/νος: Α βε...

κ. Ευάγγελος: So, ξέρει ότι ο... ο... ο Γκόλης λείπει [γέλια]! So, πήγε στην... γυναίκα του. «Νύφη, κάνε μου ένα καφέ». Κάμνει έναν καφέ η νύφη. Αυτό δεν λέει τίποτε. Ε... Και ξέρεις, είχε καλαμπούρι αυτός και πάντα είχε κάτι να λέ... να πει ωραίο. Και έφυγε. Σταμάτησε σε τρία άλλα σπίτια, μήπως τον ακολουθούνε, αλλά δεν τον ακολούθησαν, αλλά πήγαν σε 'κείνο το σπίτι, το κάναν άνω κάτω να βρουν τη σουστά [γέλια]! Λοιπόν! Τελικά, αυτός υποψιάστηκε ποιος αγαπάει τα σίδερα και ποιος κλέβει [γέλια]! Και πήγε σ' αυτόν τον ίδιο, του λέει «άκου εδώ πέρα» του λέει «εάν δεν πας τη σουστά εκεί, τριάντα άτομα, τριανταπέντε άτομα θα σκοτωθούν γι' αυτή τη σουστά» του λέει. «Αν δεν πας τη σουστά εκεί, εγώ θα σε πάρω από το αυτί να δείξω [γέλια] το... στο φρούραρχο τ' όπλο». Πήγε αυτός και 'κει δίπλα την είχε κρύψει! Ήταν πονηρός! Πήγε την έβαλε, την άνοιξε, την έβαλε πίσω, και γλυτώσανε απ' το [γέλια]... Αλλά κοίταξε εδώ τώρα [γέλια]! Μόλις την έφερε, τον πιάνει τον Κολεμπούρη, του λέει «συνεργάζεσαι με το... με το ΕΛΑΣ» του λέει. «Όχι εγώ, ρε παιδί μου!» του λέει το ταγματάρχη. «Τι συνεργασία μπορώ να προσφέρω εγώ;» λέει [γέλια].

κ. Ιωάννης: Ήταν κωμικός αυτός! Κωμικός ήταν, κωμικός ήταν αυτός!

κ. Ευάγγελος: Και του λέω «μη με ενοχοποιείς» λέει «εγώ... Μα... Κοίταξε! Ο κάθε ένα... Εδώ, είμαστε ένα χωριό» λέει. «Ο κάθε ένας έχει τα ελαττώματά του» του λέει.

κ. Κων/νος: Ε του πείραζε το χέρι!

κ. Ευάγγελος: Του λέει «*άλλοι έχουνε κλεπτομανία, άλλοι αγαπούν τα σίδερα. Και αυτό έγινε!*» του λέει [γέλια].

Κων/νος: Ο νομάρχης, μετά το περιστατικό, ο Μπόνης, ο Μπόνης, ο νομάρχης...

κ. Ευάγγελος: Ο Μπόνης!

Κων/νος: Ναι, ναι! Ήρθε στο χωριό... μετά που τους σκότωσαν τους συγχωριανούς σας;

κ. Ευάγγελος: Ο... Όχι! Λοιπ... Κοίταξε!

κ. Κων/νος: Πού τότες, πού;!

κ. Ευάγγελος: Ο... Ο Μπόνης ήτανε με τη πέμπτη φάλαγγα. Έχεις ακούσει για τη πέμπτη φάλαγγα;

Κων/νος: Όχι!

κ. Ευάγγελος: Πολλά έχεις να μάθεις, άμα έρθεις μαζί μου [γέλια]!

κ. Ιωάννης: [Γέλια]

κ. Ευάγγελος: Η πέμπτη φάλαγγα ήτανε οι φανατικοί...

κ. Κων/νος: Τα ξέρει όλα!

κ. Ευάγγελος: Ξέρεις, ο φασισμός ήτανε κάτι καινούργιο! Ο Χίτλερ, ο Μουσολίνι και ο Μεταξάς!

Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: Και οι... όλοι φίλοι! Α... Δεν ξέρεις πολλά!

κ. Ιωάννης: Είχαν σπουδάσει μαζί όλοι!

κ. Κων/νος: Ε ναι, εντάξει!

κ. Ευάγγελος: Πρέπει να [γέλια]... Λοιπόν! Ο [γέλια]... Πού ν' αρχίσουμε τώρα;!

Κων/νος: Σύντομα, σύντομα, ναι!

κ. Ευάγγελος: Και η πέμπτη φάλαγγα... Όλοι... Σε όλο το κόσμο, ο Χίτλερ είχε οπαδούς! Στην Αμερική, στην Αγγλία, στη Γαλλία, σε όλα!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: Αφού στη Γαλλία, οι Γάλλοι ήτανε τόσο ενθουσιασμένοι με το φασισμό, που στη γραμμή Μαζινό γράφ... τρώ... όταν τρώγανε, γιατί οι Γάλλοι τρώγανε σε πιάτο οι στρατιώται, όχι σε καραβάνα, όπως οι Έλληνες [γέλια]! Και βάζανε κάτω από το... Γιατί ετοιμαζόνταν για πόλεμο στη... Η γραμμή Μαζινό είναι ένα... ένα πελώριο πράμα που έχουν κάνει και είναι κειμήλιο, το έχουν εκεί, και πάει πολύς κόσμος να το ιδεί εκεί πέρα! Όπως η... η γραμμή του Μεταξά...

Κων/νος: Του Μεταξά, ναι!

κ. Ευάγγελος: ...μεταξύ Βουλ... Και η αιτία που χάσανε το πόλεμο οι Γερμανοί ήταν εκεί! Είκοσι οχτώ μέρες τους σταμάτησε!

κ. Κων/νος: Στα οχυρά του Μεταξά, πέρα, στο Ρούπελ!

κ. Ευάγγελος: Είκοσι οχτώ μέρες δεν μπορέσανε να μπουνε από 'κει πέρα! Με ένα μικρό φράγμα που έχουνε! Φαντάσου τώρα το Μαζινό, τόσο έχουνε! Να μη χάνουμε το... το αυτό [γέλια]. Λοιπόν! Αυτή η σπείρα του φασισμού ήταν σ' όλα. Οι Άγγλοι ήτανε 60... 40% με το...

Κων/νος: Ναι, με το Χ... με τον Χίτλερ;!

κ. Ευάγγελος: Γι' αυτό ο... ο... ο Τσάμπερλεν δεν μπορούσε να οργανώσει, πρωθυπουργός της Αγγλίας, δεν μπορούσε να οργανώσει την Ελλάδα. Τη Γερμανία! Γιατί όλοι, τα 40% και μεγάλα κεφάλια, ήτανε με το φασισμό, θέλανε ν' αλλάξουνε! Οι Άγγλοι, όπως μεταχειρίζονταν το... το... το λαό τους, ήταν οι πιο βάρβαροι! Είχανε οικογένειες ολόκληρες, χιλιάδες, μέσα στα λιγνιτωρυχεία, και αυτή ήταν η δουλειά, και τα παιδιά τους γεννιόντανε και ζούσανε μέσα στα λιγνιτωρυχεία! Και όμως, είναι πολύ φανατικοί για την Αγγλία! Αν και μα... λέω... τους μεταχειρίζονταν τόσο άσχημα! Και θέλανε να αλλάξουνε το σύστημα! Λοιπόν! Και πήγανε με το μέρος της πέμπτης φάλαγγας. Ο Χίτλερ είχε κάνει μεγάλη, μεγάλη αυτό... και είχε ενθουσιάσει όλο τον... όλη την οικουμένη! Είχε πάρει, είχε πάρει το καουτσούκ από τη Βραζιλία στην... Μμμ! Ξεχν... Ξεχνιάω αυτό το μέρος! Σε μια άλλη ζούγκλα, πηγαίνο... Μεταξύ... Μεταξύ Ασίας και Α...

Κων/νος: Αφρικής;

κ. Ευάγγελος: ...και Αυστραλίας!

Κων/νος: Α!

κ. Ευάγγελος: Ποια είναι τα πολλά νησιά εκεί πέρα;

Κων/νος: Η Ινδονησία; Η Ινδονησία;

κ. Ευάγγελος: Ινδονησία, αν έτσι! Στην Ινδονησία, έκαμνε καουτσούκ, για να έχει λάστιχα...

Κων/νος: Ναι

κ. Ευάγγελος: ...για τα φορτηγά του. Ήταν φοβερός σε όλο το κόσμο! Τέλος πάντων! Με... Με το αυτό, το ίδιο ήταν ο Μπόνης!

Κων/νος: Ααα, μάλιστα!

κ. Ευάγγελος: Το ίδιο ήταν ο Μπόνης!

Κων/νος: Το γερμανικό Φρουραρχείο για τους φόνους, για τις δολοφονίες, ζήτησε ενημέρωση;

κ. Ευάγγελος: Πώς;

Κων/νος: Το Φρουραρχείο...

κ. Ευάγγελος: Ε!

Κων/νος: ...για τις δολοφονίες τω... των ατόμων απ' το Φλάμπουρο ζήτησε ενημέρωση; Ζήτησε λόγο στους Βουλγάρους;

κ. Ευάγγελος: Ζήτησε... Πά... Κοίταξε εδώ πέρα! Όχι μόνο ζήτησε, τους είπε «δεν θα τους πειράζετε!».

Κων/νος: Μετά, αφού τους σκότωσαν!

κ. Ευάγγελος: Μόνο πριν...

Κων/νος: Αφού τους σκότωσαν;

κ. Ευάγγελος: Νεαρέ...

Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: ...με ά... με ακούς;!

Κων/νος: Ναι, σας ακούω!

κ. Ευάγγελος: Ο φρούραρχος αμέσως έδωσε διαταγή γι' αυτό, «δεν θα τους πειράζετε» λέει «αν δεν περάσουνε στρατοδικείο». Εκεί, οι πολίται τους σκοτώσανε!

Κων/νος: Ναι, αυτό λέω!

κ. Ιωάννης: Οι πολίται!

Κων/νος: Αφού τους σκοτώσανε, οι Γερμανοί τους κάναν κάτι τους...

κ. Κων/νος: Δεν έγινε...

κ. Ευάγγελος: Ε δεν...

κ. Κων/νος: Δεν έγινε ζημία!

κ. Ευάγγελος: Τους... Τους διώξαν από εδώ αυτούς!

Κων/νος: Α, αυτό θέλω, ναι!

κ. Ευάγγελος: Α, πολύ απλό! Τους διώξαν από 'δω, και καταλήξαν στο Μοναστήρι...

Κων/νος: Στο Μοναστήρι, που είπαμε πριν!

κ. Ευάγγελος: ...και 'κει στο Μοναστήρι ήταν το τέλος τους!

Κων/νος: Αυτό ρωτάω! Μετά το φόνο...

κ. Ευάγγελος: Ναι! Ναι!

Κων/νος: ...άμα οι Γερμανοί...

κ. Ευάγγελος: Αλλά! Από τα ένδεκα θα ήταν δώδεκα, αλλά πήρανε τον... Ήτανε μαθητής αυτός τότε, και...

Κων/νος: Ναι, ναι, το είπαμε πριν!

κ. Ευάγγελος: ...το... τον βγάλανε αυτό.

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ιωάννης: Ο Πέρκας!

κ. Ευάγγελος: Ο Πέρκας ο... ο Νίκος!

Κων/νος: Για τις οικογένειες μετά των θυμάτων, ενδιαφέρθηκε κανείς;

κ. Ιωάννης: Ώχω!

κ. Ευάγγελος: Τι... Πολλοί ενδιαφέρθηκαν...

Κων/νος: Π.χ. ο νομάρχης, ας πούμε;

κ. Ευάγγελος: Αργά! Αργά!

Κων/νος: Τίποτα δηλαδή... ουσιαστικό;!

κ. Ευάγγελος: Κοίταξε!

κ. Κων/νος: Λίγο, τίποτα!

κ. Ευάγγελος: Μακάριοι [γέλια] μακαρίτες! Γιατί για τους μακαρίτες πολύ λίγοι μιλούνε! Ωπ, συγγνώμη! Τέλος πάντων!

Κων/νος: Εεε... Αυτά είχα να σας ρωτήσω! Άμα ξέρετε κάτι από γειτονικά χωριά, έτσι σύντομα να πείτε;

κ. Κων/νος: Όχι, νεαρέ!

Κων/νος: Τι κάναν οι Βούλγαροι σε γειτονικά χωριά εδώ; Πειράζαν το ίδιο; Δεν κάναν τίποτα;

κ. Κων/νος: Σ' εμάς παντός ξέρω τίποτα! Εκτός από αυτά που είπε ο Ευάγγελος...

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ιωάννης: Εγώ θυμάμαι ένα...

κ. Ευάγγελος: Κοίταξε!

κ. Ιωάννης: ...όταν φύγαν οι Εγγλέζοι από εδώ, απ' το χωριό που ήσανε, τα γειτονικά χωριά, η Βεύη ειδικά, ήταν τσοπαναράιοι έξω, και βρήκανε απ' τους Εγγλέζους πολλά πολυβόλα, πολλά όπλα, και παίρνανε και, όπου βρίσκανε στρατιώται Εγγλέζους, τους καθαρίζανε. Αυτά!

Κων/νος: Όχι, όχι, οι Βούλγαροι άμα πειράζανε σε άλλο χωριό, αυτό!

κ. Ιωάννης: Όχι, οι Βούλγαροι όχι!

κ. Κων/νος: Αυτοί ήτανε!

κ. Ευάγγελος: Αλλά κοίταξε! Οι Βούλγαροι, αυτή η διλοχία που είχε ερθεί, δεν ξέρω πώς ήρθε εδώ πέρα, να αντικαταστήσει την τάξη των Γερμανών, γιατί οι Γερμανοί είχαν ανάγκη από το ρωσικό μέτωπο. Ήρθαν εδώ πέρα, τους φέρανε, να ιδούνε αν

μπορέσουν να κρατήσουνε τάξη! Δεν μπορέσανε, και ο... ο φρούραρχος τους λέει «είναι αδύνατον! Να τους τραβήξετε» του λέει.

Κων/νος: Ωραία! Κάτι άλλο για τους Βουλγάρους άμα...

κ. Κων/νος: Τι... Τίποτα, όχι! Δεν έχουμε τι άλλο!

Κων/νος: ...θέλετε να προσθέσετε;

κ. Ευάγγελος: Εγώ έχω πολλά να πω για τους Βουλγάρους, αλλά δεν πειράζει, είναι άλλο...

κ. Κων/νος: Στο χωριό μας, δεν το 'χουν πειράζει τώρα! Από 'κει και πέρα τώρα...

κ. Ευάγγελος: ...άλλο θέμα, άλλο θέμα είναι αυτό!

κ. Ιωάννης: Όχι, κανένας! Μετά από που φύγανε, δεν ξανάρθανε!

κ. Κων/νος: Δεν, δεν... Τίποτα! Φιλίες...

κ. Ευάγγελος: Το μόνο, το πιο ωραίο με τους Βουλγάρους, η Ελλάδα με τ... η Ελλάδα με τους Βουλγάρους, ήταν το '12, όταν είχανε κάνει το...

Κων/νος: Αυτό είναι άλλο, ναι!

κ. Ευάγγελος: Άλλο, άλλο θέμα!

Κων/νος: Αυτό είναι πιο παλιά! Ναι, ναι, είναι άλλο θέμα! Ναι, ναι, ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: Και ξέρεις τι ωραία περνούσαμε;! Για... Κράτησε τρία χρόνια! Είμαι λίγο ιστορικός εγώ...

Κων/νος: Ναι [γέλια]!

κ. Ευάγγελος: ...έχω διαβάσει πολύ!

Κων/νος: Αλλά είναι άλλο θέμα! Ωραία!

κ. Κων/νος: Τώρα παντός, με τους εντόπιους εδώ είμαστε τόσο καλά, που δεν υπάρχει!

Κων/νος: Ναι, ναι, εντάξει!

κ. Κων/νος: Γιατί;

κ. Ευάγγελος: Ναι, αλλά ο Εμφύλιος Πόλεμος δεν θα σβήσει! Θα το θυμούνται για αιώνες!

Κων/νος: Έτσι!

κ. Ευάγγελος: Εγώ ζω στην Αμερική! Για ένα διάστημα πήγα στο Τέξας. Και 'κει που... Γνώρισα ένα κύριο εκεί πέρα, που... πούλησε το... τη δουλειά του, το συνεργείο και το βενζινάδικο, σ' έναν Έλληνα. Και είχε υποσχεθεί να κάτσει μαζί του για έξι μήνες, να του συστήσει τους πελάτες του! Αλλά δεν... δεν δούλεψε, γιατί ήτανε αλήτης, κλέφτης! Και αυτός ο άνθρωπος, επειδή ήρθα από τη Νέα Υόρκη εγώ,

δεν με χώνευε με κανέναν τρόπο! Αλλά ύστερα από τρεις εβδομάδες που ήμουν εκεί, του χάλασε το air condition. Και μου λέει «hey, you» στ' αγγλικά, τα ξέρεις!

Κων/νος: Ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: Επ, επ, τον σταμάτησα! «I'm not a horse» του λέω. Ξέρεις... Hey. You.

κ. Ιωάννης: Έι, εσύ!

κ. Ευάγγελος: Hey είναι το χόρτο.

Κων/νος: Ναι

κ. Ευάγγελος: You είναι το άλογο [γέλια].

κ. Ιωάννης: Ε ναι! Hey, you!

κ. Ευάγγελος: Αυτό το μεταχειρίζανε στους σλά... σκλάβους [γέλια]!

Κων/νος: Α [γέλια]!

κ. Ευάγγελος: Και το λέω «hey, mister White, i'm not a horse!» του λέω. «I'm a person» του λέω. «Talk to me the... the nice way!» του λέω. Για πρώτη φορά που...

Κων/νος: Ναι

κ. Ευάγγελος: ...μίλησα μαζί του σε τρεις βδομάδες! Τέλος πάντων! Και μου είπε «το air condition;». «Θα το δω» του λέω. «Θα πάρεις τα ανταλλακτικά που θα χρειαστείς. Εγώ θα το κάνω ύστερα που θα τελειώσω τη δουλειά μου, ύστερα απ' τις πέντε η ώρα».

Κων/νος: Ναι

κ. Ευάγγελος: Το 'κανα! Πάμε να πιούμε... καφέ! Εκεί δεν... δεν συνηθίζουν καφέ, εκεί μπύρα! Ήπιαμε μια μπύρα, και του λέω με τον ωραίο τρόπο, του λέω «mister White» του λέω «γιατί δεν... δεν με χώνευες στην αρχή;». «I had two good reasons!» μου λέει. Το καταλαβαίνεις;

Κων/νος: Ναι, ναι, ναι, ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: «Έχω...

Κων/νος: Έχω δύο λόγους, ναι!

κ. Ευάγγελος: ...δύο καλές αιτίες!» λέει.

Κων/νος: Ναι!

κ. Ευάγγελος: «The first, you are a Yankee» μου λέει. Ξέρεις, τους Βόρειους...

Κων/νος: Οι Βόρειοι και οι Νότιοι οι Αμερικάνοι, ναι, ναι, ναι!

κ. Ευάγγελος: ...τους λεν Yankees, και αυτοί ήταν οι Rebels! Λοιπόν! «I'm not a Yankee» του λέω. «Εγώ είμαι... πρόσφυγας εκεί. I'm a foreigner!» [γέλια]. «It doesn't matter!» μου λέει. «Ήρθες απ' τη Νέα Υόρκη». «Το δεύτερο;» του λέω. «Είσαι

Ελληνας» λέει. «Πού στο διάλο βρ... τον βρήκα αυτόν εδώ, να τον, αυτόν τον κλέφτη;» λέει.

κ. Ιωάννης: [Γέλια]

κ. Ευάγγελος: Του λέω «αυτή είναι η τελευταία μου εβδομάδα. Και 'γω θα φύγω, γιατί μ' αδικεί και μένα» του λέω.

Κων/νος: Ναι

κ. Ευάγγελος: Και έφυγα! Αλλά τον Εμφύλιο Πόλεμο δεν το... Ύστερα από διακόσια σαράντα χρόνια... δεν το 'χουν ξεχάσει!

Κων/νος: Έτσι!

κ. Ευάγγελος: Έτσι και στην Ελλάδα! Δεν θα ξεχαστεί!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Ευάγγελος: Λοιπόν!

Κων/νος: Εγώ αυτά είχα να πω! Σας ευχαριστώ πολύ και τους τρεις, και για τη βοήθειά σας, και για τον χρόνο σας!

κ. Ευάγγελος: Και δεν μου λες! Τι σπουδάζεις;

κ. Κων/νος: Το κατά... Ο κατάλληλος άνθρωπος που [γέλια]...

Κων/νος: Ναι [γέλια]!

κ. Κων/νος: ... αυτά τα ξέρει! Εμείς με το Γιάννη...

Κων/νος: Το είπα, το είπα και στην αρχή, είμαι στο Παιδαγωγικό στη Φλώρινα, δηλαδή δάσκαλος! Και ξέχασα να σας ρωτήσω στην αρχή να μας πείτε την ηλικία σας λίγο; Ένας-ένας!

κ. Κων/νος: Το '33...

κ. Ιωάννης: Εγώ είμαι ογδόντα οχτώ, ογδόντα εφτά!

κ. Κων/νος: Το '33 γεννηθείς!

κ. Ιωάννης: Ογδόντα πέντε-ογδόντα έξι!

Κων/νος: Και εσείς;

κ. Ευάγγελος: Ογδόντα έξι!

Κων/νος: Ωραία!

κ. Κων/νος: Στα ογδόντα πέντε, στα ογδόντα έξι!

Κων/νος: Ωραία! Αυτά είχα να πω! Και πάλι εγώ σας ευχαριστώ για τον χρόνο και για τη βοήθειά σας!

κ. Ευάγγελος: Είσαι δάσκαλος;

Κων/νος: Ναι! Να είστε καλά!

κ. Κων/νος: Και εσύ επίσης!

Σημειώσεις τηλεφωνικών συνεντεύξεων

(Τηλεφωνική συνέντευξη 1)

Όνοματεπώνυμο: -

Ημερομηνία: 13/03/2018

Ηλικία: -

Φύλο: Θήλυ

Μόρφωση: -

Επάγγελμα: -

* Οι παρακάτω πληροφορίες καταγράφηκαν υπό μορφή σημειώσεων και ενδέχεται να διαφοροποιούνται από την αρχική διατύπωση της συνεντευξιαζόμενης.

- «Οι Βούλγαροι κάθισαν στο χωριό μας (σ.σ. Σιταριά) λιγότερο από μία μέρα».
- «Οι Βούλγαροι συγκέντρωσαν τους χωριανούς και έβγαλαν λόγο στην πλατεία».
- «Οι αντάρτες κρύβονταν στο μοναστήρι του Αρχαγγέλου Μιχαήλ. Ο τότε πρόεδρος του χωριού, Γρηγόριος Μιχάλτσης, έστειλε τον αδελφό του, Κωνσταντίνο Μιχάλτση, να οδηγήσει τους Βούλγαρους στο μοναστήρι, όπου κρύβονταν οι αντάρτες. Οι Βούλγαροι όμως επέστρεψαν, ώστε να μην έχουν απώλειες».
- «Οι Βούλγαροι φύγαν, χωρίς να κάνουν κακό στο χωριό. Ωστόσο, οι αντάρτες, όταν πληροφορήθηκαν ότι κάποιος πήγε να τους προδώσει στους Βούλγαρους, σκότωσαν τον Κωνσταντίνο Μιχάλτση και τους βοσκούς Ευάγγελο Δομαζέτη και Γεώργιο Νιτσόπουλο. Για την περίπτωση του μικρού Νιτσόπουλου, υπήρξε διχογνωμία μεταξύ των ανταρτών: “Είναι μικρό παιδάκι, ας μην το σκοτώσουμε!”. “Όχι! Είναι αυτός που θα μας προδώσει αύριο!”».
- «Σε αντίθεση με τους αντάρτες, οι Βούλγαροι δεν κάναν κανένα απολύτως κακό στο χωριό».

(Τηλεφωνική συνέντευξη 2)

Όνοματεπώνυμο: -

Ημερομηνία: 16/05/2018

Ηλικία: -

Φύλο: Άρρεν

Μόρφωση: -

Επάγγελμα: -

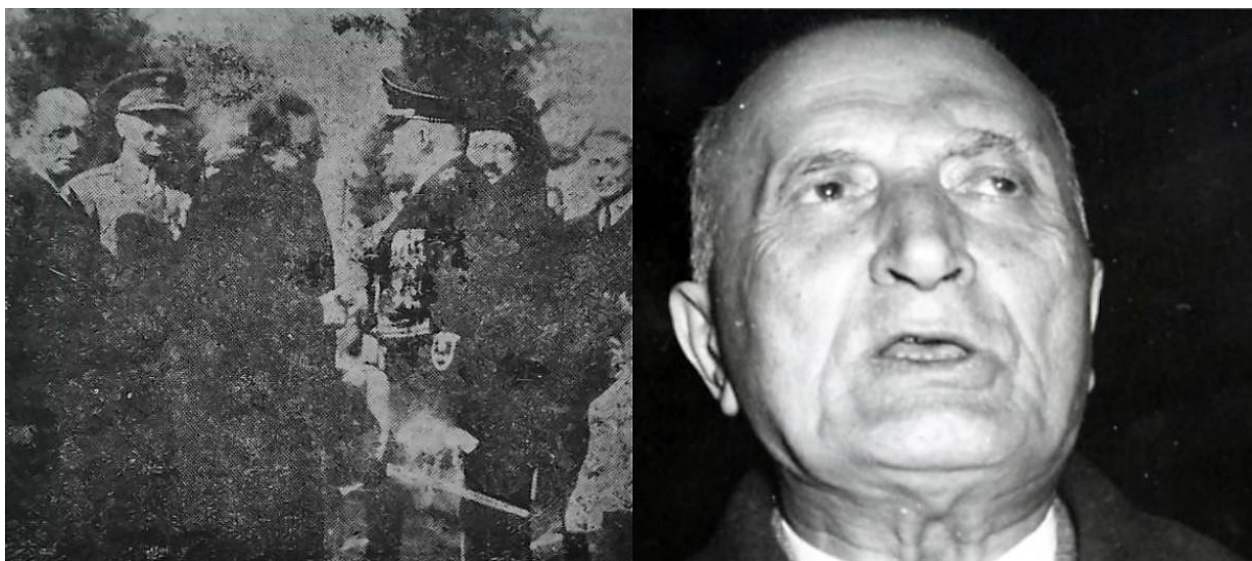
* Οι παρακάτω πληροφορίες καταγράφηκαν υπό μορφή σημειώσεων και ενδέχεται να διαφοροποιούνται από την αρχική διατύπωση του συνεντευξιαζόμενου.

- «Πολλοί χωρικοί υποδέχτηκαν με χορούς και γλέντια τους Βούλγαρους (σ.σ. στον Μεσόκαμπο), μεταποιώντας ελληνική σημαία σε σάβρακο, το οποίο φόρεσαν κιόλας. Μη λέμε ονόματα, γιατί τα παιδιά τους ζουν ακόμη».
- «Οι Βούλγαροι ξυλοκόπησαν βάνουσα τον ιερέα του χωριού, Ευδόκιμο Ναλμπαντίδη».
- «Οι βουλγαρίζοντες είχαν στήσει αψίδες στο χωριό μας, τη Σιταριά, το Πέρασμα και το Αμμοχώρι».

Φωτογραφικό υλικό

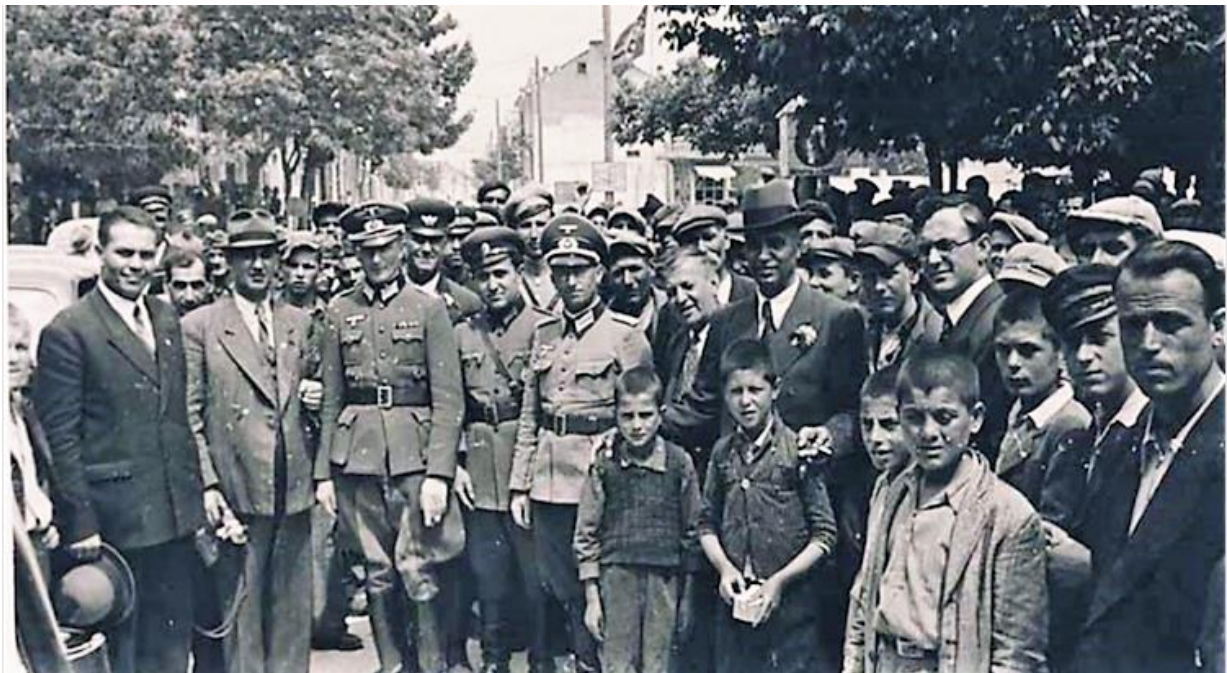
Ο νομάρχης Κωνσταντίνος Μπόνης (με το μαύρο κοστούμι) με τον Γερμανό φρούραρχο Φραντς Κομπ (αριστερά), κατά τη διάρκεια ποδοσφαιρικού αγώνα στο γήπεδο (νυν Νέο Πάρκο) της Φλώρινας, 1943 (Πηγή: www.floriniotika.gr)

Ο γενικός επιθεωρητής Νομαρχιών, Αθανάσιος Χρυσόχοου (αριστερά εικονίζεται ως στρατηγός μαζί με τον καθηγητή Περικλή Βιζουκίδη, τον αποκαλούμενο και φον Βιζουκίδη, να υποδέχονται τους Γερμανούς κατακτητές) (Πηγή: www.mixanitouxronou.gr)

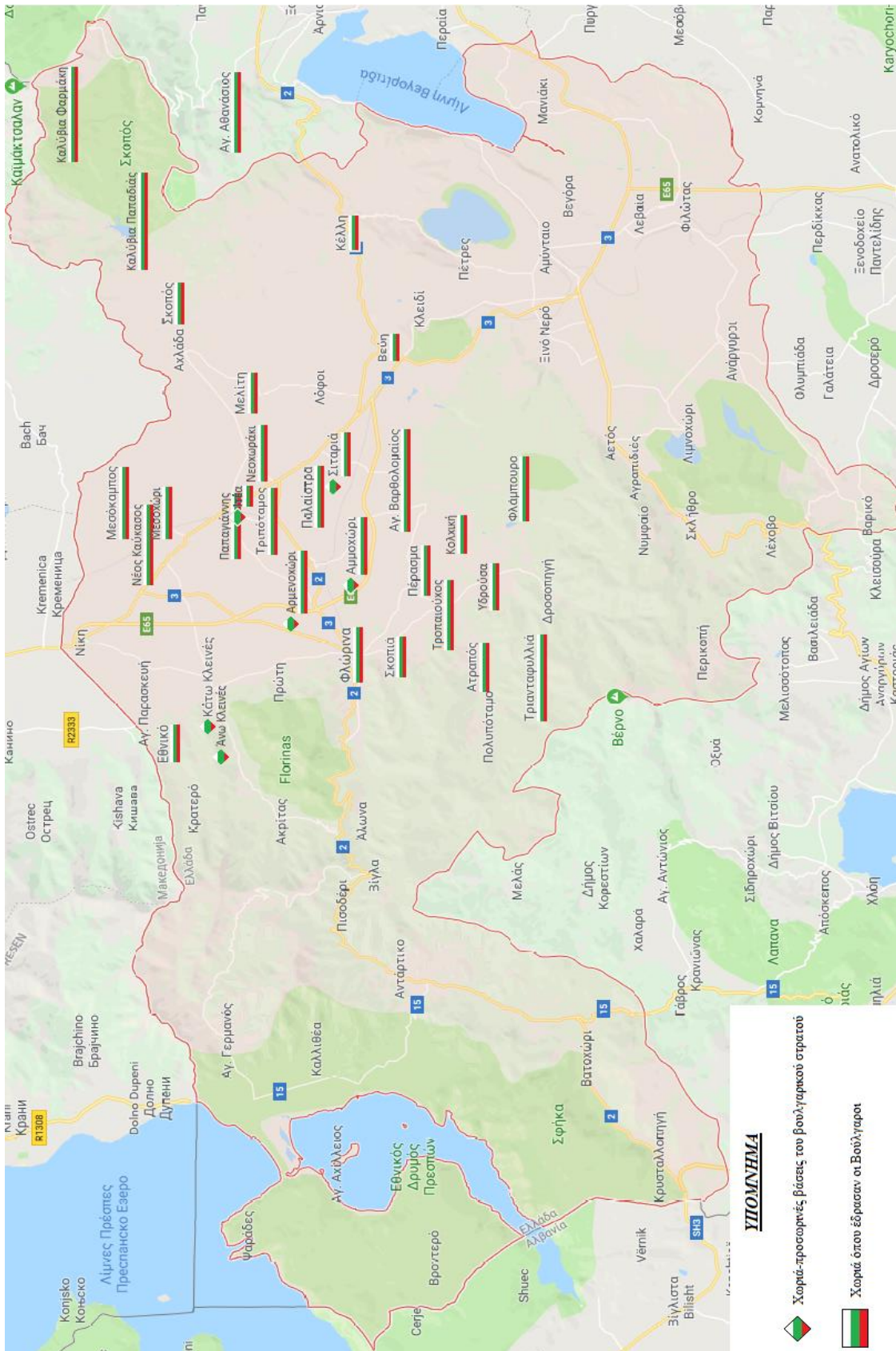

Ο Αντώνιος Κάλτσεφ
(Πηγή: Google Εικόνες)

Η Βουλγαρική Επιτροπή στην πλατεία της Φλώρινας, 1942 (Πηγή: Google Εικόνες)

Χάρτης

Χάρτης της βουλγαρικής δράσης των αρχών του 1944 στον νομό Φλώρινας